

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 7 '2015 г. (450)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВЕЦЬ:

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благуни І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллин Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христиановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний
університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку
НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Лазаренко В. Є. Технологічний спосіб виробництва та інститут інтелектуальної власності: сучасні взаємовпливи.....	8
Васильчук І. П. Фінансово-кредитний механізм корпорацій: нове прочитання у світлі сучасної економічної теорії.....	13
Олійник Ю. А. Теоретичний базис взаємодії суб'єктів в інноваційно-інвестиційній сфері.....	18
Соболева М. В. Ціннісні засади людської життєдіяльності в теоретичних моделях сучасного господарювання.....	25

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ

Максименко А. В. Глобальні імперативи оподаткування діяльності ТНК.....	30
---	----

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Владичин М. Б., Струк Н. С. Організація обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств: стан і перспективи покращення.....	35
---	----

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Возний М. І. Інвестиційна експансія провідних країн світу у XXI столітті.....	42
---	----

ОСВІТА І НАУКА

Решетняк О. І., Заїка Ю. А. Перспективи розвитку української економіки за допомогою формування інтегрованих освітніх кластерів.....	48
Сало А. В. Сучасний стан вищої освіти в Україні.....	54

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Бондар-Підгурська О. В. Середній клас як необхідна умова сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку економіки.....	61
--	----

Гринкевич С. С., Лупак Р. А., Васильків Ю. В. Формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України.....	67
Сирота В. С. Регуляторні засоби попередження загроз економічній безпеці підприємств.....	72

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Бондаренко С. А. Аналітична оцінка динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону.....	77
--	----

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА

Соболев В. М., Корепанов О. С., Соболева М. В., Черненко Д. І. Статистичне оцінювання попиту на лабораторні медичні послуги в регіонах України.....	86
---	----

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Лактіонова О. А. Доходи та витрати домашніх господарств як джерела гнучкого розвитку країни.....	94
Синявська О. О. Концепція оцінювання якості сервісу банківських установ.....	103

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Сапоговська О. В. Особливості аудиту оцінки ризиків інвестиційних проектів.....	108
Носик О. М. Деструктивні трансформації людського капіталу в Україні: інвестиційний аспект.....	113

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Собкевич О. В. Діагностика загроз інноваційній безпеці у промисловості України.....	118
Комарницька Н. М. Фактори впливу на систему управління інноваційною діяльністю підприємства.....	129
Кривенко С. В. Стратегічні орієнтири використання інноваційних технологій переробки відходів в Україні.....	134

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Сторожук Т. М., Дружинська Н. С. Удосконалення класифікації лісових ресурсів.....	138
---	-----

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Виноградов В. В. Економічна детермінанта як фактор розвитку енергоринку України.....	143
--	-----

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Хачатрян Г. А. Розрахункові результати експлуатації літаків вірменської авіакомпанії.....	149
---	-----

ПРОБЛЕМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Гуменюк В. В. Визначення причин існування нелегального (тіньового) підприємництва.....	160
Філіппова С. В., Богаченко А. В. Проблеми визначення поняття малого промислового підприємництва та його нормативно-правове забезпечення.....	166

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Мороз С. Г. Місце державної підтримки у системі формування конкурентоспроможності виробництва продукції тваринництва.....	172
---	-----

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
 пров. Інженерний, 1а,
 Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
 Тел./факс ((057) 702-08-67
 e-mail: biz_inf@ukr.net
 www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61145, Харків,
 вул. Космічна, 26.
 Тел./факс (057) 701-0-701

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
 49056, Дніпропетровськ,
 Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
 Тел. (056) 744-16-61,
 744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями вченої ради ХНЕУ № 13 від 06.07.2015 р.

вченої ради НДЦ ІПР НАНУ № 7 від 21.07.2015 р.

Здано до набору 23.06.2015 р.

Підписано до друку 22.07.2015 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 40,3. Обл.-вид. арк. 52,3.

Надруковано у ТОВ «Золоті сторінки»
 Замовлення № 1062. Наклад 100 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2015

Мартинюк Г. П. Перспективи розвитку скотарства в аграрних формуваннях Житомирської області.....	178
Рибакова О. А. Організаційно-методичні аспекти обліку падежу птиці	184

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Кузьмін О. Є., Фещур Р. В., Скибінський О. С., Дрималовська Х. В. Особливості диверсифікації підприємств як чинник забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку	194
Скриньковський Р. М. Діагностика постачальницької та збутової діяльності підприємства	201
Моргун Г. В. Інтеграція інформаційної підсистеми експортно-імпоротної діяльності підприємства в його загальну інформаційну систему в процесі впровадження стратегічного контролінгу	206

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Маловичко С. В. Місце електронної торгівлі в системі економічно-правових відносин України	213
--	-----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Харламова О. В. Принципи бухгалтерського обліку і фінансової звітності за МСФЗ: проблеми термінологічної формалізації.....	218
Назарова К. О. Концептуальні питання методологічного забезпечення узагальнення та реалізації синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту.....	223
Лучко М. Р., Пилипчук Н. М. Контроль якості внутрішнього аудиту підприємств в умовах євроінтеграційних процесів.....	229

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Макаренко М. І., Гордєєва Д. В. Оцінка достатності міжнародних резервів України і можливих джерел їх поповнення	235
--	-----

Діденко О. М. Оцінювання зв'язку між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю окремих банків.....	241
Завадська Д. В., Пеліван Д. А. Дослідження особливостей конкурентних умов функціонування регіонального банку.....	247
Остапишин Т. П., Мельнічук Н. О. Вибір банком інструменту іпотечного кредитування як превентивний захід мінімізації кредитного ризику	254
Шпигоцька Н. О. Роль великих вітчизняних банків у кредитуванні національної економіки	260
Проноза П. В. Методичні аспекти планування податкових надходжень	268

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Рудик В. К. Роль пенсійного менеджменту в управлінні вітчизняною пенсійною системою.....	277
Кухарук А. Д., Змітрович Д. Д. Оцінювання ефективності управління станом конкурентоспроможності підприємств.....	282
Романюк В. М. Еволюція розвитку моделей корпоративного управління в умовах конкуренції	288
Фоміна О. В. Організація управлінського обліку на підприємстві торгівлі	295
Тихонченко Р. С. Розробка CRM-стратегії на підприємствах роздрібною торгівлі на основі процесного підходу.....	300
Гронь О. В. Досвід споживачів як конкурентна перевага компанії в сучасних умовах.....	305
Смирнов С. О., Гільорме Т. В. Методологічна платформа формування організаційно-інформаційного механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій	311
Холодний Г. О. Маркетинговий аналіз стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку послуг вищої освіти.....	316

ВИПРАВЛЕННЯ

У журналі «Бізнес Інформ» № 6, 2015 р. на с. 6 і на с. 92 замість Врук І. М. слід читати Brik I. E.

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

- Лазаренко В. Е. Технологический способ производства и институт интеллектуальной собственности: современные взаимовлияния..... 8
- Васильчук И. П. Финансово-кредитный механизм корпораций: новое прочтение в свете современной экономической теории 13
- Олейник Ю. А. Теоретический базис взаимодействия субъектов в инновационно-инвестиционной сфере..... 18
- Соболева М. В. Ценностные основания человеческой жизнедеятельности в теоретических моделях современного хозяйствования 25

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ

- Максименко А. В. Глобальные императивы налогообложения деятельности ТНК 30

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

- Владычин М. Б., Струк Н. С. Организация учета внешнеэкономической деятельности торговых предприятий: состояние и перспективы улучшения 35

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

- Возный Н. И. Инвестиционная экспансия ведущих стран мира в XXI веке 42

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

- Решетняк Е. И., Заика Ю. А. Перспективы развития украинской экономики посредством формирования интегрированных образовательных кластеров..... 48
- Сало А. В. Современное состояние высшего образования в Украине..... 54

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

- Бондарь-Подгурская О. В. Средний класс как необходимое условие устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики..... 61
- Гринкевич С. С., Лупак Р. А., Васильков Ю. В. Формирование системы и структурирование институционального обеспечения реализации государственной политики развития и использования трудового потенциала Украины..... 67
- Сирота В. С. Регуляторные способы предупреждения угроз экономической безопасности предприятия 72

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

- Бондаренко С. А. Аналитическая оценка динамики инновационной деятельности промышленных предприятий Одесской области для выявления возможностей экологизации региона 77

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА

- Соболев В. М., Корепанов А. С., Соболева М. В., Черненко Д. И. Статистическая оценка спроса на лабораторные медицинские услуги в регионах Украины..... 86

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

- Лактионова А. А. Доходы и расходы домашних хозяйств как источники гибкого развития страны 94
- Синявская О. А. Концепция оценивания качества сервиса банковских учреждений..... 103

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

- Сапоговская О. В. Особенности аудита оценки рисков инвестиционных проектов..... 108
- Носик Е. Н. Деструктивные трансформации человеческого капитала в Украине: инвестиционный аспект 113

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

- Собкевич О. В. Диагностика угроз инновационной безопасности в промышленности Украины 118
- Комарницкая Н. Н. Факторы влияния на систему управления инновационной деятельностью предприятия 129
- Кривенко С. В. Стратегические ориентиры использования инновационных технологий переработки отходов в Украине 134

ЭКОНОМИКА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

- Сторожук Т. Н., Дружинская Н. С. Совершенствование классификации лесных ресурсов 138

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

- Виноградов В. В. Экономическая детерминанта как фактор развития энергорынка Украины 143

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

- Хачатрян Г. А. Расчетные результаты эксплуатации самолетов армянской авиакомпании 149

ПРОБЛЕМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

- Гуменюк В. В. Определение причин существования нелегального (теневого) предпринимательства 160
- Филиппова С. В., Богаченко А. В. Проблемы определения понятия малого промышленного предпринимательства и его нормативно-правовое обеспечение 166

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

- Мороз С. Г. Место государственной поддержки в системе формирования конкурентоспособности производства продукции животноводства..... 172
- Мартынюк Г. П. Перспективы развития скотоводства в аграрных формированиях Житомирской области..... 178
- Рыбакова О. А. Организационно-методические аспекты учета падежа птицы 184

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

- Кузьмин О. Е., Фещур Р. В., Скибинский А. С., Дрималовская Х. В. Особенности диверсификации предприятий как фактор обеспечения их инновационно-технологического развития 194

Скрынковский Р. Н. Диагностика снабженческой и сбытовой деятельности предприятия.....	201
Моргун А. В. Интеграция информационной подсистемы экспортно-импортной деятельности предприятия в его общую информационную систему в процессе внедрения стратегического контроллинга.....	206

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Маловичко С. В. Место электронной торговли в системе экономико-правовых отношений Украины	213
--	-----

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Харламова Е. В. Принципы бухгалтерского учета и финансовой отчетности по МСФО: проблемы терминологической формализации.....	218
Назарова К. А. Концептуальные вопросы методологического обеспечения обобщения и реализации синергии внутреннего и внешнего аудита..	223
Лучко М. Р., Пилипчук Н. Н. Контроль качества внутреннего аудита предприятий в условиях евроинтеграционных процессов	229

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Макаренко М. И., Гордеева Д. В. Оценка достаточности международных резервов Украины и возможных источников их пополнения.....	235
Диденко О. Н. Оценка связи между интенсивностью регулирования банковской деятельности и прибыльностью отдельных банков.....	241
Завадская Д. В., Пеливан Д. А. Исследование особенностей конкурентных условий функционирования регионального банка.....	247

Остапишин Т. П., Мельничук Н. А. Выбор банком инструмента ипотечного кредитования как превентивный способ минимизации кредитного риска.....	254
Шпигоцкая Н. О. Роль больших отечественных банков в кредитовании национальной экономики	260
Проноза П. В. Методические аспекты планирования налоговых поступлений.....	268

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Рудык В. К. Роль пенсионного менеджмента в управлении отечественной пенсионной системой	277
Кухарук А. Д., Змитрович Д. Д. Оценка эффективности управления состоянием конкурентоспособности предприятий	282
Романюк В. Н. Эволюция развития моделей корпоративного управления в условиях конкуренции	288
Фомина Е. В. Организация управленческого учета на предприятии торговли.....	295
Тихонченко Р. С. Разработка CRM-стратегии на предприятиях розничной торговли на основе процессного подхода	300
Гронь А. В. Опыт потребителей как конкурентное преимущество компании в современных условиях.....	305
Смирнов С. А., Гильорме Т. В. Методологическая платформа формирования организационно-информационного механизма маркетингового продвижения энергосберегающих технологий	311
Холодный Г. А. Маркетинговый анализ состояния и перспектив развития отечественного рынка услуг высшего образования.....	316

CONTENT

ECONOMIC THEORY	
Lazarenko V. Ye. Technological Method of Production and Institution of Intellectual Property: Current Interactions ..	8
Vasylchuk I. P. Finance-Credit Mechanism of Corporations: a New Insight against the Background of Modern Economic Theory	13
Oliinyk Iu. A. Theoretical Basis of Interaction of Actors in the Innovation-Investment Sphere	18
Sobolieva M. V. Axiological Foundations of Human Activity in the Theoretical Models of Contemporary Economy Management	25
GLOBALIZATION PROCESSES IN ECONOMICS	
Maksymenko A. V. Global Imperatives of Taxation of the TNCs' Activities	30
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS	
Vladychyn M. B., Struk N. S. Organizing the Accounting for the Foreign Economic Activities of Trade Enterprises: Status and Prospects for Improvement	35
FOREIGN EXPERIENCE	
Voznyi M. I. Investment Expansion of the Leading World Countries in the XXIst Century	42
EDUCATION AND SCIENCE	
Reshetniak O. I., Zaika Yu. A. The Prospects of Development of Ukraine's Economy through the Creation of Integrated Educational Clusters	48
Salo A. V. Current State of Higher Education in Ukraine	54
MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY	
Bondar-Podhurskaya O. V. Middle Class as a Basic Condition to Sustainable Innovative Socially-Oriented Development of the Economy	61
Hrynkevych S. S., Lupak R. L., Vasulkiv Yu. V. System Formation and the Related Structuring of Institutional Securing of Implementation of the State Policy for Development and Usage of Labor Potential of Ukraine	67
Syrota V. S. Regulatory Ways to Prevent Threats to the Economic Security of Enterprises	72
REGIONAL ECONOMY	
Bondarenko S. A. Analytical Estimation of Dynamics of Innovation Activities of Industrial Enterprises in the Odessa Region to Identify Opportunities for Ecologization of the Region	77
ECONOMIC STATISTICS	
Soboliev V. M., Korepanov O. S., Sobolieva M. V., Chernenko D. I. Statistical Estimation of the Demand for Clinical Laboratory Services in the Regions of Ukraine	86
ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING	
Laktionova O. A. Household Incomes and Costs as Sources of the Country's Flexible Development	94
Syniavska O. O. Conception of Quality Assessment of the Banking Institutions' Services	103
INVESTMENT PROCESSES	
Sapohovska O. V. Features of Auditing the Evaluation of Risks of Investment Projects	108
Nosyk O. M. Destructive Transformations of Human Capital in Ukraine: the Investment Aspect	113
INNOVATIVE PROCESSES	
Sobkevych O. V. Diagnostics of the Threats to Innovation Security in the Industry of Ukraine	118
Komarnytska N. M. Factors of Influence on the System for Management of Enterprise's Innovation Activity	129
Kryvenko S. V. Strategic Guidelines for the Use of Innovative Technologies for Waste Recycling in Ukraine ..	134
ENVIRONMENTAL ECONOMICS	
Storozhuk T. M., Druzhynska N. S. Improved Classification of Forest Resources	138
ECONOMICS OF INDUSTRY	
Vynogradov V. V. Economic Determinant as a Factor in the Development of the Energy Market of Ukraine	143
ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS	
Khachatryan G. A. Estimated Results of Aircrafts Operation by Armenian Airline Company	149
PROBLEMS OF SMALL BUSINESS	
Gumenyuk V. V. Determining the Causes for Existence of Illegal (Shadow) Entrepreneurship	160
Filippova S. V., Bogachenko A. V. Problems of Definition of the Notion of Small Industrial Business, its Regulatory-Legal Support	166
AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS	
Moroz S. G. Place of the State Support in the System of Formation of Competitiveness of Livestock Production	172
Martunyk G. P. Prospects for Development of Stock Breeding in the Agrarian Formations of Zhytomyr Region ...	178
Rybakova O. A. Organizational-Methodological Aspects of Accounting the Epizootic in Domestic Fowl	184
ECONOMICS OF ENTERPRISE	
Kuzmin O. Ye., Feshchur R. V., Skybinskyy O. S., Drymalovska Kh. V. Features of Diversification of Enterprises as a Factor of Ensuring their Innovation-Technological Development	194
Skrynkovskyy R. M. Diagnostics of Supply and Sales Activities of Enterprise	201
Morhun H. V. Integration of Information Subsystem of Export-Import Activity of Enterprise into Its Overall Information System in the Process of Introducing Strategic Controlling	206

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Malovychko S. V. Place of Electronic Commerce
in the System of Economic-Legal Relations of Ukraine213

ACCOUNTING AND AUDITING

Kharlamova O. V. Principles of Accounting and Financial
Reporting According to IFRS: Issues of Terminological
Formalization218

Nazarova K. O. Conceptual Issues of Methodological
Support for Synthesis and Implementation of Synergies
between the Internal and the External Audit223

Luchko M. R., Pylypchuk N. M. Quality Control
of Internal Audit of Enterprises in Terms
of Eurointegration Processes229

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Makarenko M. I., Gordieieva D. V. Evaluation of Sufficiency
of the International Reserves of Ukraine and Possible
Sources for Replenishment235

Didenko O. M. Evaluation of the Relationship Between
the Intensity of the Banking Activities Regulation
and the Profitability of Individual Banks241

Zavadska D. V., Pelivan D. A. A Study on Features
of Competitive Conditions of Regional Bank247

Ostapyshyn T. P., Melnichuk N. O. The Mortgage
Lending Tools a Bank Can Choose as Preventive Way
to Minimize Credit Risk254

Shpygotska N. O. Role of Large Domestic Banks
in Crediting the National Economy260

Pronoza P. V. Methodical Aspects of Planning
the Tax Revenues268

MANAGEMENT AND MARKETING

Rudyk V. K. Role of Pension Management in Controlling
the National Pension System277

Kukharuk A. D., Zmitrovych D. D. Evaluation
of Management Efficiency Related to the State
of Enterprises' Competitiveness282

Romaniuk V. M. Evolution of Corporate Management
Models in a Competitive Environment288

Fomina O. V. Organization of Managerial Accounting
at the Trade Enterprise295

Tikhonchenko R. S. Developing CRM-Strategies
on the Basis of Process Approach at Retail Enterprises300

Gron O. V. Consumer Experience as a Competitive
Advantage under Contemporary Conditions305

Smyrnov S. O., Gil'orme T. V. Methodological Platform
of Forming the Organizational-Informational Mechanism
for Marketing Promotion of Energy Saving Technologies311

Kholodnyi H. O. Marketing Analysis of Both the Current
Status and the Perspectives of Development
of the National Market of Higher Education Services316

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ВИРОБНИЦТВА ТА ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: СУЧАСНІ ВЗАЄМОВПЛИВИ

© 2015 ЛАЗАРЕНКО В. Є.

УДК 330.341.2

Лазаренко В. Є. Технологічний спосіб виробництва та інститут інтелектуальної власності: сучасні взаємовпливи

Метою статті є виявлення напрямів взаємовпливу сучасного технологічного способу виробництва та відносин інтелектуальної власності, а також дослідження протиріч функціонування інтелектуальної власності як елементу постіндустріальної економічної системи. Обґрунтовано, що інтелектуальна власність виступає адекватною економічною формою нових змін у продуктивних силах (поширення специфічних результатів інтелектуальної праці, усупільнення праці), а її зміст складається з економічного, юридичного, соціального та етичного аспектів. Розкрито основне призначення інтелектуальної власності, що полягає у забезпеченні прав доступу членів суспільства до якісних, перевірених, суспільно значимих результатів творчої праці в науці, освіті, мистецтві, а також перешкоджанні плагіату та стимулюванні творчої праці. Виявлено елементи негативного зворотного впливу надлишкового розвитку інституту інтелектуальної власності на сучасний технологічний спосіб виробництва, що полягає у перешкоджанні вільному трансферу знань і технологій, посиленому захисті майнових прав, реалізації приватних інтересів транснаціональних корпорацій. Запропоновано напрями взаємозбагачувального впливу інтелектуальної власності та технологічного способу виробництва.

Ключові слова: технологічний спосіб виробництва, продуктивні сили, інтелектуальна власність, праця, усупільнення праці, відносини власності.

Бібл.: 15.

Лазаренко Володимир Євгенович – доктор економічних наук, професор, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: LVE_HIBM@ukr.net

УДК 330.341.2

UDC 330.341.2

Лазаренко В. Е. Технологический способ производства и институт интеллектуальной собственности: современные взаимовлияния

Целью статьи является выявление направлений взаимовлияния современного технологического способа производства и отношений интеллектуальной собственности, а также изучение противоречий функционирования интеллектуальной собственности как элемента постиндустриальной экономической системы. Обосновано, что интеллектуальная собственность выступает адекватной экономической формой новых изменений в производительных силах (распространение специфических результатов интеллектуального труда, обобществление труда), а ее содержание состоит из экономического, юридического, социального и этического аспектов. Раскрыто основное назначение интеллектуальной собственности, которое заключается в обеспечении прав доступа членов общества к качественным, достоверным, общественно значимым результатам творческого труда в науке, образовании, искусстве, а также препятствованию плагиау и стимулированию творческого труда. Выявлены элементы отрицательного обратного влияния избыточного развития института интеллектуальной собственности на современный технологический способ производства, которое состоит в препятствовании свободному трансферу знаний и технологий, усиленной защите имущественных прав, реализации частных интересов транснациональных корпораций. Предложены направления взаимообогащающего влияния интеллектуальной собственности и технологического способа производства.

Ключевые слова: технологический способ производства, производительные силы, интеллектуальная собственность, труд, обобществление труда, отношения собственности.

Библ.: 15.

Лазаренко Владимир Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: LVE_HIBM@ukr.net

Lazarenko V. Ye. Technological Method of Production and Institution of Intellectual Property: Current Interactions

The article is aimed to identify the directions of interaction of the current technological mode of production and relations of intellectual property, as well as exploring the contradictions of the functioning of intellectual property as an element of the post-industrial economic system. It has been grounded that intellectual property represents the adequate economic form of new changes in the productive forces (dissemination of specific results of intellectual work, socialization of labor) and its content consists of economic, legal, social and ethical aspects. The primary purpose of intellectual property has been disclosed, which is to provide the rights of access for members of society to quality, reliable, socially significant results of creative labor in science, education, art, as well as resistance to plagiarism and stimulating creative work. The elements of negative reverse influence of the excess development of intellectual property on the modern technological production method have been identified, which consists in obstruction to free transfer of knowledge and technology, enhanced protection of property rights, implementation of private interests of transnational corporations. Directions for mutual beneficial impact of intellectual property and technological method of production have been proposed.

Key words: technological method of production, productive forces, intellectual property, labor, socialization of labor, property relations.

Bibl.: 15.

Lazarenko Volodimir Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svoobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: LVE_HIBM@ukr.net

Серед найактуальніших питань розвитку сучасних господарських відносин, які покликана досліджувати економічна наука, особливе місце займають проблеми функціонування та розвитку інституту інтелектуальної власності. По-перше, саме цей інститут є своєрідною «точкою перетину» різноманітних (господарських, правових, соціокультурних та інших) складових системи нинішньої економіки знань, і тому

відіграє ключову роль у її трансформаціях. Проте, по-друге, ця роль стосовно економіки є зовнішньою (опосередкованою, інфраструктурною), а отже, її практична реалізація істотно залежить від стану продуктивних сил суспільства, їх спроможності до змін. Як відомо, останні в науці прийнято характеризувати категорією технологічного способу виробництва. Саме тому важливою є спроба дослідити взаємозв'язки технологічного спосо-

бу виробництва та відносин інтелектуальної власності. При цьому таке дослідження очевидно має спиратися на різні методологічні традиції, проводиться на стику формаційного підходу (в межах якого насамперед і були розвинені поняття відносин власності та технологічного способу виробництва) та інституціонального підходу (в рамках якого інтелектуальну власність розглядають як пучок конкретних прав, повноважень). Саме такими чинниками зумовлена актуальність теми та методологічна база даної статті.

Сучасні реалії економіки знань як економічної системи, базованої на постіндустріальному технологічному способі виробництва, знаходять широке відображення в наукових дослідженнях. Так, вивчаються особливості змісту і характеру праці [8], тенденції змін у різних елементах продуктивних сил під впливом новітніх системних технологій [14], роль організаційно-економічних відносин [7]. З іншого боку, значна кількість публікацій присвячена розкриттю сутності нового важливого феномена – інтелектуальної власності [4, 5, 11, 15], що постає однією з адекватних відповідей на зміни у продуктивних силах. Однак взаємозв'язки між технологічним способом виробництва та відносинами власності, зокрема, інтелектуальної власності, досліджені недостатньо, тому ця проблема потребує пильної уваги.

Головною метою статті є визначення напрямів взаємовпливу сучасного технологічного способу виробництва та відносин інтелектуальної власності, а також виявлення протиріч функціонування інституту інтелектуальної власності та дослідження чинників їх динаміки.

Як відомо, технологічний спосіб виробництва (ТСВ) являє собою історично зумовлений спосіб взаємодії працівника з технічними засобами праці з урахуванням техніко-технологічних відносин виробництва. Характерними рисами сучасного постіндустріального технологічного способу виробництва виступають: вільний зв'язок між працівником і засобами праці; автоматизація праці; бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій; роботизація і віртуалізація виробництва; поглиблення зв'язків між наукою, освітою та виробництвом; поява і розвиток нових рис праці, таких як творчий зміст, інтелектуалізація, посилення автономності та відповідальності, процеси інтеграції та диференціації серед функцій праці та серед професій.

Яким чином пов'язані між собою ТСВ та відносини власності, зокрема інтелектуальної? У дослідженнях (напр., [7, с. 158 – 161]) обґрунтовується, що вузлом зв'язку між продуктивними силами, а отже і ТСВ, і соціально-економічними відносинами виступають організаційно-економічні відносини. Вони передають імпульси розвитку від ТСВ до відносин власності. Наприклад, зміни у змісті праці, характерні для постіндустріального ТСВ, спонукають до пошуку нових форм організації праці (проектна організація, фріланс, віддалена зайнятість, мережеві підприємства тощо), які, серед іншого, потребують розвитку приватної трудової власності та інституціоналізації самозайнятості.

Поряд із цими, не менш суттєвими напрямами трансформації сучасних виробничих відносин, під впли-

вом нового ТСВ слід вважати розширення форм власності загального неподільного та спільно-часткового типів привласнення, посилення ролі соціального партнерства та особливо – розвиток інтелектуальної власності [9, с. 12 – 13]. Це не дивно, оскільки продуктивні сили, що змінюються відповідно до принципів сучасного ТСВ, мають отримувати нові економічні форми. З одного боку, необхідний певний тип власності, матеріальне втілення якого відображає специфічні особливості об'єктів привласнення (засобів та результатів виробництва), що, як і всі результати творчої праці, вирізняються унікальністю, оригінальністю і креативністю. Крім того (див. [13]), рисами інтелектуального інформаційного продукту виступають невичерпність, можливість багаторазового використання, неможливість знищення.

З іншого боку, в сучасному наукоємному виробництві розповсюджуються тенденції усупільнення. Це проявляється у поширенні таких характеристик продуктивних сил і праці, як «всезагальність» (категорія К. Маркса – див. [6]) та «сумісно-розділеність» [3], які притаманні творчим робітникам у сферах науки, освіти, мистецтва. Наприклад, наукова діяльність здійснюється вченими, праця яких має всезагальний і сумісний характер [1, с. 11 – 58], оскільки сумісна праця відображає процес поглиблення поділу праці та кооперації, її усупільнення в просторовому аспекті, а всезагальна праця уособлює поєднання праці різних поколінь і є вираженням усупільнення праці у часовому вимірі. Існує думка і про те, що всезагальна праця поєднує в собі риси роздільності та сумісності, а також просторового та часового усупільнення, а саме: «всезагальна праця є та сама сумісно-розділена праця, яка, проте, пройшла через історичний розвиток своїх сторін (сумісності та розділеності) до рівня взаємовідношення протилежностей з наступним їх злиттям у новій єдності» [3, с. 53]. Прикладом тут знов-таки є праця вчених, яка одночасно є гранично відособленою та гранично усупільненою. Подібні нові риси продуктивних сил також мають отримувати адекватну економічну форму виробничих відносин; і такою формою насамперед є інтелектуальна власність.

Сьогодні вчені активно вивчають питання прав інтелектуальної власності, їх структури, захисту (патентування, ліцензування, товарні знаки та марки), номенклатури об'єктів інтелектуальної власності, її комерціалізації [4, 12, 15]. При цьому сутність інтелектуальної власності визначається як «закріплені законом права на результати інтелектуальної, творчої діяльності людини у виробничій, науковій, літературній і художній галузях» [11, с. 70]. Місце ж інтелектуальної власності у суспільному виробництві характеризують такі статистичні дані: сукупна річна вартість наукоємної продукції, виробленої із застосуванням об'єктів інтелектуальної власності, становить 2,3 трлн дол., а сукупна річна вартість ліцензій – 50 млрд дол. Не менш показовими є приклади окремих підприємств – так, більше 50% вартості компанії «Додж» під час її продажу становила вартість торгової марки та інших «інтелектуальних активів» [12, с. 50]. Однак дослідження стосуються в основному права інтелектуальної власності, у той час як інші аспекти власності, передусім її економічний зміст, випадає з уваги.

Спробуємо визначити, у чому полягає сутність і протиріччя інтелектуальної власності як цілого. В основу визначення покладемо відому концепцію (див., напр., [2]) того, що власність складається з чотирьох аспектів: економічного (відносини між людьми з приводу привласнення об'єктів), юридичного (права власності – володіння, використання, розпорядження), соціального та етичного. На перший погляд, у такій структурі відносин власності інтелектуальну власність можна виокремити як п'ятий аспект власності в цілому. Проте, на наш погляд, більш плідним буде визнати, що інтелектуальна власність не повинна трактуватись відокремлено і може бути представлена як єдність чотирьох вказаних аспектів, тому має підстави розглядатися з позиції звичайних для економічної власності типів і форм.

Так, економічний зміст інтелектуальної власності, на наш погляд, полягає в економічних відносинах між людьми з приводу привласнення результатів творчої праці, які часто в умовах сучасного ТСВ одночасно виступають і засобами творчої діяльності. Економічний зміст закріплюється у праві власності – саме цей аспект найбільш розкритий вченими.

Як свідчать дослідження ([11, с. 70–71]), структура прав інтелектуальної власності за сферами діяльності передбачає їх поділ на промислову власність (захист результатів технічної творчості), авторське право (захист авторів і результатів художньої творчості) та суміжні права. Перелік об'єктів права інтелектуальної власності за Конвенцією Всесвітньої організації інтелектуальної власності (1967 р.) складається з наукових і художніх творів; винаходів, відкриттів, промислових зразків; товарних марок і знаків; виконавської праці артистів та її носіїв – аудіо- та відеозаписів. З іншого боку, за змістом комплекс прав інтелектуальної власності розподіляють на немайнові права автора на результат творчої праці та майнові права фізичних або юридичних осіб – по суті, на використання та розпорядження об'єктом з метою отримання доходу.

Цікаво, що в такому разі єдиний комплекс прав володіння, використання та розпорядження розщеплюється між автором та іншими особами, і автору належать не всі права на його творіння. Здавалося б, тут напрашується висновок про необхідність зосередити всі права в руках авторів. Проте в такому разі суспільство не буде мати вільного доступу до інформації, що не відповідає усупільненню виробництва в умовах економіки знань. У цьому полягає перше з протиріччя інтелектуальної власності.

Соціальний зміст інтелектуальної власності може бути спрямований на забезпечення врахування соціально-економічних інтересів творців та суспільства в цілому в процесі створення інновацій та застосування їх у виробництві. У свою чергу, етичний аспект інтелектуальної власності пов'язаний з напрямками використання наукових відкриттів, явищем плагіату, суспільним визнанням надбань авторів.

Функціонуванню інституту інтелектуальної власності притаманні й інші протиріччя. Об'єктивне призначення (головні функції) інтелектуальної власності внаслідок поширення сучасного технологічного спосо-

бу виробництва, що проявляється у зростанні творчого змісту праці, зростанні значення творчої інтелектуальної праці та наукоємного виробництва, полягає, на наш погляд, у такому:

- ✦ перешкоджання явищу плагіату в науці, освіті, мистецтві;
- ✦ визнання творчих здобутків авторів, повага до творців, а отже, стимулювання таким чином творчої праці;
- ✦ перевірка охорона достовірності, релевантності даних;
- ✦ забезпечення полегшеного доступу до якісних, перевірених результатів інтелектуальної праці з метою стимулювання наукової та освітньої діяльності;
- ✦ охорона результатів досліджень у небезпечних напрямках (розробка нових видів зброї, нових ліків, хімічних речовин), застосування яких може нашкодити необізнаним користувачам та суспільству в цілому;
- ✦ охорона державних таємниць та стратегічних напрямів досліджень – тобто «інтелектуальна безпека» держави;
- ✦ захист від підробок – забезпечення оригінальності продукції певних торгових марок і торгових знаків;
- ✦ захист від недобросовісної конкуренції;
- ✦ забезпечення прав доступу всього суспільства до суспільно значимих результатів творчої праці.

Водночас, сьогодні інтелектуальна власність не спроможна повністю виконувати свою найголовнішу роль, що має полягати, як і роль будь-якого елемента виробничих відносин, у забезпеченні економічної форми розвитку продуктивних сил, які організовані за принципами нового постіндустріального технологічного способу виробництва. Тут і зароджується більшість протиріччя функціонування в межах технологічного (і суспільного) способу виробництва.

У чому ж полягає зазначена неспроможність і як вона проявляється? На практиці більшість засобів і результатів творчої праці зосереджено в межах транснаціональних корпорацій і розвинених країн, тому надлишковий розвиток інституту інтелектуальної власності допомагає їм реалізувати свої приватні інтереси, перешкоджаючи вільному поширенню знань у суспільстві на протигагу тенденції усупільнення праці і виробництва, і часто не забезпечує отримання повного морального та матеріального задоволення творчим робітникам. Наприклад, у 2006 р. уряди США та Індії уклали угоду, завдяки якій компанії зі США отримали доступ до сільськогосподарського ринку Індії; згодом були прийняті відповідні законодавчі акти у сфері інтелектуальної власності, що призвело до введення патентів на насіння і рослини та скасування захисту прав індійських фермерів [10, с. 64].

Згідно з дослідженнями цілої низки вчених ([5, с. 86–87; 10, с. 62–64] та ін.) можна виділити такі негативні аспекти зворотного впливу відносин і права інте-

лектуальної власності на подальший розвиток сучасного технологічного способу виробництва:

- ✦ створення перешкод для рівного доступу до засобів навчання студентів – майбутніх спеціалістів (наприклад, навчальні посібники все частіше лежать на прилавках замість бібліотеки або мережі Internet);
- ✦ перешкоди для спільних і вільних наукових досліджень вчених різних установ та країн;
- ✦ обмеження творчого наукового потенціалу певної країни та світу через утруднення вільного трансферу знань та технологій;
- ✦ зловживання правом інтелектуальної власності через неспівпадіння законодавчих норм різних країн (передусім розвинених і тих, що розвиваються);
- ✦ захист, як правило, лише тих прав, які викликають майнову зацікавленість (патент на розробку) і відсутність захисту авторства дипломної роботи студента, яка опинилась в мережі Internet;
- ✦ функціонування інтелектуальної власності як інструмента економічної експансії ТНК на національні ринки країн.

Учому причини подібних явищ? Вчені не часто досліджують цю проблему, однак деякі з авторів (напр., [5, с. 87]) вважають, що причини полягають у конфлікті довгострокових і короткострокових інтересів створення та використання творчих зразків – об'єктів інтелектуальної власності. На наш погляд, першопричина полягає у протиріччі між загальносуспільним призначенням надбав творчої праці у формі будь-якого об'єкта інтелектуальної власності та приватним присвоєнням комплексу майнових прав на ці об'єкти – передусім тих, що стосуються використання, розпорядження та отримання вигоди. Особливу важливість набуває той аспект, що в умовах постіндустріального ТСВ знання у будь-якому втіленні виступають не лише результатом, але й засобом наукового виробництва. Отже, якщо традиційна цільова функція підприємця – максимізація прибутку, тобто отримання максимального результату з найнижчими витратами ресурсів, а сьогодні знання та інші результати творчої праці – найважливіший ресурс, то не дивно, що фірми прагнуть його отримати та якомога довше монополюють ним володіти – шляхом захисту прав на інтелектуальну власність як форму втілення інтелектуальних ресурсів. Таким є друге протиріччя інституту інтелектуальної власності в сучасній економіці.

ВИСНОВКИ

Виявлення причин суспільних явищ допомагає сформулювати можливі рекомендації з подолання їх негативних наслідків та посилення позитивних. На наш погляд, пропозиціями щодо забезпечення «взаємовигідного» впливу інституту інтелектуальної власності та сучасного технологічного способу виробництва можуть бути такі.

1. Необхідним є забезпечення специфікації прав інтелектуальної власності, у тому числі через закріплення у контрактах на виконання НДДКР сумісного права інтелектуальної власності замовника та виконавця на створювані об'єкти; а також шляхом укріплення прав держави у випадку бюджетного фінансування НДДКР.

2. Потрібно переглянути концепцію «службового винаходу», згідно з якою право на отримання патенту має роботодавець винахідника, якщо винахід створено під час виконання службових обов'язків, та точніше розподілити права між замовником, роботодавцем та винахідником, передусім з метою захисту прав винахідника.

3. Необхідно сприяти поширенню руху за вільне програмне забезпечення (як, наприклад, у випадку з операційною системою Linux з відкритим кодом), коли користувачі мають можливість долучитися до процесу «доброби та налагодження» програми, тобто до творчого процесу, але зобов'язані також відкривати іншим користувачам свої поліпшення.

4. Як стратегічний напрям можна спробувати застосувати поділ власності на типи та форми і до інтелектуальної власності. Адже сьогодні частіше за все мова йде про приватне привласнення об'єктів інтелектуальної власності. Водночас, з метою уникнення вказаних та інших протиріч, майнові права доцільно передавати широкому колу осіб або суспільству в цілому (акціонерна, кооперативна, державна, муніципальна власність тощо). Також необхідно забезпечувати виключні немайнові права винахідникові.

5. Необхідним є забезпечення розвитку соціального змісту та етики інтелектуальної власності.

Перспективами подальших досліджень у цій сфері можуть бути: більш глибоке розкриття соціального змісту та етичного аспекту інтелектуальної власності, виявлення можливостей та забезпечення правового закріплення принципу поділу власності на типи та форми до інтелектуальної власності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Анчишкин А. И.** Наука – техника – экономика / А. И. Анчишкин. – М. : Экономика, 1989. – 383 с.
2. **Григорян Г. М.** Собственность: история и современность / Г. М. Григорян. – Х. : Изд-во ХГЭУ, 2002. – 187 с.
3. **Гриценко А. А.** Сумісно-розділені відносини: праця, власність і влада / А. А. Гриценко // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 50 – 58.
4. **Дахно І.** Інтелектуальна власність і міжнародне приватне право / І. Дахно // Юридичний журнал. – 2012. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3856>
5. **Киосак В. А.** Противоречия развития института интеллектуальной собственности / В. А. Киосак, В. Н. Сахаров // Научные труды ДонНТУ. – Серия: экономическая. – 2007. – Выпуск 31-2. – С. 86 – 89.
6. **Маркс К.** Собрание сочинений : в 50 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс [2-е изд.]. – М. : Изд-во политической литературы, 1955. – Т. 46. – Ч. 2. – 1969. – 618 с.
7. **Митрофанова А. С.** Роль організаційно-економічних відносин у взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин / А. С. Митрофанова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 157 – 162.

8. Пестова Т. М. Еволюція змісту і характеру праці в умовах трансформації технологічного способу виробництва / Т. М. Пестова // Формування ринкової економіки. – 2013. – № 29. – С. 37 – 49.

9. Попов О. Є. Систематизація факторів трансформації виробничих відносин в контексті розвитку технологічного способу виробництва / О. Є. Попов, А. С. Митрофанова // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2014. – № 2 (74). – С. 9 – 15.

10. Сидорук В. Інтелектуальна власність як інструмент економічної агресії в епоху глобалізації / В. Сидорук // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 1. – С. 62 – 65.

11. Солощук М. Введення в інтелектуальну власність / М. Солощук, М. Капінос, Е. Лерантович // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 1. – С. 68 – 77.

12. Солощук М. Економічні аспекти комерціалізації інтелектуальної власності / М. Солощук, М. Капінос, Е. Лерантович // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 12. – С. 50 – 60.

13. Цоргаєва М. Б. Информатизация как фактор трансформации отношений собственности / М. Б. Цоргаєва [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://economics.ihbt.ifmo.ru/file/article/64.pdf>

14. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.

15. Штефан О. Співвідношення права інтелектуальної власності та права власності / О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 5. – С. 45 – 52.

REFERENCES

Anchishkin, A. I. *Nauka – tekhnika – ekonomika* [Science - technology - economy]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Chukhno, A. A. *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta ikh znachennia dlia Ukrainy* [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine]. Kyiv: Lohos, 2003.

Dakhno, I. "Intelektualna vlasnist i mizhnarodne pryvatne pravo" [Intellectual property and private international law]. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3856>

Grigorian, G. M. *Sobstvennost: istoriia i sovremennost* [Ownership: history and modernity]. Kharkiv: Izd-vo KhGEU, 2002.

Hrytsenko, A. A. "Sumisno-rozdileni vidnosyny: pratsia, vlasnist i vlada" [Compatible split-relations: labor, property and power]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (2003): 50-58.

Kiosak, V. A., and Sakharov, V. N. "Protivorechiia razvitiiu instituta intelektualnoy sobstvennosti" [Contradictions of the Institute of Intellectual Property]. *Nauchnye trudy DonNTU. Serii ekonomicheskaiia*, no. 31-2 (2007): 86-89.

Mytrofanova, A. S. "Rol orhanizatsiino-ekonomichnykh vidnosyn u vzaiemodii produktyvnykh syl i vyrobnychkykh vidnosyn" [The role of organizational and economic relations in the interaction of the productive forces and production relations]. *Biznes Inform*, no. 8 (2014): 157-162.

Popov, O. Ie., and Mytrofanova, A. S. "Systematyzatsiia faktoriv transformatsii vyrobnychkykh vidnosyn v konteksti rozvytku tekhnolohichnoho sposobu vyrobnytstva" [Systematics factors transformation of industrial relations in the context of the technological mode of production]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 2 (74) (2014): 9-15.

Pestova, T. M. "Evoliutsiia zmistu i kharakteru pratsi v umovakh transformatsii tekhnolohichnoho sposobu vyrobnytstva" [The evolution of the content and nature of work in terms of transformation process production method]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky*, no. 29 (2013): 37-49.

Soloshchuk, M., Kapinos, M., and Lerantovych, E. "Vvedeniia v intelektualnu vlasnist" [Introduction to intellectual property]. *Intelektualna vlasnist*, no. 1 (2008): 68-77.

Soloshchuk, M., Kapinos, M., and Lerantovych, E. "Ekonomichni aspekty komertsializatsii intelektualnoi vlasnosti" [Economic aspects of commercialization of intellectual property]. *Intelektualna vlasnist*, no. 12 (2008): 50-60.

Sydoruk, V. "Intelektualna vlasnist iak instrument ekonomichnoi ahresii v epokhu hlobalizatsii" [Intellectual property as a tool of economic aggression in the era of globalization]. *Intelektualna vlasnist*, no. 1 (2008): 62-65.

Shtefan, O. "Spivvidnoshennia prava intelektualnoi vlasnosti ta prava vlasnosti" [Value of intellectual property rights and ownership]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*, no. 5 (2007): 45-52.

Tsorgaeva, M. B. "Informatizatsiia kak faktor transformatsii odnosheniy sobstvennosti" [Computerization as a factor in the transformation of property relations]. <http://economics.ihbt.ifmo.ru/file/article/64.pdf>

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ КОРПОРАЦІЙ: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

© 2015 **ВАСИЛЬЧУК І. П.**

УДК 336.011

Васильчук І. П. Фінансово-кредитний механізм корпорацій: нове прочитання у світлі сучасної економічної теорії

Мета статті – розглянути сутність поняття «фінансово-кредитний механізм корпорацій» в контексті сучасної теорії фірми на основі використання методологічного потенціалу системної парадигми. Аналіз наукового доробку вітчизняних і російських вчених щодо трактування сутності поняття «фінансово-кредитний механізм» виявив, що всі дефініції явно чи неявно корелюють з базовими положеннями окремих концепцій теорії організації. Досліджено сутність поняття «фінансово-кредитний механізм корпорацій» крізь призму основних підходів до управління організацією – системного, ресурсного, процесного – та встановлено, що вихідною ознакою, яка формує відповідне пояснення сутності фінансово-кредитного механізму як рамкової організаційної конструкції для «нанизування» властивостей, характеристик і зв'язків, є системна ознака. Запропоновано інтеграційну концепцію фінансово-кредитного механізму, яка стала основою для авторського тлумачення поняття в широкому розумінні. Інтеграційна концепція фінансово-кредитного механізму може стати платформою для поєднання її інших теоретичних концепцій – корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку, що надають теоретичне і методологічне обґрунтування розробці моделі фінансово-кредитного механізму сталого розвитку корпорацій.

Ключові слова: фінансово-кредитний механізм, інтеграційна концепція, системна парадигма, ресурсний підхід, процесний підхід, системний підхід, сталий розвиток.

Табл.: 1. Бібл.: 16.

Васильчук Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, податків і страхової справи, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

E-mail: vasylichuk-irina@rambler.ru

УДК 336.011

UDC 336.011

Васильчук И. П. Финансово-кредитный механизм корпораций: новое прочтение в свете современной экономической теории

Цель статьи – рассмотреть сущность понятия «финансово-кредитный механизм корпорации» в контексте современной теории фирмы на основе использования методологического потенциала системной парадигмы. Анализ научного наследия отечественных и российских ученых по трактовке сущности понятия «финансово-кредитный механизм» выявил, что все дефиниции явно или неявно коррелируют с базовыми положениями отдельных концепций теории организации. Исследована сущность понятия «финансово-кредитный механизм корпораций» сквозь призму основных подходов к управлению организацией – системного, ресурсного, процессного – и установлено, что исходным признаком, который формирует соответствующее объяснение сущности фінансово-кредитного механизма как рамочной организационной конструкции для «нанизывания» свойств, характеристик и связей, является системный признак. Предложена интеграционная концепция фінансово-кредитного механизма, которая стала основой для авторского толкования понятия в широком смысле. Интеграционная концепция фінансово-кредитного механизма может стать платформой для объединения и других теоретических концепций – корпоративной социальной ответственности и устойчивого развития, предоставляющих теоретическое и методологическое обоснование разработке модели фінансово-кредитного механизма устойчивого развития корпораций.

Ключевые слова: финансово-кредитный механизм, интеграционная концепция, системная парадигма, ресурсный подход, процессный подход, системный подход, устойчивое развитие.

Табл.: 1. Библ.: 16.

Васильчук Ирина Петровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, налогов и страхового дела, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50000, Украина)

E-mail: vasylichuk-irina@rambler.ru

Vasylichuk I. P. Finance-Credit Mechanism of Corporations: a New Insight against the Background of Modern Economic Theory

The article is aimed at consideration of essence of the concept of «finance-credit mechanism of corporation» in the context of the modern theory of firm, making use of methodological potential of the system paradigm. An analysis of the scientific heritage of Ukrainian and Russian scientists on interpretation of the notion of «finance-credit mechanism» has revealed that all definitions are implicitly or explicitly correlated with basic provisions of several conceptions within the organization theory. The essence of the concept of «finance-credit mechanism of corporations» was examined through prism of the basic approaches (system, resource, process) to organization management, whereby was found that the original attribute, which impregnates the appropriate explanation of the essence of financial-credit mechanism as an organizational framework for «stringing» the properties, characteristics and relationships, is the system attribute. An integration conception of finance-credit mechanism has been suggested, which has become the basis for the author's interpretation of the indicated notion in a broad sense. The integration concept of finance-credit mechanism can become a platform for combining other theoretical concepts, such as corporate social responsibility or sustainable development, providing theoretical and methodological substantiation for development of a model of financial-credit mechanism for sustainable development of corporations.

Key words: finance-credit mechanism, integration concept, system paradigm, resource-based approach, process approach, system approach, sustainable development.

Tabl.: 1. Bibl.: 16.

Vasylichuk Irina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Taxes and Insurance, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50000, Ukraine)

E-mail: vasylichuk-irina@rambler.ru

В останні роки спостерігається суттєвий прорив у науковому та емпіричному обґрунтуванні теорії стратегічного управління корпорацією (корпоративним підприємством), яка ґрунтується на засадничих положеннях теорії фірми та збагачується різними су-

часними управлінськими підходами і концепціями на кшталт стейкхолдерського підходу, концепції корпоративної відповідальності, сталого розвитку корпорацій. Застосування системної парадигми до розвитку теорії фірми передбачає поширення положень системної

методології і на сферу фінансів корпорації, яку можна розглядати як підсистему зі своїми специфічними властивостями. Упорядкування функціонування фінансів відбувається за допомогою відповідного фінансово-кредитного механізму, що дозволяє виділити його як об'єкт дослідження у межах системної парадигми.

Попри численні дослідження з проблем фінансово-кредитного механізму, і досі існує плюралізм думок на його сутність і складові. У більшості розглянутих наукових публікацій вчені надають трактування дефініції «фінансовий механізм» як: 1) система управління фінансами (фінансовими відносинами) з належним ресурсним забезпеченням (А. М. Поддєрьогін [1, с. 74], Р. С. Сайфулін, А. Д. Шеремет [2, с. 13]); 2) способи організації фінансових відносин (В. В. Венгер [3, с. 57]); 3) сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових ресурсів (О. Д. Василик [4, с. 104]); 4) сукупність методів, форм, прийомів, інструментів і важелів (В. М. Опарін [5, с. 55], М. І. Крупка [6], М. М. Александрова, С. О. Маслова [7, с. 128], О. П. Кириленко [8]); 5) сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства (Г. Г. Кірейцев [9]). Загалом у вітчизняній фінансовій науці сформувалося розуміння сутності фінансового механізму як «сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних державних структур, господарських суб'єктів і населення» [10, с. 10; 4, с. 104]. Зважаючи на складові фінансового механізму, його переважно розглядають як сукупність форм, методів, інструментів і важелів впливу на розвиток [5, 6]. Цілоком погоджуючись з наведеними трактуваннями, слід наголосити на недостатньому використанні методологічного потенціалу системної парадигми і теорії фірми для пояснення сутності фінансово-кредитного механізму корпорацій та її трансформації під впливом новітніх управлінських концепцій.

Мета статті – розглянути сутність поняття «фінансово-кредитний механізм корпорації» в контексті сучасної теорії фірми на основі використання методологічного потенціалу системної парадигми.

Дослідження сутності поняття «фінансово-кредитний механізм» потребує тлумачення дефініції у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні фінансово-кредитний механізм корпорації можна розглядати як складову його господарського механізму, що організовує й опосередковує фінансові відносини у трьох сферах діяльності – операційній, інвестиційній і фінансовій – та виступає організаційно-ресурсним забезпеченням процесу управління фінансами. За такого змісту фінансово-кредитний механізм охоплює процеси формування, розподілу та використання фінансового капіталу, що виступає *об'єктом*, на який спрямована дія фінансово-кредитного механізму. Втім, на нашу думку, з огляду на поділ сфер діяльності корпорацій та розподільчу функцію фінансів, можливим є вузьке розуміння його сутності узагальнено як системи організації фінансової діяльності з формування та розподілу фінансового капіталу, який залучається з метою

реалізації корпоративної стратегії. У такому розумінні поняття «фінансово-кредитний механізм» є близький до змісту поняття «механізм фінансово-кредитного забезпечення».

Оскільки наявність фінансово-кредитного механізму є іманентною властивістю усілякого функціонуючого підприємства, то вважаємо за доцільне дослідити сутність фінансово-кредитного механізму крізь призму основних концепцій управління організацією в межах теорії фірми. Вивчення наукового доробку вітчизняних і російських вчених щодо трактування сутності поняття «фінансово-кредитний механізм» встановило, що всі дефініції явно чи неявно корелюють з базовими положеннями окремих концепцій теорії організації. Аналіз дозволяє виділити ключові словосполучення та надати пояснення сутності поняття з позиції таких основних підходів: ресурсного, процесного та системного (*табл. 1*). Наведені трактування віддзеркалюють уявлення авторів про певні домінуючі характеристики сутності поняття «фінансово-кредитний механізм», що, на наш погляд, сприяє всебічному розкриттю його змісту. Цілоком підтримуючи існуючі погляди науковців, вважаємо за доцільне деталізувати теоретичний аналіз та пояснити сутність поняття «фінансово-кредитний механізм» крізь призму комбінаторики виділених підходів, що породжує специфічну конфігурацію фінансово-кредитного механізму. На наш погляд, вихідною ознакою, що формує відповідне пояснення сутності фінансово-кредитного механізму як рамкової організаційної конструкції (каркасу) для «наизування» властивостей, характеристик і зв'язків, є *системна ознака*. Докладно про потенціал системної парадигми у стратегічному менеджменті розглянуто у працях Г. Б. Клейнера [11]. Згідно з існуючими визначеннями система є «сукупність пов'язаних між собою і зовнішнім середовищем елементів і частин, функціонування яких спрямовано на отримання конкретного результату» [12] та «сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів» [13]. Системний підхід передбачає встановлення взаємозв'язків елементів у межах цілого. Оскільки фінансово-кредитний механізм є система, то на нього можуть бути поширені основні властивості системи. На нашу думку, для пояснення сутності фінансово-кредитного механізму доцільно запозичити із системного підходу основні допущення (такі як цілісна складна відкрита система); властивості (цілеспрямованість, складність, ділимість, цілісність, структурованість, різноманітність елементів і відмінності в їх природі, інтегративність); системний контур (зовнішнє та внутрішнє середовище).

Розгляд змісту поняття фінансово-кредитного механізму крізь призму *ресурсної концепції фірми* зумовлює висновок про певну обмеженість застосування її положень для пояснення його сутності. Ресурсна складова фінансово-кредитного механізму представлена інформаційним, фінансовим, організаційним забезпеченням. З позиції ресурсного підходу конкурентні переваги фірми пояснюються наявністю підконтрольних стратегічних ресурсів, що відповідають характеристикам – цінність, рідкісність, замінність, обмежена

Теоретичні підходи до тлумачення сутності поняття «фінансово-кредитний механізм» в контексті основних концепцій теорії фірми

Аспекти теоретичних підходів до тлумачення сутності поняття «фінансовий механізм»	Базисний підхід / концепція теорії організації (фірми)	Домінанти теорії / підходу фірми	Домінанти у трактуванні поняття «фінансово-кредитний механізм»	Прихильники підходу
Підхід з позиції ресурсів	Ресурсна концепція фірми	Наявність під контролем стратегічних ресурсів, тобто таких, що дозволяють впроваджувати успішні конкурентні стратегії	«фінансове, інформаційне, нормативно-правове, організаційне забезпечення ...»	С. Я. Єлецьких, О. М. Ковалюк, В. М. Опарін, С. В. Онишко, Г. Г. Кірейцев
Підхід з позиції процесу	Процесний підхід до діяльності організації	Фірма як сукупність процесів. Усіляка діяльність, чи комплекс діяльності, в якій використовуються ресурси для перетворення входів у виходи, може розглядатися як процес (ISO 9000:2000). Процесним підходом може вважатися систематична ідентифікація та менеджмент процесів, що використовуються організацією, і перш за все, забезпечення їх взаємодії (ISO 9001:2000)	«...безперервний процес взаємодії фінансових методів, інструментів та важелів...» [16]; «механізм – це сукупність ресурсів економічного процесу і способів їх поєднання» [15]	І. А. Ломачинська, Т. В. Майорова, А. Чаленко, Б. А. Райзберг та інші
Підхід з позиції системи	Системний підхід до діяльності організації	Усі організації є системами. Фірма є соціоекономічна система. Фірма є суттєва частина предметної області теорії соціально-економічних систем. Система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів (ISO 9000:2000)	«Система чи сукупність методів, форм, інструментів і важелів впливу...»; «Система управління фінансами... орієнтована на / призначена для...»	М. М. Александрова, С. О. Маслова, В. Базилевич, О. Д. Василик, В. В. Венгер, М. І. Крупка, В. М. Опарін, Б. А. Райзберг та ін., П. І. Юхименко., В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін., Л. О. Костирко, А. М. Поддєрьогін, А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін

Джерело: розроблено автором.

можливість імітації. Не зважаючи на універсальність, фінансовий капітал може підпадати під такі характеристики за умов, якщо він є обмеженим у доступі для конкурентів (з різних причин) і специфічним, зокрема, якщо для фінансування використано, наприклад, структуровані фінансові інструменти чи спеціально створені фінансові продукти під конкретні цілі (проектне фінансування, спеціалізовані гібридні фінансові інструменти тощо). Те ж саме може стосуватися й інформаційного забезпечення, наприклад, з причин наявності інформаційної асиметрії, та організаційного забезпечення, у разі, якщо воно створено як унікальне для певних цілей. Проте такі конкурентні переваги є нестійкими і можуть виникати лише на незначному за тривалістю часо-

вому відрізку. Тому ресурсна концепція може виступити поясненням сутності фінансово-кредитного механізму в такому аспекті як «пучка ресурсів», який має унікальні властивості на обмеженому часовому проміжку, що має наукову доцільність в контексті системного підходу.

Процесний підхід до управління організацією має більшу пояснювальну силу для дослідження сутності та моделювання фінансово-кредитного механізму, насамперед тому, що ґрунтується на системному підході. Так, процесний підхід розглядає діяльність організації як мережу бізнес-процесів, що пов'язані цілями і місією цієї організації [14]. Як і системний підхід, він передбачає входи і виходи процесу: входи (ресурси) всередині системи в результаті дії процесу перетворюються на ви-

ходи, які в разі успішності процесу представляють собою додану вартість входів. У науковій літературі представлено погляди щодо тлумачення сутності механізму з позиції процесного підходу. Зокрема, прихильниками такого підходу є А. Чаленко, Т. Майорова. Так, А. Чаленко пропонує визначення економічного механізму у трактовці як сукупності ресурсів економічного процесу і способів їх поєднання. В його аргументації відмітною особливістю пропонованого поняття є розмежування механізму та управління, механізм представлений як керований ресурс процесу [15]. Ідеї процесного підходу дотримуються і Т. Майорова, яка доводить необхідність його застосування до визначення сутності фінансово-кредитного механізму та надає трактування як «урегульованого фінансово-кредитною політикою держави безперервного процесу взаємодії фінансових методів, інструментів та важелів, спрямованих на формування, розподіл і використання фінансових ресурсів на макро- та макрорівнях» [16]. Отже, маємо дві точки зору в контексті процесного підходу, за яких механізм розглядається як ресурс процесу та безпосередньо як сам процес. Обидві наукові позиції обґрунтовані та дозволяють більш детально розкрити сутність фінансово-кредитного механізму. Нашій позиції відповідає розуміння механізму як ресурсу процесу діяльності, зокрема, управління фінансовою діяльністю. Фінансово-кредитний механізм більшою мірою є «ресурсне забезпечення процесу (наприклад, процесу фінансового забезпечення або інвестиційного процесу – Прим. авт.), його «уречевлена» частина і включає сукупність взаємопов'язаних елементів, «налаштованих» на виконання функцій процесу» [15]. Водночас, фінансова діяльність підприємства є процес, який пов'язаний з іншими видами діяльності прямими і зворотними зв'язками, а фінансово-кредитний механізм забезпечує виконання цього процесу.

Таким чином, дослідження сутності фінансово-кредитного механізму крізь призму основних положень теорії організації виявило, що всі підходи – ресурсний, процесний та системний – здійснюють свій внесок і дозволяють всебічно розкрити його сутність та властивості. Тому найперспективнішим вбачаємо підхід, який поєднує найбільш значимі та релевантні положення основних концепцій *стратегічної теорії фірми*. Такому підходу відповідає *інтеграційна концепція фінансово-кредитного механізму, в основу якої покладено системний підхід до управління організацією, на засадах стейкхолдерського підходу*. Інтеграційна концепція дозволяє всебічно розкрити сутність фінансово-кредитного механізму корпорації в широкому розумінні як системи, що поєднує ресурси, процеси, регулятивно-управлінські технології в інтересах внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів з метою досягнення фінансових цілей корпоративної стратегії, що приводить до створення вартості у коротко-, середньо- та довгостроковому періодах. Об'єктом системи фінансово-кредитного механізму корпорацій виступає фінансовий капітал як втілення фінансових відносин, які опосередковують процеси його залучення, розподілу і використання. Інтеграційна концепція може виступити теоретичним базисом для обґрунтування і розробки

моделі дієвого фінансово-кредитного механізму корпорацій, насамперед, в умовах складності, мінливості та невизначеності зовнішнього середовища.

Дослідження існуючих різноманітних тлумачень сутності понять «механізм», «фінансовий механізм», «фінансово-кредитний механізм» дозволяє виділити ключові слова: «взаємозв'язок та/чи взаємодія», «система чи сукупність», «фінансова діяльність», «фінансові ресурси», «фінансові відносини», «форми, методи, важелі, інструменти», «з метою... чи призначений для...», «фінансове забезпечення», «фінансове регулювання». Ці ключові слова вказують на ознаку, функції, специфіку, структуру фінансово-кредитного механізму та можуть виступити «цеглинками» конструкту «робочої версії» дефініції в її вузькому розумінні: *фінансово-кредитний механізм корпорації – це система організації фінансової діяльності з формування і розподілу фінансового капіталу, що складається з інструментів, форм і методів організації фінансових відносин, за допомогою відповідного забезпечення, регулювання і важелів впливу на соціально-економічний розвиток корпорації з метою створення вартості в коротко-, середньо- та довгостроковому періодах*.

Запропоновані методологічні положення створюють платформу для інтеграції й інших теоретичних концепцій, зокрема концепцій корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Досліджено сутність поняття «фінансово-кредитний механізм корпорацій» крізь призму основних підходів до управління організацією – системного, ресурсного, процесного – та встановлено, що вихідною ознакою, яка формує відповідне пояснення сутності фінансово-кредитного механізму як рамкової організаційної конструкції для «нанизування» властивостей, характеристик і зв'язків, є системна ознака.

2. Запропоновано інтеграційну концепцію фінансово-кредитного механізму, яка стала основою для авторського тлумачення поняття в широкому розумінні, яке на відміну від існуючих, сформульовано в такій інтерпретації: фінансово-кредитний механізм корпорації є система, що поєднує ресурси, процеси, регулятивно-управлінські технології в інтересах внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів з метою досягнення фінансових цілей корпоративної стратегії, що приводить до генерування цінності в коротко-, середньо- та довгостроковому періодах через створення вартості.

3. Інтеграційна концепція фінансово-кредитного механізму може стати платформою для поєднання й інших теоретичних концепцій – корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку, що надають теоретичне і методологічне обґрунтування розробці моделі фінансово-кредитного механізму сталого розвитку корпорацій.

Перспективи подальших досліджень: проекція основних здобутків сучасної теорії фірми на сферу корпоративних фінансів дозволить отримати нове прочитання багатьох категорій і понять, що приведе до збагачення фінансової теорії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Поддєрьогін А. М. Фінансовий механізм забезпечення стійкого розвитку господарюючого суб'єкта / А. М. Поддєрьогін // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 4. – С. 74 – 78.

2. Шеремет А. Д. Финансы предприятий / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 538 с.

3. Венгер В. В. Финансы : навч. посіб. / В. В. Венгер. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 427 с.

4. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.

5. Опарін В. М. Финансы. Загальна теорія : навч. посіб. / В. М. Опарін. – К. : КЕУ, 2001. – 240 с.

6. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.04.01 / М. І. Крупка ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002.

7. Александрова М. М. Гроші. Финансы. Кредит : навч.-метод. посіб. / М. М. Александрова, С. О. Маслова – К. : ЦУЛ, 2002. – 336 с.

8. Кириленко О. П. Финансы (Теорія та вітчизняна практика) : навчальний посібник / О. П. Кириленко. – Тернопіль : Астон, 2002. – 212 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enbv.narod.ru/text/Econom/finance/kirilenko/str/2-1.html>

9. Кірейцев Г. Г. Финансовый менеджмент / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖІПТ, 2001. – 440 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/22451/>

10. Юхименко П. І. Теорія фінансів / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 576 с.

11. Клейнер Г. Б. Системная парадигма и системный менеджмент / Г. Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2008. – Том 6. – № 3. – С. 27 – 50.

12. Системный подход к управлению организацией [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://portal.edu.asu.ru/mod/lesson/view.php?id=13572>

13. ISO 9000:2000 «Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.stroyoffis.ru/gost_kacestvo/iso_9000_2000/iso_9000_2000.php

14. Процессный поход [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://piter-soft.ru/automation/more/glossary/process/protessniy-podhod/>

15. Чаленко А. Онеопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях / А. Чаленко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/176697>

16. Майорова Т. В. Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Т. В. Майорова; Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. – К., 2014. – 35 с.

REFERENCES

Aleksandrova, M. M., and Maslova, S. O. *Hroshi. Finansy. Kredyt* [Money. Finance. Credit.]. Kyiv: TsUL, 2002.

Chalenko, A. "O neopredelennosti termina «mekhanizm» v ekonomicheskikh issledovaniakh" [About ambiguity of the term "mechanism" in economic research]. <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/176697>

"ISO 9000:2000 «Sistemy menedzhmenta kachestva. Osnovnye polozheniia i slovar»" [ISO 9000: 2000 "Quality Management Systems. Fundamentals and vocabulary"]. http://www.stroyoffis.ru/gost_kacestvo/iso_9000_2000/iso_9000_2000.php

Krupka, M. I. "Finansovo-kredytnyi mekhanizm innovatsiino-ho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Financial and credit mechanism

of innovation development of economy of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.04. 01*, 2002.

Kyrylenko, O. P. "Finansy (Teoriia ta vitchyzniana praktyka)" [Finance (Domestic Theory and Practice)]. <http://enbv.narod.ru/text/Econom/finance/kirilenko/str/2-1.html>

Kireitsev, H. H. "Finansovy menedzhment" [Financial management]. <http://buklib.net/books/22451/>

Kleyner, G. B. "Sistemnaia paradigma i sistemnyy menedzhment" [Systemic paradigm and system management]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, vol. 6, no. 3 (2008): 27-50.

Maiorova, T. V. "Finansovo-kredytnyi mekhanizm aktyvizatsii investytsiino-ho protsesu v Ukraini" [Financial and credit mechanism of activation of investment process in Ukraine. Financial mechanism of sustainable development entity]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.08*, 2014.

Oparin, V. M. *Finansy. Zahalna teoriia* [Finance. General Theory]. Kyiv: KEU, 2001.

Podderyohin, A. M. "Finansovy mekhanizm zabezpechennia stiikoho rozvytku hospodariuiuchoho sub'iekta" [Financial mechanism of sustainable development entity]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, no. 4 (2011): 74-78.

"Protessniy podkhod" [Process approach]. <http://piter-soft.ru/automation/more/glossary/process/protessniy-podhod/>

"Sistemnyy podkhod k upravleniiu organizatsiy" [A systematic approach to the management of the organization]. <http://portal.edu.asu.ru/mod/lesson/view.php?id=13572>

Sheremet, A. D., and Sayfulin, R. S. *Finansy predpriiaty* [Finance companies]. Moscow: INFRA-M, 2004.

Venher, V. V. *Finansy* [Finance]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.

Vasylyk, O. D. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: NIOS, 2000.

Yukhymenko, P. I. et al. *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2010.

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ В ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІЙ СФЕРІ

© 2015 ОЛІЙНИК Ю. А.

УДК 338.24.01

Олійник Ю. А. Теоретичний базис взаємодії суб'єктів в інноваційно-інвестиційній сфері

Метою статті є формування теоретичного базису щодо визначення сутності взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності та виділення її ключових особливостей. На основі узагальнення наукових досліджень вітчизняних і закордонних учених було проведено морфологічний аналіз основних понять, що формують теоретичний базис понятійно-категоріального апарату взаємодії суб'єктів в інноваційно-інвестиційній сфері. У процесі дослідження сформовано понятійно-категоріальний апарат взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності, що дозволив зв'язати етапи інноваційного та інвестиційного процесів, джерела інвестування, особливості взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності та виділити їх види та форми, функції та фактори, що впливають на їх взаємовідносини. Запропоновано визначення інноваційно-інвестиційного процесу, інноваційно-інвестиційної діяльності та взаємодії суб'єктів в інноваційно-інвестиційній сфері. Подальші дослідження пов'язані з теоретико-методичним обґрунтуванням формування механізму взаємодії держави та бізнесу в інноваційно-інвестиційній сфері.

Ключові слова: інвестиція, інновація, інноваційно-інвестиційний процес, інноваційно-інвестиційна діяльність, інноваційно-інвестиційна сфера, інвестиційний клімат, взаємодія.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 15.

Олійник Юлія Анатоліївна – аспірантка, кафедра економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: yuluya.oleynik@mail.ru

УДК 338.24.01

Олейник Ю. А. Теоретический базис взаимодействия субъектов в инновационно-инвестиционной сфере

Целью статьи является формирование теоретического базиса по определению сущности взаимодействия субъектов инновационно-инвестиционной деятельности и выделение его ключевых особенностей. При обобщении научных исследований отечественных и зарубежных ученых был проведен морфологический анализ основных понятий, формирующих теоретический базис понятийно-категориального аппарата взаимодействия субъектов в инновационно-инвестиционной сфере. В процессе исследования сформирован понятийно-категориальный аппарат взаимодействия субъектов инновационно-инвестиционной деятельности, который позволил связать этапы инновационного и инвестиционного процессов, источники инвестирования, особенности взаимодействия субъектов инновационно-инвестиционной деятельности и выделить их виды и формы, функции и факторы, влияющие на их взаимоотношения. Предложено определение инновационно-инвестиционного процесса, инновационно-инвестиционной деятельности и взаимодействия субъектов в инновационно-инвестиционной сфере. Дальнейшие исследования связаны с теоретико-методическим обоснованием формирования механизма взаимодействия государства и бизнеса в инновационно-инвестиционной сфере.

Ключевые слова: инвестиция, инновация, инновационно-инвестиционный процесс, инновационно-инвестиционная деятельность, инновационно-инвестиционная сфера, инвестиционный климат, взаимодействие.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 15.

Олейник Юлия Анатольевна – аспирантка, кафедра экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: yuluya.oleynik@mail.ru

UDC 338.24.01

Oliinyk Iu. A. Theoretical Basis of Interaction of Actors in the Innovation-Investment Sphere

The article is aimed at the creation of a theoretical basis for determination of essence of interaction of actors of innovation-investment activity and allocation of its key features. Generalizing the research of domestic and foreign scientists, a morphological analysis of the main concepts that form the theoretical basis of conceptual and categorical framework, regarding interaction of actors in innovation and investment, was carried out. In the course of the study, the conceptual and categorical framework of interaction of actors of innovation-investment activities has been created, which allowed to link the stages of both innovation and investment processes, sources of investment, particularities of the interaction of actors of innovation-investment activities, allocate their types and forms, functions and factors, causing influence on their relationships. A definition of innovation-investment process, innovation-investment activity and interaction of actors in innovation-investment sphere has been proposed. Further research is aimed at the theoretical-methodological substantiation of formation of the mechanism for interaction between the State and business in the innovation-investment sphere.

Key words: investment, innovation, innovation-investment process, innovation-investment activity, innovation-investment sphere, investment climate, interaction.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 15.

Oliinyk Iuliia A. – Postgraduate Student, Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: yuluya.oleynik@mail.ru

Формування в Україні соціально орієнтованої інноваційної економіки зумовлено як світовими тенденціями розвитку провідних країн світу, так і необхідністю впровадження передових досягнень науки і техніки для забезпечення випереджаючого розвитку національного господарства. Але для визначення факторів та складових, що лежать в основі його досягнення, необхідно уточнення понятійно-категоріального апарату. Суперечності, що виникають при визначенні ключових дефініцій, викликають неоднозначність трактувань, а відповідно – не дають змоги

співставлять підходи різних дослідників національної та закордонної наукових шкіл.

Тому при дослідженні взаємодії суб'єктів в інноваційно-інвестиційній сфері необхідно сформувавши теоретичний базис, який складають декілька основних дефініцій, а саме: «інвестиції» та «інновації», «інноваційний процес» та «інвестиційний процес», «інноваційна діяльність» та «інвестиційна діяльність», «інноваційно-інвестиційна сфера», «інноваційно-інвестиційний процес», «інноваційно-інвестиційна діяльність» та «інвестиційний клімат».

Метою даної статті є формування теоретичного базису щодо визначення сутності взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності та визначення її ключових особливостей.

Аналіз наукових досліджень таких учених, як І. Ю. Білоброва, А. П. Дука, І. В. Воловельська, М. П. Денисенко, І. Чухрай та ін. [1 – 15] доводить наявність значних суперечностей у трактуванні основних понять, що формують теоретичний базис понятійно-категоріального апарату взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної

сфери, тому виникає потреба у виділенні основних морфологічних ознак цих дефініцій.

Основні дефініції, що складають понятійний базис взаємодії суб'єктів в інноваційно-інвестиційній сфері з виділенням ключових морфологічних ознак, наведено в *табл. 1*.

Наведений морфологічний аналіз основних дефініцій та додаткове дослідження наукових джерел [1 – 7; 9 – 11, 13, 15] доводять до висновку, що, як правило, ін-

Таблиця 1

Основні морфологічні ознаки дефініцій, що складають теоретичний базис взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності

Дефініція	Основні морфологічні ознаки	Вчені
Інвестиція	<ul style="list-style-type: none"> – Вкладення ресурсів з метою отримання прибутку; – джерело фінансового забезпечення, що необхідне для розвитку економіки; – ризикове рішення; – розміщення капіталу для зростання його вартості 	І. О. Бланк, В. Я. Шевчук, П. С. Рогожин, Д. Є. Старик, Л. Дж. Гітман, М. Д. Джонк, Д. Норкорт
Інновація	<ul style="list-style-type: none"> – Процес впровадження нововведень; – процес удосконалення діяльності або її результатів; – сукупність новацій, нових функцій та результатів їх впровадження; – процес отримання результату від нововведень; – процес зміни стану об'єкта; – нововведення як поліпшення структури та якості виробництва 	О. І. Орлов, П. Н. Завлін, А. К. Казанцева, Л. Е. Мінделі, Н. І. Чухрай
Інвестиційний процес	<ul style="list-style-type: none"> – Процес прийняття рішень; – процес створення основних засобів; – процес об'єднання інтересів учасників; – процес нарощування капіталу; – як сукупність суспільних відносин; – процес узгодження попиту та пропозиції; – ухвалення інвестором власного рішення; – єдність функціонуючих ресурсів 	А. Л. Бикова, М. П. Денисенко, М. М. Колісник, Д. М. Черваньов, В. М. Грідасов, С. Кривченко, О. Ісаєва
Інноваційний процес	<ul style="list-style-type: none"> – Створення та дифузія інновацій; – процес впровадження змін у соціально-економічній системі; – процес появи нововведення; – мережа комунікативних зв'язків; – сукупність заходів щодо створення інновації; – процес проведення змін; – сукупність дій з формування нових знань; – впровадження нового або вдосконаленого виробничого процесу; – перетворення наукового знання в кінцевий продукт; – процес об'єднання ресурсів для отримання ефекту; – спосіб організації діяльності для досягнення визначеної мети; – процес, у результаті якого створюється щось нове; – система організації інноваційної діяльності 	О. Є. Кузьмін, С. М. Ілляшенко, І. В. Воловельська, І. Б. Висоцька, І. Т. Балабанов, І. Ю. Білоброва, П. Н. Завлін, Ю. Ю. Буренніков
Інвестиційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> – Сукупність робіт при реалізації інвестицій; – процес перетворення заощаджень в інвестиції; – процес пошуку ресурсів для реалізації певної інвестиційної програми; – діяльність, метою якої є одержання прибутку; – процес управління інвестиціями і системою відносин, що виникають при цьому; – як складова міжнародного руху капіталу; – процес нарощування капіталу з особливим характером поведінки інвестора; – процес отримання очікуваного ефекту 	Н. О. Татаренко, А. П. Дука, Є. А. Стефанович
Інноваційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> – Процес, спрямований на результат; – процес перетворення інновацій у новий продукт; – процес використання та комерціалізації результатів наукових досліджень; – сукупність заходів, спрямованих на створення та дифузії інновацій з метою отримання будь-якого ефекту; – діяльність з реалізації інновацій, метою якої є виконання різноманітних програм 	Т. В. Майорова, М. П. Денисенко

Джерело: узагальнено за [1 – 7; 9 – 11, 13, 15].

новаційна та інвестиційна діяльність суб'єктів господарювання розглядаються відокремлено. Сутність понять інноваційно-інвестиційного процесу та інноваційно-інвестиційної діяльності практично не знаходить відображення, лише деякі дослідження мезоекономічного рівня розвитку регіонів та міжгалузевих об'єднань віділяють їх певні аспекти.

Передусім проаналізуємо взаємозв'язок інноваційного та інвестиційного процесів. Основні етапи інноваційного процесу та динаміка обсягів з виділенням ризикованості інвестицій у відсотковому відображенні наведено на рис. 1.

Суб'єкти інвестиційної діяльності вкладають ресурси, обсяги яких змінюються на різних етапах інноваційного процесу, разом з тим ризикованість зменшується при досягненні цільових параметрів запровадження інновацій. Але, як показує практика, досить часто трапляються випадки, коли обсяг запланованих інвестицій не співпадає з реальним, зазвичай перевищуючи його.

Узагальнюючи наведені положення, можна надати таке визначення дефініції «інноваційно-інвестиційний процес»: це послідовна та цілеспрямована взаємодія суб'єктів щодо прийняття високоризикового рішення вкладання ресурсів різного виду в інновації, метою якої є зростання вартості інвестованого капіталу.

Розширюючи поняття інноваційно-інвестиційного процесу з точки зору урахування цілей усіх учасників інноваційно-інвестиційної сфери та джерел формуван-

ня інвестиційних ресурсів, виникає необхідність у визначенні понять, пов'язаних з функціонуванням об'єкта інноваційно-інвестиційного процесу та регулюючого впливу держави, а саме – дефініції «інноваційно-інвестиційна діяльність», що також практично не знаходить відображення в наукових дослідженнях.

Одне із запропонованих Т. О. Загорною [8]: інноваційно-інвестиційна діяльність – це процес реалізації результатів інтелектуальної праці в різних видах майнових та інтелектуальних цінностях, які мають грошову оцінку та які вкладені в об'єкти підприємницької та іншої діяльності, у результаті якої формується прибуток або інший соціально-економічний ефект.

Це доводить, що характерною особливістю інноваційно-інвестиційної діяльності є взаємодія людини з виробничо-економічною системою з метою отримання певного виду ефекту, що виникає внаслідок появи потреби.

Перш ніж визначити сутність дефініції «інноваційно-інвестиційна діяльність», проведемо морфологічний аналіз поняття «взаємодія». Аналіз визначення дефініції «взаємодія» наведено в табл. 2.

Проведений аналіз дефініції «взаємодія» надав змогу виділити її ключові морфологічні ознаки та уточнити сутність, яку пропонується визначати як процес поєднання одного з одним, вплив один на одного суб'єктів, що виявляється в найрізноманітніших формах зміни їх станів, поведінка яких є стимулом та одночасно реакцією на поведінку інших.

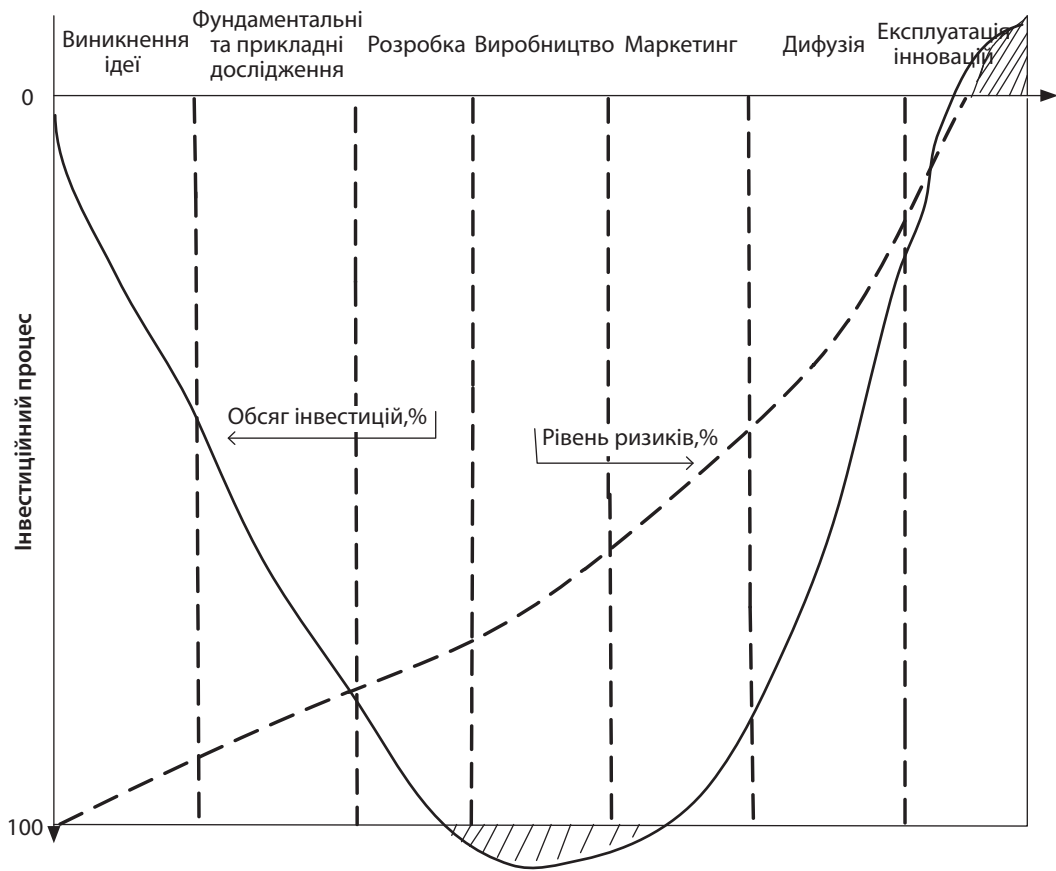

Рис. 1 Детермінація інноваційного процесу та визначення обсягу та ризикованості інвестицій

Таблиця 2

Аналіз визначення дефініції «взаємодія»

Дефініція	Основні морфологічні ознаки	Вчені
Взаємодія	<ul style="list-style-type: none"> – Система дій, при яких поведінка учасників є стимулом і реакцією на поведінку інших; – процес поєднання одного з одним, вплив один на одного різних ресурсів, обумовлене доцільністю цього поєднання; – процес впливу об'єктів один на одного; – як взаємозв'язок, що властивий системі; – як сукупність найрізноманітніших форм і безліч способів їх опису; – як загальна та універсальна форма зміни станів суб'єктів; – процес, що об'єднує елементи в цілісну систему 	Ю. М. Уварова, В. І. Григор'єв, Н. М. Жильський, І. Т. Фролов, Г. Гегель, Алан Кірман

Джерело: узагальнено за [12, 14].

З урахуванням зазначеного можна представити безпосередньо взаємодію суб'єктів інноваційної та інвестиційної діяльності (рис. 2).

Наведені на рис. 2 основні аспекти взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності дозволяють виділити її певні види, форми, функції та визначити фактори впливу на формування їх особливостей.

При цьому необхідно виділити взаємовідносини інвесторів та інноваторів як головних учасників інноваційно-інвестиційного процесу, що представлено на рис. 3.

Отже, інноваційно-інвестиційною діяльністю є взаємодія суб'єктів інноваційно-інвестиційного процесу щодо пошуку ресурсів, перетворення їх у цільові інвестиції для створення, поширення інновацій та подальшого управління ними з метою отримання економічного ефекту.

Як відомо, для успішного функціонування інноваційно-інвестиційної діяльності державі необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат, адже він безпосередньо впливає на основні показники соціально-економічного розвитку країни та є однією з передумов її стабільного економічного розвитку.

Аналіз основних теоретичних положень дозволив визначити інвестиційний клімат як сукупність політичних, правових, економічних, соціальних умов, що сприяють процесу інвестування в інновації на рівні національного господарства, регіонів, підприємств та суб'єктів господарювання різних форм власності.

Підсумовуючи викладене, можна побудувати узагальнюючу схему дефініцій взаємозв'язку понятійного апарату інноваційно-інвестиційної діяльності, що наведена на рис. 4.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження сформовано понятійно-категоріальний апарат взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності, що дозволив зв'язати етапи інноваційного та інвестиційного процесів, джерела інвестування, особливості взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності та виділити їх види та форми, функції та фактори, що впливають на їх взаємовідносини.

У результаті дослідження сформовано основні поняття теоретичного базису взаємодії суб'єктів в інноваційно-інвестиційній сфері:

- ✦ *взаємодія* – процес поєднання одного з одним, вплив один на одного суб'єктів, що виявляється в найрізноманітніших формах зміни їх станів, поведінка яких є стимулом та одночасно реакцією на поведінку інших;
- ✦ *інноваційно-інвестиційна діяльність* – взаємодія суб'єктів інноваційно-інвестиційного процесу щодо пошуку ресурсів, перетворення їх у цільові інвестиції для створення, поширення інновацій та подальшого управління ними з метою отримання економічного ефекту.

Подальші дослідження пов'язані з теоретико-методичним обґрунтуванням формування механізму взаємодії держави та бізнесу в інноваційно-інвестиційній сфері. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоброва І. Ю. Удосконалення інноваційного менеджменту на машинобудівному підприємстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / І. Ю. Білоброва ; Технол. ун-т Поділля. – Хмельницьк, 2012. – 19 с.
2. Бикова А. Л. Нагромадження капіталу в процесі економічного розвитку (історія, форми, інститути) : монографія / А. Л. Бикова, О. Ф. Івашина. – Дніпропетровськ : Наука та освіта, 2007. – 167 с.
3. Буренніков Ю. Ю. Управління інноваційною діяльністю промислових підприємств (на прикладі машинобудування) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Ю. Ю. Буренніков ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
4. Висоцька І. Б. Інноваційний чинник розвитку промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.01 / І. Б. Висоцька ; НАН України. Об'єдн. ін.-т економіки. – К., 2005. – 19 с.
5. Воловельська І. В. Вибір оптимальної інноваційної стратегії підприємств залізничного транспорту : дис. ... канд. екон. наук / І. В. Воловельська. – Х., 2008. – 202 с.
6. Денисенко М. П. Стратегічна місія інноваційної діяльності та шляхи її активізації в Україні / М. П. Денисенко, Я. В. Риженко // Проблеми науки. – 2007. – № 6. – С. 10 – 16.
7. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування : навчальний посібник / А. П. Дука. – К. : Каравела, 2012. – 432 с.
8. Загорная Т. О. Роль инновационно-инвестиционной стратегии в системе формирования конкурентных преимуществ предприятия / Т. О. Загорная // Экономический простор. – 2009. – № 23/2. – С. 220 – 227.
9. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств : монографія / С. М. Ілляшенко, О. А. Біловодська. – Суми : Університетська книга, 2010. – 281 с.
10. Колісник М. М. Механізми управління регіональною інвестиційною діяльністю : авторефер. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / М. М. Колісник. – Х., 2008. – 20 с.

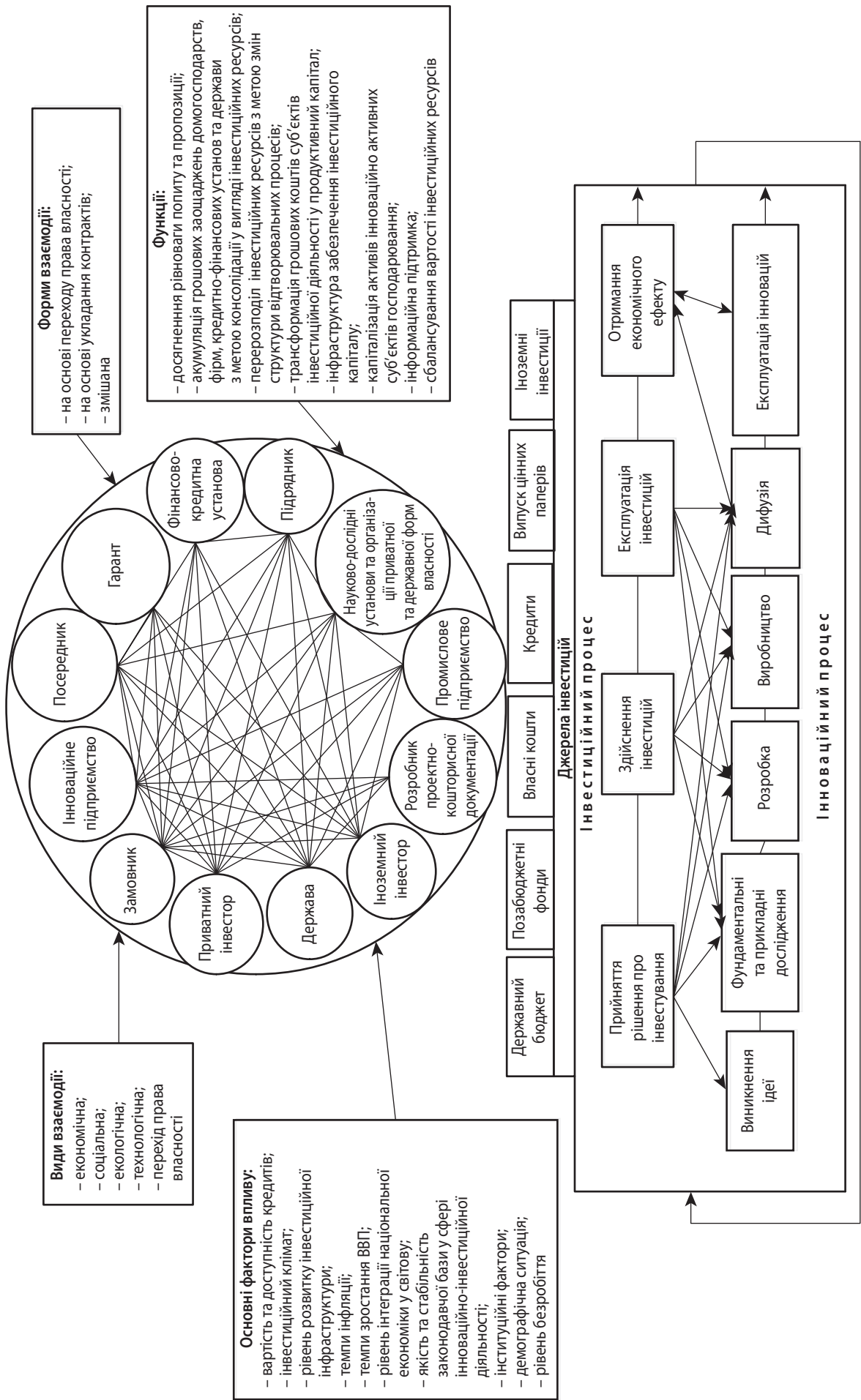

Рис. 2. Взаємодія суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності

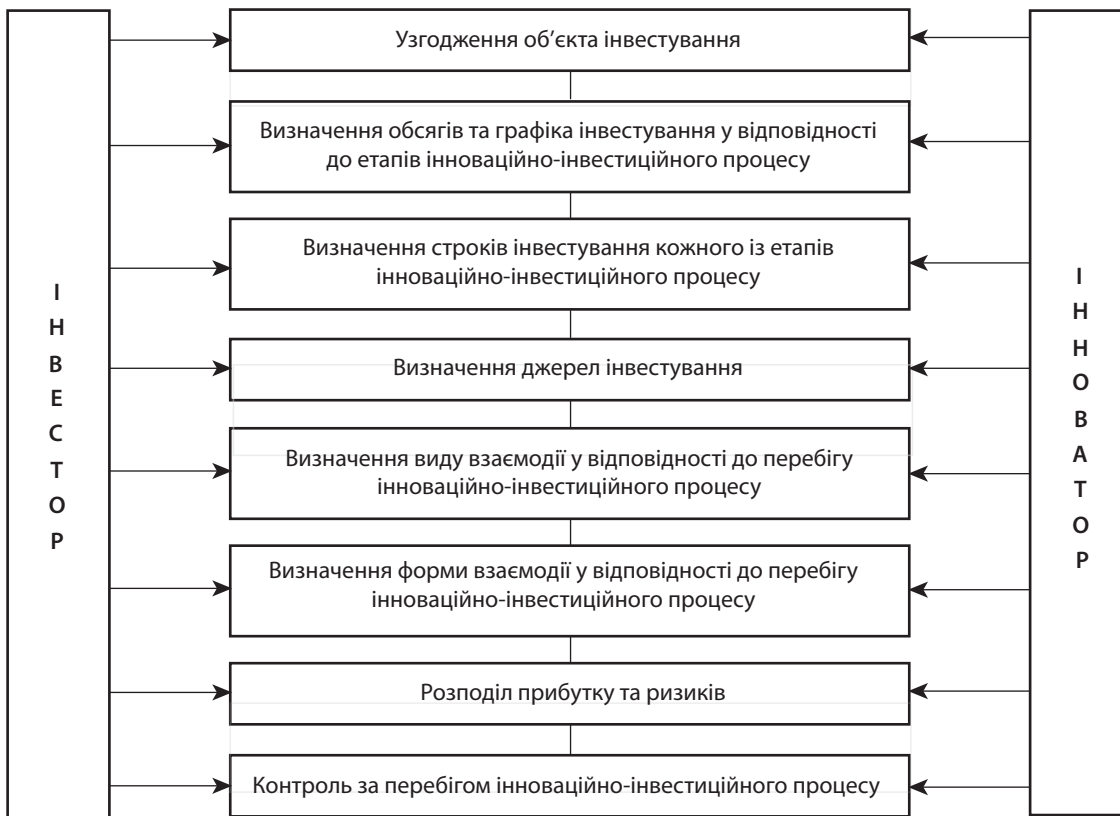

Рис. 3. Основні елементи взаємодії суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності

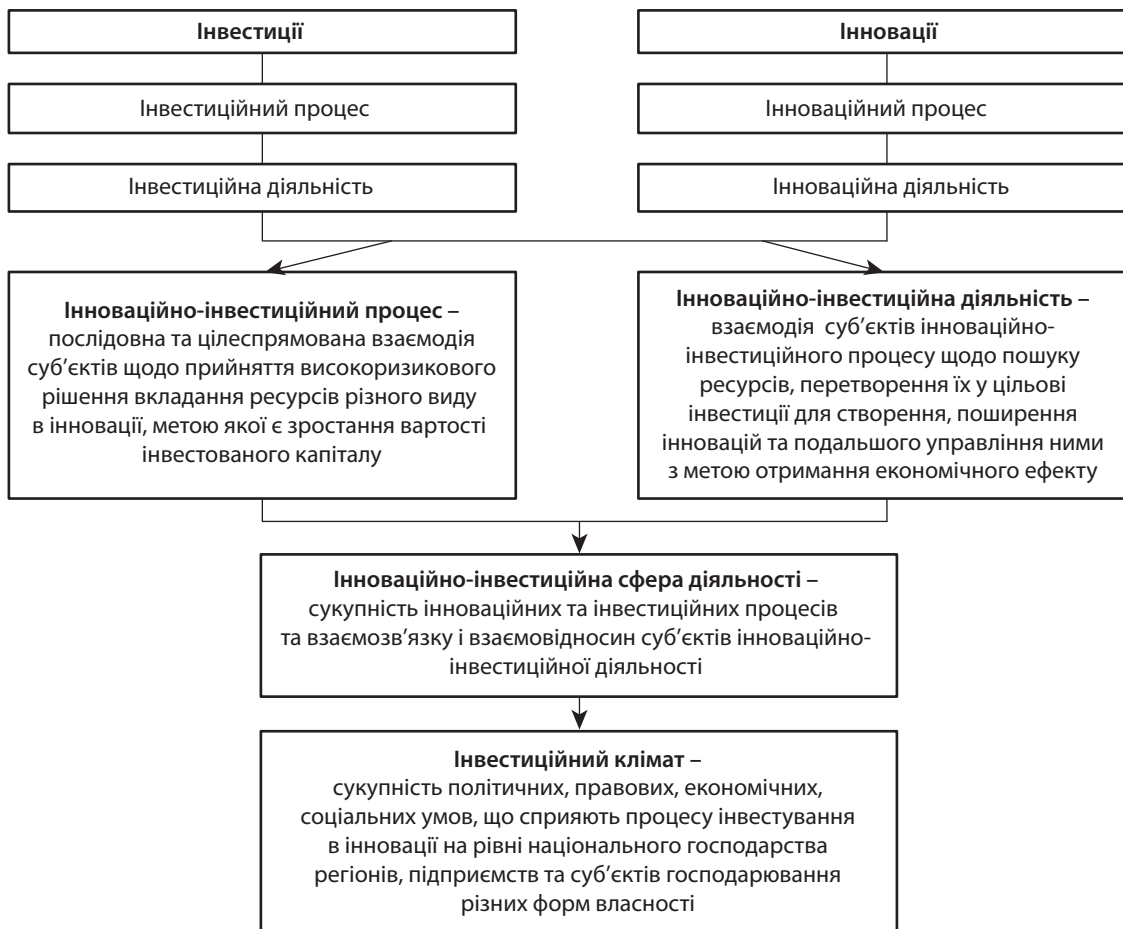

Рис. 4. Узагальнююча схема дефініцій взаємозв'язку понятійного апарату інноваційно-інвестиційної діяльності

11. Кузьмін О. Є. Інвестиційна та інноваційна діяльність : монографія / О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, Н. В. Тувакова, А. Я. Кузнецова ; за наук. ред. проф., д-ра екон. наук О. Є. Кузьміна. – Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.

12. Смутьскій І. І. Теорія взаємодіяння / І. І. Смутьскій // РАН – Новосибірськ : Новосиб. ун-т, 1999. – 294 с.

13. Стефанович Є. А. Інвестиційна діяльність як економічне явище / Є. А. Стефанович // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 60 – 64.

14. Уварова Ю. М. Удосконалення управління інноваційним процесом машинобудівного підприємства / Ю. М. Уварова, І. О. Гнилобоков, Н. В. Боякова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2011. – № 11(153), ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readera.org/article/udoskonallennja-upravlinnja-innovatsiynem-protsekom-mashynobudivnoho-10151895.html>

15. Чухрай Н. Інновації та логістика товарів : монографія / Н. Чухрай, Р. Патора. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2001. – 264 с.

Науковий керівник – Манойленко О. В., доктор економічних наук, професор, зав. кафедри Економічного аналізу та обліку НТУ «Харківський політехнічний інститут»

REFERENCES

Bilobrova, I. Yu. "Udoskonallennia innovatsiinoho menedzhmentu na mashynobudivnomu pidpriemstvi" [Improving innovation management in engineering enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2012.

Bykova, A. L., and Ivashyna, O. F. *Nahromadzhennia kapitalu v protsesi ekonomichnoho rozvytku (istoriia, formy, instytuty)* [The accumulation of capital in the process of economic development (history, forms, institutions)]. Dnipropetrovsk: Nauka ta osvita, 2007.

Buriennikov, Yu. Yu. "Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu promyslovykh pidpriemstv (na prykladi mashynobuduvannia)" [Innovation management industry (for example, engineering)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Chukhrai, N., and Patora, R. *Innovatsii ta lohistyka tovariv* [Innovations and logistics products]. Lviv: Vyd-vo NU «Lvivska politekhnik», 2001.

Denysenko, M. P., and Ryzhenko, Ya. V. "Stratehichna misiia innovatsiinoi diialnosti ta shliakhy ii aktyvizatsii v Ukraini" [The strategic mission of innovation and ways to intensify in Ukraine]. *Problemy nauky*, no. 6 (2007): 10-16.

Duka, A. P. *Teoriia ta praktyka investytsiinoi diialnosti. Investuvannia* [Theory and practice of investment. Investments]. Kyiv: Karavela, 2012.

Illiashenko, S. M., and Bilovodska, O. A. *Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv* [Management of innovative development of industrial enterprises]. Sumy: Universtyetska knyha, 2010.

Kolisnyk, M. M. "Mekhanizmy upravlinnia rehionalnoiu investytsiinoiu diialnistiu" [Mechanisms for regional investment management activities]. *Avtorefer. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02*, 2008.

Kuzmin, O. Ye. et al. *Investytsiina ta innovatsiina diialnist* [Investment and innovation]. Lviv: LBI NBU, 2003.

Smulskiy, I. I. *Teoriia vzaimodeystviia* [The theory of interaction]. Novosibirsk: Novosib. un-t, 1999.

Stefanovych, Ye. A. "Investytsiina diialnist iak ekonomichne iavyshe" [Investment activity as an economic phenomenon]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 11 (2010): 60-64.

Uvarova, Yu. M., Hnylobokov, I. O., and Boiakova, N. V. "Udoskonallennia upravlinnia innovatsiynym protsekom mashynobudivnoho pidpriemstva" [Improvement of innovative pro-

cess engineering enterprise]. <http://www.readera.org/article/udoskonallennja-upravlinnja-innovatsiynem-protsekom-mashynobudivnoho-10151895.html>

Volovelska, I. V. "Vybir optymalnoi innovatsiinoi stratehii pidpriemstv zaliznychnoho transportu" [Optimal innovation strategy of railway undertakings]. *Dys. ... kand. ekon. nauk*, 2008.

Vysotska, I. B. "Innovatsiinyi chynnyk rozvytku promyslovosti" [The innovative factor in the development industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.07.01*, 2005.

Zagornaya, T. O. "Rol innovatsiionno-investitsionnoy stratehii v sisteme formirovaniya konkurentnykh preimushchestv predpriyatiya" [The role of the innovation and investment strategy in the formation of competitive advantages of the enterprise]. *Ekonomichniy prostir*, no. 23/2 (2009): 220-227.

ЦІНІСНІ ЗАСАДИ ЛЮДСЬКОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ТЕОРЕТИЧНИХ МОДЕЛЯХ СУЧАСНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

© 2015 СОБОЛЄВА М. В.

УДК 330.341.1:338.49

Соболева М. В. Ціннісні засади людської життєдіяльності в теоретичних моделях сучасного господарювання

Метою статті є розкриття найбільш значущих проявів методологічних помилок при розкритті ролі ціннісних засад господарської діяльності в сучасних умовах. Виділено три такі прояви: 1) намагання науковця «замкнутись» у своїй теоретичній системі координат, її абсолютизація та, якщо не ігнорування, то, щонайменше, суто формальна констатація наявності інших сучасних підходів, без аргументованого аналізу їх сильних та слабких рис; 2) відсутність критичного переосмислення ідей історичних попередників, розробки яких використовуються для побудови власних теоретичних моделей сучасного економічного життя; 3) надмірний академізм та схематизм наукових результатів, переважання якісного аналізу та недостатня увага до кількісних методів або взагалі повна відсутність будь-яких статистичних підтверджень, що має своїм наслідком суттєве утруднення або взагалі неможливість верифікації певних тверджень або положень чи практичного застосування висунутих ідей або пропозицій.

Ключові слова: цінності, духовність, неадекватні економічні моделі, економічна поведінка, ноосферизм.

Бібл.: 20.

Соболева Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

УДК 330.341.1:338.49

UDC 330.341.1:338.49

Соболева М. В. Ценностные основания человеческой жизнедеятельности в теоретических моделях современного хозяйствования

Целью статьи является раскрытие наиболее значимых проявлений методологических ошибок при раскрытии роли ценностных основ хозяйственной деятельности в современных условиях. Выделено три таких проявления: 1) попытки ученого «замкнуться» в своей теоретической системе координат и, если не игнорирование, то, по меньшей мере, чисто формальная констатация наличия других современных подходов, без аргументированного анализа их сильных и слабых черт; 2) отсутствие критического переосмысления идей исторических предшественников, разработки которых используются для построения собственных теоретических моделей современной экономической жизни; 3) чрезмерный академизм и схематизм научных результатов, преобладание качественного анализа и недостаточное внимание к количественным методам или вообще полное отсутствие каких-либо статистических подтверждений, что имеет своим следствием существенное затруднение либо вообще невозможность верификации определенных утверждений, положений или практического применения выдвинутых идей или предложений.

Ключевые слова: ценности, духовность, неадекватные экономические модели, экономическое поведение, ноосферизм.

Библ.: 20.

Соболева Мария Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

Soboleva M. V. Axiological Foundations of Human Activity in the Theoretical Models of Contemporary Economy Management

The article is aimed at the disclosure of the most significant manifestations of methodological errors in disclosing the role of axiological foundations of economic activity in present day conditions. Three such manifestations have been allocated: 1) attempts of a scientist to «retreat» into his own theoretical system of coordinates, its absolutization, and, if not disregarding, at least a purely formal acknowledgment of the existence of other contemporary approaches, without a reasoned analyzing the characteristics of strong and weak; 2) lack of critical rethinking of ideas of historical predecessors, which would be used to build own theoretical models of the contemporary economic life; 3) excessive academism and shematism of scientific results, predominance of qualitative analysis and insufficient attention to quantitative methods or even complete absence of any statistical evidence that results in significant difficulty or even impossibility of verifying certain allegations, provisions or practical application of the submitted ideas or suggestions.

Key words: values, spirituality, inadequate economic models, economic behavior, noospherism.

Bibl.: 20.

Soboleva Mariia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

Чи є випадковим практичне співпадіння моменту настання світової фінансової кризи 2008 р. і розгортання широкої дискусії у світовій економічній науці про глибоку системну кризу останньої? На нашу думку, ні, хоча при цьому не слід вважати, що між першим і другим є причинно-наслідковий зв'язок. Криза лише яскраво висвітлила втрату сучасною економічною теорією значної частини свого аналітичного та прогностичного потенціалу і тим самим стимулювала інтенсифікацію пошуків його відновлення. Ця проблема є багатогранною, часто-густо заплутаною і, в усякому разі, такою, що не може бути вирішеною одномоментно.

Які аспекти цієї проблеми є ключовими, пріоритетними та такими, що мають визначальний характер для її успішного вирішення? Не претендуючи на істину

в останній інстанції, ми вважаємо, що можна виділити щонайменше два такі аспекти.

Перший – створення ефективної моделі методологічного плюралізму в економічній теорії. Якщо виявилась недостатність існуючого методологічного інструментарію для адекватного відображення сучасного економічного життя людства в цілому та окремих країн і народів, то цей аспект стає чи не найважливішим, оскільки помилки в побудові нової моделі здатні звести нанівець усі світлі помисли авторів відповідних теоретичних конструкцій. Тому вкрай важливо, розширюючи методологічні можливості економічної теорії шляхом міждисциплінарних запозичень, виважено ставитися до адекватної адаптації цих запозичень до предметної області самої економічної теорії. Крім того, не слід забувати, що не так вже й давно

методологія економічного мейнстриму, густо замішана на неокласиці з її моделлю раціональної людини, стала настільки затребуваною іншими, у тому числі, природничими, науками, що стимулювала розгортання дискусії щодо так званого «економічного імперіалізму». Це треба пам'ятати, щоб в запалі запровадження методологічних інновацій не убити дійсно працюючі елементи традиційної економічної методології.

Другий – імперативна необхідність врахування довгострокових світоглядних і виховних наслідків запровадження нових методологічних підходів. Зазвичай на цей аспект у вітчизняній науці не звикли звертати жодної уваги. А даремно. Ідея помилковості у сприйнятті та відображенні оточуючої дійсності у свідомості окремої людини, груп людей та цілих соціальних шарів, визнана у теоретичних дослідженнях та підтримана присудженням Нобелівських премій з економіки кільком видатним науковцям, на жаль, не була засвоєна нашим теоретичним та політичним «бомондом». І помилкові уявлення, доповнені помилковими судженнями та завершені помилковими діями, спричинили криваві наслідки – спочатку на Майдані, а згодом – і на Донбасі. І, здавалося б, побутовий спір на тему «хто кого годує?» виявився дуже небезпечним і трагічним за своїми наслідками. Так само і подолання відповідних помилкових уявлень здатне набагато ефективніше відновити спокій та соціальну стабільність у реальному вимірі, ніж навіть гіпотетична та одночасно ілюзорна можливість воєнного вирішення проблеми відновлення територіальної цілісності країни.

Головним трендом публікацій останнього періоду (який охоплює переважно останні 5–7 років), покликаних подолати розрив між економічною теорією та господарською практикою, є відхід від спрощеної моделі «економічної людини» та пошук нової моделі, що враховувала б складну біосоціальну природу господарюючих суб'єктів, які в реальному житті часто є носіями ментальних моделей ірраціональної економічної поведінки. Деякі автори пишуть про біо-соціо-духовну природу [10], але, на нашу думку, у цьому немає необхідності, оскільки духовність неможлива поза соціумом та реалізується саме через міжособистісні соціальні комунікації. При цьому критика ключової ідеї раціонального вибору ведеться в двох площинах.

По-перше, як логічна, тобто з позицій необхідності відображення інших мотивів економічної активності, окрім суто матеріальних та егоїстичних, що спираються виключно на мету отримання прибутку. Такий підхід, зокрема, властивий для деяких кандидатських дисертацій, автори яких, очевидно, сприймають та розвивають підходи своїх наукових керівників [див., наприклад: 1, 10].

По-друге, як історична, тобто з позицій пояснення логіки спостережуваної економічної історії людства не виключно егоїстичними мотивами, а навпаки, людськими чеснотами та моральністю, в основі яких лежать як певні цінності, так і суто психологічні чинники. При цьому найбільш затребуваним періодом історії людства в цих дослідженнях виступає капіталізм. До цього напрямку слід віднести розробки австрійської школи, і, на-

самперед, книгу А. фон Мізеса «Теорія та історія: інтерпретація соціально-економічної еволюції» [9], видану ще у 1957 р., але несправедливо забуту багатьма сучасними критиками неокласиків. До інших відомих представників цього напрямку слід віднести, зокрема, А. Заостровцева [4], Я. Корнаї [5], Д. Макклоскі [6, 20], Ю. Ольсевича [11, 12] та інших. Цей напрям умовно можна назвати капіталістично-психологічною критикою.

Поряд з цим, історична критика включає до себе спроби побудови нових моделей господарської діяльності, пов'язаних не з капіталізмом, а з певними національними, релігійними та іншими специфічними особливостями окремих країн та народів. Характерним прикладом достатньо успішного застосування такої методологічної системи став вже загальнознаний аналіз японської економіки в аспекті правомірності віднесення її до ринково-капіталістичної, з урахуванням ролі історичних традицій, ментальності, духовних особливостей тощо (хоча і він має певні вади та прогалини). Доволі часто ці спроби супроводжуються соціалістичною риторикою та апелюваннями до історичного досвіду існування СРСР. Серед найбільш відомих таких авторів слід назвати, у тому числі, А. Панаріна [13], О. Субетто [17–19] та інших. Цей напрям можна (також умовно) назвати соціалістично-духовною критикою.

Зазначену класифікацію поглядів на проблему не слід абсолютизувати, хоча вона дозволяє окреслити як точки дотику, так і основні лінії взаємних дискусій. При цьому логічний та історичний напрями не відокремлені жорстко один від одного, а часто переходять один в інший в тій чи іншій праці відповідного автора. Крім того, у деяких випадках не можна вважати ту чи іншу логіко-теоретичну конструкцію абсолютно новою, оскільки, будучи часто розробленою в попередні роки, вона почала активно використовуватися саме останнім часом з метою довести свою придатність для вирішення нових теоретико-методологічних проблем, тобто виявилася своєрідною спробою «влити нове вино у старий бурдюк».

Слід також пам'ятати, що будь-яке наукове знання завжди є відносним. І навіть переконливі успіхи у розробці психологічних засад економічної діяльності можуть бути піддані обґрунтованому сумніву, якщо відмовитись від вихідного припущення про те, що людський мозок – це вершина еволюції природи, її найвидатніше творіння. А сумнівність такого припущення припускає, наприклад, Г. Маркус: «(Людський) мозок, безумовно, справляє враження та є набагато кращим при будь-якій доступній альтернативі. І все ж таки це – *дефектний механізм* (курсив наш – М. С.), хоча часто ми практично не помічаємо його неповноцінності» [8, с. 3].

Не зважаючи на зростання теоретичної активності у відповідних питаннях, вивчення нових наукових джерел показує наявність низки прогалин у розробці цих питань. Серед найбільш значущих з них ми вважаємо за доцільне виділити такі:

- ✦ намагання науковця «замкнутись» у своїй теоретичній системі координат, її абсолютизація та, якщо не ігнорування, то, щонайменше, суто

формальна констатація наявності інших сучасних підходів, без аргументованого аналізу їх сильних та слабких рис;

- ✦ відсутність критичного переосмислення ідей історичних попередників, розробки яких використовуються для побудови теоретичних моделей сучасного економічного життя;
- ✦ надмірний академізм та схематизм наукових результатів, переважання якісного аналізу та недостатня увага до кількісних методів або взагалі повна відсутність будь-яких статистичних підтверджень, що має своїм наслідком суттєве утруднення або взагалі неможливість верифікації певних тверджень або положень чи практичного застосування висунутих ідей або пропозицій.

Зазначимо, що ці прогалини не мають абсолютного характеру та не завжди можуть бути поставлені в докір конкретному автору. Рівним чином, їх наявність не свідчить про виникнення якихось «глухих кутів» у вирішенні певних питань. Скоріше навпаки: незважаючи на їх наявність, у цілому сучасна світова економічна наука рухається в правильному напрямі. Але сама ця наявність породжує небажані наслідки в аспекті виникнення перепон для розповсюдження правильних підходів та їх закріплення у суспільній свідомості. На жаль, в окремих випадках – у певних країнах, у певні періоди – в силу різних причин домінуючими в суспільній свідомості стають не прогресивні зміни в осмисленні нової реальності, а неадекватні теоретичні моделі, які викривляють цю реальність, спотворюють її та консервують неадекватні уявлення на невизначений час. Найчастіше це відбувається не спонтанно, а свідомо та корисливо і являє собою цілеспрямовану політику правлячих корумпованих режимів, спрямовану на відволікання населення від реальних економічних проблем і створення ілюзій політичної та соціально-економічної стабільності.

Виходячи з вищезазначеного, ми ставимо *метою* цієї статті розкриття найбільш значущих, на нашу думку, конкретних проявів методологічних помилок при розкритті ролі ціннісних засад господарської діяльності у сучасних умовах.

Найбільшою мірою вищезазначені методологічні вади властиві працям представників соціалістично-духовного напрямку. Одним із напрямів конструювання власної парадигми сучасного господарського розвитку став так званий ноосферизм [див., наприклад: 10, 19], який спирається, зокрема, на погляди В. І. Вернадського [3]. Сумнівність моделі ноосферизму полягає, на наш погляд, у тому, що вона, виходячи з первинності та домінування духовної складової у людській життєдіяльності, повністю ігнорує біологічні засади цієї ж діяльності та сучасні наукові розробки в галузі психогенетики (психогеноміки). Між тим, Ю. Ольсевич спеціально присвятив одну з останніх своїх монографій саме систематизації та узагальненню наукових розробок всесвітньо відомих економістів – Нобелівських лауреатів саме в цій сфері [11]. Проведений ним аналіз свідчить про те, що господарська діяльність людей здійснюється значною мірою підсвідомо, під впливом інстинктів, і тому пріоритет ду-

ховних засад залишається недоведеним ані теоретично, ані (особливо) з позицій емпіричного підтвердження. Більшість постулатів ноосферизму базується на вірі їх авторів у їх істинність. Але якщо у 30-ті роки ХХ сторіччя, коли В. І. Вернадський формулював свої погляди щодо ноосфери, вони мали цілком прийнятний вигляд наукової гіпотези і мали знайти подальше підтвердження в процесі прогресу методів пізнання природи та людини, то через 70 років після цього продовжувати їх пропагувати, спираючись на ті ж самі вихідні постулати та ігноруючи суттєві зміни як навколишніх реалій, так і нові наукові досягнення щодо розуміння механізму функціонування людської психіки, є, м'яко кажучи, не дуже переконливим. В усякому разі, треба, як мінімум, проаналізувати ці досягнення та або аргументовано відкинути їх, або критично переглянути первинну гіпотезу.

Натомість, уся система сучасних аргументів зводиться фактично до майже релігійних заклинань, замішаних на одночасному прославленні В. І. Вернадського поряд з такими одіозними історичними фігурами, як Ленін і Сталін. Ось характерні приклади (*орфографія збережена нами*): «Росія є великою країною, самостійною Євразійською, общинною цивілізацією, центром геополітичної рівноваги-нерівноваги світу. Вона дала світу двох геніїв соціалістичної епохи В. І. Леніна і Й. В. Сталіна, вона дала світу руського генія В. І. Вернадського, який створив у цей час своє вчення про ноосферу... Вона має здійснити, і здійснить в ХХІ сторіччі перший прорив до ноосферного соціалізму, і це теж буде руський прорив. І роль і місце Й. В. Сталіна у цьому прориві, в ідеології цього прориву будуть значними!» [17, с. 7]. І далі: «Ленінський, Руський Прорив людства до соціалізму на початку ХХІ сторіччя, у відповідності до Логіки Онтологічної правди, яку руський розум вельми гостро відчуває, переростає у ленінсько-вернадськянський Руський Прорив до ноосферного соціалізму або Ноосферизму» [18, с. 486 – 487].

Важко серйозно сприймати подібну «аргументацію». Окрім виключно пропагандистського наповнення, вона базується на штучному, механічному поєднанні імені В. І. Вернадського з двома доволі темними політичними фігурами радянського минулого, при тому, що існує значний масив джерел авторства сучасників цих фігур, в яких ще в ті часи було надано доволі недвозначну їх негативну характеристику. Наприклад, широко відомими є мемуари Н. Валентинова про Леніна [2].

Слід підкреслити ще одну серйозну ваду праць прибічників російської версії пріоритетної ролі духовних чинників економічного розвитку. На відміну від представників капіталістично-психологічного напрямку, які органічно влітають позитивний аналіз не економічних чинників господарської активності людей у логіку реального історичного процесу з одночасним глибоким аналізом національної ідентичності, прибічники ноосферного соціалізму всіяко уникають конкретики та міжкраїнових порівнянь національних ціннісних систем, попри те, що подібні «ціннісноорієнтовані» дослідження активно проводяться незаангажованими суспільствознавцями саме у країнах колишньої соці-

лістичної системи. Достатньо у зв'язку з цим вказати на порівняльний аналіз змін у ціннісних орієнтаціях росіян та поляків [16], а також росіян і китайців [15] на рубежі ХХ – ХХІ сторіч.

Таке ігнорування не викликає подиву, оскільки ці дослідження повністю спростовують мантри щодо унікальності «руської православної цивілізації» та ворожості ринкових принципів організації господарського життя ціннісно-ментальним матрицям росіян [див.: 15, с. 308–312; 16, с. 172–184]. Характерно, що адепти цієї унікальності всіляко уникають змістовного порівняння різних сукупностей конкретних національних цінностей, обмежуючись вкрай узагальненими та абстрактними їх переліками типу моральності, духовності, жертвності.

Більше того, прихильники всепроникаючої духовності ігнорують власну економічну історію, про що переконливо свідчить цікаве дослідження Н. Раскова щодо ролі старообрядців в економічному розвитку Росії упродовж ХVІІІ – ХІХ сторіч [14]. Модель економічної поведінки старообрядців передбачала відхилення від класичної моделі ринкової економіки, оскільки для них було характерним переважання мотивів взаємодії та взаємної підтримки на протигагу мотиву отримання прибутку. І дійсно, спочатку ця модель давала добрі результати, внаслідок чого старообрядці посіли видатні позиції в декількох вельми важливих галузях економічної активності в Росії. Але згодом об'єктивна природа ринку взяла своє, і коли ринкові механізми запрацювали на повну потужність, роль старообрядців поступово зійшла нанівець. Чим і підтверджується помилковість тези щодо якогось особливого економічного шляху Росії.

На нашу думку, помітно висока наукова і публіцистична активність прихильників соціалістично-духовного напрямку пояснюється, окрім іншого, і тим, що вона є найбільш близькою владним колам, оскільки спекуляції на «славному минулому» та «історичному призначенні» найкраще виконують функцію стримування політичної активності та недопущення соціальних протестів в умовах провальної економічної політики, відсутності ефективних економічних, правових, політичних, світоглядних інститутів захисту власності, свободи та демократії на тлі загрозливих масштабів соціального розшарування, корупції, уповільнення економічного зростання внаслідок консервації архаїчної структури економіки. У цих умовах, як вірно зазначає О. Малинова, «відбувається еволюція підходів владної еліти до використання національного минулого у мінливому політичному та ідеологічному контексті. Ця еволюція стала одним із суттєвих аспектів політики ідентичності у пострадянській Росії, коли особлива увага приділяється реінтерпретації двох центральних подій радянського періоду – Жовтневого перевороту 1917 р. та перемоги у «Великій Вітчизняній» війні, а також змінам репертуару минулого, яке використовується в політичних цілях» [7, с. 4–5].

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє зробити такі узагальнення.

Включення духовно-ментально-психологічних засад людської життєдіяльності до кола об'єктів наукового інтересу економічної теорії є цілком виправданим і затребуваним реальними потребами поліпшення виконання економічною теорією своєї практичної функції.

Однією з головних умов ефективного використання економічною теорією цієї функції є забезпечення не менш ефективного розповсюдження належним чином верифікованих результатів модернізації її методологічного інструментарію.

З урахуванням можливості появи та розповсюдження неадекватних реальності теоретичних картин навколишнього економічного світу не менш важливою умовою своєчасної прогресивної перебудови суспільної свідомості є надання такої ж своєчасної відсічі розповсюдженню крайніх форм помилкових уявлень, що живляться ідеями різних форм екстремізму, національної та релігійної вищості. Перш за все, це стосується спроб протягнути ці ідеї в науку та отруїти мислення молодих науковців з метою утримання ідеологічного впливу відживаючих теоретичних конструкцій, тобто, збереження ідеологічної функції економічної теорії замість заміни її на світоглядну. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Артеменко А. В.** Ціннісно-раціональні мегатренди глобального господарства та їх реалізація в інтеграційних процесах (на прикладі пострадянських країн) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / А. В. Артеменко. – Харків, 2015. – 20 с.
- 2. Валентинов Н. В.** Малоизвестный Ленин / Н. В. Валентинов. – СПб. : «Мансарда», «СМАРТ», 1991. – 156 с.
- 3. Вернадский В. И.** Биосфера и ноосфера. – М. : Айрис-пресс, 2012. – 576 с.
- 4. Заостровцев А. П.** О развитии и отсталости. Как экономисты объясняют историю? / А. П. Заостровцев. – СПб. : Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2014. – 248 с.
- 5. Корнай Я.** Размышления о капитализме / Я. Корнай / Пер. в венг. О. Якименко ; науч. ред. Д. Расков. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2012. – 352 с.
- 6. Макклоски Д.** Риторика экономической науки / Д. Макклоски. – 2-е изд. / Пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. перевода Д. Расков. – М.; СПб. : Изд-во Института Гайдара; изд-во «Международные отношения», Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. – 328 с.
- 7. Малинова О. Ю.** Актуальное прошлое: Символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности. – М. : РОССПЭН, 2015. – 207 с.
- 8. Маркус Г.** Несовершенный человек. Случайность эволюции мозга и ее последствия / Г. Маркус. – М. : Альпина нон-фикшн, 2011. – 256 с.
- 9. Мизес Л. фон.** Теория и история: интерпретация социально-экономической эволюции / Л. Фон Мизес / Пер. с англ. под ред. проф. А. Г. Грязновой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 295 с.
- 10. Олефір В. М.** Духовно-ноосферно-сталий розвиток як господарська парадигма виживання людства (методологічні онтологічно-ціннісні обґрунтування) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / В. М. Олефір. – Харків, 2015. – 16 с.
- 11. Ольсевич Ю. Я.** Когнитивно-психологический сдвиг в аксиоматике экономической теории (Альтернативные гипотезы) / О. Я. Ольсевич. – М. : Алетея, 2012. – 223 с.

- 12. Ольсевич Ю. Я.** Психологические основы экономического поведения / О. Я. Ольсевич. – М. : ИНФРА-М, 2015. – 413 с.
- 13. Панарин А. С.** Православная цивилизация в глобальном мире / А. С. Панарин. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 544 с.
- 14. Расков Д. Е.** Экономические институты старообрядчества / Д. Е. Расков. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2012. – 344 с.
- 15.** Россияне и китайцы в эпоху перемен: сравнительное исследование в Санкт-Петербурге и Шанхае начала XXI века / Под общ. ред. Е. Н. Даниловой, В. А. Ядова, Пан Давэя. – М. : Логос, 2012. – 452 с.
- 16.** Россияне и поляки на рубеже веков. Опыт сравнительного исследования социальных идентификаций (1998 – 2002 гг.) / Сост. Е. Н. Данилова, О. Оберемко, В. А. Ядов. – СПб. : Издательство РХГА, 2006. – 352 с.
- 17. Субетто А. И.** Апостол социализма: к 130-летию со дня рождения Иосифа Виссарионовича Сталина : монография / А. И. Субетто ; Ноосферная общественная акад. наук, Петровская акад. наук и искусств, Костромской гос. ун-т им. Н. А. Некрасова [и др.]. – Санкт-Петербург; Кострома : Изд-во КГУ им. Н. А. Некрасова, 2009. – 71 с.
- 18. Субетто А. И.** Владимир Ильич Ленин: гений русского прорыва человечества к социализму. – СПб. : Астерион, 2010. – 498 с.
- 19. Субетто А. И.** Ноосферное смысловедение / А. И. Субетто / Под научн. ред. проф., д. ф. н. л. А. Зеленова. – СПб.; Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова; Изд-во «Астерион», 2012. – 262 с.
- 20. McCloskey, D.** Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World / Deirdre McCloskey. – Chicago : University of Chicago Press, 2011. – 592 p.

REFERENCES

- Artemenko, A. V. "Tsinnisno-ratsionalni mehatrendy hlobalnoho hospodarstva ta ikh realizatsiia v intehtatsiinykh protsesakh (na prykladi postradianskykh krain)" [Value-rational megatrends global economy and their implementation in the integration processes (for example, the post-Soviet countries)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2015.
- Kornai, Ya. *Razmyshleniia o kapitalizme* [Reflections on capitalism]. Moscow: Izd-vo Instituta Gaydara, 2012.
- Makkloski, D. *Ritorika ekonomicheskoy nauki* [The rhetoric of economic science]. Moscow; St. Petersburg, 2015.
- Malinova, O. Yu. *Aktualnoe proshloe: Simvolicheskaiia politika vlastvuiushchey elity i dilemmy rossiyskoy identichnosti* [Contemporary history: symbolic politics of the ruling elite and the dilemma of Russian identity]. Moscow: ROSSPEN, 2015.
- Markus, G. *Nesovershennyi chelovek. Sluchaynost evoliutsii mozga i ee posledstviia* [Imperfect people. The randomness of the evolution of the brain and its consequences]. Moscow: Alpina non-fikshn, 2011.
- Mizes, L. fon. *Teoriia i istoriia: interpretatsiia sotsialno-ekonomicheskoy evoliutsii* [Theory and history: the interpretation of social and economic evolution]. Moscow: YuNITI-DANA, 2001.
- McCloskey, D. *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press, 2011.
- Olefir, V. M. "Dukhovno-noosferno-stalyi rozvytok iak hospodarska paradyhma vyzhyvannia liudstva (metodolohichni ontolohichno-tsinnisni obruntuvannia)" [Spiritual noosphere-economic sustainable development as a paradigm of human survival (methodological ontological value-study)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2015.
- Olseovich, Yu. Ya. *Kognitivno-psikhologicheskiiy sdvig v aksiomatike ekonomicheskoy teorii* (Alternativnye gipotezy) [Cognitive psychological shift in the axioms of economic theory (alternative hypothesis)]. Moscow: Aletyia, 2012.

Olseovich, Yu. Ya. *Psikhologicheskie osnovy ekonomicheskogo povedeniia* [Psychological foundations of economic behavior]. Moscow: INFRA-M, 2015.

Panarin, A. S. *Pravoslavnaia tsivilizatsiia v globalnom mire* [Orthodox civilization in a global world]. Moscow: Eksmo, 2003.

Raskov, D. E. *Ekonomicheskie instituty staroobriadchestva* [Economic institutions of the Old Believers]. St. Petersburg: SPbGU, 2012.

Rossiane i kitaytsy v epokhu peremen: sravnitelnoe issledovanie v Sankt-Peterburge i Shankhae nachala XXI veka [The Russians and the Chinese in an era of change: a comparative study in St. Petersburg and Shanghai beginning of the XXI century]. Moscow: Logos, 2012.

Rossiane i poliaki na rubezhe vekov. Opyt sravnitel'nogo issledovaniia sotsialnykh identifikatsiy (1998 – 2002 gg.) [Russians and Poles at the turn of the century. Experience of the comparative study of social identities (1998 - 2002)]. St. Petersburg: Izd-vo RKhGA, 2006.

Subetto, A. I. *Apostol sotsializma: k 130-letiiu so dnia rozhdeniia Iosifa Vissarionovicha Stalina* [Apostle of socialism: the 130th anniversary of Joseph Stalin]. St. Petersburg; Kostroma: Izd-vo KGU im. N. A. Nekrasova, 2009.

Subetto, A. I. *Vladimir Ilich Lenin: geniy russkogo proryva chelovechestva k sotsializmu* [Vladimir Ilyich Lenin, the genius Russian breakthrough humanity to socialism]. St. Petersburg: Asterion, 2010.

Subetto, A. I. *Noosfernoe smyslovedenie* [Noospheric science of sense]. St. Petersburg; Kostroma: KGU im. N. A. Nekrasova; Asterion, 2012.

Valentinov, N. V. *Maloznakomyi Lenin* [Lenin unfamiliar]. St. Petersburg: Mansarda; SMART, 1991.

Vernadskiy, V. I. *Biosfera i noosfera* [Biosphere and the noosphere]. Moscow: Ayris-press, 2012.

Zaostrovtssev, A. P. *O razvitiu i otstalosti. Kak ekonomisty obiasniaiut istoriiu?* [On the development and underdevelopment. As economists explain the story?]. St. Petersburg: Izd-vo Evropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 2014.

ГЛОБАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК

© 2015 МАКСИМЕНКО А. В.

УДК 336.227:339.92

Максименко А. В. Глобальні імперативи оподаткування діяльності ТНК

Податкові системи розвинених країн світу на сьогоднішній день є унікальними та різноманітними. Вони різняться залежно від рівня податкового навантаження, співвідношення прямих і непрямих податків, розміру ставок податків. У процесі податкової конкуренції кожна країна намагається знайти для себе певні конкурентні переваги, які дозволятимуть їй ефективно співпрацювати з ключовими учасниками ринку та виконувати власні завдання. Ці переваги набувають особливої актуальності у зв'язку з інтернаціональною діяльністю ТНК, які мають можливість обирати країни зі сприятливішим податковим полем. Отже, на сьогоднішній день державам необхідно знаходити компроміс між реалізацією інтересів ТНК і власних. Мета статті полягає в уточненні глобальних податкових імперативів діяльності ТНК і вдосконаленні важелів міжнародного оподаткування. У процесі дослідження розкрито питання приналежності ТНК до податкової юрисдикції. Доведено, що на вибір країни базування материнської компанії ТНК впливає і галузь, в якій працює корпорація. Обґрунтовано необхідність реформування системи оподаткування ТНК, що зумовлено порушенням принципу горизонтальної справедливості. Вирішення проблеми вбачається в гармонізації оподаткування, що й намагаються робити сьогодні країни Європи та Азійсько-Тихоокеанського регіону. Наступним кроком є створення нового міжнародного податкового режиму, який дозволить ТНК здійснювати свою діяльність вільно в будь-якій юрисдикції.

Ключові слова: податкове регулювання, корпоративне оподаткування, оподаткування ТНК, міжнародне оподаткування.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Максименко Анна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: an-maksimenko@mail.ru

УДК 336.227:339.92

Максименко А. В. Глобальные императивы налогообложения деятельности ТНК

Налоговые системы развитых стран мира на сегодняшний день являются уникальными и многообразными. Они различаются в зависимости от уровня налоговой нагрузки, соотношения прямых и косвенных налогов, размера ставок налогов. В процессе налоговой конкуренции каждая страна пытается найти для себя определенные конкурентные преимущества, которые позволят ей эффективно сотрудничать с ключевыми участниками рынка и выполнять собственные задачи. Эти преимущества приобретают особую актуальность в связи с интернациональной деятельностью ТНК, которые имеют возможность выбирать страны с более благоприятным налоговым полем. Итак, на сегодняшний день государствам необходимо находить компромисс между реализацией интересов ТНК и собственных. Целью статьи является уточнение глобальных налоговых императивов деятельности ТНК и совершенствование рычагов международного налогообложения. В процессе исследования раскрыт вопрос принадлежности ТНК к налоговой юрисдикции. Доказано, что на выбор страны базирования материнской компании ТНК влияет и отрасль, в которой работает компания. Обоснована необходимость реформирования системы налогообложения ТНК, обусловленного нарушением принципа горизонтальной справедливости. Решение проблемы видится в гармонизации налогообложения, что и пытаются делать сегодня страны Европы и Азиатско-Тихоокеанского региона. Следующим шагом является создание нового международного налогового режима, который позволит ТНК осуществлять свою деятельность свободно в любой юрисдикции.

Ключевые слова: налоговое регулирование, корпоративное налогообложение, налогообложение ТНК, международное налогообложение.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Максименко Анна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра международного учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: an-maksimenko@mail.ru

UDC 336.227:339.92

Maksymenko A. V. Global Imperatives of Taxation of the TNCs' Activities

The tax systems of developed world countries at present are unique and multivarious. They vary depending on the level of the tax burden, the ratio of direct and indirect taxes, the size of tax rates. In the process of tax competition, each country is trying to find certain competitive advantages that will enable it to cooperate effectively with key market participants and fulfill its own tasks. These advantages are especially relevant in relation to international activities of TNCs, which have the ability to choose countries with more favorable tax field. So, to date, countries need to find a compromise between implementation of both TNCs' and their own interests. The article is aimed to clarify the global tax imperatives towards the TNCs' activities as well as improving the leverages of international taxation. In the course of research, the question as to whether TNCs are subject to tax jurisdiction was disclosed. It has been proved that choice of the home country for the TNC's parent company affects the industry in which the company operates. The necessity of reforming the system of taxation of TNC because of violation of the principle of horizontal equity has been substantiated. The solution to the problem may be offered by harmonization of taxation, which is what Europe and the countries of the Asia-Pacific region are trying implement nowadays. The next step will be creation of a new international tax regime, allowing TNCs to carry out their activities freely under any jurisdiction.

Key words: tax regulation, corporate taxation, taxation of TNCs, international taxation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Maksymenko Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: an-maksimenko@mail.ru

На сьогоднішній день саме транснаціональні корпорації є головними суб'єктами міжнародної економічної діяльності, і, як наслідок – найбільшими платниками податків. З цим не можуть не рахуватись уряди як провідних країн світу, так і невеликих країн, які застосовують низькі податки з метою привабити ТНК та отримати власні вигоди від міжнародної

податкової конкуренції. При виборі певної юрисдикції для ведення операційної діяльності податкове поле тієї чи іншої країни відіграє далеко не останню роль в рішенні керівництва ТНК для виходу на певний ринок. Саме цей факт змушує уряди всіх країн світу шукати оптимальні податкові стратегії, щоб втримати ТНК на місцевих ринках і привабити нові. Водночас для ТНК іс-

нує широке коло можливостей з побудови стратегій податкового менеджменту, які відкрила для них глобалізація. Тож питання налагодження міцних взаємозв'язків між державами і корпораціями з точки зору податків ще й досі залишається актуальним.

Наукове підґрунтя податкового регулювання діяльності ТНК закладено відомими вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Серед зарубіжних учених варто відзначити праці К. Вогеля, Р. Дернаберга, Дж. Караяна, К. Каушала, Дж. Кріса, В. Маккартена, Дж. Маршалла, П. Масгрейва, А. Лаффера, Дж. Хау, А. Селдона, В. Хеллерштайн. Окремі аспекти даного питання ґрунтовно висвітлені в сучасній економічній літературі, зокрема у В. Андрущенка, О. Білоруса, В. Вишневського, І. Гладій, А. Даниленка, О. Данілова, Л. Демиденко, Я. Жаліла, Ю. Іванова, С. Каламбет, А. Крисоватого, Д. Лук'яненко, В. Мельника, П. Мельника, В. Новицького, С. Онишко, В. Рокочі, А. Скрипника, А. Соколовської, Я. Столярчук, В. Чужикова, Л. Тарангул, В. Федосова, Л. Шаблістої, К. Швабія, С. Юрія та інших. Проте складність і багатогранність самої діяльності ТНК, необхідність вирішення масиву завдань пов'язаних з оптимізацією міжнародного оподаткування, вимагає подальшого дослідження.

Мета статті полягає в уточненні глобальних податкових імперативів діяльності ТНК та вдосконаленні важелів міжнародного оподаткування.

Насьогодні діяльність транснаціональних компаній як одного з найвагомійших гравців на загальносвітових ринках впливає на економічний розвиток країн. Кожна компанія хоче задовольнити якнайбільше своїх інтересів, використовуючи для цього переваги, які вони мають. В основі пошуку шляхів для отримання переваг лежить мінімізація витрат, ризиків, негативного зовнішнього впливу та одночасна оптимізація всіх сильних сторін компанії та використання зовнішніх можливостей для утримання та посилення конкурентоспроможної позиції компанії на світовому ринку.

У той час як ТНК, які в даний час представляють велику частину світової торгівлі, отримують очевидні переваги, вітчизняні конкуренти навряд чи зможуть отримати аналогічні вигоди. Проблема цілком зрозуміла, і законодавці хочуть досягти такої ситуації, коли підприємства діють в рамках не тільки букви, але й духу закону. ТНК парирують, що вони дотримуються податкового законодавства, сплачують всі податки, які необхідно відповідно до законодавства, і що це не компанії, а уряди встановлюють податкові режими. Податкове середовище транснаціональних компаній є складним, з багатьма обмеженнями та спірними питаннями, і рішення цього тривалого завдання буде важко досягти.

Ще наприкінці ХХ століття ОЕСР визначила, що «досить значна частина глобальної бази корпоративного податку припадає на операції, що здійснюються ТНК» [1, с. 108].

Типова ТНК зазвичай має материнську компанію, що розміщена в одній податковій юрисдикції, та дочірні компанії, розташовані в різних юрисдикціях. Як наслідок такої діяльності, корпорації стикаються з доволі різними податковими системами, їм доводиться

працювати з різними податковими режимами. Таким чином, у корпорації з'являється можливість вибору найбільш сприятливого режиму для мінімізації податкових зобов'язань. На практиці це означає ведення діяльності в країнах з найнижчими податковими ставками, а також вдале застосування умов міжкраїнових договорів про уникнення подвійного оподаткування.

У рамках міжнародного податкового планування слід вирішити питання приналежності ТНК до податкової юрисдикції. У найпростішому випадку компанія визнається резидентом тієї юрисдикції, де вона була зареєстрована. Однак сьогодні у багатьох випадках юрисдикції вимагають обкладання «глобальних доходів», навіть якщо вони формально припадають на компанію, зареєстровану за кордоном. Вперше диференціація понять резидентства та реєстрації зародилася у Великобританії в ХІХ столітті в результаті судового прецеденту. Було прийнято рішення, що компанія є резидентом тієї юрисдикції, де знаходиться її правління (тобто де проходять зустрічі представників ради директорів). У даний час цей принцип частково прийнятий в законодавстві Великобританії та США. Тому корпорація, що оперує поза межами країни, але має «центр прийняття рішень» у США, може виявитися податковим резидентом США. Можлива і зворотна ситуація. У Німеччині також резиденти (компанії з необмеженими зобов'язаннями стосовно податків на доходи і прибуток – *unbeschränkte Steuerpflicht*) визначаються з урахуванням місця реєстрації компанії або місця розташування її керівних органів. Крім цього, всі промислово розвинені країни при визначенні статусу резидента враховують, на яку країну припадає основний обсяг операцій компанії («центр виробництва та прибутку») [2].

Водночас, навіть якщо компанія не є резидентом юрисдикції, важливо визначити порядок оподаткування її доходів, отриманих у юрисдикції згідно з принципом джерела. При оподаткуванні доходу згідно з цим принципом виділяються два основні випадки: оподаткування активного доходу та оподаткування пасивного доходу.

Зокрема в США визначення наявності «ефективного зв'язку» бізнесу в оподаткуванні нерезидентів передбачає:

- ✦ тест активів, коли дохід визнається ефективно пов'язаним з бізнесом у США, якщо він отриманий із застосуванням активів для ведення торгівлі або бізнесу в США;
- ✦ тест ведення бізнесу передбачає, що дохід визнається ефективно пов'язаним з бізнесом у США, якщо матеріальним фактором у його провадженні стала діяльність у США. Матеріальним фактором визнається, наприклад, наявність офісу.

Проте в різних країнах існує ряд особливостей. В англосаксонських державах основна увага приділяється фактам наявності комерційної діяльності. У США податки стягуються з іноземних компаній, «залучених в торгівлю і бізнес на території США» або «ефективно пов'язаних з бізнесом або торгівлею в США» за тими ж ставками, що і для американських платників податків.

Обидва зазначені терміни не мають чіткого тлумачення в американському законодавстві і тому тісно пов'язані з прецедентним правом. На практиці як компанії, залучені в бізнес на території США, можуть розглядатися практично будь-які корпорації, що здійснюють більш-менш регулярні угоди із суб'єктами в США. Для визначення ефективного зв'язку використовується один з двох тестів, описаних вище. У Великобританії виділяються компанії, які торгують «в» або «з» (*in* або *with*) Великобританією. Перші оподатковуються, другі звільняються від оподаткування. У країнах континентальної Європи використовується більш простий порядок оподаткування нерезидентів: податок згідно з принципом джерела стягується з доходів компаній, що мають на території юрисдикції «постійну ділову установу» (перманент *establishment*). Відповідно до визначення ОЕСР під останнім розуміється «постійне місце ведення бізнесу, через яке повністю або частково проводяться ділові операції». Саме поняття постійного представництва визначається в національному законодавстві та податкових угодах і може дещо змінюватись [2, с. 32].

Переваги, які відкрила для ТНК глобалізація, надають їм широкі можливості щодо зміни місця базування материнської компанії, коли податкове середовище інших країн пропонує більш вигідні умови діяльності. На підтвердження цього у 2014 р. було проведено дослідження, яке виявило, що кількість материнських компаній, які розташовані в країнах, що розвиваються, збільшилась з 21 у 2000 р. до 132 у 2014 р. [3, с. 1]. До основних тенденцій, що їх виявили автори дослідження, належать:

1. Зменшення кількості материнських компаній ТНК у США в період з 2000 по 2014 рр. у бік країн, що розвиваються, з 36% до 26%.
2. Японія утримує близько третини ТНК, що входять до Fortune 500 завдяки постійному зниженню ставки податку на доходи корпорацій: з 43,3% у 2000 р. до 35,6% у 2014 р., і надалі у 2015 р. планується зниження цього податку до 30% і нижче.
3. Країни, де розташовуються сьогодні ТНК, активно знижують ставки податків на прибуток – з 39,2% до 28,1% у зазначеному періоді. Натомість, аналогічні ставки федеральних і місцевих податків у США залишились незмінними.
4. Значні зниження корпоративних податків спостерігалися в таких країнах, як Канада, Німеччина, Японія, Нідерланди, Великобританія.
5. З переліку досліджуваних компаній у 2000 р. лише шість розміщувалися в Бразилії, Росії та Китаї, у той час як у 2014 р. їх кількість становила вже 23 корпорації [3, с. 1–2].

Варто зазначити, що на вибір країни базування материнської компанії ТНК впливає і галузь, в якій працює корпорація. На *рис. 1* і *рис. 2* наведено різницю між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються:

Проаналізувавши наведені дані, можна зробити висновок, що в розвинутих країнах розміщуються зазвичай материнські компанії тих корпорацій, що зайняті у сфері послуг і високих технологіях, натомість у країнах,

що розвиваються, – компанії, чия діяльність пов'язана з розробкою природних ресурсів, енергетики тощо.

На сьогоднішній день обсяги податкових надходжень, що їх сплачують ТНК, інколи перевищує ВВП цілих країн. На підтвердження цьому наведемо перелік найбільших платників податків у США та обсяги сплачених податків (*табл. 1*).

Таблиця 1

Найбільші платники податків в США у 2014 р.

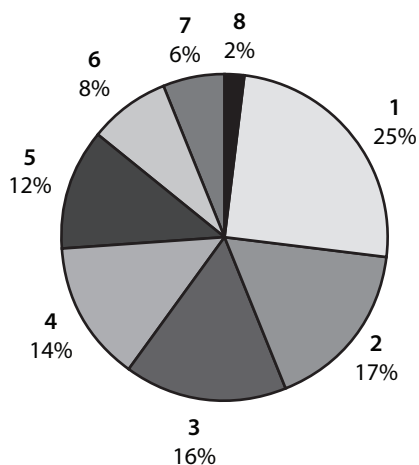
Компанія	Обсяг сплачених податків, млрд дол.	Чистий дохід, млрд дол.	Ефективна ставка податків, %
ExxonMobil	31	45	39
Chevron	20	26	43
Apple	14,2	41,7	25
WellsFargo	9,2	19,8	31,2
JPMorganChase	8,1	22,9	26
Walmart	8	17	31
ConocoPhillips	7,9	8,4	51,5
Berkshire Hathaway	6,9	14,8	28
IBM	5,3	16,6	24
Microsoft	4,6	15,5	22,8

Джерело: побудовано за даними: [3].

Щодо галузевого розподілу, то він є дуже різноманітним. На першому місці традиційно стоїть нафтовидобувна галузь, яка у 2014 р. внесла до Казначейства США більше 50 мільярдів доларів. Високі податки сплачуються і технологічними гігантами – Apple, IBM, Microsoft.

Різкий сплеск активності ТНК на міжнародній арені викликав для урядів країн три головні проблеми: юрисдикції, розподілу та оцінки. Проблема юрисдикції пов'язана насамперед з подвійним оподаткуванням. Зазвичай, дана проблема виникає у випадках відсутності спеціальних домовленостей між державами стосовно оподаткування доходів ТНК. ОЕСР визначає термін «подвійне оподаткування» як «оподаткування порівнюваними податками в двох чи більше країнах одного й того ж платника податків по відношенню до одного й того самого об'єкта оподаткування в один і той самий період» [4, с. 18]. Проблема подвійного оподаткування має негативний ефект на міжнародну торгівлю товарами і послугами, так само, як і на рух капіталу, технологій та робочої сили. Для вирішення даної проблеми ОЕСР у 1992 р. випустила «Конвенцію моделі ОЕСР по доходах і капіталу». Ця модель декілька разів перевидавалась з метою відповідати новим податковим питанням і націлена на пояснення, стандартизацію та підтвердження фіскальної ситуації ТНК із прагненням позбутись проблеми подвійного оподаткування.

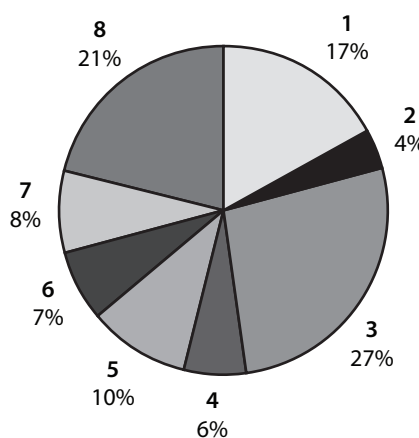
Наступним питанням є питання розподілу ресурсів. З точки зору ТНК, ресурси мають розподілятися там, де вони зможуть забезпечити найбільше користі для всіх

- 1 – Фінансові та професійні послуги
- 2 – Роздрібна торгівля та споживчі товари
- 3 – Енергія, комунальні послуги, хімікати
- 4 – Технології, комунікації, розваги
- 5 – Промислова продукція
- 6 – Оптова торгівля
- 7 – Інше
- 8 – Природні ресурси

Рис. 1. Галузевий розподіл материнських компаній у розвинутих країнах

Джерело: побудовано на базі даних [3, с. 3].

- 1 – Фінансові та професійні послуги
- 2 – Роздрібна торгівля та споживчі товари
- 3 – Енергія, комунальні послуги, хімікати
- 4 – Технології, комунікації, розваги
- 5 – Промислова продукція
- 6 – Оптова торгівля
- 7 – Інше
- 8 – Природні ресурси

Рис. 2. Галузевий розподіл материнських компаній у країнах, що розвиваються

Джерело: побудовано на базі даних: [3, с. 3].

компаній транснаціональної групи. Національні торговельні та податкові бар'єри викривлюють цей перерозподіл і підвищують транзакційні та управлінські витрати для ТНК. Спільні ресурси є джерелом конкурентних переваг для членів групи ТНК, але водночас вони є джерелом взаємозалежностей, що робить важчим виокремлення глобального прибутку ТНК для цілей оподаткування.

Третім питанням є оцінка. Доходи та витрати ТНК не лише повинні бути розподілені між членами групи корпорації, але й правильно оцінені. Це приводить до питання трансфертного ціноутворення та оцінки міжфірмових трансакцій. Оскільки діяльність ТНК здійснюється на багатьох ринках, трансфертні ціни мають бути подані до податкових органів і використовуватись для обчислення митних податків та податків на доходи корпорацій [5, с. 10].

В останні десятиріччя на стратегічні цілі ТНК у розрізі оподаткування впливають три загальносвітові тенденції. Ними є:

1. *Глобалізація* – вона сприяє розповсюдженню та підвищенню мобільності ТНК у світі. Внаслідок цього національним урядам з метою оподаткування доводиться мати справу лише з частиною корпорації, а не з усією групою компаній. Дану ситуацію ускладнює те,

що діяльність навіть частини корпорації має комплексний системний характер і залежить від інших дочірніх компаній, підрозділів, стратегічних альянсів тощо. Тож прогнозується, що у майбутньому кількість суперечок, пов'язаних з транснаціональною діяльністю корпорацій та визначенням бази оподаткування, лише зростатиме.

2. *Регіоналізація* – зростаюча кількість преференційних торговельних домовленостей та поглиблення вже існуючих, на зразок Європейського Союзу та НАФТА, передбачає, що ТНК будуть розвивати та зміцнювати свої регіональні мережі. Таким чином, виникає потреба в регіональних податкових системах з метою уникнення існуючих суперечок з подвійного оподаткування.

3. *Розвиток Інтернету* – Всесвітня мережа створює можливість продавати товари та послуги по всьому світу, уникаючи сплати податків. Нові галузі економіки, такі як 24-годинна електронна торгівля та аутсорсинг бізнес-послуг, надають можливість переміщувати гроші та нематеріальні активи безупинно. Така діяльність лише нещодавно почала розглядатись урядами провідних країн, що в майбутньому може призвести до виникнення нових бар'єрів в електронній торгівлі [6].

Діяльність ТНК у сфері управління податками має доволі суперечливий характер. Зокрема, за дани-

ми Australian Financial Review, було виявлено, що повністю австралійський сайт Carsales.com, заплатив \$27 млн податку із продажів у сумі \$184 млн, у той час як GoogleAustralia виплатили лише \$0,78 млн при продажах в \$1 млрд [7]. Як мінімум, це порушує сприйняття справедливості в податковій системі. Для двох подібних фірм дуже різні режими оподаткування є порушенням горизонтальної справедливості.

На сьогоднішній день світова система оподаткування ТНК є недосконалою, а отже, виникає гостра необхідність в її реформуванні. З певними податковими законами деякі країни спроможні приваблювати ТНК у межах своєї юрисдикції та отримувати вигоди не лише від зростаючих доходів, але і від інвестицій та можливостей зайнятості для населення. Водночас інші країни програють у цій податковій боротьбі. Одним з рішень виступає гармонізація оподаткування, що й намагаються робити сьогодні країни Європи та Азійсько-Тихоокеанського регіону. Як альтернатива цьому, беручи до уваги політичні та економічні фактори, у світі може виникнути новий міжнародний податковий режим, який дозволить ТНК здійснювати свою діяльність вільно в будь-якій юрисдикції.

Будь-яка спроба гармонізації оподаткування або створення нового податкового режиму має будуватися на фундаментальних принципах міжнародної політики оподаткування ефективності, нейтральності, рівності та адміністрації податкової системи.

Найбільш реалістичною на сьогоднішній день здається система поєднання внутрішньої податкової політики країн з міжнародною. Така модель має визначити, які доходи ТНК мають оподатковуватися, так само, як і питання оподаткування дивідендів та інших пасивних доходів [8].

ВИСНОВКИ

Не зважаючи на те, що міжнародне економічне середовище в контексті податкового поля є досить полярним і неоднорідним, сучасні ТНК використовують його переваги для оптимізації податкового тягаря. Ще ніколи за всю історію людства корпорації не мали стільки переваг, скільки отримують від глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки, і відповідно, вони активно залучають ці переваги у свою діяльність.

У свою чергу провідні країни світу також намагаються слідувати тенденціям податкових стратегій ТНК і вчасно на них реагувати, адже ефективна співпраця держав з ТНК є однією із запорок економічного розвитку країни. Переваги, які отримують від глобалізації ТНК, є джерелом чисельних проблем для країн. Це і можливі ухилення від податків, і штучні зменшення податкових зобов'язань, і проблеми достовірної оцінки доходів корпорацій для цілей оподаткування. Для вирішення даних проблем на сьогодні вже недостатньо дій лише однієї країни, натомість необхідною є спільні дії груп країн та міжнародних організацій. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Prafula F.** International taxation of MNCs (2002) / Fernandes Prafula, Pope Jeff // Revenue Law Journal. – Volume 12, Issue 1 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1132&context=rjl>
- 2. Libman A.** International Experience of Tax Optimization – The Role of Tax Competition and Offshores in Global Economy Alexander Libman // MPRA, 2004 [Electronic resource]. – Mode of access : http://mpra.ub.uni-muenchen.de/17042/1/MPRA_paper_17042.pdf
- 3. Carroll B.** The changing headquarters landscape / Bob Carroll, Kevin Bloomfield // FOR Fortune Global 500 [Electronic resource]. – Mode of access : [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies/\\$FILE/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies/$FILE/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies.pdf)
- 4. Randeberg M.** A study of tax minimization strategies in multinational companies / Morten Randeberg, Helge Selvik // Norwegian School of Economics Bergen, Spring 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : [http://www.nhh.no/en/research-faculty/norwegian-center-for-taxation-\(nocet\)/research/master-theses/randeberg-selvik-2014.aspx](http://www.nhh.no/en/research-faculty/norwegian-center-for-taxation-(nocet)/research/master-theses/randeberg-selvik-2014.aspx)
- 5. Awodiran** Transfer pricing: a tax avoidance tool of MNCs / Afe Babalola University, Ado-Ekiti, July 7, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=2463201>
- 6. Eden L.** Taxes, Transfer Pricing and the multinational enterprise / Lorraine Eden. September 2009 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199234257.001.0001/oxfordhb-9780199234257-e-021>
- 7. Davidson S.** Multinational corporations, stateless income and tax havens / Sinclair Davidson [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/tax-publications/tech-tp-mcsith.pdf>
- 8. Baldwin R. E.** Agglomeration, integration and tax harmonisation / Richard E. Baldwin, Paul Krugman // European Economic Review 48 (2002) 1 – 23 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w9290>

REFERENCES

- “Awodiran Transfer pricing: a tax avoidance tool of MNCs”. <http://ssrn.com/ab>
- Baldwin, R. E., and Krugman, P. “Agglomeration, integration and tax harmonisation”. <http://www.nber.org/papers/w9290>
- Carroll, B., and Bloomfield, K. “The changing headquarters landscape”. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies/\\$FILE/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies/$FILE/EY-the-changing-headquarters-landscape-for-fortune-global-500-companies.pdf)
- Davidson, S. “Multinational corporations, stateless income and tax havens”. <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/tax-publications/tech-tp-mcsith.pdf>
- Eden, L. “Taxes, Transfer Pricing and the multinational enterprise”. <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199234257.001.0001/oxfordhb-9780199234257-e-021>
- Libman, A. “International Experience of Tax Optimization – The Role of Tax Competition and Offshores in Global Economy” http://mpra.ub.uni-muenchen.de/17042/1/MPRA_paper_17042.pdf
- Prafula, F., and Pope, J. “International taxation of MNCs”. <http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1132&context=rjl>
- Randeberg, M., and Selvik, H. “A study of tax minimization strategies in multinational companies”. [http://www.nhh.no/en/research-faculty/norwegian-center-for-taxation-\(nocet\)/research/master-theses/randeberg-selvik-2014.aspx](http://www.nhh.no/en/research-faculty/norwegian-center-for-taxation-(nocet)/research/master-theses/randeberg-selvik-2014.aspx)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ПОКРАЩЕННЯ

© 2015 **ВЛАДИЧИН М. Б., СТРУК Н. С.**

УДК 657.347.7:339.5/001.18

Владичин М. Б., Струк Н. С. Організація обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств: стан і перспективи покращення

Стаття присвячена проблемам організації обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств. Оцінено стан і виокремлено основні напрями покращення організації обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств в Україні. Результати дослідження показали, що облікова політика сприймається у тісному взаємозв'язку з процесом організації обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств. Тому авторами розкрито організаційні, методичні та технічні аспекти облікового процесу зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств, що дало можливість надати рекомендації з організації обліку для максимально ефективного управління нею. З'ясовано взаємозв'язок елементів облікової політики з етапами організації облікового процесу. Розглянуто форми організації обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств України, оскільки запорукою їх фінансової стабільності є достовірність показників обліку та своєчасність реєстрації експортно-імпорتنих операцій.

Ключові слова: бухгалтерський облік, експорт, зовнішньоекономічна діяльність, імпорт, облікова політика, організація обліку.

Рис.: 7. **Бібл.:** 10.

Владичин Марія Богданівна – аспірантка, кафедра обліку і аудиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: marisha_@i.ua

Струк Наталія Семенівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет імені І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: natali.struk@gmail.com

УДК 657.347.7:339.5/001.18

UDC 657.347.7:339.5/001.18

Владичин М. Б., Струк Н. С. Организация учета внешнеэкономической деятельности торговых предприятий: состояние и перспективы улучшения

Vladychyn M. B., Struk N. S. Organizing the Accounting for the Foreign Economic Activities of Trade Enterprises: Status and Prospects for Improvement

Статья посвящена проблемам организации учета внешнеэкономической деятельности торговых предприятий. Оценено состояние и выделены основные направления улучшения организации учета внешнеэкономической деятельности торговых предприятий в Украине. Результаты исследования показали, что учетная политика воспринимается в тесной взаимосвязи с процессом организации учета внешнеэкономической деятельности торговых предприятий. Поэтому авторами раскрыты организационные, методические и технические аспекты учетного процесса внешнеэкономической деятельности торговых предприятий, что позволило дать рекомендации по организации учета для максимально эффективного управления ею. Выявлена взаимосвязь элементов учетной политики с этапами организации учетного процесса. Рассмотрены формы организации учета внешнеэкономической деятельности торговых предприятий Украины, поскольку залогом их финансовой стабильности является достоверность показателей учета и своевременность регистрации экспортно-импортных операций.

The article is aimed at the problems of organizing the accounting for the foreign economic activities of trade enterprises. Their status has been estimated as well as the main directions of improving the organization of accounting for the foreign economic activity of trade enterprises in Ukraine have been allocated. Results of the study showed that accounting policy is perceived as being closely related to the process of organizing the accounting for foreign economic activities of trade enterprises. Therefore the authors have disclosed organizational, methodological and technical aspects of the accounting process in terms of the foreign economic activity of trading enterprises, which helped to give recommendations on organization of accounting for the most effective management of such activity. Relationship of elements of accounting policy with the stages of organization of accounting process has been determined. Forms of organizing the accounting for the foreign economic activities of trade enterprises in Ukraine were considered, because accuracy of their indicators and timeliness in registration of export-import operations guaranties their financial stability.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, экспорт, внешнеэкономическая деятельность, импорт, учетная политика, организация учета.

Key words: bookkeeping, export, foreign economic activity, import, accounting policy, organizing the accounting.

Рис.: 7. **Библ.:** 10.

Рис.: 7. **Библ.:** 10.

Владичин Марія Богданівна – аспірантка, кафедра учета и аудита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: marisha_@i.ua

Vladychyn Mariia B. – Postgraduate Student, Department of Accounting and Auditing, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: marisha_@i.ua

Струк Наталія Семеновна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: natali.struk@gmail.com

Struk Nataliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: natali.struk@gmail.com

Стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємства, насамперед, залежить від структури системи управління, визначених пріоритетних цілей адміністрації, рівня професіоналізму працівників, облікової інформації. Правильно визначені

стратегічні орієнтири дозволяють передбачати і враховувати можливі ризики від провадження зовнішньоекономічних операцій. Тому оцінювання стану й окреслення можливих перспектив покращення організації обліку зовнішньоекономічної діяльності торговельного

підприємства (ОЗЕДТП) вважаємо актуальним напрямом дослідження, оскільки запорукою його фінансової стабільності є достовірність показників обліку та своєчасність реєстрації експортно-імпортних операцій.

Різні аспекти організації бухгалтерського ОЗЕДТП досліджують вітчизняні вчені: К. П. Боримська, Р. В. Варічева, Ю. А. Верига, Л. І. Жидеева, О. Л. Зелінська, О. В. Карпенко, Л. І. Саченок, А. П. Ходико, Н. В. Хоменко та інші. Проте окремі проблемні питання залишаються дискусійними, зокрема, потребує вдосконалення підхід до формування елементів облікової політики стосовно регламентування операцій, пов'язаних із експортом та імпортом товарів.

Метою статті є оцінка стану та виокремлення основних напрямів покращення організації ОЗЕДТП в умовах нестабільних ринкових відносин в Україні. Відповідно до визначеної мети поставлено такі завдання:

- ✦ розкрити організаційні, методичні та технічні аспекти облікового процесу зовнішньоекономічної діяльності торговельних підприємств (ЗЕДТП);
- ✦ дослідити чинники, які впливають на формування облікової політики стосовно експортних та імпортних операцій із товарами;
- ✦ визначити взаємозв'язок елементів облікової політики щодо ЗЕДТП із етапами організації облікового процесу;
- ✦ розглянути форми організації ОЗЕДТП України.

Відомо, що процес організації обліку на підприємстві безпосередньо впливає на формування облікової політики. Відповідно до закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» під обліковою політикою розуміється «сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності» [1]. Окрім цього, Міністерством фінансів України визначено, що «облікова політика є елементом системи організації бухгалтерського обліку на підприємстві» [2]. За розпорядчим внутрішнім документом облікова політика підприємства відображається у «Положенні про облікову політику», де зазначають методику та розкривають організаційно-технічні аспекти ведення бухгалтерського обліку.

Основним завданням облікової політики є забезпечення організації бухгалтерського обліку на підприємстві як цілісної системи, яка повинна охоплювати всі аспекти облікового процесу: організаційні, методичні, технічні. Оскільки регламентованим, згідно із законодавством, є фінансовий облік, тому обґрунтуємо саме його особливості організації в контексті формування елементів облікової політики за експортно-імпортними операціями з товарами (рис. 1).

За об'єкт дослідження нами обрано процес організації обліку ЗЕД у ТзОВ «Марком Захід» та ПП «Укрриба». Організаційна структура ТзОВ «Марком Захід» є максимально спрощеною, оскільки загальна кількість штатних одиниць становить 2,75. Тому недоречно вносити зміни до такої структури, адже загальна кількість штатних одиниць відповідає обсягу діяльності підприємства.

Деяка інша ситуація на ПП «Укрриба»: згідно із штатним розписом загальна кількість штатних одиниць становить 39. Проте в штатному розписі відсутній поділ працівників за відділами, а також немає посади юриста, інспектора з кадрів та економіста. Тому організаційна структура ПП «Укрриба» потребує вдосконалення за напрямками, рекомендованими на рис. 2.

Пропоноване виокремлення центрів відповідальності надасть можливість менеджерам самостійно приймати рішення та відповідати за їх наслідки; забезпечить ведення обліку, бюджетування та формування внутрішньої звітності за центрами відповідальності на торговельних підприємствах. Схематично організацію діяльності центрів відповідальності торговельного підприємства в управлінському обліку зображено на рис. 3.

Методичну складову облікової політики доречно характеризувати за допомогою опису:

- 1) основних положень облікової політики – доцільний для користувача, не знайомого з вітчизняними правилами ведення бухгалтерського обліку (наприклад, підприємства з іноземними інвестиціями);
- 2) відхилень від загальних правил, спричинених веденням обліку з урахуванням специфіки організації торговельної діяльності.

На формування методичної складової облікової політики впливають групи чинників (рис. 4).

Саме під їхнім впливом відбувається організація та методичне забезпечення ОЗЕДТП. Важливим в організації ОЗЕДТП є технічний аспект, за допомогою якого забезпечується реалізація методичної частини та комплексу процедур, що входять до нього. Зокрема, під час дослідження встановлено, що у ТзОВ «Марком Захід» та ПП «Укрриба» організація обліку експортних та імпортних операцій привела до розроблення робочого плану рахунків із деталізацією за субрахунками різного порядку. Це надало можливість інтегрувати рахунки фінансового й управлінського обліку. Документування таких операцій здійснюється з використанням певних документів (рис. 5).

Зауважимо, що перелік наведених документів невичерпний, тому що торговельні підприємства можуть документувати й інші види операцій (консигнації, оренди, факторингу тощо), які вимагатимуть відповідного документального оформлення із дотриманням обов'язкових реквізитів.

Важливою передумовою організації бухгалтерського обліку експортно-імпортних операцій із товарами є розробка та затвердження графіку документообігу, адже він суттєво впливає на своєчасність та обґрунтованість управлінських рішень [6, с. 79–80]. Відповідно до запропонованої організаційної структури (див. рис. 2) пропонуємо схему організації документообороту (рис. 6).

Окрім робочого плану рахунків, графіку документообороту, директорами ТзОВ «Марком Захід» та ПП «Укрриба» було визначено терміни інвентаризації. Проведення її на всіх етапах товарного руху та за місцями зберігання є доцільним, адже дозволяє вжити заходів для ліквідації виявлених недостач товарів. Врахо-

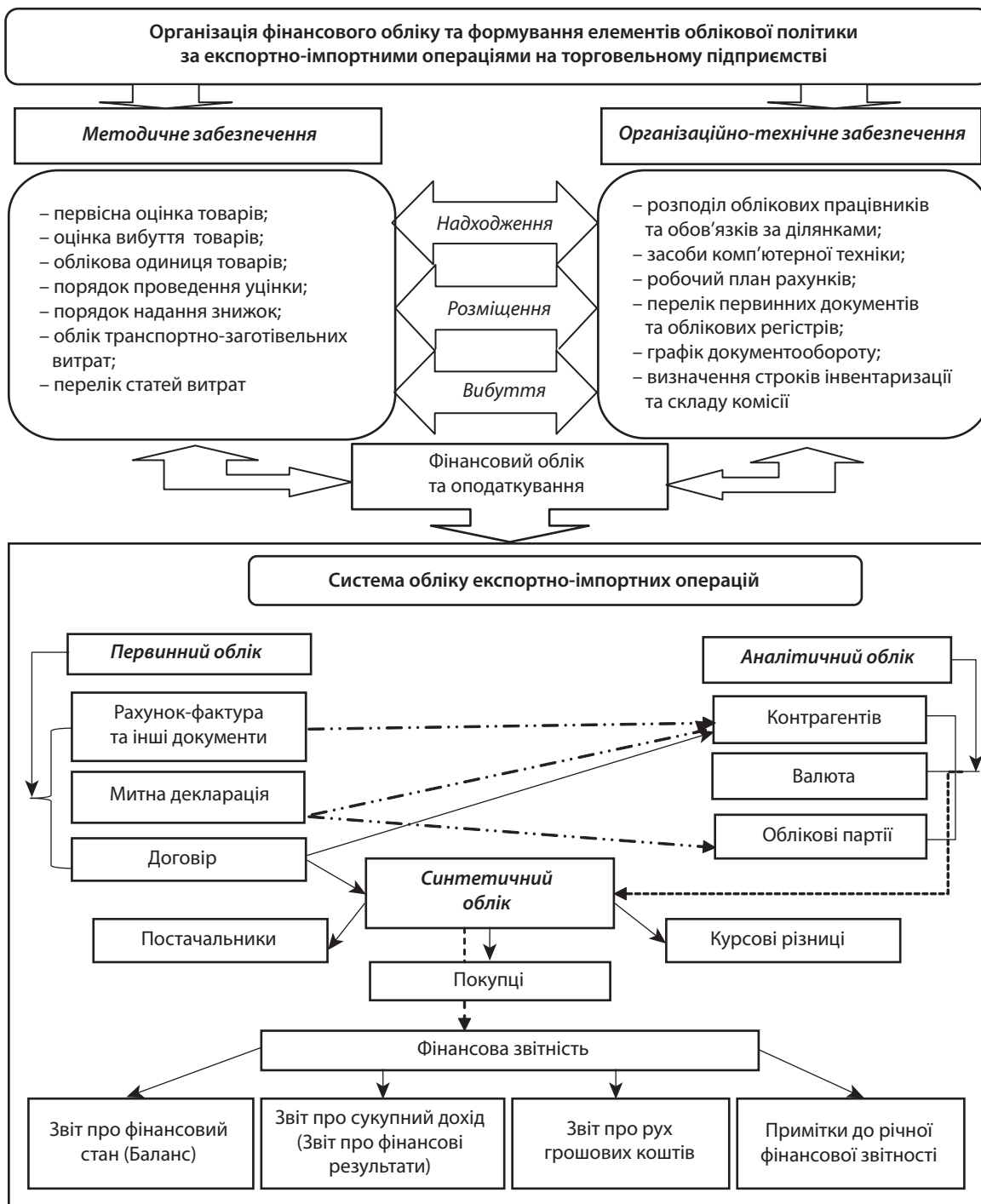

Рис. 1. Організація фінансового обліку та формування елементів облікової політики за експортно-імпортними операціями на торговельних підприємствах

Джерело: розроблено авторами на основі [6, с. 75; 8, с. 153; 9, с. 26].

вуючи особливості такої інвентаризації, зокрема те, що вартість товарів може змінюватися залежно від форми оплати та часу здійснення фактичного контролю, на торговельному підприємстві повинна бути постійно діюча комісія [5, с. 81].

Розглянуті організаційні, методичні та технічні аспекти ОЗЕДТП дають можливість репрезентувати взаємозв'язок облікової політики та організації обліку ЗЕДТП (рис. 7).

Попри те, що облікова політика підприємства апріорі сприймається в тісному взаємозв'язку з процесом ор-

ганізації обліку, при дослідженні організації ОЗЕДТП вартим уваги є також вибір форми ведення бухгалтерського обліку. В Україні торговельні підприємства, які здійснюють ЗЕД, використовують: меморіально-ордерну, журнальну, спрощену та автоматизовану форми.

Під час дослідження було встановлено, що ТзОВ «Марком Захід» для відображення експортно-імпортних операцій в обліку використовують журнально-ордерну форму обліку, яка була вперше описана у 1946 р. Її перевагою є використання шахматного принципу побудови облікового регістру, що посилює контрольну функцію

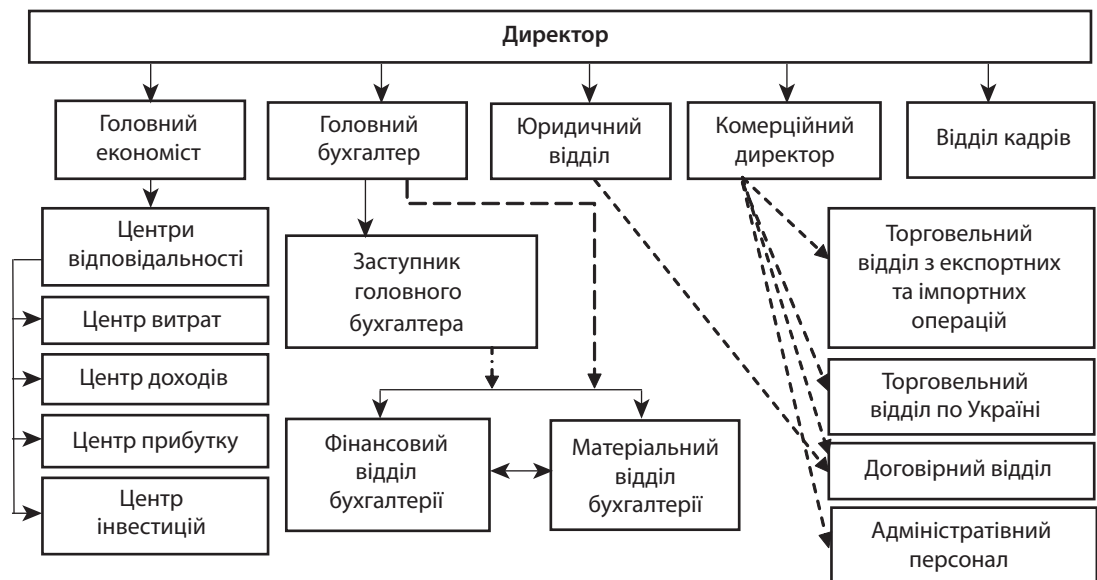

Рис. 2. Удосконалення організаційної структури торговельного підприємства ПП «Укрриба»

Джерело: розроблено авторами.

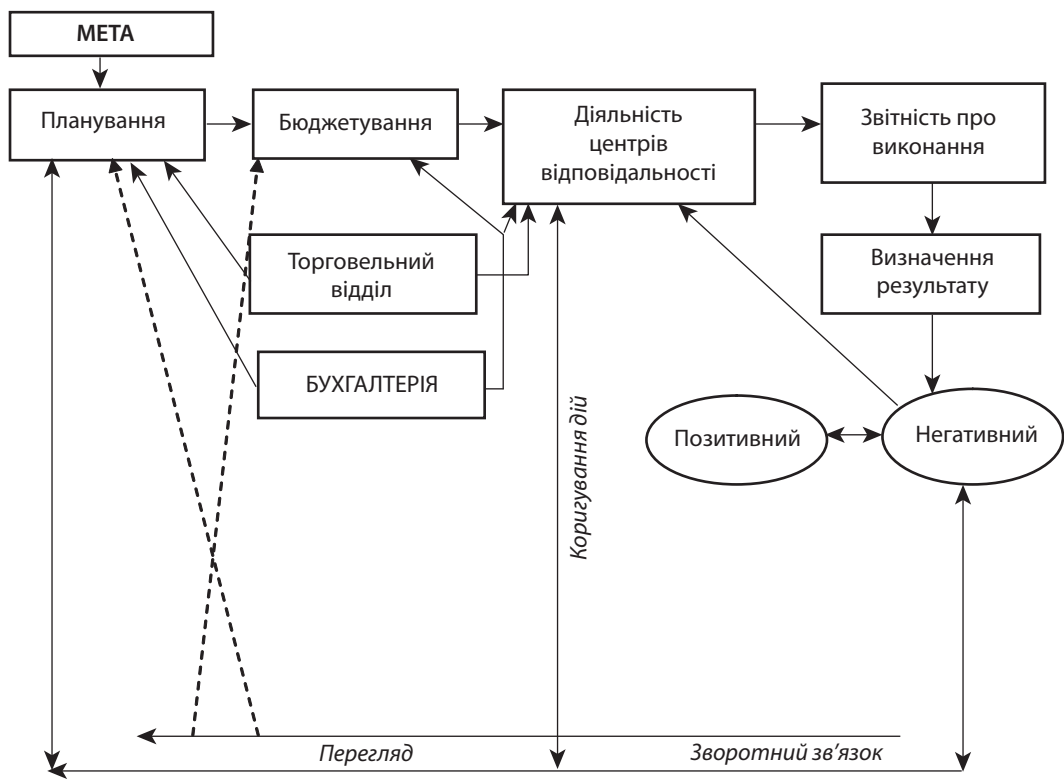

Рис. 3. Організація діяльності центрів відповідальності на торговельному підприємстві

Джерело: розроблено авторами на основі [3, с. 47 – 48; 7, с. 140].

обліку і значно зменшує кількість записів. Проте, такої формі обліку властиві недоліки, що робить її незручною і непридатною для використання в умовах автоматизованих облікових робочих місць. В умовах активного застосування комп'ютерних технологій автоматизована форма обліку є найбільш перспективною. Таку форму обліку використовує ПП «Укрриба», що дозволяє ефективно вирішувати завдання аналітичного й синтетичного обліку. Саме форма організації обліку має істотний вплив на достовірність показників звітності, податко-

вих розрахунків та аналізу критеріїв результативності діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Авторами оцінено стан і виокремлено основні напрями покращення організації ЗЕДТП в Україні. Зокрема розкрито організаційні, методичні та технічні аспекти облікового процесу ЗЕДТП, що дало змогу надати рекомендації щодо організації ОЗЕДТП для управління нею максимально ефективно. Досліджено чинники, які

Рис. 4. Чинники, які впливають на облікову політику торговельного підприємства

Джерело: розроблено авторами.

впливають на формування облікової політики у контексті експортних та імпорتنих операцій із товарами, що дозволило комплексно підійти до фінансового та управлінського обліку як цілісної інформаційної системи підприємства. З'ясовано взаємозв'язок елементів облікової політики із етапами організації облікового процесу, Розглянуто форми організації ЗЕДТП та виокремлено автоматизовану як найбільш перспективну.

Перспективою подальших досліджень є вдосконалення методики обліку експортно-імпорتنих операцій ЗЕДТП України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv>
2. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України» від 27 червня 2013 року № 635 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382876

Рис. 5. Документування експортно-імпортних операцій на торговельних підприємствах

Джерело: розроблено авторами на основі [4, с. 70; 10, с. 398].

	Створення та оформлення документів	Перевірка документів	Обробка документів	Передача документів до архіву
Виконавці	Юридичний відділ	Фінансовий відділ бухгалтерії	Фінансовий відділ бухгалтерії	Заступник головного бухгалтера
	Договірний відділ	Матеріальний відділ бухгалтерії	Матеріальний відділ бухгалтерії	Комерційний директор
			Торговельний відділ	
Період	До 2-х днів із моменту отримання замовлення	У день надходження документів	До 3-х днів із моменту надходження документів	До 2-х тижнів після подання річного фінансового звіту

Рис. 6. Організація документообороту в ОЗЕДТП

Джерело: розроблено авторами.

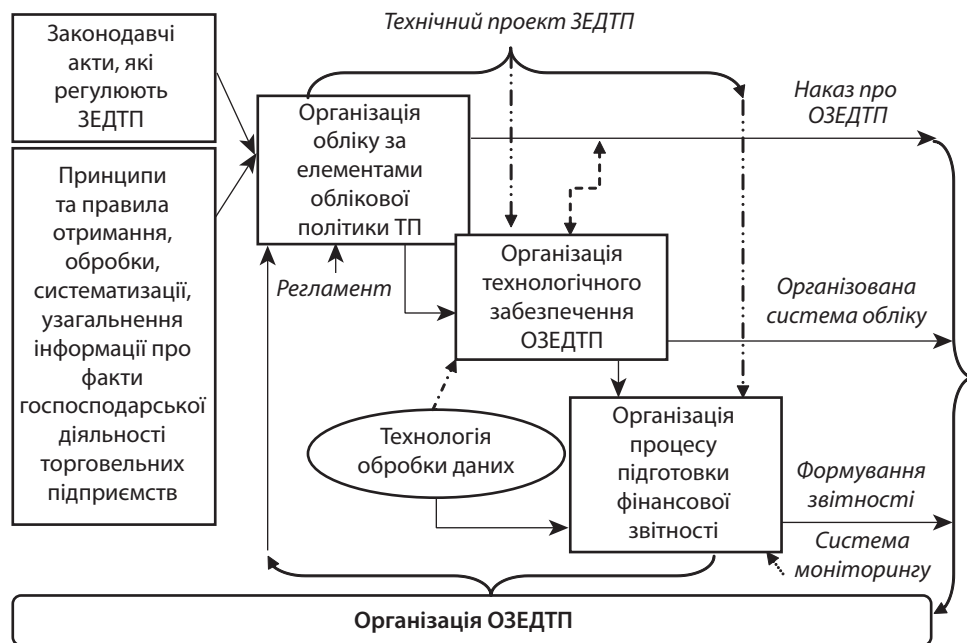

Рис. 7. Взаємозв'язок елементів облікової політики з етапами організації ОЗЕДТП

Джерело: розроблено авторами.

3. Вербовета С. Г. Формування центрів відповідальності в системі бюджетування / С. Г. Вербовета // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – Т. 3, № 3. – С. 46 – 49.

4. Гриценко О. М. Роль документообігу у створенні ефективної системи обліку запасів на підприємствах ресторанного господарства / О. М. Гриценко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 2 (45). – С. 64 – 71.

5. Євдокимов В. В. Внутрішній контроль операцій експорту та імпорту товарів / В. В. Євдокимов, В. Т. Венцель // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2011. – № 3 (24). – С. 79 – 84.

6. Іваненко В. О. Особливості організації бухгалтерського обліку фінансових результатів на торговельних підприємствах / В. О. Іваненко, А. В. Мейш // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 1 (63). – С. 75 – 82.

7. Іванечко П. М. Облік витрат за «місцями виникнення» та за «центрами відповідальності» як основа побудови управлінського обліку витрат / П. М. Іванечко // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 139 – 143.

8. Писарчук О. В. Послідовність формування облікової політики бюджетних установ / О. В. Писарчук, С. В. Жулій // Вісник СумДУ. – 2011. – № 3. – С. 151 – 156.

9. Хоменко Н. В. Товарні запаси: проблеми обліку, контролю та звітності: монографія / Н. В. Хоменко, О. В. Карпенко, Ю. А. Верига. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 153 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/367/1/Карпенко%20O.B.%20Монограф_я%20248_400.pdf

10. Чирка Д. М. Документування на підприємствах зовнішньоекономічної діяльності / Д. М. Чирка // Міжнародний збірник наукових праць. – 2011. – № 1 (19). – С. 393 – 400.

REFERENCES

Chyrka, D. M. "Dokumentuvannya na pidpriemstvakh zovnishnyoeconomichnoi diialnosti" [Documentation in Foreign Trade]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, no. 1 (19) (2011): 393-400.

Hrytsenko, O. M. "Rol dokumentoobihu u stvorenni efektyvnoi systemy obliku zapasiv na pidpriemstvakh restorannoho

hospodarstva" [The role of the document to create an effective system of accounting for inventories at restaurants and catering enterprises]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2 (45) (2012): 64-71.

Ivanenko, V. O., and Meish, A. V. "Osoblyvosti orhanizatsii bukhgalterskoho obliku finansovykh rezultativ na torhovelykh pidpriemstvakh" [Features of accounting of financial results in commercial workplaces]. *Visnyk ZhDTU*, no. 1 (63) (2013): 75-82.

Ivanechko, P. M. "Oblik vytrat za «mistsiamy vynyknennia» ta za «tsentramy vidpovidalnosti» iak osnova pobudovy upravlinskoho obliku vytrat" [Accounting for the cost of "places of origin" and for the "centers of responsibility" as the basis of construction management accounting costs]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2 (2009): 139-143.

Khomenko, N. V., Karpenko, O. V., and Veryha, Yu. A. "Tovarni zapasy: problemy obliku, kontroliu ta zvitnosti" [Commodity stocks: the problem of accounting, control and reporting]. http://dspace.uccu.org.ua/bitstream/123456789/367/1/Карпенко%20O.B.%20Монограф_я%20248_400.pdf

[Legal Act of Ukraine] (2013). http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382876

[Legal Act of Ukraine] (1991). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv>

Pysarchuk, O. V., and Zhulii, S. V. "Poslidovnist formuvannya oblikovoi polityky biudzhetykh ustanov" [The sequence of formation of accounting policy of budgetary institutions]. *Visnyk SumDU*, no. 3 (2011): 151-156.

Verbovetska, S. H. "Formuvannya tsestriv vidpovidalnosti v systemi biudzhetuвання" [Formation of responsibility centers in the system of budgeting]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 3, no. 3 (2011): 46-49.

Yevdokymov, V. V., and Ventsel, V. T. "Vnutrishnii kontrol operatsii eksportu ta importu tovariv" [Internal control operations of export and import goods]. *Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii*, no. 3 (24) (2011): 79-84.

ІНВЕСТИЦІЙНА ЕКСПАНСІЯ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ У ХХІ СТОЛІТТІ

© 2015 ВОЗНИЙ М. І.

УДК 339.727.24

Возний М. І. Інвестиційна експансія провідних країн світу у ХХІ столітті

Мета статті полягає у проведенні аналізу інвестиційної діяльності провідних країн світу з метою відокремлення інвестиційної експансії. При аналізі, систематизації та узагальненні статистичних даних було розглянуто інвестиційні потоки трьох основних світових інвесторів. У результаті дослідження було виділено ті інвестиції, які здійснювалися з метою інвестиційної експансії. Визначені основні світові інвестиційні експансіоністи та найпривабливіші об'єкти для експансії. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є більш глибокий і всеосяжний аналіз інвестиційної діяльності країн світу з метою розширення списку інвестиційних експансіоністів, а також виокремлення найпривабливіших секторів економіки для інвестування. Подальший розвиток цих досліджень дозволить створити світовий розподіл країн на експансіоністів та об'єктів експансії. Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що воно допомагає зрозуміти основні інвестиційні «смаки» найбільших інвесторів світу, що, своєю чергою, дає можливість покращити інвестиційну політику країн з метою захисту своїх національних інтересів і не допустити повної втрати контролю над основними галузями економіки.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, інвестиційна експансія, експансіоніст, інвестиційна безпека, рівень інвестиційної безпеки.

Табл.: 7. **Формул.:** 8. **Бібл.:** 11.

Возний Микола Ігорович – аспірант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: nickimax_ua@mail.ru

УДК 339.727.24

UDC 339.727.24

Возный Н. И. Инвестиционная экспансия ведущих стран мира в XXI веке

Целью статьи является анализ инвестиционной деятельности ведущих стран мира с целью отделения инвестиционной экспансии. При анализе, систематизации и обобщении статистических данных были рассмотрены инвестиционные потоки трех основных мировых инвесторов. В результате исследования были выделены те инвестиции, которые осуществлялись с целью инвестиционной экспансии. Определены основные мировые инвестиционные экспансионисты и привлекательные объекты для экспансии. Перспективами для дальнейших исследований в этом направлении являются более глубокий и всесторонний анализ инвестиционной деятельности стран мира с целью расширения списка инвестиционных экспансионистов, а также выделение наиболее привлекательных секторов экономики для инвестирования. Дальнейшее развитие этих исследований позволит создать мировое разделение стран на экспансионистов и объектов экспансии. Практическое значение данного исследования заключается в том, что оно помогает понять основные инвестиционные «вкусы» крупнейших инвесторов мира, что, в свою очередь, дает возможность создания лучшей инвестиционной политики стран с целью защиты своих национальных интересов и недопущения полной потери контроля над основными отраслями экономики.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, инвестиционная экспансия, экспансионист, инвестиционная безопасность, уровень инвестиционной безопасности.

Табл.: 7. **Формул.:** 8. **Библ.:** 11.

Возный Николай Игоревич – аспирант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: nickimax_ua@mail.ru

Voznyi M. I. Investment Expansion of the Leading World Countries in the XXIst Century

The article is aimed to analyze investment activity of the leading world countries in order to separate investment expansion. When analyzing, systematizing and generalizing statistical data, investment flows by three major world investors were considered. As a result of the study, the investments carried out for the purpose of investment expansion have been allocated. The major world investment expansionists as well as attractive sites for expansion have been identified. Prospects for research in this direction are the further comprehensive analysis of investment activity of the world countries with a view to extending the list of investment expansionists, as well as allocation of the economy sectors, which are the most attractive for investments. Further development of these studies will provide a global division of countries into expansionists and objects of expansion. The study helps to understand the basic «investment tastes» of the world's largest investors, which in turn makes it possible to establish better investment policies in the countries to protect the national interests and to prevent the complete loss of control over the main economy sectors.

Key words: direct foreign investment, investment expansion, expansionist, investment security, level of investment security.

Tabl.: 7. **Formulae:** 8. **Bibl.:** 11.

Voznyi Mykola I. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: nickimax_ua@mail.ru

Середина ХХ століття вплинула на генезис міжнародних економічних відносин, що привело до формування специфічного характеру міжнародного руху капіталу – інвестиційної експансії. Інвестиційна експансія – це інвестування економічно розвинутих країн, підприємств або компаній в економіку зарубіжних країн з метою розширення сфери свого впливу та досягнення своїх стратегічних цілей [1]. Інвестиційна експансія є складним і багатограним процесом, який не просто виділити з потоку інвестицій. Саме тому, для виокремлення інвестицій з метою експансії від простих інвестицій, ми будемо використовувати як показники руху прямих іноземних інвестицій, так і показники ін-

вестиційної безпеки країни. Даний аналіз дозволить дізнатись, чи можуть інвестиції нашкодити національній економіці країни і чи можна їх приписати до інвестицій з метою експансії?

Сутність інвестиційної експансії як основної складової економічної експансії досліджували зарубіжні вчені Шапталов Б. Н. та Ерн Л. Проблематика сутності категорії «інвестиційна експансія» розглядається в роботах вітчизняних вчених Вядрова І. М., Пашова С. М., Мойсененка І. П., Шарпа У., Татаренко Н. О., Поручник А. М. У наукових дослідженнях цих учених значну увагу приділено вивченню інвестицій та інвестування.

Незважаючи на наявність достатньої кількості теоретичних досліджень, присвячених проблемі інвестиційної експансії, продовжують існувати питання щодо реалізації інвестиційної експансії на практиці.

Метою статті є проведення аналізу інвестиційної діяльності провідних країн світу з метою відокремлення інвестиційної експансії.

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, звіти міжнародних організацій та статистичних бюро. При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

Для аналізу виберемо топ-3 – країни інвесторів у 2014 р., а саме: Сполучені Штати Америки, Японія та Китай [11].

У 2014 р. США інвестували в країни світу понад \$336 млрд. Найбільшу зацікавленість у них викликали:

- ✦ Нідерланди – було інвестовано 50,23 млрд дол. США, або 14,91 %;
- ✦ Великобританія – 46,81 млрд дол. США, або 13,9 %;
- ✦ Канада – 26,3 млрд дол. США, або 7,81 % [10].

Як видно, ці три країни прийняли майже 37 % усіх американських інвестицій, що доказує високу зацікавленість даних країн і дає можливість припустити, що ці країни виступають об'єктами інвестиційної експансії США.

Найперспективніші галузі для інвестування американськими компаніями в Нідерландах були:

- ✦ холдингові компанії (79,69 %);
- ✦ виробництво (7,07 %);
- ✦ фінансовий сектор і страхування (5,21 %);
- ✦ оптова торгівля (2,58 %);
- ✦ освіта і наука (0,77 %);
- ✦ телекомунікації та інформація (0,63 %);
- ✦ видобувні галузі (0,38 %) [5].

Як видно з даного переліку, найбільше грошей вкладається в розвиток своєї присутності за рахунок створення дочірніх підприємств своїх холдингів, створення чи поглинання виробничих підприємств для розширення своєї ринкової частки.

Інвестиційні інтереси США стосовно Великобританії та Канади не зазнали особливих змін і представлені в *табл. 1*.

Можна зробити припущення, що США має однакову інвестиційну стратегію і веде цілеспрямовану інвестиційну політику саме в ті галузі, які найбільше дають можливість впливати на розвиток економіки та політичне життя країн – об'єктів інвестування. А отже, США мають свою глобальну стратегію експансії, яку проводять з часів Другої світової війни по теперішній час, і яка є доволі успішною.

Нідерланди є однією з найбільших бажаних країн для потенційних інвесторів. Сильна міжнародна орієнтація і ліберальна політика по відношенню до іноземних інвестицій є характерними рисами політики Нідерландів у цій галузі. Чимало голландських компаній є багатонаціональними за своєю природою, і велика кількість з них котируються на зарубіжних фондових ринках.

У Нідерландах немає нормативних обмежень на прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Після уповільнення у 2012 р. ПІІ знову відновились у 2013 р., і ця тенденція повинна стати сильнішою у 2015 р. завдяки поліпшенню економічної ситуації у світі. Після Люксембургу, Бельгії та Ірландії Нідерланди були четвертою найбільш відкритою економікою з усіх країн ЄС-15 по відношенню до зовнішніх ПІІ у 2014 р. (*табл. 2*).

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції США у Великобританію та Канаду по секторах економіки, % у 2014 р.

Сектор економіки	Великобританія	Канада
Холдингові компанії	37,53	32,55
Фінансовий сектор і страхування	30,19	14,06
Виробництво	8,42	21,98
Телекомунікації та інформація	5,42	2,41
Освіта і наука	4,01	2,31
Банківський сектор	3,34	1,26
Оптова торгівля	1,73	5,75
Видобувні галузі	1,72	8,25

Джерело: складено автором на основі [10].

Таблиця 2

ТОП інвесторів в економіку Нідерландів у 2014 р.

Країна	% інвестицій
США	14,11
Люксембург	13,21
Бельгія	10,29
Об'єднане Королівство	10,10
Німеччина	9,04

Джерело: складено автором на основі [5].

Отже, Нідерланди були найбільш привабливими для інвесторів із США, тому не дивно, що інвестори зі Сполучених Штатів Америки вибирали для своїх інвестицій саме Голландію і вклали в неї понад 50 млрд дол. США.

Нідерланди заохотили такий великий потік інвестицій у свою економіку в першу чергу за рахунок своїх сильних сторін, а саме: високорозвинутої транспортної інфраструктури, кваліфікованої, продуктивної та багатомовної робочої сили, стратегічного географічного розташування, яке є воротами до основних європейських ринків, стабільного політичного і макроекономічного середовища і дуже розвинутого фінансового сектора. При цьому до слабкої сторони можна віднести тільки високу вартість робочої сили, обмежений внутрішній ринок та порівняно складне законодавство.

Щоб перевірити, чи піддаються Нідерланди інвестиційній експансії, чи ні, спочатку треба розрахувати рівень інвестиційної безпеки країни.

Інвестиційна безпека – це такий рівень інвестування економіки, який забезпечував би її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію та технологічне переозброєння.

Хронічний дефіцит інвестицій призводить до фізичного і морального спрацювання обладнання, його некомпенсованого вибуття. У результаті відбувається зниження випуску продукції, падіння її конкурентоспроможності, дискваліфікація працюючих на технологічно відсталому обладнанні.

Інвестиції поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх інвестицій слід відносити реальні інвестиції (у подальшому – *CI*). До зовнішніх – прямі іноземні інвестиції (*FDI*). Таким чином, реальні інвестиції в економіку можна відобразити такою формулою:

$$I = CI + FDI,$$

де *I* – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни.

Визначення індикатора інвестиційної безпеки здійснюється завдяки досвіду інвестиційного забезпечення економіки. Світовий досвід свідчить, що для стабільного економічного зростання країни річні інвестиції за певний період часу мають бути на рівні 19 – 25% до ВВП (*GDP*). Тобто для підтримання інвестиційної безпеки загальний обсяг інвестицій в економіку країни по відношенню до ВВП має бути на рівні:

$$L_{is} = \frac{I}{GDP} \cdot 100\% \geq 19 - 25\%,$$

де L_{is} – рівень інвестиційної безпеки у відсотках;
I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни за період, який розглядається, у грошовому вимірі.

Величина $\frac{I}{GDP}$ повинна утримуватися на рівні 19 – 25%, що є пороговим значенням інвестиційної безпеки» [2].

Максимальне порогове значення інвестиційної безпеки відповідає етапу, коли економіка перебуває на стадії реформування і потребує значних інвестицій. Коли економіка перебуває на етапі стабільного розвитку, порогове значення інвестиційної безпеки може бути меншим.

Для Нідерландів рівень інвестиційної безпеки складає

$$L_{is} = \frac{586872}{772200} \cdot 100\% = 76\%,$$

що є доволі високим показником, який у три рази перевищує порогове значення та показує, що в Нідерландах великі проблеми з інвестиційною безпекою в країні. При цьому відношення інвестицій найбільших трьох інвесторів в Нідерланди до їхнього ВВП складають $(50230 + 46815 + 26304) / 772200 \cdot 100\% = 15,97\%$, що показує високий вплив політики інвесторів цих країн на розвиток економіки Голландії. Отже, можна стверджувати, що Нідерланди стикнулись з інвестиційною експансією США.

Другою країною, яка захопила найбільше інвестицій зі США, є Великобританія, яка прийняла майже

47 млрд дол. США. Великобританія є шостою за величиною країною – одержувачем прямих іноземних інвестицій у світі. Лондон залишається фінансовою столицею Європи, Великобританія має сильну валюту і залишається найважливішим європейським ринком (табл. 3).

Таблиця 3

ТОП інвесторів в економіку Великобританії у 2014 р.

Країна	% інвестицій
США	28,7
Нідерланди	15,4
Франція	8,40
Німеччина	6,90
Люксембург	5,80

Джерело: складено автором на основі [9].

Найбільшими інвесторами у Великобританію були США, Нідерланди та Франція, на їхню долю припало 52,5% усіх інвестицій в країну. Великобританія заохотила таку значну кількість інвестицій за рахунок своїх сильних сторін, а саме: швидкість формальностей (усього за 13 днів у Великобританії зобов'язані створити компанію, у порівнянні із середньоевропейськими 32 днями, що ставить країну на перше місце в Європі та шосте місце у світі). Низький рівень оподаткування також створює привабливе інвестиційне середовище. Лондон є одним із ключових світових фінансових центрів. Основними недоліками країни є: надмірний вплив фінансового сектора на ВВП, відстала інфраструктура та високий рівень конкурентоспроможності з іноземними компаніями в промисловому секторі.

Рівень інвестиційної безпеки для Великобританії складає:

$$L_{is} = \frac{1232352}{2428955} \cdot 100\% = 54,4\%,$$

що є високим показником, але меншим, ніж у Нідерландах, і при цьому він перевищує порогове значення у два рази. Тобто, і у Великобританії є також проблеми з інвестиційною безпекою країни, де США відіграють значну роль у формуванні інвестиційного кошику країни зі своїми 28,7% інвестицій.

Канада зайняла третю позицію з привабливості для інвесторів зі США зі \$26,3 млрд. У 2009 – 2010 рр. вплив прямих іноземних інвестицій зазнав спаду, але вже у 2011 – 2012 рр. знову пішло поживалення припливу ПІІ (табл. 4). Канадська економіка вважається більш стабільною, ніж інші великі економіки західних країн. Канада займає 10-е місце з точки зору припливу ПІІ, має привабливе бізнес-середовище та займає 19 місце зі 189 країн по легкості ведення бізнесу у 2014 р., згідно з класифікацією DoingBusiness-2014, виданою Світовим Банком.

Найбільшим інвестором в Канаду є США, які вкладають більше половини всіх інвестицій у цю країну. Найбільше приваблює їх кваліфікована робоча сила і легкий доступ до сировини. Канада – один з найдинамічніших економік у світі, з понад 30 млн споживачів і з дуже сучасною та розвинутою інфраструктурою. У Канаді низький рівень оподаткування на прибуток

компаній. У даний час це країна, яка застосовує найнижчі податки на заробітну плату серед країн G7. Компанії, що розміщують свої штаб-квартири в Канаді, отримують більш високі податкові пільги, ніж ті, що пропонуються в США. До слабкої сторони Канади, яка для головного інвестора виступає навпаки сильною стороною, є надмірна залежність від Сполучених Штатів Америки.

Таблиця 4

ТОП інвесторів в економіку Канади у 2014 р.

Країна	% інвестицій
США	51,50
Нідерланди	9,70
Об'єднане Королівство	8,60
Люксембург	3,90
Швейцарія	3,40

Джерело: складено автором на основі [3].

Рівень інвестиційної безпеки для Канади складає:

$$L_{is} = \frac{636972}{1774295} \cdot 100\% = 35,9\%.$$

З трьох країн, найбільших реципієнтів американських інвестицій, Канада має найнижчий показник рівня інвестиційної безпеки країни, який все одно є вищим за граничне його значення, що знов показує не дуже хороши рівень її безпеки.

Як видно з даного аналізу, інвестори США вибирають розвинуті країни для експансії, країни які дають гарантії збереження їхніх інвестицій, гарантії вільного виведення заробленого капіталу. І в Нідерландах, Великобританії та Канаді інвестиції зі США займають перші місця і складають відповідно 14,11%, 28,7% та 51,5% та відіграють важливе місце у формуванні інвестиційного середовища. Також у цих трьох країн рівень інвестиційної безпеки перевищує граничний показник і служить ще одним фактором, що підтверджує твердження, що Сполучені Штати Америки ведуть інвестиційну експансію в Нідерландах, Об'єднаному Королівстві та Канаді.

Другим найбільшим інвестором у світі є Японія. Японські інвестори у 2014 р. вклали у країни світу понад 113 млрд дол. США. Найбільшу цікавість японських інвесторів викликали такі країни:

- ✦ Сполучені Штати Америки (\$32,1 млрд) – 28,25%;
- ✦ Китай (\$ 13,4 млрд) – 11,8%;
- ✦ Великобританія (\$ 11,8 млрд) – 10,4% [4].

Ці три країни прийняли половину всіх японських інвестицій. І найбільшим реципієнтом інвестицій стали Сполучені Штати Америки з 28,25%. Потіки ПІІ в США знизились у 2009 р. через фінансову кризу, яка послабила світову економіку, їх приплив відновився у 2010–2011 роках, але потім вони знову сповільнилися у 2012–2013 рр. (табл. 5). Сполучені Штати є найбільшим світовим інвестором і водночас залишається першими у світовому рейтингу припливу прямих іноземних інвестицій. Країна пропонує передбачувану і прозору правову систему, розвинену інфраструктуру і доступ до найбільш при-

буткового споживчого ринку у світі. Отже, США мають найбільшу економіку у світі, є третьою за населенням державою світу, займає 4 місце зі 189 країн відповідно до класифікації DoingBusiness-2014, виданої Світовим банком щодо якості його бізнес-клімату [6].

Таблиця 5

ТОП інвесторів в економіку США у 2014 р.

Країна	% інвестицій
Великобританія	17,84
Нідерланди	13,87
Японія	10,94
Франція	9,40
Канада	8,70

Джерело: складено автором на основі [10].

Найбільше інвестують у фінансовий сектор – 16,46%, хімічну галузь – до 13,98%, оптову торгівлю – 13,14%, електрообладнання – 10,43%.

Для Сполучених Штатів Америки рівень інвестиційної безпеки складає:

$$L_{is} = \frac{3931976}{15533865} \cdot 100\% = 25,31\%.$$

Величина L_{is} США майже утримується на рівні 19–25%, що є пороговим значенням інвестиційної безпеки. Отже, можна стверджувати, що інвестиційна експансія як Японією, так і будь-якою іншою країною у США на даний момент неможлива. Але оскільки інвестиційна безпека країни на межі, якщо уряд не прийме відповідні заходи захисту своєї економіки, то цілком можливо, що через пару років США стикнуться з інвестиційною експансією у своїй країні.

Другим значним напрямом японських інвестицій у 2014 р. була Китайська Народна Республіка, яка прийняла 13,4 млрд дол. США, або 11%. Найбільше було інвестовано у виробництво – 43,74%, нерухомість – 21,59%, оптову та роздрібну торгівлю – 8,47% та лізинг та бізнес-послуги – 7,35% (табл. 6).

Таблиця 6

ТОП інвесторів в економіку КНР у 2014 р.

Країна	% інвестицій
Гонконг, Китай	58,69
Сінгапур	5,64
Японія	6,58
Віргінські острови	7,01
Південна Корея	2,72

Джерело: складено автором на основі [8].

Для Китайської Народної Республіки рівень інвестиційної безпеки складає:

$$L_{is} = \frac{832882}{8229490} \cdot 100\% = 10,12\%.$$

Величина L_{is} КНР є нижче порогового значення, і це означає, що економіка перебуває на етапі стабільного розвитку та має надійну інвестиційна безпеку. І можна

стверджувати, що найближчими роками Китаю не загрожує інвестиційна експансія будь-якої країни світу.

Великобританія є третім найбільшим реципієнтом японських інвестицій, і оскільки ми вже дослідили притік інвестицій у цю країну, і там Японія як інвестор не увійшла навіть у п'ятірку найбільших інвесторів, можна стверджувати, що Японія не веде інвестиційну експансію по відношенню до Великобританії.

Третім найбільшим інвестором у світі є Китайська Народна Республіка, яка інвестувала в країни світу понад 87,7 млрд дол. США. Найбільше Китай вкладає у свій особливий адміністративний район Гонконг – 58,36%, або 51,2 млрд. дол. США. Найбільші три країни – реципієнти китайських інвестицій – отримали трохи більше 10%, а саме:

- ✦ США – 40,4 млрд дол. США, або 4,6%;
- ✦ Англія – 27,7 млрд дол. США, або 3,16%;
- ✦ Австралія – 21,7 млрд дол. США, або 2,47% [8].

Оскільки ми вже проаналізували притік інвестицій у США і Великобританію, і там інвестиції з Китаю навіть не входять у п'ятірку топ-інвесторів цих країн, то можна стверджувати, що Китай не має планів з інвестиційної експансії США та Великобританії.

Австралія є однією з країн – членів ОЕСР, найбільш відкритих для прямих іноземних інвестицій. Згідно з Доповіддю про світові інвестиції 2014 р., опублікованою ЮНКТАД, Австралія посідає 7-е місце серед найбільших у світі одержувачів ПІІ. Економічний лібералізм, стабільність і прозорість правової системи, на додаток до сильного економічного зростання протягом останніх 15 років, компенсують вузькість свого ринку і географічну ізоляцію, що робить Австралію бажаним місцем для інвестицій. Австралія займає 10 місце по легкості ведення бізнесу. У 2014 р. в Австралію було інвестовано понад 51,8 млрд дол. США (табл. 7).

Таблиця 7

ТОП інвесторів в економіку Австралії у 2014 р.

Країна	% інвестицій
США	27,21
Великобританія	18,70
Японія	18,55
Китай	16,92
Сінгапур	6,34

Джерело: складено автором на основі [7].

Австралія заохочує інвестиції у свою країну через її економічну стійкість, сильне зростання, стабільне бізнес-середовище. Іноземні компанії отримують допомогу, особливо для виробничих інвестицій, R & D, професійну підготовку та створення робочих місць.

Найбільше інвестуються у видобувну галузь – 37,5%, виробництво – 16,3%, оптову торгівлю – 10% та транспорт і зв'язок – 7,5%.

Для Австралії рівень інвестиційної безпеки складає:

$$L_{is} = \frac{610517}{1532407} \cdot 100\% = 39,8\%.$$

Цей показник перевищує граничне значення і показує, що в Австралії є проблеми з інвестиційною безпекою. Але оскільки інвестиції з Китаю посідають аж четверте місце з долею у 16,92%, говорити про інвестиційно експансію в даному випадку не можна. Бо інвестиції зі США є значно більшими, а саме – 27,21%, і це дає нам можливість стверджувати про інвестиційну експансію саме США в Австралії.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши інвестиційні «смаки» трьох найбільших світових інвесторів, можна зробити такі висновки:

- ✦ Сполучені Штати Америки є найбільшим світовим інвестором;
- ✦ США єдина країна з трьох лідерів, що веде політику інвестиційної експансії, яка стосується таких країн, як Нідерланди, Великобританія, Канада та Австралія;
- ✦ Японія хоч і посідає друге місце серед світових інвесторів, на даний момент не веде політику інвестиційної експансії стосовно жодної країни;
- ✦ Китайська Народна Республіка є третім найбільшим світовим інвестором, але поки що всі її інвестиційні потоки спрямовуються на розвиток особливою адміністративного району – Гонконг, куди і прямує більше половини інвестицій КНР. Але оскільки золотовалютний резерв Китаю є найбільшим у світі, то кроки з перекачування інвестицій з Китаю в Гонконг і навпаки робляться лише для того, щоб збільшувати і надалі свій золотовалютний резерв і в певний момент використати всі свої запаси для стрімкої та результативної інвестиційної експансії. І нам лишається лише чекати, хто ж стане об'єктом їхньої експансії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Возный Н. И. Инвестиционная экспансия в XXI веке / Н. И. Возный // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – № 2 (61). Часть I. – С. 123 – 127.
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=301b5c8b-bdb2-4053-be7c-1711a60577b7&title=MetodikaRozrakhunkuRivniaEkonomicnoiBezpekiUkraini>
3. Canada's international investment position [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/econ08-eng.htm>
4. Chapter 15 Foreign Trade, Balance of Payments and International Cooperation [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/pdf/yhyou15.pdf>
5. De Nederlandsche Bank (DNB). [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statistics.dnb.nl/index.cgi?lang=uk&todo=Balans>
6. Doing Business 2014 Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Electronic resource]. – Mode of access : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16204/19984.pdf?sequence=1>
7. International Investment Position, Australia: Supplementary Statistics, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/5352.0>

8. National Bureau of Statistics of China [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>

9. Office for National Statistics [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_392492.pdf

10. U.S. Department of Commerce. Bureau of Economic Analysis [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bea.gov/international/di1fdibal.htm>

11. World Investment Report 2015 – Reforming International Investment Governance [Electronic resource]. – Mode of access : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf

REFERENCES

“Canada's international investment position”. <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/econ08-eng.htm>

“De Nederlandsche Bank (DNB)”. <http://www.statistics.dnb.nl/index.cgi?lang=uk&todo=Balans>

“Doing Business 2014 Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises”. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16204/19984.pdf?sequence=1>

“International Investment Position, Australia: Supplementary Statistics, 2014”. <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@/mf/5352.0>

“Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy” [The methodology for calculating the level of economic security of Ukraine]. <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=301b5c8b-bdb2-4053-be7c-1711-a60577b7&title=MetodykaRozrakhunkuRivniaEkonomichnoiBezpekiUkraini>

“National Bureau of Statistics of China”. <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>

“Office for National Statistics”. http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_392492.pdf

“U. S. Department of Commerce. Bureau of Economic Analysis”. <http://www.bea.gov/international/di1fdibal.htm>

Voznyy, N. I. “Investitsionnaya ekspansiya v XXI veke” [Investment in the expansion of the XXI century]. *Aktualnye problemy humanyarnykh y estestvennykh nauk*, vol. 1, no. 2 (61) (2014): 123-127.

“World Investment Report 2015 – Reforming International Investment Governance”. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf

THE PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY THROUGH THE CREATION OF INTEGRATED EDUCATIONAL CLUSTERS

© 2015 RESHETNIAK O. I., ZAIKA Yu. A.

UDC 657+630*6

Reshetniak O. I., Zaika Yu. A. The Prospects of Development of Ukraine's Economy through the Creation of Integrated Educational Clusters

The aim of this article is to analyze the prospects for economic development of the Ukrainian economy by creating the integrated educational cluster structures. Authors of the article propose to implement the formation of integrated educational clusters in Ukraine as a method for the orderly development of Ukraine's economy. For the control of sustainable development in terms of the formed integrated educational cluster, the main components should represent a combination of economic, organisational, motivational, coordinating, controlling methods and ways to manage the balanced development of economic system of individual regions and the State as a whole. In the course of the theoretical study of the development prospects of Ukrainian economy, basic functions, tasks and methods of managing the integrated educational cluster have been determined. A model for formation of a single integral educational cluster has been proposed, which includes five levels: individual educational institutions, regional education systems, business-structures-oriented, regional education systems, regional educational clusters, which take into account the sectoral specificity; unified integrated educational cluster of Ukraine. A model for improving the educational system of Ukraine according to the innovation development model, which involves the implementation of the cluster approach, has been presented.

Key words: cluster, educational cluster, integrated cluster, regional cluster, cluster structure, elements of cluster.

Pic.: 3. **Bibl.:** 9.

Reshetniak Olena I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics, Kharkiv University of Humanities (vul. Lermontovska, 27, Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: reshetele@yandex.ru

Zaika Yuliya A. – Applicant, Department of Enterprise Economics, Kharkiv University of Humanities (vul. Lermontovska, 27, Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: juliya.vovchenko@rambler.ru

УДК 657+630*6

Решетняк О. І., Заїка Ю. А. Перспективи розвитку української економіки за допомогою формування інтегрованих освітніх кластерів

Метою статті є аналіз перспектив економічного розвитку української економіки за допомогою формування інтегрованих освітніх кластерних структур. Запропоновано здійснити формування інтегрованих освітніх кластерів в Україні як метод планомірного розвитку української економіки. Для управління сталим розвитком сформованого інтегрованого освітнього кластера основними складовими повинна бути сукупність економічних, організаційних, мотиваційних, координуючих, контролюючих методів і способів управління збалансованим розвитком економічної системи окремих регіонів і держави в цілому. У ході теоретичного дослідження перспектив розвитку економіки України були визначені основні функції, завдання і методи управління інтегрованим освітнім кластером. Запропоновано модель формування єдиного інтегрального освітнього кластера, яка включає п'ять рівнів: окремі освітні установи, регіональні освітні системи, орієнтовані на бізнес-структури, регіональні освітні системи, регіональні освітні кластери з урахуванням галузевої специфіки, єдиний інтегрований освітній кластер України. Представлено модель вдосконалення освітньої системи України згідно з інноваційною моделлю розвитку, яка передбачає реалізацію кластерного підходу.

Ключові слова: кластер, освітній кластер, інтегрований кластер, регіональний кластер, структура кластера, елементи кластера.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Решетняк Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)

E-mail: reshetele@yandex.ru

Заїка Юлія Андріївна – здобувач, кафедра економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)

E-mail: juliya.vovchenko@rambler.ru

УДК 657+630*6

Решетняк Е. И., Заика Ю. А. Перспективы развития украинской экономики посредством формирования интегрированных образовательных кластеров

Целью статьи является анализ перспектив экономического развития украинской экономики посредством формирования интегрированных образовательных кластерных структур. В статье предложено осуществить формирование интегрированных образовательных кластеров в Украине как метод планомерного развития украинской экономики. Для управления устойчивым развитием формируемого интегрированного образовательного кластера основными составляющими должна быть совокупность экономических, организационных, мотивационных, координирующих, контролирующих методов и способов управления сбалансированным развитием экономической системы отдельных регионов и государства в целом. В ходе теоретического исследования перспектив развития экономики Украины были определены основные функции, задачи и методы управления интегрированным образовательным кластером. Предложена модель формирования единого интегрального образовательного кластера, которая включает пять уровней: отдельные образовательные учреждения, региональные образовательные системы, ориентированные на бизнес-структуры, региональные образовательные системы, региональные образовательные кластеры с учетом отраслевой специфики, единый интегрированный образовательный кластер Украины. Представлена модель совершенствования образовательной системы Украины согласно инновационной модели развития, которая предполагает реализацию кластерного подхода.

Ключевые слова: кластер, образовательный кластер, интегрированный кластер, региональный кластер, структура кластера, элементы кластера.

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Решетняк Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия» (ул. Лермонтовская, 27, Харьков, 61000, Украина)

E-mail: reshetele@yandex.ru

Заика Юлия Андреевна – соискатель, кафедра экономики предприятия, Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия» (ул. Лермонтовская, 27, Харьков, 61000, Украина)

E-mail: juliya.vovchenko@rambler.ru

The processes of globalization of Ukrainian economic entities determine the need for growth of efficiency of national education. In this situation, issues of achieving competitive advantages in the world markets, including in the educational market come to the fore. Educational institutions are the main elements of the infrastructure of any educational and administrative education. Regions that have developed higher education institutions are not only more competitive, but also attract investment, production and intellectual capital [1].

The growing number of non-competitive Ukrainian universities, and at the same time an acute shortage of qualified specialists in certain regions and sectors of the economy, cause the need for significant changes in the concept of modernization of higher education. Change of the concept of higher education should include substantial changes such as consolidation of universities, sectoral association of primary, secondary and higher education, the introduction of a paradigm of continuous education. The role and requirements for the implementation of innovative approaches in all stages of the educational process - pre-university, university and post-graduate training are increasing.

Thus, the implementation of the fundamental objective of continuing education is only possible in an innovative environment that involves the cluster approach in the organization of the processes of interaction.

The theoretical basis for the research of educational clusters consists of the works of such scholars as Korchagina E. A., Leontieva A. V., Mitsyuk S. V., Mukhametzyanova G. V., Pugacheva N. B. and others.

The purpose of this article is to analyze the economic prospects of Ukraine's economy through the development of integrated educational cluster structures.

During the theoretical study of the prospects of development of Ukraine's economy the basic functions, tasks and methods of integrated management of educational clusters were identified (Fig. 1).

It should be noted that for the management of sustainable development of formed integrated educational cluster, the main components must be a set of economic, organizational, motivational, coordinating, controlling methods and ways of managing a balanced development of the economic system of individual regions and the state as a whole [2 – 8].

The educational cluster is characterized by community of rendered services and formed educational products in compliance with the relative independence of its individual elements [9].

The integrated educational cluster of Ukraine should include a number of smaller clusters, which must also meet the above characteristics, features and principles of formation.

So, the separate clusters formed on a regional basis can be allocated: the educational cluster of Kharkiv, Kyiv and other regions.

Formation of the unified integral educational cluster should include the following levels (Fig. 2):

- ✦ *the first level* – cooperation on the level of separate educational institutions (preschool, school, special, undergraduate and postgraduate);

- ✦ *the second level* – the interaction with enterprise and business structures;
- ✦ *the third level* – a vertically integrated regional educational systems;
- ✦ *the fourth level* – the integrated vertical and horizontal educational clusters, taking into account sectoral specification;
- ✦ *the fifth level* – regional educational systems and clusters, which are combined into a unified integrated state educational system.

The first level of the unified integral educational cluster's formation is currently characterized by a low degree of interactions between disparate and fragmented educational institutions that provide training without reference to the needs of the market and integration into the world economy. This level should be improved by offering modernization projects, offering new educational products in accordance with international requirements, as most of the elements of this level do not meet the goals of providing internationally competitive products of the educational system.

At the second level the integrated interconnections between business structures and educational institutions with clear and generally accepted rules and principles of work that ensure the coordination of all structures of the first level, should be established.

The third level involves the creation of regional educational systems that ensure integration into the international educational environment that is capable of providing high-quality educational products, improving the competitiveness of enterprises in the region. Regional educational system can be viewed as a subsystem of makroeducational system of Ukraine, as well as a subsystem of the educational cluster that has a sectoral focus.

The educational system of the region conditionally has managed and management subsystems. Managed subsystem combines in its structure organizations that provide educational services. Management subsystem involves the formation of governance structures for each education level, as well as performs the functions of interaction and communication with the external environment and its controlled structures.

Management subsystem is a three-level hierarchical structure that includes levels of educational institutions, business structures and the level which provides integration of management (or regional governments, or specially created units that carry out communication). In the current situation in the educational service market integration of actors is performed quite inefficiently. But in the long term development of the regional educational system it is necessary to ensure the integration of the control subsystems – business structures and functional performers at the highest (third) level.

By means of the presented model, realization of the main purpose of functioning of the educational system will be provided, that is the formation and implementation of an effective system of training highly qualified personnel in accordance with the existing demand from business structures in the region.

As the analysis showed, at the present stage almost all the elements of the educational system are fragmented

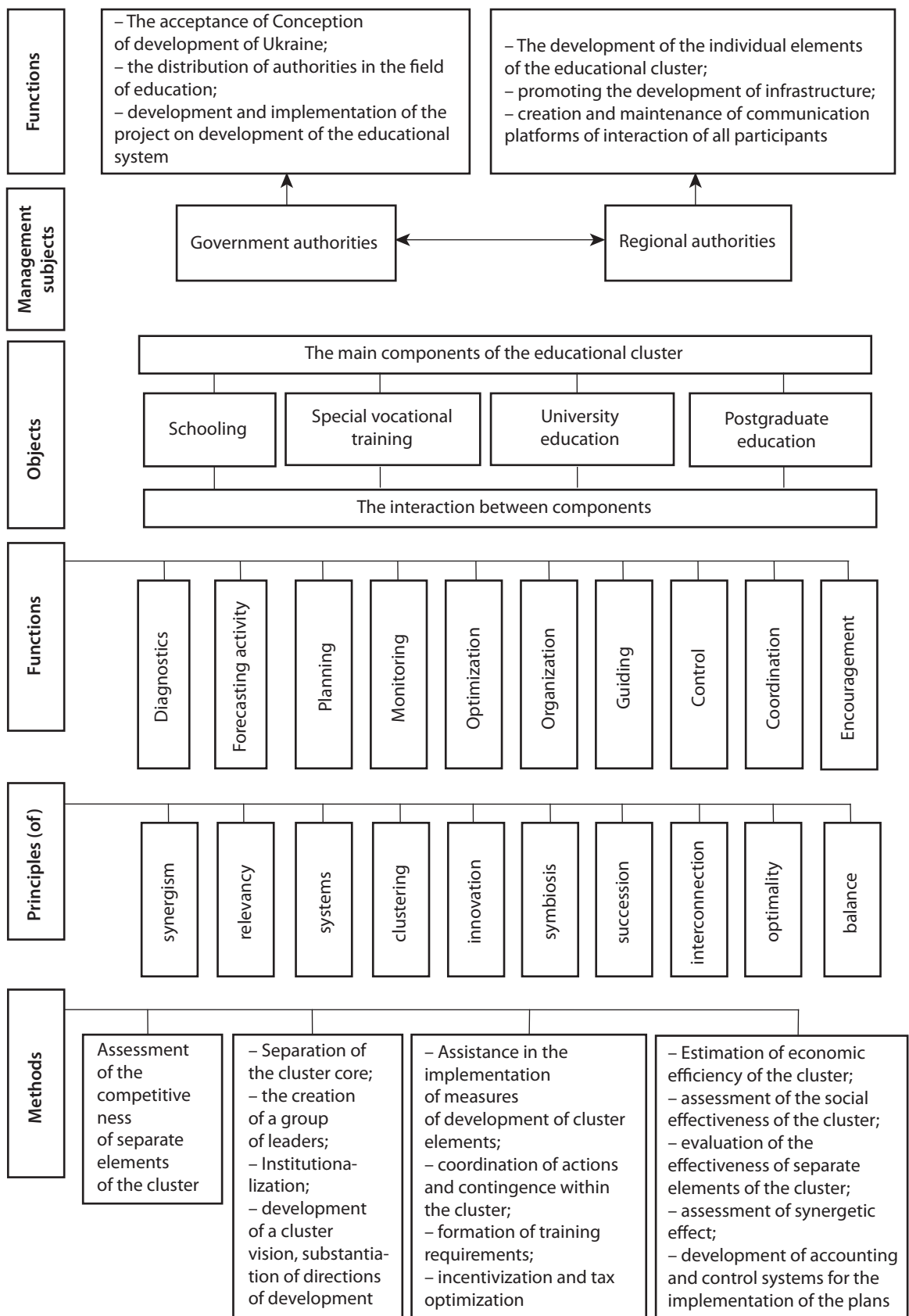

Fig. 1. The model of functions, tasks and management of integrated educational cluster

Source: developed by the authors.

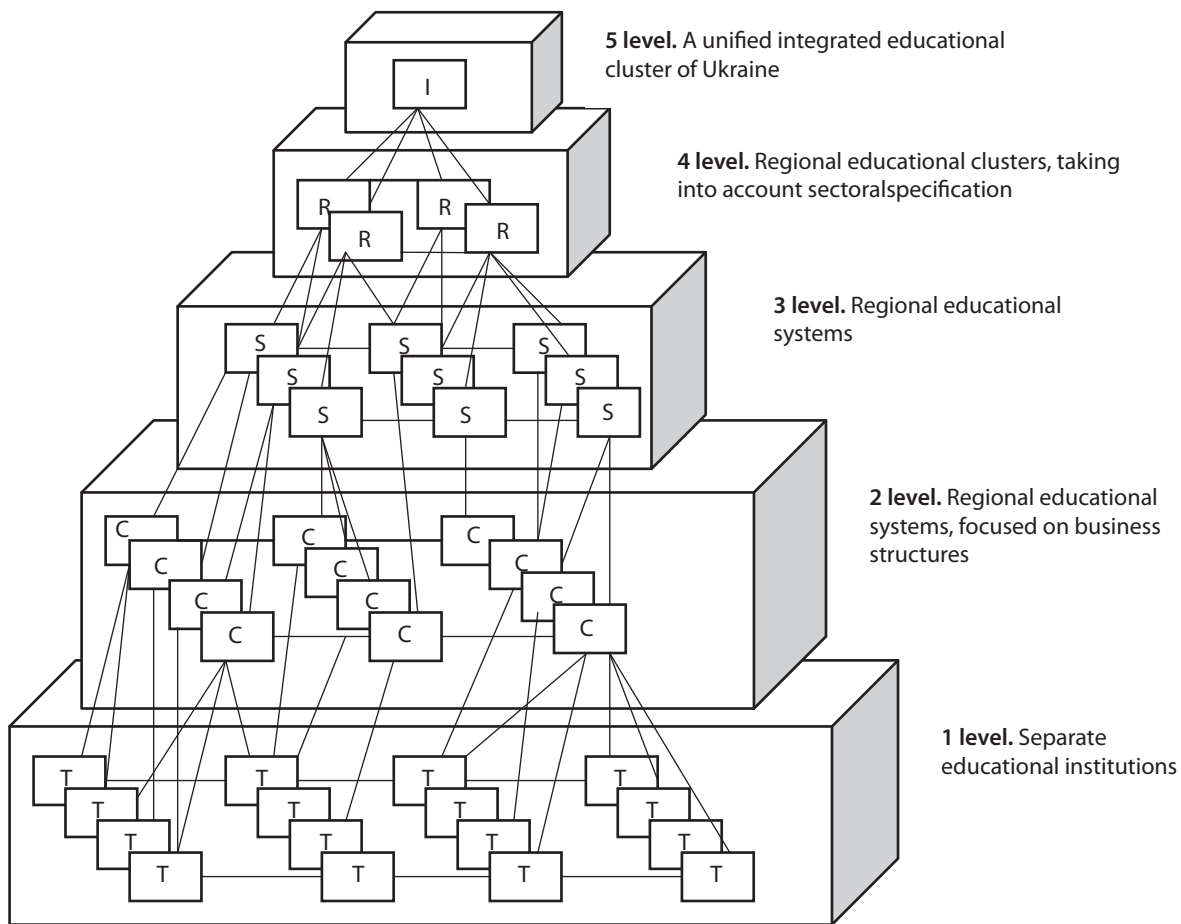

Fig. 2. Levels of the unified integral educational cluster formation

Source: developed by the authors.

and aimed at achieving the individual objectives of each organization, which insignificantly contribute to achieving the objectives of the system as a whole and do not provide an effective economic development. Therefore, the further transformation of the educational system is connected with the establishment of interrelations between the individual elements of the functional subsystems that perform homogeneous functions and ensuring the follow-up cross-functional integration of the educational system.

The fourth level involves the formation of the educational clusters, that can be carried out by the following algorithm: determination of restrictions in the formation of each cluster; identification of the goals and objectives of the cluster; identification of the structure and consist of the cluster; development of a program and a plan of its formation; clarification of the functions of all cluster members; development of a communication policy of the current participants in the educational cluster; implementation of programs and plans of the cluster's formation; assessment of the efficiency of the cluster structures; adjustment of programs and plans of the educational cluster.

According to the information provided above, the model of the integrated educational cluster is formed (Fig. 3).

The main unit of the integrated educational cluster includes the core of the cluster. It is the educational institutions of various levels, that supply educational services, as well as research institutions that provide innovative products that

ensure work of the information systems and technologies; the companies that provide information services etc.

The auxiliary units include the whole range of organizations and businesses that support the educational system, enterprises and institutions that are relevant to the sectors of the economy.

The education cluster combines the separate regional, functional and economically interconnected educational structures.

Multifunctionality and multidimensionality of activity of the educational system and the need for effective interaction of areas with educational and business structures require the creation of reliable mechanisms of coordination of all business processes.

Ensuring organizational prerequisites of the formation of the Ukrainian integrated educational cluster should be considered in three aspects: territorial, sectoral and international.

CONCLUSIONS

Thus, the model of improving the educational system of Ukraine according to the innovative development model, which involves the implementation of the cluster approach, is presented. Due to the establishment of managed interconnections between the main actors of the integrate educational cluster, it will be possible to work on improving the economic efficiency of the whole Ukraine. Sustainable

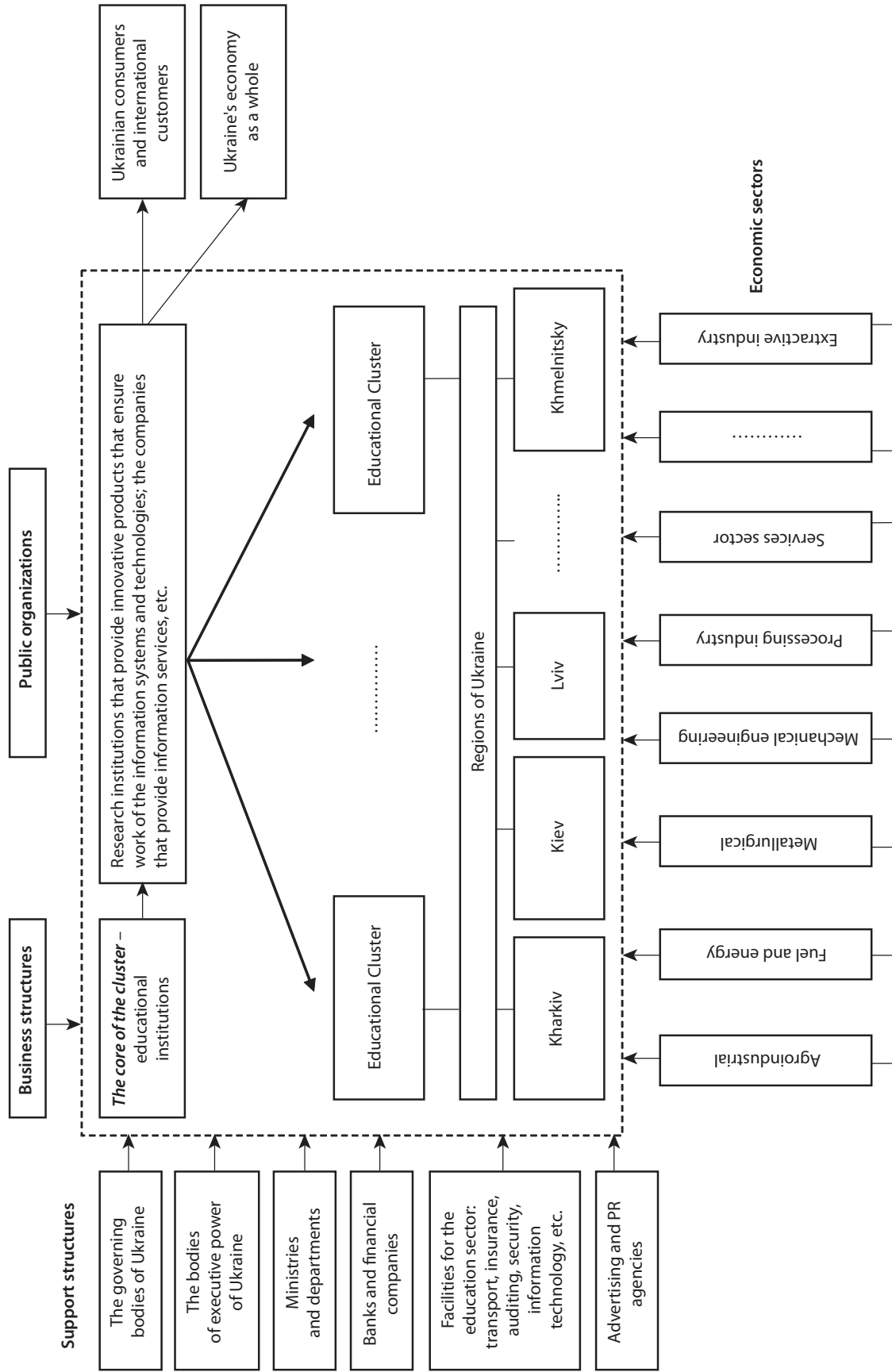

Fig. 3. The model of the integrated educational cluster

Source: developed by the authors.

development of Ukraine's economy should be provided also by training qualified personnel in all sectors. The process of formation of the cluster structures is quite complex, as it requires not only the identification of the main elements and the establishment of stable interconnections, but also the appropriate mechanism for the formalization of cooperation and determination of approaches and criteria to the evaluation of its effectiveness. ■

LITERATURE

1. Шимко П. Д. Развитие региональных кластеров высшего профессионального образования в условиях глобализации / П. Д. Шимко // Экономика образования. – 2009. – № 4. – С. 57 – 72.

2. Галимова Л. И. Образовательный кластер как механизм инновационного развития производственной деятельности / Л. И. Галимова // Вестник Казанского технического университета. – 2009. – № 5. – С. 125 – 127.

3. Захарова Н. П. Образовательный кластер региона / Н. П. Захарова, Е. В. Тоготина // ВлГУ : электронный журнал. – 2007. – № 18, часть 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journal.vlsu.ru/index.php?id=1869> (02.01.2010)

4. Смирнов А. В. Образовательные кластеры и инновационное обучение в вузе : монография / А. В. Смирнов. – Казань : РИЦ «Школа», 2010. – 102 с.

5. Павлова Е. И. Инновационное развитие образовательных кластеров в рамках региональной инновационной систем / Е. И. Павлова, И. П. Маркин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.journal-discussion.ru/index.php/publications>

6. Гаврилова О. Е. К вопросу о подготовке специалистов-конструкторов швейного производства в условиях образовательного кластера / О. Е. Гаврилова, Ф. Т. Шагеева, Л. Л. Никитина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://conference.kemsu.ru/GetDocsFile?id=13537&table=papers_file&type=0&conn=confDB

7. Семенова О. А. Образовательный кластер «образование – технологии – производство» как форма государственно-частного партнерства учреждения среднего профессионального образования и работодателя / О. А. Семенова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ktp62.ru/index.php/prepodavatelyam/stati/282-statya-semenova>

8. Абанкина И. Кластеры развития / И. Абанкина, К. Зинковский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.strana-oz>

9. Решетняк Е. И. Формирование образовательных кластеров как лифт повышения конкурентоспособности регионов / Е. И. Решетняк // Трансформация социальных функций образования в современном мире : материалы международной научно-практической конференции. – Харьков : Изд-во НУА, 2015. – 460 с. – С. 369 – 373.

REFERENCES

Abankina, I., and Zinkovskiy, K. "Klastery razvitiia" [Clusters development]. <http://www.strana-oz>

Galimova, L. I. "Obrazovatelnyy klaster kak mekhanizm innovatsionnogo razvitiia proizvodstvennoy deiatelnosti" [Education Cluster as a mechanism of innovative development of industrial activity]. *Vestnik Kazanskogo tekhnicheskogo universiteta*, no. 5 (2009): 125-12.

Gavrilova, O. E., Shageeva, F. T., and Nikitina, L. L. "K voprosu o podgotovke spetsialistov-konstruktorov shveyного производства v usloviakh obrazovatel'nogo klastera" [On the question of training, the designers of clothing production in the conditions of

educational cluster]. http://conference.kemsu.ru/GetDocsFile?id=13537&table=papers_file&type=0&conn=confDB

Pavlova, E. I., and Markin, I. P. "Innovatsionnoe razvitie obrazovatelnykh klasterov v ramkakh regionalnoy innovatsionnoy sistem" [Innovative development of educational clusters within the regional innovation system]. <http://www.journal-discussion.ru/index.php/publications>

Reshetniak, E. I. "Formirovanie obrazovatelnykh klasterov kak lift povysheniia konkurentosposobnosti regionov" [Formation of educational clusters elevator improving the competitiveness of regions]. *Transformatsiia sotsialnykh funktsiy obrazovaniia v sovremenno mire*. Kharkiv: Izd-vo NUA. 69-373.

Semenova, O. A. "Obrazovatelnyy klaster «obrazovanie tekhnologii - proizvodstvo» kak forma gosudarstvenno-chastnogo partnerstva uchrezhdeniia srednego professionalnogo obrazovaniia i rabotodatelia". <http://www.ktp62.ru/index.php/prepodavatelyam/stati/282-statya-semenova>

Shimko, P. D. "Razvitie regionalnykh klasterov vysshego professionalnogo obrazovaniia v usloviakh globalizatsii" [The development of regional clusters of higher education in the context of globalization]. *Ekonomika obrazovaniia*, no. 4 (2009): 57-72.

Smirnov, A. V. *Obrazovatelnye klasteri i innovatsionnoe obuchenie v vuze* [Educational clusters and innovative teaching in high school]. Kazan: Shkola, 2010.

Zakharova, N. P. "Obrazovatelnyy klaster regiona" [Education Cluster region]. <http://journal.vlsu.ru/index.php?id=1869>

СУЧАСНИЙ СТАН ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

© 2015 САЛО А. В.

УДК 378.1

Сало А. В. Сучасний стан вищої освіти в Україні

Метою статті є дослідження стану вищої освіти в Україні. Розглянуто основні тенденції розвитку сфери вищої освіти України в розрізі переходу до інноваційної моделі економіки, або «економіки знань». Привернуто увагу до тенденції заміщення домінуючої позиції праці на знання. Проаналізовано основні напрямки зрушень у сфері вищої освіти України та проблеми даного сектора, які потребують нагального втручання, наведено характеристику основних складових якісної вищої освіти. У ході роботи проведено комплексний аналіз найбільш вагомих показників функціонування освітянського сектора. В аналіз включено кількісні та якісні показники роботи українських ВНЗ, показники матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення. Досліджено та доведено прямий вплив рейтингів ВНЗ на їх популярність серед абітурієнтів. Акцентовується увага на значущості ролі викладача та необхідності оновлення програм їх підготовки та перепідготовки. На основі досліджень, проведених у статті, запропоновано пріоритетні напрями розвитку сектора вищої освіти, виходячи з вимог інноваційної моделі економіки до освітньої системи.

Ключові слова: вища освіта, інноваційні процеси, структура ВНЗ, консолідований рейтинг ВНЗ, критерії оцінки ВНЗ, характеристики якості викладача, наукові ступені, вчені звання.

Рис.: 4. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 22.

Сало Анастасія Василівна – аспірантка, кафедра фінансів та планування, Кіровоградський національний технічний університет (пр. Університетський, 8, Кіровоград, 25006, Україна)

E-mail: Anastasiavs1991@gmail.com

УДК 378.1

UDC 378.1

Сало А. В. Современное состояние высшего образования в Украине

Целью статьи является исследование состояния высшего образования в Украине. Рассмотрены основные тенденции развития сферы высшего образования Украины в разрезе перехода к инновационной модели экономики, или «экономики знаний». Акцентируется внимание на тенденции замещения доминирующей позиции труда знаниями. Проанализированы основные направления подвижек в сфере высшего образования и проблемы данного сектора, которые требуют неотложного вмешательства, приведена характеристика основных составляющих качественного высшего образования. В ходе работы проведен комплексный анализ наиболее значимых показателей функционирования образовательного сектора. В анализ включены количественные и качественные показатели работы украинских вузов, показатели материально-технической базы, кадрового обеспечения. Исследовано и доказано прямое влияние рейтингов вузов на их популярность среди абитуриентов. Акцентируется внимание на значимости роли преподавателя и необходимости обновления программ их подготовки и переподготовки. На основе исследований, проведенных в статье, предложены приоритетные направления развития сектора высшего образования, исходя из требований инновационной модели экономики к образовательной системе.

Ключевые слова: высшее образование, инновационные процессы, структура ВУЗа, консолидированный рейтинг ВУЗов, критерии оценки ВУЗа, характеристики качества преподавателя, научные степени, ученые звания.

Рис.: 4. **Табл.:** 4. **Библ.:** 22.

Сало Анастасия Васильевна – аспирантка, кафедра финансов и планирования, Кировоградский национальный технический университет (пр. Университетский, 8, Кировоград, 25006, Украина)

E-mail: Anastasiavs1991@gmail.com

Salo A. V. Current State of Higher Education in Ukraine

The article is aimed at a study of the state of higher education in Ukraine. The main trends of development of the higher education in Ukraine are considered in the context of transition to the innovative economic model, or the «knowledge-based economy». Special attention is paid to the tendency to substitute the dominant position of labor with knowledge. The main directions of advances in the higher education and the problems of the sector, which require urgent intervention, have been analyzed. A description of the main components of a quality higher education has been provided. In the course of the study, a complex analysis of the most significant indicators for the functioning of education sector was carried out. The analysis included the quantitative and qualitative performance indicators of Ukrainian higher education institutions, indicators of material and technological base, staffing. A direct influence of ratings of higher education institutions on their popularity among the entrants has been explored and proven. The article focuses on the importance of the role of lecturer and the need to update the lecturer training and retraining programs. Considering the conducted studies, the article suggests priorities for development of the higher education sector, based on the requirements of the innovative model of economy towards the educational system.

Key words: higher education, innovative processes, structure of higher education institution, consolidated rating of higher education institutions, criteria for evaluation of higher education institution, quality characteristics of lecturer, academic degrees, titles.

Pic.: 4. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 22.

Salo Anastasiia V. – Postgraduate Student, Department of Finance and Planning, Kirovograd National Technical University (pr. Universytetskyi, 8, Kirovograd, 25006, Ukraine)

E-mail: Anastasiavs1991@gmail.com

Запорукою швидкого розвитку країн з нестабільною та слабкою економікою є акумулювання всіх сил на тих секторах економіки, які обрали для себе пріоритетними високорозвинуті країни. Входження людства у XXI століття ознаменувалось домінуючою позицією знань, яку визнали найперспективнішим напрямом розвитку найбільш економічно успішні країни світу. Тому логічно, що найбільш відчутних зрушень у результаті інноваційних процесів в Україні відчула система вищої освіти.

Із заміщенням праці знаннями на перший план у діяльності підприємств та організацій виходить за-

вдання примноження інтелектуального капіталу, виявлення, накопичення та розповсюдження інформації і досвіду, створення передумов для поширення й передачі знань [1]. На жаль, сучасний стан вищої освіти в Україні характеризується майже повним занепадом та відсутністю чіткої системи організації навчального процесу. Матеріально-технічне забезпечення більшості університетів залишається на рівні Радянського Союзу, а стан якісних та кількісних показників професорсько-викладацького складу потребує негайного втручання. Нововведення інноваційного характеру не мають позитивного результату з причини розбалансованості всіх

ланок освітньої системи. Аналіз ключових показників вищої освіти України дасть змогу оцінити реальні можливості та перспективи сектора вищої освіти на тлі глобальних зрушень інноваційного характеру.

Розвиток вищої освіти України є важливою складовою розвитку країни загалом, саме тому щороку вивчення цього питання займається чимало вчених і науковців. Серед авторів, публікації яких присвячені вивченню проблемних питань вищої освіти та її ролі в постіндустріальному суспільстві, можна виділити Б. Мильнера [1], Д. Белла [2], О. Тоффлера [3], В. П. Колесова [4] та М. А. Мохнатюк [5].

При переході до постіндустріального суспільства на перше місце виходить не стільки дослідження явних соціальних тенденцій, таких як відхід від ручної праці або виникнення нових суспільних відносин, скільки визначення характеру нової системи. Найбільш значущим для постіндустріального суспільства стає перехід від власності або політичних критеріїв до знання як фундаменту нової влади, зміна характеру самих знань. Для нового суспільства стають характерними домінуюча роль теоретичних знань, панування теорії над емпіризмом і кодифікація знань в абстрактні системи символів, які можуть бути застосовані до безлічі самих різних ситуацій. Зараз кожне суспільство живе нововведеннями та зростанням, і їх основою є саме теоретичні знання [2].

Освіта є процесом накопичення наукових знань, практичних умінь та навичок, що, у кінцевому результаті, формує загальне враження стосовно рівня розвитку, розумово-пізнавальної та творчої діяльності особистості. Вища освіта є систематизацією та вдосконаленням здобутих у процесі отримання початкової та середньої освіти знань, з метою найефективнішого їх використання, шляхом перетворення результатів своєї праці на важелі забезпечення власної конкурентоздатності. Вища освіта завжди була і залишається інвестицією у власне майбутнє, а знання – найбільш вагомим здобутком, валютою, яка ніколи не знеціниться.

Завдання вищої освіти формуються, виходячи з пріоритетних напрямків розвитку держави з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку та загальноосвітніх процесів та тенденцій. Україна, слідуючи цим тенденціям, намагається будувати нову економіку, засновану на верховенстві двох основних потенціалів – наукового та інтелектуального. Загальнокультурна місія освіти щодо збереження історично сформованого, самобутнього національного і культурного надбання поєднується з чисто ринковими відносинами. У країнах з ринковою економікою, де форми взаємодії ринку освітніх послуг як економічного виміру освіти та загальнокультурної місії освіти в основному склалися, все ж існують певні проблеми [4]. За таких умов значення вищої освіти виходить на принципово новий рівень, і усвідомлення значущості даного інституту вимагає невідкладних дій з боку держави. Система вищої освіти України є унікальною формацією – незважаючи на залишковий принцип фінансування, який не давав змоги задовольнити елементарні потреби освітньої сфери, громадяни України отримували відносно якісну освіту.

Тим не менш, постійне ігнорування потреб системи вищої освіти не могло, у кінцевому рахунку, не відобразитись на її стані, що яскраво демонструє тенденція останніх років до стрімкого зниження якісних та кількісних показників вищої освіти.

На сьогодні сектор вищої освіти в Україні представлений шістьма типами навчальних закладів: технікум, коледж, консерваторія, інститут, академія та університет. Згідно зі статистичними даними [6] станом на 2013/14 навчальний рік в Україні налічувалось 803 вищих навчальних заклади (табл. 1), з яких: 97 технікумів, 117 училищ, 245 коледжів, 198 університетів, 62 академії, 83 інститути та 1 консерваторія [6]. За останні 15 років найбільший спад показників кількості вищих навчальних закладів приходиться на 2010/11 навчальний рік. Це пов'язано зі змінами у складі Кабінету Міністрів, які в подальшому призвели до реформ у системі вищої освіти в Україні, а також з дефіцитом абітурієнтів внаслідок зменшення кількості випускників загальноосвітніх закладів.

Таблиця 1

Структура вищих навчальних закладів за типами

Тип ВНЗ	Навчальний рік			
	2000/01	2005/06	2010/11	2013/14
Усього	979	951	446	803
Технікуми	309	243	115	97
Училища	212	162	7	117
Коледжі	143	184	96	245
Університети	106	172	148	198
Академії	59	62	48	62
Інститути	148	128	32	83
Консерваторії	2	–	–	1

Джерело: складено за даними [7–10].

У 2013/14 навчальному році з 803 вищих навчальних закладів 478 мають I–II рівні акредитації, з яких 200 державної форми власності, 207 – комунальної та 71 – приватної, та 325 III–IV рівні акредитації, з них державної форми власності 415 закладів, комунальної форми власності – 221, приватної форми власності – 167 [11].

З кожним роком в Україні посилюється тенденція до зменшення ВНЗ (рис. 1). Так, загальна кількість ВНЗ I–II рівнів акредитації на 2004 р. становила 619 закладів, а у 2014 р. – 478. Кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації за аналогічний період скоротилась менш помітно – 347 та 325 відповідно, тобто на 22 заклади. Більшість майбутніх абітурієнтів обрала для себе більш престижні ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Таким чином, ВНЗ I–II рівнів виявились неспроможними забезпечити заповненість наявних студентських місць.

Вагомим показником діяльності як освітньої системи, так і безпосередньо самих ВНЗ є включення їх до світових рейтингів кращих вищих навчальних закладів. Так, у 2014 р. до рейтинг-листа QSWorldUniversity включено більше 800 університетів світу, до якого увійшли

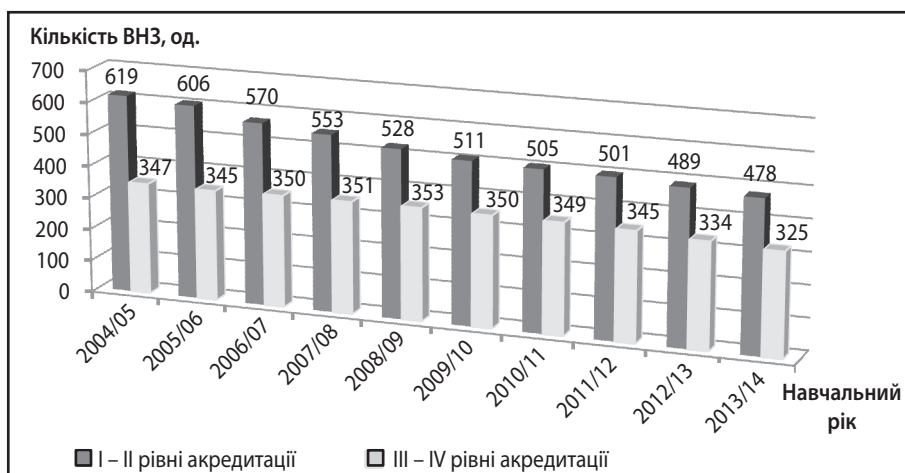

Рис. 1. Динаміка кількості ВНЗ в Україні за період 2004 – 2014 рр.

Джерело: [6, 8–10, 12–17].

шість українських вищих навчальних закладів. Два з них включено до Тор-500 списку, що є певним прогресом для національної освітньої системи України [18].

В Україні щороку формується власний консолідований рейтинг ВНЗ відповідно до результатів їх діяльності. Такі рейтинги є серйозним важелем впливу на рівень ініціативності та активності ВНЗ, оскільки висока позиція в рейтингу дає змогу залучити більш розумну та перспективну молодь.

Дослідження, проведені в даному напрямку показали, що має місце пряма залежність кількості студентів в тому чи іншому регіоні до кількості в ньому ВНЗ, присутніх в рейтингу найкращих ВНЗ України.

Високі позиції в рейтингу говорять на користь організації навчального процесу в навчальному закладі, якості отримуваної освіти, забезпеченості університету обладнанням та площами необхідними для повноцінного і ефективного навчання.

Проведене дослідження (табл. 2) виявило пряму залежність між місцем, яке посідає вищий навчальний заклад у національному рейтингу, а також кількістю таких ВНЗ в області та концентрацією студентів в них.

Чим більше в області ВНЗ, які потрапили до ТОП 200 найкращих ВНЗ України, тим більша кількість студентів навчається в цих областях. На сьогодні лідерами в даних позиціях залишаються Київська область – 44 ВНЗ у рейтингу і, відповідно, найбільша кількість студентів – 488088 осіб, Харківська область – 26 ВНЗ та Одеська область – 15 ВНЗ (209296 та 123809 студентів відповідно).

До найзагальніших критеріїв оцінки роботи вищого навчального закладу найчастіше відносять такі:

- ★ *репутація ВНЗ*: до індикаторів даного критерію входить оцінка колегами – репутація навчального закладу серед керівників інших навчальних закладів;

Таблиця 2

Кількість ВНЗ в рейтингу «200 кращих ВНЗ України» та чисельність студентів відповідно до областей

Область	Кількість ВНЗ у консолідованому рейтингу вишів України	Кількість студентів
1	2	3
Вінницька	4	43343
Волинська	3	28588
Дніпропетровська	13	142825
Донецька	13	137844
Житомирська	3	35936
Закарпатська	3	24020
Запорізька	8	81753
Івано-Франківська	2	43655
Київська	44	488088
Кіровоградська	4	19691
Луганська	5	81664

1	2	3
Львівська	13	139070
Миколаївська	4	39204
Одеська	15	123809
Полтавська	6	54586
Рівненська	3	41230
Сумська	3	42869
Тернопільська	6	43358
Харківська	26	209296
Херсонська	3	29553
Хмельницька	4	40086
Черкаська	5	44503
Чернівецька	4	32799
Чернігівська	3	25112

Джерело: складено за даними [19].

- ✦ *якість абітурієнтів*: результати по даному критерію формуються через оцінку середнього бала атестата, відсоток прийому абітурієнтів, частку студентів, які пройшли повний курс середньої освіти;
- ✦ *викладацькі ресурси*: професорсько-викладацький склад, співвідношення викладачів та студентів;
- ✦ *матеріальні ресурси*: матеріало-технічна база, забезпеченість площами, технічне забезпечення, книжковий фонд бібліотек [20].

Подаючи документи на навчання, кожен абітурієнт розраховує отримати якісну, фундаментальну освіту. Вищі навчальні заклади намагаються повною мірою забезпечити комфортне навчання за рахунок збільшення площі будівель, технічного оснащення аудиторій, фонду бібліотек тощо. Питання матеріального забезпечення сектора вищої освіти особливо гостро постало з переходом до інноваційної моделі економіки – вимоги до ВНЗ помітно зросли, а рівень фінансування залишився практично без змін. Загалом, організація навчального процесу вишів України характеризується негативною тенденцією, що спричинено незадовільним станом матеріально-технічної бази (табл. 3). Особливої уваги вимагає проблема забезпеченості площами ВНЗ I–II рівнів акредитації. Станом на 2000/01 н. р. ці показники становили 7808914 м², тоді як 2013/14 н. р. характеризується зменшенням їх на 2947964 м². Протилежна ситуація спостерігається стосовно вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації – у період з 2000 р. до 2013 рр. загальна кількість площ зросла на 6906044 м². Однак, незважаючи на позитивні показники динаміки навчально-лабораторних площ, відповідність нормативному показнику загальної площі на одного студента, відповідно до Державних будівельних норм України 2.2.3.-97 [21], у необхідному розмірі була досягнута лише у 2013/14 н. р.

Що стосується вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, показники забезпечення студентів площами є вкрай низькими і станом на 2013/14 н. р. становили 17,45 м² на одного студента при загально визначеній нормі 20 м².

Незначне підвищення даного показника в порівнянні з аналогічним показником 2010/11 н. р. дає надію на можливе продовження тенденції до його збільшення.

Забезпеченість ВНЗ бібліотеками та бібліотечними пунктами, виходячи зі статистичних даних, також викликає серйозне занепокоєння (табл. 4). Зокрема кількість ВНЗ, які мають бібліотеку, скоротилася за 2005/06 – 2013/14 навчальні роки на 132 одиниці.

З кожним роком кількість ВНЗ, що мають на базі бібліотеку чи бібліотечний пункт, дедалі зменшується. Абсолютне відхилення за останні 10 років між ВНЗ, які мають бібліотеку чи бібліотечний пункт, становить –132 та –17 одиниць відповідно. Найбільшу увагу привертає стрімке скорочення кількості бібліотечних пунктів – за період з 2005/06 до 2013/14 навчальних років даний показник зменшився майже на 6,5 тисяч. Водночас загальний книжковий фонд за останні 10 років поповнився на 186 млн примірників.

Показники кількості читачів вказують на втрату інтересу до бібліотек з боку студентів. У порівнянні з 2005/06 н. р. у 2013/14 н. р. чисельність студентів, які користуються послугами бібліотек, знизилась майже на 161 тисячу осіб.

Незважаючи на те, що освітній процес залежить від багатьох факторів, ключовою фігурою все ж виступає викладач. У взаємовідносинах «викладач – студент» великого значення набуває особистість педагога його ціннісні орієнтири, соціальні й політичні вподобання. Зростання престижу викладачів та вчителів у суспільстві головним чином залежить від перегляду відношення держави до педагогічних кадрів [5]. З поступовим переходом економіки до інноваційної ми отримуємо поряд з новими професіями новий набір цінностей, а це передбачає значні наслідки для роботодавців у сфері урядової політики, для профспілок [3]. Водночас, такі зміни неминуче зачіпають сферу освіти, змушуючи її коректувати напрямки підготовки фахівців, методи викладання та оцінювання.

Таблиця 3

Рівень забезпеченості вищих навчальних закладів України площами

Показник	Навчальний рік			
	2000/01	2005/06	2010/11	2013/14
Чисельність студентів денної форми навчання у ВНЗ I–II рівнів акредитації, осіб	400810	373396	302871	278529
Чисельність студентів денної форми навчання у ВНЗ III–IV рівнів акредитації, осіб	859488	1233847	1250211	1070050
Загальна площа будівель ВНЗ I–II рівнів акредитації, м ²	7808914	6528604	5110636	4860950
Загальна площа будівель ВНЗ III–IV рівнів акредитації, м ²	16157600	20423328	22502425	23063644
Загальна площа будівель ВНЗ I–II рівнів акредитації з розрахунку на одного студента денної форми навчання, м ²	19,48	17,48	16,87	17,45
Загальна площа будівель ВНЗ III–IV рівнів акредитації з розрахунку на одного студента денної форми навчання, м ²	18,80	16,55	17,99	21,55

Джерело: складено за даними [6, 7, 13, 16].

Динаміка наявності бібліотек та бібліотечних пунктів (на початок навчального року)

Показник	Навчальні роки			Відхилення 2013/14 н. р. до 2000/01 н. р.	
	2005/06	2010/11	2013/14	Абсолютне (+/-)	Відносне (%)
Кількість ВНЗ, які мають бібліотеку	918	831	786	-132	85,62
Бібліотечний пункт	286	283	269	-17	94,05
Кількість бібліотек	1526	1515	1449	-77	94,95
Бібліотечних пунктів	8218	1781	1773	-6445	21,57
Загальний книжковий фонд, примірників	171973331	176009456	186397657	14366434	108,38
Загальна кількість читачів, осіб	3226769	3383592	3065977	-160792	95,01

Джерело: складено за даними [6, 13, 16].

Чисельний склад викладачів українських ВНЗ зазнав значних втрат за останні декілька років (рис. 2). Основною причиною зменшення числа професорсько-викладацького складу можна назвати хвилю закриттів ВНЗ, яка найбільш гостро зачепила 2010 – 2012 роки.

На сьогоднішній день роль викладача, як і його обов'язки, зазнали суттєвих змін. До викладачів вищих навчальних закладів ставляться нові вимоги, які включають в себе не тільки передачу знань, але й формування особистості студента, його свідомості.

Поняття якості викладача є комплексним і включає в себе такі характеристики, як високий рівень компетентності, спостережливість, здатність встановлювати контакти із зовнішнім і внутрішнім середовищем, науково-дослідницьку активність [8].

До перелічених характеристик варто додати ще одну, вкрай важливу, на нашу думку, – бажання до постійного саморозвитку в контексті обраної професії. Швидка адаптація до новітніх тенденцій розвитку сфери вищої освіти, постійне оновлення отриманих знань не тільки мають вагомий вплив на репутацію викладача, але й значно полегшують проведення реформування сектора вищої освіти в розрізі інноваційних процесів. Наукові ступені та звання викладача формують позитивну репутацію ВНЗ, а також виступають підтвердженням якості та глибини знань, акумульованих і готових до передачі майбутнім фахівцям.

Останні роки характеризуються сталою тенденцією до підвищення кількісних показників викладачів з науковими ступенями (рис. 3), що говорить на користь зацікавлення молоддю професією викладача та розгляд її як перспективного напрямку роботи у майбутньому. На сьогоднішній день найбільшу частку у вищих навчальних закладах складають викладачі похилого, а часто навіть пенсійного віку. Цей факт викликає значні ускладнення в процесі впровадження європейських систем освіти. Система вищої освіти України потребує молодих, ініціативних викладачів, які б заохочували студентів до науки та були здатні з легкістю пристосовуватись до змін в освітянській сфері.

Даючи оцінку системі вищої освіти, зазвичай, що вагомим показником є кількість студентів на одного викладача. «Європейським нормативом», зазначеним у наказі Міністерства освіти і науки України від 29.03.2013 р., встановлено співвідношення 1:18 [22]. В Україні, починаючи з 2000 р., показник кількості студентів на одного викладача поступово зменшувався, зайнявши в 2014 н. р. відмітку на рівні 1:10 (рис. 4). Першочерговою причиною цьому є протилежнопропорційне зменшення контингенту студентів та збільшення чисельності професорсько-викладацького складу.

На фоні інноваційних змін в економіці дедалі помітними стають дисбаланси та збої в різних її підсистемах. Так, наприклад, майже абсолютне ігнорування дипломованих випускників змінилось іншою крайніс-

Рис. 2. Динаміка викладацького складу ВНЗ I–IV рівнів акредитації протягом 2010 – 2014 рр., осіб

Джерело: [6, 9, 16, 17].

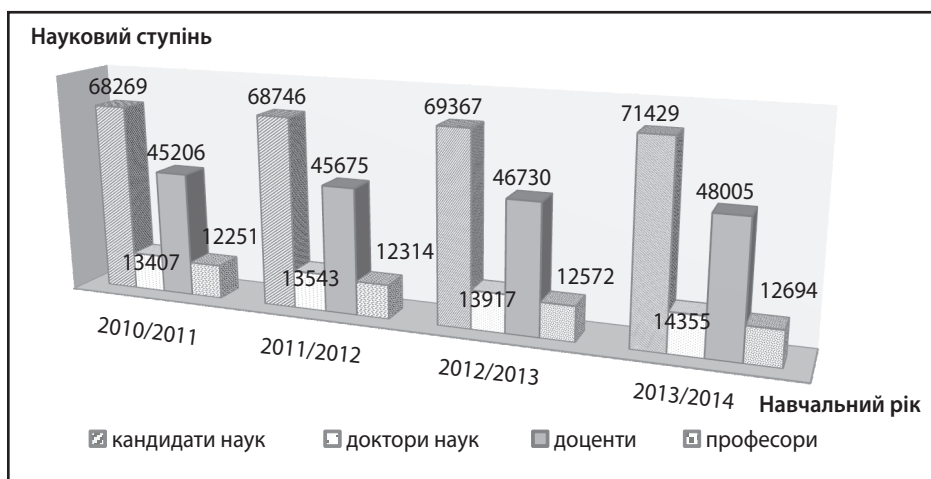

Рис. 3. Показники наукових ступенів та вчених звань викладацького складу ВНЗ за 2010 – 2014 рр., осіб

Джерело: [6, 9, 16, 17].

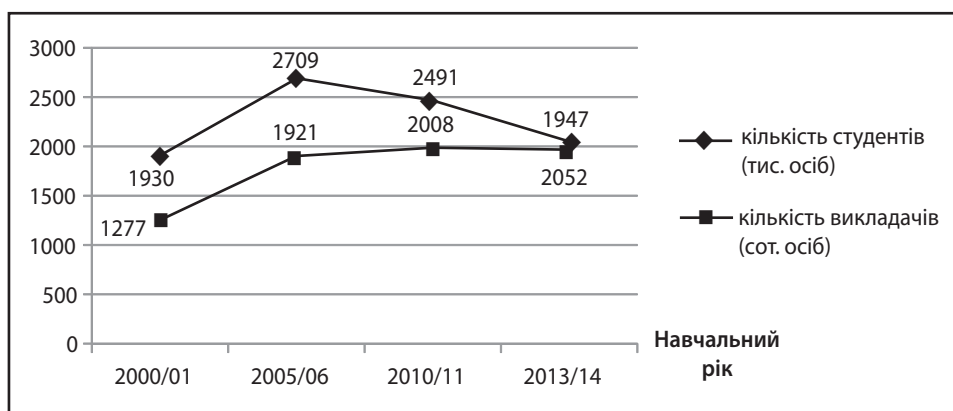

Рис. 4. Співвідношення кількості викладачів до кількості студентів

Джерело: [6, 7, 13, 16].

ттю: сьогодні роботодавці вимагають від шукача роботи диплома вищої освіти, часто для виконання робіт, для яких даний диплом зовсім непотрібен. Водночас вкрай помітним є перенасичення ринку праці випускниками одних спеціальностей та нестача інших спеціалістів. Незважаючи на щорічні рейтинги найбільш перспективних і затребуваних у державі спеціалістів, щороку ВНЗ випускають надмірну кількість адвокатів та фінансистів, у той час, як країна відчуває гостру нестачу в представниках технічних спеціальностей.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладений матеріал, очевидним є той факт, що найбільш руйнівним та загрозливим чинником для вищої освіти є відсутність розуміння потреб у реформації освітньої сфери перед інноваційними процесами. Неспроможність зрозуміти принцип дії європейських освітніх програм і всю важливість їх закріплення в Україні виливається в неконтрольовані та контрпродуктивні дії щодо реформації освітянського сектора.

Виходом з даного становища може стати докорінний перегляд сутності організації освітнього процесу, з подальшою модернізацією сектора вищої освіти з урахуванням європейських і світових досягнень. Крім цього, варто звернути увагу на оновлення системи підготов-

ки, перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних та керівних кадрів сфери вищої освіти.

Стосовно матеріального забезпечення університетів, негайного втручання з боку держави вимагає стан будівель та споруд, що є на балансі ВНЗ. Не рідкістю, на жаль, є використання навчальних та інших площ не за призначенням. Так, у багатьох гуртожитках приймають на поселення осіб, які не мають відношення до ВНЗ, при цьому, як більш фінансово вигідним, їм надається перевага перед студентами. Часто університети здають в оренду бібліотеки та їдальні, таким чином заохочуючи введення цінової політики орендарів.

Такі дії допоможуть українській вищій освіті залишатись на належному рівні, сприятимуть підвищенню якісних показників освіти та матимуть позитивний вплив на репутацію викладача. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мильнер Б. Управление знаниями – вызов XXI века / Б. Мильнер // Вопросы экономики. – 1999. – № 9. – С. 109.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sov.opredelim.com/docs/89900/index-8997-1.html>

3. Тоффлер О. Будущее труда. Новая технократическая волна на Западе / О. Тоффлер. – М., 1986. – С. 250 – 275.
4. Колесов В. П. Высшее образование: вызовы Болонского процесса и ВТО / Под ред.: В. П. Колесова, Е. Н. Жильцова, П. Н. Ломанова. – М.: ТЕИС, 2007. – 409 с.
5. Мохнатюк И. А. Особенности современного образования: социокультурно-ценностное измерение / И. А. Мохнатюк [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=3368&chapter=1>
6. Статистичний бюлетень за 2014 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2014. – 161 с.
7. Статистичний бюлетень за 2001 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/01 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2001. – 161 с.
8. Статистичний бюлетень за 2006 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2005/06 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2006. – 167 с.
9. Статистичний бюлетень за 2011 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2011. – 203 с.
10. Статистичний бюлетень за 2013 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2013. – 184 с.
11. Бабин І. І. Національний освітній глосарій: вища освіта / [Авт.-уклад.: І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. гармаш та ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя]. – К.: Плеяди, 2011. – 100 с. – С. 66.
12. Статистичний бюлетень за 2004 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2003/04 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2004. – 167 с.
13. Статистичний бюлетень за 2005 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2004/05 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2005. – 156 с.
14. Статистичний бюлетень за 2007 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2006/07 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2007. – 159 с.
15. Статистичний бюлетень за 2008 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2007/08 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2008. – 163 с.
16. Статистичний бюлетень за 2010 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2010. – 148 с.
17. Статистичний бюлетень за 2012 рік. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року. – К.: Держ. служба статистики України, 2012. – 215 с.
18. Рейтинг ВНЗ // Освіта.юа. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/rating>
19. Консолідований рейтинг вузів України, 2014 рік // Освіта.юа. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/rating>
20. Київський міжнародний інститут соціології. Рейтингова оцінка ВУЗів // Міжнародний і Український досвід. Додаток 2. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bestuniversities.com.ua/sites/default/files/styles/compass_2009_internationalexperience_ru1.pdf
21. ДБН В.2.2-3-97. Будинки і споруди. Будинки та споруди навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-157>
22. Наказ МОН від 29.03.2013 р. № 390. Додаток 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files>

REFERENCES

- Bell, D. "Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniia" [The coming post-industrial society. Experience in social forecasting]. <http://sov.opredelim.com/docs/89900/index-8997-1.html>
- Babyn, I. I. et al. *Natsionalnyi osvittii hlosarii: vyshcha osvita* [National educational glossary: higher education]. Kyiv: Pleiady, 2011.
- "ДБН В. 2.2-3-97. Будинки і споруди. Будинки та споруди навчальних закладів" [ДБН В. 2. 2-3-97. Buildings. Buildings and facilities of educational institutions]. <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-157>
- Kolesov, V. P. *Vysshee obrazovanie: vyzovy Bolonskogo protsesa i VTO* [Higher Education: Challenges of the Bologna Process and the WTO]. Moscow: TEIS, 2007.
- "Konsolidovanyi reitynh vuziv Ukrainy, 2014 rik" [Consolidated ranking universities in Ukraine, in 2014]. *Osvita. ua*. <http://osvita.ua/vnz/rating>
- "Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii. Reitynhova ot-sinka VUZiv" [Kyiv International Institute of Sociology. Rating score Universities]. http://bestuniversities.com.ua/sites/default/files/styles/compass_2009_internationalexperience_ru1.pdf
- [Legal Act of Ukraine] (2013). <http://www.mon.gov.ua/img/zstored/file>
- Milner, B. "Upravlenie znaniiami – vyzov XXI veka" [Knowledge Management – the challenge of the XXI century]. *Voprosy ekonomiki*, no. 9 (1999): 109.
- Mokhnatiuk, I. A. "Osobennosti sovremennogo obrazovani-ia: sotsiokulturno-tsennostnoe izmerenie" [Features of modern education: sociocultural-value dimension]. <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=3368&chapter=1>
- "Reitynh VNZ" [University Ranking]. *Osvita. ua*. <http://osvita.ua/vnz/rating>
- Statystychnyi biuleten za 2006 rik. Osnovni pokaznyky diial-nosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2005/06 navchalnoho roku* [Statistical Bulletin 2006. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2005/06 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2006.
- Statystychnyi biuleten za 2004 rik. Osnovni pokaznyky diial-nosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2003/04 navchalnoho roku* [Statistical Bulletin for 2004. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2003/04 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2004.
- Statystychnyi biuleten za 2005 rik. Osnovni pokaznyky diial-nosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2004/05 navchalnoho roku* [Statistical Bulletin for 2005. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2004/05 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2005.
- Statystychnyi biuleten za 2007 rik. Osnovni pokaznyky diial-nosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2006/07 navchalnoho roku* [Statistical Bulletin for 2007. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2006/07 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2007.
- Statystychnyi biuleten za 2008 rik. Osnovni pokaznyky diial-nosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2007/08 navchalnoho roku* [Statistical Bulletin 2008. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2007/08 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2008.
- Statystychnyi biuleten za 2010 rik. Osnovni pokaznyky diial-nosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2009/10 navchalnoho roku* [Statistical Bulletin 2010. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2009/10 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2010.
- Statystychnyi biuleten za 2012 rik. Osnovni pokaznyky diial-nosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2011/12 navchalnoho roku* [Statistical Bulletin 2012. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2011/12 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.

Statystychnyi biuleten za 2013 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2012/13 navchalnoho roku [Statistical Bulletin for 2013. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2012/13 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

Statystychnyi biuleten za 2011 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2010/11 navchalnoho roku [Statistical Bulletin for 2011. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2010/11 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2011.

Statystychnyi biuleten za 2014 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2013/14

navchalnoho roku [Statistical Bulletin for 2014. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2013/14 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.

Statystychnyi biuleten za 2001 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2000/01 navchalnoho roku [Statistical Bulletin 2001. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2000 / 01 navchalnoho year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2001.

Toffler, O. *Budushchee truda. Novaia tekhnokraticheskaia volna na Zapade* [The Future of Work. New technocratic wave in the West]. Moscow, 1986.

УДК [330.332+330.341.1]«71»(477)

СРЕДНИЙ КЛАСС КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ УСТОЙЧИВОГО ИННОВАЦИОННОГО СОЦИАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

© 2015 БОНДАРЬ-ПОДГУРСКАЯ О. В.

УДК [330.332+330.341.1]«71»(477)

Бондарь-Подгурская О. В. Средний класс как необходимое условие устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики

Целью статьи является исследование феномена среднего класса как основного условия реализации стратегии устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики. Проанализированы основные тенденции развития среднего класса в мире и национальной экономике. Обоснована актуальность наличия среднего класса в государстве в качестве основного условия реализации стратегии устойчивого инновационного социально ориентированного развития как производства, так и национальной экономики в целом. Разработан перечень государственных программ в контексте социализации производства с целью удовлетворения жизненно важных интересов (ЖВИ) большинства населения и формирования среднего класса. Предложено для истеблишмента государства, которое стремится к устойчивости, создавать условия для удовлетворения ЖВИ большинства населения в виде реализации разработанного автором перечня программ в контексте социализации производства. В противном случае вероятность кризисных ситуаций и, прежде всего в экономике, как концентрированном выражении политики, повышается.

Ключевые слова: средний класс, условие, устойчивое инновационное социально ориентированное развитие, экономика, истеблишмент.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Бондарь-Подгурская Оксана Васильевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры бизнес-администрирования и внешнеэкономической деятельности, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: ksycha101@yandex.ru

УДК [330.332+330.341.1]«71»(477)

Бондар-Підгурська О. В. Середній клас як необхідна умова сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку економіки

Метою статті є дослідження феномена середнього класу як основної умови реалізації стратегії сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку економіки. Проаналізовано основні тенденції розвитку середнього класу у світі та національній економіці. Обґрунтовано актуальність наявності середнього класу в державі як основної умови реалізації стратегії сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку як виробництва, так і національної економіки в цілому. Розроблено перелік державних програм у контексті соціалізації виробництва з метою задоволення життєво важливих інтересів (ЖВИ) більшості населення і формування середнього класу. Запропоновано для истеблішменту держави, яка прагне до стійкості, створювати умови для задоволення ЖВИ більшості населення у вигляді реалізації розробленого автором переліку програм у контексті соціалізації виробництва. В іншому випадку ймовірність кризових ситуацій і, перш за все в економіці, як концентрованому вираженні політики, підвищується.

Ключові слова: середній клас, умова, сталий інноваційний соціально орієнтований розвиток, економіка, истеблішмент.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Бондар-Підгурська Оксана Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: ksycha101@yandex.ru

UDC [330.332+330.341.1]«71»(477)

Bondar-Podhurskaya O. V. Middle Class as a Basic Condition to Sustainable Innovative Socially-Oriented Development of the Economy

The article is aimed to study the phenomenon of middle class as a basic condition for implementing the strategy for sustainable, innovative and social-centered development of the economy. The main trends in the development of middle class in both the world and the national economy have been analyzed. Actuality of existence of middle class in the State as a basic condition for the implementation of strategy for sustainable, innovative and social-centered development of both the production and the national economy as a whole has been substantiated. A list of State programs in the terms of socialization of production in order to meet the vital interests (VI) of population's majority and formation of middle class has been elaborated. It has been proposed, for the establishment of the State, which aspires to sustainability, create the conditions to meet the VI of its population's majority in the form of implementation of the programs, listed by the author, in the context of socialization of production. Otherwise, probability of crisis situations, especially in the economy as the concentrated expression of policy, increases.

Key words: middle class, condition, sustainable innovative socially-oriented development, economy, establishment.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Bondar-Podhurskaya Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Business Administration and Foreign Economic Affairs, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalya, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: ksycha101@yandex.ru

Statystychnyi biuleten za 2013 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2012/13 navchalnoho roku [Statistical Bulletin for 2013. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2012/13 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013.

Statystychnyi biuleten za 2011 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2010/11 navchalnoho roku [Statistical Bulletin for 2011. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2010/11 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2011.

Statystychnyi biuleten za 2014 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2013/14

navchalnoho roku [Statistical Bulletin for 2014. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2013/14 academic year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.

Statystychnyi biuleten za 2001 rik. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2000/01 navchalnoho roku [Statistical Bulletin 2001. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2000 / 01 navchalnoho year]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2001.

Toffler, O. *Budushchee truda. Novaia tekhnokraticheskaia volna na Zapade* [The Future of Work. New technocratic wave in the West]. Moscow, 1986.

УДК [330.332+330.341.1]«71»(477)

СРЕДНИЙ КЛАСС КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ УСТОЙЧИВОГО ИННОВАЦИОННОГО СОЦИАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

© 2015 БОНДАРЬ-ПОДГУРСКАЯ О. В.

УДК [330.332+330.341.1]«71»(477)

Бондарь-Подгурская О. В. Средний класс как необходимое условие устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики

Целью статьи является исследование феномена среднего класса как основного условия реализации стратегии устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики. Проанализированы основные тенденции развития среднего класса в мире и национальной экономике. Обоснована актуальность наличия среднего класса в государстве в качестве основного условия реализации стратегии устойчивого инновационного социально ориентированного развития как производства, так и национальной экономики в целом. Разработан перечень государственных программ в контексте социализации производства с целью удовлетворения жизненно важных интересов (ЖВИ) большинства населения и формирования среднего класса. Предложено для истеблишмента государства, которое стремится к устойчивости, создавать условия для удовлетворения ЖВИ большинства населения в виде реализации разработанного автором перечня программ в контексте социализации производства. В противном случае вероятность кризисных ситуаций и, прежде всего в экономике, как концентрированном выражении политики, повышается.

Ключевые слова: средний класс, условие, устойчивое инновационное социально ориентированное развитие, экономика, истеблишмент.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 10.

Бондарь-Подгурская Оксана Васильевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры бизнес-администрирования и внешнеэкономической деятельности, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: ksycha101@yandex.ru

УДК [330.332+330.341.1]«71»(477)

Бондар-Підгурська О. В. Середній клас як необхідна умова сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку економіки

Метою статті є дослідження феномена середнього класу як основної умови реалізації стратегії сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку економіки. Проаналізовано основні тенденції розвитку середнього класу у світі та національній економіці. Обґрунтовано актуальність наявності середнього класу в державі як основної умови реалізації стратегії сталого інноваційного соціально орієнтованого розвитку як виробництва, так і національної економіки в цілому. Розроблено перелік державних програм у контексті соціалізації виробництва з метою задоволення життєво важливих інтересів (ЖВИ) більшості населення і формування середнього класу. Запропоновано для истеблішменту держави, яка прагне до стійкості, створювати умови для задоволення ЖВИ більшості населення у вигляді реалізації розробленого автором переліку програм у контексті соціалізації виробництва. В іншому випадку ймовірність кризових ситуацій і, перш за все в економіці, як концентрованому вираженні політики, підвищується.

Ключові слова: середній клас, умова, сталий інноваційний соціально орієнтований розвиток, економіка, истеблішмент.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 10.

Бондар-Підгурська Оксана Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: ksycha101@yandex.ru

UDC [330.332+330.341.1]«71»(477)

Bondar-Podhurskaya O. V. Middle Class as a Basic Condition to Sustainable Innovative Socially-Oriented Development of the Economy

The article is aimed to study the phenomenon of middle class as a basic condition for implementing the strategy for sustainable, innovative and social-centered development of the economy. The main trends in the development of middle class in both the world and the national economy have been analyzed. Actuality of existence of middle class in the State as a basic condition for the implementation of strategy for sustainable, innovative and social-centered development of both the production and the national economy as a whole has been substantiated. A list of State programs in the terms of socialization of production in order to meet the vital interests (VI) of population's majority and formation of middle class has been elaborated. It has been proposed, for the establishment of the State, which aspires to sustainability, create the conditions to meet the VI of its population's majority in the form of implementation of the programs, listed by the author, in the context of socialization of production. Otherwise, probability of crisis situations, especially in the economy as the concentrated expression of policy, increases.

Key words: middle class, condition, sustainable innovative socially-oriented development, economy, establishment.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 10.

Bondar-Podhurskaya Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Business Administration and Foreign Economic Affairs, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalya, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: ksycha101@yandex.ru

Об особой роли среднего класса в жизни современного общества пишут многие ученые. Так, например, по мнению Э. М. Либановой, «повышение качества жизни выступает критерием и необходимым условием человеческого развития. Концепция человеческого развития отмечает приоритетность роли человека, определяя, что человек – цель экономического роста, а не его ресурс. ...Люди являются как потребителями, так и движущей силой человеческого развития, как отдельно, так и вместе» [1, с. 5].

«Вследствие научно-технической и информационной революции в конце XX века появляется «новый» средний класс. Быстрая компьютеризация в странах передовых технологий сыграла роль катализатора для расширения средних слоев населения. К «новому» среднему классу относят тех, кто владеет интеллектуальной собственностью, а также тех, кто имеет навыки сложной трудовой деятельности: менеджеров, лиц свободных профессий, интеллигенцию и квалифицированных рабочих. Отметим, что в период перехода от индустриального к постиндустриальному обществу удельный вес «старого» среднего класса уменьшается, уступая место профессионалам и менеджерам. Одним из признаков нового среднего класса становится *доступ к высоким технологиям*, а не потребления, как это было в середине XX века. *Знания становятся важным фактором* не только технологического прогресса, но и социального самоопределения. Вступив в «информационную эпоху», новый средний класс становится более привилегированным, чем средний класс середины прошлого века. Связано это с тем, что плоды информационной революции, особенно на первых порах, распределяются очень неравномерно. Не меняется только функция среднего класса – гаранта стабильности и демократии, важного показателя общественного благосостояния» [2].

А. С. Вишневский позиционирует средний класс как «показатель, характеризующий социальную ориентацию среды и одновременно общие процессы социализации экономики» [3, с. 71]. При этом он указывает, что задекларированная социальная направленность экономики не находит своего практического воплощения и требует дальнейшей научной проработки [3, с. 68].

В. М. Гец в качестве основной проблемы общества потребления выделяет кризис социального государства [4], что очередной раз подчеркивает актуальность вопроса формирования среднего класса как первостепенного необходимого условия устойчивого инновационного социально ориентированного развития национальной экономики.

Основы современного понимания сути среднего класса как социально-экономической категории заложено в работах Аристотеля и Платона, позже – в исследованиях К. Маркса, Ф. Энгельса, М. Вебера, Р. Дарендорфа, Дж. А. Тойнби, Л. Эрхарда и др.

Феномен среднего класса в транзитивной экономике рассматривался в работах Е. Авраамовой, А. Александрова, А. Андреева, Ю. Васильчука, М. Военкова, Л. Григорьева, Г. Дилигенського, Т. Заславской, В. Иноземцева, Т. Малева, П. Никитенко [9], В. Радаева, Л. Романенко, В. Федотовой.

Значительный вклад в проблему формирования среднего класса в странах рыночной трансформации сделали и украинские ученые-экономисты А. Базилук, А. Барановский, Н. Борецкая, Е. Воробьев, А. Вишневский [3], А. Гальчинский, В. Гец [4], И. Гниденко, В. Гошовская, А. Гриценко, Г. Задорожный, Ю. Зайцев, Т. Кирьян, В. Кузьменко, В. Лагутин, Э. Либанова [1], Т. Лучко, В. Мандыбура, В. Паламарчук, Т. Осташко, В. Савчук, Ю. Саенко, А. Соввов, С. Тютюнникова, М. Шаповал, Н. Шиловцева, И. Юхновский [5], А. Яременко и др. Однако недостаточно освещенными остаются вопросы формирования среднего класса как необходимого условия устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики, то есть экономики, где удовлетворяются жизненно важные интересы большинства населения.

Целью статьи является исследование феномена среднего класса как основного условия реализации стратегии устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики.

А. С. Вишневский выделяет сферы, которые охватывает социально ориентированная экономика: «социально ориентированное производство товаров и услуг, социально ориентированное распределение, перераспределение товаров и услуг (включая обмен), социально ориентированное потребление товаров и услуг; социально ориентированная среда» [3, с. 69]. При этом «в качестве показателей, характеризующих социальную ориентацию среды и одновременно общие процессы социализации экономики, выбраны следующие: доля населения, которая оценивает экономическое положение как хорошее; доля населения, которая относит себя к среднему классу; доля человеческого капитала в национальном богатстве» [Там же].

А. Климчук выделяет *социальные стандарты*, связанные с определением уровня жизни в стране, характеризующие минимальные нормы, гарантирующие достойный уровень жизни и положенные в основу модели формирования среднего класса: «1) грамотность населения – 100%; 2) средняя продолжительность обучения – 15 лет; 3) реальный месячный ВВП на душу населения (в покупательной способности к американскому доллару) – от 300 (минимум) до 40 тыс. (максимум); 4) соотношение доходов 10,0% самых богатых у 10,0% самых бедных слоев населения – 10:1; 5) соотношение минимальной и средней заработной платы – не менее 1:3; 6) минимальный уровень почасовой заработной платы – 3 долл.; 7) уровень безработицы (с учетом его скрытого сегмента) – до 8,0 – 10,0% [2].

Исследовательская компания GFK Ukraine определяет понятие «средний класс» не только по уровню дохода, но и по способу поведения на рынках, включая рынок труда, образования и осознание себя средним классом. Так, согласно последнему критерию, людей, которые относят себя к этой категории, значительно больше, чем 30%, – почти половина всего населения. Этот феномен в *Днепровском центре социальных исследований* объясняют тем, что граждане мо-

гут иметь теневые доходы и возможностью ошибочной идентификации.

Суммы доходов, которые определяют принадлежность к среднему классу, тоже разные. GFK Group нижней границей входа в эту категорию считают доход 4815 грн в месяц на одного человека, а эксперт Института демографии и социальных исследований Людмила Черенко считает: «человек, чтобы считаться средним классом, должен зарабатывать 4-5 тыс. грн. Главное требование – это идентификация себя как среднего класса, то есть сознательной группы» [6].

По мнению И. Юхновского [5], «господствующий средний класс есть самосогласованной частью большинства общества. С экономической точки зрения, в обществе уравниваются предложение и спрос, с социальной – обеспечивается справедливая оценка стоимости труда (шкала зарплат выражает справедливое вознаграждение граждан в зависимости от количества и качества вложенного труда); с политической – такое общество является открытым, коммуникабельным, демократичным, конкурентоспособным с внешним миром».

Международные эксперты утверждают, что глобальный средний класс будет резко расти, но наиболее активными темпами в Азиатско-Тихоокеанском регионе (табл. 1).

Результаты исследований GFK Group свидетельствуют, что средний класс «может составлять 50% населения в мире в 2030 году по сравнению с 29% в 2008 году». По другим прогнозам, к среднему классу за этот период можно будет отнести даже две трети населения планеты. Эти прогнозы подтверждает и отчет Международной организации труда «Глобальные тренды занятости-2013»: доля среднего класса уверенно растет. В частности, средний класс и люди с достатком выше, чем у среднего класса, составляют 41,6% населения мира по сравнению с 23% десять лет назад. МОТ прогнозирует, что количество работников, которые классифицируются как средний класс и выше, до 2017 года может вырасти еще на 309 млн человек, при этом доля работников среднего класса поднимется до 51,9%» [6].

При этом в одной из богатейших стран – США происходят неоднозначные тенденции: люди теряют работу (не хватает 12 млн рабочих мест), не имеют полных гарантий занятости (экономический подъем замедляется), не чувствуют уверенности в будущем (цены на газ растут), несмотря на некоторое экономическое оживление в 2013 г. Однако активный рост среднего класса аналитики Всемирного банка отмечают в **Латинской Америке** и **Карибском бассейне**: со 103 млн чел. в 2003 г. до 152 млн чел. в 2009 г.

Кроме того, европейская пресса также указывает на тенденции снижения доли среднего класса, что обусловлено жесткими налоговыми режимами. Особенно активными темпами идет снижение доли среднего класса в **Италии, Испании и Греции**, где люди теряют рабочие места, резко падает уровень сбережений населения, а предприниматели передислоцируют бизнес за границу.

Вместе с тем, следует отметить рост среднего класса с 1980 г. до 2010 г. в **Африке**. По данным Африканского банка развития, количество представителей этого класса выросло на 34% и достигла 313 млн человек.

Эксперты международной аудиторской компании Ernst & Young сделали вывод, что именно **Китай** и **Индия** станут лидером среди развивающихся стран по численности среднего класса. Так, в отчете компании определено число в 500 млн китайцев среднего класса в следующем десятилетии. К 2030 году их численность составит около 1 млрд, что составит до 70% от прогнозной численности населения. Относительно Индии, то к 2020 г. средний класс составит лишь 200 млн человек [6].

Эксперты международной аудиторской компании Ernst & Young сделали вывод, что появление нового среднего класса, покупательная способность которого будет близкой к покупательной способности развитых государств, создаст огромные возможности для бизнеса в развивающихся странах, что четко отслеживается на примере китайского автомобильного рынка. Кроме того, это откроет рынки финансовых услуг или услуг в сфере здравоохранения на новых территориях.

Таблица 1

Прогноз динамики роста количества среднего класса по регионам мира до 2030 г.

Регион	2009 г.		2020 г.		2030 г.		Отклонение 2030 г. к 2009 г.	
	млн чел.	%	млн чел.	%	млн чел.	%	млн чел.	%
Северная Америка	338	18	333	10	322	7	-16	-11
Европа	664	36	703	22	680	14	+16	-22
Центральная и Южная Америка	181	10	251	8	313	6	+182	-4
Азиатско-Тихоокеанский регион	525	28	1 740	54	3 228	66	+2703	+38
Африка к югу от Сахары	32	2	57	2	107	2	+75	0
Ближний Восток и Северная Африка	105	6	165	5	234	5	+129	-1
Всего в мире	1 845	100	3 249	100	4 884	100	+3039	x

Источник: обобщено автором на основе обработки данных GFK Group [6], а также собственных инициативных исследовательских проектов.

В Украине средний класс, по разным оценкам исследовательских групп, в период с 2008 по 2012 гг. охватывает достаточно широкий диапазон значений – 5–30% населения. По мнению аудитора канадской компании Charlton & Company Максима Сулимова: «В Украине средний класс, к сожалению, очень незначительный. Еще печальнее то, что в течение последних четырех лет эта категория населения потеряла вес». В связи с тем, что в Украине особенности среднего класса изучают немного учреждений, доход среднего класса точно оценить трудно, но, по исследованиям GFK, его уровень в последние годы менялся и не выходил за пределы 22–30% (рис. 1).

«Больше всего представителей среднего класса проживает в столице – 51% от общей численности населения, меньше всего – на севере Украины – 15%. Также «средняки» преимущественно сосредоточены в городах-миллионниках – 35%, в селах их меньше – 11% (рис. 2).

В ходе исследования были определены интересные особенности этой группы. Например, представители среднего класса являются рациональными и склонными тратить деньги. Также средний класс более оптимистичен в тяжелые времена. Люди этой категории чаще всего пробуют что-то новое, например, новые продукты питания» [6].

«Международная компания Ernst & Young совместно с изданием Forbes рассчитывают так называемый *Индекс доходов среднего класса*. Хотя авторы рейтинга берут за основу методологию GFK, в расчетах используется уровень зарплат до налогообложения, поэтому берутся доходы не менее 5876 грн в месяц. Так,

последний Индекс доходов среднего класса показал, что эти доходы в Украине по сравнению с 2007 г. выросли на 14%. При этом лидерами по темпам роста оказались Киев и Харьков – 25% и 19%» [6].

Мнение экспертов о важности среднего класса позволяет заключить его основополагающую роль в развитии тех стран, которые стали на путь социально ориентированного развития и стремятся к устойчивости государства.

Однако средний класс не возникает автоматически, а является результатом целенаправленных усилий государства, поэтому положительные тенденции в социальной стратификации общества, связанные с его ростом, целесообразно, по нашему мнению, считать достоверным индикатором эффективности реформирования национальной экономики [7, с. 24], а для этого необходимо использовать механизм формирования среднего класса, составляющими которого являются достойная заработная плата, высокая производительность труда, оптимизация налоговой политики, повышение престижа профессий, образования, науки, пропаганда идеи соучастия в обществе, владение средствами производства и землей [8].

В Днепропетровском центре социальных исследований рекомендуют такие мероприятия для роста среднего класса: 1) создание условий для развития малого бизнеса (уменьшить фискальное, налоговое, административное давление, ставки по кредитам); 2) стимулирование инвестиционной и инновационной деятельности предприятий; 3) повышение процента затрат на науку

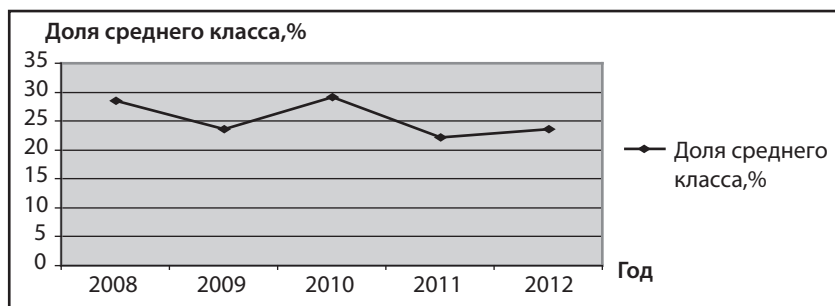

Рис. 1. Изменение доли среднего класса в общей численности населения Украины в 2008 – 2012 гг.

Источник: построено автором на основе обработки данных международной аудиторской компании Ernst & Young.

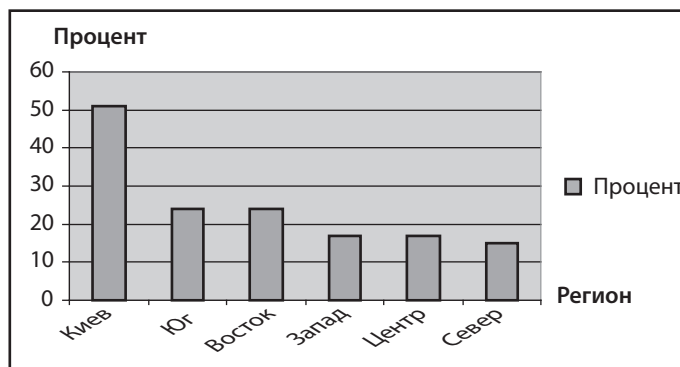

Рис. 2. Тенденция изменения доли среднего класса в регионах Украины по состоянию на 2012 г.

Источник: построено автором на основе обработки данных международной аудиторской компании Ernst & Young.

(в Украине сравнительно низкий процент затрат на науку: на одного исследователя – 15 тыс. долл., что в три раза меньше, чем в России, реальное финансирование науки существенно ниже, чем предусмотренный законодательством уровень в 1,7 ВВП).

Аудитор канадской компании Charlton & Company Максим Сулимов выделяет главное отличие и необходимое условие формирования среднего класса: «Если сравнить украинские реалии с канадскими, то трудно не заметить разницы. Главным признаком среднего класса в Канаде является отсутствие чрезмерных переживаний и страха, что обуславливается уровнем дохода среднего класса населения этой страны.... Это достигается **одним важным условием для формирования среднего класса** – созданием образовательных программ, программ по трудоустройству молодежи, жилищных программ» [6].

Кроме того, «если говорить о качестве жизни средних слоев населения на Западе, то следует отметить, что разрыв между уровнем потребностей и их реализацией в них значительно меньше, чем у представителей низшего класса. Экономическая политика на Западе проводится, как правило, в интересах среднего класса. Создаются условия для того, чтобы количество предпринимателей в сфере малого и среднего бизнеса росла. Деятельность адвокатов, юристов, преподавателей, медиков, других специалистов достаточно высоко оплачивается. Благодаря созданию благоприятных условий для среднего класса достигается политическая стабильность и обеспечивается экономический рост общества в целом» [2].

Проведя анализ вышеизложенных мировых тенденций изменения численности и доли среднего класса, по нашему мнению, целесообразно разрабатывать государственные программы в контексте социализации производства с целью удовлетворения жизненно важных интересов большинства населения и формирования среднего класса [9] – основного условия реализации стратегии устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики. Это основа формирования стратегических задач экономической политики страны, которые по своему содержанию являются интегрированным выражением жизненно важных интересов личности, общества и государства [10]. На современном этапе высшими жизненно важными интересами устойчивого социально ориентированного государства, совпадающими с конституционно закрепленной высшей национальной ценностью, является обеспечение развития человека, устойчивого роста уровня и качества его жизни и благополучия на основе соблюдения его прав и свобод, обеспечения безопасности, стимулирования его ответственности; демократического развития страны.

Иерархия жизненно важных интересов (ЖВИ) среднего класса, их временные и пространственные параметры могут изменяться вместе с изменениями внутренних и внешних условий, однако с учетом реалий дня нынешнего целесообразно предложить актуальные программы устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики в соответствии с классификацией ЖВИ по приоритетам (табл. 2).

Таблица 2

Программы устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики в соответствии с классификацией ЖВИ по приоритетам

№ п/п	ЖВИ	Условия удовлетворения ЖВИ	Предложения
1	2	3	4
1	Личная безопасность, свобода слова, печати, доступ к информации		Пересмотр конституции, стратегии НБ
2	Здоровье (сохранение, предупреждение заболеваний, лечение)	Производство лекарств, медоборудования	Государственная научно-техническая программа «Здоровье»: ноосферные технологии профилактики здоровья
3	Жилье	Производство стройматериалов, производство оборудования для роста производительности строительных работ, новые технологии строительства и т. д.	Госпрограмма «Жилье»
4	Питание	Производство продуктов питания, производство сельхозпродукции на промышленной основе (АПК)	Продовольственная безопасность
5	Работа	Увеличение рабочих мест	Госпрограмма «Всеобщая занятость»
6	Материальное положение, включая финансовое (доходы, з/п)	Рост производительности труда, опережающее развитие производств предметов потребления	В пятилетних и годовых планах социально-экономического развития: рост з/п, опережающее производство предметов потребления по сравнению с производством средств производства
7	Экология среды проживания	Уменьшение рисков заболеваний за счет уменьшения выбросов вредных веществ в окружающую среду, переработка отходов, использование местного сырья и т. д.	Госпрограмма «Экология»; проведение референдума по вопросам использования сланцевого газа и т. д.
8	Образование, наука	Кадры профессионалов для освоения высоких технологий V и VI технологических укладов	Реформа с повышением доли госфинансирования образования и науки

1	2	3	4
9	Условия отдыха, досуга	Инфраструктура отдыха, туризма, спорта	Госпрограмма «Логистика, туризм, спорт»
10	Успех в жизни, достижение жизненных целей (удовлетворение ЖВИ, включая духовные)	Приоритетность создания условий удовлетворения ЖВИ большинства населения страны во всех основных направлениях истеблишмента	Госпрограмма «Устойчивое инновационное социально-экономическое развитие Украины»

Источник: разработка автора.

ВЫВОДЫ

Разработан рекомендуемый перечень программ устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики, который основывается на классификации ЖВИ по приоритетам большинства населения страны, реализация чего стаем гарантом социальной стабильности для истеблишмента государства, которое стремится к устойчивости. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Лібанова Е. М.** Вимірювання якості життя в Україні / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун., Л. С. Лісогор та ін. // Аналітична доповідь. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. – 48 с.

2. **Климчук А.** Формування середнього класу в Україні / Алла Климчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://business-territory.com/articles/formuvannya-serednogo-klasu-v-ukraini>

3. **Вишневский А. С.** Социальная ориентация производства: роль в процессе социализации экономики Украины и направления структурных изменений / А. С. Вишневский // Экономика промышленности. – 2014. – № 2 (66). – С. 68 – 77.

4. **Геєць В. М.** Яке майбутнє у соціальної держави? / В. М. Геєць // Економіка України. – 2013. – № 7. – С. 4 – 20.

5. **Юхновський І.** Головна мета — збудувати в Україні суспільство з панівним середнім класом / Ігор Юхновський // Дзеркало тижня. – 2007. – № 14. – 14 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/golovna_meta_zbuduvati_v_ukrayini_suspilstvo_z_panivnim_serednim_klasom-49724.html

6. **Гетьман Є.** Середній клас: примара чи реальність / Єва Гетьман // Економічна правда. – 2014. – 9 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/9/412862/>

7. **Бондар-Підгурська О. В.** Соціальна стратифікація українського суспільства на шляху до сталого інноваційного розвитку / О. В. Бондар-Підгурська // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – Кіровоград, 2012. – 392 с. – С. 217 – 224.

8. **Бондар-Підгурська О. В.** Механізм формування середнього класу як основа конкурентоспроможної економіки та сталого інноваційного розвитку України / О. В. Бондар-Підгурська // Економіка та держава. – 2012. – № 7 (липень). – С. 22 – 26.

9. **Никитенко П. Г.** Методология динамического прогнозирования социально-экономического развития государства с учетом последствий мирового финансово-экономического кризиса / П. Г. Никитенко, Г. Т. Кулаков, О. В. Бондар // Проблемы инновационного развития и креативная экономическая мысль на рубеже веков: А. К. Шторх, С. Ю. Вите, А. А. Богданов : материалы международной научно-практической конференция (25 – 26 марта 2010 г.). – Минск, 2010. – С. 279 – 285.

10. **Бондар-Підгурська О. В.** Механізми гармонізації національних інтересів у контексті інноваційного соціально

орієнтованого розвитку промисловості України / О. В. Бондар-Підгурська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 84 – 91.

REFERENCES

Bondar-Pidhurska, O. V. "Sotsialna stratyfikatsiia ukrainskoho suspilstva na shliakhu do staloho innovatsiinoho rozvytku" [Social stratification of Ukrainian society towards sustainable innovation]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky* (2012): 217-224.

Bondar-Pidhurska, O. V. "Mekhanizm formuvannia serednyoho klasu iak osnova konkurentospromozhnoi ekonomiky ta staloho innovatsiinoho rozvytku Ukrainy" [The mechanism of formation of the middle class as the basis of a competitive economy and sustainable innovation development of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 7 (2012): 22-26.

Bondar-Pidhurska, O. V. "Mekhanizmy harmonizatsii natsionalnykh interesiv u konteksti innovatsiinoho sotsialno oriyetovanoho rozvytku promyslovosti Ukrainy" [Mechanisms for harmonizing national interests in the context of innovative socially oriented industrial development of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 7 (2014): 84-91.

Heiets, V. M. "Yake maibutnie u sotsialnoi derzhavy?" [What is the future of the welfare state?]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2013): 4-20.

Hetman, Ye. "Serednii klas: prymara chy realnist" [Middle class: phantom or reality]. <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/9/412862/>

Klymchuk, A. "Formuvannia serednyoho klasu v Ukraini" [The formation of the middle class in Ukraine]. <http://business-territory.com/articles/formuvannya-serednogo-klasu-v-ukraini>

Libanova, E. M. et al. *Vymyruvannia iakosti zhyttia v Ukraini* [Measuring the quality of life in Ukraine]. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2013.

Nikitenko, P. G., Kulakov, G. T., and Bondar, O. V. "Metodologiya dinamicheskogo prognozirovaniia sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia gosudarstva s uchetom posledstviy mirovogo finansovo-ekonomicheskogo krizisa" [Methodology of the dynamic prediction of socio-economic development of the country in the aftermath of the global financial and economic crisis]. *Problemy innovatsionnogo razvitiia i kreativnaia ekonomicheskaiia mysl na rubezhe vekov*. Minsk, 2010. 279-285.

Vishnevskiy, A. S. "Sotsialnaya orientatsiya proizvodstva: rol v protsesse sotsializatsii ekonomiki Ukrainy i napravleniya strukturnykh izmeneniy" [The social orientation of production: role in the socialization process of Ukraine's economy and the direction of structural changes]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 2 (66) (2014): 68-77.

Yukhnovskiy, I. "Holovna meta – zbuduvaty v Ukraini suspilstvo z panivnym serednim klasom" [The main goal – to build a society in Ukraine with the dominant middle class]. http://dt.ua/ECONOMICS/golovna_meta_zbuduvati_v_ukrayini_suspilstvo_z_panivnim_serednim_klasom-49724.html

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТА СТРУКТУРУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ І ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

© 2015 ГРИНКЕВИЧ С. С., ЛУПАК Р. Л., ВАСИЛЬКІВ Ю. В.

УДК 331.522.4(477)

Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Васильків Ю. В. Формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України

З активізацією процесів інтелектуалізації національного господарства України виразною є залежність економічного комплексу від системно-структурного інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу. Усе більшого значення набувають не нормативно-правові документи різних рівнів, а стратегічні документи, в яких передбачаються цільові межі розвитку і використання трудового потенціалу. Метою статті є обґрунтування прикладних інструментів формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України. Застосований у статті пізнавальний інструментарій обумовлений її метою та має багатоманітний спектр методів. Визначено масштаби формування інституційної системи розвитку і використання трудового потенціалу України, а її вдосконалення пропонується виконати шляхом розробки та реалізації цільових стратегічних документів, особливо на довгостроковий період. Припущення авторів доведено обґрунтованим переліком такого типу нормативно-правих документів і виділенням їх місця в загальній системі державного регулювання соціально-трудових відносин. Доведено, що структуризація інституційного забезпечення державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України мають бути спрямовані на подолання розриву між працею і капіталом, що потребуватиме належного функціонального, ресурсного забезпечення, управлінського інструментарію та комплексного оцінювання отриманих результатів.

Ключові слова: трудовий потенціал, інституційне забезпечення, державна політика, стратегія.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Гринкевич Світлана Степанівна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: sveh@yandex.ru

Лупак Руслан Любомирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: economist_555@mail.ru

Васильків Юрій Васильович – аспірант, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: economist_555@mail.ru

УДК 331.522.4(477)

Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Васильков Ю. В. Формирование системы и структурирование институционального обеспечения реализации государственной политики развития и использования трудового потенциала Украины

С активизацией процессов интеллектуализации национального хозяйства Украины всё более выразительной становится зависимость экономического комплекса от системно-структурного институционального обеспечения реализации государственной политики развития и использования трудового потенциала. Всё большее значение приобретают не нормативно-правовые документы различных уровней, а стратегические документы, в которых предусматриваются целевые пределы развития и использования трудового потенциала. Целью статьи является обоснование прикладных инструментов формирования системы и структурирование институционального обеспечения реализации государственной политики развития и использования трудового потенциала Украины. Примененный в статье познавательный инструментариум обусловлен ее целью и имеет многообразный спектр методов. Определены масштабы формирования институциональной системы развития и использования трудового потенциала Украины, а ее усовершенствование предлагается проводить путем разработки и реализации целевых стратегических документов, особенно на долгосрочный период. Предположение авторов доказано обоснованным перечнем такого типа нормативно-правых документов и выделением их места в общей системе государственного регулирования социально-трудовых отношений. Доказано, что структурирование институционального обеспечения государственной политики развития и использования трудового потенциала Украины должны быть направлены на преодоление разрыва между трудом и капиталом, что требует надлежащего функционального, ресурсного обеспечения, управленческого инструментария и комплексного оценивания полученных результатов.

Ключевые слова: трудовой потенциал, институциональное обеспечение, государственная политика, стратегия.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Гринкевич Светлана Степановна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: sveh@yandex.ru

Лупак Руслан Любомирович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: economist_555@mail.ru

Васильков Юрий Васильевич – аспирант, кафедра экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: economist_555@mail.ru

UDC 331.522.4(477)

Hrynkevych S. S., Lupak R. L., Vasulkiv Yu. V. System Formation and the Related Structuring of Institutional Securing of Implementation of the State Policy for Development and Usage of Labor Potential of Ukraine

With the intensification of processes of intellectualization of national economy of Ukraine, dependence of economic complex on the system-structural, institutional securing of implementation of the State policy for development and usage of labor potential becomes increasingly expressive. An increasing importance would acquire not the normative legal documents at different levels, but the strategic documents, in which the purpose-oriented limits of both development and usage of labor potential are planned. The article is aimed at substantiation of the applicable tools for system formation as well as structuring of institutional securing of implementation of the State policy for development and usage of labor potential of Ukraine. The cognitive tools, used in the article, stems from its purpose and has diverse range of methods. The extent of formation of an institutional system of development and usage of Ukraine's labor potential have been determined, an improvement is proposed by means of developing and implementing the targeted strategic documents, especially considering the long-run period. The authors' assumption has been proved by a substantiated listing of the normative legal documents of this type as well as allocating their place in the general system of the State regulation of socio-labor relations. It has been proved that structuring the institutional securing of the State policy for development and usage of labor potential of Ukraine should aim at bridging the gap between labor and capital that will require the appropriate functional and resource provision, applying managerial tools and integrated evaluation of the obtained results.

Key words: labor potential, institutional securing, State policy, strategy.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Hrynkevych Svitlana S. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Business Economy, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: sveh@yandex.ru

Lupak Ruslan L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economy of Enterprise, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: economist_555@mail.ru

Vasulkiv Yuriy V. – Postgraduate Student, Department of Business Economy, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: economist_555@mail.ru

Перехід до інформаційної економіки, активізація науково-технічного прогресу, механізація та автоматизація виробничих процесів диктують свої вимоги щодо напрямів розвитку і використання трудового потенціалу країни. Від продуктивного використання та стану розвитку трудового потенціалу значною мірою залежить успішність переходу країни до нового системно-структурного укладу, такого типу суспільних відносин, де домінуючими факторами прогресу є інтелектуальна творча діяльність.

Об'єктивно, виразною є залежність збалансованого розвитку трудового потенціалу від інституційного регулювання на макрорівні, яка повинна бути спрогнозована та структурно регламентована органами державного управління, адже мінливість та динамічність зовнішнього середовища неоднозначно детермінує стан його складових. Таким чином, реалізація державної політики розвитку і використання трудового потенціалу потребує формування системи та структурування інституційного (інституційно-нормативного) забезпечення.

Проблеми реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу широко досліджені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: С. Бандура, Д. Богині, Б. Генкіна, М. Долішнього, Т. Заєць, М. Заславського, С. Злупка, О. Іляш, Р. Колосова, А. Колот, М. Кольчугіної, Ю. Краснова, Е. Лібанової, Л. Мірабян, Т. Токарського, А. Шаульської. Практичні аспекти інституціалізації соціально-трудова відносин в економіці України розкриті в наукових працях А. Авчухової, О. Балакіревої, Л. Жураковської, В. Засадко, О. Кочемировської, О. Малиновської, О. Пищуліної, Д. Семенової, В. Федоренко. Науковцями загалом вже закладено в основу регулювання процесів розвитку і використання трудового потенціалу структурні аспекти, що позитивно та важливо, втім ще недостатньо розкрито системно-структурні аспекти інституційно-нормативного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу, зокрема стратегічні пріоритети.

Метою статті є обґрунтування прикладних інструментів формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України.

Сьогодні інституційне регулювання трудового потенціалу в Україні забезпечують нормативно-правові документи загальнодержавного та регіонального рівнів, а також ратифіковані документи міжнародного рівня, що передбачають прямий чи опосередкований вплив на складові трудового потенціалу з урахуванням стратегічних завдань розвитку країни, дотриманням положень нормативно-правових документів щодо регулювання інших сфер людської життєдіяльності, а також норм міжнародного права. Так, нормативно-правові документи, що прямо стосуються розвитку і використання трудового потенціалу в Україні, сьогодні охоплюють: Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 року, затверджену розпорядженням КМУ від 22.07.2009 р.; Кодекс законів про працю України, затверджений Законом УРСР від 10.12.1971 р. Групу нормативно-правових документів, що здійснюють регу-

лювання трудового потенціалу в Україні опосередковано, через вплив на його складові, формують Конституція України та інше законодавство загальнодержавного рівня [3, с. 6–8; 6, с. 109–125; 10, с. 145–147].

Загалом на загальнодержавному рівні існує надзвичайно велика кількість нормативно-правових документів, які здійснюють непряме державне регулювання трудового потенціалу в Україні. У світі цього зростає значення тих, що регулюють розвиток і використання трудового потенціалу безпосередньо, зокрема Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 року. Сьогодні надзвичайно важливим є прийняття такої програми, яка б стала інструментом консолідації зусиль всіх управлінських секторів (державних і недержавних) з метою виконання її положень.

Розуміючи потребу формування системи інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу, вважаємо, що відмінним інструментом тут повинна бути стратегія. Переваги такого типу нормативно-правового документу є очевидними: 1) усі його положення можуть базуватися на концептуальних підходах щодо напрямів збалансованого розвитку і продуктивного використання трудового потенціалу; 2) конкретно визначаються мета, цілі та завдання в рамках виконання даного документу; 3) чітко регламентована строківість реалізації відповідних завдань у контексті досягнення поставлених цілей; 4) стратегічні пріоритети, регламентовані в даному документі, стануть нормативно-правовим базисом розробки та впровадження державних цільових програм і програм у рамках міжрегіонального (внутрідержавного, транскордонного) співробітництва, де будуть конкретизовані строки виконання кожного завдання, відповідальні суб'єкти та обсяги ресурсного забезпечення; 5) виникає змога узгодити стратегічні пріоритети з цільовими пріоритетами за іншими сферами суспільного життя держави, а також цільовими пріоритетами країн тих інтеграційних утворень, повноправним членом яких прагне стати Україна [4, с. 400–431; 7, с. 155–184; 11, с. 150–156].

Виходячи з таких переваг стратегічного планування, структурування інституційного забезпечення, на нашу думку, повинно базуватися на розробці стратегічних документів і особливо на довгостроковий період (*рис. 1*). Зауважимо, що при формулюванні положень стратегії вкрай важливо не допускати суперечливості з положеннями чинної нормативно-правової бази України та нормами міжнародного права. З іншого боку, слід пам'ятати про високий ступінь декларативності вітчизняних нормативів. Тому важливо не переобтяжувати текст Стратегії великою кількістю цільових пріоритетів, пам'ятаючи про обмеженість ресурсного забезпечення її виконання та високу ймовірність невиконання низки положень через вкрай мінливе і часто деструктивне зовнішнє середовище.

Вважаємо актуальним розробку та реалізацію Стратегії розвитку і використання трудового потенціалу в Україні на період до 2025 року. Одразу варто обґрунтувати термін дії пропонованого проекту Стратегії – до

Закони
<ul style="list-style-type: none"> • Конституція України; • Кодекс законів про працю України; • Основи законодавства України про охорону здоров'я; • Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення; • Про відпустки; • Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; • Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки; • Про державну програму інформатизації; • Про інноваційну діяльність; • Про освіту; • Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати; • Про свободу совісті та релігійні організації; • Основи законодавства України про культуру; • Про охорону праці; • Про колективні договори і угоди; • Про оплату праці ...
Державні цільові програми
<ul style="list-style-type: none"> • Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року; • Комплексна програма забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін; • Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009 – 2015 роки; • Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів ІКТ «Сто відсотків» на період до 2015 року; • Державна цільова програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008 – 2015 роки; • Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009 – 2015 роки; • Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008 – 2017 роки; • Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки ...
Стратегічні документи
<ul style="list-style-type: none"> • Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 року; • Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року; • Доктрина інформаційної безпеки України; • Стратегія «Україна 2020: стратегія національної модернізації»; • Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року; • Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; • Стратегія інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів на період з 2010 до 2020 року; • Стратегія державної кадрової політики на 2012 – 2020 роки; • Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні; • Стратегія розвитку і використання трудового потенціалу в Україні на період до 2025 року ...

Рис. 1. Інституційне забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України

Джерело: складено авторами.

2025 року. Наразі в Україні залишається чинною Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу на період до 2017 року. Це важливий нормативно-правовий документ концептуального плану, проте на його основі відповідної комплексної програми з цільовим фінансуванням так і не було прийнято. Через те реалізація Стратегії не призведе до нормативних дублювань, а дозволить трансформувати окремі положення даного документа в іншу площину з урахуванням новітніх викликів інформаційної економіки та дещо видозміненого погляду на можливі варіанти збалансованого розвитку і продуктивного використання трудового потенціалу. Подовження терміну дії на строк, більший аніж 2025 рік, буде недоцільним у силу надзвичайно динамічних змін сучасного зовнішнього середовища. Термін реалізації документа з націленістю на реальне дотримання стратегічних пріоритетів протягом 10 років є цілком оптимальним. Виходячи з нинішніх прогностичних розрахунків і припущень щодо перспективних тенденцій та потреб суспільства, встановлення меншого терміну, аніж 10 років, не дозволить простежити та комплексно оцінити ефективність реалізації Стратегії, яка за цільовими пріоритетами вимагає більш тривалого періоду часу.

Структурованість пропонованого нормативно-правового документа набуває вже класичних ознак у чинній нормативно-правовій базі України. При цьому важливо правильно визначити мету, цілі, завдання та принципи реалізації Стратегії (рис. 2), адже від повноти, охопленості та непереобтяженості їх постановки значною мірою залежить успіх реалізації такого документа. Власне в рамках формування системи та

структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу має відбуватись процес прикладного спрямування – прийняття поточних управлінських рішень та реалізація коротко- і середньострокових управлінських проектів з приводу досягнення цілей та виконання завдань, регламентованих у стратегії.

Інституційне забезпечення виконання поставлених завдань може бути досить складним і вимагати консолідації зусиль інститутів різних сфер управлінської діяльності, адже вирішення соціально-трудова проблем лежить на перетині компетенцій суб'єктів господарювання як роботодавців, профспілкових організацій як юридично встановлених структур захисту прав працівників та органів державної влади, які через створення умов бізнес-середовища та регламентацію концептуальних засад управління персоналом мотивують роботодавців до створення необхідних умов для розвитку трудового потенціалу [2, с. 176 – 201; 5, с. 109 – 133; 9, с. 130 – 135].

Виконання положень документа, окрім інституційного, залежить від функціонального (можливостей впливу на дотичні до трудового потенціалу явища і процеси) та ресурсного (можливостей пошуку додаткових джерел фінансового, матеріально-технічного, кадрового забезпечення з одночасним встановленням часових обмежень) забезпечення, управлінського інструментарію виконання положень стратегії (методів, інструментів, важелів). Крім того, слід урахувати можливості відхилення при виконанні положень стратегії, що можуть обумовлюватись динамічними змінами умов зовнішнього середовища, новітніми викликами загальноцивілізаційного поступу тощо. Відповідно, формування

Мета
Формулювання найбільш оптимальних напрямів збалансованого розвитку і продуктивного використання трудового потенціалу країни, виходячи з новітніх викликів інформаційної економіки та поступового подолання численних деструктивів сфери соціально-трудових відносин
Цілі
<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення продуктивного використання трудових потенцій зі створенням сприятливих умов трудової діяльності та недопущенням їх безповоротних втрат, активізацією інноваційної діяльності зі схильністю до творчих, нестандартних підходів при виконанні посадових зобов'язань; • забезпечення розвитку трудового потенціалу через формування розвиненої системи національних цінностей із домінуванням нематеріальних інтересів, духовно-культурного зростання, схильності до постійного розвитку та підвищення рівня професіоналізму; • ефективізація державного регулювання процесів розвитку і використання трудового потенціалу з чіткими орієнтирами на поширення європейських стандартів соціально-трудових відносин
Завдання
<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення продуктивного використання трудових потенцій зі створенням сприятливих умов трудової діяльності та недопущенням їх безповоротних втрат, активізацією інноваційної діяльності зі схильністю до творчих, нестандартних підходів при виконанні посадових зобов'язань; • забезпечення розвитку трудового потенціалу через формування розвиненої системи національних цінностей із домінуванням нематеріальних інтересів, духовно-культурного зростання, схильності до постійного розвитку та підвищення рівня професіоналізму; • ефективізація державної політики використання і розвитку трудового потенціалу з чіткими орієнтирами на поширення європейських стандартів соціально-трудових відносин
Принципи
<ul style="list-style-type: none"> • комплексності; • нормативно-правової відповідності; • соціального діалогу; • відповідальності; • реальності; • ефективності; • результативності

Рис. 2. Змістова сутність проекту «Стратегія розвитку і використання трудового потенціалу України на період до 2025 р.»

Джерело: складено авторами.

системи та структуризація інституційного забезпечення державного регулювання соціально-трудових відносин повинні бути спрямовані на подолання розриву між працею і капіталом (табл. 1).

З боку держави концептуальні інституційні зобов'язання повинні відводитись Міністерству соціальної політики України, у т. ч. в його структурі – Державній інспекції України з питань праці та Державній службі зайнятості України, Міністерству освіти і науки України, а також їх територіальним представництвам. Осо-

бливу роль тут відводимо Державній службі зайнятості України та її територіальним підрозділам, до напрямів діяльності якої належить величезний спектр співпраці з роботодавцями, у т. ч. щодо роз'яснень норм законодавства та впровадження нових прогресивних форм управління персоналом. Потужною державною структурою має також виступати Державна податкова служба України, адже через її управлінський інструментарій значною мірою формується сприятливе бізнес-середовище, що дозволить роботодавцю мобілізувати додаткові фінан-

Таблиця 1

Деталізація процесу досягнення цілей подолання розриву між працею і капіталом

Інституційне забезпечення	Функціональне забезпечення	Ресурсне забезпечення	Управлінський інструментарій	Поточні управлінські дії
Суб'єкти господарювання – роботодавці	Організація, реалізація, мотивація	Фінансове, матеріально-технічне, кадрове	Стратегічне планування, прогнозування потреби в кадрах, система стимулювання, система розвитку	Індивідуалізація матеріальних, моральних, соціальних стимулів; оцінювання продуктивності праці
Профспілкові організації	Аналіз, контроль	Інформаційне	Оцінювання ефективності управління персоналом	Формулювання рекомендацій, визначення рівня задоволеності персоналу
Органи державної влади	Планування, регулювання, мотивація	Нормативно-правове, інформаційне, фінансове	Нормативно-правове регулювання, бюджетне фінансування (дотування), освітня та кадрова підготовка	Неперервний моніторинг співвідношення з виявленням впливів на результати діяльності суб'єктів господарювання

Джерело: складено авторами.

сові ресурси, спрямувавши їх на необхідні в рамках виконання поставленого завдання цілі.

У табл. 1 узагальнено розподіл сфер відповідальності різних типів суб'єктів, які можуть брати участь у подоланні розриву між працею і капіталом, зокрема звернено увагу на зв'язок інституційного та функціонального забезпечення. Очевидно, що якщо роботодавець повинні забезпечувати організацію та реалізацію відповідних заходів у рамках виконання поставленого завдання, то функції профспілкових організацій мають в основному зводитись до аналізу і контролю діяльності роботодавця щодо дотримання вимог відповідності рівня оплати праці та стимулювання з іншими означеними характеристиками трудової діяльності. Аналітичні матеріали профспілкових організацій повинні стосуватися не лише діяльності суб'єктів господарювання за цим напрямом, але й держави, зокрема: 1) щодо доцільності впровадження саме таких цілей та завдань у нинішніх умовах існування величезної кількості деструктивів розвитку і використання трудового потенціалу; 2) щодо ефективності реалізації регламентованих державою концептів на конкретному підприємстві з простеженням можливих причин такого стану справ; 3) щодо сприйняття відповідних нововведень, які зокрема можуть відбуватись і в рамках соціальних інновацій [1, с. 72 – 95; 8, с. 250 – 272].

На загальнодержавному рівні подолання розриву між працею та капіталом повинно здійснюватись більш концептуально та в першу чергу (управлінський інструментарій тут може бути значно ширшим) – через нормативно-правове регулювання, бюджетне фінансування (дотування), а також освітню та кадрову підготовку. Звичайно, можливих методів, інструментів та важелів виконання кожного завдання Стратегії може бути значно більше. Якщо концентруватись на методах, то їх традиційно варто розрізняти в розрізі адміністративно-правових, фінансово-економічних та соціально-психологічних.

Втім, забезпечення відповідальності за виконання Стратегії згідно з існуючими сьогодні реаліями практики державної політики є важко виконуваним завданням. Це пов'язано з практичною руйнацією інституту відповідальності державної влади через потужні суб'єктивні впливи. Для реального дотримання таких положень ідеальним способом звичайно може бути громадянський контроль, але знову ж таки тут проблема криється у нерозвиненості громадянського суспільства в Україні, його інфантильних проявах, апатії, абсолютної адаптації до системних умов, які часто виходять за межі моральних установок. У принципі, досить дієвим способом тут може бути посилення ролі самих роботодавців як порівняно більш зацікавлених суб'єктів у реалізації положень Стратегії через їх залучення до співпраці з органами державної влади в рамках різних форм соціального діалогу.

ВИСНОВКИ

По суті, інституційне забезпечення збалансованого розвитку і продуктивного використання трудового потенціалу в Україні є вигідним для усіх учасників соціально-трудових відносин. Для держави це означає

розвиток підприємництва з потужною інноваційною спрямованістю, що в цілому прямо детермінує загальний соціально-економічний стан країни та забезпечить гармонійний перехід до інформаційної економіки. Роботодавець у випадку реалізації положень Стратегії та досягнення її мети отримає конкурентоспроможний персонал, здатний до розвитку, з високими трудовими потенціями, реалізація яких дозволить значно підвищити фінансові результати підприємницької діяльності та забезпечить успішну діяльність підприємства на довгострокову перспективу. Сам працівник отримає широке поле можливостей використання та розвитку своїх трудових потенцій відповідно до власних уподобань і очікувань. Така загальна відповідність інтересам усіх учасників соціально-трудових відносин унаслідок ефективної реалізації Стратегії є очевидною, проте в дійсності зіштовхується з проблемою системних суперечностей та суб'єктивних відношень, що підтверджує необхідність їх подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Богиня Д. П.** Конкурентоспроможність робочої сили в системі соціально-трудових відносин : монографія / Д. П. Богиня, Г. Т. Куліков, та ін. / НАН України, Ін-т економіки / Відп. ред. Д. П. Богиня. – К., 2003. – 214 с.
- 2. Долішній М. І.** Трудовий потенціал, зайнятість і ринок праці : монографія / М. І. Долішній, С. М. Злупко, Т. Б. Токарський. – Львів, 1997. – 340 с.
- 3. Засанська С. В.** Трудовий потенціал регіону: розвиток та збереження в сучасних економічних умовах : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / С. В. Засанська ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 19 с.
- 4. Іляш О. І.** Трансформації системи соціальної безпеки України: регіональний вимір : монографія / О. І. Іляш. – Львів : ПАІС, 2012. – 592 с.
- 5. Лич В. М.** Трудовий потенціал: теорія та практика відтворення : монографія / В. М. Лич. – К. : Науковий світ, 2003. – 313 с.
- 6. Лісогор Л. С.** Формування ринку праці в Україні : монографія / Л. С. Лісогор. – К. : Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 296 с.
- 7.** Стратегія соціально-економічного розвитку: держава, суспільство, особистість : монографія / І. К. Бондар, Л. М. Ільч, М. В. Чечетов та ін. – К. : Корпорація, 2005. – 270 с.
- 8. Трубич С. Ю.** Трудовий потенціал і зайнятість населення України в умовах ринкової трансформації економіки : дис... д-ра екон. наук: 08.01.01 / С. Ю. Трубич ; ЛНУ ім. І. Ф. – Львів, 2000. – 449 с.
- 9. Ус Г. О.** Моделювання факторів впливу на інтелектуалізацію трудового потенціалу / Г. О. Ус // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 130 – 135.
- 10. Шум М. А.** Деякі питання розвитку трудових ресурсів у сучасних умовах / М. А. Шум, Д. Є. Филипська // Бізнес Інформ. – 2011. – № 2, Т. 2. – С. 145 – 147.
- 11. Юрик Я. І.** Ринок праці України: вчора, сьогодні, завтра / Я. І. Юрик, Ю. І. Коновалов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 150 – 156.

REFERENCES

- Bohynia, D. P. et al. *Konkurentospromozhnist robochoi syly v systemi sotsialno-trudovykh vidnosyn* [The competitiveness of the labor force in the system of industrial relations]. Kyiv, 2003.
- Bondar, I. K. et al. *Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: derzhava, suspilstvo, osobystist* [Strategy of socio-economic

development, the state, society, personality]. Kyiv: Korporatsiia, 2005.

Dolishnii, M. I., Zlupko, S. M., and Tokarskyi, T. B. *Trudovyi potentsial, zainiatist i rynek pratsi* [Labor potential, employment and the labor market]. Lviv, 1997.

Iliash, O. I. *Transformatsii systemy sotsialnoi bezpeky Ukrainy: rehionalnyi vymir* [Transformation of Social Security Ukraine: regional dimension]. Lviv: PAIS, 2012.

Lych, V. M. *Trudovyi potentsial: teoriia ta praktyka vidtvorenia* [Labor potential: theory and practice play]. Kyiv: Naukovyi svit, 2003.

Lisohor, L. S. *Formuvannia rynku pratsi v Ukraini* [Formation of the labor market in Ukraine]. Kyiv: In-t ekonomiky NANU, 2003.

Shum, M. A., and Fylypska, D. Ye. "Deiaki pytannia rozvytku trudovykh resursiv u suchasnykh umovakh" [Some of the development of human resources in modern conditions]. *Biznes Inform*, vol. 2, no. 2 (2011): 145-147.

Trubych, S. Yu. "Trudovyi potentsial i zainiatist naselennia Ukrainy v umovakh rynkovoï transformatsii ekonomiky" [Labor and employment potential of Ukraine in a market economy transformation]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.01.01*, 2000.

Us, H. O. "Modeliuvannia faktoriv vplyvu na intelektualizatsiiu trudovoho potentsialu" [Simulation of factors influencing the intellectualization of labor potential]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 130-135.

Yuryk, Ya. I., and Kononov, Yu. I. "Rynek pratsi Ukrainy: vchora, syohodni, zavtra" [The labor market in Ukraine: yesterday, today and tomorrow]. *Biznes Inform*, no. 8 (2014): 150-156.

Zasanska, S. V. "Trudovyi potentsial rehionu: rozvytok ta zberezhenia v suchasnykh ekonomichnykh umovakh" [The employment potential of the region: the development and preservation of the current economic conditions]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07*, 2010.

УДК 338.24

РЕГУЛЯТОРНИ ЗАСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 СИРОТА В. С.

УДК 338.24

Сирота В. С. Регуляторні засоби попередження загроз економічній безпеці підприємств

Розглянуто підходи провідних держав світу до забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Визначені основні завдання державних органів у питанні забезпечення економічної безпеки бізнесу. Окреслено проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств в Україні та напрями їх вирішення на рівні держави. Обґрунтовано необхідність поділу загроз економічній безпеці підприємства як за сферою виникнення, так і за рівнями. Запропоновано розділяти як внутрішні, так і зовнішні загрози економічній безпеці суб'єкта господарювання на три рівні: мікро-, мезо- і макрорівень. Описано важливість розгляду економічної безпеки підприємств на макроекономічному рівні. Визначені основні напрями вирішення існуючих проблем та можливі варіанти дій держави за кожним напрямом. Обґрунтовано, що комплексний підхід до вирішення окреслених проблем забезпечить вітчизняним підприємствам можливість економічно безпечно функціонувати та дієві стимули для розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, держава, регуляторні засоби.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Сирота Вероніка Сергіївна – здобувач, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерна, 30-32, Київ, 03113, Україна)

E-mail: Veronika.syrota@gmail.com

УДК 338.24

Сирота В. С. Регуляторные способы предупреждения угроз экономической безопасности предприятия

Рассмотрены подходы ведущих государств мира к обеспечению экономической безопасности субъектов хозяйствования. Определены основные задачи государственных органов в вопросах обеспечения экономической безопасности бизнеса. Очерчены проблемы обеспечения экономической безопасности предприятий в Украине и направления их решения на уровне государства. Обоснована необходимость разделения угроз экономической безопасности предприятия как по сфере возникновения, так и по уровням. Предложено разделять как внутренние, так и внешние угрозы экономической безопасности субъекта хозяйствования на три уровня: микро-, мезо- и макроуровень. Описана важность рассмотрения экономической безопасности предприятий на макроэкономическом уровне. Определены основные направления решения существующих проблем и возможные варианты действий государства по каждому направлению. Обосновано, что комплексный подход к решению очерченных проблем обеспечит отечественным предприятиям возможность экономически безопасного функционирования и действенные стимулы для развития.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, государство, регуляторные средства.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Сирота Вероника Сергеевна – соискатель, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерная, 30-32, Киев, 03113, Украина)

E-mail: Veronika.syrota@gmail.com

UDC 338.24

Syrota V. S. Regulatory Ways to Prevent Threats to the Economic Security of Enterprises

Approaches of the leading world countries to ensure the economic security of business entities have been considered. The main tasks of the State authorities in the matters of economic securing the business activities have been determined. The challenges of ensuring the economic security of enterprises in Ukraine as well as directions for solving problems at the State level are outlined. The necessity of separating threats to economic security of enterprise, both by the areas of their occurrence and by levels of threat, have been substantiated. It has been suggested to separate internal and external threats to the economic security of a business entity into the three levels: micro-, meso- and macro-level. The importance of addressing the economic security of enterprises at the macroeconomic level is described. The main directions of solving the present problems and options for State's action in each given direction have been determined. It is proved, that a comprehensive approach to solving the outlined problems will enable domestic enterprises to economically safe operation and will provide effective incentives for their development.

Key words: economic security, enterprise, State, regulatory means

Pic.: 2. **Bibl.:** 8.

Syrota Veronika S. – Applicant, University of Economics and Law «KROK» (vul. Lagerna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine)

E-mail: Veronika.syrota@gmail.com

development, the state, society, personality]. Kyiv: Korporatsiia, 2005.

Dolishnii, M. I., Zlupko, S. M., and Tokarskyi, T. B. *Trudovyi potentsial, zainiatist i rynek pratsi* [Labor potential, employment and the labor market]. Lviv, 1997.

Iliash, O. I. *Transformatsii systemy sotsialnoi bezpeky Ukrainy: rehionalnyi vymir* [Transformation of Social Security Ukraine: regional dimension]. Lviv: PAIS, 2012.

Lych, V. M. *Trudovyi potentsial: teoriia ta praktyka vidtvorenia* [Labor potential: theory and practice play]. Kyiv: Naukovyi svit, 2003.

Lisohor, L. S. *Formuvannia rynku pratsi v Ukraini* [Formation of the labor market in Ukraine]. Kyiv: In-t ekonomiky NANU, 2003.

Shum, M. A., and Fylypska, D. Ye. "Deiaki pytannia rozvytku trudovykh resursiv u suchasnykh umovakh" [Some of the development of human resources in modern conditions]. *Biznes Inform*, vol. 2, no. 2 (2011): 145-147.

Trubych, S. Yu. "Trudovyi potentsial i zainiatist naselennia Ukrainy v umovakh rynkovoï transformatsii ekonomiky" [Labor and employment potential of Ukraine in a market economy transformation]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.01.01*, 2000.

Us, H. O. "Modeliuvannia faktoriv vplyvu na intelektualizatsiiu trudovoho potentsialu" [Simulation of factors influencing the intellectualization of labor potential]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 130-135.

Yuryk, Ya. I., and Konovalov, Yu. I. "Rynek pratsi Ukrainy: vchora, syohodni, zavtra" [The labor market in Ukraine: yesterday, today and tomorrow]. *Biznes Inform*, no. 8 (2014): 150-156.

Zasanska, S. V. "Trudovyi potentsial rehionu: rozvytok ta zberezhenia v suchasnykh ekonomichnykh umovakh" [The employment potential of the region: the development and preservation of the current economic conditions]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.07*, 2010.

УДК 338.24

РЕГУЛЯТОРНІ ЗАСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 СИРОТА В. С.

УДК 338.24

Сирота В. С. Регуляторні засоби попередження загроз економічній безпеці підприємств

Розглянуто підходи провідних держав світу до забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Визначені основні завдання державних органів у питанні забезпечення економічної безпеки бізнесу. Окреслено проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств в Україні та напрями їх вирішення на рівні держави. Обґрунтовано необхідність поділу загроз економічній безпеці підприємства як за сферою виникнення, так і за рівнями. Запропоновано розділяти як внутрішні, так і зовнішні загрози економічній безпеці суб'єкта господарювання на три рівні: мікро-, мезо- і макрорівень. Описано важливість розгляду економічної безпеки підприємств на макроекономічному рівні. Визначені основні напрями вирішення існуючих проблем та можливі варіанти дій держави за кожним напрямом. Обґрунтовано, що комплексний підхід до вирішення окреслених проблем забезпечить вітчизняним підприємствам можливість економічно безпечно функціонування та дієві стимули для розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, держава, регуляторні засоби.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Сирота Вероніка Сергіївна – здобувач, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерна, 30-32, Київ, 03113, Україна)

E-mail: Veronika.syrota@gmail.com

УДК 338.24

Сирота В. С. Регуляторные способы предупреждения угроз экономической безопасности предприятия

Рассмотрены подходы ведущих государств мира к обеспечению экономической безопасности субъектов хозяйствования. Определены основные задачи государственных органов в вопросах обеспечения экономической безопасности бизнеса. Очерчены проблемы обеспечения экономической безопасности предприятий в Украине и направления их решения на уровне государства. Обоснована необходимость разделения угроз экономической безопасности предприятия как по сфере возникновения, так и по уровням. Предложено разделять как внутренние, так и внешние угрозы экономической безопасности субъекта хозяйствования на три уровня: микро-, мезо- и макроуровень. Описана важность рассмотрения экономической безопасности предприятий на макроэкономическом уровне. Определены основные направления решения существующих проблем и возможные варианты действий государства по каждому направлению. Обосновано, что комплексный подход к решению очерченных проблем обеспечит отечественным предприятиям возможность экономически безопасного функционирования и действенные стимулы для развития.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, государство, регуляторные средства.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Сирота Вероника Сергеевна – соискатель, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерная, 30-32, Киев, 03113, Украина)

E-mail: Veronika.syrota@gmail.com

UDC 338.24

Syrota V. S. Regulatory Ways to Prevent Threats to the Economic Security of Enterprises

Approaches of the leading world countries to ensure the economic security of business entities have been considered. The main tasks of the State authorities in the matters of economic securing the business activities have been determined. The challenges of ensuring the economic security of enterprises in Ukraine as well as directions for solving problems at the State level are outlined. The necessity of separating threats to economic security of enterprise, both by the areas of their occurrence and by levels of threat, have been substantiated. It has been suggested to separate internal and external threats to the economic security of a business entity into the three levels: micro-, meso- and macro-level. The importance of addressing the economic security of enterprises at the macroeconomic level is described. The main directions of solving the present problems and options for State's action in each given direction have been determined. It is proved, that a comprehensive approach to solving the outlined problems will enable domestic enterprises to economically safe operation and will provide effective incentives for their development.

Key words: economic security, enterprise, State, regulatory means

Pic.: 2. **Bibl.:** 8.

Syrota Veronika S. – Applicant, University of Economics and Law «KROK» (vul. Lagerna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine)

E-mail: Veronika.syrota@gmail.com

У сучасних нестабільних умовах функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання, що супроводжується високим рівнем загроз та низькою прогнозованістю діяльності, виникає необхідність належного наукового обґрунтування напрямів зміцнення їх економічної безпеки з метою забезпечення можливостей не лише стабільного функціонування, але й подальшого розвитку.

Саме тому однією з найважливіших проблем сьогодення, яка потребує нагального вирішення, є обґрунтування шляхів і напрямів забезпечення економічної безпеки підприємств, тобто механізму формування і підтримання умов безпечного розвитку суб'єкта господарювання на державному рівні.

Вивченню питань забезпечення економічної безпеки підприємства присвячено багато досліджень останніх років. Водночас варто зазначити, що більшість із них є вузькоспеціалізованими. Так, Шабінський О. В. [7] розглядає забезпечення економічної безпеки підприємств агросектора, В. Ф. Проскура та С. А. Жуков [5] віддають перевагу вивченню окремих засад забезпечення економічної безпеки держави та підприємства без їх взаємозв'язку, В. В. Немченко та В. В. Малішевська у своєму дослідженні [3] лише побіжно торкаються проблем забезпечення економічної безпеки підприємств на державному рівні, не заглиблюючись у їх розгляд, В. І. Воробйов [1] здійснює спробу комплексного розгляду системи економічної безпеки підприємства, однак спрямовує увагу швидше на з'ясування ролі економічної безпеки підприємства в системі економічної безпеки держави, В. П. Стадник у своїй праці [6] приділяє увагу переважно дослідженню питань забезпечення економічної безпеки держави в цілому. Також варто виділити і дослідження О. Д. Гудзинського, С. М. Судомир, Т. О. Гуренко, Н. В. Гайдамак [2], в якому здійснюється комплексний розгляд питань забезпечення економічної безпеки підприємства.

Незважаючи на значну кількість досліджень піднятих у статті питань, на сьогодні назріла необхідність формування розподілення загроз за рівнями виникнення, формування засад забезпечення економічної безпеки бізнесу на макроекономічному рівні.

Головна *мета* статті – визначення основних проблем забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств на напрямів їх вирішення на макроекономічному рівні з урахуванням провідного світового досвіду.

Економічне середовище за своєю суттю дуже динамічне, тому майже не існує такого становища, за якого не виникало б жодних загроз для господарської діяльності. Кожен суб'єкт господарювання у процесі своєї діяльності стикається з цілою низкою проблем, які загрожують економічній безпеці та можуть виникати як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі підприємства і, при цьому, мати різний ступінь впливу на господарську діяльність.

Пропонуємо здійснити поділ загроз економічній безпеці підприємства за трьома рівнями: макро-, мезо та мікрорівень.

Зазначений поділ дозволить формувати певні завдання та вживати заходів впливу на конкретні види за-

гроз на визначених управлінських рівнях і, таким чином, забезпечувати економічну безпеку підприємства.

Зовнішні загрози макrorівня – це сукупність всіх тих умов та чинників, які здатні здійснювати негативний вплив на господарський процес та економічну безпеку підприємства на загальносвітовому рівні. Даний вид загроз присутній в діяльності тих суб'єктів, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. До таких загроз можуть відноситися політичні, економічні, фінансові, юридичні та ін. Тобто, до таких загроз можуть бути віднесені всі ті фактори (умови, дії), які ускладнюватимуть чи унеможливуватимуть здійснення господарської діяльності підприємством на ринках окремих країн чи на глобальному ринку в цілому.

Значну роль у забезпеченні економічної безпеки суб'єктів господарювання на макроекономічному рівні, у тому числі й на засадах соціально відповідального менеджменту, відіграє держава, про що свідчить і світова практика. Зокрема, європейський бізнес розглядає державу як регулятор, що впливає на правила поведінки на ринку і сприяє сталому розвитку бізнесу і суспільства, тому європейське бачення корпоративної соціальної відповідальності полягає в соціально відповідальності ведення бізнесу за досить помітної ролі держави. При цьому побудовані протягом тривалого часу тісні партнерські відносини держави з бізнесом всебічно підтримуються. Наприклад, держава може володіти значними пакетами акцій, мати своїх представників в управлінні великих підприємств, брати участь у прийнятті відповідальних рішень тощо. Бізнес надає державним органам влади і суспільству різноманітну інформацію про свою діяльність, проводить консультації з питань стосовно підтримки різних програм, спрямованих на соціальну сферу.

Європейська модель соціальної відповідальності орієнтує підприємництво на три сфери прояву ініціативи: економіку; зайнятість; екологію. Відповідно, корпоративна соціальна відповідальність бізнесу поширюється на умови праці, заробітну плату, випуск якісної продукції та надання послуг, охорону навколишнього середовища, зайнятість у конкретному регіоні, реалізацію соціальних ініціатив населення. Відповідальність, пов'язана з реалізацією регіональних соціальних проблем, здійснюється через конкурсні гранти у співпраці з місцевим самоврядуванням.

Отже, європейське розуміння корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) полягає у веденні бізнесу в соціально відповідальний спосіб, і відбувається це за досить помітного впливу держави, з якою в нього існують партнерські відносини. Держава нерідко володіє значними пакетами акцій, має своїх представників в управлінні всіх великих фірм. Відповідно вплив держави є не опосередкованим, як у США, а прямим. Цим європейська модель корпоративної соціальної відповідальності принципово відрізняється від американської моделі.

У США існує низка стимулюючих інструментів на законодавчому рівні, зокрема, щодо впровадження корпоративної соціальної відповідальності підприємства щодо працівників. Корпорації отримують податкові

пільги в разі найму на роботу інвалідів, пенсіонерів, молоді, ветеранів. Існує три види таких податкових пільг:

- ✦ пільги для малого бізнесу, що може розраховувати на щорічний кредит з метою створити додаткові робочі місця для інвалідів;
- ✦ пільги для підприємств, що мають право отримати певні знижки в оподаткуванні у зв'язку зі створенням сприятливого для інвалідів оточення на робочому місці;
- ✦ пільги для роботодавців, яким дозволено мати податковий кредит, якщо вони наймають молоді, ветеранів, пенсіонерів тощо [8].

Дещо іншим шляхом іде розвиток і впровадження корпоративної соціальної відповідальності в країнах з трансформаційною економікою. Зокрема, у Росії на сьогодні використовується модель КСВ, яка базується на елементах європейської (бажання підприємств отримати від держави чіткі законодавчі рамки корпоративної соціальної відповідальності) та американської (добровільне ініціювання бізнесом) моделей.

У російській моделі корпоративної соціальної відповідальності основна увага приділяється працівникам та державі, а решті зацікавленим сторонам приділяється значно менше уваги [4].

Впровадження моделі КСВ відповідно здійснюється і на рівні держави (дія постанов, розпоряджень, законів із регулювання різних сфер корпоративної соціальної відповідальності), і на рівні підприємств (введення контрольних заходів та процедур, покращення стандартів якості тощо).

Щодо *Республіки Білорусь*, то на її теренах підприємства впроваджують корпоративну відповідальність не лише за рахунок реалізації внутрішньо корпоративної соціальної відповідальності, спрямованої на розвиток персоналу, забезпечення високої якості продукції, що випускає, охорону праці тощо, вони направляють свою діяльність на організацію соціально значимих акцій.

Основні завдання державних органів розвинених країн світу в питаннях забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання представлено на *рис. 1*.

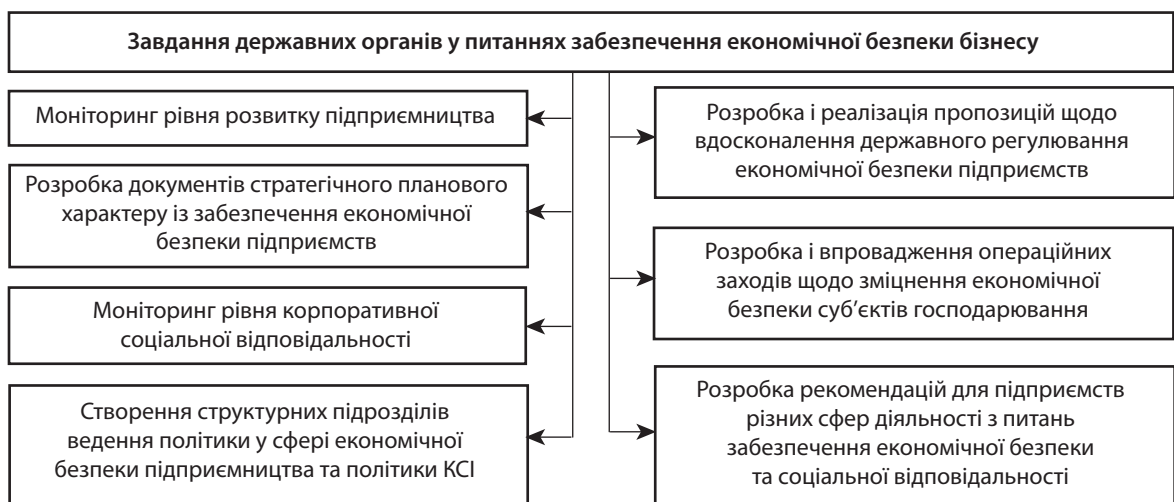

Рис. 1. Основні завдання державних органів розвинених країн світу в питаннях забезпечення економічної безпеки та соціально відповідального бізнесу

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень.

Варто відзначити, що в *Україні* на сьогодні питання забезпечення економічної безпеки, як і корпоративної соціальної відповідальності підприємств, не є пріоритетними, що пояснюється нестабільністю зовнішньополітичного та економічного становища країни. Однак, водночас, ці питання є актуальними і нагальними, особливо в тих кризових умовах, в яких вимушені функціонувати вітчизняні суб'єкти господарювання протягом останніх років.

Зокрема, у процесі функціонування вітчизняних підприємств зіштовхуються з цілою низкою зовнішніх загроз їх економічній безпеці, серед яких варто виокремити такі:

- ✦ недосконала законодавча база;
- ✦ високий рівень податкового навантаження;
- ✦ обмеженість доступу на світові ринки;
- ✦ низька інвестиційна привабливість окремих підприємств, галузей і країни в цілому;
- ✦ високий рівень корумпованості державних органів та установ;
- ✦ недосконалість і корумпованість судової та правоохоронної систем;
- ✦ наявність явища «рейдерства»;
- ✦ криза банківської системи;
- ✦ переважно декларативний характер підтримки інноваційної діяльності;
- ✦ політична нестабільність (*рис. 2*).

Одним із головних напрямів вирішення цілого ряду проблем у забезпеченні економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання є вдосконалення законодавчої бази. Слід відзначити, що кожного року в *Україні* приймається цілий ряд поправок і змін до законодавчих актів, спрямованих на їх удосконалення, однак на практиці це призводить лише до ускладнення функціонування господарюючих суб'єктів, оскільки надто мінливе законодавство вимагає постійних змін в організації та веденні діяльності, проведенні окремих операцій тощо.

Виходячи з вищенаведеного, можемо відмітити, що зміни до законодавства потрібні, однак вони мають

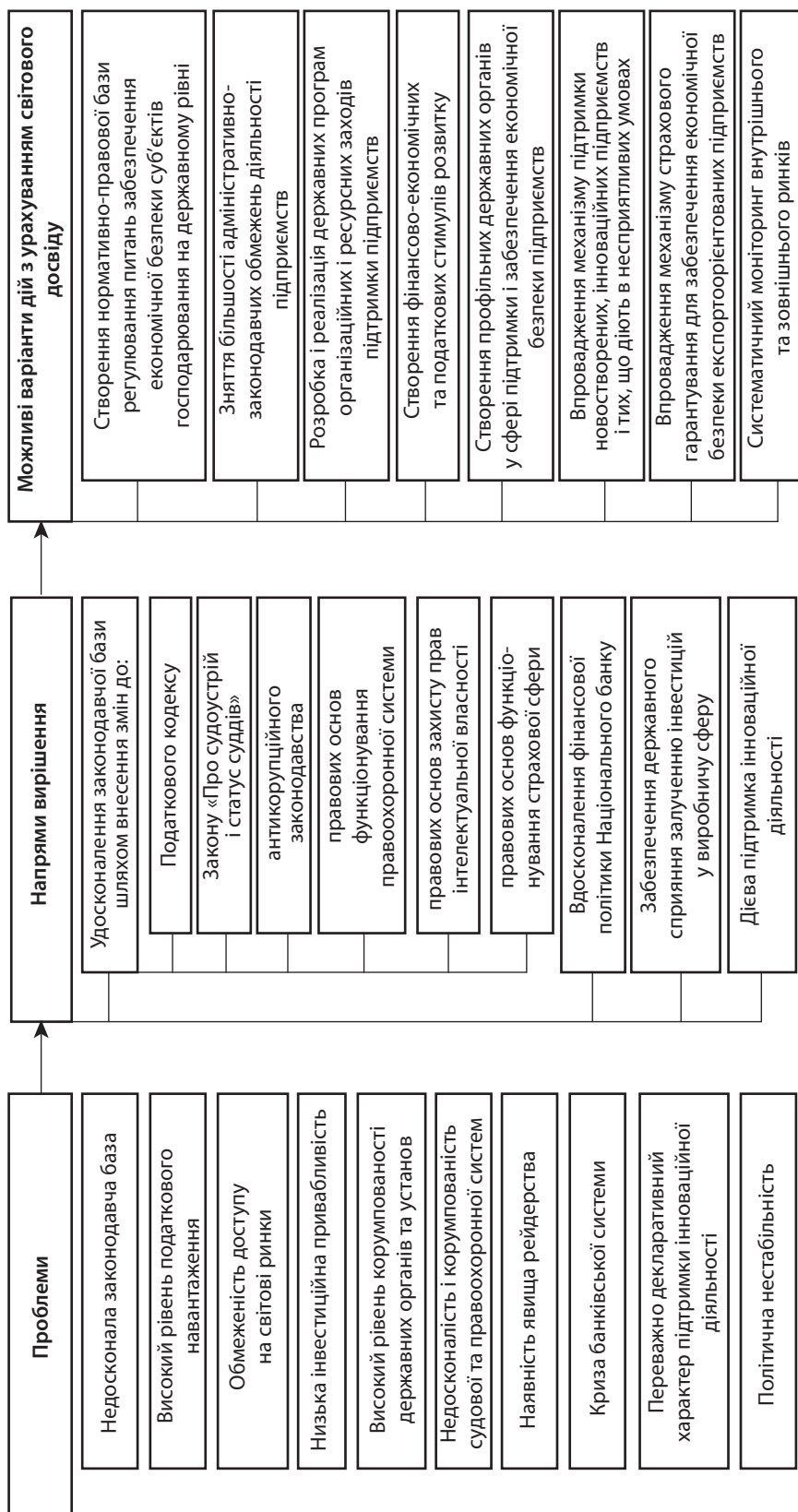

Рис. 2. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств в Україні та напрями їх вирішення на рівні держави

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень.

бути виваженими і комплексними і, крім того, пройти кілька стадій обговорення – як у вузькому колі спеціалістів, так і в широких колах громадськості для уникнення необхідності постійного внесення правок і доповнень у майбутньому.

З нашої точки зору, основними нормативними документами, які потребують доопрацювання з точки зору забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання, є такі:

- ✦ Податковий кодекс;
- ✦ Закон «Про судоустрій і статус суддів»;
- ✦ антикорупційне законодавство;
- ✦ правові основи функціонування правоохоронної системи;
- ✦ правові основи захисту прав інтелектуальної власності;
- ✦ правові основи функціонування страхової сфери.

Також важливим заходом держави у підвищенні рівня економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання має стати вдосконалення фінансової політики Національного банку України.

Зокрема, на сьогодні така політика є відверто провальною і лише сприяє панічним настроям на ринку валюти, а, отже, і підвищенню ризикової діяльності вітчизняних підприємств, особливо тих, що закуповують сировину за кордоном, що, у кінцевому результаті, призводить до скорочення обсягів виробництва такої продукції, а, отже, і до падіння ВВП.

Ще одним ключовим моментом у системі державного сприяння економічній безпеці суб'єктів господарювання має стати підтримка залучення інвестицій у виробничу сферу. Така підтримка може бути реалізованою за допомогою різноманітних способів, однак в будь-якому разі вона повинна бути дієвою, тобто мати практичні механізми реалізації, а не просто декларуватися у певних документах.

На сьогодні в Україні в нормативних документах визначені окремі підходи до вирішення вказаної проблеми і, зокрема, запровадження окремих пільг для підприємств, які впроваджують ресурсозберігаючі технології. Однак, на практиці не існує конкретного механізму реалізації таких пільг, що дозволяє їх застосовувати зовсім не за призначенням.

Наступний важливий крок на державному рівні в системі забезпечення економічної безпеки підприємств – підтримка інноваційної діяльності. На сьогодні в Україні є значний кадровий потенціал для інноваційної діяльності в різноманітних сферах, однак не існує реальної державної підтримки такої діяльності. Незацікавленість промислового сектора в інноваціях і винаходах, а також відсутність державної підтримки лише стимулюють значний відтік науковців за межі країни, зменшуючи, тим самим, кадровий потенціал різних секторів економіки і знижуючи рівень економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання.

Отже, підтримка інноваційної діяльності також має стати одним із пріоритетних напрямів державної діяльності для того, аби стимулювати вітчизняні підприємства до розвитку, підвищення конкурентоспро-

можності і, як наслідок, підвищення рівня економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Сьогодні вітчизняні суб'єкти господарювання в процесі функціонування зіштовхуються з цілою низкою проблем формування їх економічної безпеки, і якщо частину з них можна вирішити на рівні підприємства, то інша лежить у площині державного регулювання. На основі вивчення провідних світових підходів до забезпечення економічної безпеки бізнесу визначені основні напрями вирішення існуючих проблем та можливі варіанти дій держави за кожним напрямом. Лише комплексний підхід до вирішення окреслених проблем забезпечить вітчизняним підприємствам можливість економічно безпечно функціонування та дієві стимули для розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Воробйов В. І.** Методичні основи побудови комплексної системи економічної безпеки підприємства / В. І. Воробйов // Наукові записки. – 2011. – № 1 (34). – С. 38 – 43.
2. **Гудзинський О. Д.** Управління ризиками та економічною безпекою / О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Т. О. Гуренко, Н. В. Гайдамак. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 237 с.
3. **Немченко В. В.** Забезпечення економічної безпеки підприємства / В. В. Немченко, В. В. Малішевська // Економіка харчової промисловості. – 2012. – № 3 (15). – С. 10 – 13.
4. **Основи экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность)** / Под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Интел-Синтез, 2011. – 288 с.
5. **Проскура В. Ф.** Формування засад забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства / В. Ф. Проскура, С. А. Жуков // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 299 – 307.
6. **Стадник В. П.** Економічна безпека в системах ринкових трансформацій / В. П. Стадник // Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент. – 2012. – № 9. – С. 68 – 74.
7. **Шабінський О. В.** Територіальний рівень забезпечення системи економічної безпеки підприємств агросектора України / О. В. Шабінський // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. – 2014. – Випуск 150. – С. 317 – 323.
8. **Barth R.** Corporate Social Responsibility in Europe : Rhetoric and Realities / R. Barth, R. Wolf. – London : MPG Books Group, 2009. – 376 p.

Науковий керівник – Петрова І. Л., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу, Університет економіки та права «Крок» (Київ)

REFERENCES

- Barth, R., and Wolf, R. *Corporate Social Responsibility in Europe : Rhetoric and Realities*. London: MPG Books Group, 2009.
- Hudzynski, O. D. et al. *Upravlinnia ryzykamy ta ekonomichnoiu bezpekoiu* [Risk management and economic security]. Kyiv: IPK DSZU, 2010.
- Nemchenko, V. V. "Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryemstva" [Ensuring economic security]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 3 (15) (2012): 10-13.
- Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (Gosudarstvo, region, predpriatie, lichnost)* [Foundations of Economic Security (state, region, enterprise identity)]. Moscow: Intel-Sintez, 2011.

Proskura, V. F., and Zhukov, S. A. "Formuvannya zasad zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky na rivni derzhavy, rehionu, pidpriemstva" [Formation of principles to ensure economic security at state, region, enterprise]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, no. 2 (2011): 299-307.

Stadnyk, V. P. "Ekonomichna bezpeka v systemakh rynkovykh transformatsii" [Economic security systems market transformation]. *Ekonomichni nauky. Seriya "Ekonomika ta menedzhment"*, no. 9 (2012): 68-74.

Shabinskyi, O. V. "Terytorialnyi riven zabezpechennia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv ahrosektora Ukrainy" [Territorial level of economic security systems agricultural sector of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva*, no. 150 (2014): 317-323.

Vorobiov, V. I. "Metodychni osnovy pobudovy kompleksnoi systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Methodical bases of an integrated system of economic security]. *Naukovi zapysky*, no. 1 (34) (2011): 38-43.

УДК 332.14:334.012.64:504.05

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДИНАМІКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РЕГІОНУ

© 2015 БОНДАРЕНКО С. А.

УДК 332.14:334.012.64:504.05

Бондаренко С. А. Аналітична оцінка динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону

Метою статті є аналітична оцінка динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону. Проаналізовано сучасний стан інноваційної діяльності та інноваційної активності промислових підприємств Одеської області, що дало можливість виявити основні проблеми та ключові перешкоди на шляху впровадження екологічних інновацій для екологізації регіону. Установлено, що основною проблемою є невиважена політика фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств. Крім того, державний менеджмент знаходиться у критичному стані щодо здатності регулювання інноваційної діяльності у сфері природокористування. Зазначено, що в Одеському регіоні не працюють механізми стимулювання еколого-інноваційної діяльності, тому на промислових підприємствах екологічні інновації майже не впроваджуються. Обґрунтовано актуальність доповнення регіональної політики дієвими мотиваційними механізмами для забезпечення реалізації концепції екологічно-сталого розвитку на рівні суб'єктів реального сектора економіки. Запропоновано основні напрямки реалізації політики для забезпечення процесу екологізації регіону.

Ключові слова: екологізація регіону, екологічні інновації, інноваційна діяльність, інноваційна активність промислових підприємств, державне управління, еколого-інноваційна діяльність, державна екологічна інноваційна політика, регіон.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Бондаренко Світлана Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (Французький бульвар, 29, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: lana.bond15@mail.ru

УДК 332.14:334.012.64:504.05

Бондаренко С. А. Аналитическая оценка динамики инновационной деятельности промышленных предприятий Одесской области для выявления возможностей экологизации региона

Целью статьи является аналитическая оценка динамики инновационной деятельности промышленных предприятий Одесской области для выявления возможностей экологизации региона. Проанализировано современное состояние инновационной деятельности и инновационной активности промышленных предприятий Одесской области, что позволило выявить основные проблемы и ключевые препятствия на пути внедрения экологических инноваций для экологизации региона. Установлено, что основной проблемой является невзвешенная политика финансирования инновационной деятельности промышленных предприятий. Кроме того, государственный менеджмент находится в критическом состоянии относительно способности регулирования инновационной деятельности в сфере природопользования. Указано, что в Одесском регионе не работают механизмы стимулирования эколого-инновационной деятельности, поэтому на промышленных предприятиях экологические инновации почти не внедряются. Обоснована актуальность дополнения региональной политики действенными мотивационными механизмами для обеспечения реализации концепции экологически устойчивого развития на уровне субъектов реального сектора экономики. Предложены основные направления реализации политики для обеспечения процесса экологизации региона.

Ключевые слова: экологизация региона, экологические инновации, инновационная деятельность, инновационная активность промышленных предприятий, государственное управление, эколого-инновационная деятельность, государственная экологическая инновационная политика, регион.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Бондаренко Светлана Анатольевна – кандидат экономических наук, докторант, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Французский бульвар, 29, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: lana.bond15@mail.ru

UDC 332.14:334.012.64:504.05

Bondarenko S. A. Analytical Estimation of Dynamics of Innovation Activities of Industrial Enterprises in the Odessa Region to Identify Opportunities for Ecologization of the Region

The article is aimed at an analytical estimation of dynamics of innovation activities of industrial enterprises of Odessa region to identify opportunities for ecologization of the region. The current state of innovation activity and innovation activeness of industrial enterprises in the Odessa region has been analyzed, which allowed to identify the main problems and key obstacles to implementing environmental innovation for ecologization of the region. It has been determined that the main problem is the undeliberate policy of financing the innovation activities of industrial enterprises. In addition, State governance remains in critical condition regarding the ability of regulating the innovation activities in the sphere of environmental management. It has been specified that the mechanisms for stimulating the environmental innovation are not effective in the Odessa region, that's why environmental innovation at the industrial enterprises are scarcely implemented. The relevance of supplement of the regional policy with effective incentive mechanisms to ensure the implementation of the conception of environmentally sustainable development at the level of entities of the real sector of economy has been substantiated. The main directions for implementing the policy to ensure the ecologization process in the region have been proposed.

Key words: ecologization of region, environmental innovations, innovation activity, innovation activities of industrial enterprises, governance, environmental-innovation activity, State environmental innovation policy, region.

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Bondarenko Svitlana A. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research of NAS of Ukraine (Frantsuzskyy bulvar, 29, 65044, Ukraine)

E-mail: lana.bond15@mail.ru

Proskura, V. F., and Zhukov, S. A. "Formuvannia zasad zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky na rivni derzhavy, rehionu, pidpriemstva" [Formation of principles to ensure economic security at state, region, enterprise]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, no. 2 (2011): 299-307.

Stadnyk, V. P. "Ekonomichna bezpeka v systemakh rynkovykh transformatsii" [Economic security systems market transformation]. *Ekonomichni nauky. Seriya "Ekonomika ta menedzhment"*, no. 9 (2012): 68-74.

Shabynskyi, O. V. "Terytorialnyi riven zabezpechennia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv ahrosektora Ukrainy" [Territorial level of economic security systems agricultural sector of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva*, no. 150 (2014): 317-323.

Vorobiov, V. I. "Metodychni osnovy pobudovy kompleksnoi systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Methodical bases of an integrated system of economic security]. *Naukovi zapysky*, no. 1 (34) (2011): 38-43.

УДК 332.14:334.012.64:504.05

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ДИНАМІКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ РЕГІОНУ

© 2015 БОНДАРЕНКО С. А.

УДК 332.14:334.012.64:504.05

Бондаренко С. А. Аналітична оцінка динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону

Метою статті є аналітична оцінка динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону. Проаналізовано сучасний стан інноваційної діяльності та інноваційної активності промислових підприємств Одеської області, що дало можливість виявити основні проблеми та ключові перешкоди на шляху впровадження екологічних інновацій для екологізації регіону. Установлено, що основною проблемою є невиважена політика фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств. Крім того, державний менеджмент знаходиться у критичному стані щодо здатності регулювання інноваційної діяльності у сфері природокористування. Зазначено, що в Одеському регіоні не працюють механізми стимулювання еколого-інноваційної діяльності, тому на промислових підприємствах екологічні інновації майже не впроваджуються. Обґрунтовано актуальність доповнення регіональної політики дієвими мотиваційними механізмами для забезпечення реалізації концепції екологічно-сталого розвитку на рівні суб'єктів реального сектора економіки. Запропоновано основні напрямки реалізації політики для забезпечення процесу екологізації регіону.

Ключові слова: екологізація регіону, екологічні інновації, інноваційна діяльність, інноваційна активність промислових підприємств, державне управління, еколого-інноваційна діяльність, державна екологічна інноваційна політика, регіон.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 9.

Бондаренко Світлана Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (Французький бульвар, 29, Одеса, 65044, Україна)
E-mail: lana.bond15@mail.ru

УДК 332.14:334.012.64:504.05

Бондаренко С. А. Аналитическая оценка динамики инновационной деятельности промышленных предприятий Одесской области для выявления возможностей экологизации региона

Целью статьи является аналитическая оценка динамики инновационной деятельности промышленных предприятий Одесской области для выявления возможностей экологизации региона. Проанализировано современное состояние инновационной деятельности и инновационной активности промышленных предприятий Одесской области, что позволило выявить основные проблемы и ключевые препятствия на пути внедрения экологических инноваций для экологизации региона. Установлено, что основной проблемой является невзвешенная политика финансирования инновационной деятельности промышленных предприятий. Кроме того, государственный менеджмент находится в критическом состоянии относительно способности регулирования инновационной деятельности в сфере природопользования. Указано, что в Одесском регионе не работают механизмы стимулирования эколого-инновационной деятельности, поэтому на промышленных предприятиях экологические инновации почти не внедряются. Обоснована актуальность дополнения региональной политики действенными мотивационными механизмами для обеспечения реализации концепции экологически устойчивого развития на уровне субъектов реального сектора экономики. Предложены основные направления реализации политики для обеспечения процесса экологизации региона.

Ключевые слова: экологизация региона, экологические инновации, инновационная деятельность, инновационная активность промышленных предприятий, государственное управление, эколого-инновационная деятельность, государственная экологическая инновационная политика, регион.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 9.

Бондаренко Светлана Анатольевна – кандидат экономических наук, докторант, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Французский бульвар, 29, Одесса, 65044, Украина)
E-mail: lana.bond15@mail.ru

UDC 332.14:334.012.64:504.05

Bondarenko S. A. Analytical Estimation of Dynamics of Innovation Activities of Industrial Enterprises in the Odessa Region to Identify Opportunities for Ecologization of the Region

The article is aimed at an analytical estimation of dynamics of innovation activities of industrial enterprises of Odessa region to identify opportunities for ecologization of the region. The current state of innovation activity and innovation activeness of industrial enterprises in the Odessa region has been analyzed, which allowed to identify the main problems and key obstacles to implementing environmental innovation for ecologization of the region. It has been determined that the main problem is the undeliberate policy of financing the innovation activities of industrial enterprises. In addition, State governance remains in critical condition regarding the ability of regulating the innovation activities in the sphere of environmental management. It has been specified that the mechanisms for stimulating the environmental innovation are not effective in the Odessa region, that's why environmental innovation at the industrial enterprises are scarcely implemented. The relevance of supplement of the regional policy with effective incentive mechanisms to ensure the implementation of the conception of environmentally sustainable development at the level of entities of the real sector of economy has been substantiated. The main directions for implementing the policy to ensure the ecologization process in the region have been proposed.

Key words: ecologization of region, environmental innovations, innovation activity, innovation activities of industrial enterprises, governance, environmental-innovation activity, State environmental innovation policy, region.

Fig.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 9.

Bondarenko Svitlana A. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research of NAS of Ukraine (Frantsuzskyy bulvar, 29, 65044, Ukraine)
E-mail: lana.bond15@mail.ru

В умовах сьогодення розвиток будь-якої економічної системи має спиратися на інноваційну платформу. Населення зацікавлене в підвищенні рівня якості життя, одним із критеріїв якого є екологічність. Підприємство у своєму розвитку на перший план ставить отримання прибутку, наносячи інколи значних збитків екологічному середовищу своїми виробничими відходами. Тому цілком зрозуміло, що проблемами забезпечення екологічно сталого розвитку території має перейматися держава, стимулюючи виробників до впровадження екологічних інновацій різної спрямованості. Проте для впровадження такого роду інновацій на підприємствах мають сформуватися відповідні умови. Це, у першу чергу, таке ринкове середовище, в умовах якого для підприємств стане нормою дотримання правил екологічності. Оскільки ринкове середовище не здатне до саморегуляції процесу екологізації, то на рівні держави необхідно розробити дієві механізми стимулювання учасників ринкових відносин для просування екологічних інновацій і закріпити правила у відповідних нормативно-правових актах.

Головна вимога до екологічних інновацій – результат роботи повинен бути цілісним, тобто реалізація інноваційного типу розвитку повинна бути пов'язана з вирішенням соціо-економіко-екологічних проблем і сприяти екологізації економіки. Безперечно, екологічні інновації, будучи кумулятивним і нелінійним системним процесом, передбачають зміни в техніці, технології, управлінні, правовій системі. При цьому їх результати спрямовані на попередження і зменшення негативного впливу на довкілля. Тому підприємства мають володіти відповідним інноваційним потенціалом, тобто реальними можливостями для впровадження екологічних інновацій. Екологізація має стати, поряд з інноваційно направленим вектором розвитку, пріоритетом для підприємства. У цьому сенсі актуальним є встановлення ефективного правового регулювання відносин у напрямку інновацій в екологічній сфері, економіко-організаційного реформування системи управління інноваційним розвитком на різних рівнях. Важливим у процесі реформування системи регіонального управління та розбудови місцевого самоврядування стає створення системи управління екологізацією інноваційного розвитку, забезпечення її функціонування відповідними дієвими механізмами для втілення в реалію взаємодію держави та суспільства, а також взаємодію з різними елементами соціальної системи.

Проте на сьогодні в Україні не сформовано інструментарію управління екологічними інноваціями, не розроблено дієвих механізмів регулювання та державного стимулювання інноваційних розробок в природокористуванні.

Проблемними питаннями є виявлення і врахування специфіки території (області, регіону). У цьому сенсі регіональна політика здатна стати активним фактором реалізації концепції екологічно сталого розвитку на рівні суб'єктів реального сектора економіки.

Концептуальні засади регулювання інноваційного розвитку економічних систем різного рівня з урахуванням його екологічної складової досліджувалися такими

науковцями, як Александров І. О., Балацький О. Ф., Букринський Б. В., Мельник Л. Г., Туниця Ю. Ю., Харічков С. К., Хвесик М. А., Хлобистов Є. В. та інші. Однак, незважаючи на достатньо глибокі та вагомні наукові здобутки, проблема формування комплексного підходу до регулювання екологізації як основи забезпечення сталого розвитку регіону досі залишається невирішеною.

З огляду на вищесказане, актуальним є аналітична оцінка реальних можливостей промислових підприємств Одеської області до процесу екологізації регіону. У даному викладенні поняття регіон і область є тотожними.

Метою роботи є аналітична оцінка динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону. Для її досягнення поставлено такі завдання: визначити сутність категорії «екологізація регіону»; проаналізувати динаміку інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення основних перешкод і можливостей екологізації регіону; систематизувати та вдосконалити науково-методичні підходи до вибору напрямів екологізації Одеського регіону на основі виявлених тенденцій інноваційної діяльності промислових підприємств; розробити та науково обґрунтувати методичний підхід щодо державного регулювання та стимулювання впровадження екологічних інновацій на промислових підприємствах за умови децентралізації.

Імперативом соціально-економічного розвитку регіонів є технологічний фактор. Сучасні глобалізаційні та інтеграційні процеси формують новітні чинники, які визначають конкурентоспроможність регіону, впливають на ефективність економіки, забезпечують економіко-екологічну безпеку та зростання соціально-економічного добробуту, а також забезпечують сталий розвиток у перспективі. У вітчизняній літературі для характеристики рівня розвитку інновацій у промисловості застосовується сегментація видів промислового виробництва за технологічними укладами [1]. У даний час у розвинених країнах домінують технології 5-го укладу і формуються технології 6-го технологічного укладу. Структурні зміни в економіці цих країн виражаються в прискореному розвитку секторів економіки, що виробляють складну машинотехнічну й наукомістку продукцію і в яких додана вартість лише в обмежених розмірах включає необроблену сировину або малокваліфіковану працю (машинобудування, інформатика, електроніка, біотехнологія та ін.).

В Україні спостерігаються значні диспропорції в промисловому розвитку і, у першу чергу, вони відстежуються в розрізі інновацій.

За оцінками експертів, в Україні близько 60% обсягів виробленої продукції належить до 3-го і 35% – до 4-го укладів, характерними рисами яких є випереджальний розвиток електроенергетики і використання нафти як головного енергоносія. Частка ж продукції вищих технологічних укладів в економіці країни складає 4% – для 5-го і 0,1% – для 6-го [2]. Це – переважно традиційні галузі добувної та обробної промисловості. Дослідження рівня економічного розвитку виробництва та динаміки технологічних зрушень у структурі промислового

комплексу регіонів України виявили, що лідерами виступають лише ті регіони, де поєднані промисловість з науково-технологічною сферою (м. Київ, Харківська, Дніпропетровська, Львівська, Донецька та Одеська області), вони – найбільш інвестиційно-привабливі та конкурентоспроможні.

У промисловості Одеської області зосереджено значний виробничий і науково-технічний потенціал (наукоємні галузі машинобудування, інтегрований у світове виробництво потенціал хімічного виробництва, сучасні потужності харчової, легкої промисловості).

Пріоритетні галузі промислового виробництва Одеської області за період 2008–2013 рр. були представлені таким чином: харчова промисловість – до 28% загального обсягу реалізованої продукції; хімічна та нафтохімічна промисловість – 22%, машинобудування – до 7%, виробництво готових металевих виробів – 4%.

На поточний період розклад дещо змінився. Так, за даними експрес-аналізу Одеської області, за січень 2015 р. підприємствами промислового комплексу реалізовано продукції (робіт, послуг) на суму 3,1 млрд грн. Найбільше реалізовано продукції підприємствами хімічної промисловості (34,6% до загального обсягу), харчової промисловості (27,0%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (25,7%), машинобудування (3,9%). Для забезпечення прориву на світовий ринок України необхідно стимулювати проведення наукових досліджень, що направлені на розробку і впровадження інноваційних продуктів, що відносяться до 5-го і 6-го технологічних укладів. Це пов'язано, насамперед, із технологічною революцією і тотальною переорієнтацією галузей і підприємств на енергозберігаючі технології, утилізацію відходів і багаторазову переробку природних ресурсів.

Основними показниками, що надають можливість оцінити рівень поширення інновацій в екологічній галузі, є створення і використання новітніх технологій промисловими підприємствами регіону. Для того, щоб зробити висновки про рівень інноваційної діяльності в Одеській області, необхідно розглянути інноваційну активність промислових підприємств та результати впровадження інновацій (рис. 1, рис. 2).

Як видно з рис. 1, за досліджуваний період кількість промислових підприємств в Україні значно скоротилася (на 600 од., або на 5,7%). Починаючи з 2013 р., така тенденція стала ще більш вираженою. При цьому спостерігається значне зменшення кількості інноваційно-активних промислових підприємств як у межах України (на 43 од., або на 2,4% скоротилось у 2013 р. у порівнянні з 2012 р., а у 2014 р. – ще на 106 од., або на 6,2%), так і по Одеській області (на 14 од., або на 16,9% скоротилася у 2013 р. у порівнянні з 2012 р., а у 2014 р. – ще на 2 од., або на 2,9%).

На рис. 2 інноваційна активність представлена у процентному вимірі.

Так, найбільший відсоток впровадження інноваційних технологій на підприємствах області спостерігався у 2012 р. (14%). Далі цей показник знижується (9,8% – у 2014 р.). Інноваційна активність галузей промисловості у розрізі технологічних укладів за останні шість років майже не змінилася: більш активною стала інноваційна діяльність у галузі сектора середніх технологій; зросла інноваційна активність металургії та обробки металу у секторі низьких технологій. В Україні на тлі загального зниження інноваційної активності у промисловості протягом 2008–2014 рр. більш інноваційно активними були підприємства, що належать до 4-го технологічного укладу. Аналіз виробничого сектора

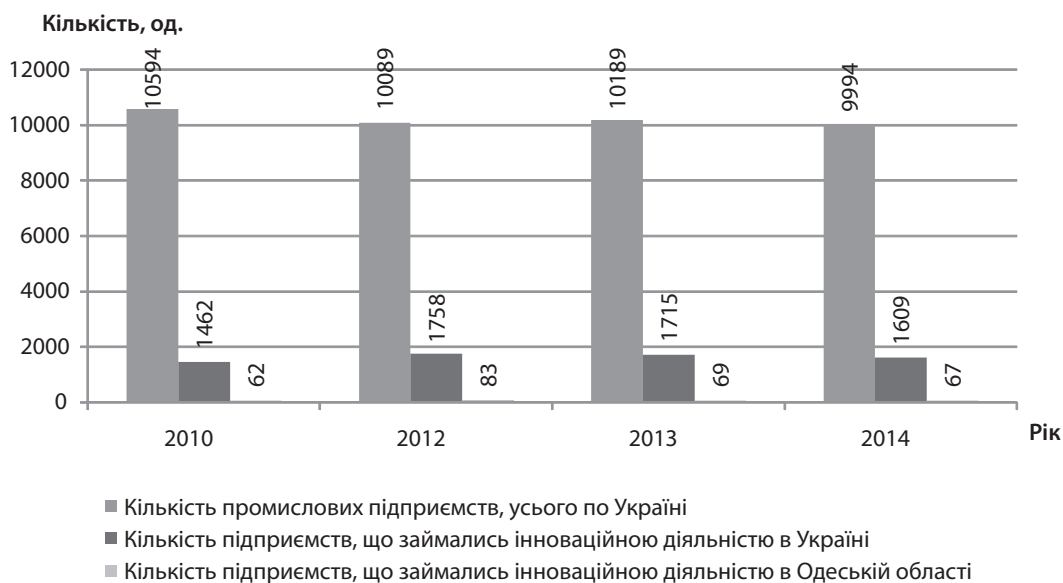

Рис. 1. Динаміка кількості промислових підприємств Одеського регіону, що займалися інноваційною діяльністю, за період 2010 – 2014 рр.

Джерело: Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>; Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 2. Динаміка інноваційної активності промислових підприємств Одеської області за період 2000 – 2014 рр.

Джерело: Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.ukrstat.gov.ua/>

свідчить, що 34,4% інноваційно активних підприємств України за статистичною звітністю – це підприємства оптової торгівлі з нетехнологічними інноваціями. У розвинутих країнах Заходу інноваційною діяльністю займається 50–60% загальної кількості підприємств. На сьогодні в країнах Європейського Союзу (ЄС) питома вага підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, становить близько 53%. Найбільша кількість інноваційних підприємств серед країн ЄС знаходиться у Німеччині (79,3%), найменша – у Болгарії (27,1% до загальної кількості підприємств) [2]. Таку ж тенденцію до зниження в останні роки має і показник впровадження нових маловідходних, ресурсозберігаючих процесів, як це видно з рис. 3.

Бачимо, що динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах Одеської області має схильність до зниження. Протягом досліджуваного періоду обсяг впровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах Одеської області значно

перевищував обсяг впровадження нових технологічних процесів. Частка маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних технологічних процесів у впровадженні нових технологічних процесів перевищувала частку нових видів техніки у впровадженні інноваційних видів продукції. При цьому виробництво нових або вдосконалення існуючих засобів виробництва (інноваційних екологічних технологій), які ґрунтуються на результатах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і є запорукою еколого-інноваційного розвитку економіки, впроваджувалися мало. Це дає можливість зробити висновок, що на даний час промислові підприємства не є зацікавленими у впровадженні екологічних інновацій. Тобто в Одеській області не працюють механізми стимулювання підприємств до екологізації свого виробництва і впровадження екологічних інновацій. Поки що основні витрати підприємств в інноваційній сфері припадають на придбання машин та обладнання, проведенню досліджень надається значно менше уваги (табл. 1).

Рис. 3. Впровадження інновацій на промислових підприємствах Одеської області за період 2000 – 2014 рр.

Джерело: Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.ukrstat.gov.ua/>

Витрати інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області за період 2000 – 2014 рр.

Рік	Загальна сума витрат		У тому числі за напрямками													
			дослідження і розробки ¹		у тому числі				придбання нових технологій ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин та обладнання, пов'язаних з впровадженням інновацій ⁴	інші витрати				
					внутрішні НДР		зовнішні НДР									
млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
2000	3,1	100	1,4	45,2	Х		Х		–		0,3	9,7	1,2	38,7	0,2	6,5
2008	272,5	100	22,6	8,3	12,8	4,7	9,9	3,6	–		Х		246,5	90,5	3,3	1,2
2009	189,7	100	11,6	6,1	9,7	5,1	1,9	1,0	0,2	0,1	Х		176,9	93,3	1,0	0,5
2010	157,0	100	2,4	1,6	2,3	1,5	0,1	0,1	0,7	0,4	Х		148,8	94,8	5,1	3,2
2011	172,5	100	4,4	2,6	4,3	2,5	0,1	0,1	0,03	0,0	Х		166,7	96,6	1,3	0,8
2012	1497,4	100	26,3	1,8	4,6	0,3	21,7	1,4	1,6	0,1	Х		1460,5	97,5	8,9	0,6
2013	91,0	100	4,4	4,8	4,0	4,4	0,4	0,4	0,02	0,0	Х		85,5	93,9	1,2	1,3
2014	323,9	100	1,0	0,3	0,7	0,2	0,3	0,1	0,002	0,0	Х		321,5	99,3	1,5	0,4

Примітки: ¹ – з 2007 р. сума внутрішніх та зовнішніх НДР; ² – з 2007 р. придбання інших зовнішніх знань; ³ – з 2007 р. показник віднесено до інших витрат; ⁴ – з 2007 р. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Джерело: Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://od.ukrstat.gov.ua/>

У структурі витрат промислових підприємств Одеської області на інноваційну діяльність частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення складає більше 90%. У 2014 р. на придбання машин та обладнання витратилося 99,3%, при цьому на дослідження та розробки та на придбання нових технологій – зовсім мізерні частки. Другу позицію займають нетехнологічні (маркетингові та організаційні) витрати, які можна вважати умовно інноваційними. Тобто, інноваційний розвиток промислових підприємств Одеської області ґрунтується не на науково-дослідних розробках, а на придбанні закордонного обладнання та нетехнологічних інноваціях. За таких умов складно вести мову про екологічні інновації, особливо технологічні.

Доля витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств Одеської області в загальному обсязі таких витрат в Україні за 2010–2014 рр. представлено на рис. 4.

У загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах України підприємствам Одеської області відводиться незначний відсоток (2,0% – у 2010 р., 1,2% – у 2011 р., найбільше значення – 13,0% – у 2012 р., найменше значення – 1% – у 2013 р., 4,2% – у 2014 р.).

Першочерговими проблемами розвитку інноваційної діяльності в Україні є недостатність фінансування, неспроможність держави підтримувати дані проце-

си. У табл. 2 розглянуто основні джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України та Одеської області.

Аналіз даних за весь досліджуваний період (2010 – 2014 рр.) свідчить, що фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах Одеської області відбувалося в основному за власні кошти (68,5% – у 2010 р., 85,6% – у 2011 р., найменше значення – 9,1% – у 2012 р., 96,9% – у 2013 р., найбільше значення – 98,9% – у 2014 р.). У 2012 р. відбулося значне фінансування іноземними інвесторами на суму 600,0 млн грн (40,1%) і за рахунок кредитів на суму 757,1 млн грн (50,6%). Інші джерела фінансування (кошти держбюджету, місцевих бюджетів, інші кошти) є дуже незначними. Фінансування з позабюджетних фондів та вітчизняних інвесторів взагалі відсутнє. У 2014 р. із державного і місцевих бюджетів кошти для Одеської області взагалі не виділялись.

Досвід і світова практика свідчать, що імплементація ефективної інноваційної екологічної політики в регіоні неможлива без комплексної підтримки її на державному рівні. Дані аналізу свідчать про кризову неспроможність державного менеджменту регулювати інноваційну діяльність промислових підприємств. Це і є причиною того, що Україна нині входить до групи країн, які знаходяться у «початковій» стадії розвитку, коли джерелами конкурентоспроможності є або сировина, або дешева, некваліфікована робоча сила. За таких умов

Рис. 4. Доля витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств Одеської області в загальному обсязі витрат по Україні за 2010 – 2014 рр., %

Джерело: розраховано на основі даних сайту Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за період 2010 – 2014 рр.

Показник, млн грн	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Загальна сума витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств України, млн грн / %	8045,5/100	14333,9/100	11480,6/100	9562,6/100	7695,9/100
по Одеській області / % від загального обсягу по Україні	157,0/2,0	172,5/1,2	1497,4/13,0	91,1/0,9	323,9/4,2
з них: за рахунок власних коштів, млн грн / %	4775,2/59,4	7585,6/52,9	7335,9/63,9	6973,4/72,9	6540,3/85,0
по Одеській області	107,5/68,5	147,5/85,6	135,9/9,1	88,3/96,9	320,6/98,9
з державного бюджету, млн грн / %	87,0/1,1	149,2/1,0	224,3/2,0	24,7/0,3	344,1/4,5
по Одеській області	2,1/1,3	–	–	–	–
з місцевих бюджетів	5,7/0,1	12,3/0,1	17,6/0,1	157,7/1,6	–
по Одеській області	1,0/0,6	0,2/0,1	0,6/0,0	1,5/1,6	–
за рахунок коштів позабюджетних фондів	–	–	0,02/0,0	2,1/0,0	–
по Одеській області	–	–	–	–	–
за рахунок коштів вітчизняних інвесторів	31,0/0,4	45,4/0,3	154,5/1,3	123,7/1,3	–
по Одеській області	–	–	–	–	–
за рахунок коштів іноземних інвесторів	2411,4	56,9	994,8/8,7	1253,2/13,1	138,7/1,8
по Одеській області	42,9/27,3	–	600,0/40,1	–	–
за рахунок кредитів	–	–	2407,8/21,0	630,2/6,6	–
по Одеській області	3,5/2,2	24,7/14,3	757,1/50,6	1,2/1,3	–
інших джерел, млн грн / %	735,2/9,0	6484,6/45,3	345,8/3,0	397,6/4,2	672,8/8,7
по Одеській області	–	–	3,7/0,2	–	3,3/1,1

Одеська область може перейти в групу депресивних регіонів, хоча потенціал для інноваційного розвитку досить високий.

Основним складнощами, які притаманні майже всім регіонам України, є: 1) низька купівельна спроможність населення, що значно погіршує внутрішній попит; 2) ефект периферійності від центру (міграційні процеси обумовлюють відтік людського капіталу, розподіл фінансування по остатковому принципу і т. п.); 3) ресурсна спрямованість економіки країни. Для розвитку інноваційної діяльності регіону необхідна наяв-

ність: 1) відповідних виробничих потужностей; 2) високотехнологічних виробництв; 3) висококваліфікованих кадрів; 4) доступ до дешевих ресурсів [3].

Федулова Л. І. [4] визначає такі обмеження, що стримують інноваційний розвиток регіонів в Україні – компетенції, необхідні для розбудови економіки знань, обмежені й скорочуються: 1) скорочення винахідницької активності в регіонах через відсутність державної політики у сфері управління інтелектуальною власністю; 2) низький рівень прямих іноземних інвестицій, що обмежує перспективи поширення технологій; 3) під-

приємства з іноземною участю є основним офіційним каналом передачі технологій; 4) регіони демонструють наявність підприємницького потенціалу, але його результативне використання вимагає подальшого вдосконалення бізнес-середовища, тому що існування системних бар'єрів суттєво обмежує рівень інноваційної активності; 5) хоча обробна промисловість відіграє важливу роль в економічній системі більшості регіонів, у ній домінують традиційні сектори з обмеженими можливостями для швидких оригінальних інновацій; 6) нестача фінансування й високий рівень конкуренції, що характерне для більшості державних підприємств, керівники яких не завжди правильно розуміють, у які напрями на ринку їм варто інвестувати і як здійснювати модернізацію свого бізнесу.

Важливого значення набуває інноваційна діяльність як основа сталого розвитку регіону. Особливо це актуально і необхідно для процесів екологізації економіки, виділення екологічно-інноваційної діяльності як стратегічного пріоритету, яка представляє собою цільову діяльність по впровадженню в життя новацій і нововведень екологічної направленості.

Екологічні інновації є кінцевим продуктом еколого-інноваційної діяльності по створенню, використанню і впровадженню у виробництво еколого орієнтованого нововведення, що реалізуються у вигляді екологічних товарів (виробів або послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва і збуту товарів, що сприяють розвитку і підвищенню соціально-економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання, забезпечують ресурсно-екологічну безпеку, мінімізацію впливу на навколишнє середовище і охорону навколишнього середовища.

Процес екологізації пов'язаний з переходом до «зеленої» економіки, спрямованої на зниження ризиків і збіднення навколишнього середовища, особлива роль при цьому надається екологічним інноваціям, які представляють собою результат творчої діяльності, спрямованої на розробку, створення та впровадження нововведень у вигляді нової продукції, технологій, методів, форм організації виробництва, що безпосередньо або опосередковано сприяє зниженню екодеструктивного впливу виробництва та споживання на навколишнє середовище та вирішенню екологічних проблем.

Процес екологізації економіки має бути системним, регульованим, інтегрованим в ринкове середовище. Тому бізнес-спільнота може бути природним і ефективним партнером і союзником органів державного управління, науки та громадськості в досягненні поставлених цілей. Це впливає з формальних і неформальних взаємодій між різними суб'єктами екосистеми. При цьому підприємства є основними носіями технологічного знання та ноу-хау, а також первинними агентами у пошуках інновацій.

Проте інноваційна діяльність в межах системи (місцевої, регіональної або національної) також залежить від виконання іншими суб'єктами (наприклад, університетами і дослідними центрами) рамкових умов (зокрема норм і правил). Крім того, інтенсивність і

якість взаємодії цих суб'єктів є ключовим чинником, що визначає продуктивність системи.

Технології, які дозволяють ефективно вирішувати екологічні проблеми, які є комплексними і досить складними, вимагають не тільки інноваційних інженерних ідей, а й інноваційних підходів в управлінні та організації життя суспільства. Саме на такий підхід має орієнтуватися екологічна політика України як на національному, так і на регіональному рівні. Тому для розуміння місця сучасних екологічних інновацій у розвитку економіки регіонів України слід враховувати як науково-технологічні, так і адміністративні («управлінські») інноваційні рішення.

В економічній науці екологічно спрямований інноваційний розвиток в цілому розглядається як процес господарювання, що ґрунтується на безперервному пошуку і використанні нових способів та сфер реалізації потенціалу національної економіки, регіону та підприємства в мінливих умовах зовнішнього середовища, які спрямовані на досягнення позитивних зрушень, пов'язаних з впровадженням екоінновацій, та сприяють зростанню соціального та еколого-економічного ефекту. Тобто це процес неухильного і послідовного створення, впровадження та поширення екологічних інновацій, які сприяють задоволенню існуючих та потенційних потреб споживачів та суспільства в цілому, без загрози вичерпання потенціалу інтегрального ресурсу та можливості забезпечення інтересів та потреб майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі.

За визначенням Прокопенко О. В., екологізація інноваційного розвитку – це зміни у соціо-еколого-економічній системі, що відбуваються в результаті неухильного і послідовного створення, впровадження та поширення екоінновацій в усіх сферах діяльності, які спрямовані на підвищення екоконструктивного та зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище, сприяють зростанню її соціальної та еколого-економічної ефективності та забезпечують її сталий розвиток [5].

Процес екологізації регіону, в загальному розумінні, представляє собою послідовне впровадження нової техніки і технологій, нових форм організації виробництва, прийняття управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів регіону з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшенням на різних рівнях управління.

Звичайно ж, як і будь-який процес, який впливає на розвиток суспільства, екологізація неможлива без належного управління на усіх етапах, зокрема державного управління природокористуванням та процесами екологізації. Організаційно управління природокористуванням здійснюється за допомогою територіального та відомчого принципів. Територіально принцип поширюється на всіх користувачів природи та природних ресурсів, усі об'єкти природи у межах держави в цілому або певної адміністративної одиниці. Відомче управління поширюється на певний об'єкт природи: воду, землю, ліс, атмосферу [6, 7].

Державне регулювання природокористування в Україні здійснюється комплексом заходів нормативно-правового, адміністративно-організаційного та економічного характеру, сукупність яких формує екологічну політику держави.

Державна екологічна політика функціонує на трьох рівнях – національному, регіональному та локальному. На *першому рівні* розробляється методологічне, нормативне та правове забезпечення; проводяться екологічна експертиза та екологічний аудит; відбувається державний контроль за дотриманням законодавства, здійснюються моніторингові дослідження; розповсюджуються екологічні знання. На *другому, регіональному, рівні* відбувається регулювання використання природних ресурсів регіонального значення; розробка цільових проектів та програм. На *третьому рівні* здійснюється регулювання природокористування окремих підприємств чи інших об'єктів (родовищ, кар'єрів, свердловин тощо) [8].

Враховуючи курс держави на децентралізацію управління, акцент в системі планового управління раціональним природокористуванням робиться на територіальний підхід. Урядом України підготовлено та затверджено Концепцію реформи місцевого самоврядування. Планується зміна діючої моделі системи територіальної організації влади, наближення її до європейських засад і стандартів, зокрема приведення у відповідність до Європейської хартії місцевого самоврядування.

Державна екологічна інноваційна політика передбачає політику, спрямовану на вивчення, розробку та впровадження інновацій, зорієнтованих на досягнення належного рівня екологічної безпеки, виходячи з концепції сталого розвитку.

Безпосередніми виконавцями завдань, які пов'язані із впровадженням на практиці екологічних інновацій, є місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування регіону. Їх діяльність полягає у створенні умов для стимулювання та спрямування дій суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності відповідно до виділених пріоритетів та завдань.

Процес інноваційного розвитку повинен бути системним і охоплювати всі сфери, у тому числі й систему управління територіальним розвитком, основним елементом якої є інноваційні програми. Основними проблемами в реалізації вказаних програм та концепцій є недостатність фінансування, зокрема [9]:

- 1) недостатня збалансованість різних джерел фінансування охорони довкілля, у результаті чого фінансування природоохоронних заходів часто здійснюється без належної координації;
- 2) відсутність організаційних структур державного управління фондами охорони навколишнього природного середовища – на даний момент коштами регіональних (місцевих) фондів охорони навколишнього природного середовища управляють місцеві ради, не маючи для цього відповідних організаційних управлінських структур;
- 3) використання коштів фондів охорони навколишнього природного середовища тільки у формі без-

поворотної фінансової допомоги (грантів). Така форма фінансування не стимулює до ефективного використання коштів.

Таким чином, предметом еколого-економічного управління в інноваційній сфері є діяльність суб'єктів природокористування і природоохоронної діяльності, яка повинна бути офіційно визнаною і підкріпленою відповідними документами.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області показав, що основними перешкодами екологізації регіону є невиважена політика фінансування інноваційної діяльності промислового сектора економіки. На фоні відсутності державних джерел фінансування необхідно запропонувати альтернативні джерела. Основними напрямками екологізації в Одеській області є харчова промисловість, хімічна, машинобудування – це ті галузі, де важливо впровадження технологічних інновацій. Інші нетехнологічні галузі потребують також виваженої державної політики щодо стимулювання впровадження екологічних інновацій різних напрямків.

Таким чином, проведені дослідження дає змогу стверджувати, що на сьогоднішній день екологізація регіону є проблемою, для вирішення якої необхідно комплексно вирішувати проблеми державного менеджменту на усіх рівнях управління у сфері інноваційної діяльності промислових підприємств.

По-перше, потребує нагального вирішення проблема розроблення відповідної системи і механізмів мотивації сталого розвитку регіонів на рівні усіх учасників ринкових відносин.

По-друге, задекларований урядом курс на децентралізацію вимагає комплексного підходу до створення належної законодавчої бази у сфері еколого-інноваційної діяльності та реформування виконавчої діяльності на рівні центральних та регіональних органів влади.

При цьому основні положення мають відображатися у вигляді направленої політики, стратегії розвитку територіально-господарських систем, регіонів, держави та реалізовуватися в таких напрямках:

- ✦ дотримання рівня екологічної безпеки і вимог природоохоронного законодавства;
- ✦ продовження гармонізації законодавчо-нормативної бази та її використання у всіх галузях економіки, екології, соціальної сфери, ліцензування, екологічних менеджменту, аудиту, нормування, сертифікації, страхування;
- ✦ мотиваційні заходи щодо раціоналізації використання природних ресурсів з урахуванням їх функцій, значення, вартості як природного капіталу держави;
- ✦ створення фондів підтримки еколого-інноваційної діяльності (фундаментальних досліджень, інноваційних програм, підтримки бізнесу);
- ✦ систематизації та створення єдиної бази еколого-інвестиційних проектів;
- ✦ розробки запровадження в практику прийняття управлінських рішень в інвестиційній сфері

«порогових» значень індикаторів еколого-інвестиційної безпеки тощо;

- ✦ забезпечення реалізації інноваційних програм, проєктів щодо запобігання і кризових ситуацій у виробничій сфері та у вирішенні питань регіонального управління і природоохоронної діяльності;
- ✦ систематизації та узгодження всіх систем моніторингу щодо збору, обробки, та забезпечення обміну інформацією еколого-економічного характеру;
- ✦ доповнення та модернізація існуючих систем підготовки і перепідготовки фахівців.

Виділені напрямки екологізації регіону можуть бути покладені в основу розробки концепції еколого-інноваційного розвитку та формування комплексно-економіко-організаційного механізму регулювання еколого-інноваційного розвитку промислового підприємства, що і буде предметом подальших розробок. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Данілов О. Д. Структура інвестицій, інновацій та випуску промислової продукції в Україні / О. Д. Данілов, А. М. Вдовиченко. – 2008. – № 5. – С. 115 – 123.

2. Характеристика інноваційної діяльності підприємств // Український інститут науково-технічної і економічної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uitei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446

3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

4. Регіональні інноваційні системи: ідентифікація, оцінка, інститути та інструменти розвитку : науково-аналітична доповідь ; за ред. Л. І. Федулової. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2012. – 157 с.

5. Прокопенко О. В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності : монографія / О. В. Прокопенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 395 с.

6. Малиш Н. А. Організаційний механізм формування державної екологічної політики / Н. А. Малиш // Право та державне управління : зб. наук. пр. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – № 2. – С. 136 – 139.

7. Мирна Н. В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики / Н. В. Мирна // Державне будівництво : зб. наук. пр. ХарПІДУ. – Х. : ХарПІДУ, 2010. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/20101/doc/2/09.pdf>

8. Балджи М. Д. Організаційно-економічні засади комплексного природокористування на регіональному рівні : монографія / М. Д. Балджи. – Одеса : Атлант, 2010. – 500 с.

9. Клід В. В. Державна екологічна політика України (на прикладі Івано-Франківської області) / В. В. Клід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nads.gov.ua/sub/ivfrankovska/ua/publicationcontent /41908.htm>

REFERENCES

Androshchuk, H. O. et al. *Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010 – 2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv* [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010 - 2020 years in conditions of globalization challenges]. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, 2009.

Baldzhy, M. D. *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady kompleksnoho pryrodokorystuvannia na rehionalnomu rivni* [Organizational and economic principles of integrated Environmental Sciences at the regional level]. Odesa: Atlant, 2010.

Danilov, O. D., and Vdovychenko, A. M. "Struktura investytsii, innovatsii ta vypusku promyslovoi produktsii v Ukraini" [The structure of investment, innovation and industrial output in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 5 (2008): 115-123.

"Kharakterystyka innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv" [Characteristics of innovation enterprises]. *Ukrainskyi instytut naukovo-tekhnichnoi i ekonomichnoi informatsii*. http://www.uitei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446

Klid, V. V. "Derzhavna ekolohichna polityka Ukrainy (na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti)" [State Environmental Policy of Ukraine (on the example of the Ivano-Frankivsk region)]. <http://nads.gov.ua/sub/ivfrankovska/ua/publicationcontent/41908.htm>

Malysh, N. A. "Orhanizatsiinyi mekhanizm formuvannia derzhavnoi ekolohichnoi polityky" [Organizational mechanism of formation of state ecological policy]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, no. 2 (2011): 136-139.

Myrna, N. V. "Opratsiuvannia kompleksnoho mekhanizmu derzhavnoi rehionalnoi polityky" [Processing complex mechanism of state regional policy]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/20101/doc/2/09.pdf>

Prokopenko, O. V. *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia ekolohizatsii innovatsiinoi diialnosti* [Socio-economic motivation greening innovation]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2010.

Rehionalni innovatsiini systemy: identyfikatsiia, otsinka, instytutu ta instrumenty rozvytku [Regional innovation systems: identification, assessment, development institutions and instruments]. Kyiv: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2012.

STATISTICAL ESTIMATION OF THE DEMAND FOR CLINICAL LABORATORY SERVICES IN THE REGIONS OF UKRAINE

© 2015 SOBOLIEV V. M., KOREPANOV O. S., SOBOLIEVA M. V., CHERNENKO D. I.

UDC 311.21:[614.1:616–072]–078

Soboliev V. M., Korepanov O. S., Sobolieva M. V., Chernenko D. I. Statistical Estimation of the Demand for Clinical Laboratory Services in the Regions of Ukraine

The aim of the article is to identify the structure of the demand for clinical laboratory services (CLSs) in Ukraine in the regional context for its statistical estimation. The CLS market is seen as the demand for CLSs secured by payments of consumers. The author's segmentation of the CLS market has been suggested. At the highest level of segmentation the two main structural elements having specific forms of supply and meeting the demand of consumers have been distinguished: 1. The CLSs offered for the purpose of medical diagnostic for the health recovery, restoration and preservation of a certain level of ability to work at its temporary loss. This market segment is conventionally called the medical and diagnostic one. The services provided with the purpose of detecting the disease, determining the diagnosis are prescribed by the doctor. 2. The CLSs offered for the preventive diagnostic in order to preserve and maintain a healthy body condition. This segment was characterized as preventive and diagnostic. The services are provided with the purpose of preventing diseases, usually initiated by the consumer (patient). The demand for CLSs of the first segment is determined on the basis of the data of the primary disease rate. The demand for CLSs of the second segment is determined on the basis of the age structure of consumers of the relevant services and medical recommendations on prescription of tests.

Key words: clinical laboratory services, demand, Ukraine, statistical estimation, segmentation, CLSM.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 35.

Soboliev Volodymyr M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net

Korepanov Oleksiy S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: korepanov.alex@mail.ru

Sobolieva Mariia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

Chernenko Darina I. – Postgraduate Student, Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

УДК 311.21:[614.1:616–072]–078

Соболев В. М., Корепанов О. С., Соболева М. В., Черненко Д. И. Статистичне оцінювання попиту на лабораторні медичні послуги в регіонах України

Метою статті є виявлення структури попиту на лабораторні медичні послуги (ЛМП) (англ. – Clinical Laboratory Services Market – CLSM) в Україні в регіональному розрізі для його статистичного оцінювання. Ринок ЛМП (CLS) розглядається як потреби у ЛМП (CLS), платоспроможні забезпечені споживачами. Запропоновано авторську сегментацію ринку ЛМП. На найвищому рівні сегментування виділено два основні структурні елементи зі специфічними формами пропозиції та задоволення попиту споживачів послуг: 1. ЛМП (CLS), що пропонуються з метою лікувальної діагностики для повернення здоров'я, відновлення та збереження певного рівня працездатності при її тимчасовій втраті. Цей сегмент ринку умовно названо лікувально-діагностичним. Послуги, що надаються з метою діагностики захворювання, встановлення діагнозу, призначаються лікарем. 2. ЛМП (CLS), що пропонуються для профілактичної діагностики, з метою збереження і підтримки здорового стану організму. Цей сегмент визначено як профілактично-діагностичний. Послуги, які надаються з метою профілактики захворювань, зазвичай ініціюються споживачем (пацієнтом). Потреби в ЛМП першого сегмента визначено на основі даних щодо первинної захворюваності. Потреби в послугах ЛМП другого сегмента визначено на основі вікової структури споживачів відповідних послуг та лікарських рекомендацій щодо призначення аналізів.

Ключові слова: лабораторні медичні послуги, попит, Україна, статистичне оцінювання, сегментація, CLSM.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 35.

Соболев Володимир Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net

Корепанов Олександр Сергійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: korepanov.alex@mail.ru

Соболева Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

Черненко Дарина Ігорівна – аспірантка, кафедра статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

УДК 311.21:[614.1:616–072]–078

Соболев В. М., Корепанов О. С., Соболева М. В., Черненко Д. И. Статистическая оценка спроса на лабораторные медицинские услуги в регионах Украины

Целью статьи является выявление структуры спроса на лабораторные медицинские услуги (ЛМУ) (англ. – Clinical Laboratory Services Market – CLSM) в Украине в региональном разрезе для его статистического оценивания. Рынок ЛМУ (CLS) рассматривается как потребности в ЛМУ (CLS), платежеспособно обеспеченные потребителями. Предложена авторская сегментация рынка ЛМУ. На самом верхнем уровне сегментирования выделены два основных структурных элемента со специфическими формами предложения и удовлетворения спроса потребителей услуг: 1. ЛМУ (CLS), которые предлагаются с целью лечебной диагностики для возвращения здоровья, восстановления и сохранения определенного уровня трудоспособности при ее временной потере. Этот сегмент рынка условно назван лечебно-диагностическим. Услуги, предоставляемые с целью диагностики заболевания, установления диагноза, назначаются врачом. 2. ЛМУ (CLS), которые предлагаются для профилактической диагностики, с целью сохранения и поддержания здорового состояния организма. Этот сегмент определен как профилактически-диагностический. Услуги, которые предоставляются с целью профилактики заболеваний, обычно инициируются потребителем (пациентом). Потребности в ЛМУ первого сегмента определены на основе данных о первичной заболеваемости. Потребности в услугах ЛМУ второго сегмента определены на основе возрастной структуры потребителей соответствующих услуг и врачебных рекомендаций относительно назначения анализов.

Ключевые слова: лабораторные медицинские услуги, спрос, Украина, статистическая оценка, сегментация, CLSM.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 35.

Соболев Владимир Михайлович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: vladimir_sobolev@ukr.net

Корепанов Алексей Сергеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: korepanov.alex@mail.ru

Соболева Мария Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: mariya_soboleva@ukr.net

Черненко Дарина Игоревна – аспирантка, кафедра статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: chernenko_di@ukr.net

It is not always that the existing economic and statistical measurements give adequate idea of the level of social efficiency of one or another national economy. One of the substitutes for the traditional GDP is the Human Development Index, which integral part is life expectancy in the country, determined, first of all, by the population state of health, most indicators of which reflect the results achieved in the functioning of the national health care system and at the same time indicate its current state.

In terms of economic science, the health sector is a subsystem of the economic system providing medical and related services. Within its structure there act market mechanisms and, therefore, it can be studied and is successfully studied by traditional tools of economic analysis with the help of such basic categories as supply and demand, their entities, price, quality, market equilibrium, submarkets, etc.

However, despite the fact that the health care market has some certain common features with any other local market, it is characterized by quite substantial specificity, one manifestation of which is a rather complex structure – both on the side of the demand and supply, as well as their interaction and pricing mechanisms. The range of its entities is not limited to the direct suppliers and consumers of health services but includes specific agents such as pharmaceutical companies, state, health insurance companies and so on. Also models of individual segments on the market of medical and related services are by no means always competitive, and often burdened with quite different influence of institutional factors, which adds certain uniqueness to them, transforming the national health system in the equally unique phenomenon. But taking into account that the population is aging on a global scale, which results in large disequilibrium in the mechanism of functioning of the health care market and its structure, it becomes clear that the mechanism for statistical estimation of conditions and dynamics of the market should be sufficiently adapted to these changes and respond to them in due time, so that the state as an active participant of this market could have effective levers of influence on its development and prevent emerging threats owing to the use of appropriate statistical tools.

In recent years the number of publications devoted to studying the role and dynamics of the market of medical services has increased considerably. Significant scientific contribution to profound rethinking of the nature and structure of the market in condition of new Ukrainian realities was made by scientific works and doctoral thesis by Prof. T. Kamins'ka [9, 11], whose scientific adviser was Prof. V. Soboliev [10]. The study of this problem is continued by such scholars as O. Bobrysheva [2], Ye. Gaponova [4], A. Danyliv [5], K. Platonova [21], I. Togunov [28], I. Shejman [25, 31], S. Shyshkin [25], A. Shomnikova [33] and others. In addition to studying the general problems of the market of medical services recently two relatively independent directions concerning it have formed: the first one is the study carried out to investigate the active development of new problems related to the functioning and development of the market economy as such in conditions of globalization and virtualization of economic activity. Among the most interesting works of this wide range of studies there should be noted the papers by such authors as Ya. Kornaj, who put

forward the idea that the market economy is not an economy of equilibrium but a system of surplus (as opposed to the economy of deficiency of the Soviet type [15, pp. 101 – 272]), and A. Grytsenko and Ye. Pesots'ka, who found paradoxical effects of the changes in the supply and demand behavior in the modern networked economy [8, pp. 163-175].

The second direction is connected with analyzing certain issues of the health care market development. Many works by Ukrainian scientists and experts are dedicated to studying the aspects of health services: medico-actuarial science [30], pricing [14], private medicine [16, 20], etc. [17]. Consideration is given to a significant increase in the attention of domestic and foreign authors to the analysis of such segment of the health care market as the clinical laboratory services market (CLSM) [12, 13, 19, 23]. This is stipulated by the fact that it is developing at a super high speed throughout the world. It is worth noting that in due time in Ukraine there were taken attempts to draw attention to this problem at the Cabinet level, specifically, in 2010 the Ministry of Health of Ukraine developed the Draft Concept of the State Ear-marked Program of Development of Laboratory Services in 2011 – 2016 [22], but it did not come not only to the program itself, but even to the approved concept of this program.

Despite the significant amount of scientific literature and market surveys on development of the clinical laboratory services market (CLSM), there are still many issues, which are not solved properly. The main problem is that almost the majority of the publications were written by representatives of medicine [1, 6, 24, 32], who are not aware enough of underlying economic issues and can not always give an objective assessment of the market development trends. A false view of the CLSM as the only one associated with activities of private companies and ignoring the market (though in specific forms) principles for activity of public providers of these services is still commonly held. One of the factors contributing to the stability of such conservatism is a long-term preservation of embryonic level of the health insurance development in Ukraine. Besides, the statistical scientific research of the market is almost never carried out and the corresponding surveys and analytical studies, which sometimes appear mainly in the media, are of unsystematic and random nature, and the estimation figures of the market extent vary by times. Thus, according to one of the marketing research conducted during 2010-2014, the global market for clinical trials increased from 25 to 28.5 billion dollars. [See 3, p. 43] and, according to another study, in 2012 the market was estimated to be 162.7 billion dollars with the forecast further growth up to 241.3 billion dollars in 2019 [35].

Consequently, despite the rapid development of this segment of the market of medical services both in the world and Ukraine, in our country, unlike all others, its significance is obviously underestimated, and its development is spontaneous, uncontrolled and lacking proper regulatory actions from the side of the state.

This situation is unacceptable taking into account the objectives of the social and economic development of Ukraine declared after the Revolution of Dignity and requires fast and efficient correction, first of all, in the context of creating a science-based system of statistical study and

monitoring the CLS market development. Proceeding from the above mentioned, we formulate the *aim of the article* as revealing the pattern of the demand for CLSs in Ukraine in the regional context and making its statistical evaluation.

In our analysis we, sharing approach of T. Kamins'ka [9, pp. 59–112], proceed from the fact that the market of clinical services, in terms of their suppliers (producers), is represented by public and private entities. Accordingly, the CLS market is also represented by private and public segments (*Fig. 1*).

Combination of the manufacturer and seller in one entity is explained by the peculiarity of services, which lies in the fact that their production, trade and consumption are the same.

The condition for transformation of the CLS producer into the market entity is acquisition of either the proprietary right for factors of production to provide services or individual rights. Those producers who have the legal status of the company, their own rules, the current account, financial statements act as sellers of CLSs. Their partners in economic activity can be financial and credit institutions, other health care organizations, government agencies and services.

The question of the CLSs buyers is even more complicated. The end buyer is certainly the consumer (the patient) himself. However, he can perform the function both directly and indirectly. The mediator as a rule is the insurance orga-

nization, which is delegated the buyer's functions. It differs from the traditional mediator in the fact that buying CLSs from the producers it sells the consumers a different kind of services – the insurance ones, that is, it does not sale the same product that buys.

CLSs in Ukraine are provided by laboratories – the public (mainly part of the public health care institutions) and private ones.

For the purposes of our analysis the CLS market can be logically divided into segments. At the highest level of the CLS market segmentation it is justified to determine two main directions with specific forms of service supply and satisfaction of wants (it is quite understandable that the boundaries between these segments of the market are to a certain extent relative):

1. The CLSs offered with the purpose of medical diagnostic for the health recovery, restoration and preservation of a certain level of ability to work at its temporary loss. This market segment we'll conventionally call the medical and diagnostic one. The services provided with the purpose of detecting the disease, determining the diagnosis are prescribed by the doctor.
2. The CLSs offered for the preventive diagnostic in order to preserve and maintain a healthy body condition. This segment we characterize as preventive and diagnostic. The services are provided with the purpose of preventing diseases, usually initiated by the person.

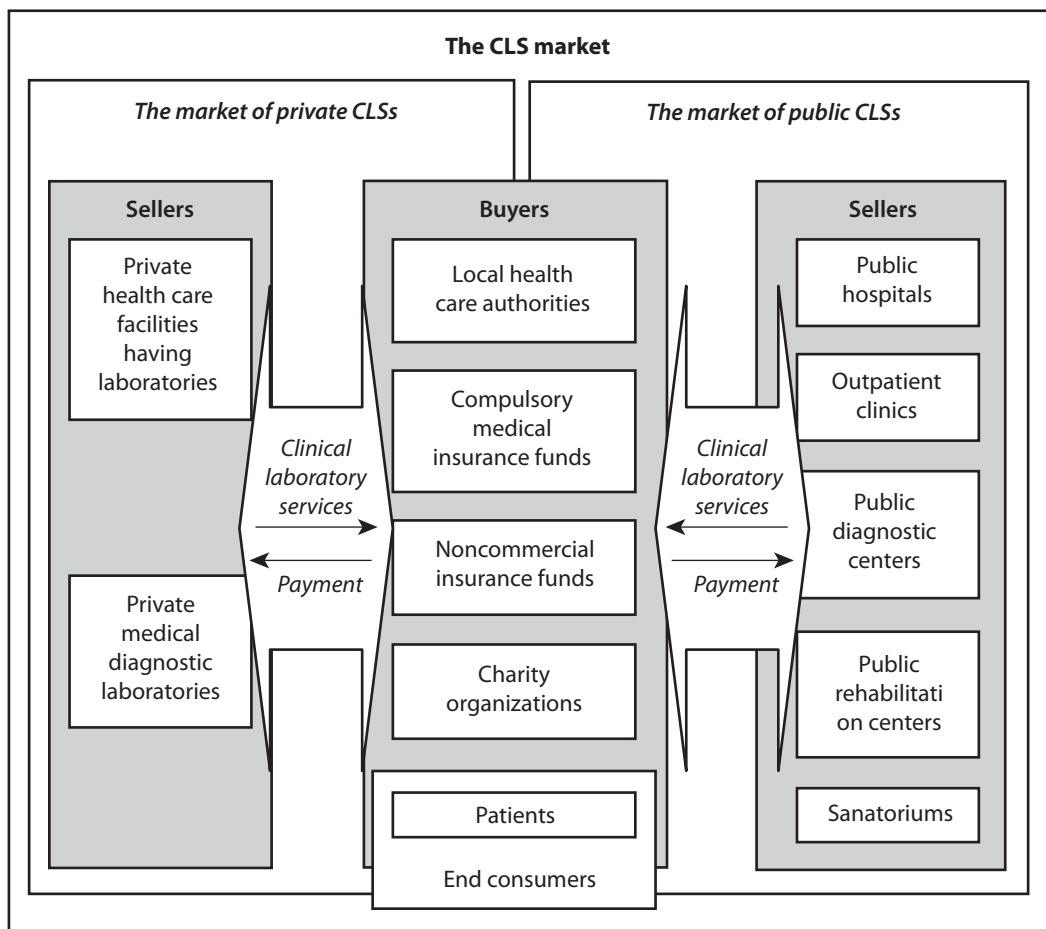

Fig. 1. Sellers and buyers on the CLS market

Source: developed by Chernenko D. I.

This segmentation of the health care market is reasonable from the point of view of economic expediency (Fig. 2).

One of the CLS market characteristics is irregular and unpredictable occurrence of demand for diagnostic services. A person can not predict when in the future he needs medical and, accordingly, clinical laboratory services, can not predict changes in the health status, the severity of future diseases, type of the necessary CLSs and their cost.

The demand for preventive and diagnostic services can be more predictable. Within the designated directions the suggested approach to principles of the CLS market segmentation permits: to conduct further statistical research; study and make statistical estimation of the demand for certain types of laboratory services in each of the segments; determine the size, growth and attractiveness of the segment on the market on the basis of objective criteria using traditional health statistics, comparing them with the economic characteristics of the doctor-patient relationship.

Proceeding from this approach, we consider that statistical estimation of the demand in the medical diagnostic segment in the regions of Ukraine should be based on the data on the primary case rate, because laboratory tests are often carried out to identify and confirm the diagnosis. According to our calculations, the number of newly registered cases by disease classes on the average per year in Ukraine in 2009-2013 was 32.1 million. At that the six most common groups of diseases (those of the circulatory system of the respiratory apparatus, skin and subcutaneous tissue; genitourinary system, traumas, intoxication and consequences of external causes, pregnancy, childbearing and postpartum period) accounted for 23.1 million cases, or 71.1% of the total primary case rate. For the Kharkiv region, the figure made up 67.5% [calculated by: 7].

In our opinion clinical laboratory tests should be a part of a unified system supplementing each other logically.

The survey begins with the routine analysis of blood, urine, and only after that it is advisable to use sophisticated high-tech methods. The range of mandatory tests is regulated by diagnostic methods (i.e., there is a list of procedures required for the diagnostic of a certain disease). The approximate number of the required laboratory tests for a single case with the outlined above 6 classes range from 17 to 30 [summarized by: 7, 18, 22, 29].

On this basis the potential demand for the services of medical and diagnostic segment in the regions of Ukraine was estimated, the results are presented in Table 1.

We consider it appropriate to make statistical estimation of the demand for the preventive and diagnostic segment services on the basis of the age structure of consumers of certain services [7, 29] and the doctor's recommendations on prescription of the tests.

According to the Order of the Ministry of Health of Ukraine from August 27, 2010 № 728 "On Clinical Examination of the Population", the following groups subject to medical examination were distinguished: the children of the first and second year of life; preschool children from 3 to 6-7 and children, who do not attend pre-school institutions; pupils under the age of 15; children from 15 to 18; adults [18].

Taking into account the planned population contingents subject to health survey, we identified three age groups for which it is advisable to carry out preventive laboratory tests: the first – children 0 – 15 years old, the second – those aged 16 – 59, and the third – persons older than 60. For the first age group the provision is made for 5 annual tests, for the second – 8 tests, for the third – 12 tests.

Besides the basic two tests, which are common to all three groups – the blood and urine examination, in our opinion, in order to prevent diseases it is appropriate for the second group to make a coagulogram, biochemical analy-

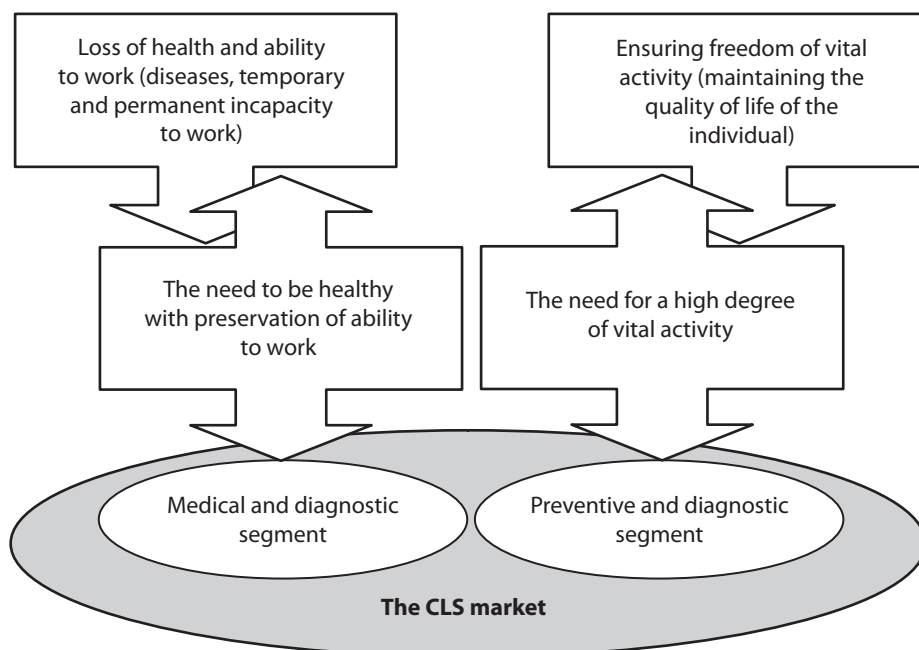

Fig. 2. The CLS market segmentation

Source: developed by Chernenko D. I.

sis of blood, blood examination for cancer-specific marker (for women – of the breast and ovaries, for men – of the prostate), and for people over 60, in addition, a blood test for markers of osteoporosis (4 tests) and some others. This choice can be explained by the fact that on the average up to 86% of all deaths in Ukraine falls on the three main classes of death causes: cardiovascular diseases (66.3% of the deaths), neoplasms (13.9%) and external causes of death (5.9%). Therefore, it is important to make preventive laboratory blood tests for cancer-specific markers to detect the diseases in time. Annually neoplasms cause 15 – 17% of all deaths of people of the active working age. In the structure of death causes for the population over the active working age the leading classes of diseases are those of the circulatory system, neoplasms, respiratory diseases, those of the digestive system, infectious and parasitic diseases. Almost 80% of the

total number of deaths in Ukraine at the age of over 60 accounts for these diseases [generalized by 18, 22, 26].

The results of the statistical estimation of each segment and evaluation of the overall size of the demand for CLSs are shown in *Table 1*.

Thus, the potential national demand for CLSs with medical purposes is 2439.72 millions tests per year, the demand for CLSs advisable to be made with preventive purposes is 379.62 millions tests per year, and the total demand in both segments accounts for 2819.34 millions tests, whereas, according to the CMS, only in Ukraine in 2013 there were carried out 865.56 tests. [29]. Consequently, in 2013 the potential demand exceeded the realized demand for CLSs 3.26 times, which indicates the great prospects in development of the market under study. The

Table 1

The potential demand for clinical laboratory services (CLS) advisable to be carried out with medical purposes and for prevention of diseases by the regions of Ukraine, millions tests

Region	The potential demand for CLSs, millions tests		
	With medical purposes	With preventive purposes	Total
Autonomous Republic of Crimea	75.49	16.40	91.89
Vinnitsya	103.29	13.60	116.88
Volyn	58.12	8.41	66.53
Dnipropetrovs'k	221.30	27.71	249.01
Donets'k	209.47	37.03	246.50
Zhytomyr	58.11	10.56	68.67
Transcarpathia	65.31	10.08	75.38
Zaporizhzhya	75.27	15.04	90.32
Ivano-Frankivs'k	96.17	11.33	107.50
Kiev	83.36	14.38	97.74
Kirovohrad	45.46	8.32	53.78
Luhans'k	91.45	19.08	110.53
L'viv	159.49	20.85	180.34
Mykolayiv	55.80	9.78	65.58
Odessa	132.10	19.85	151.94
Poltava	61.01	12.34	73.35
Rivne	75.63	9.31	84.94
Sumy	44.59	9.64	54.23
Ternopil'	56.01	8.91	64.91
Kharkiv	169.94	23.08	193.01
Kherson	55.68	8.94	64.63
Khmel'nyts'kyy	70.85	10.96	81.81
Cherkasy	74.01	10.72	84.73
Chernivtsi	48.61	7.45	56.06
Chernihiv	54.66	9.10	63.76
Kiev City	183.54	23.51	207.05
Sevastopol' City	16.81	3.24	20.05
Ukraine	2439.72	379.62	2819.34

Source: calculated by [7, 29] and the Center of Medical Statistics of the Ministry of Health of Ukraine.

need to stimulate this demand is stipulated by the fact that if people look after their health and regularly make laboratory tests, most diseases can be detected at an early stage and cured in a short-time period. The world experience shows that the increase in expenditures on laboratory tests by 1% reduces expenditures on treatment by 5% [27, 34].

But in this case it should be taken into account that there is a fine line between a reasonable prevention of a disease and over diagnosis (false conclusion about the presence of a disease, which can be done accidentally or intentionally to get extra money from the consumer) and cause a lot of harm.

CONCLUSIONS

The conducted study allows to draw the following conclusions.

Statistical estimation of the demand for CLSs involves primarily identification of its structure and adequate segmentation. There have been suggested to distinguish two segments of demand for CLSs – medical and diagnostic and preventive and diagnostic. Its potential value in each segment and the total size in Ukraine as a whole and its each region has been estimated as well as.

Cost estimate of the demand involves analyzing the system of the demand creation factors, first of all, the level of income of different population groups, and assessment of the supply – evaluation of the composition and structure of the providers of these services, studying the mechanism of pricing for CLSs, revealing their features and making the corresponding calculations, and is the subject of our further research. At that it is required to use the results of recent theoretical developments of problems of supply and demand in conditions of the network economy expansion, the global tendency of population aging and the faster growth of health spending compared with the rate of economic growth in the statistical analysis. ■

LITERATURE

- 1. Аминев Р. А.** Анализ качества лабораторных услуг посредством изучения мнений пациентов / Р. А. Аминев, Ф. С. Билалов // Медицинский вестник Башкортостана. – 2013. – Вып. № 5. – Том 8. – С. 15 – 21.
- 2. Бобришева О. В.** Эффективный розвиток та функціонування ринку медичних послуг в умовах глобалізації економіки та інтеграційних процесів в охороні здоров'я / О. В. Бобришева // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 8 (2). – С. 12 – 18.
- 3. Галеева А.** Развитие рынка лабораторных услуг в клинических исследованиях / А. Галеева // Ремедиум. – 2012. – № 9. – С. 41 – 44.
- 4. Гапонова Е. О.** Особливості формування ринку медичних послуг в Україні на сучасному етапі / Е. О. Гапонова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 1144. – Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2014. – Т. 1, вип. 3. – С. 94 – 96.
- 5. Данилів А. І.** Формування ринку медичних послуг в Україні: структура фінансування та витрат / А. І. Данилів // Наукові записки НаУКМА. – Серія «Економічні науки». – 2012. – Т. 133. – С. 49 – 56.
- 6. Другаль И. П.** Развитие рынка лабораторных услуг в клинических исследованиях / И. П. Другаль [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://windymarine.ru/Razvitie-rinka-laboratornih.html>

- 7.** Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2013 році : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К. : 2014. – 92 с. // Державна служба статистики України. Розділ «Публікації. Демографічна та соціальна статистика. Охорона здоров'я» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

- 8.** Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем : монография / Под ред. чл.-корр. НАН Украины А. А. Грищенко ; НАН Украины, Ит-т экон. и прогнозир. – К., 2013. – 580 с.

- 9. Каминская Т. М.** Рынок медицинских услуг: опыт теоретико-институционального анализа / Т. М. Каминская. – Х. : НПП «Контраст», 2006. – 296 с.

- 10. Камінська Т. М.** Ринок медичних послуг: формування та закономірності розвитку : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.01.01 / Т. М. Камінська ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 29 с.

- 11. Камінська Т. М.** Економічні та правові засади функціонування лікарняних кас у медичному страхуванні / Т. М. Камінська, Т. Ю. Клочко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 1 (16). – С. 111 – 121.

- 12. Кишкун А. А.** Актуальность проблемы централизации клинических лабораторных исследований для системы здравоохранения страны / А. А. Кишкун // Лабораторная медицина. – 2011. – № 11. – С. 29 – 34.

- 13. Кишкун А. А.** Лабораторные информационные системы и экономические аспекты деятельности лаборатории / А. А. Кишкун, А. Л. Гузовский. – М. : Лабора, 2007. – 256 с.

- 14. Клименко П. М.** Ціна медичної послуги / П. М. Клименко, В. А. Грабовський // Державне управління: теорія та практика. – 2012. – № 1. – С. 1 – 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12KMPCMP.pdf>

- 15. Корнаи Я.** Размышления о капитализме // Я. Корнаи / Пер. с венг. О. Якименко ; науч. ред. Д. Расков. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2012. – 352 с.

- 16. Лепешина О.** Основні зміни приватного ринку медичних послуг України протягом останніх 10-ти років. 20.03.2015 / О. Лепешина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www olenalepeshyna.com.ua/osnovni-zmini-privatnogo-rinku-medichnix-poslug-ukraini-protyagom-ostannix-10-ti-rokiv.html>

- 17. Мачуга Н. З.** Лікарня як елемент формування ринку медичних послуг / Н. З. Мачуга // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки». – 2013. – Вип. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v2/NV-2013-V2_40.pdf

- 18.** Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27 серпня 2010 р. № 728 серпня 2010 р. «Про диспансеризацію населення» // Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100827_728.html

- 19.** Нишевой обзор рынка «Диагностическая медицина». Декабрь 2012 года // Высшая школа маркетинга и развития бизнеса НИУ ВШЭ, по заказу ОАО «Российская Венчурная компания» marketing.hse.ru. – М., 2012. – 47 с.

- 20.** Огляд ринку приватної медицини України, 2014. Резюме [Електронний ресурс]. – Режим доступу : marketing.rbc.ua/file.php?id=5721

- 21. Платонова К.** Дослідження ринку приватних медичних послуг України / К. Платонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pro-capital.ua/ua/press_center/expert/view/395

- 22.** Проект концепції Державної цільової програми розвитку лабораторної служби на 2011 – 2016 роки // Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20100712_0.html

23. Проценко В. М. Створення нормативної бази системи клінічних лабораторних досліджень в Україні / В. М. Проценко, А. Г. Івков, М. В. Тютіна, Б. А. Рогожин, Г. Г. Луцьова, О. Б. Хейломський // *Біомедицинская Инженерия*. – 2011. – № 2. – С. 6 – 13.

24. Равинская Т. Мазки-шоу: рынок клинической лабораторной диагностики / N/ Hfdbycrfz // *Vademecum*. – 2013. – № 2. – С. 16 – 22.

25. Расширение потребительского выбора в здравоохранении: теория, практика, перспективы / Отв. ред.: С. В. Шишкин, И. М. Шейман. – М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2012. – 262 с.

26. Результати діяльності галузі охорони здоров'я України: 2013 рік / Державна установа «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України». – Київ, 2014. – 172 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uihp.kiev.ua/dawnload/Vidavnictvo/Rezultati%20dijalnosti%20OZ.%202013.pdf>

27. Рынок лабораторных исследований: Почему о приходе крупных иностранных игроков приходится только мечтать [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://delo.ua/business/rynok-laboratornyh-issledovaniy-pochemu-o-prihode-kрупnyh-inostr-296511/?updated_new=1436106354

28. Тогунов И. Теория управления рынком медицинских услуг: монография / И. Тогунов. – Владимир: Собор, 2007. – 308 с.

29. Українська база медико-статистичної інформації «Здоров'я для всіх» Українська база медико-статистичної інформації // Центр медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medstat.gov.ua/ukr/normdoc.html>

30. Чкан І. О. Тенденції розвитку добровільного медичного страхування в Україні / І. О. Чкан // *Фінансовий простір*. – 2015. – № 1(17). – С. 292 – 295.

31. Шейман И. М. Теория и практика рыночных отношений в здравоохранении / И. М. Шейман; Гос. ун-т-Высш. шк. экономики. – 2-е изд. – Москва: ГУ ВШЭ, 2008. – 317 с.

32. Широкова И. Медицинская диагностика: реалии отечественного рынка / И. Широкова // *Ремедиум*. – 2010. – № 10. – С. 7 – 13.

33. Шомнікова А. В. Сутність та особливості функціонування ринку медичних послуг / А. В. Шомнікова // *Теоретичні та прикладні питання економіки*. – К., 2010. – Вип. 23. – С. 221 – 227.

34. Clinical Laboratory Services Market set to Grow due to Rising Geriatric Population and Advancement of Medical Technology // *Transparency market research* [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.transparency-marketresearch.com/press-release/clinical-laboratory-services-market.htm>

35. Clinical Laboratory Services Market Trends 2013 – 2019 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.wattpad.com/57341560-clinical-laboratory-services-market-trends-2013>

REFERENCES

Aminev, R. A., and Bilalov, F. S. "Analiz kachestva laboratornykh uslug posredstvom izucheniia mneniy patsientov" [Analysis of the quality of laboratory services by examining the views of patients]. *Meditsinskiy vestnik Bashkortostana*, vol. 8, no. 5 (2013): 15-21.

Bobrysheva, O. V. "Efektyvnyi rozvytok ta funktsionuvannya rynku medychnykh posluh v umovakh hlobalizatsii ekonomiky ta in-tehratsiinykh protsesiv v okhroni zdorovia" [Effective development and functioning of health services in conditions of economic globalization and integration processes in health care]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, no. 8 (2) (2014): 12-18.

Chkan, I. O. "Tendentsii rozvytku dobrovolnoho medychnoho strakhuvannya v Ukraini" [Trends in the voluntary medical insurance in Ukraine]. *Finansovyi prostir*, no. 1 (17) (2015): 292-295.

"Clinical Laboratory Services Market set to Grow due to Rising Geriatric Population and Advancement of Medical Technology"

Transparency market research. <http://www.transparency-market-research.com/pressrelease/clinical-laboratory-services-market.htm>

"Clinical Laboratory Services Market Trends 2013 – 2019" <https://www.wattpad.com/57341560-clinical-laboratory-services-market-trends-2013>

Drugal, I. P. "Razvitie rynka laboratornykh uslug v klinicheskikh issledovaniakh" [Market development laboratory services in clinical studies]. <http://windymarine.ru/Razvitie-rinka-laboratornih.html>

Danyliv, A. I. "Formuvannya rynku medychnykh posluh v Ukraini: struktura finansuvannya ta vytrat" [Formation of the market of medical services in Ukraine: the structure and financing costs]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriya «Ekonomichni nauky»*, vol. 133 (2012): 49-56.

Galeeva, A. "Razvitie rynka laboratornykh uslug v klinicheskikh issledovaniakh" [Market development laboratory services in clinical studies]. *Remedium*, no. 9 (2012): 41-44.

Haponova, E. O. "Osoblyvosti formuvannya rynku medychnykh posluh v Ukraini na suchasnomu etapi" [Features of formation of medical services market in Ukraine today]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, vol. 1, no. 3 (2014): 94-96.

lerarkhiia i seti v institutsionalnoy arkhitektonike ekonomicheskikh sistem [Hierarchy and network of institutional architectonics economic systems]. Kyiv, 2013.

Kaminska, T. M., and Klochko, T. Yu. "Ekonomichni ta pravovi zasady funktsionuvannya likarnianykh kas u medychnomu strakhuvanni" [Economic and legal principles of functioning health insurance in health insurance]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, no. 1 (16) (2014): 111-121.

Kishkun, A. A. "Aktualnost problemy tsentralizatsii klinicheskikh laboratornykh issledovaniy dlia sistemy zdavookhraneniya strany" [The urgency of the problem of centralization of clinical laboratory tests for the country's health system]. *Laboratornaia meditsina*, no. 11 (2011): 29-34.

Kishkun, A. A., and Guzovskiy, A. L. *Laboratornye informatsonnye sistemy i ekonomicheskie aspekty deiatelnosti laboratorii* [Laboratory information systems and economic aspects of the laboratory]. Moscow: Labora, 2007.

Klymenko, P. M., and Hrabovskiy, V. A. "Tsina medychnoho posluhu" [Price of medical services]. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12KMPMP.pdf>

Kornai, Ya. *Razmyshleniia o kapitalizme* [Reflections on capitalism]. Moscow: Izd-vo Instituta Gaydara, 2012.

Kaminska, T. M. "Rynok medychnykh posluh: formuvannya ta zakonirmosti rozvytku" [Real health services, formation and patterns of development]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk*: 08.01.01, 2006.

Kaminskaia, T. M. *Rynok meditsinskikh uslug: opyt teoretiko-institutsionalnoho analiza* [The market of health services: the experience of theoretical and institutional analysis]. Kharkiv: Kontrast, 2006.

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20100827_728.html

Lepeshyna, O. "Osnovni zminy pryvatnoho rynku medychnykh posluh Ukrainy protiahom ostannikh 10-ty rokiv" [The main changes of the private medical services market Ukraine for the past 10 years]. <http://www olenalepeshyna.com.ua/osnovni-zmini-privatnoho-rynku-medichnix-poslug-ukraini-protyagom-ostannix-10-ti-rokiv.html>

Machuha, N. Z. "Likarnia iak element formuvannya rynku medychnykh posluh" [Hospital as part of the formation of the market of medical services]. http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v2/NV-2013-V2_40.pdf

Nishevoy obzor rynku «*Diagnosticheskaya meditsina*» [A niche market overview "diagnostic medicine"]. Moscow, 2012.

"Ohliad rynku pryvatnoi medytsyny Ukrainy, 2014. Reziyme" [Market in private medicine Ukraine, 2014. Summary]. marketing.rbc.ua/file.php?id=5721

Protsenko, V. M. et al. "Stvorennia normatyvnoi bazy systemy klinichnykh laboratornykh doslidzhen v Ukraini" [Creating a regulatory system of clinical laboratory tests in Ukraine]. *Biomeditsinskaya Inzheneriya*, no. 2 (2011): 6-13.

Platonova, K. "Doslidzhennia rynku pryvatnykh medychnykh posluh Ukrainy" [Market Research private medical services in Ukraine]. http://pro-capital.ua/ua/press_center/expert/view/395

"Proekt kontseptsii Derzhavnoi tsilyovoi prohramy rozvytku laboratornoi sluzhby na 2011 - 2016 roky" [Draft Concept of the State program of development of laboratory services for 2011 - 2016 years]. Ministerstvo okhorony zdorov'ia Ukrainy. http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20100712_0.html

"Rezultaty diialnosti haluzi okhorony zdorov'ia Ukrainy: 2013 rik" [The results of the health of Ukraine: 2013]. <http://www.uiph.kiev.ua/dawnload/Vidavnictvo/Rezultati%20dijalnosti%20OZ.%202013.pdf>

"Rynok laboratornykh issledovaniy: Pochemu o prikhode krupnykh inostrannykh igrokov prikhoditsia tolko mechtat" [Market research laboratory: Why the coming of large foreign players can only dream of]. http://delo.ua/business/rynok-laboratornykh-issledovaniy-pochemu-o-prihode-krupnykh-inostr-296511-/?supdated_new=1436106354

Ravinskaya, T. "Mazki-shou: rynek klinicheskoy laboratornoy diagnostiki" [Smears show: clinical laboratory diagnostics market]. *Vademecum*, no. 2 (2013): 16-22.

Rasshirenie potrebitelskogo vybora v zdravookhraneni: teoriia, praktika, perspektivy [Expanding consumer choice in health care: theory, practice and prospects]. Moscow: ID NIU VShE, 2012.

Sheyman, I. M. *Teoriia i praktika rynochnykh otnosheniy v zdravookhraneni* [Theory and practice of market relations in the health sector]. Moscow: GU VShE, 2008.

Shirokova, I. "Meditsinskaia diagnostika: realii otechestvennogo rynku" [Medical diagnostics: the realities of the domestic market]. *Remedium*, no. 10 (2010): 7-13.

Shomnikova, A. V. "Sutnist ta osoblyvosti funktsionuvannia rynku medychnykh posluh" [The essence and peculiarities of the market of medical services]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, no. 23 (2010): 221-227.

Togunov, I. *Teoriia upravleniia rynkom meditsynskikh uslug* [The theory of management of the market of medical services]. Vladimir: Sobor, 2007.

"Ukrainska baza medyko-statystychnoi informatsii «Zdorovia dlia vsikh»" [Ukrainian base of medical and statistical information "Health for all"]. Tsentri medychnoi statystyky Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy. <http://medstat.gov.ua/ukr/normdoc.html>

"Zaklady okhorony zdorovia ta zakhvoriuvanist naselennia Ukrainy u 2013 rotsi" [Health care and morbidity Ukraine in 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

ДОХОДИ ТА ВИТРАТИ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ДЖЕРЕЛА ГНУЧКОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

© 2015 ЛАКТИОНОВА О. А.

УДК 336.63

Лактіонова О. А. Доходи та витрати домашніх господарств як джерела гнучкого розвитку країни

У статті проаналізовано ступінь впливу окремих видів фінансових ресурсів домогосподарств в Україні на етапах їх формування і використання на забезпечення економічного зростання із урахуванням можливості реалізації основних умов гнучкого розвитку. Як ресурси гнучкого розвитку використано прибуток та змішаний дохід, підприємницький дохід та доходи від самозайнятості, дохід від власності. Визначено наявність та значення точок екстремуму в динаміці фінансових ресурсів і витрат домогосподарств, перевищення яких контрпродуктивно впливає на розмір ВВП. Оцінено запас збільшення окремих видів фінансових ресурсів і витрат домогосподарств на ВВП до точки екстремуму. Отримано прогноз змін у диференціації населення в Україні в найближчій перспективі. Зазначено, що маневрений фінансовий потенціал населення в умовах циклічного розвитку економіки зі зростанням тривалості та глибини кризових і рецесійних процесів є ключовою характеристикою стійкості фінансової системи, основою її розвитку і відповідно гнучкого економічного розвитку країни – спроможності до відновлення економічної динаміки.

Ключові слова: доходи домашніх господарств, витрати домашніх господарств, гнучкий розвиток, нерівність доходів.

Табл.: 7. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 9.

Лактіонова Олександра Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра фінансів і банківської справи, Донецький національний університет (вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: laktionova.ola@donnu.edu.ua

УДК 336.63

UDC 336.63

Лактіонова О. А. Доходы и расходы домашних хозяйств как источники гибкого развития страны

В статье проанализирована степень влияния отдельных видов финансовых ресурсов домохозяйств в Украине на этапах их формирования и использования доходов для обеспечения экономического роста с учетом возможности реализации основных условий гибкого развития. В качестве ресурсов гибкого развития в анализе использованы прибыль и смешанный доход, предпринимательский доход и доходы от самозанятости, доход от собственности. Определено наличие и значение точек экстремума в динамике финансовых ресурсов и расходов домохозяйств, превышение которых контрпродуктивно влияет на величину ВВП. Оценен запас увеличения отдельных видов финансовых ресурсов и расходов домохозяйств на ВВП относительно их экстремумов. Получен прогноз изменений в дифференциации населения в Украине в ближайшей перспективе. Отмечено, что маневренный финансовый потенциал населения в условиях циклического развития экономики с ростом продолжительности и глубины кризисных и рецессионных процессов является ключевой характеристикой устойчивости финансовой системы, основой ее развития и соответственно гибкого экономического развития страны – способности к восстановлению экономической динамики.

Ключевые слова: доходы домашних хозяйств, расходы домашних хозяйств, гибкое развитие, неравенство доходов.

Табл.: 7. **Формул.:** 5. **Библ.:** 9.

Лактіонова Олександра Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра фінансів і банківського дела, Донецький національний університет (вул. 600-летия, 21, Винница, 21021, Украина)

E-mail: laktionova.ola@donnu.edu.ua

Laktionova O. A. Household Incomes and Costs as Sources of the Country's Flexible Development

The article analyzes the degree of influence of individual types of the households' financial resources in Ukraine on the stages of formation and use of incomes for provision of economic growth, taking into account the feasibility of the basic conditions of flexible development. As resources for flexible development, in the analysis were used profit and mixed income, entrepreneurial income and income from self-employment, and income from property. Availability and value of extreme points in the dynamics of both financial resources and the household costs, excess of which causes a counter-productive effect on GDP, has been determined. The reserve of increase for individual types of financial resources and household costs towards GDP in relation to their extremes has been estimated. A forecast of changes in the differentiation of the population in Ukraine in the nearest future has been received. It has been specified that agile financial potential of population, under conditions of the cyclic economy development with increasing duration and depth of the crisis and recessionary processes, is a key characteristic of the financial system stability, the basis of its development and, consequently, of the country's flexible economic development, i.e. the resilience of economic dynamics.

Key words: household incomes, household costs, flexible development, income inequality.

Tabl.: 7. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 9.

Laktionova Olexandra A. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Finance and Banking, Donetsk National University (vul. 600-richchia, 21, Vinnitsa, 21021, Ukraine)

E-mail: laktionova.ola@donnu.edu.ua

В умовах інтенсивної динаміки та великого розмаїття потреб основною умовою життєзабезпечення у довгостроковому періоді стає гнучкість, яка дозволяє чітко та своєчасно реагувати на зміни, а саме, задовольняти наявні неоднорідні виклики оточення; адаптувати діяльність до нових умов; своєчасно проводити організаційні перебудови. Гнучкий розвиток базується на спроможності ефективного застосовування та видозміни ресурсів економічного зростання, стійкого нарощування показників позитивної зміни без накопичення або зниження у перспективі боргових ресурсів, а також ресурсів, що не відновлюються.

Фінансові ресурси домогосподарств та їх використання є найважливішим фактором не тільки економічного розвитку, а і його стійкості. Маневрений фінансовий потенціал населення в умовах циклічного розвитку економіки, зі зростанням тривалості та глибини кризових і рецесійних процесів, є ключовою характеристикою стійкості фінансової системи, основою її розвитку і, відповідно, гнучкого економічного розвитку країни – спроможності до відновлення економічної динаміки.

Питанням розподілу та перерозподілу доходів населення присвячені праці таких вітчизняних науковців, як Е. Лібанова, М. Савлук, А. Колот, Н. Холод, В. Анто-

нюк, А. Кудинова, М. Соколік та ін. Найбільш актуальні питання сьогодення – взаємозв'язку нерівності домогосподарств за доходами та її впливу на економічний розвиток, розглядають у своїх дослідженнях такі іноземні вчені, як Дж. Ву, Дж. Стігліц, С. Клаезенс, Е. Перротті, М. Корак, В. Істерлі, Ф. Чінгано та ін. Разом із тим, пошук драйверів економічного розвитку в системі фінансових ресурсів домогосподарств і способів їх використання, напрямів конструктивної зміни структури доходів та витрат населення з позиції формування маневреного потенціалу гнучкого економічного розвитку залишається одним із найактуальніших.

Отже, метою статті є визначення впливу окремих видів фінансових ресурсів домогосподарств, як на етапі формування, так і на етапі використання доходів та ресурсів, у забезпеченні економічного зростання із урахуванням можливості реалізації основних умов гнучкого розвитку.

В інституційному секторі «Домашні господарства» основним фінансовим ресурсом, що визначає умови гнучкості та гнучкого розвитку, виступають ті види доходів, що в першу чергу пов'язані з формуванням, збереженням і розвитком людського, соціального та фізичного капіталів як основних базових вимог можливості реалізації стійкості та сталого розвитку. У цьому аспекті можна розглядати доходи та сукупні ресурси на стадії їх формування та розподілу або застосування. На етапі формування доходів виокремлюють чотири агрегованих види, а саме: оплату праці, прибуток та змішаних доходів, соціальні трансферти, доходи від власності. Якщо розглядати сукупні ресурси домашніх господарств залежно від основного джерела доходу, то за структурою відрізняють такі: оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, доходи від реалізації сільськогосподарської продукції та ін. Сукупні ресурси включають: загальні доходи, використані заощадження, приріст позик, кредитів та боргів, а також повернені домогосподарствам борги, це потенційні ресурси домогосподарств незалежно від джерела їх виникнення.

Особлива роль у структурі фінансових ресурсів для можливої реалізації механізму гнучкості належить окремим видам доходів та ресурсів, зокрема:

- ✦ чистий прибуток та змішаний дохід, який включає оплату праці, податки за вирахуванням субсидій, дохід від власності, за виключенням споживання основного капіталу;
- ✦ дохід від підприємницької діяльності та самозайнятості, тобто особисті доходи від підприємницької, фермерської та самостійної господарської діяльності громадян (без урахування витрат, пов'язаних із цією діяльністю). Ці доходи забезпечують можливість відтворення та розвитку як безпосередньо працівника в робочій силі, так і членів його родини. Вони визначають основну складову людського капіталу в аспекті можливості інвестицій в освіту, розвиток, здоров'я, відпочинок і т. ін.;
- ✦ доходи від власності, а саме: отримані дивіденди по акціях та інших видах цінних паперів, відсотки по вкладах у банківські установи, доходи від здавання в оренду нерухомості. Разом із доходами від підприємницької діяльності цей вид доходів визначає обсяги фізичного капіталу сектора домогосподарств, який являє собою акції, вклади, капітальне будівництво житла та ін.

Аналіз зміни структури доходів населення за 2005 – 2013 рр. (табл. 1) свідчить про те, що за останнє десятиріччя практично не відбувається суттєвих змін. З 2007 р. спостерігають незначне збільшення (на 2,4%) частки доходів від власності.

У структурі сукупних ресурсів (у розрахунку на домогосподарство) частка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості за аналізований період після кризи суттєво знижується. Аналогічна закономірність склалася і за доходами від продажу сільськогосподарської продукції (табл. 2). Необхідно відзначити, що за більшістю країн світу частка доходів тільки від самозайнятості у загальних доходах вище, ніж в Україні,

Таблиця 1

Структура доходів населення України за 2005 – 2013 рр. [1]

Рік	Заробітна плата		Прибуток		Соціальна допомога та ін. соціальні трансферти		Доходи від власності		Разом доходів	
	млн грн	частка, %	млн грн	частка, %	млн грн	частка, %	млн грн	частка, %	млн грн	частка, %
2005	160621	42,1	58404	15,3	151307	39,7	11072	2,9	381404	100
2006	205120	43,5	69186	14,7	183900	39,0	13855	2,8	472061	100
2007	278968	44,8	95203	15,3	229040	36,7	20078	3,2	623289	100
2008	366387	43,3	131139	15,5	319683	37,8	28432	3,4	845641	100
2009	365300	40,8	129760	14,5	364572	40,7	34654	4,3	894286	100
2010	449553	40,8	160025	14,5	423741	38,5	67856	6,2	1101175	100
2011	529133	41,8	200230	15,8	49386	37,1	68004	5,3	1266753	100
2012	609394	41,8	224920	15,4	542781	37,2	80769	5,6	1457864	100
2013	630134	40,7	243668	15,7	586379	37,9	87952	5,7	1548733	100
2014	630734									100

де вони об'єднані в одну групу. У середньому за останні дев'ять років частка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості склала 4,9%, водночас у європейських розвинутих країнах тільки від самозайнятості цей показник коливається у межах від 4% (Швеція) до 42% (Італія) та 29% (Германія) [2].

Треба відзначити, що в структурі основних фінансових ресурсів, що можуть забезпечити реалізацію механізму гнучкого розвитку в секторі «домашні господарства», у цьому дослідженні не розглядаються окремо два основні доходи – оплата праці та пенсії; стипендії та пільги, надані готівкою, що за станом на 2010–2014 рр. склали 74–78% від загального обсягу сукупних ресурсів. Безперечно, значна частина цих ресурсів пов'язана з можливостями формування людського капіталу. Водночас, у сучасних умовах соціально-економічного розвитку національного господарства ці два види доходів функціонально пов'язані, у першу чергу, із компенсаційним механізмом мінімальних витрат на відтворення робочої сили та механізмом соціального захисту або соціальної допомоги окремим верствам населення.

У загальному вигляді ці два доходи можна розглядати в структурі наявних доходів (у цілому та в розрахунку на одну особу), що містять первинні доходи та сальдо поточних перерозподільних трансфертів. Вони характеризують величину, якою володіють домогосподарства для фінансування споживання та заощаджень. На етапі використання наявних доходів включають витрати на придбання товарів та послуг, сплачені доходи від власності, накопичення нефінансових активів. Приріст нефінансових активів – це основна частина валового накопичення, що додатково містить також придбання основних фондів, нематеріальних активів, витрати на покращення невироблених матеріальних активів, витрати на невироблені активи та нематеріальні активи.

У цілому валове нагромадження представляє собою фізичний капітал домогосподарств.

Визначення ролі всіх видів фінансових ресурсів домогосподарств, як на етапі формування, так і на етапі використання доходів та ресурсів, у забезпеченні економічного зростання із урахуванням можливості реалізації основних умов гнучкого розвитку, базується на оцінці та аналізі їх впливу на основні економетричних моделей, що реалізують алгоритм кореляційно-регресійного аналізу. Показником економічного зростання обрано показник ВВП у фактичних цінах за 2005–2013 рр., а основними факторними ознаками – показники основних видів фінансових ресурсів домогосподарств.

Такий аналіз дозволяє:

- ★ *по-перше*, визначити ступінь впливу окремих складових фінансових ресурсів домогосподарств та їх витрат на показник ВВП;
- ★ *по-друге*, визначити наявність та значення точок екстремуму в динаміці фінансових ресурсів і витрат домогосподарств, перевищення яких контрпродуктивно впливає на розмір ВВП;
- ★ *по-третьє*, визначити фінансову гнучкість домогосподарств із позиції запасу збільшення окремих видів фінансових ресурсів і витрат домогосподарств на ВВП до точки екстремуму.

На першому етапі проведено оцінку кожного виду фінансового ресурсу на зміну ВВП окремо, тобто були розроблені парні регресійні залежності (табл. 3). Усі моделі відповідають критеріям статистичної залежності ($F_p > F_\alpha$) і статистичної точності ($E_{\text{отн}} \leq 15\%$), що підтверджує об'єктивність моделей та їх відповідність характеру реальних залежностей.

Отримані залежності майже за всіма видами доходів і ресурсів (як на етапі їх формування, так і на етапі застосування), відповідають параболічним регресійним

Таблиця 2

Зміна структури сукупних ресурсів домогосподарств залежно від основного джерела доходу домогосподарств (у середньому за місяць у розрахунку на 1 домогосподарство, %) [1]

Рік	Сукупні ресурси в середньому на 1 домогосподарство, грн	У тому числі, %			
		оплата праці	доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	доходи від продажу сільськогосподарської продукції	доходи від власності
2005	1321,4	46,0	4,9	4,6	2,9
2006	1611,7	48,4	4,6	3,8	2,8
2007	2012,1	50,6	5,2	3,6	3,2
2008	2892,8	49,4	5,3	3,3	9,4
2009	3015,3	47,9	5,1	2,9	4,3
2010	3469,1	47,9	6,2	3,4	6,2
2011	3841,7	49,3	4,6	3,2	5,3
2012	4134,2	50,9	4,1	2,9	5,7
2013	4454,2	50,8	4,0	2,8	5,7
У середньому за 2005–2013 рр.	–	49,0	4,9	3,4	3,8

моделям, що свідчить про зміну напрямку зв'язку за умови досягнення відповідним фактором (фінансовим ресурсом) точки екстремуму. Наприклад, залежність ВВП від чистого прибутку та замішеного доходу (x_1) апроксимується наступним рівнянням зв'язку:

$$\begin{aligned} \overline{y_{x_1}} &= -1,949 + 8,423x_1 - 0,01x_1^2, \\ R^2_{y_{x_1}} &= 0,999; \varepsilon_{\text{омн}} = 1,3; F_p = 299; \\ F_2 &= \left\{ \begin{array}{l} \alpha = 0,05 \\ v_1 = 2 \\ v_2 = 5 \end{array} \right\} = 5,79; F_p = F_\alpha. \end{aligned} \quad (1)$$

Співвідношення параметрів моделі (1) показує, що в межах фактичної зміни обсягів чистого прибутку та змішаного доходу, які склалися в країні за 2005–2013 роки, тобто від 58,401 до 243,668 млрд грн, виявлено пряму залежність. Зростання одного виду ресурсу виступає фактором зростання ВВП, водночас, за умови збільшення його до 421,15 млрд грн (точка екстремуму, тобто $x_{\text{екстр}} = 421,15$), напрямок зв'язку може змінитися на протилежний. Виходячи із результатів розрахунків така залежність склалася майже за всіма видами фінансових ресурсів домогосподарств.

Слід також зазначити, що майже усі види фінансових ресурсів і витрат мають точки екстремумів, вищі за значення, досягнуті фактично, що свідчить про певний потенціал продуктивного їх збільшення та відповідно позитивного впливу на зростання ВВП. Найбільшим такий запас є для наявного доходу, чистого прибутку, індивідуальних споживчих витрат, приросту фінансових активів.

Звертає на себе увагу точки екстремуму, що склалися за двома видами ресурсів – за валовим накопиченням (x_4) та доходами від власності сплаченими (x_7). Зокрема, $x_{\text{екстр}} = 144,9$ млрд грн, що менше фактичного рівня 2013 р. ($x_{4,2013} = 146,658$ млрд грн, а показник $x_{7\text{екстр}} = 24,68$ млрд грн нижче фактичного рівня за 2008–2011 рр. На нашу думку, це може бути пов'язано з неефективним застосуванням даного ресурсу в забезпеченні економічного зростання, зокрема низький рівень віддачі від окремих ресурсів разом зі зростанням витрат на їх придбання.

Достатньо низька залежність склалася також і між ВВП і накопиченням нефінансових активів (x_9). Із урахуванням неоднозначної тенденції, що характеризує їх зміну, коли у кризові роки був також відтік цього ресурсу, щільність зв'язку була на рівні 0,256 ($R^2_{y_{x_9}} = 0,256$), а точка екстремуму ($x_{\text{екстр}} = 15,8$ млрд грн) показує, що тільки у випадку якщо приріст ресурсів буде перевищувати 15,8 млрд грн, його можна розглядати як фактор економічного зростання.

Таким чином, за основними видами фінансових ресурсів у межах їх фактичної зміни за аналізований період склалася пряма залежність, однак еластичність зі зростанням обсягів фінансових ресурсів суттєво знижується, а за умови досягнення точок екстремуму напрям зв'язку змінюється на протилежний.

Ізольований вплив фінансових ресурсів на забезпечення економічного зростання є умовним, тому що тільки їх поєднання та загальний вплив визначає можливі параметри економічного зростання.

На етап формування доходів залежність ВВП від конкретних видів доходів, що визначають можливість гнучкого розвитку, відповідає таким регресійним залежностям:

★ натурально-матеріальна регресія:

$$\overline{y_{x_i}} = 15,297 + 6,073x_1 - 1,352x_2^2; \quad (2)$$

$$R^2_{y_{x_9}} = 0,991; \varepsilon_{\text{омн}} = 3,4\%; F_p = 340;$$

★ стандартизована регресія:

$$t\overline{y_{x_i}} = 1,103tx_1 - 0,111tx_2^2. \quad (3)$$

Співвідношення параметрів стандартизованої моделі (3) показує, що основним фінансовим ресурсом економічного зростання зараз виступає прибуток та змішаний дохід. Водночас, дохід від власності, який займає в середньому за 2005–2013 рр. не більше 3,8% від загального розміру сукупних ресурсів домогосподарств, не тільки не є фактором економічного зростання, а й за умови спільного впливу навіть виступає «дестимулятором».

Спільний вплив фінансових ресурсів на зміну ВВП на етапі їх застосування відповідає таким множинним рівнянням регресії:

★ натурально-матеріальна регресія:

$$\overline{y_{x_i}} = 364,136 + 11,72x_7 + 4,786x_8^2 - 3,172x_9^2; \quad (4)$$

$$R^2_{y_{x_i}} = 0,728; \varepsilon_{\text{омн}} = 15\%; F_p = 4,46;$$

★ стандартизована регресія:

$$t\overline{y_{x_i}} = 357tx_7 + 0,656tx_8^2 - 0,087tx_9^2. \quad (5)$$

Основним фактором економічного зростання є приріст фінансових активів (x_8), його вплив на зміну ВВП у 1,84 разу ($0,656 : 0,357 = 1,84$) сильніше, ніж зміна сплачених доходів від власності (x_7). Аналогічним чином діє цей взаємозв'язок і у зворотному напрямку. Найбільше серед проаналізованих фінансових ресурсів буде реагувати зменшення ВВП на падіння фінансових вкладень – 1% такого падіння буде призводити до 0,65% падіння ВВП. Необхідно відзначити, що у сукупному впливі усіх трьох факторів разом накопичення нефінансових активів виступає дестимулятором, що тільки підтверджує ті висновки і закономірності зв'язку, що склалися і за умови парної регресії.

Необхідно відзначити і вплив на особливості вартісного вираження факторів під час розрахунку моделей – усі показники були обрані в поточних цінах, тобто супутнім «прихованим» чинником взаємозв'язку виступає й чинник зростання цін за 2005–2013 рр. Виключення фактора інфляції за всіма показниками достатньо проблематично, тому що зміна цін за кожним видом фінансового ресурсу для переведення їх у порівняний вигляд на основі існуючої інформаційної бази практично неможливе. Наприклад, якщо для ВВП можливо використання для дефлятора, а для наявного доходу – індексу споживчих цін, то для валових накопичень, зміни

Регресійні моделі залежності ВВП від фінансових ресурсів домогосподарств та запас гнучкості як фактор економічного зростання в Україні

Доходи та витрати	Змінна	Регресійна модель, показники адекватності моделі	Теоретична лінія регресії	Точка екстремуму	Фактичне значення	Запас гнучкості
1	2	3	4	5	6	7
Чистий прибуток та змішаний дохід, млрд грн	X_1	$\overline{y_{x_1}} = -1,949 + 8,423x_1 - 0,01x_1^2 R_{y,x_1}^2 = 0,999;$ $\epsilon_{опт} = 1,3\%; F_p = 299$	Параболічна	$X_{1екстр} = 421,15$ млрд грн	257,43	163,72 (63,6%)
Дохід від власності, млрд грн	X_2	$\overline{y_{x_2}} = 316,007 + 19,788x_2 - 0,0083x_2^2 R_{y,x_2}^2 = 0,934;$ $\epsilon_{опт} = 7,9\%; F_p = 42,5$	Параболічна	$X_{2екстр} = 119,2$ млрд грн	92,01	27,21 (30%)
Чистий скоригований наявний дохід, млрд грн	X_3	$\overline{y_{x_3}} = 40,467 + 1,232x_3 - 0,00011x_3^2 R_{y,x_3}^2 = 0,980;$ $\epsilon_{опт} = 3,8\%; F_p = 1114,4$	Параболічна	$X_{3екстр} = 4738,5$ млрд грн	1215,5	3523 (289%)
Валові накопичення, млрд грн	X_4	$\overline{y_{x_4}} = -155,76 + 19,786x_4 - 0,066x_4^2 R_{y,x_4}^2 = 0,824;$ $\epsilon_{опт} = 14,5\%; F_p = 32,8$	Параболічна	$X_{4екстр} = 144,9$ млрд грн	156,7	-11,8 (-7,5%)
Інші поточні трансферти, млрд грн	X_5	$\overline{y_{x_5}} = 45,708 + 34,507x_5 - 0,168x_5^2 R_{y,x_5}^2 = 0,899;$ $\epsilon_{опт} = 10,8\%; F_p = 26,76$	Параболічна	$X_{5екстр} = 102,7$ млрд грн	58,4	44,3 (75%)
Індивідуальні споживчі витрати, млрд грн	X_6	$\overline{y_{x_6}} = -34,045 + 1,659x_6 - 0,00038x_6^2 R_{y,x_6}^2 = 0,997;$ $\epsilon_{опт} = 1,4\%; F_p = 1136$	Параболічна	$X_{6екстр} = 2183,7$ млрд грн	1304,0	879,7 (67,4%)
Доходи від власності (сплачений), млрд грн	X_7	$\overline{y_{x_7}} = 23,991 + 96,233x_7 - 1,951x_7^2 R_{y,x_7}^2 = 0,640;$ $\epsilon_{опт} = 20,6\%; F_p = 5,33$	Параболічна	$X_{7екстр} = 24,68$ млрд грн	26,59	-1,91 (-7,1%)
Приріст фінансових активів, млрд грн	X_8	$\overline{y_{x_8}} = 448,0 + 7,747x_8 - 0,010x_8^2 R_{y,x_8}^2 = 0,640;$ $\epsilon_{опт} = 20,6\%; F_p = 5,33$	Параболічна	$X_{8екстр} = 382,35$ млрд грн	110,9	271,45 (244%)

1	2	3	4	5	6	7
Накопичення нефінансових активів, млрд грн	X_9	$\overline{y_{x9}} = 1158,6 - 49,3x_9 + 1,56x_9^2$ $R_{y_{x9}}^2 = 0,256$ $\varepsilon_{отн} = 32,6\%$; $F_p = 1,034$	Гіпербола увігнута	$X_{9\text{екстр}} = 15,8$ млрд грн	5,38	10,42 (193%)
Наявний дохід в розрахунку на 1 особу за місяць	X_{10}	$\overline{y_{x10}} = 2,72 + 77,1x_{10} - 0,843x_{10}^2$ $R_{y_{x10}}^2 = 0,992$ $\varepsilon_{отн} = 2,6\%$; $F_p = 383,6$	Гіпербола опукла	$X_{10\text{екстр}} = 45,73$ тис.грн.	26,72	19,01 (71%)
Наявний дохід усього, млрд грн	X_{11}	$\overline{y_{x11}} = -9,137 + 1,683x_{11} - 0,000392x_{11}^2$ $R_{y_{x11}}^2 = 0,993$ $\varepsilon_{отн} = 2,5\%$; $F_p = 420,2$	Параболічна	$X_{11\text{екстр}} = 2148,3$ млрд грн	1215,45	932,85 (76,7%)

фінансових та нефінансових активів необхідними є додаткові розрахунки.

Таким чином, наявність прямих зв'язків зі зміною їх еластичності, а за умови досягнення екстремуму, можливої зміни навіть на пряму зв'язку, свідчить про те, що за умови збереження наявних закономірностей та прискорення темпів зростання цін досягнення екстремуму за основними фінансовими ресурсами можливе у найближчій перспективі. За рахунок тільки інфляційної компоненти, яка склалася у 2015 р., фінансові ресурси домогосподарств як фактор економічного зростання будуть майже вичерпані, що потребує розробки механізму гнучкого управління.

Основні напрями гнучкого управління фінансовими ресурсами домогосподарств повинні включати:

- ✦ зміну структури сукупних фінансових ресурсів домогосподарств зі збільшенням частки валового накопичення як основного фактора формування фізичного та людського капіталу;
- ✦ у структурі доходів необхідним є підвищення частки підприємницького доходу та доходу від власності як основних регуляторів можливості гнучкого управління.

У контексті формування людського капіталу загальними умовами забезпечення реалізації критеріїв гнучкості передбачається:

- ✦ збільшення витрат на відтворення та розвиток людського капіталу;
- ✦ підвищення доходності і, відповідно, капіталізації житла через механізми іпотеки, відповідне використання фінансових інструментів для стимулювання розвитку ринку житла в цілому;
- ✦ розширення можливостей для використання кредитування громадянами своєї освіти;
- ✦ підвищення стійкості банківської системи та валютного ринку для відновлення довіри населення та відповідне підвищення вкладень у фінансові активи;
- ✦ розвиток фінансового ринку зі збільшенням різновидів фінансових активів та напрямків вкладання грошей із чітким уявленням про ступінь ризику та відповідну норму доходності таких інструментів та фінансових інститутів, що досягається завдяки регуляторному позиціонуванню останніх на ринку фінансових послуг.

На економічний розвиток впливають не тільки доходи та витрати домогосподарств, а й ступінь їх нерівності в соціумі. Внаслідок загрозливого зростання у світі розподілу доходів та поглиблення диспропорції між найбагатшими та найбіднішими серед провідних науковців певну увагу привернули саме ці питання, включаючи вплив цього явища на економічне зростання та стійкість. Досить загрозливу закономірну тенденцію визначили спеціалісти МВФ – зростання частки доходів 20% найбідніших домогосподарств призведе до економічного зростання величиною 0,38% річних, і навпаки, збільшення частки доходів 20% домогосподарств, які є найбагатшими, зменшить економічне зростання на 0,08% у найближчі 5 років [3]. Отже, для економічного зростан-

ня найважливішим є доходи саме найбіднішого населення та середнього класу. Аналогічні результати було отримано і для країн – учасниць ОЕСР [4].

Існує декілька основних каналів впливу нерівності на економічний розвиток. Як свідчать дослідження, нерівність за доходами є одним з факторів фінансових криз – існування довготривалої диспропорції між найбіднішими та найбагатшими призводить до інтенсифікації підвищення левериджа, кредитної експансії, зменшення фінансових обмежень в період економічного підйому і відповідно зростанню неякісних кредитів [5]. Є і небезпідставні припущення, що саме цей фактор призвів до посилення фінансової дерегуляції в розвинутих країнах із відповідним збільшення турбулентності на ринку [6]. Фінансова нерівність також призводить до збільшення від'ємного сальдо зовнішнього балансу [7]. У країнах, що розвиваються, дивергенція у доходах призводить до гострих соціальних конфліктів. Є і деструктивний вплив політичного компонента у взаємозв'язку нерівності доходів домогосподарств із економічним розвитком. Так, за свідченням А. Алейшиної і Д. Родріка, у країнах із нерівністю доходів політична влада може бути розподілена більшою мірою егалітарно, ніж економічна влада. Застосування такої політичної влади для перерозподілу доходів із використанням податків може призвести до зниження мотиву інвестування і, отже, зниження економічного зростання [8].

Треба зазначити, що для країн, які розвиваються, найактуальнішою проблемою є втримання економічного зростання. За оцінкою вчених, зниження у два рази гету в нерівності доходів домогосподарств збільшить у два рази тривалість економічного підйому [9].

Отже, для розробки механізму гнучкого управління фінансовими ресурсами домогосподарств необхідним є аналіз особливостей розподілу витрат населення залежно від їх середньодушових доходів, диференційовано за децильними групами (табл. 4).

Як видно з наведеної структури, існує суттєва відмінність у розподілі витрат залежно від рівня серед-

ньодушових доходів населення. При цьому така закономірність зберігається протягом всього дослідженого періоду. Якщо в першій децильній групі (населення з найнижчими доходами – до 480 грн на особу в місяць) частка витрат на накопичення (покупка акцій, вклади в банках), на будівництво житла та капремонт складає тільки 1,6%, то в останній децильній групі – більше 8%. Головні витрати домогосподарств із найнижчими доходами пов'язані із задоволенням основних фізіологічних споживчих потреб, у той час як домашні господарства з найвищими доходами мають можливість забезпечувати розвиток людського капіталу. Отже, диференціація населення за доходами, наявність тіньового сектора в розподілі доходів, застосування соціальної політики, що стимулює концентрації доходів багатих, відсутність дієвих механізмів перерозподілу, що сприяють подоланню бідності навіть у період економічного зростання, – причини наявної ситуації.

Особливо показовою є суб'єктивна оцінка рівня доходів, яку дають респонденти під час дослідження домогосподарств (табл. 5). За самооцінкою домогосподарств, за останні три роки знизилася частка домогосподарств, члени яких були спроможні задовольняти основні потреби та робити заощадження.

Реальний розподіл населення за розміром середньодушових доходів суттєво відрізняється від бажаного. Навіть по першій децильній групі населення, що не вважає себе бідним, доходи у розрахунку на одну особу повинні бути у 4 рази вище тих, що склалися фактично зараз. Середній розмір доходу для всього населення в 1,9 разу більше того, що фактично склався станом на 2013 – 2014 рр.

Розподіл населення за доходами дозволяє розрахувати прогностичні значення доходів за умови збереження розподілу, який склався. Для цього введемо дві гіпотези:

- ✦ у період гострої економічної та політичної кризи розподіл домогосподарств за доходами буде відповідати теоретичним частотам, за змінними по характеристиках логнормального розподілу;

Таблиця 4

Структура сукупних витрат за децильними групами (за 9 місяців 2014 р.) [1]

Показник	Усі домогосподарства	У т. ч. за грошовими доходами		
		1-ша децильна група	10-та децильна група	Нижче прожиткового мінімуму
Усього сукупних витрат на місяць, грн, у т. ч. нараховане витрат, %	3931	2677,2	6154,6	2647,7
– продовольчі товари	55,3	65,5	44,4	65,9
– непродовольчі товари	20,8	19,3	21,6	19,1
– послуги				
– покупка акцій, сертифікатів, вклади у банки	15,3	11,7	19,6	11,6
– будівництво, капремонт житла, нерухомості та ін.	3,6	1,1	6,3	-
– неспоживчі сукупні витрати	1,9	3,0	0,6	3,4
Разом	100	100	100	100

Розподіл домогосподарств за оцінкою рівня свого доходу, % [1]

	2010 р.			2012 р.		
	Усі домогосподарства	У т. ч.		Усі домогосподарства	у т. ч.	
		міське	сільське		міське	сільське
Було достатньо та робили заощадження	11,6	10,06	13,6	10,5	10,8	9,9
Було достатньо, але заощадження не робили	47,8	48,9	45,1	49,0	49,7	47,9
Постійно відмовляли себе у найнеобхіднішому	37,5	38,2	37,4	37,6	36,8	29,6
Не забезпечували навіть достатнього харчування	3,1	2,3	3,9	2,9	2,7	3,2

- ✦ основні напрями соціальної політики на близьку перспективу не передбачають суттєвого зростання доходів.

Дослідження домогосподарств у 2013 р. вказує також на існування суттєвої різниці в середньодушових доходах, за якими особа не вважає себе бідною (табл. 6).

Реальний розподіл населення України за еквівалентними грошовими доходами відповідає теоретичному закону логнормального розподілу (табл. 7), що дозволяє визначити теоретичні частоти розподілу домогосподарств за середньодушовими доходами (див. табл. 7, гр. 3 і гр. 5). Розподіл частот логнормального розподілу вказує на те, що в найближчій перспективі ніяких суттєвих змін у диференціації населення не буде. Можлива навіть ситуація незначного погіршення розподілу населення. Наприклад, якщо у фактичному розподілі на дві групи із найнищими доходами припадає 1,7% домогосподарств, то теоретична частота цих груп складає 2,6%, тобто вище на 0,9 в.п. Таким чином, якщо найближчим часом не буде суттєвого зростання доходів, у т. ч. зростання оплати праці, соціальних трансфертів,

то буде суттєве (до 40%) зниження загальної величини еквівалентних доходів у порівнянні з 2013–2014 рр. Треба зазначити, що частина величини падіння обсягів доходів пов'язана зі зниженням загальної кількості домогосподарств. Станом на 01.01.2015 р. кількість домогосподарств складала 14455,5 тис. (без урахування інституційного населення – військових строкової служби, осіб, що знаходяться у місцях позбавлення волі, осіб, які проживають у домах-інтернатах для осіб похилого віку, а також без верств населення на тимчасово окупованих територіях АР Крим та частини зони проведення АТО). Під час стрімкого зростання споживчих цін та рівня інфляції, зниження реальної заробітної плати у травні 2015 р. по відношенню до травня 2014 р. на 29,6% складається суттєве падіння споживчого попиту та, як наслідок, уповільнення економічного зростання та розвитку.

Проблема нерівності та розшарування населення за рівнем доходів, низький рівень доходів, незважаючи на економічне зростання та збільшення середньодушових доходів у 2012–2013 рр., актуально та посилюється у 2014–2015 рр., що визначає необхідність розробки та реалізації механізмів гнучкого управління фінансови-

Таблиця 6

Розподіл домогосподарств за фактичними і суб'єктивними оцінками середньодушового доходу [1]

Фактичний розподіл у 2014 р.		Самооцінка домогосподарств достатнього розміру свого доходу			
Середньодушові еквівалентні доходи, грн на місяць	Частка, %	Щоб не вважати себе бідним, грн	Частка, %	Дохід, який відповідає рівню середнього класу, грн	Частка, %
до 480	0,1	до 1900	4,8	до 5000	18,8
480,1 – 840	1,6	1900,1 – 2300	10,9	5000 – 6000	8,8
840,1 – 1200	8,9	2300,1 – 2700	8,5	6000 – 7000	6,1
1200,1 – 1560	19,9	2700,1 – 3100	19,9	7000 – 8000	12,8
1560,1 – 1920	22,6	3100,1 – 3500	4,2	8000 – 9000	3,6
1920,1 – 2280	15,9	3500,1 – 3900	0,5	9000 – 10000	18,9
2280,1 – 2640	12,1	3900,1 – 4300	12,3	11000 – 12000	4,5
2640,1 – 3000	6,6	4300,1 – 4700	1,2	12000 – 13000	0,8
3000,1 – 3360	4,8	4700,1 – 5100	19,1	Більше 13000	25,1
3360,1 – 3720	2,5	більше 5100	18,6		
Більше 3720	5,0		100		

Теоретичний розподіл домогосподарств за доходами у 2014 р.

Середньодушові еквівалентні доходи у розрахунку	Частка домогосподарств, %	$f_{\text{теор}}$	$\frac{(f - f_{\text{теор}})^2}{f_{\text{теор}}}$	$f_{\text{теор}}$ домогосподарств, тис.	$\chi_{\text{диср}} \cdot f_{\text{теор}}$ домогосподарств, тис. грн
1	2	3	4	5	6
до 480	0,1	0,2	0,05	28,9	8670
480,1 – 840	1,6	2,4	0,27	346,9	228954
840,1 – 1200	8,9	13,2	1,4	1908,1	1946262
1200,1 – 1560	19,9	16,6	0,65	2399,6	3311448
1560,1 – 1920	22,6	19,6	0,46	2833,3	4930812
1920,1 – 2280	15,9	21,1	0,12	3050,1	6405210
2280,1 – 2640	12,1	6,6	4,58	954,1	2347086
2640,1 – 3000	6,6	4,9	0,59	708,3	1997406
3000,1 – 3360	4,8	7,7	2,51	1113,1	3539658
3360,1 – 3720	2,5	3,1	0,11	448,1	1586274
Більше 3720	5	4,6	0,03	665,0	2593500
Разом	100	100	10,8	14455,5	28895280

ми ресурсами домогосподарств. Це пов'язано в першу чергу з тим, що зниження схильності домогосподарств до споживання та накопичення супроводжується нестабільністю економічного розвитку; порушуються основні макроекономічні пропорції в структурі ВВП, а саме: між споживчим попитом і пропозицією; наявністю економічних збитків, пов'язаних зі звуженням нарощення людського, трудового потенціалу та фізичного капіталу. Більше того, самооцінка рівня своїх доходів вказує на те, що більшість населення ідентифікує себе як бідне. Це свідчить про гальмування процесів формування середнього класу. Доходів домашніх господарств недостатньо, щоб реалізувати їх ціннісні пріоритети на сучасному рівні. Сьогодні економічне зростання на 64% залежить від людського і соціального потенціалу, на 20% – від природних ресурсів та від капіталу – на 16%. Отже, сьогодні бідність населення, низький рівень доходу виступає як загроза можливості формування гнучкості управління фінансовими ресурсами сектора домогосподарств.

ВИСНОВКИ

Відповідно до проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Відповідно до закономірностей, що склалися між фінансами домогосподарств та економічним розвитком в Україні, ефективності їх застосування на ринку капіталу та ринку споживання, доведено, що майже всі види фінансових ресурсів і витрат мають точки екстремумів і, відповідно, мають межу позитивного впливу їх зростання на ВВП.

2. Є певний потенціал продуктивного збільшення фінансових ресурсів домогосподарств та відповідно їх позитивного впливу на зростання ВВП. Найбільшим таким запас є для наявного доходу, чистого прибутку, індивідуальних споживчих витрат, фінансових активів.

3. Наявність прямих зв'язків зі зміною їх еластичності, а за умови досягнення екстремуму, можливої змі-

ни навіть на пряму зв'язку, свідчить про те, що за умови збереження наявних закономірностей та прискорення темпів зростання цін досягнення екстремуму за основними фінансовими ресурсами можливе в найближчій перспективі. За рахунок тільки інфляційної компоненти, яка склалася у 2015 р., фінансові ресурси домогосподарств як фактор економічного зростання будуть майже вичерпані, що потребує розробки механізму гнучкого управління.

4. Відповідно до отриманого прогнозу в найближчій перспективі ніяких суттєвих змін у диференціації населення не буде. Можлива навіть ситуація незначного погіршення розподілу населення. Таким чином, якщо в найближчий час не буде суттєвого зростання доходів, у т. ч. зростання оплати праці, соціальних трансфертів, то можливе суттєве (до 40%) зниження загальної величини еквівалентних доходів у порівнянні з 2013 – 2014 рр. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD) / [Electronic resource]. – Mode of access : <https://data.oecd.org/>
3. Causes and Consequences of Income Inequality: a Global Perspective 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>
4. Rising Inequality: Youth and Poor Fall Further Behind – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oecd.org/social/OECD2014-Income-Inequality-Update.pdf>
5. **Rajan, R. G.** Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy / Raghuram G. Rajan. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2010. – 237 p.
6. **Acemoglu, D.** Thoughts on Inequality and the Financial Crisis. Presentation at the American Economic Association Annual Meeting. – January 7, 2011 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://economics.mit.edu/files/6348>
7. **Kumhof, M.** Inequality, Leverage, and Crises / Kumhof M., R. Rancière // IMF Working Paper 10/268. – Washington : International Monetary Fund, 2010.

8. Alesina, A. Distributive Politics and Economic Growth / A. Alesina, D. Rodrik // Quarterly Journal of Economics. – 1994. – Vol. 109, No. 2. – Pp. 465 – 490.

9. Berg, A. G. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? / Andrew G. Berg, Jonathan D. Ostry [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>

REFERENCES

Acemoglu, D. "Thoughts on Inequality and the Financial Crisis. Presentation at the American Economic Association Annual Meeting". <http://economics.mit.edu/files/6348>

Alesina, A., and Rodrik, D. "Distributive Politics and Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*, vol. 109, no. 2 (1994): 465-490.

Berg, A. G., and Ostry, J. D. "Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>

"Causes and Consequences of Income Inequality: a Global Perspective 2015". <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>

Kumhof, M., and Ranciere, R. "Inequality, Leverage, and Crises". *IMF Working Paper*, no. 10/268 (2010).

Ofitsiyniyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ofitsiyniyi sait Orhanizatsii ekonomichnoho spivrobitnytstva i rozvytku (OECD). <https://data.oecd.org/>

Rajan, R. G. *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2010.

"Rising Inequality: Youth and Poor Fall Further Behind – 2014". <http://www.oecd.org/social/OECD2014-Income-Inequality-Update.pdf>

УДК 336.713:005.962.131

КОНЦЕПЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ СЕРВІСУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

© 2015 СИНЯВСЬКА О. О.

УДК 336.713:005.962.131

Синявська О. О. Концепція оцінювання якості сервісу банківських установ

У наш час успішність діяльності банку та його конкурентоспроможність визначаються, перш за все, не цінними факторами, а якісними характеристиками, однією з яких є якість обслуговування споживачів банківських послуг. Тому існує необхідність у підвищенні якості банківських послуг. Відповідно, метою дослідження є розробка концепції оцінювання якості сервісу банківських установ із застосуванням економіко-математичних методів та моделей. У статті запропоновано основні методи та інструменти оцінювання якості сервісу банківських установ із урахуванням недоліків уже існуючих методів. Обґрунтовано неподільність таких процесів, як оцінювання та управління якістю. Побудовано концепцію оцінювання якості сервісу банківських установ. Досліджено, які системи беруть участь у процесі оцінювання та управління якістю послуг банківських установ, виконано опис існуючих зв'язків між даними системами. Також проведено аналіз взаємодії банківської установи із зовнішнім середовищем. Розроблена концепція дозволяє врахувати особливості надання банківських послуг в Україні та, як наслідок її реалізації, підвищити конкурентоспроможність банку на ринку.

Ключові слова: банк, банківська послуга, концепція, якість, нечітка логіка, оцінювання якості, управління якістю.

Рис.: 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 16.

Синявська Ольга Олександрівна – асистент, кафедра економічної кібернетики, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: sinyavskaya.olya@gmail.com

УДК 336.713:005.962.131

Синявская О. А. Концепция оценивания качества сервиса банковских учреждений

В наше время успешность деятельности банка и его конкурентоспособность определяются, прежде всего, не ценовыми факторами, а качественными характеристиками, одной из которых является качество обслуживания потребителей банковских услуг. Поэтому существует необходимость в повышении качества банковских услуг. Соответственно, целью исследования является разработка концепции оценивания качества сервиса банковских учреждений с применением экономико-математических методов и моделей. В статье предложены основные методы и инструменты оценивания качества сервиса банковских учреждений с учетом недостатков уже существующих методов. Обоснована неделимость таких процессов, как оценивание и управление качеством. Построена концепция оценивания качества сервиса банковских учреждений. Показано, какие системы принимают участие в процессе оценивания и управления качеством услуг банковских учреждений, выполнено описание существующих связей между данными системами. Также проведен анализ взаимодействия банковского учреждения с внешней средой. Разработанная концепция позволяет учесть особенности предоставления банковских услуг в Украине и, как следствие её реализации, повысить конкурентоспособность банка на рынке.

Ключевые слова: банк, банковская услуга, концепция, качество, нечёткая логика, оценивание качества, управление качеством.

Рис.: 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 16.

Синявская Ольга Александровна – асистент, кафедра экономической кибернетики, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: sinyavskaya.olya@gmail.com

UDC 336.713:005.962.131

Syniavska O. O. Conception of Quality Assessment of the Banking Institutions' Services

Nowadays, success of the bank's activities and its competitiveness are not determined by price factors only, but, first and foremost, by qualitative characteristics, one of which is quality of the services, provided to consumers. There is therefore a need to improve the quality of banking service. Accordingly, this study is aimed to develop a conception of quality assessment of the banking institutions' services, making use of the economic-mathematical methods and models. The article suggests the basic methods and tools for quality assessment of the banking institutions' services, taking into account shortcomings of existing methods. Indivisibility of processes such as assessment and management of quality has been substantiated. A conception of quality assessment of the banking institutions' services has been developed. It has been displayed, what systems are involved in the process of assessment and management of quality of the banking institutions' services, a description of the relationships between these systems has been provided. An analysis of the interaction of banking institution with the external environment has been conducted as well. The developed conception allows to consider the peculiarities of providing banking services in Ukraine and, as result of its implementation, to enhance competitiveness of bank at the market.

Key words: bank, banking service, conception, quality, fuzzy logic, quality assessment, quality management.

Fig.: 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 16.

Syniavska Olga O. – Assistant, Department of Economic Cybernetics, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: sinyavskaya.olya@gmail.com

8. Alesina, A. Distributive Politics and Economic Growth / A. Alesina, D. Rodrik // Quarterly Journal of Economics. – 1994. – Vol. 109, No. 2. – Pp. 465 – 490.

9. Berg, A. G. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? / Andrew G. Berg, Jonathan D. Ostry [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>

REFERENCES

Acemoglu, D. "Thoughts on Inequality and the Financial Crisis. Presentation at the American Economic Association Annual Meeting". <http://economics.mit.edu/files/6348>

Alesina, A., and Rodrik, D. "Distributive Politics and Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*, vol. 109, no. 2 (1994): 465-490.

Berg, A. G., and Ostry, J. D. "Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>

"Causes and Consequences of Income Inequality: a Global Perspective 2015". <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>

Kumhof, M., and Ranciere, R. "Inequality, Leverage, and Crises". *IMF Working Paper*, no. 10/268 (2010).

Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ofitsiyni sait Orhanizatsii ekonomichnoho spivrobitnytstva i rozvytku (OECD). <https://data.oecd.org/>

Rajan, R. G. *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2010.

"Rising Inequality: Youth and Poor Fall Further Behind – 2014". <http://www.oecd.org/social/OECD2014-Income-Inequality-Update.pdf>

УДК 336.713:005.962.131

КОНЦЕПЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ СЕРВІСУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

© 2015 СИНЯВСЬКА О. О.

УДК 336.713:005.962.131

Синявська О. О. Концепція оцінювання якості сервісу банківських установ

У наш час успішність діяльності банку та його конкурентоспроможність визначаються, перш за все, не ціновими факторами, а якісними характеристиками, однією з яких є якість обслуговування споживачів банківських послуг. Тому існує необхідність у підвищенні якості банківських послуг. Відповідно, метою дослідження є розробка концепції оцінювання якості сервісу банківських установ із застосуванням економіко-математичних методів та моделей. У статті запропоновано основні методи та інструменти оцінювання якості сервісу банківських установ із урахуванням недоліків уже існуючих методів. Обґрунтовано неподільність таких процесів, як оцінювання та управління якістю. Побудовано концепцію оцінювання якості сервісу банківських установ. Досліджено, які системи беруть участь у процесі оцінювання та управління якістю послуг банківських установ, виконано опис існуючих зв'язків між даними системами. Також проведено аналіз взаємодії банківської установи із зовнішнім середовищем. Розроблена концепція дозволяє врахувати особливості надання банківських послуг в Україні та, як наслідок її реалізації, підвищити конкурентоспроможність банку на ринку.

Ключові слова: банк, банківська послуга, концепція, якість, нечітка логіка, оцінювання якості, управління якістю.

Рис.: 3. **Формул:** 1. **Бібл.:** 16.

Синявська Ольга Олександрівна – асистент, кафедра економічної кібернетики, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: sinyavskaya.olya@gmail.com

УДК 336.713:005.962.131

Синявская О. А. Концепция оценивания качества сервиса банковских учреждений

В наше время успешность деятельности банка и его конкурентоспособность определяются, прежде всего, не ценовыми факторами, а качественными характеристиками, одной из которых является качество обслуживания потребителей банковских услуг. Поэтому существует необходимость в повышении качества банковских услуг. Соответственно, целью исследования является разработка концепции оценивания качества сервиса банковских учреждений с применением экономико-математических методов и моделей. В статье предложены основные методы и инструменты оценивания качества сервиса банковских учреждений с учетом недостатков уже существующих методов. Обоснована неделимость таких процессов, как оценивание и управление качеством. Построена концепция оценивания качества сервиса банковских учреждений. Показано, какие системы принимают участие в процессе оценивания и управления качеством услуг банковских учреждений, выполнено описание существующих связей между данными системами. Также проведен анализ взаимодействия банковского учреждения с внешней средой. Разработанная концепция позволяет учесть особенности предоставления банковских услуг в Украине и, как следствие её реализации, повысить конкурентоспособность банка на рынке.

Ключевые слова: банк, банковская услуга, концепция, качество, нечёткая логика, оценивание качества, управление качеством.

Рис.: 3. **Формул:** 1. **Библ.:** 16.

Синявская Ольга Александровна – асистент, кафедра экономической кибернетики, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Суми, 40030, Украина)

E-mail: sinyavskaya.olya@gmail.com

UDC 336.713:005.962.131

Syniavska O. O. Conception of Quality Assessment of the Banking Institutions' Services

Nowadays, success of the bank's activities and its competitiveness are not determined by price factors only, but, first and foremost, by qualitative characteristics, one of which is quality of the services, provided to consumers. There is therefore a need to improve the quality of banking service. Accordingly, this study is aimed to develop a conception of quality assessment of the banking institutions' services, making use of the economic-mathematical methods and models. The article suggests the basic methods and tools for quality assessment of the banking institutions' services, taking into account shortcomings of existing methods. Indivisibility of processes such as assessment and management of quality has been substantiated. A conception of quality assessment of the banking institutions' services has been developed. It has been displayed, what systems are involved in the process of assessment and management of quality of the banking institutions' services, a description of the relationships between these systems has been provided. An analysis of the interaction of banking institution with the external environment has been conducted as well. The developed conception allows to consider the peculiarities of providing banking services in Ukraine and, as result of its implementation, to enhance competitiveness of bank at the market.

Key words: bank, banking service, conception, quality, fuzzy logic, quality assessment, quality management.

Fig.: 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 16.

Syniavska Olga O. – Assistant, Department of Economic Cybernetics, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: sinyavskaya.olya@gmail.com

Ринок банківських послуг є однією з важливих і невід'ємних складових сучасної ринкової економіки. Тому сьогодні зростає інтерес до різних аспектів діяльності банків та методів управління ними. Банки поступово перетворилися в основних посередників у перерозподілі капіталів, у забезпеченні безперервності процесу економічного відтворення. Умови зростаючої конкуренції, існуючі кризові явища диктують необхідність розробки гнучких ринкових стратегій, розвитку нових послуг, удосконалення вже існуючих банківських послуг і методів обслуговування. Зважаючи на перенасиченість ринку, створення нових послуг не буде ефективним способом залучення клієнтів. Тому існує необхідність в удосконаленні вже існуючих, а саме – підвищенні їх якості. Для того, щоб сформулювати вдалу стратегію стосовно вдосконалення якості банківських послуг, необхідно виконати оцінку даної характеристики. На сьогодні існує велика кількість маркетингових методів оцінювання якості банківських послуг, які, втім, не дають точну, виражену у числовому вигляді, оцінку. Таким чином, для розв'язку задачі оцінки якості банківських послуг найкращим підходом є моделювання.

Теоретичним і практичним питанням проблеми підвищення якості обслуговування клієнтів у банківських установах присвячені праці таких вчених, як Новаторов Е. В. [1], Івашкова Н. І. [2], Пономарьова Т. О. [3] та ін. Безпосередньо питанням методів оцінювання якості послуг з маркетингової точки зору займалися такі науковці, як Фадеева Н. В. [4], Володько Л. П. [5], Новицька В. Д. [6] та ін.

При цьому питання оцінювання якості саме банківського сервісу, створення узагальнюючих методів оцінювання якості банківських послуг, особливо методами економіко-математичного моделювання, враховуючи недоліки вже існуючих методів, не досліджувалися вченими, що актуалізує обрану тематику дослідження.

Метою статті є розробка концепції оцінювання якості сервісу банківських установ із застосуванням економіко-математичних методів.

Сфера послуг на сьогоднішній день представляє собою динамічну частину української економіки, що розвивається. Чим більше у даній сфері з'являється нових видів послуг та організацій, що їх надають, тим вище конкуренція та тим частіше виникає питання стосовно якості пропонованих послуг, що є настільки важливим для споживача.

Не виключенням є і банківська сфера, де в наш час успішність діяльності банку та його конкурентоспроможність визначаються, перш за все, не ціновими факторами, а якісними характеристиками, однією з яких є якість обслуговування споживачів банківських послуг.

Перш ніж переходити до опису поняття «якості банківської послуги», необхідно з'ясувати, що являє собою банківська послуга та які різновиди банківських послуг виділяють.

Одним із найпоширеніших визначень є таке: *банківська послуга – це кінцевий результат діяльності банку, спрямований на оптимальне забезпечення потреб клієнтів й отримання прибутку банком*. Фактично банківська послуга є формою вираження взаємин

між клієнтом і банком, представленою комплексом банківських операцій [7].

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» до банківських послуг належать:

- ✦ залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- ✦ відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- ✦ розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [8, ст. 47].

Поняття «якість банківської послуги» є доволі складним з точки зору розуміння та визначення. Дане поняття є абстрактним, зважаючи на специфічні характеристики банківської послуги.

Досліджуючи маркетингову літературу, можна виділити такі визначення якості послуги:

- ✦ підтвердження (або ні) очікувань споживача послуги;
- ✦ різниця між очікуваннями та сприйняттям споживачів [9, с. 72].

Відповідно, якість банківської послуги значно залежить від процесу порівняння споживачами своїх очікувань щодо якості банківської послуги до та в момент її споживання. Сприйняття якості банківської послуги споживачем в момент її споживання відбувається за двома головними аспектами: *що* споживач отримує від банківської послуги (технічний аспект якості) та *як* споживач отримує її (функціональний аспект якості).

На основі опрацьованої маркетингової літератури [10–13] було виявлено, що існують такі основні методи оцінювання якості сервісу банківських установ: метод SERVPERF, метод SERVQUAL, метод розрахунку індексу задоволеності споживачів. Дані методи основані на проведенні експертного оцінювання споживачів. Але, як показала практика, клієнту банку складно поставити конкретний бал, який би характеризував те чи інше питання, яке описує якість сервісу. Споживачам послуги легше оцінити якість на рівні «низька» або «висока» і т. п. Також виділено ще один недолік, який є доволі важливим: дані методи не враховують значущості критеріїв оцінки [14, с. 308].

Відповідно, існує необхідність у створенні такого методу оцінювання, який би не передбачав надання оцінки у вигляді конкретного балу, а також враховував би вагомість критеріїв оцінювання при розрахунку сумарної оцінки сервісу банківських установ. Крім цього, необхідно розробити такий метод, за яким сумарна оцінка була б надана не в лінгвістичній формі, а мала б конкретне числове вираження. Тому розробка концептуальної моделі оцінювання якості сервісу банківських установ є актуальним завданням.

Варто відзначити, що оцінювання якості сервісу банківських установ є невід'ємною частиною прийняття управлінських рішень на основі розрахованого показника. Прийняття подібних рішень має бути засноване на

аналізі та моделюванні основних показників діяльності банківських установ. Відповідно, існує необхідність у дослідженні не лише конкретних отриманих статистичних даних, а й різного роду зв'язків між ними.

Інформаційною основою проведення оцінювання якості банківських послуг та управління нею є проведення експертне оцінювання клієнтів банку та основні показники діяльності банку.

Зважаючи на виділені в існуючих методах оцінювання якості послуг банку недоліки, пропонується розрахувати оцінку якості банківського продукту Q за моделлю, побудованою на основних принципах нечіткої логіки. Дана модель базується на роботі системи нечіткого виведення (*Fuzzy Inference System, FIS*), яка працює за принципом, наведеним на рис. 1.

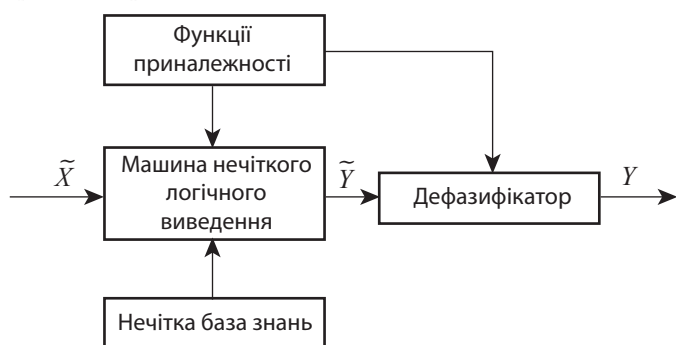

Рис. 1. Нечітке логічне виведення

На рис. 1 \tilde{X} – вектор нечітких (лінгвістичних) множин; \tilde{Y} – результат логічного виведення у вигляді вектора нечітких множин; Y – вихідний чіткий вектор (кількісні значення) [15, с. 18].

Відповідно, на основі розрахованої оцінки Q та основних показників діяльності банку, пов'язаних з наданням послуг, можна розрахувати оцінку управління якістю (Oy_j):

$$Oy_j = \langle Q_j, P_1 \dots P_j \rangle, \quad (1)$$

де Q_i – оцінка якості банківської послуги;
 $P_1 - P_j$ – відібрані показники ефективності діяльності банку.

Для визначення набору компонентів концепції оцінювання якості сервісу банківських установ проаналізуємо механізми взаємодії банку з навколишнім середовищем (рис. 2). Дані дії спрямовані на визначення основних чинників впливу на банк в ході процесу надання своїх послуг банком.

Відображені вхідні потоки «Споживачі» та «Вхідні грошові потоки» та вихідні потоки «Банківські послуги» та «Вихідні грошові потоки» безпосередньо пов'язані з процесом оцінювання та управління якістю сервісу банківських установ. Для того, щоб провести оцінювання якості сервісу, банк повинен дослідити думки споживачів, які користуються послугами банку. Стратегічне та оперативне управління банку потребує аналізу як вхідних, так і вихідних грошових потоків. Відповідно, на виході споживач отримує банківський продукт, який за якістю буде максимально задовольняти його потреби.

Типові компоненти концепції оцінювання якості сервісу банківських установ відповідають основним процесам та взаємодії відділів, які безпосередньо пов'язані з наданням послуг у банку. Рішення про використання компонентів інформаційних систем та технологій приймається на основі аналізу ступеня розвитку інформаційного забезпечення як у банківській установі, так і світових комунікаційних засобів.

Розроблена концепція оцінювання якості сервісу банківських установ базується на застосуванні програмного забезпечення, що дозволяє реалізувати основні методи та принципи нечіткої логіки, а саме – на застосуванні системи нечіткого виведення, яка безпосередньо і дозволить перетворити експертне оцінювання в лінгвістичній формі на конкретні числові результати.

Концептуальна модель процесу оцінювання якості банківських установ наведена на рис. 3.

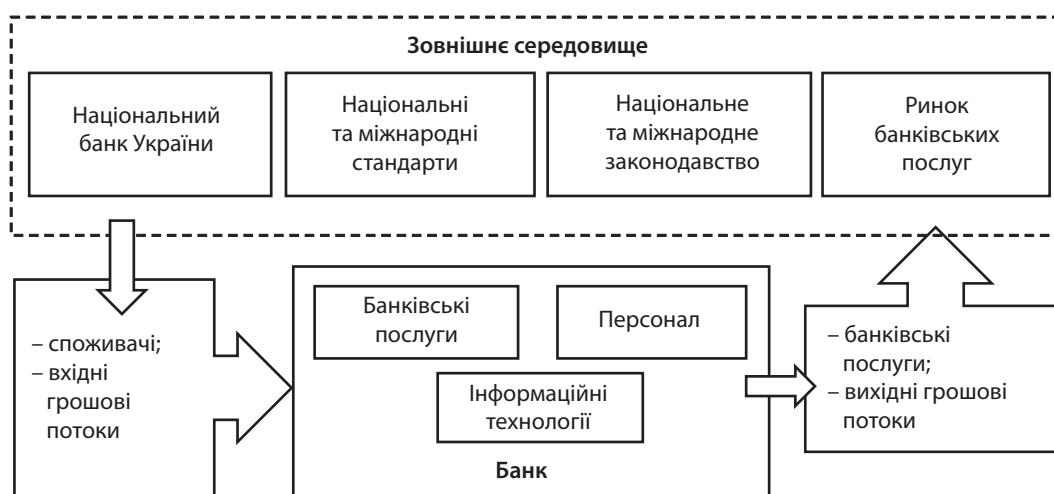

Рис. 2. Взаємодія банку з навколишнім середовищем

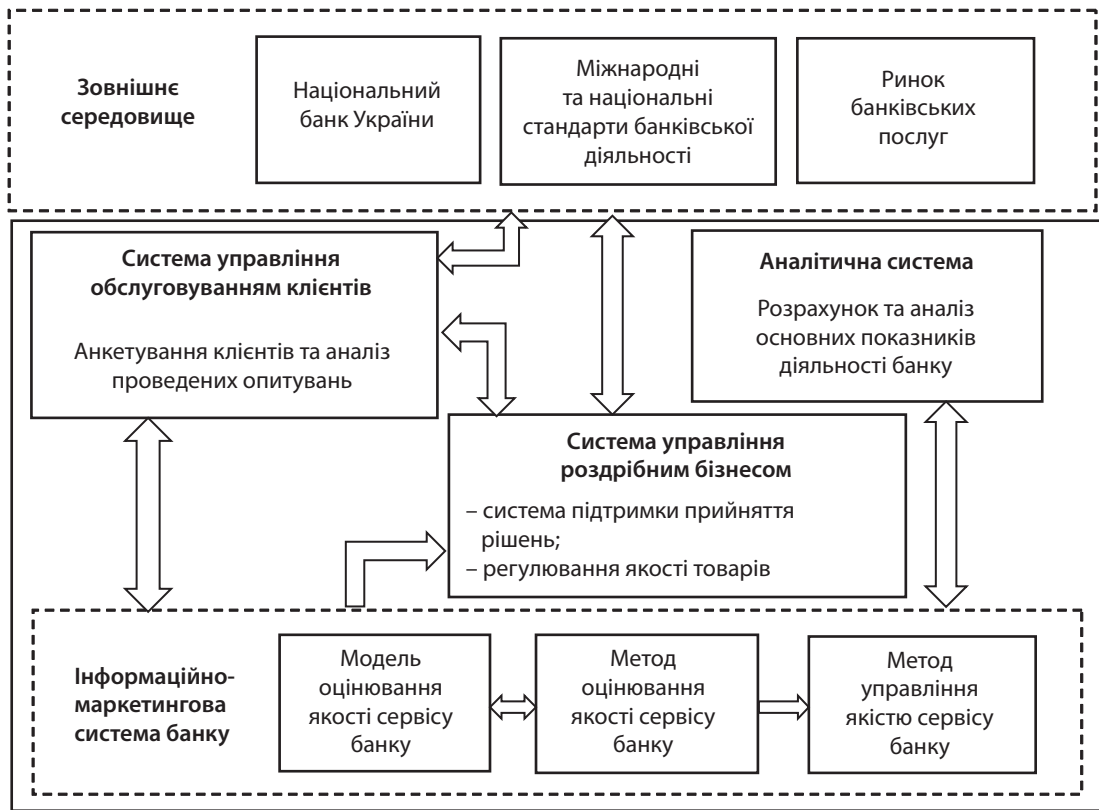

Рис. 3. Концептуальна модель процесу оцінювання якості банківських установ

Процес оцінювання та управління якістю послуг банківських установ починається з виконання функцій компонентом «Система управління обслуговування клієнтів», яка формує початкові дані для проведення моделювання: проводить експертне оцінювання клієнтів. Основне завдання співробітників даної системи, перш за все, визначити, який банківський продукт буде підлягати оцінюванню. На основі цього виділяються ті параметри, які є характеристикою якості даного продукту (наприклад, час підготовки документації, простота вивчення продукту клієнтом та ін.). На основі цього формуються так звані показники якості банківського продукту (x_i). Відповідно, у ході експертного оцінювання опитувані особи і будуть характеризувати їх ставлення до якості реалізації кожного показника. Також доцільним для подальших досліджень є об'єднання однорідних показників (тих, що характеризують один аспект якості банківської послуги) у критерії (Y_j).

Анкета, що формується для проведення опитування, містить в собі показники якості банківської послуги, якість якої відібрана експертна група має оцінити як «низьку», «середню» або «високу».

Відповідно, формується вхідний потік для інформаційно-маркетингової системи банку, яка відповідає за проведення моделювання.

У даній системі застосовується метод оцінювання якості сервісу банківських установ, який включає в собі реалізацію таких етапів:

- 1) проведення експертного оцінювання;
- 2) застосування моделі оцінювання якості сервісу банку для отримання оцінки критеріїв якості (побудована на принципах нечіткої логіки);

- 3) розрахунок вагових коефіцієнтів по кожному критерію (рекомендовано використання методу Сааті) [16, с. 165];

- 4) згортка результатів у єдину оцінку Q .

Отриманий результат передається як вхідні дані до процесу управління якістю банківських послуг. Також вхідними даними для застосування методів управління є розраховані в рамках аналітичної системи основні показники діяльності банку.

При розрахунку оцінки управління якістю банківських послуг (1) за розробленим методом важливо також врахувати вагомість кожного показника. Причому Q_j повинна мати найбільшу вагу в сумарній оцінці, оскільки дана характеристика є основою та кінцевою метою дослідження.

Отримані в інформаційно-маркетинговій системі показники надходять знов до системи управління обслуговуванням клієнтів для аналізу отриманих результатів. Також розраховані показники надходять до системи управління роздрібним бізнесом банку, який забезпечує:

- ✦ систему підтримки прийняття управлінських рішень;
- ✦ регулювання якості товарів.

Система управління роздрібним бізнесом банку є фінальною системою процесу оцінювання та управління якістю послуг банківських установ. Дана система об'єднує в собі аналіз отриманих у рамках попередніх підсистем показників: результати експертного оцінювання, оцінка якості банківської послуги, оцінка управління якістю сервісу банківської установи.

У рамках даної системи пропонується досліджувати отримані в ході моделювання показники в динаміці, слідкувати за їх змінами, досліджувати результати експертного оцінювання, щоб на виході створити продукт з такими оптимальними складовими та з таким рівнем якості надання послуги, що максимально задовільнять клієнта, дозволить підвищити рівень конкурентоздатності банку на ринку банківських послуг та, як наслідок, максимізувати прибуток.

Отже, діяльність досліджуваних систем забезпечує і досліджувану взаємодію із зовнішнім середовищем. Саме в систему управління обслуговуванням клієнтів «надходить» вхідний потік «Споживачі», який є основою розрахунків у подальших системах. Вхідний потік «Вхідні грошові потоки» надходить до аналітичної системи, яка проводить розрахунки та аналіз основних показників діяльності банку.

Формування належного рівня вихідного потоку «Банківські послуги» є синтезом роботи всіх систем концепції. Безпосередньо, за цей потік відповідальність покладена на систему управління роздрібним бізнесом, яка розробляє банківську послугу з належним рівнем якості та передає її до системи управління обслуговуванням клієнтів. Вихідний потік «Вихідні грошові потоки», відповідно, аналізується в аналітичній системі, робота якої також є результатом виконання роботи всіх інших систем.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у ході дослідження побудовано концепцію оцінювання якості сервісу банківських установ. Запропоновано набір методів та інструментів для проведення не лише оцінювання даної характеристики, а й управління нею. Досліджено, які системи беруть участь у процесі оцінювання та управління якістю послуг банківських установ, виконано опис існуючих зв'язків між даними системами. Також проведено аналіз взаємодії банківської установи із зовнішнім середовищем. Розроблена концепція дозволяє врахувати особливості надання банківських послуг та, як наслідок, підвищити конкурентоспроможність банку на ринку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Новаторов Э. В. Методика оценки качества банковских услуг / Э. В. Новаторов // Практический маркетинг. – 2001. – № 10. – С. 15 – 19.
2. Ивашкова Н. И. Управление маркетингом / Н. И. Ивашкова. – М.: 2010. – 176 с.
3. Пономарьова Т. О. Якість послуг: якісні параметри оцінки / Т. А. Пономарьова, М. С. Супрягіна // Маркетинг у Росії і за кордоном. – 2005. – № 1 (45). – С. 47 – 49.
4. Фадеева Н. В. Элементы и процессы служебной системы, определяющие ее качество / Н. В. Фадеева // Вестник Тамб. гос. техн. ун-та. – 2012. – Т. 18. – № 1. – С. 262 – 269.
5. Володько Л. П. Нечёткая оценка качества банковских услуг / Л. П. Володько, Л. Н. Базака, Н. В. Дэвиз // Молодой ученый. — 2013. — № 5. — С. 276 – 283.
6. Новицкая В. Д. Модификация и эмпирическая проверка методики измерения качества услуг SERVQUAL применительно к банковским услугам / В. Д. Новицкая // Маркетинг в сфере финансовых и страховых услуг. – 2012. – № 1. – С. 22 – 32.

7. Діденко І. С. Еволюція поглядів на тлумачення поняття «банківська послуга» та сучасне її визначення / І. С. Діденко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_11/253.pdf

8. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5-6, ст. 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

9. Bitner M. J. The Service Encounter: Diagnosing Favorable and Unfavorable Incidents / M. J. Bitner, B. H. Booms // Journal of Marketing. – 1990. – № 54. – P. 71 – 84.

10. Усокин В. М. Современные коммерческие банки: управление и операции / В. М. Усокин. – М.: Банки, 2001. – 450 с.

11. Миронова Н. В. Дифференцированный подход к маркетингу услуг / Н. В. Миронова // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2003. – № 3 (45). – С. 10 – 18.

12. Берри Л. Особенности маркетинга услуг / Л. Берри // Маркетинг услуг. – 2006. – № 3 (7). – С. 250 – 258.

13. Parasuraman A. SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality / A. Parasuraman, V. Zeithaml, L. Berry // Journal of Retailing. – 1988. – № 1 (64). – P. 12 – 40.

14. Синявська О. О. Порівняльний аналіз існуючих економіко-математичних методів оцінювання якості банківських послуг / О. О. Синявська // Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles, Vol. 2. – Montreal, Canada : Publishing house «BREEZE», 2014. – P. 305 – 309.

15. Штовба С. Д. Проектирование нечетких систем средствами MATLAB / С. Д. Штовба. – М.: Горячая линия – Телеком, 2007. – 288 с.

16. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати. – М.: Радио и связь, 1993. – 278 с.

Науковий керівник – Іванов М. М., доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності, Класичний приватний університет (Запоріжжя)

REFERENCES

Bitner, M. J., and Booms, B. H. "The Service Encounter: Diagnosing Favorable and Unfavorable Incidents". *Journal of Marketing*, no. 54 (1990): 71-84.

Berri, L. "Osobnosti marketinga uslug" [Features of marketing services]. *Marketing uslug*, no. 3 (7) (2006): 250-258.

Didenko, I. S. "Evolutsiia pohliadiv na tлумачennia poniatia «bankivska posluha» ta suchasne ii vyznachennia" [The evolution of the interpretation of the concept of "banking services" and its modern definition]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_11/253.pdf

Fadeeva, N. V. "Elementy i protsessy uslugovoy sistemy, opredeliaushchie ee kachestvo" [Elements and processes services system, determining its quality]. *Vestnik Tambovskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta*, vol. 18, no. 1 (2012): 262-269.

Ivashkova, N. I. *Upravlenie marketingom* [Marketing Management]. Moscow, 2010.

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

Mironova, N. V. "Differentsirovannyi podkhod k marketingu uslug" [A differentiated approach to marketing services]. *Marketing i marketingovye issledovaniia*, no. 3 (45) (2003): 10-18.

Novitskaia, V. D. "Modifikatsiia i empiricheskaia proverka metodiki izmereniia kachestva uslug SERVQUAL primenitelno k bankovskim uslugam" [Modification of empirical testing and measurement techniques SERVQUAL service quality in relation to banking services]. *Marketing v sfere finansovykh i strakhovykh uslug*, no. 1 (2012): 22-32.

Novatorov, E. V. "Metodika otsenki kachestva bankovskikh uslug" [Methods of assessing the quality of banking services]. *Prakticheskiy marketing*, no. 10 (2001): 15-19.

Ponomaryova, T. A., and Supriahina, M. S. "Yakist posluh: iakisni parametry otsinky" [Quality of service: quality evaluation parameters]. *Marketynh u Rosii i za kordonom*, no. 1 (45) (2005): 47-49.

Parasuraman, A., Zeithaml, V., and Berry, L. "SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality". *Journal of Retailing*, no. 1 (64) (1988): 12-40.

Syniavska, O. O. "Porivnialnyi analiz isnuichykh ekonomiko-matematychnykh metodiv otsiniuvannia iakosti bankivskykh posluh" [Comparative analysis of existing economic and mathematical methods evaluating the quality of banking services]. *Problems of social and economic development of business*, vol. 2 (2014): 305-309.

Shtovba, S. D. *Proektirovanie nechetkikh sistem sredstvami MATLAB* [Design of fuzzy systems by means of Matlab]. Moscow: Goriachaia liniia – Telekom, 2007.

Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Making decisions. The method of analysis of hierarchies]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.

Usoskin, V. M. *Sovremennyye kommercheskie banki: upravlenie i operatsii* [Modern commercial bank: management and operations]. Moscow: Banki, 2001.

Volodko, L. P., Bazaka, L. N., and Deviz, N. V. "Nechetkaia otsenka kachestva bankovskikh uslug" [Fuzzy evaluation of the quality of banking services]. *Molodoy uchenyy*, no. 5 (2013): 276-283.

УДК 658.5:338

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

© 2015 САПОГОВСЬКА О. В.

УДК 658.5:338

Сапоговська О. В. Особливості аудиту оцінки ризиків інвестиційних проєктів

Господарюючі суб'єкти впродовж своєї діяльності зіштовхуються з різними видами і типами ризику та невизначеності. У період фінансової та економічної нестабільності вітчизняної економіки з'явилися ризики банкрутства інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим виникає необхідність оцінки ризиків та їх своєчасного попередження, у т. ч. через використання аудиторських процедур. Дослідження методів оцінки ризиків дозволяє сформуванню економічно обґрунтовану позицію для прийняття інвестиційних рішень щодо ефективної діяльності інвестиційних проєктів. Реалізація конкретних інвестиційних проєктів потребує розроблення ефективної системи управління ними, центральне місце в якій посідає саме належна оцінка ризиків інвестиційного проєкту та надання незалежної думки аудитором. Тобто, методика оцінки ризиків інвестиційного проєкту при аудиті необхідно розробляти, враховуючи основні особливості інвестиційної діяльності організації та конкретні управлінські цілі щодо підвищення ефективності реалізації інвестиційної політики суб'єкта господарювання.

Ключові слова: інвестиційний проєкт, інвестиційний ризик, невизначеність, методи якісної оцінки ризиків, кількісні методи.

Формул: 8. **Бібл.:** 11.

Сапоговська Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансового аналізу і контролю, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ksenko_s@ukr.net

УДК 658.5:338

Сапоговская О. В. Особенности аудита оценки рисков инвестиционных проектов

Хозяйствующие субъекты в течение своей деятельности сталкиваются с различными видами и типами риска и неопределенности. В период финансовой и экономической нестабильности отечественной экономики появились риски банкротства инвестиционной деятельности субъектов хозяйствования. В связи с этим возникает необходимость оценки рисков и их своевременного предупреждения, в т. ч. через использование аудиторских процедур. Исследование методов оценки рисков позволяет сформировать экономически обоснованную позицию для принятия инвестиционных решений по эффективной деятельности инвестиционных проектов. Реализация конкретных инвестиционных проектов требует разработки эффективной системы управления ими, центральное место в которой занимает именно надлежащая оценка рисков инвестиционного проекта и предоставления независимой оценки аудитором. То есть, методика оценки рисков инвестиционного проекта при аудите необходимо разрабатывать, учитывая основные особенности инвестиционной деятельности организации и конкретные управленческие цели по повышению эффективности реализации инвестиционной политики предприятия.

Ключевые слова: инвестиционный проект, инвестиционный риск, неопределенность, методы качественной оценки рисков, количественные методы.

Формул: 8. **Библ.:** 11.

Сапоговская Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансового анализа и контроля, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Кіото, 19, Киев, 02156, Україна)

E-mail: ksenko_s@ukr.net

UDC 658.5:338

Sapohovska O. V. Features of Auditing the Evaluation of Risks of Investment Projects

Business entities in the course of their activities are faced with different kinds and types of risk and uncertainty. In a period of financial and economic instability of the domestic economy, bankruptcy risks of investment activities of business entities has appeared. This raises the need to evaluate risks and prevent them in a timely manner, which also includes the use of audit procedures. A study on risk evaluation methods allows to establish an economically substantiated position to make investment decisions for effective operation of investment projects. Implementation of individual investment projects requires the development of an effective management system, at the center of which lies a proper evaluation of risks of investment project together with providing an independent evaluation by an auditor. Therefore, a methodology for evaluation of risks of investment when carrying out audit should be developed, taking into account the main features of investment activities of an organization and the specific management objectives for improving the efficiency of implementation of the enterprise's investment policy.

Key words: investment project, investment risk, uncertainty, methods of qualitative risk assessment, quantitative methods.

Formulae: 8. **Bibl.:** 11.

Sapohovska Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Financial Analysis and Control, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: ksenko_s@ukr.net

Novatorov, E. V. "Metodika otsenki kachestva bankovskikh uslug" [Methods of assessing the quality of banking services]. *Prakticheskiy marketing*, no. 10 (2001): 15-19.

Ponomaryova, T. A., and Supriahina, M. S. "Yakist posluh: iak-isni parametry otsinky" [Quality of service: quality evaluation parameters]. *Marketynh u Rosii i za kordonom*, no. 1 (45) (2005): 47-49.

Parasuraman, A., Zeithaml, V., and Berry, L. "SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality". *Journal of Retailing*, no. 1 (64) (1988): 12-40.

Syniavska, O. O. "Porivnialnyi analiz isnuichykh ekonomiko-matematychnykh metodiv otsiniuvannia iakosti bankivskykh posluh" [Comparative analysis of existing economic and mathematical methods evaluating the quality of banking services]. *Problems of social and economic development of business*, vol. 2 (2014): 305-309.

Shtovba, S. D. *Proektirovanie nechetkikh sistem sredstvami MATLAB* [Design of fuzzy systems by means of Matlab]. Moscow: Goriachaia liniia – Telekom, 2007.

Saati, T. *Priniatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy* [Making decisions. The method of analysis of hierarchies]. Moscow: Radio i sviaz, 1993.

Usoskin, V. M. *Sovremennyye kommercheskie banki: upravlenie i operatsii* [Modern commercial bank: management and operations]. Moscow: Banki, 2001.

Volodko, L. P., Bazaka, L. N., and Deviz, N. V. "Nechetkaia otsenka kachestva bankovskikh uslug" [Fuzzy evaluation of the quality of banking services]. *Molodoy uchenyy*, no. 5 (2013): 276-283.

УДК 658.5:338

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

© 2015 САПОГОВСЬКА О. В.

УДК 658.5:338

Сапоговська О. В. Особливості аудиту оцінки ризиків інвестиційних проєктів

Господарюючі суб'єкти впродовж своєї діяльності зіштовхуються з різними видами і типами ризику та невизначеності. У період фінансової та економічної нестабільності вітчизняної економіки з'явилися ризики банкрутства інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим виникає необхідність оцінки ризиків та їх своєчасного попередження, у т. ч. через використання аудиторських процедур. Дослідження методів оцінки ризиків дозволяє сформуванню економічно обґрунтовану позицію для прийняття інвестиційних рішень щодо ефективної діяльності інвестиційних проєктів. Реалізація конкретних інвестиційних проєктів потребує розроблення ефективної системи управління ними, центральне місце в якій посідає саме належна оцінка ризиків інвестиційного проєкту та надання незалежної думки аудитором. Тобто, методика оцінки ризиків інвестиційного проєкту при аудиті необхідно розробляти, враховуючи основні особливості інвестиційної діяльності організації та конкретні управлінські цілі щодо підвищення ефективності реалізації інвестиційної політики суб'єкта господарювання.

Ключові слова: інвестиційний проєкт, інвестиційний ризик, невизначеність, методи якісної оцінки ризиків, кількісні методи.

Формул: 8. **Бібл.:** 11.

Сапоговська Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансового аналізу і контролю, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ksenko_s@ukr.net

УДК 658.5:338

Сапоговская О. В. Особенности аудита оценки рисков инвестиционных проектов

Хозяйствующие субъекты в течение своей деятельности сталкиваются с различными видами и типами риска и неопределенности. В период финансовой и экономической нестабильности отечественной экономики появились риски банкротства инвестиционной деятельности субъектов хозяйствования. В связи с этим возникает необходимость оценки рисков и их своевременного предупреждения, в т. ч. через использование аудиторских процедур. Исследование методов оценки рисков позволяет сформировать экономически обоснованную позицию для принятия инвестиционных решений по эффективной деятельности инвестиционных проектов. Реализация конкретных инвестиционных проектов требует разработки эффективной системы управления ими, центральное место в которой занимает именно надлежащая оценка рисков инвестиционного проекта и предоставления независимой оценки аудитором. То есть, методика оценки рисков инвестиционного проекта при аудите необходимо разрабатывать, учитывая основные особенности инвестиционной деятельности организации и конкретные управленческие цели по повышению эффективности реализации инвестиционной политики предприятия.

Ключевые слова: инвестиционный проект, инвестиционный риск, неопределенность, методы качественной оценки рисков, количественные методы.

Формул: 8. **Библ.:** 11.

Сапоговская Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансового анализа и контроля, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: ksenko_s@ukr.net

UDC 658.5:338

Sapohovska O. V. Features of Auditing the Evaluation of Risks of Investment Projects

Business entities in the course of their activities are faced with different kinds and types of risk and uncertainty. In a period of financial and economic instability of the domestic economy, bankruptcy risks of investment activities of business entities has appeared. This raises the need to evaluate risks and prevent them in a timely manner, which also includes the use of audit procedures. A study on risk evaluation methods allows to establish an economically substantiated position to make investment decisions for effective operation of investment projects. Implementation of individual investment projects requires the development of an effective management system, at the center of which lies a proper evaluation of risks of investment project together with providing an independent evaluation by an auditor. Therefore, a methodology for evaluation of risks of investment when carrying out audit should be developed, taking into account the main features of investment activities of an organization and the specific management objectives for improving the efficiency of implementation of the enterprise's investment policy.

Key words: investment project, investment risk, uncertainty, methods of qualitative risk assessment, quantitative methods.

Formulae: 8. **Bibl.:** 11.

Sapohovska Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Financial Analysis and Control, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: ksenko_s@ukr.net

Необхідною умовою стабільного функціонування і розвитку економіки є ефективна інвестиційна політика, яка веде до збільшення обсягів виробництва, зростання національного доходу, розвитку різних галузей і підприємств.

Але, аналізуючи ефективність тих чи інших інвестиційних проектів, часто доводиться стикатися з тим, що розглянуті при їх оцінці потоки грошових коштів (витрати і доходи) належать до майбутніх періодів і носять прогнозний характер. Невизначеність майбутніх результатів обумовлена впливом як безлічі економічних чинників (коливання ринкової кон'юнктури, цін, валютних курсів, рівня інфляції тощо), що не залежать від зусиль інвесторів, так і достатнього числа неекономічних чинників (кліматичні і природні умови, політичні відносини тощо), які не завжди піддаються точній оцінці.

Враховуючи довгостроковість інвестиційної діяльності та різноманіття впливу на неї факторів зовнішнього середовища, слід відзначити, що інвестиційна діяльність у всіх її формах і видах пов'язана з ризиком. При різних можливих умовах реалізації проекту його витрати і результати різні, отже, фактори ризику та невизначеності підлягають аудиту в розрахунках його ефективності. Крім цього, розвиток інвестиційного проекту – процес динамічний, і в кожній точці прийняття рішень умови реалізації проекту можуть змінитися, що в ході управління проектом приводить до автоматичної зміни раніше розрахованих результатів.

Широке коло проблем, пов'язаних з дослідженнями інвестиційних ризиків підприємства, знайшло відображення в працях ряду відомих українських й зарубіжних дослідників та економістів, серед яких І. О. Бланк, В. В. Бочаров, В. В. Віталінський, Р. Л. Карпінський, Д. М. Черваньов, А. С. Шапкін, Б. М. Щукін та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій, очевидно є потреба в подальшому дослідженні питань, присвячених ідентифікації інвестиційних ризиків суб'єктів господарювання, їх оцінці та шляхам подолання.

Метою статті є дослідження інвестиційних ризиків підприємства та розроблення рекомендацій щодо здійснення аудиту інвестиційних проектів з урахуванням інвестиційних ризиків та подальшим ефективним управлінням інвестиційним проектом.

Невизначеність прогнозованих результатів призводить до виникнення ризику того, що цілі, поставлені в проекті, можуть бути не досягнуті повністю або досягнуті частково. У даний час існує велика кількість різних визначень самих понять «ризик» і «невизначеність».

Поняття «ризик» у різних мовах визначає: круча, скеля (*ridsikon, ridsa*) – у грецькій; небезпека, загроза, лавинування між скель (*risiko, risikare*) – в італійській; загроза, ризикувати (*risday*) – у французькій, тобто буквально «об'їжджати кручу, скелю». У словнику Вебстера ризик тлумачиться як небезпека, можливість збитку або втрати та можливість небезпеки або дія навмання зі сподіванням на щасливий вихід. У спеціальних словниках радянських часів поняття ризику взагалі не розглядається (філософські, економічні та інші словники) [11].

Однак ще в першому в економіці науковому визначенні ризику, зробленому Ф. Х. Найтом, було запропо-

новано розрізняти поняття «ризик» і «невизначеність». Ризик має місце тоді, коли якась дія може призвести до декількох взаємовиключних результатів з відомим розподілом їх ймовірностей. Якщо ж такий розподіл невідомий, то відповідна ситуація розглядається як *невизначеність* [10].

У даний час багато авторів визначають ризик як похідну від факторів невизначеності [1; 3; 4; 5; 6]. При цьому під *невизначеністю* розуміється неповнота або неточність інформації про умови реалізації проекту, у тому числі про пов'язані з ними витрати і результати. Невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків, характеризується поняттям *ризику*.

Альтернативним є трактування ризику як можливості будь-яких (позитивних і негативних) відхилень показників від передбачених проектом їх середніх значень [1].

Загальна методологія оцінки аудитором інвестиційного проекту полягає в такому: на першому етапі розробки оцінюється ефективність проекту в цілому, без урахування схеми фінансування. Цей етап є необхідним для прийняття рішення про доцільність подальшої розробки проекту. На другому етапі, після визначення схеми фінансування, оцінюється ефективність проекту для кожного з його учасників окремо [9, с. 202].

У питанні про оцінку ризику інвестиційного проекту також немає методологічної однозначності. Хоча більшість авторів займаються питаннями інвестування, зазвичай виділяють два основні підходи (якісний і кількісний), проте є істотні розбіжності при розгляді конкретних методів оцінки.

Головне завдання якісного підходу полягає у виявленні та ідентифікації можливих видів ризиків розглянутого інвестиційного проекту, а також у визначенні та описі джерел і факторів, що впливають на даний вид ризику. Крім того, якісний аналіз передбачає опис можливих збитків, його вартісної оцінки та заходів щодо зниження або запобігання ризику (диверсифікація, страхування ризиків, створення резервів тощо) [6, с. 105].

Якісний підхід, який не дозволяє визначити чисельну величину ризику інвестиційного проекту, є основою для проведення подальших досліджень за допомогою кількісних методів, що широко використовують математичний апарат теорії ймовірностей, математичної статистики, теорії дослідження операцій. Основне завдання кількісного підходу полягає в чисельному вимірі впливу факторів ризику на поведінку критеріїв ефективності інвестиційного проекту.

Методи якісної оцінки ризиків дозволяють аудитору отримати кількісний результат, вартісну оцінку виявлених ризиків, їх негативні наслідки і «стабілізаційні» заходи. Якісний аналіз проектних ризиків проводиться на стадії розробки бізнес-плану, а обов'язкова комплексна експертиза інвестиційного проекту дозволяє підготувати вичерпну інформацію для аналізу його ризиків.

Серед якісних методів аудиту оцінки інвестиційного ризику найбільш поширеними у використанні є такі [4, с. 98; 7, с. 67]:

- ✦ аналіз доречності витрат;
- ✦ метод аналогій;
- ✦ метод експертних оцінок.

Основою *методу доречності* витрат виступає припущення про те, що перевитрати коштів можуть бути викликані одним або декількома чинниками, а саме [5; 8, с. 245]:

- ✦ недооцінка вартості проекту в цілому або його окремих фаз і складових;
- ✦ зміна меж проектування, обумовлена непередбаченими обставинами;
- ✦ відмінність продуктивності машин і механізмів від передбаченої проектом;
- ✦ збільшення вартості проекту в порівнянні з початковою внаслідок інфляції або зміни податкового законодавства.

У процесі аудиту, виходячи з умов конкретного інвестиційного проекту, відбувається деталізація зазначених факторів і складається контрольний перелік можливого підвищення витрат за статтями для кожного варіанта проекту або його елементів. Процес фінансування розбивається на стадії, пов'язані з фазами реалізації проекту. При цьому необхідно також враховувати і додаткову інформацію про проект, що надходить у міру його розробки. Поетапне виділення коштів дозволяє інвестору при перших ознаках того, що ризик вкладення зростає, або припинити фінансування проекту, або ж почати пошук заходів, що забезпечать зниження витрат.

Не менш поширеним при проведенні якісної оцінки інвестиційного ризику є *метод аналогій* [3; 5]. Суть його полягає в аналізі всіх наявних даних по не менш ризикованим аналогічним проектам, вивченні наслідків впливу на них несприятливих факторів з метою визначення потенційного ризику при реалізації нового проекту.

Основна складність при використанні даного методу полягає в правильному підборі аналога, тобто відсутні формальні критерії, що дозволяють встановити ступінь аналогічності ситуацій. Але навіть якщо вдається підібрати аналог, то, як правило, дуже важко сформулювати передумови для оцінки, вичерпний і реалістичний набір можливих сценаріїв зриву проекту. Причина полягає в тому, що більшість подібних ситуацій якісно різні, ускладнення, що виникають, нерідко нашаровуються одне на одне, а їх ефект проявляється як результат складної взаємодії.

Також вкрай важко оцінити ступінь точності, з якою рівень ризику аналогічного проекту можна прийняти за ризик розглянутого. Більше того, відсутні методичні розробки, що поетапно описують логіку і деталі подібної процедури аудиту оцінювання ризику [6].

Усе вищесказане свідчить про те, що метод аналізу доречності витрат і метод аналогій придатні скоріше для опису можливих ризикових ситуацій, ніж для одержання більш точної оцінки ризику при аудиті інвестиційного проекту.

Метод експертних оцінок базується на досвіді експертів у питаннях управління інвестиційними проектами [5]. Аналіз починається зі складання вичерпного переліку ризиків по всіх стадіях проекту.

Кожному експерту, що працює окремо, представляється перелік первинних ризиків у вигляді опитувальних листів і пропонується оцінити ймовірність їх настання, керуючись спеціальною системою оцінок. У тому випадку, якщо між думками експертів будуть виявлені великі розбіжності, вони обговорюються всіма експертами для вироблення більш узгодженої позиції. З метою отримання більш об'єктивної оцінки фахівці, які проводять експертизу, повинні володіти повним спектром інформації про розглядуваний інвестиційний проект.

Після визначення ймовірностей за простими ризиками виникає питання про вибір методу зведення різноманітних показників до єдиної інтегральної оцінки. Як такий метод зазвичай використовується один з традиційних методів отримання рейтингових показників, наприклад, зважування. Цей метод передбачає визначення вагових коефіцієнтів, з якими кожен простий ризик входить у загальний ризик інвестиційного проекту. При цьому немає ніякої необхідності використовувати для кожної групи ризиків єдину систему ваг, однаковий підхід має дотримуватися тільки всередині кожної окремо взятої групи. Важливо лише, щоб дотримувалися такі загальні вимоги, як невід'ємність вагових коефіцієнтів і прирівнювання їх суми до одиниці.

Найбільшою увагою заслуговує підхід, що передбачає ранжування окремих ризиків за ступенем пріоритетності та визначення вагових коефіцієнтів k у відповідності зі значимістю цих ризиків. Так, максимальне значення вагового коефіцієнта k_1 присвоюється ризикам, які мають в ситуації, що склалася, першочергове значення, мінімальне – k_n – ризикам останнього рангу. Ризики з рівною значимістю отримують однакові вагові коефіцієнти. Визначається також значення співвідношень між ваговими коефіцієнтами першого й останнього рангів:

$$q = \frac{k_1}{k_n}. \quad (1)$$

Як спосіб зважування використовується розрахунок середньої арифметичної (ваги, відповідні сусіднім рангам, відрізняються на одну і ту ж величину) або середньої геометричної (ваги, відповідні сусіднім рангам, різняться в однакове число разів).

Відстань між сусідніми рангами можна обчислити за формулою (для середньої арифметичної) [7, с. 285]:

$$s = \frac{k_n(q-1)}{(n-1)}. \quad (2)$$

Ваговий коефіцієнт окремого ризику з рангом m становить:

$$k_m = k_n + (n-m)s. \quad (3)$$

Звідси:

$$\begin{aligned} k_m &= k_n + (n-m) \frac{k_n(q-1)}{(n-1)} = \\ &= k_n \left[1 + \frac{(n-m)(q-1)}{(n-1)} \right]. \end{aligned} \quad (4)$$

Якщо прості ризики не ранжуються за ступенем пріоритетності, то вони, відповідно, мають вагові коефіцієнти $1/n$.

Основна проблема, що виникає при використанні методу експертних оцінок, пов'язана з об'єктивністю і точністю одержуваних результатів. Це пов'язано з такими факторами, як неякісний підбір експертів, можливість групового обговорення, домінування будь-якої думки (думки «авторитетного лідера») тощо.

Найбільшого поширення при оцінці ризику інвестиційних проектів (особливо виробничих інвестицій) отримали такі кількісні методи, як [7, с. 305]:

- ✦ статистичний метод;
- ✦ аналіз чутливості (метод варіації параметрів);
- ✦ метод перевірки стійкості (розрахунку критичних точок);
- ✦ метод сценаріїв (метод формалізованого опису невизначеностей);
- ✦ імітаційне моделювання (метод статистичних випробувань, метод Монте-Карло);
- ✦ метод коригування ставки дисконтування.

Часто виробнича діяльність підприємств планується по середніх показниках параметрів, які заздалегідь не відомі достовірно (наприклад, прибуток) і можуть мінятися випадковим чином. При цьому вкрай небажана ситуація з різкими змінами цих показників, адже це означає загрозу втрати контролю. Чим менше відхилення показників від середнього очікуваного значення, тим вища стабільність ринкового становища.

Саме тому найбільше поширення при аудиті оцінки інвестиційного ризику отримав статистичний метод, заснований на методах математичної статистики [1; 2; 3; 7].

Розрахунок середнього очікуваного значення здійснюється за формулою середньої арифметичної зваженої [7, с. 334]:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i n_i}{\sum n_i}, \quad (5)$$

де \bar{x} – середнє очікуване значення;
 x_i – очікуване значення для кожного випадку;
 n_i – число спостережень (частота).

Середнє очікуване значення є узагальненою кількісною характеристикою і тому не дозволяє прийняти рішення на користь якого-небудь варіанта інвестування.

Для прийняття остаточного рішення необхідно визначити міру коливання можливого результату. *Колівання* являє собою ступінь відхилення очікуваного значення від середнього. Для її оцінки на практиці зазвичай застосовують два близько пов'язані критерії – дисперсія і середнє квадратичне відхилення.

Дисперсія є середньозважене значення квадратів відхилень дійсних результатів від середніх очікуваних [7, с. 338]:

$$\sigma^2 = \frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 n_i}{\sum n_i}. \quad (6)$$

Середнє квадратичне відхилення визначається за формулою [7, с. 338]:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 n_i}{\sum n_i}}. \quad (7)$$

Середнє квадратичне відхилення є іменованою величиною і вказується в тих самих одиницях, в яких ви-

мірюється варіююча ознака. Дисперсія і середнє квадратичне відхилення є заходами абсолютного коливання.

Для аналізу результатів і витрат, що передбачаються аудитом інвестиційного проекту, як правило, використовують *коефіцієнт варіації*. Він являє собою відношення середнього квадратичного відхилення до середньої арифметичної та показує ступінь відхилення отриманих значень [7, с. 338]:

$$v = \frac{\pm \sigma}{\bar{x}} \cdot 100\%. \quad (8)$$

Коефіцієнт може змінюватися від 0 до 100%. Чим більше коефіцієнт, тим більше коливання. Прийнята така якісна оцінка різних значень коефіцієнта варіації: до 10% – слабке коливання, 10–25% – помірне, понад 25% – високе.

При однакових значеннях рівня очікуваного доходу більш надійними є вкладення, які характеризуються меншим значенням середньоквадратичного відхилення, що показує коливання ймовірності отримання очікуваного доходу (варіацію прибутковості).

При розходженні значень середніх рівнів прибутковості по порівнюваних інвестиційних проектах вибір напрямку вкладень виходячи зі значень варіації неможливий, тому в даному випадку інвестиційне рішення приймається на основі коефіцієнта варіації, що оцінює розмір ризику на величину прибутковості. Перевага віддається тим інвестиційним проектам, за якими значення коефіцієнта є більш низьким, що свідчить про краще співвідношення прибутку і ризику.

Основною перевагою статистичного методу є те, що він дозволяє оцінювати ризик не тільки розглянутого інвестиційного проекту, але і всього підприємства в цілому, аналізуючи динаміку його доходів за певний відрізок часу. Незважаючи на складність виконання математичних розрахунків, для використання даного методу необхідна велика кількість інформації й даних за тривалий період часу, що і є його основним недоліком.

Крім того, описані вище характеристики передбачається застосовувати до нормального закону розподілу ймовірностей. Він, дійсно, широко використовується при аналізі ризиків, оскільки його найважливіші властивості (симетричність розподілу щодо середньої, незначна ймовірність великих відхилень випадкової величини від центру її розподілу, правило трьох сигм) дозволяють істотно спростити аналіз. Однак не завжди при аналізі інвестицій доходи підкоряються нормальному закону.

У подібних випадках використання у процесі аудиту інвестиційних проектів тільки вищеперелічених характеристик може призводити до невірних висновків. Тому необхідно використання додаткових параметрів, таких, наприклад, як коефіцієнт асиметрії, ексцес тощо.

Також слід зазначити, що застосування більш складного апарату математичної статистики (регресійного і кореляційного аналізу, методів імітаційного моделювання) дозволило б провести більш глибокий аналіз ризику та причин його виникнення.

В інвестиційному проектуванні при оцінці ризику застосовується також *аналіз чутливості* [1; 2; 3; 5; 7; 8].

При використанні даного методу ризик розглядається як ступінь чутливості результуючих показників реалізації проекту до зміни умов функціонування (зміна податкових платежів, цінові зміни, зміни середніх змінних витрат тощо). Результуючими показниками реалізації проекту можуть виступати: показники ефективності (*NPV*, *IRR*, *PI*, термін окупності) [9, с. 203]; щорічні показники проекту (чистий прибуток, накопичений прибуток).

Аналіз чутливості дозволяє визначити ключові (з точки зору стійкості проекту) параметри вихідних даних, а також розрахувати їх критичні (гранично допустимі) значення. Аналіз чутливості деякою мірою є експертним (якісним) методом. Крім того, головним недоліком даного методу є передумова того, що зміна одного фактора розглядається ізольовано, тоді як на практиці всі економічні фактори тією чи іншою мірою корельовані.

Уникнути недоліків, властивих аналізу чутливості, дозволяє *метод сценаріїв*, при якому одночасній несуперечливій зміні піддається вся сукупність факторів досліджуваного проекту з урахуванням їх взаємозалежностей [1; 2; 3; 5; 7; 8].

Метод сценаріїв передбачає опис досвідченими експертами всієї безлічі можливих умов реалізації проекту (або у формі сценаріїв, або у вигляді системи обмежень на значення основних технічних, економічних та інших параметрів проекту) і відповідність цим умовам витрат, результатів і показників ефективності.

Як можливі варіанти доцільно побудувати як мінімум три сценарії: песимістичний, оптимістичний і найбільш імовірний (реалістичний, або середній).

Наступний етап реалізації методу сценаріїв полягає в перетворенні вихідної інформації щодо чинників непевності інформації про можливості окремих умов реалізації і відповідних показників ефективності або про інтервали їхньої зміни.

На основі наявних даних аудитором визначаються показники економічної ефективності інвестиційного проекту.

Особливу увагу слід приділити недолікам імовірнісного підходу при проведенні методу сценаріїв, адже цей метод дозволяє найбільш повно описати всі можливі умови здійснення інвестиційного проекту. У разі відсутності інформації про об'єктивні ймовірності реалізації того чи іншого сценарію доводиться застосовувати суб'єктивні оцінки, засновані на досвіді або судженні, що призводить до проблеми достовірності цих оцінок і отриманих результатів. При цьому підходить доводиться або розглядати тільки дискретну безліч сценаріїв реалізації інвестиційного проекту і оцінок їх ефективності, або приймати рішення на підставі тільки найкращого чи найгіршого розвитку сценарію.

Подолання цих недоліків можливо при використанні теорії нечітких множин, що дозволяє сформулювати повний спектр сценаріїв реалізації інвестиційного проекту. При цьому рішення приймається не на основі декількох оцінок ефективності інвестиційного проекту, а по всій сукупності цих оцінок. Очікувана ефективність інвестиційного проекту не є точковим показником, а являє собою поле інтервальних значень зі своїм роз-

поділом очікувань, що характеризується функцією приналежності відповідного нечіткого числа. А зважена повна сукупність очікувань дозволяє оцінити інтегральну міру очікування негативних результатів інвестиційного процесу.

ВИСНОВКИ

Якісні методи дозволяють аудитору розглянути всі можливі ризикові ситуації та висловити незалежну думку щодо різноманіття ризиків інвестиційного проекту, але одержані при цьому результати оцінки часто володіють не дуже високою об'єктивністю і точністю. Використання кількісних методів дає можливість отримати чисельну оцінку ризикованості проекту, визначити ступінь впливу факторів ризику на його ефективність. До числа недоліків цих методів можна віднести необхідність наявності великого обсягу вихідної інформації за тривалий період часу (статистичний метод); складність при визначенні законів розподілу досліджуваних параметрів (факторів) і результуючих показників (статистичний метод, метод Монте-Карло); ізольований розгляд зміни одного фактора без урахування впливу інших (аналіз чутливості, метод перевірки стійкості) тощо.

Таким чином, не існує універсального методу, який дозволив би аудитору провести повний аналіз і дати чітку оцінку ризику інвестиційного проекту. Кожен з розглянутих у статті методів оцінки інвестиційних ризиків володіє своїми позитивними і негативними сторонами. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Брігхем Е.** Основи фінансового менеджменту / Євхен Брігхем / Пер. з англ. – Київ : Молодь, 1997. – 1000 с.
- Бычкова С. М.** Инвестиционный контроль и аудит в экономических субъектах: монография / С. М. Бычкова, В. В. Скобара, З. З. Юлдашев. – М. : Издательский дом «Научная библиотека», 2014. – 172 с.
- Гончаренко О. М.** Управління ризиками в процесі реалізації інвестиційного проекту / О. М. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/743/1.pdf>
- Гранатуров В. М.** Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К. : Зв'язок, 2000. – 152 с.
- Дмитриев М. Н.** Количественный анализ риска инвестиционных проектов / М. Н. Дмитриев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/finanalysis/invest>
- Кириченко О. А.** Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах довгострокового кредитування / О. А. Кириченко, М. В. Коніжай // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 103 – 117.
- Мних Є. В.** Фінансовий аналіз : підручник / Є. В. Мних, Н. С. Барабаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 536 с.
- Савчук В. П.** Управління міжнародними інвестиційними проектами : навч. посібник / За заг. ред. С. І. Прилипка. – К. : КНЕУ, 2013. – 469 с.
- Сапоговська О. В.** Аналітичне забезпечення аудиту інвестиційних проектів / О. В. Сапоговська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2015. – Т. 19. – № 1. – С. 200 – 205.
- Найт Ф. Х.** Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт. – Чикаго, 1985. – 238 с.
- Meriam-Webster's Biographical Dictionary.** – Springfield: Meriam-Webster, Inc., 1995. – 1170 p.

REFERENCES

Brihkhem, Ye. *Osnovy finansovoho menedzhmentu* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Molod, 1997.

Bychkova, S. M., Skobara, V. V., and Yuldashev, Z. Z. *Investitsionnyy kontrol i audit v ekonomicheskikh subektakh* [Investment control and audit in economic subjects]. Moscow: Nauchnaia biblioteka, 2014.

Dmitriev, M. N. "Kolichestvennyy analiz riska investitsionnykh proektov" [Quantitative risk analysis of investment projects]. <http://www.cfin.ru/finanalysis/invest>

Hranaturov, V. M., and Shevchuk, O. B. *Ryzyky pidpriyemnytskoi diialnosti: problemy analizu* [Risks of business: problem analysis]. Kyiv: Zviazok, 2000.

Honcharenko, O. M. "Upravlinnia ryzykamy v protsesi realizatsii investytsiinoho proektu" [Risk management in the implementation of the investment project]. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/743/1.pdf>

Kyrychenko, O. A., and Konizhai, M. V. "Ekonomichna bezpeka subiektiv hospodariuvannia v umovakh dovhostrokovoho kredyтуvannia" [Economic security entities in terms of long-term lending]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2011): 103-117.

Mnykh, Ye. V., and Barabash, N. S. *Finansovyi analiz* [Financial analysis]. Kyiv: KNTEU, 2014.

Meriam-Webster's Biographical Dictionary. Springfield: Merriam-Webster, Inc., 1995.

Nayt, F. Kh. *Risk, neopredelennost i pribyl* [Risk, uncertainty and profit]. Chicago, 1985.

Sapohovska, O. V. "Analitichne zabezpechennia audytu investytsiinykh proektiv" [Analytical support auditing of investment projects]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 19, no. 1 (2015): 200-205.

Savchuk, V. P. *Upravlinnia mizhnarodnymi investytsiynymi proektamy* [Management of international investment projects]. Kyiv: KNEU, 2013.

УДК 330.142.2 (477)

ДЕСТРУКТИВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

© 2015 НОСИК О. М.

УДК 330.142.2 (477)

Носик О. М. Деструктивні трансформації людського капіталу в Україні: інвестиційний аспект

У статті проаналізовано інвестиційні деструкції національного людського капіталу в сучасний період в Україні. Розкрито секторальні деструкції як інвестиційний розрив між промисловим і сільськогосподарським секторами національної економіки щодо фінансування людського розвитку. Охарактеризовано суб'єктні деструкційні трансформації людського капіталу як диспропорції між витратами держави на соціальний захист і соціальне забезпечення населення і витратами на розвиток соціогуманітарної сфери; між витратами домогосподарств на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру та їх іншими споживчими витратами; між витратами суб'єктів господарювання на оплату праці та їх іншими витратами на персонал; між витратами держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств на формування та накопичення людського капіталу. Обґрунтовано негативні наслідки інвестиційних диспропорцій для відтворення людського капіталу. Умовою подолання інвестиційних деструкцій людського капіталу визначено формування соціогуманітарної моделі інноваційного розвитку національної економіки.

Ключові слова: людський капітал, інвестиційні деструкції людського капіталу, секторальні та суб'єктні інвестиційні деструкції людського капіталу, інвестиційні диспропорції відтворення людського капіталу, соціогуманітарна модель інноваційного розвитку економіки.

Табл.: 2. Формул.: 2. Бібл.: 11.

Носик Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: nosik_e@mail.ru

УДК 330.142.2 (477)

Носик Е. Н. Деструктивные трансформации человеческого капитала в Украине: инвестиционный аспект

В статье проанализированы инвестиционные деструкции национального человеческого капитала в современный период в Украине. Раскрыты секторальные деструкции как инвестиционный разрыв между промышленным и сельскохозяйственным секторами национальной экономики относительно финансирования человеческого развития. Охарактеризованы субъектные деструктивные трансформации человеческого капитала как диспропорции между расходами государства на социальную защиту и социальное обеспечение населения и его расходами на развитие социогуманитарной сферы; между расходами домохозяйств на охрану здоровья, образование, отдых и культуру и их другими потребительскими расходами; между расходами субъектов хозяйствования на оплату труда и их другими расходами на персонал; между расходами государства, фирм, домохозяйств на формирование и накопление человеческого капитала. Обоснованы негативные последствия инвестиционных диспропорций для воспроизводства человеческого капитала. В качестве условия преодоления инвестиционных деструкций человеческого капитала определено формирование социогуманитарной модели инновационного развития национальной экономики.

Ключевые слова: человеческий капитал, деструкции человеческого капитала, секторальные и субъектные инвестиционные деструкции человеческого капитала, инвестиционные диспропорции воспроизводства человеческого капитала, социогуманитарная модель инновационного развития экономики.

Табл.: 2. Формул.: 2. Библ.: 11.

Носик Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и администрирования, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: nosik_e@mail.ru

UDC 330.142.2 (477)

Nosyk O. M. Destructive Transformations of Human Capital in Ukraine: the Investment Aspect

The article analyzes the investment destructions of national human capital, which are developing in the current period in Ukraine. Sectoral destructions, which cause an investment gap between the industrial and agricultural sectors of the national economy concerning the financing of human development, have been disclosed. The subjective destructive transformations of human capital have been displayed as an imbalance between State expenditures for social protection and social security of the population and its expenditures for the development of socio-humanistic sphere; between costs, spent by households for health, education, recreation, culture and their other consumer expenses; between costs by economic entities for labor remuneration and other costs; between costs of the State, firms and households for the creation and accumulation of human capital. Negative effects of investment imbalance for reproduction of human capital has been substantiated. Formation of the socio-humanistic model of innovational development of economy has been defined as a condition to overcome the investment destructions of human capital.

Key words: human capital, destructions of human capital, sectoral and subjective investment destructions of human capital, investment imbalances in reproduction of human capital, socio-humanistic model of innovational development of economy.

Tabl.: 2. Formulae: 2. Bibl.: 11.

Nosyk Olena M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Administration, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: nosik_e@mail.ru

REFERENCES

Brihkhem, Ye. *Osnovy finansovoho menedzhmentu* [Fundamentals of Financial Management]. Kyiv: Molod, 1997.

Bychkova, S. M., Skobara, V. V., and Yuldashev, Z. Z. *Investitsionnyy kontrol i audit v ekonomicheskikh subektakh* [Investment control and audit in economic subjects]. Moscow: Nauchnaia biblioteka, 2014.

Dmitriev, M. N. "Kolichestvennyy analiz riska investitsionnykh proektov" [Quantitative risk analysis of investment projects]. <http://www.cfin.ru/finanalysis/invest>

Hranaturov, V. M., and Shevchuk, O. B. *Ryzyky pidpriyemnytskoi diialnosti: problemy analizu* [Risks of business: problem analysis]. Kyiv: Zviazok, 2000.

Honcharenko, O. M. "Upravlinnia ryzykamy v protsesi realizatsii investytsiinoho proektu" [Risk management in the implementation of the investment project]. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/743/1.pdf>

Kyrychenko, O. A., and Konizhai, M. V. "Ekonomichna bezpeka subiektiv hospodariuvannia v umovakh dovhostrokovoho kredyтуvannia" [Economic security entities in terms of long-term lending]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2011): 103-117.

Mnykh, Ye. V., and Barabash, N. S. *Finansovyi analiz* [Financial analysis]. Kyiv: KNTEU, 2014.

Meriam-Webster's Biographical Dictionary. Springfield: Merriam-Webster, Inc., 1995.

Nayt, F. Kh. *Risk, neopredelennost i pribyl* [Risk, uncertainty and profit]. Chicago, 1985.

Sapohovska, O. V. "Analitychne zabezpechennia audytu investytsiinykh proektiv" [Analytical support auditing of investment projects]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 19, no. 1 (2015): 200-205.

Savchuk, V. P. *Upravlinnia mizhnarodnymi investytsiynymi proektamy* [Management of international investment projects]. Kyiv: KNEU, 2013.

УДК 330.142.2 (477)

ДЕСТРУКТИВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

© 2015 НОСИК О. М.

УДК 330.142.2 (477)

Носик О. М. Деструктивні трансформації людського капіталу в Україні: інвестиційний аспект

У статті проаналізовано інвестиційні деструкції національного людського капіталу в сучасний період в Україні. Розкрито секторальні деструкції як інвестиційний розрив між промисловим і сільськогосподарським секторами національної економіки щодо фінансування людського розвитку. Охарактеризовано суб'єктні деструкційні трансформації людського капіталу як диспропорції між витратами держави на соціальний захист і соціальне забезпечення населення і витратами на розвиток соціогуманітарної сфери; між витратами домогосподарств на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру та їх іншими споживчими витратами; між витратами суб'єктів господарювання на оплату праці та їх іншими витратами на персонал; між витратами держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств на формування та накопичення людського капіталу. Обґрунтовано негативні наслідки інвестиційних диспропорцій для відтворення людського капіталу. Умовою подолання інвестиційних деструкцій людського капіталу визначено формування соціогуманітарної моделі інноваційного розвитку національної економіки.

Ключові слова: людський капітал, інвестиційні деструкції людського капіталу, секторальні та суб'єктні інвестиційні деструкції людського капіталу, інвестиційні диспропорції відтворення людського капіталу, соціогуманітарна модель інноваційного розвитку економіки.

Табл.: 2. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 11.

Носик Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: nosik_e@mail.ru

УДК 330.142.2 (477)

Носик Е. Н. Деструктивные трансформации человеческого капитала в Украине: инвестиционный аспект

В статье проанализированы инвестиционные деструкции национального человеческого капитала в современный период в Украине. Раскрыты секторальные деструкции как инвестиционный разрыв между промышленным и сельскохозяйственным секторами национальной экономики относительно финансирования человеческого развития. Охарактеризованы субъектные деструктивные трансформации человеческого капитала как диспропорции между расходами государства на социальную защиту и социальное обеспечение населения и его расходами на развитие социогуманитарной сферы; между расходами домохозяйств на охрану здоровья, образование, отдых и культуру и их другими потребительскими расходами; между расходами субъектов хозяйствования на оплату труда и их другими расходами на персонал; между расходами государства, фирм, домохозяйств на формирование и накопление человеческого капитала. Обоснованы негативные последствия инвестиционных диспропорций для воспроизводства человеческого капитала. В качестве условия преодоления инвестиционных деструкций человеческого капитала определено формирование социогуманитарной модели инновационного развития национальной экономики.

Ключевые слова: человеческий капитал, деструкции человеческого капитала, секторальные и субъектные инвестиционные деструкции человеческого капитала, инвестиционные диспропорции воспроизводства человеческого капитала, социогуманитарная модель инновационного развития экономики.

Табл.: 2. **Формул.:** 2. **Библ.:** 11.

Носик Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и администрирования, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: nosik_e@mail.ru

UDC 330.142.2 (477)

Nosyk O. M. Destructive Transformations of Human Capital in Ukraine: the Investment Aspect

The article analyzes the investment destructions of national human capital, which are developing in the current period in Ukraine. Sectoral destructions, which cause an investment gap between the industrial and agricultural sectors of the national economy concerning the financing of human development, have been disclosed. The subjective destructive transformations of human capital have been displayed as an imbalance between State expenditures for social protection and social security of the population and its expenditures for the development of socio-humanistic sphere; between costs, spent by households for health, education, recreation, culture and their other consumer expenses; between costs by economic entities for labor remuneration and other costs; between costs of the State, firms and households for the creation and accumulation of human capital. Negative effects of investment imbalance for reproduction of human capital has been substantiated. Formation of the socio-humanistic model of innovational development of economy has been defined as a condition to overcome the investment destructions of human capital.

Key words: human capital, destructions of human capital, sectoral and subjective investment destructions of human capital, investment imbalances in reproduction of human capital, socio-humanistic model of innovational development of economy.

Tabl.: 2. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 11.

Nosyk Olena M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Administration, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: nosik_e@mail.ru

У сучасний період національному людському капіталу в Україні притаманні певні деструктивні трансформації, які є проявом його деградації та загальної дисфункції як провідного ресурсу соціально-економічного розвитку в умовах економіки знань.

Зараз теоретичним засадам деструкції національного людського капіталу, їх чинникам і шляхам подолання присвячено наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: С. Архієреєв, який аналізує асоціальний капітал [1], О. Мацькевич і В. Петренко – дослідники фіктивного людського капіталу [2], Ю. Корчагін, у працях якого розкрито природу та наслідки негативного людського капіталу [3]. Але такий аспект цієї наукової проблеми, як інвестиційна деструкція людського капіталу не отримав ще належного рівня розкриття.

Метою статті є обґрунтування деструкції людського капіталу як диспропорцій інвестицій у людину.

Відтворення людського капіталу базується на інвестиціях у створення та накопичення запасу знань, здібностей, навичок та вмінь людини, використання яких у продуктивній діяльності в різних сферах суспільної практики забезпечує зростання вартості, доходу, матеріальних і нематеріальних вигод. За інвестиційним критерієм національний людський капітал можна визначити як сукупність інвестицій у його формування та накопичення. Виходячи з цього, структура національного людського капіталу може бути представлена як співвідношення інвестицій у нього: а) інвесторів – домогосподарств, фірм, держави та ін.; б) у різних галузях і секторах національної економіки. Отже, за інвестиційним підходом деструктивні трансформації людського капіталу – це інвестиційні деструкції, які характеризуються певними диспропорціями між інвестиціями в

людину різних інвесторів та в різних галузях і секторах, поглиблення яких призводить до втрат і деградації національного людського капіталу.

В Україні протягом довготривалого періоду поглиблюються диспропорції у сфері інвестування в людський капітал, які є і проявом, і причиною його деградації. Ці диспропорції є:

- ★ *секторальними*, одним із показників яких є значний розрив між витратами на одного зайнятого найманого працівника на підприємствах промислового і сільськогосподарського секторів економіки;
- ★ *суб'єктивними*, що характеризуються вартісною незбалансованістю витрат інвесторів (домогосподарств, фірм, держави) на людський капітал.

Результати порівняльного аналізу витрат підприємств на одного зайнятого працівника у промисловості і сільському господарстві наведено в *табл. 1*.

Витрати підприємств (роботодавців) на персонал – це витрати на його формування, утримання, використання та розвиток, у складі яких: пряма оплата та оплата за невідпрацьований час, премії та нерегулярні виплати, заробітна плата в натуральній формі, пільги, послуги, допомоги в натуральній і грошовій формах, витрати на оплату житла працівників, їх соціальне забезпечення, професійне навчання та ін. Ці витрати є джерелом коштів для фінансування формування та розвитку фірмово-специфічного людського капіталу. Як видно з *табл. 1*, витрати на одного зайнятого найманого працівника у промисловості перевищували такі витрати у сільськогосподарському секторі економіки, включаючи лісове і рибне господарство, у 2011 р. – у 1,9 разу,

Таблиця 1

Витрати на одного зайнятого найманого працівника на підприємствах України

Показник	Рік		
	2011	2012	2013
Кількість найманих працівників, тис. осіб			
Усього	8757,9	8620,3	8279,4
У сільському лісовому та рибному господарстві	717,7	716,4	669,9
У промисловості	3123,5	3126,9	3019,5
Витрати на персонал, млн грн			
Усього	315382,3	374105,6	378223,2
У сільському лісовому та рибному господарстві	18050,3	22300,6	23128,6
У промисловості	146319,4	170564,2	176528,9
Витрати на персонал у розрахунку на 1 найманого працівника, млн грн			
Усього	35858,9	43500,7	45569,1
У сільському лісовому та рибному господарстві	25069,9	30973,1	34520,3
У промисловості	47199,8	55020,7	58843,0
Співвідношення витрат на персонал у розрахунку на 1 найманого працівника, рази			
Усього / промисловість	0,76	0,79	0,77
Усього / сільське, лісове, рибне господарство	1,4	1,4	1,32
Промисловість / сільське, лісове, рибне господарство	1,9	1,8	1,7

Джерело: розраховано за даними [4, 5].

у 2012 р. – 1,8 разу, у 2013 р. – 1,7 разу. Як справедливо підкреслює Г. Самородченко, сільськогосподарські підприємства (окрім виплати заробітної плати і внесків до централізованих соціальних фондів) беруть участь у відтворенні людського капіталу, здійснюючи витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, що знаходяться у них на балансі, оплачуючи (повністю чи частково) витрати працівників на оздоровлення, лікування, транспортне та інші види обслуговування, надаючи допомогу закладам соціального призначення комунальної власності тощо. Обсяг цих витрат залежить від результатів діяльності підприємств. Однак переважна більшість сільськогосподарських підприємств перебуває нині у скрутному фінансовому становищі, внаслідок чого їх роль у ресурсному забезпеченні відтворення людського капіталу звужується [6].

Треба підкреслити, що зараз в Україні значно зменшуються ресурси та можливості щодо накопичення людського капіталу не тільки сільськогосподарських, а і промислових підприємств, але інвестиційна диспропорція фінансування людського розвитку між цими базовими секторами національної економіки продовжує поглиблюватися, що призводить до негативних наслідків як національного рівня – загальне зменшення інвестицій у людський капітал, так і секторального рівня – поглиблення розриву між зазначеними секторами економіки щодо інтелектуально-інноваційного потенціалу розвитку. Це дає підстави стверджувати про секторальну деструкцію національного людського капіталу в Україні.

Відтворенню людського капіталу в Україні притаманна також суб'єктна деструкція інвестицій у людину, проявом якої є диспропорції між внесками різних інвесторів у людський розвиток, що в умовах значних і довготривалих інвестиційних витрат національної економіки призводить до деградації людського капіталу.

Аналізуючи суб'єктну деструкцію інвестицій у людський капітал, треба зробити певні уточнення та пояснення.

По-перше, слід розрізнити сукупні й національні витрати на людський капітал. Сукупні витрати – це сума витрат домогосподарств, фірм та держави. Національні витрати не є сумою витрат інституційних та інших інвесторів, оскільки витрати одного інвестора можуть бути джерелом витрат іншого, а також і їх обмежуючим чинником. Наприклад, витрати фірми на оплату праці є і джерелом, і межею споживчих витрат домогосподарств. Виходячи з цього, при аналізі структури національних інвестицій у людину треба розуміти, що можливими є похибки, обумовлені повторним рахуванням витрат. Метою цього дослідження є визначення співвідношення витрат домогосподарств, фірм, держави, а не їх величини.

По-друге, аналіз структури інвестицій у людський капітал базується на визначенні та порівнянні внесків домогосподарств, фірм, держави у його формування та накопичення. Такими внесками є:

- ✦ споживчі витрати домогосподарств, які забезпечують відтворення людини: біологічне, інтелектуальне, соціальне тощо;

- ✦ витрати фірм на персонал, на базі яких формується та накопичується специфічний людський капітал працівників;
- ✦ соціальні видатки держави, у складі яких: 1) витрати на розвиток соціогуманітарної сфери – освіти, охорони здоров'я, духовний і культурний розвиток; 2) витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Сукупність витрат домогосподарств, фірм, держави можна визначити як національний фонд фінансування відтворення людського капіталу, структура якого характеризується співвідношенням між внесками інвесторів.

По-третє, незважаючи на велику кількість інвесторів, власником людського капіталу виступає індивід, від діяльності якого безпосередньо залежить віддача сукупних інвестицій у людину. Запас людського капіталу, сформований на базі інвестицій домогосподарств, фірм, держави, у процесі його реалізації може набути форми асоціального капіталу, використання якого має негативні наслідки.

По-четверте, результати від сукупних інвестицій у людину мають сумісно-розділений характер: сумісним результатом є досягнення певного рівня суспільного добробуту, а розділеними результатами є зростання життєвого рівня домогосподарств, прибутків фірм, доходів державного бюджету тощо.

Результати аналізу структури інвестицій у людський розвиток в Україні за критерієм витрат інституційних інвесторів відображено в *табл. 2*. Треба пояснити, що споживчі витрати домогосподарств України за рік було розраховано на базі даних державної служби статистики за формулою:

$$TCH = CH \times t \times H, \quad (1)$$

де CH – сукупні споживчі витрати домогосподарства за місяць в Україні; t – 12 міс.; H – кількість домогосподарств України.

Кількість домогосподарств в Україні визначалася за формулою:

$$P / AH, \quad (2)$$

де P – чисельність постійного населення України; AH – середній розмір домогосподарства (осіб).

Відповідно до даних *табл. 2* можна стверджувати, що в Україні інвестиціям у національний людський капітал притаманні диспропорції, що негативно впливають на його відтворення. Серед них виокремлено такі:

1. Диспропорція між витратами держави на соціальний захист та соціальне забезпечення і витратами на розвиток соціогуманітарної сфери: 2011 р. 1,5:1; 2012 р. – 1,6:1; 2013 р. – 1,8:1. Такий розподіл соціальних видатків держави, за яким витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення більш ніж у 1,5 разу перевищують вкладення держави у розвиток соціогуманітарної сфери, має деструктивні наслідки для відтворення людського капіталу, оскільки, більша їх частка спрямовується не на якісне зростання запасу людського капіталу, завдяки розвитку соціогуманітарних галузей, а на його, у кращому випадку, просте відтворення. Ця диспропорція, на нашу думку, в аспекті державної ідеології свідчить про значну недооцінку ролі людського капіталу як фактора

Структура витрат у людський капітал в Україні

Витрати	Рік		
	2011	2012	2013
Держава¹			
Соціальні видатки, млрд грн			
У тому числі:	104,7	122,4	137,4
витрати на соціогуманітарну сферу: освіту, охорону здоров'я, духовний і культурний розвиток, млрд грн	41,2	47,1	48,9
частка витрати на соціальну сферу: освіту, охорону здоров'я, духовний і культурний розвиток у соціальних видатках, %	39,4	38,5	35,6
витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення	63,5	75,3	88,5
Соціальні видатки на душу постійного населення, грн	2296,1	2690,1	3026,4
Суб'єкти господарювання (фірми)			
Витрати на персонал, млрд грн			
У тому числі:	315,4	374,1	378,2
витрати на оплату праці ²	232,3	-	-
Витрати на персонал без витрат на оплату праці	83,1	-	-
Витрати на персонал на душу постійного населення, грн	6916,7	8222,0	8330,4
Домогосподарства			
Споживчі витрати, млрд грн			
У тому числі:	658,4	689,6	727,4
охорона здоров'я	22,6	25,8	27,4
Освіта	9,5	9,8	9,7
Відпочинок і культура	14,6	15,2	16,9
Усього витрат на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру	46,7	50,8	54,0
Частка витрат на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру у споживчих витратах, %	7,1	7,4	7,4
Споживчі витрати на душу постійного населення, грн	14438,6	15156,0	1704,9
Співвідношення витрат інвесторів у людину на душу населення			
Соціальні видатки / витрати на персонал / споживчі витрати, %	9,7/29,2/61,1	10,3/31,5/58,2	11,1/30,4/58,5

Примітки: ¹ – наведено дані про соціальні видатки державного бюджету, а не зведеного бюджету, який ураховує місцеві соціальні видатки; ² – дані за 2012, 2013 рр. на сайті Державної служби статистики України на дату здійснення розрахунків були відсутні.

Джерело: розраховано за даними [4, 7 – 11].

соціально-економічного розвитку, про сприйняття людини не як активного соціально-економічного суб'єкта, а як пасивного отримувача державної допомоги.

2. Диспропорція між витратами домогосподарств на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру, що безпосередньо впливають на якісні характеристики як базових форм індивідуального людського капіталу: капіталів здоров'я, освіти, так і комплексних його форм – інтелектуального, трудового, організаційно-підприємницького, соціального, та їх іншими споживчими витратами. Співвідношення між ними складало у 2011 р. – 1:13, у 2012 р. – 1:12,5, у 2013 р. – 1:12,5. Витрати домогосподарств на людський розвиток були у 12-13 разів нижчими за інші споживчі витрати. В умовах, коли більше ніж 90% сукупного доходу домогосподарства витрачають на споживання, ця диспропорція має значний негативний вплив на відтворення людського капіталу, призводить до його якісних втрат та деградації.

3. Диспропорція між витратами суб'єктів господарювання на оплату праці й іншими витратами на персонал: 2011 р. – 2,8:1. За даними 2011 р. витрати підприємств на оплату праці дорівнювали 232,3 млрд грн, інші витрати на персонал – 83,1 млрд грн, і таку ж суму – 83,1 млрд грн – складали відрахування на соціальні заходи як складова операційних витрат на реалізовану продукцію [11]. Виходячи з цього, витрати на персонал без оплати праці – це, фактично, відрахування суб'єктів господарювання на соціальні заходи, які у 2011 р. складали 26% усіх витрат на персонал. Загалом, якщо відволіктися від витрат на оплату праці, більш ніж 90% яких трансформуються у споживчі витрати домогосподарств, то суб'єкти господарювання України відносно розвитку людського капіталу не реалізують своєї капіталоутворюючої функції. Їм, як і державі, притаманна недооцінка факторної ролі людського капіталу і відсутність мотивації щодо інвестування в його формування та розвиток.

4. Диспропорція між витратами держави, суб'єктів господарювання (фірм), домогосподарств. Якщо зробити певні уточнення, спрямовані на подолання повторного рахунку витрат а саме: 1) вважати: а) витратами держави в людський капітал тільки витрати на розвиток соціогуманітарної сфери (витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення, на нашу думку, по-перше, трансформуються у споживчі витрати домогосподарств, по-друге, не є чинником накопичення якісного запасу людського капіталу, його розширеного відтворення); б) витратами суб'єктів господарювання тільки витрати на персонал без оплати праці (витрати на оплату праці трансформуються у витрати домогосподарств на споживання), то у 2011 р. співвідношення витрат цих інвесторів у людину було таким: 0,6:0,13:1 (соціальні видатки держави – 41,2 млрд грн / витрати суб'єктів господарювання на персонал – 83,1 млрд грн / витрати домогосподарств на споживання – 658,4 млрд грн). Як бачимо, головними інвесторами в людський капітал є домогосподарства, і це природно, але у структурі їх інвестицій у людину витрати на якісне зростання запасу знань, навичок, здібностей людини складають тільки 7,1% (витрати на охорону здоров'я, освіту, культуру і відпочинок). Рівень видатків держави на розвиток соціальної сфери та витрат суб'єктів господарювання на певні соціальні заходи, серед яких незначну частку займають витрати на професійне навчання та підвищення кваліфікації працівників, є таким, що не забезпечує зростання якості людського капіталу, його розширене відтворення.

ВИСНОВКИ

У сучасний період в Україні національному людському капіталу як сукупності інвестицій у формування та накопичення запасу знань, здібностей, вмін та навичок людини притаманні негативні секторальні та суб'єктні структурні трансформації, що призводять до його деградації. Інвестиційними деструкціями людського капіталу є: інвестиційний розрив між промисловим і сільськогосподарським секторами національної економіки у фінансування накопичення людського капіталу; диспропорції між витратами держави на соціальний захист та соціальне забезпечення і витратами на розвиток соціогуманітарної сфери; між витратами домогосподарств на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру та їх іншими споживчими витратами; між витратами суб'єктів господарювання на оплату праці та їх іншими витратами на персонал; між витратами на людський розвиток держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств.

Подолання інвестиційних деструкцій національного людського капіталу є можливим за умов переходу від інвестиційно-інноваційної моделі до соціогуманітарної моделі інноваційного розвитку економіки, сутнісною ознакою якої є синергетика інвестицій у людину. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Архієреєв С. Поєднання соціального й асоціального капіталу як критерій посттрансформаційного стану економіки / С. Архієреєв // Економічна теорія. – 2014. – № 1. – С. 24 – 36.
2. Петренко В. П. Класифікація людського капіталу підприємства як передумова його продуктивного використання /

В. П. Петренко, О. Ю. Мацькевич // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2014. – Випуск 5. – Частина 2. – С. 234 – 238.

3. Корчагин Ю. А. Эффективность и качество национальных человеческих капиталов стран мира / Ю. А. Корчагин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lerc.ru/?art=38&page=1&part=bulletin>

4. Витрати на персонал на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності у 2011, 2012, 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Кількість найманих працівників на суб'єктах господарювання за видами економічної діяльності у 2011, 2012, 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Самородченко Г. В. Економічні чинники відтворення людського капіталу аграрної сфери / Г. В. Самородченко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1650>

7. Звіт Міністерства фінансів України «Про виконання Державного бюджету України за 2013 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=397457

8. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=368091&cat_id=368090

9. Висновки щодо виконання Державного бюджету України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16740923/Buletyn_vykon_budg_2011.pdf

10. Структура сукупних витрат домогосподарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

Arkhiiereiev, S. "Poiednannia sotsialnoho i asotsialnoho kapitalu iak kryterii posttransformatsiinoho stanu ekonomiky" [The combination of social and asocial capital as a criterion Post-transformational state of the economy]. *Ekonomichna teorija*, no. 1 (2014): 24-36.

"Informatsiia Ministerstva finansiv Ukrainy shchodo vykonannia Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy za 2012 rik" [Ministry of Finance of Ukraine on the State Budget of Ukraine for 2012]. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=368091&cat_id=368090

Korchagin, Yu. A. "Effektivnost i kachestvo natsionalnykh chelovecheskikh kapitalov stran mira" [The efficiency and quality of national human capital of the world]. <http://www.lerc.ru/?art=38&page=1&part=bulletin>

"Kilkist naimanykh pratsivnykiv na sub'iektakh hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2011, 2012, 2013 rr." [Number of employees in entities of economic activity in 2011.2012, 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=397457

"Operatsiini vytraty z realizovanoi produktsii (robit, posluh) za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2011rotsi" [Operating costs for sold goods (works, services) by economic activity in 2011rotsi]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Petrenko, V. P., and Matskevych, O. Yu. "Klasyfikatsiia liudskoho kapitalu pidpriemstva iak peredumova ioho produktyvnoho vykorystannia" [Classification of enterprise human capital as a

prerequisite for its productive use]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, no. 5 (2014): 234-238.

"Struktura sukupnykh vytrat domohospodarstv" [Structure of total expenditures]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Samorodchenko, H. V. "Ekonomichni chynnyky vidtvorenna liudskoho kapitalu ahrarynoyi sfery" [Economic factors play human capital agrarian sphere]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1650>

"Vytraty na personal na pidpriemstvakh za ikh rozmiramy za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2011, 2012, 2013 rr." [Staff costs for enterprises by their size of economic activity in 2011, 2012, 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

"Vysnovky shchodo vykonannya Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy za 2011 rik" [Conclusions on the State Budget of Ukraine for 2011]. http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16740923/Buleten_vykon_budg_2011.pdf

УДК 330.341.1:351.863(477)

ДІАГНОСТИКА ЗАГРОЗ ІННОВАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ У ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

© 2015 СОБКЕВИЧ О. В.

УДК 330.341.1:351.863(477)

Собкевич О. В. Діагностика загроз інноваційній безпеці у промисловості України

У статті на основі використання загального алгоритму діагностики та регулювання економічної безпеки виявлено і систематизовано загрози інноваційній безпеці у промисловості України, охарактеризовано специфіку їх формування і прояву. Зазначено, що причинами загроз інноваційній безпеці є як традиційні ризики інноваційної діяльності в Україні, пов'язані з низькою ефективністю державної інноваційної політики, яка призводить до негативних тенденцій інноваційного розвитку, так і загострення політико-економічної нестабільності (коли дія зазначених чинників змушує компанії відмовлятися або відкладати на майбутнє реалізацію інноваційних проектів). Аналіз загроз інноваційній безпеці у промисловості дозволив скласти логіко-структурну схему негативного впливу інноваційної політики на економічну безпеку держави. Зазначено, що цей вплив формується поступово через прояв ефектів спочатку у вигляді негативних тенденцій інноваційного розвитку промисловості, потім – загроз інноваційній безпеці у промисловості та, зрештою, – загроз економічній безпеці держави. Для мінімізації прояву загроз інноваційній безпеці запропоновано низку заходів державної політики з активізації інноваційних процесів і використання науково-технічного потенціалу промисловості.

Ключові слова: інноваційна безпека у промисловості, інноваційна діяльність, загрози, державна політика, економічна безпека держави.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 20.

Собкевич Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу безпеки реального сектора економіки, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7-а, Київ, 01030, Україна)

E-mail: sobkevich@ukr.net

УДК 330.341.1:351.863(477)

Собкевич О. В. Диагностика угроз инновационной безопасности в промышленности Украины

В статье на основе использования общего алгоритма диагностики и регулирования экономической безопасности выявлены и систематизированы угрозы инновационной безопасности в промышленности Украины, охарактеризована специфика их формирования и проявления. Отмечено, что причинами угроз инновационной безопасности являются как традиционные риски инновационной деятельности в Украине, связанные с низкой эффективностью государственной инновационной политики, которая приводит к негативным тенденциям инновационного развития, так и обострение политико-экономической нестабильности (когда действие указанных факторов заставляет компании отказываться или откладывать на будущее реализацию инновационных проектов). Анализ угроз инновационной безопасности в промышленности позволил составить логико-структурную схему негативного влияния инновационной политики на экономическую безопасность государства. Отмечено, что это влияние формируется постепенно через проявление эффектов сначала в виде негативных тенденций инновационного развития промышленности, затем – угроз инновационной безопасности в промышленности и, наконец, – угроз экономической безопасности государства. Для минимизации проявления угроз инновационной безопасности предложен ряд мер государственной политики по активизации инновационных процессов и использования научно-технического потенциала промышленности.

Ключевые слова: инновационная безопасность в промышленности, инновационная деятельность, угрозы, государственная политика, экономическая безопасность государства.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Библ.:** 20.

Собкевич Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом безопасности реального сектора экономики, Национальный институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7-а, Киев, 01030, Украина)

E mail: sobkevich@ukr.net

UDC 330.341.1:351.863(477)

Sobkevych O. V. Diagnostics of the Threats to Innovation Security in the Industry of Ukraine

In the article, on the basis of a common algorithm of diagnostics and management of economic security, threats to innovation security in the industry of Ukraine have been identified and systematized, specificity of their formation and manifestation has been described. It has been specified that the causes for threats to innovation security are both traditional risks of innovation activity in Ukraine, associated with low efficiency of State innovation policy, which leads to negative trends in the innovation development, and worsening of the political and economic instability (when the effect of the indicated factors makes companies refuse or postpone for the future implementation of innovative projects). Results of an analysis of threats to innovation security in the industry have provided data for composing a logical-structural scheme of the negative impact of innovation policies on the economic security of the State. It has been specified that this impact is being formed gradually, through the manifestation of effects initially in the form of negative trends of the innovative development of industry, further – threats to innovation security in the industry and, finally, – threats to the economic security of the State. To minimize the manifestations of threats to innovation security, a number of measures to be fulfilled by means of the public policies to enhance innovation processes and increase the use of scientific-technical potential of the industry has been proposed.

Key words: innovation security in the industry, innovation activity, threats, public policy, economic security of the State.

Pic.: 2. **Tabl.:** 8. **Bibl.:** 20.

Sobkevych Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Head of, Security Department of the Real Economy, The National Institute for Strategic Studies (vul. Pyrogoва, 7-а, Kyiv, 01030, Ukraine)

E-mail: sobkevich@ukr.net

prerequisite for its productive use]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 2, no. 5 (2014): 234-238.

"Struktura sukupnykh vytrat domohospodarstv" [Structure of total expenditures]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Samorodchenko, H. V. "Ekonomichni chynnyky vidtvorenna liudskoho kapitalu ahrarynoyi sfery" [Economic factors play human capital agrarian sphere]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1650>

"Vytraty na personal na pidpriemstvakh za ikh rozmiramy za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2011, 2012, 2013 rr." [Staff costs for enterprises by their size of economic activity in 2011, 2012, 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

"Vysnovky shchodo vykonannya Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy za 2011 rik" [Conclusions on the State Budget of Ukraine for 2011]. http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16740923/Buleten_vykon_budg_2011.pdf

УДК 330.341.1:351.863(477)

ДІАГНОСТИКА ЗАГРОЗ ІННОВАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ У ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

© 2015 СОБКЕВИЧ О. В.

УДК 330.341.1:351.863(477)

Собкевич О. В. Діагностика загроз інноваційній безпеці у промисловості України

У статті на основі використання загального алгоритму діагностики та регулювання економічної безпеки виявлено і систематизовано загрози інноваційній безпеці у промисловості України, охарактеризовано специфіку їх формування і прояву. Зазначено, що причинами загроз інноваційній безпеці є як традиційні ризики інноваційної діяльності в Україні, пов'язані з низькою ефективністю державної інноваційної політики, яка призводить до негативних тенденцій інноваційного розвитку, так і загострення політико-економічної нестабільності (коли дія зазначених чинників змушує компанії відмовлятися або відкладати на майбутнє реалізацію інноваційних проектів). Аналіз загроз інноваційній безпеці у промисловості дозволив скласти логіко-структурну схему негативного впливу інноваційної політики на економічну безпеку держави. Зазначено, що цей вплив формується поступово через прояв ефектів спочатку у вигляді негативних тенденцій інноваційного розвитку промисловості, потім – загроз інноваційній безпеці у промисловості та, зрештою, – загроз економічній безпеці держави. Для мінімізації прояву загроз інноваційній безпеці запропоновано низку заходів державної політики з активізації інноваційних процесів і використання науково-технічного потенціалу промисловості.

Ключові слова: інноваційна безпека у промисловості, інноваційна діяльність, загрози, державна політика, економічна безпека держави.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 20.

Собкевич Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу безпеки реального сектора економіки, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7-а, Київ, 01030, Україна)

E-mail: sobkevich@ukr.net

УДК 330.341.1:351.863(477)

Собкевич О. В. Диагностика угроз инновационной безопасности в промышленности Украины

В статье на основе использования общего алгоритма диагностики и регулирования экономической безопасности выявлены и систематизированы угрозы инновационной безопасности в промышленности Украины, охарактеризована специфика их формирования и проявления. Отмечено, что причинами угроз инновационной безопасности являются как традиционные риски инновационной деятельности в Украине, связанные с низкой эффективностью государственной инновационной политики, которая приводит к негативным тенденциям инновационного развития, так и обострение политико-экономической нестабильности (когда действие указанных факторов заставляет компании отказываться или откладывать на будущее реализацию инновационных проектов). Анализ угроз инновационной безопасности в промышленности позволил составить логико-структурную схему негативного влияния инновационной политики на экономическую безопасность государства. Отмечено, что это влияние формируется постепенно через проявление эффектов сначала в виде негативных тенденций инновационного развития промышленности, затем – угроз инновационной безопасности в промышленности и, наконец, – угроз экономической безопасности государства. Для минимизации проявления угроз инновационной безопасности предложен ряд мер государственной политики по активизации инновационных процессов и использования научно-технического потенциала промышленности.

Ключевые слова: инновационная безопасность в промышленности, инновационная деятельность, угрозы, государственная политика, экономическая безопасность государства.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Библ.:** 20.

Собкевич Оксана Владимировна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом безопасности реального сектора экономики, Национальный институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7-а, Киев, 01030, Украина)

E mail: sobkevich@ukr.net

UDC 330.341.1:351.863(477)

Sobkevych O. V. Diagnostics of the Threats to Innovation Security in the Industry of Ukraine

In the article, on the basis of a common algorithm of diagnostics and management of economic security, threats to innovation security in the industry of Ukraine have been identified and systematized, specificity of their formation and manifestation has been described. It has been specified that the causes for threats to innovation security are both traditional risks of innovation activity in Ukraine, associated with low efficiency of State innovation policy, which leads to negative trends in the innovation development, and worsening of the political and economic instability (when the effect of the indicated factors makes companies refuse or postpone for the future implementation of innovative projects). Results of an analysis of threats to innovation security in the industry have provided data for composing a logical-structural scheme of the negative impact of innovation policies on the economic security of the State. It has been specified that this impact is being formed gradually, through the manifestation of effects initially in the form of negative trends of the innovative development of industry, further – threats to innovation security in the industry and, finally, – threats to the economic security of the State. To minimize the manifestations of threats to innovation security, a number of measures to be fulfilled by means of the public policies to enhance innovation processes and increase the use of scientific-technical potential of the industry has been proposed.

Key words: innovation security in the industry, innovation activity, threats, public policy, economic security of the State.

Pic.: 2. **Tabl.:** 8. **Bibl.:** 20.

Sobkevych Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Head of, Security Department of the Real Economy, The National Institute for Strategic Studies (vul. Pyrogoва, 7-а, Kyiv, 01030, Ukraine)

E-mail: sobkevich@ukr.net

Вітчизняна промисловість володіє вагомим інноваційним потенціалом, здатним забезпечити структурну трансформацію національної економіки і високий рівень науково-технологічного розвитку країни в цілому. Водночас, в Україні досі переважаючими джерелами зростання у промисловості служили резерви виробничих потужностей, що не були задіяні протягом кризового періоду, і сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура. Збереження існуючої моделі розвитку промислового сектора України з орієнтацією на низькотехнологічні виробництва та експорт уже призвело до зниження конкурентних позицій національної економіки і подальшого нарощування технологічного відставання від розвинутих країн.

Сучасне поглиблення кризових тенденцій у промисловості доводить необхідність розгляду питання інноваційного розвитку крізь призму економічної безпеки держави, зокрема, її інноваційної складової, у контексті виявлення і систематизації загроз інноваційній безпеці у промисловості.

Різні аспекти інноваційної безпеки загалом, а також висвітлення загроз інноваційній безпеці держави досліджені у працях Варналія З. С., Власюка О. С., Кириленка В. І., Ковальчука Т. Т., Сухорукова А. І., Харазішвілі Ю. М., Хвесика М. А., Шкарлета С. М., Яремко Л. А. [2–9] та ін. Але питання виявлення специфіки формування і прояву загроз інноваційній безпеці на рівні промисловості потребує окремого опрацювання.

Метою статті є здійснення діагностики загроз інноваційній безпеці у промисловості та обґрунтування на цій основі заходів державної політики з мінімізації прояву загроз, а також активізації інноваційних процесів і використання науково-технічного потенціалу промисловості.

Загальний алгоритм діагностики та регулювання економічної безпеки включає такі кроки [6]:

- ✦ аналіз економічних змін та класифікація економічних загроз;
- ✦ формування системи індикаторів економічної безпеки;
- ✦ визначення граничних значень індикаторів;
- ✦ моніторинг та обробка фактичної інформації про рівень безпеки;
- ✦ виявлення відхилень фактичних значень індикаторів від граничних;
- ✦ формування даних про рівень економічної безпеки держави;
- ✦ формування динамічних рядів у розрізі показників безпеки;
- ✦ прийняття поточних рішень із забезпечення економічної безпеки;
- ✦ розробка довгострокових заходів (стратегії, концепції, програми), у тому числі щодо поширення присутності на зовнішніх ринках.

Загальновідомо, що питання безпеки пов'язане зі створенням механізму захисту її об'єкта від загроз щодо його цілісності в процесі функціонування, враховуючи прогнозування та здійснення заходів з відхилення існуючих і потенційних загроз [10]. Тому об'єктивно до-

цільним є здійснення діагностики загроз інноваційній безпеці у промисловості.

Загрози інноваційній безпеці у промисловості здатні завдати шкоди національним економічним інтересам держави, спричиняти скорочення промисловості та ВВП, вони призводять до ослаблення системи державного регулювання і контролю в економіці. Попри те, що загрози системно впливають на економічну безпеку держави, необхідно дослідити специфічні механізми впливу кожної загрози та причини, що зумовлюють або посилюють цей вплив.

До загроз інноваційній безпеці у промисловості доцільно віднести такі основні: застаріла технологічна структура промисловості; низький рівень інтелектуалізації експорту, імпортозалежність промисловості від наукоємних товарів; слабкий розвиток інноваційної інфраструктури; занепад кадрового потенціалу інноваційного розвитку промисловості; недостатнє фінансове забезпечення створення та реалізації нових інноваційних видів продукції; нерозвиненість ефективних оргформ інноваційної діяльності – кластерних структур; повільне впровадження інноваційних енергоефективних і енергоощадних технологій у виробництво; повільне формування ринку інноваційної продукції; зниження конкурентоспроможності продукції (*рис. 1*).

Дагі здійснено характеристичний аналіз загроз (досліджено передумови їх виникнення, деталізацію прояву), що дозволить визначити зв'язки загроз з економічною безпекою держави.

Застаріла технологічна структура промисловості та низька готовність підприємств до технологічного оновлення й інноваційної активності є наслідком відсутності вираженої структурної політики у промисловості з акцентом на розвиток нових галузей-драйверів (високотехнологічних виробництв ракетно-космічної галузі, авіа- та суднобудування, індустрії наноматеріалів, вуглецевих і фармацевтичних продуктів, продукції малотоннажної хімії, титано-магнієвої та цирконової промисловості) і призводить до закріплення технологічного відставання економіки.

Підтвердженням тому є збереження в Україні у 2014 р. переважно сировинного ухилу товарного експорту – найбільшій його частки припадали на чорні метали та вироби з них (27,0% загального обсягу товарного експорту) та мінеральні продукти (11,3%) – і диспаритету в зовнішній торгівлі високотехнологічними товарами (ВТТ) – український експорт високотехнологічної машинобудівної продукції становив лише 4,7%, фармацевтичної – 0,5% загального обсягу товарного експорту (тоді як частки такої продукції в товарному імпорті України становили 7,1% і 4,5% відповідно), як показано в *табл. 1*. При цьому економічно розвинуті країни до 85–90% приросту ВВП забезпечують через виробництво та експорт наукоємної продукції.

Загалом частка ВТТ в українському імпорті становить 11,7%, тоді як частка аналогічної продукції в експорті – 5,2%, а коефіцієнт покриття імпортом експорту за всіма групами ВТТ становить 2,3.

Рис. 1. Загрози інноваційній безпеці у промисловості України

Джерело: складено автором.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля України високотехнологічними товарами у 2014 р., млн дол. США / % до загального обсягу експорту або імпорту

Показник	Експорт	Імпорт
Повітряні літальні апарати та космічні кораблі (88)	246,4 / 0,5	49,2 / 0,1
Комп'ютери (8471)	13,6 / 0,03	363,8 / 0,6
Електронна продукція (8517 – 8548)	2048,3 / 3,8	2814,1 / 5,2
Оптична продукція (90)	229,4 / 0,4	650,0 / 1,2
Усього по групі високотехнологічної машинобудівної продукції	2537,7 / 4,7	3877,1 / 7,1
Фармацевтична продукція (30)	255,6 / 0,5	2472,8 / 4,5
Усього по групі ВТТ	2793,3 / 5,2	6349,9 / 11,7
Усього товари	53913,5 / 100	54381,8 / 100

Джерело: складено та розраховано за статистичною інформацією Держстату «Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2014 р.»

Недостатній розвиток кадрового потенціалу промисловості призводить до його занепаду (старіння кадрів, «відпливу мізків» за кордон, втрати престижу інженерних, проектувальних, технологічних спеціальностей) та негативно впливає на науково-технічний рівень промисловості.

Специфікою промисловості є широке використання різних технологічних процесів, управління якими вимагає глибоких знань різних видів науково-технічної діяльності. Натомість у промисловості облікова кількість штатних працівників на 31.12.2013 р. становила 2669,4 тис. осіб і скоротилася порівняно з 2000 р. майже вдвічі (з 5349,9 тис. осіб). Середній вік працюючих на багатьох підприємствах перевищує 50 років. Ураховуючи, що висока кваліфікація та уміння працівників у промисло-

сті, необхідні для виготовлення продукції, досягаються, як правило, при досвіді роботи у 10 – 15 років, погіршення вікової структури працівників призводить до відсутності зміни поколінь і неможливості забезпечення спадкоємності генерацій робочих колективів.

Сьогодні підвищуються вимоги до кваліфікації працівників промисловості – як робітників, так і інженерно-технічних, фінансово-економічних працівників. У підготовці висококваліфікованих кадрів для промисловості зростає роль освіти та її якості. У 2014 р. КМУ затверджено Державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб, згідно з яким

зменшено обсяги держзамовлення на прийом до ВНЗ фахівців технічних спеціальностей за більшістю напрямів (табл. 2).

Промислові підприємства самі приділяють більшу увагу підвищенню кваліфікації своїх працівників та впровадженню нових методів організації робочих місць. Показовою є статистика діяльності інноваційно активних підприємств промисловості: у 2013 р. кількість підприємств, що витрачали кошти на навчання та підготовку персоналу, становила 333 (у 2012 р. – 321). Така тенденція відповідає світовій практиці, за якої іноземні компанії приділяють значну увагу впровадженню систем мотивації персоналу до підвищення власної кваліфікації та інноваційної діяльності. Наприклад, відомою американською ТНК 3М застосовуються такі методи заохочення: «правило 15%» – технічні працівники мають право витратити 15% свого робочого часу на проекти за власним вибором та ініціативою; створення внутрішнього венчурного фонду по 50 тис. дол. США окремим дослідникам для розробки промислових зразків і виконання ринкових випробувань; форуми нової продукції, технічні форуми для перехресного збагачення ідей тощо [13]. Застосування в Україні подібних методів на підприємствах держсектора сприяло б покращенню їх кадрового потенціалу, залученню талановитої молоді до виробництва та розвитку наукоємних і високотехнологічних виробництв.

Повільне формування ринку інноваційної продукції зумовлене низьким платоспроможним попитом, а також неспроможністю більшості вітчизняних виробників виступати рівноправними партнерами на міжнародному ринку інноваційних товарів. Усе частіше власниками провідних підприємств ігноруються вітчизняні перспективні технологічні розробки, і вони надають перевагу закупівлі продукції відомої звичної для нього фірми [14].

Споживчий попит населення на продукцію промисловості задовольняється переважно за рахунок вітчизняного виробництва, частка якого у структурі кінцевого споживання домогосподарств становила у 2012 р. 58,1%, у 2013 р. – 56,7% (табл. 3).

Водночас аналіз галузевих показників витрат на кінцеве споживання домогосподарств свідчить, що більш наукоємна продукція, насамперед, машинобудівна, переважно імпортується – частка імпортової продукції машинобудування у кінцевих витратах домогосподарств становила 83,8% (табл. 4). Це є свідченням того, що населення майже повністю перейшло на споживання імпортих автомобілів, побутових приладів і техніки.

Вітчизняні підприємства у процесі виробництва та модернізації також надають перевагу імпортному устаткуванню. Валове нагромадження основного капіталу здійснювалося за рахунок імпортих поставок продукції у 2012 р. на 87,6%, у 2013 р. – на 71,5%. Така тенденція, з одного боку, має позитивне значення, особливо тоді, коли імпортоване устаткування переважає за техніко-

Таблиця 2

Динаміка обсягів державного замовлення на прийом на навчання до вищих навчальних закладів фахівців технічних спеціальностей, осіб

Спеціальність	2013 р.					2014 р.					2014 р. / 2013 р., %
	Молодший спеціаліст	Бакалавр	Спеціаліст	Магістр	Разом	Молодший спеціаліст	Бакалавр	Спеціаліст	Магістр	Разом	
Інформатика та обчислювальна техніка	4330	7217	2997	1690	16234	4525	7660	3096	1799	17080	105,2
Металургія та матеріалознавство	788	1525	770	327	3410	698	1400	790	350	3238	95,0
Машинобудування та матеріалобробка	6270	6450	3975	1406	18101	6083	5992	3957	1374	17406	96,2
Енергетика та енергетичне машинобудування	974	1405	790	284	3453	862	1365	753	282	3262	94,5
Електротехніка та електромеханіка	3435	3566	2206	715	9922	3426	3383	2153	777	9739	98,2
Радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв'язок	1492	2717	1256	610	6075	1520	2682	1212	595	6009	98,9
Авіаційна та ракетно-космічна техніка	295	639	280	125	1339	280	632	270	125	1307	97,6
Хімічна технологія та інженерія	828	1365	840	366	3399	748	1270	785	322	3125	91,9
Легка промисловість	1020	415	180	90	1705	992	400	215	130	1737	101,9
Харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції	3840	1717	990	423	6970	3836	1709	867	371	6783	97,3

Джерело: розраховано на основі [11, 12].

Використання продукції промисловості, млн грн

Показник	2012 р.	2013 р.
Проміжне споживання	748770 (100%)	673825 (100%)
продукція вітчизняного виробництва	422343 (56,4%)	401695 (59,6%)
імпортована продукція	326427 (43,6%)	272130 (40,4%)
Витрати на валове нагромадження основного капіталу за всіма видами	113734 (100%)	109840 (100%)
продукція вітчизняного виробництва	14076 (12,4%)	31316 (28,5%)
імпортована продукція	99658 (87,6%)	78524 (71,5%)
Витрати на кінцеве споживання домашніх господарств	294390 (100%)	332560 (100%)
продукція вітчизняного виробництва	170936 (58,1%)	188538 (56,7%)
імпортована продукція	123454 (41,9%)	144022 (43,3%)

Джерело: складено та розраховано за статичним збірником «Таблиця «витрати-випуск» в основних цінах» за 2012 – 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 4

Галузева структура витрат на кінцеве споживання домогосподарств у 2013 р.

Галузь промисловості	Витрати на кінцеве споживання домогосподарств, млн грн	Вітчизняна продукція, млн грн	% у витратах на кінцеве споживання домогосподарств	Імпортована продукція, млн грн	% у витратах на кінцеве споживання домогосподарств
1	2	3	4	5	6
Добування кам'яного та бурого вугілля	1615	1592	98,6	23	1,4
Добування сирої нафти та природного газу	6561	1229	18,7	5332	81,3
Добування металевих руд, інших корисних копалин і розроблення кар'єрів; надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів	0	0	0	0	0
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	172723	134480	77,9	38243	22,1
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, інших матеріалів	28205	2708	9,6	25497	90,4
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	5452	3122		2330	
Виробництво коксу та коксопродуктів	0	0	0	0	0
Виробництво продуктів нафтоперероблення	14357	3849		10508	
Виробництво хімічних речовин і хімічних продуктів	5284	3193	60,4	2091	39,6
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	17982	4980	27,7	13002	72,3

1	2	3	4	5	6
Виробництво гумових і пластмасових виробів	527	11	2,1	516	97,9
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	3263	2008	61,5	1255	38,5
Металургійне виробництво	24	23	95,8	1	4,2
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1087	808	74,3	279	25,7
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	12536	1071	8,5	11465	91,5
Виробництво електричного устаткування	9108	4272	46,9	4836	53,1
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших груп	560	453	81	107	19
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	18559	866	4,7	17693	95,3
Виробництво інших транспортних засобів	530	18	3,4	512	96,6
Виробництво меблів; іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	11686	2078	17,8	9608	82,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	17504	16913	96,6	591	3,4
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	4997	4864	97,3	133	2,7

Джерело: складено та розраховано за статичним збірником «Таблиця «витрати-випуск» в основних цінах» за 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

економічними характеристиками вітчизняне та коли разом з ним імпортуються нові передові технології. Крім того, вона є свідченням активізації інвестиційних процесів в Україні і розвитку кооперації з іноземними країнами. З іншого боку, закріплюється «прив'язка» вітчизняних споживачів до продукції іноземних виробників, тоді як вітчизняні виробничі потужності залишаються незадіяними.

У проміжному споживанні продукції промисловості частка імпортованої продукції зменшилась з 43,6% у 2012 р. до 40,4% у 2013 р. У процесі виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів використовується переважно вітчизняна продукція (частка витрат на проміжне споживання у загальному обсязі витрат галузі становила 82,6%) – табл. 5; значна частка витрат на проміжне споживання української продукції спрямовується й у металургійному виробництві (59,8%), що пов'язано з наявністю розвиненої сировинної бази для виробництва продукції цих галузей. Більша імпортозалежність виробництва зафіксована в хімічній, нафтохімічній промисловості, виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції, де частка імпортової продукції у структурі витрат на проміжне споживання становить 56,1%, а також у машинобудуванні (69,4%) і легкій промисловості (79,0%).

Недостатнє фінансове забезпечення створення та реалізації нових інноваційних видів продукції. За сучасних умов, коли у країні вирує криза, фінансування наукової та науково-технічної діяльності, цілком очевидно, є недостатнім. Не слід очікувати швидкого збільшення бюджетного фінансування наукової та інноваційної діяльності як через значні розміри бюджетного дефіциту, так і внаслідок пріоритетної підтримки обороноздатності країни.

Власні кошти підприємств обмежені через високу частку збиткових підприємств, а також застосування застарілих норм амортизаційних відрахувань для основних фондів, спрямування амортизаційних коштів на поточне споживання тощо.

Усе відчутніше проявляються проблеми недостатності банківського кредитування промисловості через диспропорційну строкову структуру кредитів у промисловість, високі процентні ставки за кредитами, і чи не найголовніше – збитковість діяльності банків, зростання частки проблемних кредитів, повальну ліквідацію цілої низки цих фінансових установ.

Світовий досвід переконує, що поширеним і успішним механізмом надання підтримки науково-дослідній діяльності є **венчурне фінансування** [15]. Але в Україні проект Закону «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» (реєстр. № 1082 від 30.11.2007 р.) у 2011 р. було знято з розгляду.

У відповідності до Законів України «Про інститути спільного інвестування (корпоративні та пайові інвестиційні фонди)» та «Про інноваційну діяльність» Державним агентством з інвестицій та інновацій ще у 2008 р. розроблено і оприлюднено проекти законів України «Про венчурні фонди інноваційного розвитку» і «Про венчурні інвестиційні компанії», які потребують невідкладного доопрацювання з урахуванням сучасної економічної обстановки і внесення на розгляд до Верховної Ради України.

Розвиток інститутів спільного інвестування (ІСІ), одним з різновидів яких є венчурний фонд, дозволяє перетворити вільні кошти населення на ефективний інвестиційний ресурс, розширити можливості фінансування промисловості, у т. ч. інноваційних проектів створення високотехнологічної продукції.

Галузева структура витрат на проміжне споживання у промисловості у 2013 р.

Галузь промисловості	Витрати на проміжне споживання	Вітчизняна продукція, млн грн	% у витратах на проміжне споживання	Імпортна продукція, млн грн	% у витратах на проміжне споживання
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	61413	50751	82,6	10662	17,4
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри виробів зі шкіри та інших матеріалів	4102	861	21,0	3241	79,0
Хімічна, нафтохімічна промисловість, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	101924	44717	43,9	57207	56,1
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	102138	61054	59,8	41084	40,2
Машинобудування	46822	14337	30,6	32485	69,4

Джерело: складено та розраховано за статичним збірником «Таблиця «витрати-випуск» в основних цінах» за 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Кількість ІСІ в Україні зростає: у 2006 р. нараховувалося 128 ІСІ, у 2014 р. – 1188 (табл. 6). Кількість венчурних ІСІ у 2006–2014 рр. зросла у 2,5 разу, їх частка у загальній кількості ІСІ є переважною серед інших видів цих інститутів.

Переважна частка активів ІСІ (92,5% у середньому за 2006–2014 р.) припадала на венчурні фонди, їх частка у ВВП зросла за аналізований період з 2,9% до 12,5%. Але, незважаючи на вагомий внесок венчурних фондів у формування загальної динаміки діяльності ІСІ, вони не відіграють великого значення у фінансуванні інвестиційно-інноваційних проектів. У структурі портфеля цінних паперів венчурних фондів за галузями

інвестування частка паперів промислових підприємств становить близько 4%, тоді як основним його наповненням є активи, які відносяться до «інших напрямів» інвестування. Значна частка «інших» напрямків вкладень пояснюється порівняно низькою ліквідністю цих фондів, в активах яких – більшість вкладень, що не торгуються на фондовому ринку [16]. Така тенденція не сприяє залученню ресурсів для інвестування в інноваційні та наукоємні розробки.

Нерозвиненість ефективних організаційних форм інноваційної діяльності – кластерних структур, які довели ефективність свого існування як рушія інноваційного прогресу в розвинутих економіках світу.

Таблиця 6

Динаміка показників діяльності ІСІ

Показник	Рік								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість ІСІ, од.	519	577	888	985	1095	1125	1222	1250	1188
Активи ІСІ, млн грн	17145	40780	63265	82541	105867	126790	157201	177523	206358
Кількість венчурних ІСІ, од.	410	457	681	740	827	867	973	1031	1006
Частка венчурних ІСІ у загальній кількості ІСІ, %	79,0	79,2	76,7	75,1	75,5	77,1	79,6	82,5	84,7
Активи венчурних ІСІ, млн грн	15771,8	36452,0	58694,3	76028,2	96976,2	116901,4	145912,3	168183,4	195433,2
Частка активів венчурних ІСІ у загальних активах ІСІ, %	92,0	89,4	92,8	92,1	91,6	92,2	92,8	94,7	94,7
Відношення активів ІСІ до ВВП, %	3,2	5,8	6,7	9,0	9,8	9,8	11,2	12,1	13,2
Відношення активів венчурних ІСІ до ВВП, %	2,9	5,1	6,2	8,3	9,0	9,0	10,4	11,5	12,5
Довідково: ВВП у фактичних цінах, млн грн	544153	720731	948056	913345	1079346	1299991	1404669	1465198	1566728

Джерело: складено за даними річних звітів Української асоціації інвестиційного бізнесу.

В Україні є всі передумови для розвитку інноваційних кластерів у високотехнологічних секторах на основі існуючих технопарків та індустріальних парків – біотехнологій, систем спеціального та подвійного призначення на базі наукового парку «Київська політехніка»; ядерних технологій на базі технополісу «П'ятихатки» у м. Харкові; електронної промисловості на базі індустріального парку у с. Розівка (Закарпаття), автомобілебудування на базі індустріального парку «Соломоново» (Закарпаття) тощо [1]. Розвиток інноваційних кластерів на базі технополісів вимагає збільшення прямого державного фінансування технопарків, індустріальних парків та бізнес-інкубаторів за прикладом європейських країн. Зокрема, частка бюджетних асигнувань у фінансуванні технопарків у Великобританії складає 62 %, у Франції – 74 %, у Німеччині – 78 %, у Нідерландах – 70 %, у Бельгії – майже 100 %, тоді як в Україні вони перебувають на самофінансуванні [17].

Повільне впровадження енергоефективних і енергоощадних технологій у виробництво. Так, впровадження нових маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних технологічних процесів у 2013 р. здійснювали лише 194 підприємства, або 1,9 % їх загальної кількості (табл. 7).

Забезпеченню ефективності енергозберігаючої політики значним чином перешкоджає низька платоспроможність підприємств для придбання новітніх технологій у цій галузі. Натомість світовий досвід свідчить про доцільність, окупність та високу економічну ефективність впровадження передових енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій, створення маловідходних та безвідходних технологічних процесів, удосконалення методів утилізації шкідливих речовин, а також комплексного використання природних ресурсів.

Слабкий розвиток інноваційної інфраструктури. Інноваційна інфраструктура, згідно з «Державною цільовою економічною програмою «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 рр.» складається з виробничо-технологічної, фінансово-економічної, нормативно-правової, територіальної та кадрової підсистем.

Ядром інноваційної інфраструктури є її виробничо-технологічний складник, який покликаний створити умови для доступу підприємств до наукових розробок та виробничих ресурсів, що в результаті дасть змогу забезпечити послідовне й безперервне виконання всіх етапів інноваційного процесу [2]. Провідне місце у ній належить технопарковим структурам – технопаркам, технополісам, науковим паркам, бізнес-інкубаторам.

Нині законодавством визначено правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності 16 технологічних парків. Для них законодавчо встановлено спеціальний режим інноваційної діяльності, який передбачає надання низки прямих (фінансування з державного бюджету) та непрямих (певні податкові пільги або інші преференції) видів державної підтримки [18]. Але з прийняттям в 2010 р. Податкового кодексу України механізми державної підтримки проектів технопарків в основному були вилучені. Наразі залишилася лише цільова субсидія у вигляді зарахування на спеціальні рахунки технопарків сум ввізного мита, що нараховується при ввезенні обладнання, яке не виробляється в Україні та необхідне для реалізації проекту. Це призвело до того, що на сьогодні реалізація проектів технопарків практично зупинена [19].

Вирішенню організаційно-економічних проблем діяльності технопарків сприятиме прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності технопарків», розробленого МОН і схваленого на засіданні КМУ 04.06.2015 р. Законопроект передбачено запровадження змін до діючого нині Закону, а також до ГКУ і Закону «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон».

Розвиток інноваційної інфраструктури неможливий без розвитку мережі бізнес-інкубаторів. Хоча за статистикою в Україні працює 76 бізнес-інкубаторів, фактично діючими є, за даними Української асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів (УАБІЦ) [20], не більше 10. Експерти УАБІЦ відмічають, що

Таблиця 7

Кількість промислових підприємств, що впроваджували маловідходні, ресурсозберігаючі методи обробки або виробництва продукції

Показник	Рік					
	2010		2012		2013	
	Усього	у % до загальної кількості промислових підприємств	Усього	у % до загальної кількості промислових підприємств	Усього	у % до загальної кількості промислових підприємств
Усього, у т. ч.	1217	11,5	1371	13,6	1312	12,9
Впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції, з них	522	4,9	598	5,9	557	5,5
маловідходні, ресурсозберігаючі	203	1,9	224	2,2	194	1,9

Джерело: статистичний збірник Держстату України «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2013 р.

перешкодою для розвитку цих структур є законодавча невизначеність їх функціонування (дотепер у ГКУ відсутнє поняття «бізнес-інкубатора»), а також низька інформованість місцевих керівників про можливості бізнес-інкубаторів у розвитку підприємництва регіону, небажання керівників ВНЗ займатися проблемами працевлаштування студентів, застосовуючи методики бізнес-інкубації, відсутність належних приміщень.

Зниження конкурентоспроможності продукції, про що свідчать низькі позиції України у глобальному індексі конкурентоспроможності ВЕФ. Натомість, як справедливо зазначають українські фахівці, у подальшому роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності тільки зростатиме, оскільки структура світового промислового виробництва зміцнюватиметься на користь високотехнологічних галузей, зокрема під впливом бурхливого розвитку нанотехнології та генної інженерії з'являться нові виробництва, а екологічні та кліматичні загрози зумовлять активізацію екологічно дбайливої індустрії [2].

У 2014 р. за глобальним індексом конкурентоспроможності ВЕФ Україна посіла 76 місце серед 144 країн (у 2013 р. – 84 місце). У зв'язку з тим, що кількість країн у рейтингу змінюється, необхідно орієнтуватися на кількість балів, що одержує країна. Так, за кількістю балів протягом 2007–2014 рр. Україна поступалася не тільки розвиненим країнам світу, але і деяким країнам СНД та постсоціалістичним країнам (табл. 8).

Зазначимо, що причинами загроз інноваційній безпеці у промисловості є як традиційні ризики інноваційної діяльності в Україні, пов'язані з низькою ефективністю державної інноваційної політики, яка призводить до негативних тенденцій інноваційного розвитку, так і нинішнє загострення політично-економічної нестабільності (коли дія зазначених чинників змушує компанії відмовлятися або відкладати на майбутнє реалізацію інноваційних проектів).

Аналіз загроз інноваційній безпеці у промисловості дозволяє скласти логіко-структурну схему впливу інноваційної політики на економічну безпеку держави (рис. 2). З рисунка видно, що вплив негативних чинників

реалізації інноваційної політики у промисловості на економічну безпеку держави формується поступово через прояв ефектів спочатку у вигляді негативних тенденцій інноваційного розвитку промисловості, потім – загроз інноваційній безпеці у промисловості і зрештою – загроз економічній безпеці держави.

Потужність впливу посилюється в умовах прояву супутніх «обтяжуючих» обставин (економічної кризи, впливу глобальних явищ на економіку), а також відсутності реакції на рівні державного управління на негативні процеси (моніторингу інноваційної політики та її коригування для протидії загрозам).

Зволікання із запровадженням рішучих заходів державної політики зі стимулювання інноваційних зрушень у промисловості є неприпустимим, оскільки здатне загальмувати процеси відновлення і розбудови зруйнованого у ході збройного протистояння індустріального потенціалу Донбасу, поглибити техніко-технологічне відставання України від розвинутих країн, уповільнити процеси посткризової стабілізації.

ВИСНОВКИ

Для мінімізації прояву загроз інноваційній безпеці, активізації інноваційних процесів і використання науково-технічного потенціалу промисловості слід вжити такі заходи державної політики:

- ✦ розробити комплексну стратегію інноваційного розвитку промисловості, в якій необхідно визначити пріоритети формування і реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи із залученням провідних НДІ, органів державної влади, незалежних експертів у сфері інновацій, представників виробничої сфери;
- ✦ вдосконалити державне регулювання міжнародного трансферу технологій у напрямку попередження припливу морально застарілих технологій до підприємств промисловості, що знаходяться в державній власності, шляхом проведення державної експертизи технологічних рішень, що надходять з-за кордону, на основі перевірки новизни, ефективності, рівня безпеки та інших характеристик іноземної технології;

Таблиця 8

Індекс конкурентоспроможності окремих країн світу (бали від 1 до 7)

Країна	Рік							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Німеччина	5,51	5,46	5,37	5,39	5,41	5,48	5,51	5,49
США	5,67	5,74	5,59	5,43	5,43	5,47	5,48	5,54
Велика Британія	5,41	5,30	5,19	5,25	5,39	5,45	5,37	5,41
Японія	5,43	5,38	5,37	5,37	5,40	5,40	5,40	5,47
Польща	4,28	4,28	4,33	4,51	4,46	4,46	4,46	4,48
Казахстан	4,14	4,11	4,08	4,12	4,18	4,38	4,41	4,42
РФ	4,19	4,31	4,15	4,24	4,21	4,20	4,25	4,37
Україна	3,98	4,09	3,95	3,90	4,00	4,14	4,05	4,14

Джерело: складено та розраховано за: The Global Competitiveness Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiven>

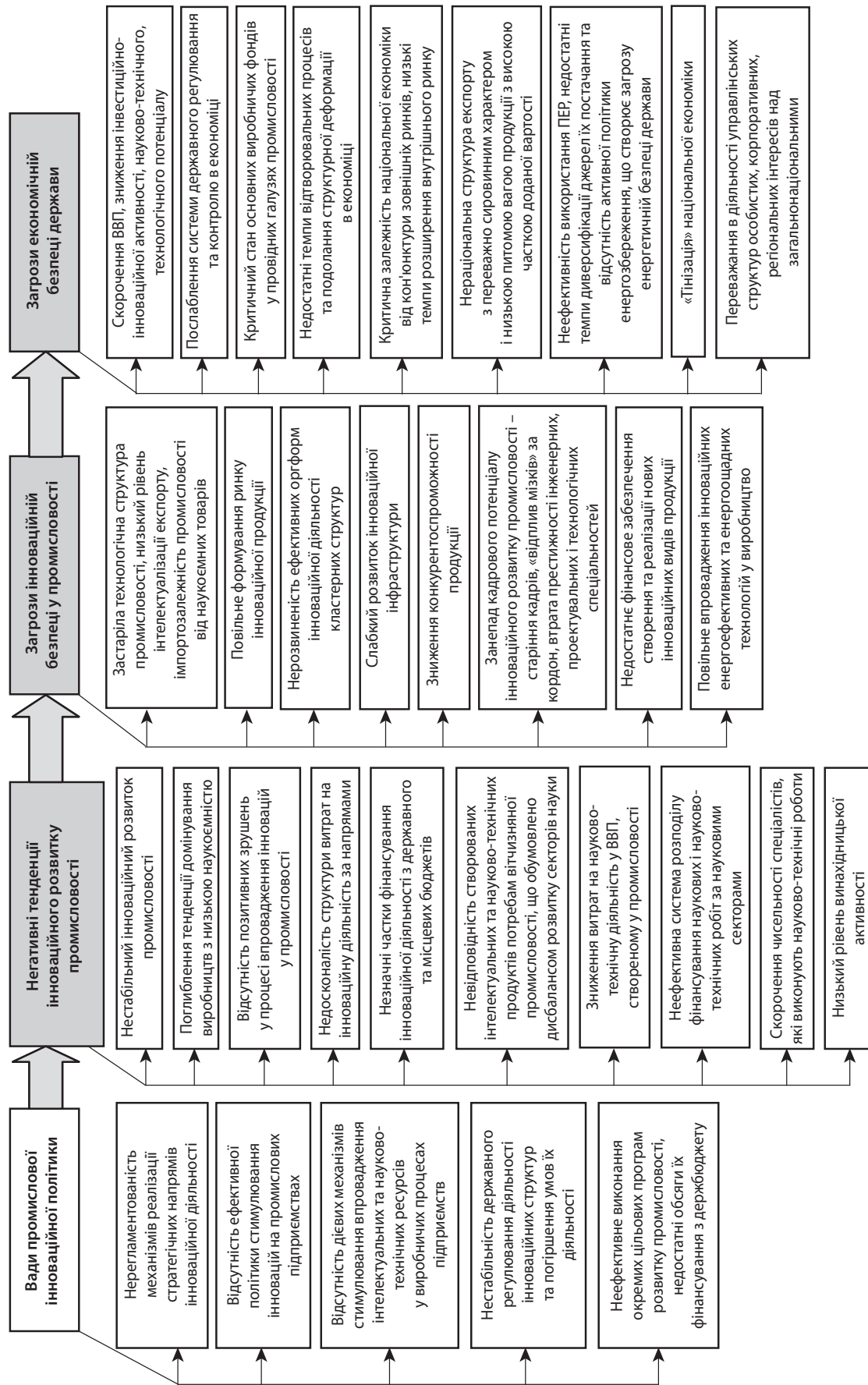

Рис. 2. Логіко-структурна схема впливу реалізації інноваційної політики у промисловості на економічну безпеку держави

Джерело: складено автором.

ЕКОНОМІКА ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

- ✦ всебічно сприяти та розширювати можливості участі українських промислових підприємств і науково-дослідних організацій у проєктах Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», а також підвищувати рівень інформованості підприємств та організацій щодо таких можливостей шляхом регулярного проведення семінарів, роботи зі ЗМІ та галузевими асоціаціями промислових підприємств;
- ✦ ініціювати проведення переговорів з ЄС щодо можливостей започаткування проєктів технічної допомоги у сфері промислового виробництва України щодо запровадження євростандартів на підприємствах, включаючи спільні інвестиційні проєкти у стратегічно важливих сферах;
- ✦ активізувати державну політику підтримки розвитку кластерів, у т. ч. інноваційних, шляхом доопрацювання та затвердження «Концепції створення кластерів в Україні», в якій необхідно визначити загальні засади створення та вектори розвитку кластерів в Україні відповідно до загальнонаціональних пріоритетів, розробити на її основі комплексну стратегію розвитку кластерів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Собкевич О. В. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с. – С. 3.
2. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
3. Власюк О. С. Теорія і практика безпеки в системі науки про економіку : наукова доповідь / О. С. Власюк; НІПМБ при РНБОУ. – К., 2008. – 48 с.
4. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія / В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.
5. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2004. – 638 с.
6. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
7. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем : монографія / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко, Г. О. Обиход та ін. / За наук. ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. – К., 2013. – 487 с.
8. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.
9. Яремко Л. А. Формування безпечного функціонування економіки на інноваційних засадах: регіональний аспект / Л. А. Яремко // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки і управління». – 2007. – № 579. – С. 326 – 329.
10. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с. – С. 22.
11. Постанова КМУ від 20.05.2013 р. № 362 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2013 р.» // Урядовий кур'єр від 25.05.2013 р. № 92.
12. Постанова КМУ від 11.06.2014 р. № 212 «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-

педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2014 р.» // Урядовий кур'єр від 09.07.2014 р. № 121.

13. Мних О. Б. Інтелектуальний капітал і його роль у формуванні вартості машинобудівного підприємства та інноваційної діяльності / О. Б. Мних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/723/1/23.pdf>

14. Технологічна модернізація промисловості України / За ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2008. – 472 с. – С. 122.

15. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30849

16. УАІБ: Аналітичний огляд ринку ІСІ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua/files/articles/1252/63/2009.pdf>

17. Мазур О. А. Технологічні парки. Світовий та український досвід / О. А. Мазур, В. С. Шовкалюк. – К. : Вид-во «Прок-бізнес», 2009. – 70 с.

18. Єгорова О. О. Вплив застосування державної підтримки на діяльність технопарків в Україні / О. О. Єгорова // Наука та інновації. – 2012. – Т. 8. – № 5. – С. 89 – 98.

19. Урядом схвалено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності технологічних парків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/povidomlennya/2015/06/07/uryadom-sxvaleno-proekt-zakon/>

20. Аналітичний матеріал УАБІЦ «Бізнес-інкубація в Україні – проблеми та перспективи розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novekolo.info/ua/dosvid-biznesinkubatsii/ukrajinskij-dosvid/146-analitichnij-materil-biznes-inkubatsiya-v-ukrajini-problemi-ta-perspektivi-rozvitku>

REFERENCES

“Analytichnyi material UABIITs «Biznes-inkubatsiia v Ukraini – problemy ta perspektivy rozvytku» [Analytical material UBI-CA “Business Incubation in Ukraine – problems and prospects”]. <http://www.novekolo.info/ua/dosvid-biznesinkubatsii/ukrajinskij-dosvid/146-analitichnij-materil-biznes-inkubatsiya-v-ukrajini-problemi-ta-perspektivi-rozvitku>

Kyrylenko, V. I. *Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky* [The investment component of economic security]. Kyiv: KNEU, 2005.

Kovalchuk, T. T. *Ekonomichna bezpeka i polityka: iz dosvidu profesiinoho analityka* [Economic security and politics: the professional experience of the analyst]. Kyiv: Znannia, 2004.

Khvesyk, M. A. et al. *Innovatsiino-investytsiina i tekhnolohichna bezpeka transformatsii rehionalnykh ekonomichnykh system* [Innovation and investment security and technological transformation of regional economies]. Kyiv, 2013.

[Legal Act of Ukraine] (2013).

[Legal Act of Ukraine] (2014).

Mnykh, O. B. “Intelektualnyi kapital i ioho rol u formuvanni vartosti mashynobudivnoho pidpriemstva ta innovatsiini diialnosti” [Intellectual capital and its role in the formation of value engineering enterprise and innovation]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/723/1/23.pdf>

Mazur, O. A., and Shovkaliuk, V. S. *Tekhnolohichni parky. Svi-tovyi ta ukraïnskyi dosvid* [Technology parks. World and Ukrainian experience]. Kyiv: Prok-byznes, 2009.

“Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro venchurnu diialnist v innovatsiini sferi» [The explanatory note to the draft Law of Ukraine “On venture capital activity in the sphere of innovations”]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30849

Sukhorukov, A. I., and Kharazishvili, Yu. M. *Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* [The modeling and forecasting of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2012.

Shkarlet, S. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiinyi aspekt* [Economic security company: innovative aspect]. Kyiv: Knyzhkove vyd-vo NAU, 2007.

Sobkevych, O. V. et al. *Innovatsiinyi rozvytok promyslovosti iak skladova strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Innovative development of the industry as part of the structural transformation of the economy of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2014.

Tekhnolohichna modernizatsiia promyslovosti Ukrainy [Technological modernization of industry of Ukraine]. Kyiv, 2008.

"UAIB: Analitichnyi ohliad rynku ISI v Ukraini" [UAIB: Analytical Review of the CII in Ukraine]. <http://www.uaib.com.ua/files/articles/1252/63/2009.pdf>

"Uriadom skhvaleno proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesenia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo diialnosti tekhnolohichnykh parkiv»" [Government approved the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on technological parks activity"]. <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/povidomlennya/2015/06/07/uryadom-sxvaleno-proekt-zakon/>

Varnalii, Z. S., Burkaltseva, D. D., and Saienko, O. S. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorityty zmitsnennia* [The economic security of Ukraine: Problems and Priorities strengthening]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2011.

Vlasiuk, O. S. *Teoriia i praktyka bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku* [Theory and practice of safety in the system of the science of economics]. Kyiv, 2008.

Vasyltsiv, T. H. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [The economic security of Ukraine Business: Strategy and mechanisms strengthening]. Lviv: Aral, 2008.

Yaremko, L. A. "Formuvannia bezpechnoho funktsionuvannia ekonomiky na innovatsiinykh zasadakh: rehionalnyi aspekt" [Safe functioning of the economy on innovative principles: a regional perspective]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriia «Problemy ekonomiky i upravlinnia» (2007): 326-329.

Yehorova, O. O. "Vplyv zastosuvannia derzhavnoi pidtrymky na diialnist tekhnoparkiv v Ukraini" [Impact of state support for the activities of technoparks in Ukraine]. *Nauka ta innovatsii*, vol. 8, no. 5 (2012): 89-98.

УДК 330.341

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 КОМАРНИЦЬКА Н. М.

УДК 330.341

Комарницька Н. М. Фактори впливу на систему управління інноваційною діяльністю підприємства

Метою статті є визначення факторів, що впливають на систему управління інноваційною діяльністю підприємства. Аналізування наукових праць багатьох українських учених дало можливість розглянути фактори впливу на інноваційну діяльність підприємства та виділити саме ті з них, що здійснюють найбільший вплив на систему управління інноваційною діяльністю. Після виділення факторів впливу необхідним є їх оцінювання, що дає можливість виявити, які з факторів впливають на систему управління позитивно, а які – негативно. За результатами такого оцінювання розробляються і приймаються необхідні регулюючі рішення, які спрямовуються на посилення впливу позитивних факторів та зменшення дії факторів, які мають негативний вплив.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, система управління, фактори впливу

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 11.

Комарницька Наталія Миколаївна – аспірантка, кафедра екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності, Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму ім. В. Чорновола Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Ген. Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна)

E-mail: vasyk.kom@mail.ru

УДК 330.341

Комарницькая Н. Н. Факторы влияния на систему управления инновационной деятельностью предприятия

Целью статьи является определение факторов, влияющих на систему управления инновационной деятельностью предприятия. Анализ научных трудов многих украинских ученых позволил рассмотреть факторы влияния на инновационную деятельность предприятия и выделить именно те из них, которые оказывают наибольшее влияние на систему управления инновационной деятельностью. После выделения факторов влияния необходимо провести их оценивание, что дает возможность выявить, какие из факторов влияют на систему управления положительно, а какие – отрицательно. По результатам такой оценки разрабатываются и принимаются необходимые регулирующие решения, направленные на усиление влияния положительных факторов и уменьшение воздействия факторов, которые оказывают отрицательное влияние.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, система управления, факторы влияния

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 2. **Библ.:** 11.

Комарницькая Наталья Николаевна – аспірантка, кафедра екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності, Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму ім. В. Чорновола Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Ген. Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна)

E-mail: vasyk.kom@mail.ru

UDC 330.341

Komarnytska N. M. Factors of Influence on the System for Management of Enterprise's Innovation Activity

The article is aimed to identify the factors influencing the system for management of enterprise's innovation activity. Analysis of scientific papers of numerous Ukrainian scientists provided the possibility to consider the factors, influencing the innovation activity of enterprise, and to allocate exactly the ones that have the greatest impacts on the innovation management system. On allocating the factors of influence, they should be assessed, providing the opportunity to determine, which of the factors can positively influence the management system and which of them cause negative impacts. Based on the results of such assessment, appropriate regulatory decisions are developed to be taken with the purpose of strengthening the influence of positive factors and reducing the influence of the factors, which cause negative impacts.

Key words: innovation, innovation activity, system for management, influence factors.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 11.

Komarnytska Natalia M. – Postgraduate Student, Department of Environmental Policy and Management Environmental Practices, Institute of Ecology, Environmental Protection and Tourism named after V. Chornovil of the Lviv Polytechnic National University (vul. Gen. Chupryny, 130, Lviv, 79057, Ukraine)

E-mail: vasyk.kom@mail.ru

Shkarlet, S. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiinyi aspekt* [Economic security company: innovative aspect]. Kyiv: Knyzhkove vyd-vo NAU, 2007.

Sobkevych, O. V. et al. *Innovatsiinyi rozvytok promyslovosti iak skladova strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Innovative development of the industry as part of the structural transformation of the economy of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2014.

Tekhnolohichna modernizatsiia promyslovosti Ukrainy [Technological modernization of industry of Ukraine]. Kyiv, 2008.

"UAIB: Analitichnyi ohliad rynku ISI v Ukraini" [UAIB: Analytical Review of the CII in Ukraine]. <http://www.uaib.com.ua/files/articles/1252/63/2009.pdf>

"Uriadom skhvaleno proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesenia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo diialnosti tekhnolohichnykh parkiv»" [Government approved the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on technological parks activity"]. <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/povidomlennya/2015/06/07/uryadom-sxvaleno-proekt-zakon/>

Varnalii, Z. S., Burkaltseva, D. D., and Saienko, O. S. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorityty zmitsnennia* [The economic security of Ukraine: Problems and Priorities strengthening]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2011.

Vlasiuk, O. S. *Teoriia i praktyka bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku* [Theory and practice of safety in the system of the science of economics]. Kyiv, 2008.

Vasyltsiv, T. H. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [The economic security of Ukraine Business: Strategy and mechanisms strengthening]. Lviv: Aral, 2008.

Yaremko, L. A. "Formuvannia bezpechnoho funktsionuvannia ekonomiky na innovatsiinykh zasadakh: rehionalnyi aspekt" [Safe functioning of the economy on innovative principles: a regional perspective]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriia «Problemy ekonomiky i upravlinnia» (2007): 326-329.

Yehorova, O. O. "Vplyv zastosuvannia derzhavnoi pidtrymky na diialnist tekhnoparkiv v Ukraini" [Impact of state support for the activities of technoparks in Ukraine]. *Nauka ta innovatsii*, vol. 8, no. 5 (2012): 89-98.

УДК 330.341

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 КОМАРНИЦЬКА Н. М.

УДК 330.341

Комарницька Н. М. Фактори впливу на систему управління інноваційною діяльністю підприємства

Метою статті є визначення факторів, що впливають на систему управління інноваційною діяльністю підприємства. Аналізування наукових праць багатьох українських учених дало можливість розглянути фактори впливу на інноваційну діяльність підприємства та виділити саме ті з них, що здійснюють найбільший вплив на систему управління інноваційною діяльністю. Після виділення факторів впливу необхідним є їх оцінювання, що дає можливість виявити, які з факторів впливають на систему управління позитивно, а які – негативно. За результатами такого оцінювання розробляються і приймаються необхідні регулюючі рішення, які спрямовуються на посилення впливу позитивних факторів та зменшення дії факторів, які мають негативний вплив.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, система управління, фактори впливу

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 11.

Комарницька Наталія Миколаївна – аспірантка, кафедра екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності, Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму ім. В. Чорновола Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Ген. Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна)

E-mail: vasyi.kom@mail.ru

УДК 330.341

Комарницькая Н. Н. Факторы влияния на систему управления инновационной деятельностью предприятия

Целью статьи является определение факторов, влияющих на систему управления инновационной деятельностью предприятия. Анализ научных трудов многих украинских ученых позволил рассмотреть факторы влияния на инновационную деятельность предприятия и выделить именно те из них, которые оказывают наибольшее влияние на систему управления инновационной деятельностью. После выделения факторов влияния необходимо провести их оценивание, что дает возможность выявить, какие из факторов влияют на систему управления положительно, а какие – отрицательно. По результатам такой оценки разрабатываются и принимаются необходимые регулирующие решения, направленные на усиление влияния положительных факторов и уменьшение воздействия факторов, которые оказывают отрицательное влияние.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, система управления, факторы влияния

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 2. **Библ.:** 11.

Комарницькая Наталія Миколаївна – аспірантка, кафедра екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності, Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму ім. В. Чорновола Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Ген. Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна)

E-mail: vasyi.kom@mail.ru

UDC 330.341

Komarnytska N. M. Factors of Influence on the System for Management of Enterprise's Innovation Activity

The article is aimed to identify the factors influencing the system for management of enterprise's innovation activity. Analysis of scientific papers of numerous Ukrainian scientists provided the possibility to consider the factors, influencing the innovation activity of enterprise, and to allocate exactly the ones that have the greatest impacts on the innovation management system. On allocating the factors of influence, they should be assessed, providing the opportunity to determine, which of the factors can positively influence the management system and which of them cause negative impacts. Based on the results of such assessment, appropriate regulatory decisions are developed to be taken with the purpose of strengthening the influence of positive factors and reducing the influence of the factors, which cause negative impacts.

Key words: innovation, innovation activity, system for management, influence factors.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 11.

Komarnytska Natalia M. – Postgraduate Student, Department of Environmental Policy and Management Environmental Practices, Institute of Ecology, Environmental Protection and Tourism named after V. Chornovil of the Lviv Polytechnic National University (vul. Gen. Chupryny, 130, Lviv, 79057, Ukraine)

E-mail: vasyi.kom@mail.ru

Кожне підприємство, яке розпочинає певний вид діяльності, стикається з групою факторів, які здійснюють певний вплив на цю діяльність. Відповідно, на інноваційну діяльність підприємства та систему управління нею теж впливають певні фактори, які можуть мати як позитивний, так і негативний вплив. Однією з умов ефективного розвитку системи управління інноваційною діяльністю є аналіз факторів, які на неї впливають.

Огляд і аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що у більшості наукових праць, спрямованих на дослідження інноваційної діяльності, зокрема [1; 2; 5–7; 11], містяться результати досліджень впливу факторів на інноваційну діяльність. Водночас, досліджень, які присвячені впливу факторів на систему управління інноваційною діяльністю, досить мало.

Метою статті є визначення факторів, які впливають на систему управління інноваційною діяльністю підприємства.

Гриньова В. та Власенко В. виділяють чотири групи факторів, які сприяють або перешкоджають інноваційній діяльності на підприємстві [1, с. 61–64]: 1) *мотиваційне забезпечення інновацій* – фактори впливу, що стимулюють інноваційну активність особистості: керівництво (підтримка і схвалення взаємодія, зворотній зв'язок та ін.), морально-психологічний клімат у колективі, внутрішня та зовнішня вмотивованість працівників до нововведень. Мотиваційне забезпечення визначає саму появу творчого підходу в трудовій діяльності; 2) *інноваційні ресурси* – об'єднує такі фактори, як характеристики персоналу (знання і досвід співробітників підприємства, здібності в галузі поставленого завдання, кругозір тощо), матеріально-технічні та фінансові ресурси, а також комунікаційне забезпечення (науково-технічна інформація, інформація про стан справ тощо). Вона впливає на кількісні та якісні характеристики ідей, визначає багатоваріантність і селективність інноваційного процесу; 3) *організаційно-структурні фактори*: параметри організаційної структури, що мають ситуаційний вплив на інноваційний процес (рівень централізації, формалізованості і складності структури); 4) *зовнішні фактори*: конкурентоспроможність, ступінь складності і нерівноваженості навколишнього середовища, рівень розвитку фундаментальних наук і власне здатність підприємства адаптуватись до зовнішніх умов.

В. О. Коюда, Л. А. Лисенко [5, с. 21] пропонують фактори впливу на інноваційну діяльність поділяти за групами: інституціонально-правові, техніко-економічні, організаційно-управлінські, інформаційні, кадрові та соціально-психологічні.

Автори наукового видання [2, с. 13] виділяють такі фактори впливу на інноваційну діяльність: економіко-технологічні (рівень резерву фінансових і матеріально-технічних засобів, наявність необхідної інфраструктури та матеріальних стимулів інноваційної діяльності); політико-правові; організаційно-управлінські (стан організаційної структури управління, стиль керівництва); соціально-психологічні та культурні (моральне заохочення, суспільне визнання, забезпечення можливостей самореалізації, існування опору змінам, існуючі традиції, психологічний клімат у трудовому колективі). У сво-

їх працях [3; 7; 11] науковці поділяють фактори впливу на інноваційну діяльність та систему управління нею на зовнішні (науково-технічний прогрес, економічні, політичні, соціально-культурні фактори, постачальники, споживачі, конкуренти) та внутрішні (цілі місія підприємства, трудові ресурси, методи управління, психологічний клімат у колективі, технології, організаційно-правова форма)

Проведені дослідження та огляд наукової літератури дали можливість виділити такі фактори впливу на систему управління інноваційною діяльністю підприємства:

- ✦ рівень забезпечення матеріальними і фінансовими ресурсами;
- ✦ соціально-психологічний клімат;
- ✦ стиль керівництва (взаємодія керівництва та персоналу);
- ✦ кадровий потенціал системи (структура та рівень кваліфікації персоналу, організаторські здібності, дисциплінованість, творча активність);
- ✦ системи оцінки результатів праці та стимулювання (мотивація персоналу);
- ✦ рівень гнучкості та мобільності системи управління інноваційною діяльністю (швидке реагування на зміни);
- ✦ комунікаційні процеси та інформаційна база системи (інформаційне забезпечення, структура інформаційної системи, порушення інформаційних потоків, переключування інформації);
- ✦ рівень виконання управлінських рішень (помилки і прораханки).

Необхідною умовою для здійснення успішної діяльності працівниками системи управління інноваційною діяльністю є забезпечення їх належним фінансовими і матеріальними ресурсами. Матеріальні ресурси – це предмети праці, які використовуються працівниками системи управління інноваційною діяльністю під час виконання поставлених завдань. Своєчасне отримання необхідних матеріальних та фінансових ресурсів допомагає уникнути непередбачуваних перешкод та забезпечує виконання належним чином поставлених управлінських рішень.

«Соціально-психологічний клімат – це результат сумісної діяльності людей, їх міжособистісних відносин» [10]. Він проявляється через настрій і колективну думку, індивідуальне самопочуття в колективі, відносини між членами колективу. Позитивно сформований соціально-психологічний клімат заохочує працівників системи управління інноваційною діяльністю ефективно виконувати свої обов'язки. З іншого боку, несприятливий соціально-психологічний клімат є причиною виникнення конфліктних ситуацій, нездорової конкуренції між колегами тощо. Конфлікти та протиріччя можуть стати причиною неефективного виконання працівниками поставлених завдань.

Досить важливим фактором впливу на систему управління інноваційною діяльністю є стиль керівництва, тобто стиль поведінки керівника щодо своїх підлеглих, який змінюється залежно від ситуації, охоплює суб'єктивно-психологічні характеристики керівника і

спрямований на досягнення поставлених завдань. Від стилю керівництва залежить мотивація працівників, їх ставлення до праці, бажання та заохочення виконувати поставлені завдання. У даному випадку важливе значення має те, які методи та прийоми використовують менеджери. Дані методи повинні бути такими, що заохочують працівників якнайкраще виконати свої обов'язки.

Наступним фактором впливу є кадровий потенціал системи управління інноваційною діяльністю. Кадровий потенціал – це працівники, які мають необхідний рівень професійних знань, певні вміння, здібності, навички і можливості для здійснення інноваційної діяльності. Якщо систему управління інноваційною діяльністю складають кваліфіковані кадри, то ефективність інноваційної діяльності на підприємстві буде на належному рівні.

Здатність системи управління інноваційною діяльністю швидко реагувати та пристосовуватись до змін мінливого навколишнього середовища є досить важливим чинником. Чим швидше дана система управління здатна пристосуватись до змін, тим меншим є ризик знати збитків чи втратити конкурентні позиції.

«Інформаційне забезпечення на сьогоdnішньому етапі розвитку суспільства зумовлює прийняття адекватних управлінських рішень в умовах динамічних змін та зовнішніх впливів» [8]. Повна, достовірна та своєчасна інформація забезпечує прийняття ефективного рішення та його виконання на належному рівні.

Ще одним фактором впливу на систему управління інноваційною діяльністю є рівень виконання управлінських рішень. Будь-які рішення в системі управління інноваційною діяльністю повинні виконуватись на максимально високому рівні, що дає можливість уникнути непередбачуваних помилок і прорахунків. Недостатня увага до виконання поставлених завдань може мати непередбачувані наслідки.

Системи оцінки результатів праці та стимулювання є досить важливим фактором. Слід пам'ятати, що працівники, які отрують заслужену винагороду за виконання поставлених завдань, працюють ефективніше. Мотивація персоналу є одним із способів підвищення продуктивності персоналу.

Серед виділених факторів впливу необхідно визначити ті, що здійснюють найбільший вплив на систему управління, а також необхідно визначити скерованість цього впливу (вплив факторів є позитивним чи негативним). Визначивши фактори, які позитивно впливають на систему управління інноваційною діяльністю, необхідно провести заходи, які підвищуватимуть цей вплив, а також зменшити вплив тих факторів, які впливають негативно.

Оцінювання факторів впливу на систему управління інноваційною діяльністю підприємства необхідно проводити за певною послідовністю (рис. 1).

З метою визначення впливу факторів на систему управління інноваційною діяльністю здійснено опитування працівників 14 машинобудівних підприємств Львівської області. Присвоєння балів експертами здійснюється за шкалою від -5 до +5. Тобто, від 1 до 5 визначається сила впливу певного фактора, а знак «+» чи «-» вказує на направленість цього впливу: позитивний чи негативний відповідно.

Оцінювання факторів, які впливають на інноваційну діяльність підприємства, можна проводити шляхом визначення вагомості їх впливу на дану систему. Автори наукових праць [4; 6, с. 58 – 59] пропонують оцінювати вплив факторів на систему управління інноваційною діяльністю шляхом проведення експертного дослідження. Серед загальної сукупності факторів, що впливають на систему управління, необхідно визначити ті, вплив яких є найсуттєвішим. Першочергово визначаємо ті фактори, яким експерти присвоїли найвищі бали. Для цього необхідно бали за

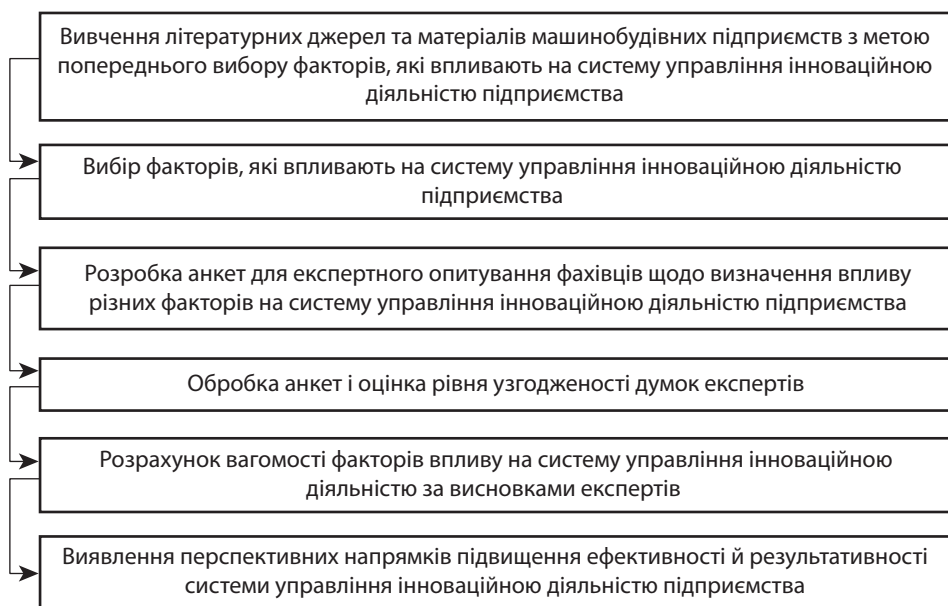

Рис. 1. Блок схема алгоритму впливу факторів на систему управління інноваційною діяльністю

Джерело: побудовано за [9].

кожним фактором у розрізі кожного експерта виразити у формі коефіцієнтів [4; 6, с. 58–59]:

$$K_b = \frac{b_n}{b_m}, \quad (1)$$

де K_b – коефіцієнт впливу фактора n на систему управління інноваційною діяльністю підприємства; b_n – фактичне значення бала, присвоєного експертом фактору; b_m – максимальне значення бала, який експерт міг присвоїти одному фактору.

Для узагальнення значень коефіцієнтів, розрахованих за формулою (1), необхідно визначити їх середнє значення [4; 6, с. 58–59]:

$$\bar{K}_b = \frac{\sum_{i=1}^n K_b}{n}, \quad (2)$$

де \bar{K}_b – середньоарифметичне значення коефіцієнтів впливу фактора n на систему управління інноваційною діяльністю підприємства; n – кількість експертів, які брали участь у дослідженні.

Оскільки експерти на досліджуваних підприємства оцінювали не тільки силу впливу, а і його характер, необхідно розраховувати коефіцієнти значимості для факторів позитивного та негативного впливу. Результати розрахунків, які проведено за формулами (1) та (2), наведено в *табл. 1*.

Як видно з наведеної табл. 1, одні й ті самі фактори на різних підприємствах впливають по-різному. Знак «+» означає, що певний фактор на систему управління інноваційною діяльністю впливає позитивно, а знак «–» свідчить про негативний вплив фактора. Серед факторів, які здійснюють позитивний вплив на певну групу підприємств і мають найвищі коефіцієнти значимості, є соціально-психологічний клімат, рівень забезпечення фінансовими і матеріальними ресурсами, стиль керів-

ництва та кадровий потенціал. Також виділено фактори, які на певні підприємства здійснюють негативний вплив. До найвагоміших з них належать такі фактори: система оцінки результатів праці та стимулювання, кадровий потенціал системи управління, стиль керівництва. Слід зазначити, що проведені розрахунки є узагальненими, і дані фактори на окремих підприємствах можуть мати різну силу впливу порівняно з іншими факторами.

Як бачимо з наведених розрахунків, соціально психологічний клімат на певних підприємствах має сильний позитивний вплив. Тобто сукупність психологічних умов, які склалися на певних підприємствах, сприяє спільній продуктивній діяльності та всебічному розвитку особистості в групі. Водночас, на інших підприємствах ці умови склалися таким чином, що перешкоджають ефективній діяльності.

Наступним фактором, який має досить сильний вплив на більшість досліджуваних підприємств, є рівень забезпечення матеріальними і фінансовими ресурсами. Це свідчить про те, що керівники даних підприємств для ефективного здійснення інноваційної діяльності забезпечують працівників системи управління інноваційною діяльністю необхідними ресурсами. Негативний вплив даного фактора свідчить про неналежне фінансування інноваційної діяльності. Щоб зменшити негативний вплив даного фактора, потрібно проаналізувати забезпеченість системи управління фінансовими і матеріальними ресурсами та визначити ту величину ресурсів, яка забезпечить беззбиткове здійснення інноваційної діяльності.

Стиль керівництва менеджерів системи управління інноваційною діяльністю на більшості досліджуваних підприємств створюють сприятливі умови для ефективного виконання працівниками всіх своїх обов'язків.

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів, які характеризують силу впливу факторів на систему управління інноваційною діяльністю підприємства

Фактор	$\bar{K}_{b(не)}$	$\bar{K}_{b(не)}$	Експерти													
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Рівень забезпечення матеріальними і фінансовими ресурсами	0,52	-0,3	0,8	0,4	-0,2	0,6	0,8	0,4	0,2	0,6	-0,4	0,4	0,6	0,6	0,2	0,6
Соціально-психологічний клімат	0,53	-0,33	0,6	-0,4	0,4	-0,4	0,6	-0,2	-0,4	0,8	0,2	0,6	0,2	-0,4	-0,2	0,8
Стиль керівництва	0,51	-0,36	0,6	0,2	-0,4	0,6	0,4	0,4	-0,2	0,8	-0,6	0,4	0,4	-0,2	-0,4	0,8
Кадровий потенціал системи	0,47	-0,4	0,8	-0,4	-0,6	0,4	0,6	0,4	0,4	0,8	0,2	-0,2	0,4	0,4	0,2	0,6
Системи оцінки результатів праці та стимулювання	0,25	-0,44	-0,6	-0,8	-0,4	-0,4	0,2	-0,2	-0,6	0,4	-0,2	0,2	-0,4	-0,2	-0,6	0,2
Рівень гнучкості та мобільності	0,31	-0,2	0,4	0,2	0,2	0,4	0,6	0,2	0,2	0,2	0,4	0,4	0,2	0,2	-0,2	0,4
Комунікаційні процеси та інформаційна база системи	0,35	-0,27	0,2	-0,2	0,4	0,2	0,4	-0,2	-0,2	0,4	0,2	-0,4	-0,2	0,6	-0,4	0,4
Рівень виконання управлінських та регулюючих рішень	0,44	0	0,4	0,6	0,4	0,2	0,8	0,4	0,6	0,8	0,2	0,4	0,4	0,2	0,2	0,6

Водночас, на деяких підприємствах поведінка менеджерів системи управління не відповідає їхнім професійним зобов'язанням і є причиною невиконання поставлених завдань іншими працівниками. Для вирішення цієї проблеми необхідно в короткі терміни або змінити поведінку менеджерів, або на цю посаду призначити більш відповідальних і професійних людей.

Забезпеченість підприємства висококваліфікованими трудовими ресурсами, здатними вирішити поставлені завдання та досягти поточні та стратегічні цілі, є важливою умовою функціонування системи управління інноваційною діяльністю. На більшості досліджуваних підприємств кадровий потенціал є фактором позитивного впливу на систему управління інноваційною діяльністю. Підвищенню ефективності формування і використання кадрового потенціалу системи управління інноваційною діяльністю сприяє скорочення втрат робочого часу та забезпечення його раціонального використання, удосконалення режимів праці і відпочинку. Негативний вплив даного фактора на решту досліджуваних підприємств свідчить про те, що існуючі працівники нездатні виконувати свої безпосередні обов'язки. Підвищення кваліфікації працівників відповідно до умов і потреб системи управління інноваційною діяльністю є важливим резервом зростання ефективності використання кадрового потенціалу.

Досить негативний вплив у багатьох організаціях має такий фактор, як система оцінки результатів праці та стимулювання. Щоб зменшити негативний вплив даного фактора, необхідно на підприємстві ввести таку систему оцінки праці трудових ресурсів, яка справедливо винагороджуватиме працівників за їх старання і вміння. Також необхідно мотивувати працівників підвищувати їх кваліфікацію і продуктивність праці, заохочувати до виконання управлінських і регулюючих рішень на найвищому рівні.

ВИСНОВКИ

Виокремлення тих факторів, що здійснюють безпосередній вплив на систему управління інноваційною діяльністю підприємства, дає можливість провести їх оцінювання. Після оцінювання сили впливу кожного фактора подальші дослідження доцільно спрямувати на визначення характеру впливу даного фактора: позитивний чи негативний. Отримані результати необхідно використовувати під час прийняття регулюючих рішень щодо обмеження або стимулювання дії певних факторів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гриньова В. М.** Організаційні проблеми інноваційної діяльності на підприємстві: монографія / В. М. Гриньова, В. В. Влащенко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 200 с.
2. Економіка і організація інноваційної діяльності: наукове видання / За ред. А. М. Стельмашука. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 176 с.
3. **Касьянова Н. В.** Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: концепція, моделі та методи: монографія / Н. В. Касьянова; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк: СПД Купріянов В. С., 2011. – 374 с.

4. **Князь О. В.** Аналіз та оцінювання факторів, які впливають на систему управління інноваційною діяльністю підприємства / О. В. Князь // Економіка промисловості. – 2006. – № 3. – С. 128 – 135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2925/St_34_18.pdf?sequence=1

5. **Коюда В. О.** Інноваційна діяльність підприємства та оцінка її ефективності: монографія / В. О. Коюда, Л. А. Лисенко. – Х. : ФОРМ Павленко О. Г.; ВД «ІНЖЕК», 2010. – 224 с.

6. **Кузьмін О. Є.** Оцінювання та регулювання інноваційної діяльності в умовах трансформації машинобудівних підприємств: монографія / О. Є. Кузьмін, О. В. Князь, Л. В. Марчук, Н. В. Шуляр, Р. В. Шуляр. – Львів: Видавництво ПП «Вежа і Ко», 2009. – 172 с.

7. **Кузьмін О. Є.** Економіка інноваційного підприємства: навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, І. Н. Пашенко, Л. І. Чернобай, А. О. Босак. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 456 с.

8. **Паневник Т.** Інформація як фактор забезпечення ефективності економічного аналізу / Т. Паневник // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 473 – 475 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://econa.at.ua/Vypusk_6/panevnyk.pdf

9. **Посилкіна О. В.** Аналіз факторів впливу на стан логістичної діяльності промислових фармацевтичних підприємств / О. В. Посилкіна, А. П. Підгорська // Управління, економіка та забезпечення якості у фармації. – 2012. – № 3. – С. 50 – 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/UEzyaf_2012_3_10.pdf

10. **Пушкар З.** Соціально-психологічний клімат у колективі та чинники, що впливають на його формування / З. Пушкар, Г. Вотович // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2013. – Вип. 18. – С. 133 – 143 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Un_msm_2013_18_18.pdf

11. **Стадник В. В.** Інноваційний менеджмент: навчальний посібник / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – К. : Академвидав, 2006. – 464 с.

Науковий керівник – Князь С. В., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності Навчально-наукового інституту екології, природоохоронної діяльності і туризму ім. В. Чорновола, Національний університет «Львівська політехніка»

REFERENCES

- Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economy and organization innovation]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2001.
- Hrynyova, V. M., and Vlasenko, V. V. *Orhanizatsiini problemy innovatsiinoi diialnosti na pidpriemstvi* [Organizational problems of innovation in the enterprise]. Kharkiv: INZHEK, 2005.
- Kasianova, N. V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva na osnovi kumuliatyvnoho pidkhodu: kontseptsii, modeli ta metody* [Management of development on the basis of the cumulative approach: concepts, models and methods]. Donetsk: SPD Kupriianov V. S., 2011.
- Kniaz, O. V. "Analiz ta otsiniuvannia faktoriv, iaki vplyvaiut na systemu upravlinnia innovatsiinoi diialnistiu pidpriemstva" [Analysis and evaluation of factors that affect the system of innovation management company]. http://www.dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2925/St_34_18.pdf?sequence=1
- Koiuda, V. O., and Lysenko, L. A. *Innovatsiina diialnist pidpriemstva ta otsinka ii efektyvnosti* [The innovative activity of the enterprise and its evaluation]. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H.; INZHEK, 2010.
- Kuzmin, O. Ye. et al. *Otsiniuvannia ta rehulivannia innovatsiinoi diialnosti v umovakh transformatsii mashynobudivnykh pidpriemstv* [Assessment and regulation of innovation in terms of transformation engineering enterprises]. Lviv: Vezha i Ko, 2009.

Kuzmin, O. Ye. et al. *Ekonomika innovatsiinoho pidpriemstva* [Economy innovative enterprise]. Lviv: Vyd-vo NU «Lvivska politsekhnika», 2009.

Panevnyk, T. "Informatsiia iak faktor zabezpechennia efektyvnosti ekonomichnoho analizu" [Information as a factor in ensuring the effectiveness of economic analysis]. http://econa.at.ua/Vypusk_6/panevnyk.pdf

Posylkina, O. V., and Pidhorska, A. P. "Analiz faktoriv vplyvu na stan lohistychnoi diialnosti promyslovykh farmatsevtichnykh

pidpriemstva" [Analysis of factors impact on the logistics of industrial pharmaceutical company]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uezyaf_2012_3_10.pdf

Pushkar, Z., and Votovykh, H. "Sotsialno-psykholohichnyi klimat u kolektyvi ta chynnyky, shcho vplyvaiut na ioho formuvannia" [Socio-psychological climate in the team and the factors affecting its formation]. http://nbuv.gov.ua/jpdf/Un_msm_2013_18_18.pdf

Stadnyk, V. V., and Yokhna, M. A. *Innovatsiyni menedzhment* [Innovative management]. Kyiv: Akademvydav, 2006.

УДК [001.895:005.936.5](477)

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ

© 2015 КРИВЕНКО С. В.

УДК [001.895:005.936.5](477)

Кривенко С. В. Стратегічні орієнтири використання інноваційних технологій переробки відходів в Україні

Метою статті є розгляд проблеми розробки стратегічних орієнтирів використання інноваційних технологій переробки відходів. Проаналізовано можливості створення банку даних технологій переробки відходів і варіантів використання продуктів їх переробки. Розглянуто позитивні та негативні наслідки впровадження інноваційних технологій переробки відходів. Проаналізовано ключові умови економічної доцільності впровадження інноваційних технологій та наголошено на необхідності використання передового світового досвіду у сфері управління відходами. Автором запропоновано створення інформаційного банку даних технологій переробки відходів і використання продуктів вторинної переробки, розглянуто вимоги до нього та ключові особливості його функціонування.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, відходи, переробка відходів, розвиток регіонів.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Кривенко Сергій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій, економіки та менеджменту, Полтавський інститут бізнесу Міжнародного науково-технічного університету ім. академіка Ю. Бугая (вул. Сінна, 7, Полтава, 36039, Україна)
E-mail: mr.s.krivenko@mail.ru

УДК [001.895:005.936.5](477)

Кривенко С. В. Стратегические ориентиры использования инновационных технологий переработки отходов в Украине

Целью статьи является рассмотрение проблем разработки стратегических ориентиров использования инновационных технологий переработки отходов. В статье проанализированы возможности создания банка данных технологий переработки отходов и вариантов использования продуктов их переработки. Рассмотрены позитивные и негативные последствия использования инновационных технологий переработки отходов. Проанализированы ключевые условия экономической целесообразности внедрения инновационных технологий и акцентировано внимание на необходимости использования передового мирового опыта в сфере управления отходами. Автором предложено создание информационного банка данных технологий переработки отходов и использования продуктов вторичной переработки, рассмотрены требования к нему и ключевые особенности его функционирования.

Ключевые слова: инновации, инновационные технологии, отходы, переработка отходов, развитие регионов.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Кривенко Сергей Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой информационных технологий, экономики и менеджмента, Полтавский институт бизнеса Международного научно-технического университета им. академика Ю. Бугая (ул. Сенная, 7, Полтава, 36039, Украина)
E-mail: mr.s.krivenko@mail.ru

UDC [001.895:005.936.5](477)

Kryvenko S. V. Strategic Guidelines for the Use of Innovative Technologies for Waste Recycling in Ukraine

The article is aimed to examine the challenges of developing strategic guidelines for the use of innovative technologies for waste recycling. The article analyzes the possibilities of establishing a data bank of technologies for processing waste as well as use cases regarding the recycled products. Both positive and negative effects of the use of innovative technologies for processing waste have been considered. The pivotal terms of economic feasibility when introducing innovative technologies have been analyzed, focusing on the need to use the best world experience in the sphere of management of waste. The author has proposed the creation of an information data bank of technologies for processing waste and use cases for recycled products, has considered requirements and key characteristics of its operations.

Key words: innovation, innovation technologies, waste, waste recycling, development of regions.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Kryvenko Serhii V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Information Technology, Economics and Management, Poltava Institute of Business of the International Science and Technology University name after Academician Yu. Bugay (vul. Sinna, 7, Poltava, 36039, Ukraine)
E-mail: mr.s.krivenko@mail.ru

Організація ефективної переробки твердих відходів є одним з важливих напрямків комплексної системи управління сферою поводження з відходами. У високорозвинених промислових країнах Європи та Америки накопичено багатий досвід поступового переходу від захоронення відходів на звалищах до використання більшої частини відходів як вторинної сировини та паливно-енергетичних ресурсів.

Згідно з принципом комплексності потраплянню відходів у переробку повинен передувати належним чином організований збір відходів та їх транспортування. Запорукою високих результатів переробки є попередній ретельний поділ відходів на фракції залежно від складу: папір, метал, скло і т. ін. Це розділення може здійснюватися двома способами: шляхом організації селективного збору відходів їх виробниками або шляхом сортування відходів

Kuzmin, O. Ye. et al. *Ekonomika innovatsiinoho pidpriemstva* [Economy innovative enterprise]. Lviv: Vyd-vo NU «Lvivska politekhnika», 2009.

Panevnyk, T. "Informatsiia iak faktor zabezpechennia efektyvnosti ekonomichnoho analizu" [Information as a factor in ensuring the effectiveness of economic analysis]. http://econa.at.ua/Vypusk_6/panevnyk.pdf

Posylkina, O. V., and Pidhorska, A. P. "Analiz faktoriv vplyvu na stan lohistychnoi diialnosti promyslovykh farmatsevtichnykh

pidpriemstva" [Analysis of factors impact on the logistics of industrial pharmaceutical company]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uezyaf_2012_3_10.pdf

Pushkar, Z., and Votovykh, H. "Sotsialno-psykholohichnyi klimat u kolektyvi ta chynnyky, shcho vplyvaiut na ioho formuvannia" [Socio-psychological climate in the team and the factors affecting its formation]. http://nbuv.gov.ua/jpdf/Un_msm_2013_18_18.pdf

Stadnyk, V. V., and Yokhna, M. A. *Innovatsiyni menedzhment* [Innovative management]. Kyiv: Akademvydav, 2006.

УДК [001.895:005.936.5](477)

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ

© 2015 КРИВЕНКО С. В.

УДК [001.895:005.936.5](477)

Кривенко С. В. Стратегічні орієнтири використання інноваційних технологій переробки відходів в Україні

Метою статті є розгляд проблеми розробки стратегічних орієнтирів використання інноваційних технологій переробки відходів. Проаналізовано можливості створення банку даних технологій переробки відходів і варіантів використання продуктів їх переробки. Розглянуто позитивні та негативні наслідки впровадження інноваційних технологій переробки відходів. Проаналізовано ключові умови економічної доцільності впровадження інноваційних технологій та наголошено на необхідності використання передового світового досвіду у сфері управління відходами. Автором запропоновано створення інформаційного банку даних технологій переробки відходів і використання продуктів вторинної переробки, розглянуто вимоги до нього та ключові особливості його функціонування.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, відходи, переробка відходів, розвиток регіонів.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Кривенко Сергій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій, економіки та менеджменту, Полтавський інститут бізнесу Міжнародного науково-технічного університету ім. академіка Ю. Бугая (вул. Сінна, 7, Полтава, 36039, Україна)
E-mail: mr.s.krivenko@mail.ru

УДК [001.895:005.936.5](477)

Кривенко С. В. Стратегические ориентиры использования инновационных технологий переработки отходов в Украине

Целью статьи является рассмотрение проблем разработки стратегических ориентиров использования инновационных технологий переработки отходов. В статье проанализированы возможности создания банка данных технологий переработки отходов и вариантов использования продуктов их переработки. Рассмотрены позитивные и негативные последствия использования инновационных технологий переработки отходов. Проанализированы ключевые условия экономической целесообразности внедрения инновационных технологий и акцентировано внимание на необходимости использования передового мирового опыта в сфере управления отходами. Автором предложено создание информационного банка данных технологий переработки отходов и использования продуктов вторичной переработки, рассмотрены требования к нему и ключевые особенности его функционирования.

Ключевые слова: инновации, инновационные технологии, отходы, переработка отходов, развитие регионов.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Кривенко Сергей Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой информационных технологий, экономики и менеджмента, Полтавский институт бизнеса Международного научно-технического университета им. академика Ю. Бугая (ул. Сенная, 7, Полтава, 36039, Украина)
E-mail: mr.s.krivenko@mail.ru

UDC [001.895:005.936.5](477)

Kryvenko S. V. Strategic Guidelines for the Use of Innovative Technologies for Waste Recycling in Ukraine

The article is aimed to examine the challenges of developing strategic guidelines for the use of innovative technologies for waste recycling. The article analyzes the possibilities of establishing a data bank of technologies for processing waste as well as use cases regarding the recycled products. Both positive and negative effects of the use of innovative technologies for processing waste have been considered. The pivotal terms of economic feasibility when introducing innovative technologies have been analyzed, focusing on the need to use the best world experience in the sphere of management of waste. The author has proposed the creation of an information data bank of technologies for processing waste and use cases for recycled products, has considered requirements and key characteristics of its operations.

Key words: innovation, innovation technologies, waste, waste recycling, development of regions.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Kryvenko Serhii V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Information Technology, Economics and Management, Poltava Institute of Business of the International Science and Technology University name after Academician Yu. Bugay (vul. Sinna, 7, Poltava, 36039, Ukraine)
E-mail: mr.s.krivenko@mail.ru

Організація ефективної переробки твердих відходів є одним з важливих напрямків комплексної системи управління сферою поводження з відходами. У високорозвинених промислових країнах Європи та Америки накопичено багатий досвід поступового переходу від захоронення відходів на звалищах до використання більшої частини відходів як вторинної сировини та паливно-енергетичних ресурсів.

Згідно з принципом комплексності потраплянню відходів у переробку повинен передувати належним чином організований збір відходів та їх транспортування. Запорукою високих результатів переробки є попередній ретельний поділ відходів на фракції залежно від складу: папір, метал, скло і т. ін. Це розділення може здійснюватися двома способами: шляхом організації селективного збору відходів їх виробниками або шляхом сортування відходів

на сміттесортувальних комплексах. Також до переробки має проводитися рециклінг – витяг фракцій, які підлягають повторному використанню без переробки [1].

Виконання всіх вищезгаданих умов дозволить отримати сировину хорошої якості для вторинної переробки і, тим самим, зменшити витрати на саму переробку, а також підвищити якість кінцевих продуктів вторинної переробки.

На сьогоднішній день важливим завданням держави є активізація інноваційної діяльності в різних сферах, у тому числі й у галузі переробки твердих відходів та отримання користі зі вторинних ресурсів шляхом:

- ✦ формування відповідної законодавчої бази;
- ✦ використання економічних стимулів для впровадження нових технологій переробки відходів виробництва і споживання з метою модернізації сміттєпереробних виробництв;
- ✦ заохочення підприємств, що використовують у виробничому процесі вторинну сировину та продукти вторинної переробки;
- ✦ залучення у сферу вторинної переробки приватного бізнесу, який відрізняється більшою гнучкістю і мобільністю щодо впровадження нових технологій;
- ✦ фінансування наукових розробок у сфері переробки відходів виробництва і споживання і використання продуктів вторинної переробки як шляхом виділення бюджетних коштів, так і шляхом надання сприяння в залученні приватних інвестицій;
- ✦ створення в країні (регіоні) постійно оновлюваного інформаційного банку даних технологій переробки відходів [2].

На жаль, в Україні поки державне регулювання інноваційних процесів у сфері переробки відходів недостатньо розвинене. Існують окремі законодавчі акти, які стосуються цих питань, але вони носять формальний характер, і їх дія на практиці не дає очікуваних результатів. Це ще раз доводить необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми. Само по собі прийняття законодавчих актів, що носять директивний характер, не приводить до активізації інноваційних процесів, тому необхідно розробити і реально використовувати економічні стимули, надавати фінансову підтримку тим, хто розробляє та впроваджує нові технології переробки відходів [7].

Одним з найважливіших напрямків вдосконалення системи управління відходами території є створення в країні (регіоні) постійно оновлюваного інформаційного банку даних технологій переробки відходів і використання продуктів вторинної переробки. Для того, щоб цей банк даних міг ефективно функціонувати, він повинен відповідати таким вимогам:

- ✦ містити повну інформацію за такими розділами:
 - правова основа використання даної технології (наявність сертифікатів відповідності стандартам якості та санітарно-гігієнічним вимогам і т. ін.);
 - організація технологічного процесу (необхідні приміщення, обладнання, вимоги до енергопостачання і т. ін.);

– технічні характеристики вхідних потоків відходів і продукції;

– напрями використання готової продукції;

– вимоги до кадрового забезпечення виробництва (кількість обслуговуючого персоналу, кваліфікація);

– фінансово-економічні показники (вартість придбання технології та обладнання, поточні витрати, прибуток від реалізації продуктів переробки);

– відомості про виробника технології (назва, фактична адреса місцезнаходження, контактні телефони та прізвища, імена, по батькові контактних осіб);

– історія використання технології (рік розробки, де і ким застосовувалася і які отримані результати);

✦ довести інформацію про існування банку даних до всіх зацікавлених осіб та організацій;

✦ забезпечити постійне оновлення інформації в міру появи нових технологій або виявлення недоліків представлених в базі технологій.

Організація, що веде банк даних, повинна відповідати за якість представлених у ньому технологій: перевіряти наявність усіх необхідних сертифікатів, відстежувати практику застосування технологій і в разі появи реклаमाцій від користувачів проводити повторну експертизу технологічного процесу і виключати з бази технологій, що показали невідповідність вимогам.

На нашу думку, для підвищення ефективності функціонування при Банку даних має бути організований електронний форум з обговорення достоїнств і недоліків тих чи інших технологій. Результати обговорень на форумі будуть корисні як користувачам технологій, так і організаторам Банку даних. Адаже без реалізації принципу «зворотного зв'язку» не простежується ефективність роботи проекту, не відбувається нагромадження досвіду [3].

Одним із можливих варіантів інформаційного забезпечення активізації інноваційної діяльності у сфері переробки відходів може стати організація електронної біржі відходів (рис. 1).

На сьогоднішній день підприємствам запропоновано механізм торгівлі, заснований на Інтернет-технологіях, який дозволяє ефективно використовувати небажані матеріали або ресурси – те, що прийнято називати неликвідами і відходами. Окрім можливості продати або купити промислові відходи, учасники біржі отримують доступ до банку даних існуючих технологій повторного використання, рециклінгу та утилізації відходів [4].

У даний час перед українськими вченими стоїть завдання розробки технологій, що значно випереджають світові аналоги за екологічними та економічними показниками. Включення таких технологій в інформаційний банк даних має проводитися в першу чергу.

Ще на початку 1990-х рр. захоронення на звалищах залишалося найпоширенішим методом поводження з відходами. Друге місце серед методів знешкодження відходів займало їх спалювання. Більшість європейських країн віддавало перевагу або звалищам, або спалюванню ТПВ, і тільки в декількох країнах використання цих методів було збалансовано. Проте практично повсюдно в суспільстві наростало негативне ставлення до спалю-

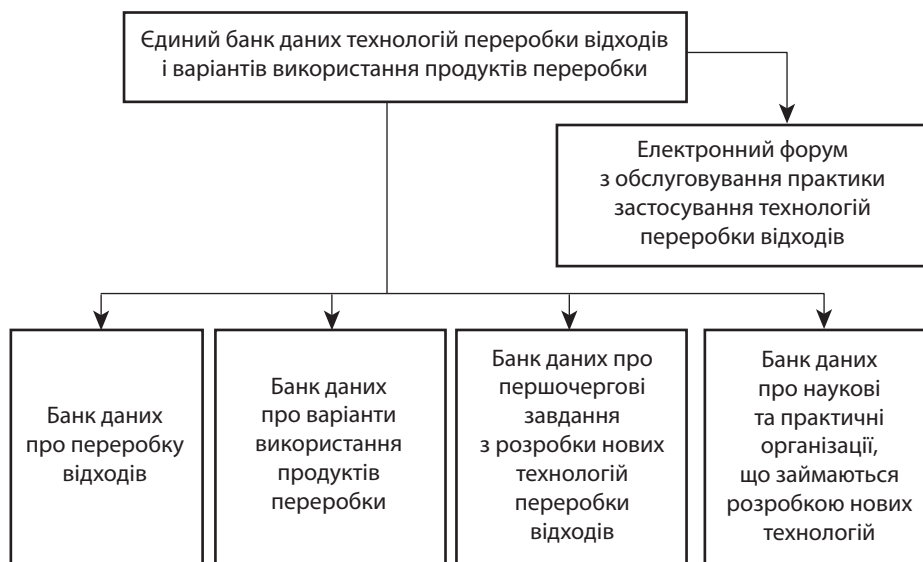

Рис. 1. Банк даних технологій переробки відходів і варіантів використання продуктів переробки

Джерело: розроблено автором.

вання відходів як до потенційного джерела надходження діоксинів у навколишнє середовище.

Багато з реалізованих у світовій практиці технологій переробки твердих побутових і промислових відходів мають ряд недоліків, основним з яких є їх незадовільне екологічне опрацювання, пов'язане з утворенням вторинних відходів, що вміщують високотоксичні органічні сполуки і характеризуються високою ціною переробки. Це пов'язується головним чином з відходами, що містять хлорорганічні речовини і виділяють високотоксичні органічні сполуки (поліароматичні вуглеводні, діоксини тощо). Діоксінутворюючими компонентами твердих відходів є такі матеріали, як картон, газети, пластмаси, вироби з полівінілхлориду тощо, частка яких у стандартному потоці ТПВ досить висока. Вирішенням проблеми екологічно безпечної високотемпературної утилізації відходів зайняті фахівці всього світу [1].

Наявність єдиного інформаційного банку даних технологій переробки відходів і використання продуктів вторинної переробки має бути поєднана з процесом отримання розробниками нових технологій патентів, що захищають авторські права. Інакше виникають ситуації, коли гроші на розробку однієї і тієї ж технології виділяються різним організаціям. Без сумніву, створювані в результаті розробки технології корисні та сприяють удосконаленню процесу переробки відходів, але якщо їх аналоги вже існують у світовій практиці, то, можливо, дешевше отримати інформацію з інших джерел. Це завдання належить до компетенції владних структур як державного, так і регіонального рівня [5].

Таким чином, активізація інноваційної діяльності у сфері переробки відходів ефективно впливає на підвищення економічного потенціалу не тільки власне сміттепереробної галузі, а й інших галузей: сільського господарства, промисловості і т. д. Проблема активізації цього процесу може бути вирішена при відповідній підтримці територіальних органів управління

та налагодженні інформаційної забезпеченості процесу розробки та впровадження нових технологій переробки відходів. Використання інноваційних технологій у сфері переробки відходів повинно бути науково обґрунтованим і враховувати територіальну специфіку [6].

У рамках оцінки технологічних рішень аналізується попередня практика застосування даної технології або її аналогів у світовій практиці. При ефективній організації інформаційного забезпечення процесу розробки та впровадження технологій, зокрема, створення Банку даних технологій переробки відходів і варіантів використання продуктів переробки, процес оцінки технологічних рішень помітно спрощується, оскільки складовою цією Банку даних є розділ про історію використання технологій. Також на електронному форумі, організованому при Банку даних, можна ознайомитися з результатами обговорення переваг і недоліків тих чи інших технологій, проведеного користувачами технологій. Оцінка технологічних рішень проводиться з урахуванням фактичних даних про склад місцевих твердих побутових і промислових відходів, їх обсягах, розподілі по території і т. д. Є вагомі підстави припускати, що відсутність точних даних про якість відходів, технологічних рішень, що передбачають контроль за вхідним потоком відходів і систем їх поділу або, хоча б, відділення небезпечних (наприклад, радіоактивних) відходів – це серйозне джерело екологічної небезпеки.

На сміттепереробних підприємствах, розташованих у технологічно розвинених країнах (Нідерланди, США, Німеччина), вартість природоохоронних заходів становить близько двох третин від загальної вартості утилізації відходів.

До позитивних наслідків впровадження інноваційних технологій переробки відходів належать:

- ✦ зменшення захворюваності населення, що проживає на території внаслідок поліпшення екологічної ситуації;

- ✦ збільшення площі земель, які можуть бути використані для будівництва житлових і громадських будівель;
- ✦ поява нових робочих місць у галузі переробки відходів (визначається чисельністю зайнятих на підприємстві);
- ✦ поліпшення умов праці на підприємствах сміттєпереробної галузі в результаті вдосконалення технологічного процесу.

До негативних наслідків належать можливі викиди в повітряний і водний басейн прилеглих територій у результаті впровадження нових технологій, що впливають на стан здоров'я населення.

Фахівці у сфері управління поведінням з відходами (як теоретики, так і практики), зайняті пошуком шляхів підвищення ефективності переробки відходів, що утворюються. Одним із завдань органів територіального управління є визначення перспективних напрямів створення методів переробки специфічних видів відходів, що створюють проблеми для даної території.

При наявності у світовій практиці різноманіття варіантів організаційних і технологічних рішень переробки твердих відходів особливо важливим стає вибір з них найбільш ефективного. Використання інноваційних технологій у сфері переробки відходів повинно бути обґрунтовано і враховувати територіальну специфіку.

Серед найважливіших складових побудови системи інноваційної переробки відходів слід розглянути, зокрема, такі блоки: екологічний, нормативно-правовий, економічний, соціальний. У результаті аналізу в кожному блоці можна виявити вплив реалізації проекту використання інноваційних технологій переробки відходів на відповідні показники розвитку території. При прийнятті рішення про впровадження нових технологій в обов'язковому порядку повинні враховуватися міжмуниципальні інтереси у сфері переробки промислових та побутових відходів [8].

Автором вводяться дві умови економічної доцільності впровадження інноваційних технологій.

Перша умова припускає, що обсяг відходів, що знаходяться в розпорядженні сміттєпереробного підприємства, повинен бути достатній для виробництва рентабельного обсягу продукції. Цей обсяг відходів повинен або вироблятися на території даного муніципального утворення, або на території сусідніх муніципальних утворень, з якими необхідно укласти міжмуниципальні угоди на поставку відходів.

Друга умова полягає в тому, що обсяг продукції сміттєпереробного підприємства, який буде затребуваний потенційними споживачами продукції вторинної переробки, повинен бути більше рентабельного обсягу продукції.

Розгляд фінансово-економічних показників в економічному блоці має здійснюватися з двох позицій – з позиції майбутнього власника підприємства з переробки відходів (набувача інноваційної технології) і з позиції керівництва території, на якій буде проводитися переробка відходів. Керівництво території в результаті впровадження інноваційної технології переробки відходів отримає,

по-перше, поліпшення показників території, а по-друге, зменшення їх площ.

ВИСНОВКИ

Одним із завдань щодо активізації інноваційної діяльності у сфері переробки твердих відходів та вилучення користі з вторинних ресурсів є залучення у сферу вторинної переробки приватного бізнесу, який відрізняється більшою гнучкістю і мобільністю щодо впровадження нових технологій. Проведене угруповання завдань на рівнях, на яких вони мають вирішуватися: державний, регіональний, конкретне муніципальне утворення. Розвиток підприємництва у сфері переробки відходів дозволяє вирішити цілий ряд проблем, пов'язаних зі зростанням обсягів вироблених відходів, але водночас не можна не відмітити ряд труднощів.

Таким чином, було виявлено шляхи вдосконалення існуючої системи переробки відходів, що дає змогу виробити практичні рекомендації щодо впровадження сучасних технологій, залучення приватного бізнесу та підготовки кадрів для сфери управління відходами, а також визначити механізм вибору та обґрунтування ефективної схеми використання інноваційних технологій переробки твердих відходів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Біловодська О. А.** Науково-методичний підхід до вибору стратегії просування на ринок екологічних інновацій / О. А. Біловодська, М. Ю. Карпіщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 2. – С. 230 – 241.
- 2. Боджаєва В. В.** Підходи к формированию региональной инновационной политики / В. В. Боджаєва, И. В. Слободчикова // Международный научно-практический конгресс «Объединение экономистов и правоведов – ключ к новому этапу развития», г. Берн, 29.11.2013. – Том 1. – С. 121 – 124.
- 3. Васильєва Т. А.** Інтегральне оцінювання інноваційного потенціалу національної економіки України: науково-методичний підхід і практичні розрахунки / Т. А. Васильєва, В. О. Касьяненко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 50 – 59.
- 4. Стенічева І. Б.** Інноваційний розвиток – шлях до модернізації економіки України / І. Б. Стенічева // Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 20 – 22 листопада 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 467 – 468.
- 5. Кучерук Т. Г.** Механізм інноваційно-орієнтованого економічного розвитку регіонів з проблеми раціональності функціонування / Т. Г. Кучерук // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 1. – С. 71 – 74.
- 6. Самойлік М. С.** Формування інноваційно-інвестиційних підходів до управління сферою поводження з твердими відходами регіону / М. С. Самойлік // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2014. – Випуск 5 (60). – С. 135 – 140.
- 7. Бойченко В. С.** Сутність регіонального інноваційного розвитку / В. С. Бойченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2011. – № 4. – С. 127 – 132.
- 8. Гордієнко В. П.** Інноваційний розвиток регіонів на основі технопаркової концепції / В. П. Годієнко // Економічний простір. – 2011. – № 46. – С. 37 – 44.

REFERENCES

Bilovodska, O. A., and Karpishchenko, M. Yu. "Naukovometodychny pidkhd do vyboru stratehii prosuvannia na rynek ekolohichnykh innovatsii" [Scientific and methodical approach to

the choice of strategy to market environmental innovation]. *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 2 (2013): 230-241.

Bodzhayeva, V. V., and Slobodchikova, I. V. "Podkhody k formirovaniu regionalnoy innovatsionnoy politiki" [The approaches to the formation of regional innovation policy]. *Obedinenie ekonomistov i pravovedov – kliuch k novomu etapu razvitiia*. Bern, 2013. 121-124.

Boichenko, V. S. "Sutnist rehionalnoho innovatsiinoho rozvytku" [The essence of regional innovation]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 4 (2011): 127-132.

Hordiienko, V. P. "Innovatsiinyi rozvytok rehioniv na osnovi tekhnoparkovoi kontseptsii" [Innovative development of regions based on the concept of technology parks]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 46 (2011): 37-44.

Kucheruk, T. H. "Mekhanizm innovatsiino-oriantovanoho ekonomichnoho rozvytku rehioniv z problemy ratsionalnosti funktsionuvannia" [The mechanism innovation-oriented economic de-

velopment problems of rationality functioning]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (2011): 71-74.

Samoilik, M. S. "Formuvannia innovatsiino-investytsiinykh pidkhodiv do upravlinnia sferoi povodzhennia z tverdymy vidkhodamy rehionu" [Formation of innovative investment approaches sphere of management of solid waste in the region]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 5 (60) (2014): 135-140.

Stenicheva, I. B. "Innovatsiinyi rozvytok – shliakh do modernizatsii ekonomiky Ukrainy" [Innovative development – a way to modernize Ukraine's economy]. *Transformatsiia natsionalnykh modelei ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii*. Kyiv, 2013. 467-468.

Vasyliieva, T. A., and Kasianenko, V. O. "Intehralne otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu natsionalnoi ekonomiky Ukrainy: naukovo-metodychnyi pidkhid i praktychni rozrakhunky" [Integral evaluation of innovative potential of the national economy of Ukraine: Scientific methodical approach and practical calculations]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2013): 50-59.

УДК 657+630*6

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

© 2015 СТОРОЖУК Т. М., ДРУЖИНСЬКА Н. С.

УДК 657+630*6

Сторожук Т. М., Дружинська Н. С. Удосконалення класифікації лісових ресурсів

Мета статті полягає в удосконаленні класифікації лісових ресурсів на підприємствах лісового господарства для відображення їх у бухгалтерському обліку, проведення аналізу та контролю за їх використанням з метою ефективного управління. За результатами дослідження визначено доцільність виділення необхідних класифікаційних ознак лісових ресурсів за послідовністю надходження в господарський обіг, за походженням, за ознакою їх можливого господарського використання та деяких видів недревних лісових ресурсів – за смаковими властивостями. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є проектування методів і технологій відображення лісових ресурсів як структурованого об'єкта бухгалтерського обліку підприємств лісового господарства. Для інтеграції лісових ресурсів в облікову систему існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та уточненні понятійного апарату для однозначного і логічного використання отриманих результатів у практичній діяльності.

Ключові слова: класифікація лісових ресурсів, склад лісових ресурсів, первинні лісові ресурси, вторинні лісові ресурси, лісові ресурси деревного походження, лісові ресурси недревного походження.

Табл.: 1. **Бібл.:** 9.

Сторожук Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: stevan@ukr.net

Дружинська Наталія Сергіївна – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: kn2005@ukr.net

УДК 657+630*6

Сторожук Т. М., Дружинская Н. С. Совершенствование классификации лесных ресурсов

Цель статьи заключается в усовершенствовании классификации лесных ресурсов на предприятиях лесного хозяйства для отображения их в бухгалтерском учете, проведении анализа и контроля над их использованием с целью эффективного управления. В результате исследования определена целесообразность выделения необходимых классификационных признаков лесных ресурсов по последовательности поступления в хозяйственный оборот, по происхождению, по признаку их возможного хозяйственного использования и некоторых видов недревесных лесных ресурсов – по вкусовым свойствам. Перспективой последующих исследований в данном направлении является проектирование методов и технологий отображения лесных ресурсов как структурированного объекта бухгалтерского учета предприятий лесного хозяйства. Для интеграции лесных ресурсов в учетную систему существует потребность в усовершенствовании нормативно-правовой базы и уточнении понятийного аппарата для однозначного и логического использования полученных результатов в практической деятельности.

Ключевые слова: классификация лесных ресурсов, состав лесных ресурсов, первичные лесные ресурсы, вторичные лесные ресурсы, лесные ресурсы древесного происхождения, лесные ресурсы недревесного происхождения.

Табл.: 1. **Библ.:** 9.

Сторожук Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры бухгалтерского учета, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: stevan@ukr.net

Дружинская Наталья Сергеевна – старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: kn2005@ukr.net

UDC 657+630*6

Storozhuk T. M., Druzhynska N. S. Improved Classification of Forest Resources

The article is aimed to improve the classification of forest resources at the forestry enterprises to be displayed in the accounting, analysis and control, with a view to an efficient management. As result of the study, the advisability of allocating the necessary classification characteristics of forest resources by the order of arrival into economic turnover, by origin, by the characteristic of potential economic use and, with certain types of the forest resources of non-wood origin, – by the flavoring properties has been determined. The prospect of further research in this area is projecting methods and technologies for displaying forest resources as a structured object of bookkeeping of the forestry enterprises. To integrate the forest resources in the accounting system, there is a need to improve the regulatory framework and clarify the conceptual apparatus for unambiguous and logical use of the obtained results in practice.

Key words: classification of forest resources, composition of forest resources, primary forest resources, secondary forest resources, forest resources of wood origin, forest resources of non-wood origin.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 9.

Storozhuk Tetyana M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Accounting, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: stevan@ukr.net

Druzhynska Nataliia S. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: kn2005@ukr.net

the choice of strategy to market environmental innovation]. *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 2 (2013): 230-241.

Bodzhayeva, V. V., and Slobodchikova, I. V. "Podkhody k formirovaniu regionalnoy innovatsionnoy politiki" [The approaches to the formation of regional innovation policy]. *Obedinenie ekonomistov i pravovedov – kliuch k novomu etapu razvitiia*. Bern, 2013. 121-124.

Boichenko, V. S. "Sutnist rehionalnoho innovatsiinoho rozvytku" [The essence of regional innovation]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 4 (2011): 127-132.

Hordiienko, V. P. "Innovatsiinyi rozvytok rehioniv na osnovi tekhnoparkovoi kontseptsii" [Innovative development of regions based on the concept of technology parks]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 46 (2011): 37-44.

Kucheruk, T. H. "Mekhanizm innovatsiino-oriantovanoho ekonomichnoho rozvytku rehioniv z problemy ratsionalnosti funktsionuvannia" [The mechanism innovation-oriented economic de-

velopment problems of rationality functioning]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (2011): 71-74.

Samoilik, M. S. "Formuvannia innovatsiino-investytsiinykh pidkhodiv do upravlinnia sferoi povodzhennia z tverdymy vidkhodamy rehionu" [Formation of innovative investment approaches sphere of management of solid waste in the region]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, no. 5 (60) (2014): 135-140.

Stenicheva, I. B. "Innovatsiinyi rozvytok – shliakh do modernizatsii ekonomiky Ukrainy" [Innovative development – a way to modernize Ukraine's economy]. *Transformatsiia natsionalnykh modelei ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii*. Kyiv, 2013. 467-468.

Vasyliieva, T. A., and Kasianenko, V. O. "Intehralne otsiniuvannia innovatsiinoho potentsialu natsionalnoi ekonomiky Ukrainy: nauково-metodychnyi pidkhid i praktychni rozrakhunky" [Integral evaluation of innovative potential of the national economy of Ukraine: Scientific methodical approach and practical calculations]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2013): 50-59.

УДК 657+630*6

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

© 2015 СТОРОЖУК Т. М., ДРУЖИНСЬКА Н. С.

УДК 657+630*6

Сторожук Т. М., Дружинська Н. С. Удосконалення класифікації лісових ресурсів

Мета статті полягає в удосконаленні класифікації лісових ресурсів на підприємствах лісового господарства для відображення їх у бухгалтерському обліку, проведення аналізу та контролю за їх використанням з метою ефективного управління. За результатами дослідження визначено доцільність виділення необхідних класифікаційних ознак лісових ресурсів за послідовністю надходження в господарський обіг, за походженням, за ознакою їх можливого господарського використання та деяких видів недревних лісових ресурсів – за смаковими властивостями. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є проектування методів і технологій відображення лісових ресурсів як структурованого об'єкта бухгалтерського обліку підприємств лісового господарства. Для інтеграції лісових ресурсів в облікову систему існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та уточненні понятійного апарату для однозначного і логічного використання отриманих результатів у практичній діяльності.

Ключові слова: класифікація лісових ресурсів, склад лісових ресурсів, первинні лісові ресурси, вторинні лісові ресурси, лісові ресурси деревного походження, лісові ресурси недревного походження.

Табл.: 1. **Бібл.:** 9.

Сторожук Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: stevan@ukr.net

Дружинська Наталія Сергіївна – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна)

E-mail: kn2005@ukr.net

УДК 657+630*6

Сторожук Т. М., Дружинская Н. С. Совершенствование классификации лесных ресурсов

Цель статьи заключается в усовершенствовании классификации лесных ресурсов на предприятиях лесного хозяйства для отображения их в бухгалтерском учете, проведении анализа и контроля над их использованием с целью эффективного управления. В результате исследования определена целесообразность выделения необходимых классификационных признаков лесных ресурсов по последовательности поступления в хозяйственный оборот, по происхождению, по признаку их возможного хозяйственного использования и некоторых видов недревесных лесных ресурсов – по вкусовым свойствам. Перспективой последующих исследований в данном направлении является проектирование методов и технологий отображения лесных ресурсов как структурированного объекта бухгалтерского учета предприятий лесного хозяйства. Для интеграции лесных ресурсов в учетную систему существует потребность в усовершенствовании нормативно-правовой базы и уточнении понятийного аппарата для однозначного и логического использования полученных результатов в практической деятельности.

Ключевые слова: классификация лесных ресурсов, состав лесных ресурсов, первичные лесные ресурсы, вторичные лесные ресурсы, лесные ресурсы древесного происхождения, лесные ресурсы недревесного происхождения.

Табл.: 1. **Библ.:** 9.

Сторожук Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры бухгалтерского учета, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: stevan@ukr.net

Дружинская Наталья Сергеевна – старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Карла Маркса, 31, г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина)

E-mail: kn2005@ukr.net

UDC 657+630*6

Storozhuk T. M., Druzhynska N. S. Improved Classification of Forest Resources

The article is aimed to improve the classification of forest resources at the forestry enterprises to be displayed in the accounting, analysis and control, with a view to an efficient management. As result of the study, the advisability of allocating the necessary classification characteristics of forest resources by the order of arrival into economic turnover, by origin, by the characteristic of potential economic use and, with certain types of the forest resources of non-wood origin, – by the flavoring properties has been determined. The prospect of further research in this area is projecting methods and technologies for displaying forest resources as a structured object of bookkeeping of the forestry enterprises. To integrate the forest resources in the accounting system, there is a need to improve the regulatory framework and clarify the conceptual apparatus for unambiguous and logical use of the obtained results in practice.

Key words: classification of forest resources, composition of forest resources, primary forest resources, secondary forest resources, forest resources of wood origin, forest resources of non-wood origin.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 9.

Storozhuk Tetyana M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Accounting, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: stevan@ukr.net

Druzhynska Nataliia S. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 08201, Ukraine)

E-mail: kn2005@ukr.net

Ліс є потужним накопичувачем біологічної маси, яка виступає об'єктом господарської діяльності підприємств лісового господарства у вигляді різного роду лісових ресурсів. З метою створення єдиної нормативно-правової бази, організації бухгалтерського обліку, аналізу та контролю лісових ресурсів необхідно розглянути та адаптувати існуючу класифікацію лісових ресурсів до потреб управління. Проблема є відсутність у сучасній економічній літературі та нормативних актах узгодження й однозначності стосовно складу лісових ресурсів лісгосподарських підприємств різних природних зон і на різних етапах їх відтворення і споживання.

Частково питання складу та класифікації лісових ресурсів розглядалися в працях Обозова Н. А. [1], Позднякова А. К. [2], Пономаренко Т. І. та Савчука В. К. [3], Синякевича І. М. [4], Сенько Є. І., Фурдичко О. І. [5], Телішевського Д. А. [6], Туниці Ю. Ю. [7] та інших науковців. Відсутність єдиного повного переліку, відповідного групування лісових ресурсів та уніфікованих показників виміру негативно впливає на облік, контроль та аналіз їх освоєння, а, відповідно, і фінансовий стан підприємства.

Мета статті полягає в удосконаленні класифікації лісових ресурсів на підприємствах лісового господарства для відображення їх в бухгалтерському обліку, проведення аналізу та контролю за їх використанням з метою ефективного управління.

Запорукою успішної діяльності підприємства є правильно організований бухгалтерський облік на підприємстві та виконання ним своїх інформаційних, тобто облікових, контрольних та аналітичних функцій. У свою чергу, основою правильно організації бухгалтерського обліку будь-яких об'єктів є їх класифікація. Це дозволяє своєчасно та правильно формувати робочий план рахунків з метою підготовки інформації для прийняття оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень.

Об'єктом господарської діяльності підприємств лісового господарства виступає значна кількість різноманітних за своїм складом, видом, призначенням, можливістю використання, цінністю тощо лісових ресурсів. Упорядкування переліку та складу лісових ресурсів є передумовою ефективного їх обліку, контролю, аналізу та управління з метою ефективного освоєння та раціонального використання як на кожному підприємстві, так і в цілому в країні.

У Лісовому кодексі України [8] відсутня класифікація лісових ресурсів, але визначено їх склад. Так, до складу лісових ресурсів віднесено деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному ви-

хованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

У Податковому кодексі України [9] перераховано лісові ресурси, які виступають об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання лісових ресурсів у такому складі:

1) деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;

2) деревина, заготовлена під час проведення заходів щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей, а також з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;

3) другорядні лісові матеріали (заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства);

4) побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету та інших побічних лісових користувань, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства);

5) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

Визначаючи ставки рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, використовують групування деревини за різними лісовими породами, виділяючи при цьому основні та неосновні лісові породи. Крім того, ставки рентної плати за заготівлю деревини застосовуються з урахуванням розподілу лісів за поясами і розрядами. До першого поясу належать усі ліси, за винятком лісів Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і лісів гірської зони Львівської області. Ці ліси належать до другого поясу.

Розряди встановлюються для кожного кварталу (урочища) виходячи з відстані між центром кварталу і найближчим нижнім складом лісозаготівельника, до якого деревина вивозиться безпосередньо з лісосіки, або пунктом відвантаження деревини залізницею. Таких розрядів визначено п'ять: 1 – до 10 км; 2 – 10,1 – 25 км; 3 – 25,1 – 40 км; 4 – 40,1 – 60 км; 5 – 60,1 і більше кілометрів [9].

У досліджених нами працях науковців також спостерігаються різні підходи до групування лісових ресурсів. Так, Ю. Ю. Туниця [7] усі блага, які надає людині ліс, незважаючи на їх різноманітність і складність, звів у чотири групи: сировинні ресурси деревного походження; ресурси недеревного рослинного походження; ресурси тваринного походження; різноманітні корисні функції лісу, їх вплив на зовнішнє середовище. Таким чином, ліс розглядається як еколого-економічна система взаємозв'язаних між собою і зовнішнім середовищем чотирьох компонентів, які позначені так: *D* – дерево; *M* – гриб; *Φ* – фауна; *P* – рекреація.

Роботу виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри «Розвиток бухгалтерського обліку в умовах інтеграційних процесів» (державний реєстраційний № 0111U007515).

До ресурсів деревини (Д) автор відносить стовбурну деревину, гілки, сучки, верхівки, деревну зелень, пневу і кореневу деревину, кору та інші потенціальні продукти. Ресурси недеревного походження (М) включають гриби, ягоди, плоди, лікарську і технічну сировину, сінокоси, кормові ресурси, бджільництво та інші. Ресурси тваринного походження (Ф) – це біологічно корисні (птахи і звірі) та шкідливі (природні шкідники лісу, зокрема комахи). До специфічних матеріальних ресурсів неречового походження (Р) належать рекреаційна здатність (оздоровча цінність лісових масивів), вплив лісу на захист ґрунту від ерозії, підвищення врожайності сільськогосподарських культур, рівень ґрунтових вод, регулювання водостоку, продукування кисню, очищення повітря від шкідливих газів тощо [7].

І. М. Синякевич [4, с. 96] виділяє категорію рослинних культивованих лісових ресурсів, до якої можуть бути віднесені грибні та ягідні плантації на відкритому ґрунті, та тваринні культивовані лісові ресурси, до яких відносяться вирощені в звіромисливських господарствах звірі.

Ліси поєднують на певній території велику кількість різноманітних ресурсів, використання яких забезпечує широкий асортимент лісової продукції, то саме види користувань науковці [1, с. 14] беруть за основу для групування лісових ресурсів.

Частина лісових ресурсів є активами підприємства, а ті, у свою чергу, доцільно розглядати як складову біологічних активів. Вважаємо, що по аналогії з додатковими біологічними активами вторинними слід вважати додаткові лісові ресурси (квіти, плоди, шишки, деревні соки, насіння тощо), які отримуються в результаті біологічних перетворень первинних лісових ресурсів (дерева, куці, рослини тощо). У даному сенсі вважаємо доцільним класифікувати лісові ресурси за послідовністю надходження в господарський обіг на первинні та вторинні. Наше бачення щодо складу первинних і вторинних лісових ресурсів наведено в *табл. 1*, проте у практичній діяльності конкретних підприємств лісового господарства перелік може бути визначений виходячи з наявного породного і видового складу ре-

сурсів, природної зони розміщення підприємства, призначення даної ділянки лісу в рамках виробничої, економічної та облікової політики підприємства.

При використанні первинних лісових ресурсів деревного походження на різних етапах життєвого циклу підприємства лісового господарства можуть отримувати такі вторинні лісові ресурси, як деревина, живиця, соки, шишки, квіти, насіння, горіхи, лісовий садивний матеріал, кору, деревну зелень, очерет тощо. Крім того, розглядаючи класифікацію лісових ресурсів, не можна забувати про такі корисні та важливі для суспільства продукти лісу, як гриби, ягоди, лікарські рослини та інші продукти лісу недеревного походження. В основу поділу їх на первинні та вторинні покладено припущення, що лісові ресурси недеревного походження у лісовому господарстві виникають природним шляхом, а тому такі первинні лісові ресурси, як дикорослі ягідники, лікарські трави тощо, є джерелом вторинних (насіння, квіти, плоди, їстівні гриби та інша зібрана продукція недеревного походження). Таким чином, лісові ресурси деревного та недеревного походження бувають як первинні, так і вторинні.

Лісові ресурси можуть використовуватись як для задоволення особистих потреб населення, так можуть і здаватись організованим заготівельникам. Проте існує проблема відсутності в нормативних матеріалах чіткого розподілу лісових ресурсів за їх кількісними і якісними показниками [5, с. 76]. Відсутність повного чіткого переліку лісових ресурсів за природними зонами та їх групування за відповідними класифікаційними ознаками веде до відсутності складу лісових ресурсів за регіонами та в кожному підприємстві лісового господарства. А відсутність єдиних кількісних та якісних показників виміру негативно впливає на планування, облік, контроль та аналіз освоєння лісових ресурсів, що веде до зловживань, зниження доходності підприємств лісового господарства. Лише чіткий перелік лісових ресурсів за природними зонами, групування за визначеними класифікаційними ознаками з відображенням єдиних уніфікованих кількісних та якісних показників виміру буде запорукою їх ефективного освоєння та раціонального

Таблиця 1

Склад лісових ресурсів за послідовністю надходження в господарський обіг

Види лісових ресурсів	Лісові ресурси деревного походження	Лісові ресурси недеревного походження, залучені до господарського обігу	Відповідність об'єктам бухгалтерського обліку
Первинні лісові ресурси	Деревостани, незімкнуті лісові культури, культури у лісових розсадниках та на плантаціях, життєздатний природний підріст тощо	Культурні та дикорослі ягідники, лікарські трави тощо	Необоротні активи (довгострокові біологічні активи), оборотні активи (поточні біологічні активи), непередбачені активи
Вторинні лісові ресурси	Деревина, живиця, соки, шишки, квіти, насіння деревних та чагарникових порід, горіхи, лісовий садивний матеріал, кора, деревна зелень, хворост тощо	Їстівні гриби, насіння та квіти лікарських трав, плоди та інша зібрана продукція лісу недеревного походження	Оборотні активи (готова продукція лісового господарства або окремого переділу, додаткові біологічні активи, продукти переробки)

Джерело: авторська розробка.

використання як в межах країни, так і кожного підприємства зокрема.

Особливо поза увагою усіх цих процесів залишаються лісові ресурси недеревного походження. Поширення тих чи інших видів лісових ресурсів недеревного походження на територіях підприємств лісового господарства відмічають у таксаційних картках та пояснювальних записках до таксаційних описів. Інформація про наявні лісові ресурси недеревного походження може бути корисною для організації їх раціонального освоєння, що є вагомим додатковим джерелом підвищення доходності та прибутковості підприємств лісового господарства.

Серед лісових ресурсів недеревного походження особливе впадання серед людей припадає на гриби. За смаковими властивостями гриби поділяють на чотири категорії. До першої належать найбільш цінні за смаковими і поживними якостями: білий гриб, хрящ-молочник справжній, рижик; до другої – підберезник, масляк, печериця, польський гриб, синяк; до третьої категорії – моховик, більшість сиріжок, лисичка, опеньок осінній; до четвертої – козяк, глива, опеньок літній, баран-гриб та інші, які використовуються головним чином для соління. Повної згоди щодо складу кожної категорії як у літературі, так і на практиці, поки що не існує. Класифікація, яка застосовується зараз, складена досить давно, у зв'язку з чим деякі гриби, які широко використовуються зараз у різних галузях економіки, незаслужено залишилися на нижчих сходинках. Як справедливо зауважують Сенько Є. І. та Фурдичко О. І. [5, с. 10], заслуговують на значне підвищення в ранзі глива, а також печериці, сиріжки. Одночасно деякі гриби доцільно було б понизити у ранзі, а свинушку слід виключити із числа їстівних. На думку авторів, настав час затвердити єдину класифікацію господарської цінності грибів, усебічно враховуючи їх господарське значення.

З метою ведення бухгалтерського обліку корисною є класифікація лісових ресурсів недеревного походження за ознакою їх можливого господарського використання. Відповідно до рівня розвитку науки, техніки та суспільства такі лісові ресурси недеревного походження можна поділяти на залучені до господарського використання, частково залучені та незалучені, які є резервами та потенційними ресурсами. Лісові ресурси, які залучені до господарського використання, обліковуються в частині їх фактичної заготівлі та є активами підприємства. У бухгалтерському обліку такі ресурси можуть бути оцінені та зображені за фактичною собівартістю їх заготівлі. Звичайно це є досить дохідна та високорентабельна частина лісових ресурсів, оскільки ціна фактичної їх реалізації значно перевищує витрати на заготівлю. Освоєння недеревних лісових ресурсів здійснюється на підставі дозвільних документів, які представляють собою спеціальні дозволи (лісові квитки) або встановлені норми (для безоплатного збору певних видів недеревних лісових ресурсів) і передбачають обмеження у використанні лісових ресурсів, що знаходяться у віданні підприємств лісового господарства. Видаються вони органами виконавчої влади з питань

лісового господарства Автономної Республіки Крим, територіальними органами центрального органу виконавчої влади з питань лісового господарства та власниками лісів чи постійними лісокористувачами.

Таким чином, класифікація лісових ресурсів недеревного походження за ознакою їх можливого використання важлива як з огляду планування такої діяльності, обліку використання, так і для пошуку ринків збуту та розрахунків з бюджетом.

Взагалі, на етапі фактичного використання лісові ресурси використовуються не лише для задоволення особистих потреб населення (загальне використання лісових ресурсів), але і збираються організованими заготівельниками, отже, приймають форму продукції (спеціальне використання лісових ресурсів). Така інформація важлива не лише з огляду планування раціонального освоєння лісових ресурсів, але і для планування розрахунків з бюджетом щодо рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, оскільки, відповідно до Лісового кодексу України [8], споживання лісових ресурсів у порядку спеціального використання, крім розміщення пасік, є платним і проводиться на виділеній лісовій ділянці за спеціальним дозволом (лісорубний квиток (ордер), лісовий квиток).

ВИСНОВКИ

Для відображення та узагальнення інформації про лісові ресурси в бухгалтерському обліку, планування витрат і доходів, аналізу діяльності підприємства з метою ефективного управління особливого значення набуває їх класифікація. Оптимізація інформаційного забезпечення для ефективного аналітичного погляду та контролю дозволяє своєчасно приймати дієві управлінські рішення, що дають можливість суттєво підвищити ефективність суб'єкта господарювання, одночасно збільшуючи його доходи. Шляхом класифікації аналітичної інформації щодо наявності та заготівлі лісових ресурсів рекомендовано формування інформаційного забезпечення управління підприємствами лісового господарства. Класифікація лісових ресурсів за послідовністю надходження в господарський обіг: на первинні та вторинні; за походженням: на деревні, недеревні та тварини і птиці; за ознакою їх можливого господарського використання: залучені до господарського використання, частково залучені та незалучені, які є резервами і потенційними ресурсами, та за смаковими властивостями, враховуючи їх господарське значення, є визначальною для планування раціонального їх освоєння, обліку і контролю за використанням та розрахунків з бюджетом щодо рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є проектування методів і технологій відображення лісових ресурсів як структурованого об'єкта бухгалтерського обліку підприємств лісового господарства. Для інтеграції лісових ресурсів в облікову систему існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та уточненні понятійного апарату, складу лісових ресурсів, розробці єдиних кількісних та якісних показників виміру для однозначного і логічного використання отриманих результатів у практичній діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Обозов Н. А.** Организация побочных пользований и специализированных хозяйств / Н. А. Обозов.– М. : Лесная промышленность, 1974.– 255 с.
2. **Поздняков Л. К.** Лесное ресурсоведение / Л. К. Поздняков. – Новосибирск : Изд-во «Наука», 1973.– 119 с.
3. **Пономаренко Т. І.** Управління відтворенням лісових біологічних активів: обліково-аналітичне забезпечення : монографія / Т. І. Пономаренко, В. К. Савчук. – К. : Аграр Медіа Груп, 2010. – С. 218.
4. Лісова політика: теорія і практика : кол. монографія / [Синякевич І. М., Соловій І. П., Врублевська О. В., Дейнека А. М., Польовський А. М., Павліщук О. П., Белінський І. Г., Дячишин О. В., Головка А. А., Дудюк В. С., Холявка В. З., Сенько Є. І.] / Під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. М. Синякевича. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 612 с.
5. **Сенько Є. І.** Економіка комплексного використання і відтворення харчових ресурсів лісу / Є. І. Сенько, О. І. Фурдичко.– Львів : Місіонер, 1996.– 296 с.
6. **Телишевский Д. А.** Заготовка недревесной продукции леса / Д. А. Телишевский.– М.: Изд-во «Лесная промышленность», 1973.– 64 с.
7. **Туниця Ю. Ю.** Екологія і ринок: подолання суперечностей / Ю. Ю. Туниця. – К. : Знання, 2006. – 314 с.
8. Лісовий кодекс України: станом на 01.01.2015 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
9. Податковий кодекс України: станом на 11.06.2015 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page32>

REFERENCES

- [Legal Act of Ukraine] (2015). Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
- [Legal Act of Ukraine] (2015). Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page3>
- Obozov, N. A. *Organizatsiia pobochnykh polzovaniy i spetsializirovannykh khoziaystv* [Organization of side areas and specialized farms]. Moscow: Lesnaia promyshlennost, 1974.
- Ponomarenko, T. I. *Upravlinnia vidtvorenniam lisovykh biologichnykh aktyviv: oblikovo-analitychne zabezpechennia* [Management of forest biological reproduction assets: accounting and analytical support]. Kyiv: Ahrar Media Hrup, 2010.
- Pozdniakov, L. K. *Lesnoe resursovedenie* [Forestry resourcing]. Novosibirsk: Nauka, 1973.
- Syniakevych, I. M. et al. *Lisova polityka: teoriia i praktyka* [Forest Policy: Theory and Practice]. Lviv: Piramida, 2008.
- Senko, Ye. I., and Furdychko, O. I. *Ekonomika kompleksnoho vykorystannia i vidtvorennia kharchovykh resursiv lisu* [Economy complex use and reproduction of food resources of the forest]. Lviv: Misioner, 1996.
- Telishevskiy, D. A. *Zagotovka nedrevesnoy produktsii lesa* [Harvesting of non-timber forest products]. Moscow: Lesnaia promyshlennost, 1973.
- Tunytsia, Yu. Yu. *Ekoekonomika i rynek: podolannia superechnosti* [Ekoekonomika and market: overcoming contradictions]. Kyiv: Znannia, 2006.

ЕКОНОМІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕНЕРГОРИНКУ УКРАЇНИ

© 2015 ВІНОГРАДОВ В. В.

УДК 339.97

Виноградов В. В. Економічна детермінанта як фактор розвитку енергоринку України

Метою статті є дослідження впливу економічної детермінанти на розвиток енергоринку України. Ґрунтуючись на аналізі наукових праць фахівців та власних розрахунках автора у статті досліджено енергетичний баланс України; наочно представлено споживання первинних енергоресурсів в Україні в динаміці; розраховано прогноз споживання первинних енергоресурсів і кінцевого споживання палива та енергії до 2018 р.; продемонстровано стан використання енергоресурсів в Україні та інших країнах світу, що характеризує рівень економічного розвитку країни та добробуту її громадян; встановлено тенденції взаємозалежності зростання економіки та розвитку енергетичного ринку України, вплив економічного чинника на розвиток енергоринку; досліджено урядові програми, направлені на підвищення енергоефективності та енергонезалежності країни. Проведене дослідження показало перспективи вирішення енергетичних проблем України завдяки впровадженню енергозбереження з використанням наявної бази енергетичного машинобудування, науково-дослідного супроводження інноваційних програм, спрямованих на зниження енергоємності виробництва з використанням наукового та кадрового потенціалів.

Ключові слова: ВВП, енергоринок, енергоємність, економічна детермінанта.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Виноградов Володимир Володимирович – магістр, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)
E-mail: UA.Vladymyr.ua@gmail.com

УДК 339.97

UDC 339.97

Виноградов В. В. Экономическая детерминанта как фактор развития энергорынка Украины

Целью статьи является исследование влияния экономической детерминанты на развитие энергорынка Украины. Основываясь на научных работах специалистов и на собственных расчетах автора, в статье исследован энергетический баланс Украины; наглядно представлено потребление первичных энергоресурсов в Украине в динамике; рассчитан прогноз потребления первичных энергоресурсов и конечного потребления топлива и энергии до 2018 г.; продемонстрировано состояние использования энергоресурсов в Украине и других странах мира, характеризующее уровень экономического развития страны и благосостояния ее граждан; установлены тенденции взаимозависимости роста экономики и развития энергетического рынка Украины, влияние экономического фактора на развитие энергорынка; исследованы правительственные программы, направленные на повышение энергоэффективности и энергонезависимости страны. Проведенное исследование показало перспективы решения энергетических проблем Украины за счет внедрения энергосбережения с использованием имеющейся базы энергетического машиностроения, научно-исследовательского сопровождения инновационных программ, направленных на снижение энергоёмкости производства с использованием научного и кадрового потенциалов.

Ключевые слова: ВВП, энергорынок, энергоёмкость, экономическая детерминанта.

Рис.: 5. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Виноградов Владимир Владимирович – магистр, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)
E-mail: UA.Vladymyr.ua@gmail.com

Vynogradov V. V. Economic Determinant as a Factor in the Development of the Energy Market of Ukraine

The article is aimed at studying the impact of the economic determinant on the development of the energy market of Ukraine. Based on both scientific studies of specialists and the author's own calculations, the article researches the energy balance of Ukraine; the use of primary energy in Ukraine is visualized in dynamics; a forecast of primary energy consumption and final consumption of both fuel and energy up to 2018 has been calculated; the state of energy use in Ukraine and other countries of the world, which is characteristic for the level of economic development of country and welfare of its citizens, has been evidenced; trends of the interdependence between economic growth and development of the Ukrainian energy market, the influence of economic factor on development of the energy market have been determined; the government programs, aimed at increasing energy efficiency and energy independence of the country, have been explored. The conducted research displayed prospects for solving the energy problems of Ukraine through the introduction of energy saving by using existing base of power engineering, research support of innovation programs, aimed at reducing the energy intensity of production with the use of both scientific and staff potentials.

Key words: GDP, energy market, energy intensity, economic determinant.

Pic.: 5. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Vynogradov Volodymyr V. – Master, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)
E-mail: UA.Vladymyr.ua@gmail.com

Нова енергетична епоха, в яку вступив світ, характеризується динамічним зростанням споживання енергоресурсів. Розвиток суспільства і зростання чисельності населення планети вимагають ефективного використання природних ресурсів, прийняття нових, інноваційних рішень для задоволення потреб у електроенергетичних потужностях, з урахуванням зменшення шкідливого навантаження на природне середовище і проведення модернізації в енергетиці відповідно до вимог сьогодення.

Динамічне збільшення споживання енергетичних ресурсів безпосередньо пов'язане зі зростанням світової економіки, що веде до конкуренції на світових ринках енергоносіїв і намагання країн спростити доступ до

покладів вуглецевих ресурсів із застосуванням політичних, економічних або інших важелів впливу на країни з такими ресурсами.

Паливо-енергетичний комплекс України лише частково забезпечений власними енергоресурсами, тому особлива увага вітчизняних фахівців сконцентрована на постачанні енергоресурсів до країни. Таке становище є характерною рисою для України та інших пострадянських республік, де енергопостачання планувалося централізовано, а попит на енергію залежав від постачання. Натомість у країнах з ринковою економікою саме попит на енергію визначає потребу, тому сьогодення вимагає приділяти більше уваги еволюції попиту на енергію.

Вітчизняні дослідні установи й окремі фахівці приділяють значну увагу питанням енергозабезпечення та енергетичної безпеки країни. Відомими з цих питань є роботи Бурлака В. Г., Власюка О. С., Гінайло В. О., Дорошкевича А. З., Ермілова С. Ф., Жовтянського В. А., Земляного М. Г., Ковалка М. М., Кулика М. М., Луцишина З. О., Прейгера Д. К., Стогнія Б. С., Суходолі О. М., Шевцова А. І., Шидловського А. К. У країнах СНД проблеми розвитку світової енергетики вивчають Бушуєв В. В., Громов А. І., Іванов О. С., Курічев М. К., Меламед А. Б., Суслов М. І.

У сучасних умовах, які характеризуються вичерпаністю вуглеводневих ресурсів, очевидною стала потреба дослідження взаємозалежності зростання економіки країни та розвитку енергоринку країни.

Метою статті є дослідження впливу економічної детермінанти на розвиток енергоринку України.

Енергетична безпека є пріоритетним напрямом у розвитку економіки держав світу, і це стосується як країн зі значними покладами вуглеводневих ресурсів, так і країн, які мають їх недостатньо. Тому на фоні проблеми вичерпності традиційних енергоресурсів загальносвітовою тенденцією в енергетичній політиці є впровадження енергозбереження.

Зі зростанням світової економіки значно збільшується споживання енергоресурсів, загострюється боротьба за доступ до вуглеводневих енергоносіїв, посилюється конкуренція на енергетичних ринках. Водночас сталість світового забезпечення енергоресурсами піддається впливу таких чинників, як зростаючі ціни на енергоносії, інвестиційні ризики, зношеність видобувної та трубопровідної інфраструктури, виснаженість запасів традиційних енергоресурсів, зростання екологічних проблем тощо.

На сьогодні основною ознакою світового паливно-енергетичного комплексу є його поляризація: на одному полюсі знаходяться розвинені країни з високим рівнем енергозабезпечення, на другому – більшість країн, що розвиваються і перебувають в енергетичній бідності. Існування таких полюсів призводять до підвищеної міжнародної напруги.

Україна є «енергозалежною країною та імпортує близько 70% обсягу природного газу власного споживання, водночас енергоемність вітчизняної економіки в 3-4 рази перевищує відповідні показники економічно розвинутих країн, що робить Україну надзвичайно чутливою до умов імпортування природного газу та унеможливає гарантування нормальних умов життєдіяльності громадян та установ бюджетної сфери» [6].

Однією з умов сталого розвитку України є вирішення проблем енергоемності виробництва та енергозабезпечення економіки, яким протягом тривалого часу не було приділено достатньої уваги, що є загрозою економічній і національній безпеці. Успішність політики енергоефективності залежатиме від структурних змін у енергетичному балансі України та впровадження інновацій у енергозбереженні.

Наприклад, «в енергетичному балансі України за 2013 рік обсяг загального постачання первинної енергії

становив 115,9 млн тне, що на 5,4% менше, ніж у 2012 році. Постачання первинної енергії у 2013 році характеризувалось структурними змінами: зменшенням частки природного газу до 34,1%, атомної енергії до 18,9%, нафти до 8,5%, при одночасному зростанні частки основного за обсягом джерела енергії – вугілля – до 35,8%. Частка відновлюваних джерел енергії збільшилася до 2,7%» [8].

Одним із головних завдань вітчизняної енергетичної політики є використання відновлюваних джерел енергії та нетрадиційних джерел енергії, які заощаджують традиційні паливно-енергетичні ресурси та поліпшують стан навколишнього середовища. «Збільшення обсягів використання відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі України дасть змогу змінити структуру кінцевого споживання енергоресурсів, що сприятиме зміцненню енергетичної незалежності держави» [6].

С. В. Ішков у своїй роботі [1], дослідивши тенденції виробництва, споживання, експорту та імпорту енергоносіїв у 1979–2012 роках і сучасний стан світового ринку енергоресурсів, дійшов висновку, що на розвиток світового ринку енергоносіїв впливають такі детермінанти, як економічна (відмінність галузевих структур економік країн, від яких залежить місце цих країн на світовому енергоринку), природно-географічна (непрорційність розташування покладів природних ресурсів і особливості їх видобутку), технологічна (розвиток технологій та стан енергетичного ринку країни) та фактор навколишнього середовища (вплив окремих енергоресурсів на навколишнє середовище, ставлення людства до необхідності впровадження екологічних програм). Ці детермінанти формують сучасний розвиток світового ринку енергетики, якому притаманні такі тенденції: збільшення споживання енергоресурсів; активність видобутку покладів викопних енергоресурсів, що прискорює їх вичерпність; перевага у загальносвітовому балансі таких енергоносіїв, як нафта та природний газ; структурні зміни позиціях серед споживачів, імпортерів та виробників окремих видів енергоресурсів, а саме – вихід у першість Китаю та Індії; стале зростання на світовому ринку енергоносіїв частки енергії з поновлюваних джерел; темпи розвитку світової торгівлі енергоресурсів випереджають темпи зростання обсягів їх виробництва; збереження переваги розвинених країн в імпорті ПЕР та експорті перероблених енергоресурсів, а країн, менш розвинених, – в експорті необроблених та імпорті оброблених енергоресурсів [1, с. 195].

Україна є другою за величиною території країною Європи з населенням майже 43 млн осіб і розташована на стратегічно важливому перехресті шляхів між Європейським Союзом, Російською Федерацією та регіонами Чорного і Каспійського морів. Україна має багаті мінеральні та енергетичні ресурси, і сама є великим енергетичним ринком. Через Україну проходить важливий транзит природного газу з Російської Федерації до ринків Європи. Вона має можливість суттєво наростити власний видобуток природного газу, скоротити його споживання, зокрема в житловому секторі, і в подальшому вийти на повне покриття внутрішніх потреб, що є

шляхом до повної відмови від імпорту природного газу і до енергетичної незалежності. Таким чином, на енергоринок України впливають детермінанти, притаманні загальносвітовому енергетичному ринку: економічна, природно-географічна, технологічна, екологічна. Зупинимось та дослідимо взаємозалежність зростання економіки та розвитку енергоринок країни.

Енергетичний баланс України, як і більшості країн Європи, складається з вуглеводневих енергоносіїв: нафти, газу і вугілля.

Динаміка споживання первинних енергоресурсів в Україні у період 2005 – 2013 рр. (рис. 1) показує зміни на енергетичному ринку за останнє десятиріччя, зокрема відображає значне зменшення споживання ПЕР протягом цього часу, і особливо у період кризи 2008 – 2009 рр.

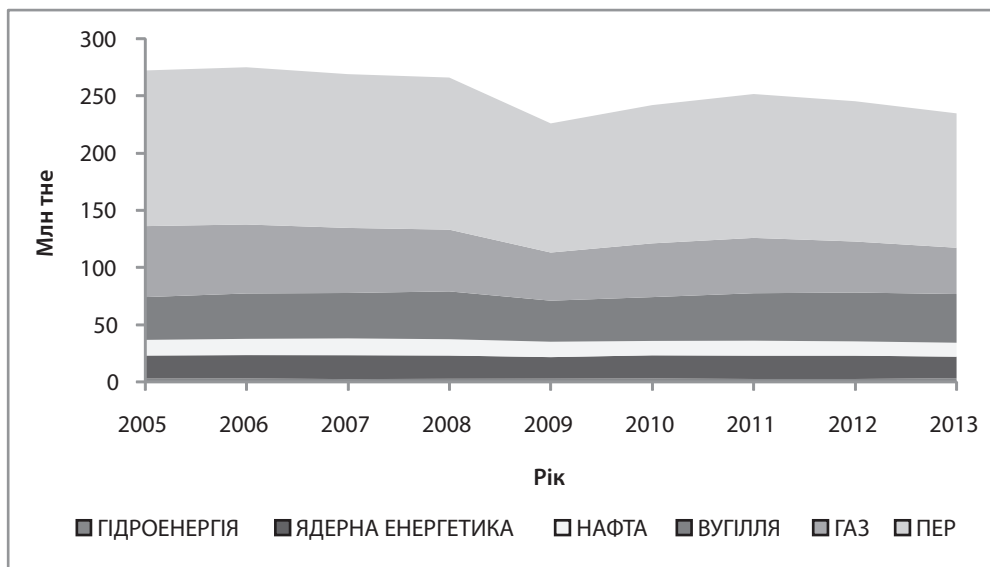
Зупинимось детальніше і проаналізуємо зв'язок між темпами зростання ВВП і споживанням первинних енергоресурсів, для чого розрахуємо коефіцієнт

кореляції по основних видах енергоресурсів за даними, наведеними в табл. 1, і зробимо відповідні висновки.

На рис. 2 відображено динаміку зростання ВВП і споживання ПЕР в Україні, які показують взаємозалежність між зростанням ВВП і споживанням ПЕР.

Ця взаємозалежність підтверджується проведенням автором кореляційним аналізом на основі даних табл. 1, який дав такий результат: $R = -0,692$. Такий коефіцієнт кореляції, взятий по модулю, свідчить про те, що між досліджуваними показниками, а саме: зростанням ВВП і споживанням ПЕР існує зв'язок, який може характеризуватися середнім ступенем кореляції (коефіцієнт кореляції $0,50 \leq R \leq 0,7$). При цьому коефіцієнт кореляції має негативний значення, тобто взаємозалежність від'ємна (зворотна), а саме – чим вище ВВП України, тим менше споживалось ПЕР.

Результати кореляційного аналізу показали наявний зв'язок між динамікою споживання первинних енергоресурсів з динамікою зростання економіки (табл. 2),

Примітка: тне – тонн нафтового еквівалента; ПЕР – первинні енергоресурси.

Рис. 1. Споживання первинних енергоресурсів в Україні у 2005 – 2013 рр. [3]

Таблиця 1

Динаміка зростання ВВПта споживання енергоресурсів в Україні

Рік	ВВП України, млн грн	Споживання енергоресурсів в Україні, млн тне					
		ПЕР	Нафта	Газ	Вугілля	Ядерна	Гідро
2005	441452	136,1	13,7	62,1	37,4	20,1	2,8
2006	544153	137,5	14,2	60,3	39,7	20,4	2,9
2007	720731	134,5	14,7	56,9	39,7	20,9	2,3
2008	948056	133,0	14,3	54,0	41,8	20,3	2,6
2009	913345	112,9	13,5	42,1	35,9	18,8	2,7
2010	1082569	120,9	12,6	47,0	38,3	20,2	2,9
2011	1302079	125,8	13,1	48,4	41,5	20,4	2,4
2012	1411238	122,7	12,5	44,6	42,7	20,4	2,4
2013	1454931	117,5	12,2	40,5	42,6	18,8	3,1

Джерело: складено автором за матеріалами [3].

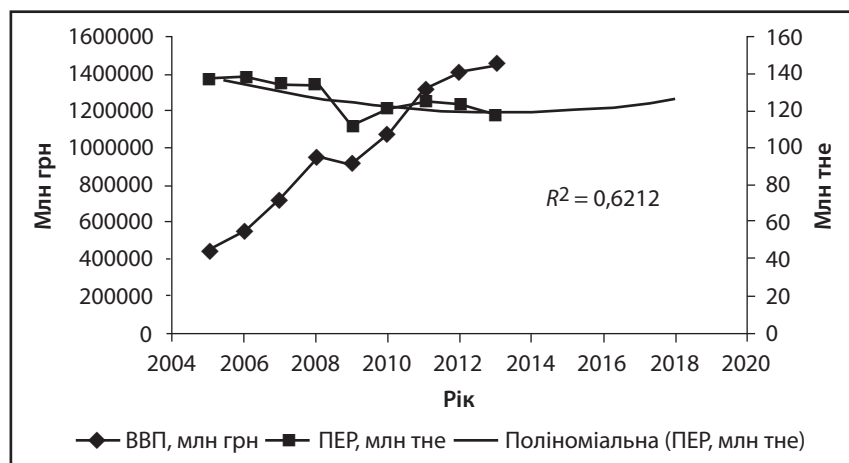

Рис. 2. Прогноз споживання ПЕР в Україні до 2018 р. [3]

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між параметрами зростання економіки та споживання первинних енергоресурсів в Україні

Пари динамічних змінних – темпів приросту	Коефіцієнт кореляції	Ступень кореляції
ВВП і споживання первинних енергоресурсів	-0,6920	середній
ВВП і споживання нафти	-0,7799	високий
ВВП і споживання природного газу	-0,8589	високий
ВВП і споживання вугілля	0,6423	середній
ВВП і споживання ядерної енергії	-0,2961	слабкий
ВВП і споживання гідроелектроенергії	-0,0619	дуже слабкий

Джерело: складено автором за матеріалами [3].

при цьому споживання нафти і газу має високу від’ємну взаємозалежність з темпами зростання економіки країни, а саме – чим вище показники зростання економіки, тим менше споживалось енергоресурсу в країні. Тоді як споживання вугілля має середню пропорційну взаємозалежність з темпами зростання економіки країни, а саме – чим вище показники зростання економіки, тим більше споживалось вугілля. Динаміка споживання ядерної електроенергії має слабку, а споживання гідроелектроенергії – дуже слабку від’ємну взаємозалежність з темпами зростання економіки країни.

Отже результат кореляційного аналізу показав, що динаміка споживання первинних енергоресурсів (нафти, природного газу та вугілля) пов’язана з динамікою зростання економіки країни, тоді як динаміка споживання енергії з інших джерел (ядерна енергія та гідроенергія) не є взаємозалежною з темпами зростання економіки України.

На основі статистичних даних Державної служби статистики України автором було побудовано тренди, що відображають динаміку зміни ВВП та кінцевого споживання палива та енергії за період 2005–2013 рр. (рис. 3).

За наведеними даними (рис. 3) можна спрогнозувати, що попри різноспрямовані тренди ВВП та кінцевого споживання палива та енергії, тенденції цих трендів співпадають. Тобто різкому падінню ВВП, викликаному кризою у 2009 р., відповідає досить різке падіння кінцевого споживання палива та енергії, а більш повільні темпи зростання ВВП України у 2011–2013 рр. супро-

воджуються відносно рівною тенденцією руху кінцевого споживання палива та енергії, без різких змін, і ця тенденція, за прогнозами автора, збережеться до 2018 р.

Ця взаємозалежність підтверджується проведеним автором кореляційним аналізом, що на основі вищепредставлених даних дав такий результат: $R = -0,6933$. Такий коефіцієнт кореляції, взятий по модулю, свідчить про те, що між досліджуваними показниками, а саме – ВВП України та кінцевим споживанням палива та енергії існує зв’язок, яких може характеризуватися середнім ступенем кореляції.

Загальний рівень енергозалежності України сьогодні становить 55%, що в цілому відповідає середньоєвропейському рівню. Але за обсягами споживання енергоресурсів та ефективністю їхнього використання, що характеризують рівень економічного розвитку країни та добробуту її громадян, Україна відстає від європейських та інших розвинених країн (рис. 4).

Отже цей показник для України становить 1,28 тне/дол. і є в рази більший, ніж у розвинутих країнах (наприклад, у Німеччині – 0,1 тне/дол., у США – 0,15 тне/дол.). При цьому слід визначити, що такі показники енергоємності ВВП характерні для країн пострадянського простору, наприклад, енергоємність ВВП у Туркменістані – 1,51 тне/дол., в Узбекистані – 1,92 тне/дол., у Російській Федерації – 0,77 тне/дол., у Білорусі – 0,66 тне/дол., що пов’язано з великою енергоємністю основних фондів, відсутністю модернізації та впровадження інноваційних технологій енергозбереження.

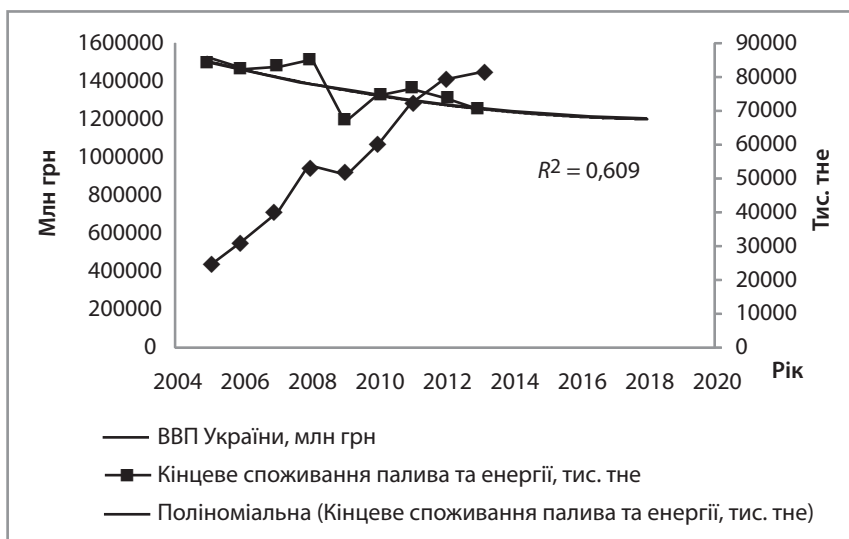

Рис. 3. Прогноз кінцевого споживання палива та енергії до 2018 р. [3]

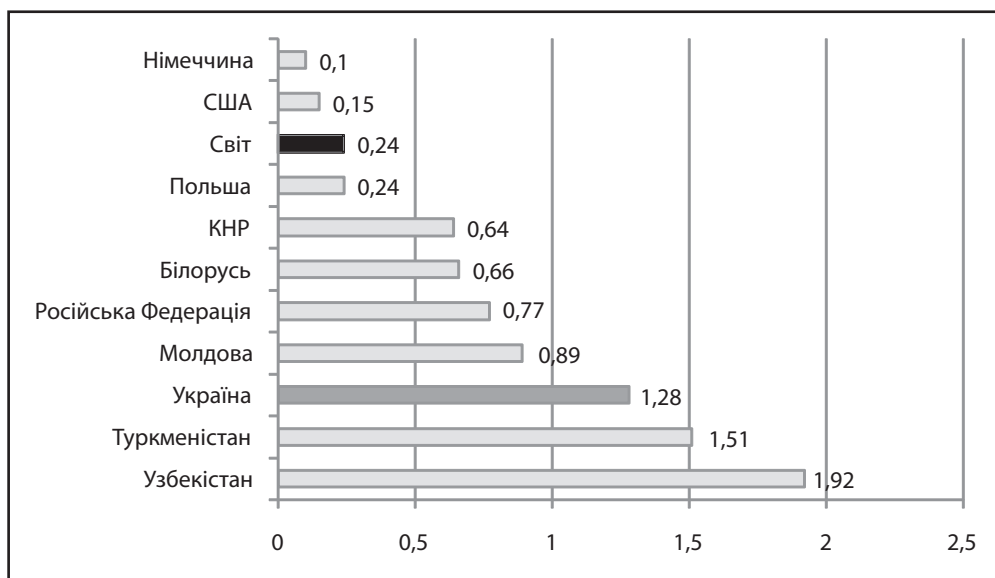

Рис. 4. Енергоємність ВВП у 2013 р., тне/дол. [5]

При цьому динаміка енергоємності ВВП України є позитивною (рис. 5), і ця динаміка спостерігається протягом останнього десятиріччя, що пов'язано з розробкою і впровадженням енергозберігаючих програм. Проте з 2009 р. темп зниження енергоємності сповільнився, що потребує кардинальних змін і модернізації економіки.

Важливим кроком для енергетики країни стало прийняття «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» [7], яка з урахуванням світових тенденцій накреслила основні напрямки розвитку вітчизняного ПЕК та національної енергетичної політики з метою забезпечення сталого розвитку соціальної сфери та економіки країни, зокрема визначила вагому роль відновлюваних джерел енергії для підвищення рівня енергетичної безпеки країни і зменшення негативного впливу генерації енергії на природне середовище. Також визначено, що інтенсивне застосування відновлюваних джерел енергії в Україні має не тільки позитивний вплив на екологічний стан на регіональному рівні, а і є ваго-

мим чинником протидії глобальним змінам клімату і покращення загального екологічного стану в Європі.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 902-р від 1 жовтня 2014 р. затверджено Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року та План заходів з реалізації Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, у відповідності до яких визначено пріоритетні напрями для проведення політики підвищення енергоефективності України, розраховано, що реалізація в повному обсязі положень Національного плану дій дасть змогу: підвищити енергетичну незалежність України; збільшити до 11% у структурі загального кінцевого енергоспоживання частку енергоносіїв, вироблених з відновлюваних джерел енергії до 2020 року; зменшити у структурі паливно-енергетичного балансу України використання традиційних енергоносіїв; удосконалити механізм державного управління і регулювання у сфері відновлюваних джерел енергії; підвищити рівень конкурентоспроможності економіки України; зменшити навантаження

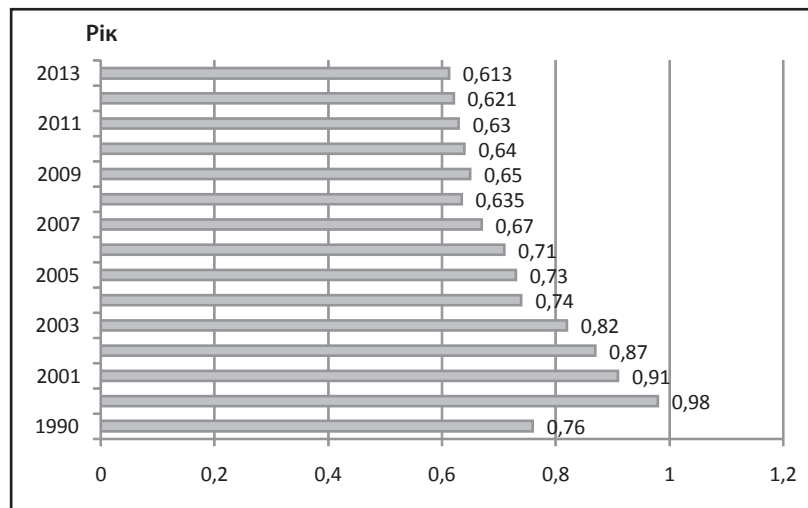

Рис. 5. Динаміка енергоємності ВВП України (у цінах 2002 р.) (кг у.п./грн) [3]

на навколишнє середовище за рахунок зниження викидів продуктів згорання у атмосферу; модернізувати основні фонди в енергетиці України; створити додаткові робочі місця в енергетиці та інших галузях промисловості [6].

ВИСНОВКИ

Приведене дослідження показало, що має місце взаємний детермінуючий вплив темпів зростання економіки України та темпів зростання обсягів споживання нафти, природного газу та вугілля, що підтверджує вплив чинника економічного зростання на розвиток енергетики України. При цьому прискорення темпів економічного зростання зумовлює зменшення обсягів споживання енергоресурсів, що свідчить про життєві заходи із раціоналізації енергоспоживання, трансформації його ресурсної структури, підвищення енергоефективності економіки України.

Для вирішення енергетичних проблем Україна має використати такі переваги: достатні запаси вугілля і сировини для виробництва ядерного палива (уран, цирконій); вигідне географічне та геостратегічне положення; розвинуті транспортні потужності для транзиту й експорту нафти, газу, електроенергії та можливості для їх нарощування; розвинуту базу енергетичного машинобудування та його науково-дослідного супроводження; значний науковий та кадровий потенціал. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ішков С. В. Детермінанти та тенденції розвитку світової енергетики / С. В. Ішков // Вчені записки Університету «КРОК». – 2013. – Випуск 34. – С. 187 – 196.
2. Шевцов А. І. Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій : монографія / Авт. кол.: А.І.Шевцов, М.Г.Земляний, А.З.Дорошкевич, Т.В.Ряuzова, В.В.Вербинський, В. О. Бараннік ; за заг. ред. А. І. Шевцова. – Дніпропетровськ : ДФ НІСД, 2008. – 208 с.
3. Державна служба статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
4. BP Statistical Review of World Energy June 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bp.com/content/dam/>

[bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf](http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf)

5. Key World Energy Statistics 2014 / OECF/MEA 2014 / IEA PUBLICATIONS, 9 rue de la Fédération, 75739 Paris Cedex 15. – Printed in France by IEA, November 2014. – 82 p.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року та Плану заходів з реалізації Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року» від 1.10.2014 р. № 902-р // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 190.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» від 15.03.2006 р. № 145 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 17.

8. Енергетичний баланс України за 2013 рік / Державна служба статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

Науковий керівник: Данько Т. В., кандидат економічних наук, професор кафедри менеджменту ЗЕД та фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

REFERENCES

BP Statistical Review of World Energy. Ofitsiyniy sait. <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf>

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyniy sait. www.ukrstat.gov.ua

“Enerhetychniy balans Ukrainy za 2013 rik” [Energy balance of Ukraine for 2013]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyniy sait. www.ukrstat.gov.ua

Ishkov, S. V. “Determinanty i tendentsii razvitiya mirovoy energetiki” [Determinants and development trends of the global energy industry]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, no. 34 (2013).

Key World Energy Statistics 2014/ OECF/MEA 2014/IEA PUBLICATIONS, 9 rue de la Federation, 75739 Paris Cedex 15, Printed in France by IEA, November 2014. - 82 p.

[Legal Act of Ukraine] (2014).

[Legal Act of Ukraine] (2006).

Shevtsov, A. I. *Perspektyvy enerhozabezpechennia Ukrainy v konteksti svitovykh tendentsii* [Prospects of Ukraine in the energy context of global trends]. Dnipropetrovsk: DF NISD, 2008.

РАСЧЕТНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЛУАТАЦИИ САМОЛЕТОВ АРМЯНСКОЙ АВИАКОМПАНИИ

© 2015 ХАЧАТРЯН Г. А.

УДК 656.7.004(479.25)

Хачатрян Г. А. Расчетные результаты эксплуатации самолетов армянской авиакомпании

Во всем мире с каждым годом наблюдается рост объемов воздушных перевозок. В условиях роста мировых авиаперевозок Армения не может не наращивать объемы своего рынка авиаперевозок. Соответствующие показатели роста будут доступны при условии пополнения парков авиакомпаний современными конкурентоспособными магистральными и региональными самолетами. Из этого вытекает естественная необходимость расширения, обновления и модернизации собственного авиапарка. Так как в Армении сейчас нет ни одной действующей национальной авиакомпании, то исследования, посвященные поиску показателей производственной и хозяйственной деятельности будущих авиакомпаний (для научного обоснования целесообразности их появления на основе объективных расчетов), являются весьма актуальными. Расчетные результаты эксплуатации самолетов авиакомпании, как часть будущего бизнес-плана для инвесторов или управляющего состава предприятия, помогут решить задачу определения конкретных направлений деятельности авиакомпании, целевых рынков и места компании на рынках. В статье представлены расчетные результаты эксплуатации самолетов армянской авиакомпании для их сравнительного анализа. Показаны самые эффективные направления рейсов и типы самолетов, целесообразных для эксплуатации на них.

Ключевые слова: авиакомпания, бизнес-план, парк самолетов, маршрут, показатели, эффективность.

Табл.: 14. **Библ.:** 13.

Хачатрян Гегам Ашотович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра эксплуатации и управления воздушного транспорта, Армянский национальный политехнический университет (ул. Теряна, 105, Ереван, 0009, Армения)

E-mail: kga60@mail.ru

УДК 656.7.004(479.25)

Хачатрян Г. А. Розрахункові результати експлуатації літаків вірменської авіакомпанії

У всьому світі з кожним роком спостерігається зростання обсягів повітряних перевезень. В умовах зростання світових авіаперевезень Вірменія не може не нарощувати обсяги свого ринку авіаперевезень. Відповідні показники зростання будуть доступні за умови поповнення парків авіакомпаній сучасними конкурентоспроможними магистральними та регіональними літаками. З цього випливає природна необхідність розширення, оновлення та модернізації власного авіапарку. Оскільки у Вірменії зараз немає жодної діючої національної авіакомпанії, то дослідження, присвячені пошуку показників виробничої та господарської діяльності майбутніх авіакомпаній (для наукового обґрунтування доцільності їх появи на основі об'єктивних розрахунків), є вельми актуальними. Розрахункові результати експлуатації літаків авіакомпанії, як частина майбутнього бізнес-плану для інвесторів або керуючого складу підприємства, допоможуть визначити конкретні напрями діяльності авіакомпанії, цільові ринки та місце компанії на ринках. У статті представлено розрахункові результати експлуатації літаків вірменської авіакомпанії для їх порівняльного аналізу. Показано найефективніші напрями рейсів і типи літаків, найдоцільніших для експлуатації на них.

Ключові слова: авіакомпанія, бізнес-план, парк літаків, маршрут, показники, ефективність.

Табл.: 14. **Бібл.:** 13.

Хачатрян Гегам Ашотович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра експлуатації та управління повітряного транспорту, Вірменський національний політехнічний університет (вул. Теряна, 105, Єреван, 0009, Вірменія)

E-mail: kga60@mail.ru

UDC 656.7.004(479.25)

Khachatryan G. A. Estimated Results of Aircrafts Operation by Armenian Airline Company

The year by year growth of the air freight activities can be evidenced all over the world. In the context of global increase in the air transportation, growing of the air transportation market in Armenia appears inevitable as well. The corresponding growth indicators will be available provided that aircraft parks are replenished with the contemporary competitive mainline and regional aircrafts. It follows the natural need for expanding, renewing and upgrading the own aircraft park of the company. Since presently there is not a national airline company, operating in Armenia, the studies aimed at finding indicators of production and economic activities of future airline company (for the scientific substantiation of their appearance on the basis of objective calculations) are highly relevant. The estimated results of the airline company's aircrafts operation, as a part of the future business plan for investors or the management board of company, should help to solve the task of determining the specific areas of the airline's activity, target markets and place of the company in these markets. The article presents the estimated results of aircrafts operation by Armenian airline company for their comparative analysis. The most effective directions of flights together with aircraft types, suitable for operation on them, have been displayed.

Key words: airline company, business plan, aircraft park, flight, indicators, efficiency.

Tabl.: 14. **Bibl.:** 13.

Khachatryan Gegham A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of the Operation and Management of Air Transport, National Polytechnic University of Armenia (105 Teryan St, Yerevan, 0009, Armenia)

E-mail: kga60@mail.ru

Во всем мире год за годом наблюдается рост объемов воздушных перевозок. Это обусловлено ускорением течения жизни, ростом темпов жизненных процессов, ощущаемый во всех сферах. А ускорение хода изменений жизни создает объективную необходимость роста применения самого скоростного средства передвижения – воздушного транспорта. Об этом свидетельствуют различные расчеты, которые, в свою очередь, подтверждаются данными мировой статистики. «По прогнозам Международной организации гражданской авиации (ИКАО), объем мировых регулярных авиапере-

возок в ближайшие пять лет будет возрастать ежегодно в среднем на 5 процентов» [1, с. 51]. Отдельные заинтересованные субъекты хозяйствования, целью деятельности которых является удовлетворение спроса именно этой отрасли, тоже имеют расчеты своих прогнозов. «Аналитики компаний «Боинг», «Эрбас», «Роллс-Ройс» прогнозируют средний ежегодный рост пассажирских авиаперевозок до 2025 года в размере 4,8%» [1, с. 51]. Расчеты других исследователей показывают более солидные изменения, с соответствующими объемами роста. «Рынок коммерческой авиации очень быстро разви-

вается и, согласно прогнозам, количество рейсов к 2030 году возрастет минимум на 100%» [2, с. 2].

В России, имеющей самые большие связи с экономикой Армении, тоже замечается неуклонный и стабильный рост воздушных перевозок. За прошедшее десятилетие там наиболее быстро развивался международный сегмент рынка авиаперевозок. «Темпы роста перевозок российских авиакомпаний за 2001–2010 годы составили в среднем 6,5% в год по грузообороту и 10,7% в год по пассажирообороту. Это выше темпов роста мирового рынка примерно в 2,5 раза. Пассажирооборот российских авиакомпаний вырос за 2001–2010 годы в 2,8 раза, в то время как мировой рынок – в 1,5 раза» [3, с. 3]. В России тоже есть расчеты прогнозов, посвященных будущему авиаперевозок, основанных на статистических данных прошлого. «Средние темпы роста авиатранспортного рынка в период до 2030 года оцениваются в 7,5% в год» [3, с. 4].

Постановка проблемы. В условиях роста мировых авиаперевозок Армения не может не наращивать объемы своего рынка авиаперевозок. «Анализ статистики воздушных перевозок Армении показывает, что перевозки воздушным транспортом имеют тенденцию развития. По нашим расчетам, средний годовой рост пассажирских авиаперевозок аэропорта Звартноц за десять лет составил 7,7%» [4, с. 137]. Из этого вытекает естественная необходимость расширения, обновления и модернизации собственного авиапарка. Например, «Объем поставок пассажирских самолетов в российский парк активно растет, и достиг в 2011 году 149 самолетов. За 2006–2011 годы в российский парк было поставлено 557 пассажирских самолетов зарубежного производства и 40 новых отечественных самолетов. Поставки грузовых самолетов за этот период составили 18 западных и 9 новых российских самолетов» [3, с. 7]. Но, несмотря на свои внушительные объемы обновления, спрос на него более высок по сравнению с существующими темпами. «До 2015 г. ожидается прекращение эксплуатации большинства отечественных и зарубежных самолетов предыдущих поколений. Располагаемая провозная способность действующего сегодня парка к 2020 году сократится вдвое, в то время как потребная провозная мощность парка должна будет возрасти на 90%. Это определяет значительные потребности авиакомпаний в дальнейшем обновлении и расширении парка. Потребность авиакомпаний до 2020 г. составит 700–850 магистральных и 300–350 региональных самолета» [3, с. 10].

Перед отраслью мировых авиаперевозок остро стоит проблема обновления парков воздушных судов авиакомпаний, которая стала важнейшей особенно для воздушных флотов СНГ и России, так как большая часть их авиапарков составляют самолеты старого советского производства и российские новые, но неэффективные самолеты. «Учитывая списание устаревших типов воздушных судов в связи с отработкой ресурсов и потерей ими конкурентоспособности, потребность в поставках пассажирских самолетов российским авиакомпаниям оценивается в 1030–1200 ВС в период до 2020 года. Ожидается спрос на самолеты

различных классов пассажироместимости, который будет удовлетворяться за счет самолетов как отечественного, так и зарубежного производства» [3, с. 11]. Одной из параллельных с проблемой поставок самолетов является также проблема пополнения авиакомпаний летчиками, которая с такой же остротой стоит перед авиакомпаниями. «Для выполнения прогнозируемого объема перевозок летный состав авиакомпаний, начиная с 2013 года, должен ежегодно пополняться еще на 370–510 пилотов самолетов в дополнение к плановому выпуску пилотов самолетов из учебных заведений Минтранса РФ» [3, с. 15].

Причем спрос на самолеты настолько велик, что спросом пользуется даже продукция самолетостроительных заводов постсоветских стран, с условием, что это будет новая разработка, в духе современного научно-технического прогресса. Например, по украинским расчетам, «мировая потребность в самолетах марки Ан-158 оценивается на уровне 240 машин. Потребность же в самолетах Ан-148 на мировом рынке достигает 300 машин» [5, с. 4]. И, несмотря на это, предложение со стороны авиазаводов не удовлетворяет спрос, предъявленный рынком авиаперевозок. Так, «если говорить о более долгосрочной перспективе, то мировой рынок может испытывать недостаток в самолетах Ан, потому как имеющиеся авиапарки в странах СНГ, Африки, Ближнего Востока и Азии требуют обновления по причине изношенности» [5, с. 4].

Однако самолетостроительная промышленность постепенно усиливает свои усилия по преодолению кризисных явлений в авиастроительной отрасли и удовлетворению спроса на рынке гражданской авиационной техники. «Положительная динамика поставок, развитие набирающего обороты серийного выпуска самолетов SSJ100 и практические результаты по программе Ил-76МД-90А вселяют осторожный оптимизм в усиление тенденции роста производства российских пассажирских и транспортных самолетов в ближне- и среднесрочной перспективе» [6, с. 2].

Согласно Международной организации гражданской авиации рост объемов мировых регулярных авиаперевозок зависит от следующих факторов: роста мировой экономики, роста деловой активности, изменений цены топлива, отсутствия террористических действий и уровня безопасности. Именно благодаря их благополучному раскладу и произошел в последние годы, и происходит в настоящее время, рост объемов авиаперевозок. А Международная ассоциация воздушного транспорта (ИАТА) «выделяет следующие основные факторы, обеспечивающие рост авиаперевозок: более высокий коэффициент загрузки, более эффективное использование топлива, более высокая степень использования самолетов, увеличение числа самолетов, более эффективное использование труда, использование новых аэропортов и менее загруженных аэропортов» [1, с. 48].

Соответствующие показатели роста будут доступны с условием пополнения парков авиакомпаний современными конкурентоспособными магистральными и региональными самолетами.

В авиационном бизнесе постсоветского пространства развернулась острая борьба и на рынке перевозок и авиационной техники, особенностью которой является то, что структура перевозок меняется в пользу увеличения их международной части, условия выполнения которой диктует наличие модернизированных комфортабельных самолетов. Причем пассажиров привлекают новые, современные, скоростные, с большими удобствами и потребительскими качествами самолеты. Освоение экономных, удобных и эффективных самолетов западного производства позволяет авиакомпаниям завоевывать и сохранять рынки перевозок, стать конкурентоспособными, быть способными обеспечивать расширение географии полетов, повышать производительность труда, жизнеспособность авиакомпаний в условиях конкуренции, осуществлять дальнейшее развитие компаний. Правильно выбранный авиапарк позволяет авиакомпании уменьшить удельный расход топлива самолета в расчете на один тоннокилометр, дает возможность намного увеличить интенсивность использования самолетов, создавать дополнительные удобства для пассажиров и значительно снизить расход топлива на выполнение рейсов. Уменьшение количества типов эксплуатирующихся воздушных судов позволяет более рационально организовать их эксплуатацию, сократить расходы на техническое обслуживание флота, дает возможность оптимизировать численность персонала авиакомпании, что тоже способствует повышению эффективности предоставления авиаперевозочных услуг. Как в отношении топлива, так и с точки зрения соответствия сформированному пассажиропотоку, использование эффективных самолетов способствует понижению расходов на выполнение перевозок авиакомпании и постепенному улучшению финансового состояния авиапредприятия.

Наилучшая структура парка самолетов позволяет авиакомпании оптимизировать частоту регулярных рейсов, полностью сохранить завоеванные рынки, обеспечить их развитие, сократить эксплуатационные расходы и снизить себестоимость авиаперевозок, что положительно воспринимается со стороны клиентов авиакомпании. Аналитики компании «Боинг» установили, что доля авиакомпании на рынке зависит от ее расписания, степени комфортабельности для пассажиров в самолетах и имиджа авиакомпании.

Объем перевозок авиакомпаний связан с доходами жителей страны. Остановка или замедление роста финансовой состоятельности населения приводит к уменьшению потребительского спроса, а это, в свою очередь, ведет к снижению коэффициента авиационной подвижности.

Для эффективности авиаперевозок немаловажное значение имеют вопросы, связанные с заработной платой. В странах СНГ доля расходов на оплату труда в себестоимости перевозок авиакомпаний составляет до 10%, в то время как в зарубежных авиакомпаниях она достигает до 20%. Кроме того, там размеры зарплат постоянно пересматриваются в сторону увеличения, через повышение контрактных ставок, в зависимости от индивидуальных профессиональных качеств сотрудников.

Одной из особенностей производственной и хозяйственной деятельности авиакомпании является присутствие фактора сезонности перевозок. В весенние и летние периоды объемы перевозок составляют до 70% годового объема, а в третьем квартале – до 43%. Именно в это время формируется положительный финансовый результат от выполнения авиаперевозок, который покрывает появившийся в начале года и возможный в конце года убытки.

Почти все авиакомпании в начале или в течение своей деятельности составляют бизнес-план или план развития авиапарка для выполнения программы перевозок, который предусматривает обновление флота воздушных судов путем приобретения современных самолетов. «На наших предприятиях широкое распространение имеет стратегия выживания, на зарубежных – завоевание лидерства на рынке и др. Каждое предприятие в ходе перспективного планирования должно само выбрать наилучшую стратегию развития или роста с учетом его реальных возможностей и достигнутых результатов на данном этапе экономической деятельности» [7, с. 101]. В странах СНГ, сохранивших государственную авиацию, составляются государственные программы развития гражданской авиации, предлагающие для проведения мероприятий, направленных на реновацию авиапарка и повышение конкурентоспособности авиаперевозок использовать как собственные средства государственных авиакомпаний, так и привлеченные средства – госбюджетные, внебюджетные, инновационных фондов и т. д. А в таких странах, как Армения – не имеющих государственной авиации – источниками привлечения средств могут быть юридические и физические лица любой формы собственности, для которых местами концентрации средств могут служить уставные фонды открытых акционерных обществ и другие капиталы. «Бизнес-план является неотъемлемой частью внутрифирменного планирования, одним из важнейших документов, разрабатываемых на предприятии. У него имеется две основные задачи. С одной стороны, он служит средством привлечения инвесторов с целью получения денежных средств или партнеров для совместного участия в проекте, с другой – имеет самостоятельную ценность, является эффективным инструментом управления» [1, с. 26].

Модернизация авиапарка обеспечивает конкурентоспособность авиаперевозок. Новый, современный и эффективный флот позволит армянской авиакомпании завоевать и сохранить свои позиции на рынке авиаперевозок Армении, расширить экспорт услуг авиаперевозок за границу, обеспечить конкурентоспособность авиакомпании среди других авиакомпаний, сохранить высококвалифицированный персонал, обеспечить свою долю доходов в бюджет страны. Для интеграции армянской авиакомпании в мировую систему воздушных перевозок необходим комплексный подход, который позволит улучшить позиции компании на мировом рынке авиаперевозок, конъюнктура которой формируется политическими, экономическими, техническими, демографическими, психологи-

ческими, географическими и другими факторами. Как в других странах СНГ, так и в Армении «важной задачей является привлечение инвестиций, в том числе и зарубежных. Для этого необходимо аргументированное, тщательно обоснованное оформление предложений, требующих капиталовложений. Успешное формирование нового бизнеса также не может обойтись без четко и объективного планового проекта» [1, с. 18].

Анализ последних исследований и публикаций. Труды, посвященные хозяйственной деятельности в направлении удовлетворения растущего спроса авиаперевозок, всегда были актуальны в Армении. Решению проблем, стоящих перед отраслью авиаперевозок Армении, были посвящены исследования Д. А. Агбашьяна [8], А. Р. Нраняна [9], А. Ж. Карапетяна [10], Г. А. Хачатряна [11]. Однако они в основном касались действующих в данный момент времени авиакомпаний, были посвящены улучшению их деятельности, их совершенствованию и т. д. А в настоящее время в стране нет ни одной действующей армянской авиакомпании. Правда и то, что банкротства авиакомпаний или их ликвидации по разным причинам свойственны всем странам, особенно постсоветским странам с переходными экономиками. «В России за 2011 год количество коммерческих авиакомпаний сократилось до 126, в то время, как в 1994 г. был самый высокий показатель – 393 авиакомпании. При этом по итогам 2011 года 60% пассажирооборота обеспечили 5 лидирующих авиакомпаний, 90% пассажирооборота обеспечили 17 авиаперевозчиков» [3, с. 3].

Так как в Армении сейчас нет ни одной действующей армянской авиакомпании, актуальны исследования, посвященные поиску показателей проиводственной и хозяйственной деятельности будущих авиакомпаний, для научного обоснования целесообразности их появления на основе объективных цифр и расчетов. «В практике стратегического планирования все планы строятся на основе ожидаемых целей, которые отражают важнейшие показатели финансовой деятельности фирмы» [12, с. 88]. Предметом изучения данного исследования является целесообразность и обоснованность выбора самолетов для парка авиакомпании в случае эксплуатации их в условиях Армении. Результаты могут быть применены как часть будущего бизнес-плана, так как планам всегда требуется обоснование на подробных деталях и проверках на жизненных примерах. Кроме того, выявление потенциальных возможностей производственно-хозяйственной деятельности авиакомпании может войти как составная часть в любой бизнес-план, являться решением стратегической или тактической задачи. Расчетные результаты эксплуатации самолетов авиакомпании, как часть будущего бизнес-плана для инвесторов или управляющего состава предприятия, помогут решить задачу определения конкретных направлений деятельности авиакомпании, целевых рынков и места компании на рынках. Выполненные расчеты могут лечь в основу планирования деятельности авиакомпании и определить показатели для целеполагания и контроля. «Одним из разделов

бизнес-планов являются основные направления и цели деятельности предприятия» [13, с. 52].

Цель и задача. Дальнейшее развитие национальной экономики Армении в значительной мере зависит от воздушного транспорта. Любая авиакомпания должна иметь эффективный и конкурентоспособный авиапарк. Любая авиакомпания Армении может осуществить свою деятельность в случае приобретения и эксплуатации нового авиапарка. Это может произойти посредством приобретения в собственность новых или использованных самолетов или их долгосрочного лизинга. Структура парка должна отвечать требованиям рынка перевозок армянской авиакомпании. Использование самолетов с излишней вместимостью на рынках с малыми объемами необоснованно увеличивает эксплуатационные расходы. Анализ конкурентной среды показывает преимущества западных авиакомпаний, которые используют эффективные, комфортабельные самолеты с соответствующими объемам пассажиропотоков вместимостью на авиалиниях с небольшим пассажиропотоком и частотой как минимум три рейса в неделю. Самолеты должны соответствовать существующим нагрузкам рейсов авиакомпании. Необходимы самолеты с вместимостью любого уровня для обслуживания направлений с разными нагрузками с наибольшим коэффициентом загрузки. Например, «по состоянию на начало 2012 года в составе действующего парка российских авиакомпаний было 605 магистральных и 340 региональных пассажирских самолетов, 32 самолета класса бизнес-джет, а также 127 грузовых самолетов» [3, с. 4]. Разницы в величинах коэффициентов загрузки могут быть обусловлены как размером армянской общины в регионе обслуживания маршрута, интенсивностью деловых связей, уровнем развития туризма, так и изменениями спроса в разных сезонах года и т. д. Провозные мощности не должны превышать существующий уровень спроса авиаперевозок. Вместимость самолетов должна соответствовать уровню спроса. Маркетинговый опыт авиаперевозок Армении показывает, что для приведения провозных мощностей в соответствие с уровнем текущего спроса в авиапарке целесообразно иметь самолеты вместимостью 50, 100, 150, 200, 250, 300 мест. Но наилучшей является та вместимость, которая пользуется самым большим спросом. Самый востребованный самолет должен иметь следующие технические характеристики: количество кресел – 140–155, объем багажника – 36–40 м³, часовой расход топлива – до 3 т, коммерческая скорость полета – 800 км/ч, минимальная дальностью беспосадочного полета с минимальной коммерческой загрузкой – 4000 км.

Технические характеристики сравниваемых самолетов приведены в *табл. 1*. Исходя из особенностей рынка авиаперевозок армянской авиакомпании, по техническим характеристикам самым предпочтительным самолетом является самолет А-320. Сравнительный анализ прогнозируемых результатов эксплуатации самолетов тоже показывает, что с производственно-хозяйственной и технической точек зрения для армянской авиакомпании целесообразно

эксплуатировать самолеты А-320. Из анализа таблиц видно, что наибольшая прибыль или наименьший убыток ожидается от эксплуатации самолета А-320. Он вооружен экономными двигателями, имеет новейшее радионавигационное и другое оборудование, которые обеспечивают высокий уровень безопасности полетов в сложных метеорологических условиях.

Важными условиями эффективности эксплуатации самолетов являются правильный выбор маршрутов эксплуатации, обеспечение взаимной заменяемости основных и резервных самолетов. Технические характеристики самолетов А-320 и Б-737 оптимальны для эксплуатации на тех маршрутах с достаточными пассажиропотоками, дальность полета которых превышает 3000 км и комплексная эксплуатация которых обеспечивает в месяц 250 – 300 часов налета.

Для приведения самолетного парка в соответствие с международными стандартами и эффективного использования необходимо составить план создания парка, где должны предусматриваться поэтапные действия мероприятий по приобретению собственных и лизингу арендуемых самолетов. Они потребуют больших капитальных вложений. Для выполнения регулярных рейсов, предусмотренных расписанием, надо учитывать также необходимость наличия резервных самолетов в распоряжении авиакомпании, которые будут использованы во время осуществления работ по техническому обслуживанию других. Важное значение имеет обеспечение высокой эффективности использования часовых ресурсов самолетов. В случае появления дополнительных часовых ресурсов возможно будет применить или активизировать программу предоставления заказных (чартерных) рейсов.

Цель сравнительного анализа результатов эксплуатации самолетов – показать целесообразность эксплуатации типов самолетов. Показатели для сравнительного анализа результатов эксплуатации разных топов самолетов представлены в табл. 2 – табл. 9.

В табл. 2 – табл. 9 приведены данные для сравнительного анализа прогнозируемых результатов эксплуа-

тации самолетов различных типов, принимая за основу исторические уровни фактических пассажиропотоков и коммерческих грузов. Представлены количества фактически выполненных рейсов, общий пассажиропоток, общий объем грузоперевозок, включая платный багаж, средний пассажиропоток, средний объем грузоперевозок, общая величина фактической прибыли, прибыль в расчете на одного пассажира. Прибыль с одного пассажира получена из отношения общей величины расчетной прибыли к общему количеству пассажиров (учтена общая сумма прибыли от перевозок пассажиров и грузов).

Для сравнительного анализа даются данные эксплуатации по каждому типу самолета. В части прибыли приведена общая прибыль, прибыль с одного пассажира. Расчетная прибыль с одного пассажира получена из отношения общей величины ожидаемой условной прибыли от эксплуатации самолета данного типа к общему количеству фактических пассажиров. В части загрузки даны расчетные показатели предельной (коммерческой, пассажирской) и расчетной (пассажирской, грузовой) загрузки по направлениям и всего. Исходя из предельной коммерческой загрузки рассчитана предельная пассажирская загрузка, с учетом особенностей пассажироперевозок данного направления (вес бесплатного багажа, количество вылетающих и прибывающих пассажиров и т. д.).

Также представлены запланированное годовое количество рейсов и рассчитанная на его основе годовая величина налета часов. При установлении годовых количеств рейсов учтены сформированный в каждом из направлений фактический показатель пассажиропотока и частота рейсов в неделю.

Недельный план эксплуатации одного самолета включает выполнение четырех основных рейсов: Париж – 2 рейса, Амстердам – 2 рейса, Новосибирск – 2 рейса, Франкфурт – 1 рейс. В случае эксплуатации данных маршрутов по предусмотренной частоте возможно будет обеспечить для одного самолета 280 часов налета в месяц. Средняя суточная продолжительность полета при данном расписании составит 9,3 часа.

Таблица 1

Технические характеристики сравниваемых самолетов

Показатель	Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310
Цена (приблизительная), млн долл.	5-8	40	58	45	31
Количество кресел, шт.	164	146	192	150	198
Максимальная дальность полета, км	6200	5000	7500	6000	7900
Дальность полета с максимальной коммерческой загрузкой, км	3500	3800	4900	4500	4530
Максимальная коммерческая загрузка, т	18	17	26	19	28
Коммерческая загрузка с максимальной заправкой топливом, т	4	11	12	11	12
Максимальный взлетный вес, т	100	63	116	74	142
Вместимость топлива, т	39	16	34	19	44
Часовой расход топлива, т/ч	5	3	3	3	4
Объем багажника, м ³	36	38,8	43,3	38,8	78

Таблица 2

Расчетные результаты эксплуатации самолетов один раз в неделю по направлению на Париж

Показатель			Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310	
Направление			Париж	Париж	Париж	Париж	Париж	
Дальность, км			3840	3840	3840	3840	3840	
Частота рейсов в неделю, раз			1	1	1	1	1	
Количество рейсов в год, раз			52	52	52	52	52	
Налет часов в год, час			520	520	520	520	520	
Загрузка	Предельная	Коммерческая, т	Вылет	13,5	12,5	26,3	15,5	27,6
			Прилет	14,5	12,5	26,3	15,5	27,6
			Всего	28,0	25,0	52,6	31,0	55,2
		Пассажир	Вылет	117	109	192	135	198
			Прилет	126	109	192	135	198
			Всего	243	218	384	270	396
	Расчетная	Пассажир	Вылет	117	109	164	135	164
			Прилет	126	109	164	135	164
			Всего	243	218	328	270	328
		Груз, багаж, кг	Вылет	1050	1050	1100	1050	1100
			Прилет	1900	1600	5900	2000	5900
			Всего	2950	2650	7000	3050	7000
Прибыль	Расчетная	Всего, долл.	1'991'489	1'566'671	2'354'894	2'467'681	2'235'294	
		С 1 пассажира, долл.	121,8	95,8	144	150,9	136,7	

Таблица 3

Расчетные результаты эксплуатации самолетов два раза в неделю по направлению на Париж

Показатель			Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310	
Направление			Париж	Париж	Париж	Париж	Париж	
Дальность, км			3840	3840	3840	3840	3840	
Частота рейсов в неделю, раз			2	2	2	2	2	
Количество рейсов в год, раз			104	104	104	104	104	
Налет часов в год, час			1040	1040	1040	1040	1040	
Загрузка	Предельная	Коммерческая, т	Вылет	13,5	12,5	26,3	15,5	27,6
			Прилет	14,5	12,5	26,3	15,5	27,6
			Всего	28,0	25,0	52,6	31,0	55,2
		Пассажир	Вылет	117	109	192	135	198
			Прилет	126	109	192	135	198
			Всего	243	218	384	270	396
	Расчетная	Пассажир	Вылет	82	82	82	82	82
			Прилет	76	76	76	76	76
			Всего	158	158	158	158	158
		Груз, багаж, кг	Вылет	3750	3750	3750	3750	3750
			Прилет	5900	5900	5900	5900	5900
			Всего	9650	9650	9650	9650	9650
Прибыль	Расчетная	Всего, долл.	1'183'820	1'150'540	-864'980	1'254'540	-1'104'180	
		С 1 пассажира, долл.	72,4	70,3	-52,9	76,7	-67,5	

Таблица 4

Расчетные результаты эксплуатации самолетов по направлению на Амстердам

Показатель			Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310	
Направление			Амстердам	Амстердам	Амстердам	Амстердам	Амстердам	
Дальность, км			3800	3800	3800	3800	3800	
Частота рейсов в неделю, раз			2	2	2	2	2	
Количество рейсов в год, раз			104	104	104	104	104	
Налет часов в год, час			1040	1040	1040	1040	1040	
Загрузка	Предельная	Коммерческая, т	Вылет	13,5	12,5	26,3	15,5	27,6
			Прилет	14,5	12,5	26,3	15,5	27,6
			Всего	28,0	25,0	52,6	31,0	55,2
		Пассажир	Вылет	117	109	192	135	198
			Прилет	126	109	192	135	198
			Всего	243	218	384	270	396
	Расчетная	Пассажир	Вылет	79	79	79	79	79
			Прилет	71	71	71	71	71
			Всего	150	150	150	150	150
		Груз, багаж, кг	Вылет	3350	3350	3350	3350	3350
			Прилет	4800	4800	4800	4800	4800
			Всего	8150	8150	8150	8150	8150
Прибыль	Расчетная	Всего, долл.	780'747	903'467	-1'216'053	1'080'267	-1'455'253	
		С 1 пассажира, долл.	50,1	57,9	-78	69,3	-93,3	

Таблица 5

Расчетные результаты эксплуатации самолетов по направлению на Франкфурт

Показатель			Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310	
Направление			Франкфурт	Франкфурт	Франкфурт	Франкфурт	Франкфурт	
Дальность, км			3430	3430	3430	3430	3430	
Частота рейсов в неделю, раз			1	1	1	1	1	
Количество рейсов в год, раз			52	52	52	52	52	
Налет часов в год, час			442	442	442	442	442	
Загрузка	Предельная	Коммерческая, т	Вылет	16,0	16,5	26,3	16,5	27,6
			Прилет	17,0	16,5	26,3	16,5	27,6
			Всего	33,0	33,0	52,6	33,0	55,2
		Пассажир	Вылет	139	143	192	143	198
			Прилет	148	143	192	143	198
			Всего	287	286	384	286	396
	Расчетная	Пассажир	Вылет	47	47	47	47	47
			Прилет	43	43	43	43	43
			Всего	90	90	90	90	90
		Груз, багаж, кг	Вылет	2800	2800	2800	2800	2800
			Прилет	3950	3950	3950	3950	3950
			Всего	6750	6750	6750	6750	6750
Прибыль	Расчетная	Всего, долл.	-460'810	-358'370	-1'301'650	-290'770	-1'430'090	
		С 1 пассажира, долл.	-98,7	-76,8	-278,9	-62,3	-306,4	

Таблица 6

Расчетные результаты эксплуатации самолетов по направлению в Новосибирск

Показатель				Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310
Направление				Новосибирск	Новосибирск	Новосибирск	Новосибирск	Новосибирск
Дальность, км				3320	3320	3320	3320	3320
Частота рейсов в неделю, раз				2	2	2	2	2
Количество рейсов в год, раз				104	104	104	104	104
Налет часов в год, час				832	832	832	832	832
Загрузка	Предельная	Коммерческая, т	Вылет	16,0	16,5	26,3	16,5	27,6
			Прилет	17,0	16,5	26,3	16,5	27,6
			Всего	33,0	33,0	52,6	33,0	55,2
		Пассажир	Вылет	164	146	192	150	198
			Прилет	164	146	192	150	198
			Всего	328	292	384	300	396
	Расчетная	Пассажир	Вылет	117	117	117	117	117
			Прилет	109	109	109	109	109
			Всего	226	226	226	226	226
		Груз, багаж, кг	Вылет	3300	3300	3300	3300	3300
			Прилет	2700	2700	2700	2700	2700
			Всего	6000	6000	6000	6000	6000
Прибыль	Расчетная	Всего, долл.		1'052'400	1'635'840	-666'720	1'739'840	-923'600
		С 1 пассажира, долл.		44,7	69,5	-28,3	73,9	-39,2

Таблица 7

Расчетная прибыль от эксплуатации самолетов при частоте в парижском направлении один рейс в неделю, долл.

Город	Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310
Париж, 1 рейс	1'991'489	1'566'671	2'354'894	2'467'681	2'235'294
Амстердам	780'747	903'467	-1'216'053	1'080'267	-1'455'253
Франкфурт	-460'810	-358'370	-1'301'650	-290'770	-1'430'090
Новосибирск	1'052'400	1'635'840	-666'720	1'739'840	-923'600
Всего	3'363'826	3'747'608	-829'529	4'997'018	-1'573'649

Таблица 8

Расчетная прибыль от эксплуатации самолетов при частоте в парижском направлении два рейса в неделю, долл.

Город	Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310
Париж, 2 рейса	1'183'820	1'150'540	-864'980	1'254'540	-1'104'180
Амстердам	780'747	903'467	-1'216'053	1'080'267	-1'455'253
Франкфурт	-460'810	-358'370	-1'301'650	-290'770	-1'430'090
Новосибирск	1'052'400	1'635'840	-666'720	1'739'840	-923'600
Всего	2'556'157	3'331'477	-4'049'403	3'783'877	-4'913'123

Таблица 9

Расчетная прибыль с одного пассажира, долл.

Город	Ту-154М	Б-737	Б-757	А-320	А-310
Париж, 1 рейс	121,8	95,8	144,0	150,9	136,7
Париж, 2 рейса	72,4	70,3	-52,9	76,7	-67,5
Амстердам	50,1	57,9	-78,0	69,3	-93,3
Франкфурт	-98,7	-76,8	-278,9	-62,3	-306,4
Новосибирск	44,7	69,5	-28,3	73,9	-39,2

Если рассмотреть маршрут Ереван – Париж – Ереван, то дальность полета в одном направлении составляет 3840 км, количество рейсов в год – 104, общая продолжительность полета в обоих направлениях – 9,6 часов, общий расход топлива в обоих направлениях – 26,9 тонн (см. табл. 2, 3). Результаты анализов показывают, что по всем направлениям годовые сводные результаты положительные, эксплуатация рентабельна. Выручка составляет 20664,8 тыс. долл., расходы – 17421,9 тыс. долл., расчетная прибыль – 3242,9 тыс. долл., расчетная рентабельность – 18,6%.

Важно то, что результаты эксплуатации самолетов получены с условием работы в равных условиях. С целью сравнения соблюдено условие работы в равных условиях, например, на одном и том же маршруте, с одинаковой загрузкой. Но сравнены не только типы самолетов на одном и том же маршруте, но и сами маршруты, т. е. при эксплуатации одного и того же самолета на разных маршрутах сравнены результаты разных маршрутов (табл. 10 – табл. 13).

В табл. 10 – табл. 13 приведен сравнительный анализ прогнозируемых результатов эксплуатации самолетов разных типов. За основу были приняты уровни фактических пассажиропотоков и коммерческих грузов по данным направлениям.

В то же время необходимо провести маркетинговые исследования в направлении изучения пассажиропотоков других регионов и городов для открытия новых рейсов в случае наличия достаточного рыночного спроса.

Если программа эксплуатации самолета включает выполнение шести основных рейсов по одному разу в неделю в направлениях на Киев, С.-Петербург, Самара, Минск, Афины, Екатеринбург, то сводные годовые результаты по всем направлениям будут следующими: выручка – 13697,8 тыс. долл., расходы – 11838,8 тыс. долл., расчетная прибыль – 1859,0 тыс. долл., расчетная рентабельность – 15,7% (см. табл. 13).

Предметом отдельных расчетов были величины расходов топлива одного рейса и за год, а также себестоимости одного рейса и общих годовых расходов самолета Ту-154М (табл. 14).

ВЫВОДЫ

Заключительные выводы показывают самые целесообразные типы самолетов и города самых выгодных направлений рейсов. Из анализа таблиц видно, что максимальная прибыль или минимальный убыток ожидается от эксплуатации самолета А-320. Значит, при сравнении самолетов самым эффективным является самолет А-320, следующим – Б-737. При сравнении городов самым выгодным направлением является Париж, потом – Новосибирск. В другой группе городов самым рентабельным является Афины, следующие – Киев, Екатеринбург. Себестоимость одного рейса самолета Ту-154М самая низкая в направлении Самары. В целом, результаты деятельности авиакомпании положительные при правильном выборе типов самолетов и направлений рейсов. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Разработка бизнес-плана повышения эффективности внешнеэкономической деятельности на примере РУП Национальная авиакомпания Белавиа. – Минск : БГЭУ, 2009. – 76 с.
2. Самолет будущего Шабтая Хиршберга [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cardesign.ru/articles/projects/2012/11/13/5489/> (05.08.15)
3. Шапкин В. Состояние и прогноз обновления парка воздушных судов гражданской авиации России : доклад на конференции Тоир авиационной техники в России и СНГ, 1 марта 2012 г. / В. Шапкин // Деловой авиационный портал «АТО.ру» / Василий Шапкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ato.ru/content/sostoyanie-i-prognoz-obnovleniya-parka-vozdushnyh-sudov-grazhdanskoy-aviacii-rossii> (05.02.13).
4. Хачатрян Г. А. Вопросы совершенствования организации воздушных перевозок Армении / Г. А. Хачатрян // Научные труды Национального университета архитектуры и строительства Армении. – Ереван, 2014. – Т. 3 (54). – С. 135 – 143 (на армян. языке).
5. Бовал В. Украинское авиастроение на мировом рынке: реалии и перспективы / Валерий Бовал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://aviaberg.ru/blog/43307905048/Ukrainskoe-aviastroenie-na-mirovom-rynke:-realii-i-perspektivy?from=mail&l=bnq_bn&bp_id_click=43307905048&bpid=433079050 (04.11.12).
6. Фомин А. О производстве российских пассажирских и транспортных самолетов в 2012 г. / Андрей Фомин // Новости ВПК. – 08.11.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vpk.name/news/78314_o_proizvodstve_rossijskih_passazhirskih_i_transportnyih_samoletov_v_2012_g.html (25.07.15).

Таблица 10

Производственные показатели эксплуатации самолета А-320

Показатель	Париж	Амстердам	Франкфурт	Новосибирск
Дальность полета, км	3840	3800	3430	3320
Частота в неделю, раз	2	2	2	2
Частота в год, раз	104	104	104	104
Расход топлива, т	26,9	26,9	25,2	25,2
Налет часов, час	9,6	9,6	9,0	9,0
Пассажиры, чел.	200	180	180	260
Пассажиропоток в год, чел.	20'800	18'720	9'360	27'040
Вес груза, кг	3000	2500	3000	2500
Грузопоток в год, кг	312'000	260'000	156'000	260'000

Финансовые показатели эксплуатации самолета А-320, долл.

Показатель	Париж	Амстердам	Франкфурт	Новосибирск
Доход всего, в том числе от:	6'385'600	5'709'600	2'901'600	5'668'000
перевозок пассажиров	5'824'000	5'241'600	2'620'800	5'408'000
перевозок грузов	561'600	468'000	280'800	260'000
Расходы всего, в том числе на:	5'108'530	5'037'890	2'372'530	4'902'970
оплату лизинга	1'233'000	1'233'000	578'000	1'156'000
топливо	965'170	965'170	452'090	904'180
содержание экипажа	149'760	149'760	70'200	140'400
ремонтный фонд	399'300	399'300	187'200	374'400
обеспечение взлетов-посадок	76'400	76'400	38'220	76'440
аэронавигацию	623'000	616'500	278'240	538'640
обслуживание пассажиров	208'000	187'200	93'600	270'400
обработку грузов	62'400	52'000	31'200	52'000
питание	166'400	149'760	74'880	216'320
страхование	430'000	430'000	201'200	402'400
косвенные	795'100	778'800	367'700	771'790
Прибыль всего	1'277'070	671'710	529'070	765'030

Таблица 12

Производственные показатели эксплуатации самолета А-320

Показатель	Киев	С.-Петербург	Самара	Минск	Афины	Екатеринбург	Всего
Дальность полета, км	1750	2580	1800	2200	2500	2550	
Частота в неделю, раз	1	1	1	1	1	1	6
Частота в год, раз	52	52	52	52	52	52	312
Расход топлива, т	15,12	19,6	14	16,8	15,4	19,6	5227,04
Налет часов, час	5,4	7	5,0	6,0	5,5	7,0	1866,8
Пассажиры, чел.	220	230	190	200	140	210	
Пассажиропоток в год, чел.	11'440	11'960	9'880	10'400	7'280	10'920	61'880
Вес груза, кг	2500	2800	3000	5000	1200	1700	
Грузопоток в год, кг	130'000	145'600	156'000	260'000	62'400	88'400	842'400

Таблица 13

Финансовые показатели эксплуатации самолета А-320, долл.

Показатель	Киев	С.-Петербург	Самара	Минск	Афины	Екатеринбург	Всего
1	2	3	4	5	6	7	8
Доход всего, в том числе от:	2'038'400	2'414'880	1'716'000	2'080'000	3'087'760	2'360'800	13'697'840
перевозок пассажиров	1830400	2152800	1482000	1664000	2984800	2184000	12298000
перевозок грузов	208000	262080	234000	416000	102960	176800	1399840
Расходы всего, в т. ч. на:	1'794'543	2'330'640	1'631'947	1'957'028	1'936'706	2'187'980	11'838'844
оплату лизинга	632138	818854	584896	701875	643386	818854	4200003
топливо	271252	351624	251160	301392	276276	351624	1803328
содержание экипажа	42120	54600	39000	46800	42900	54600	280020
ремонтный фонд	112400	145600	104000	124800	114400	145600	746800
обеспечение взлетов-посадок	38220	38220	38220	38220	38220	38220	229320
аэронавигацию	141960	209290	146016	178464	166296	206856	1048882

1	2	3	4	5	6	7	8
обслуживание пассажиров	114400	119600	98800	104000	72800	109200	618800
обработку грузов	26000	29120	31200	52000	12486	17680	168486
питание	91520	95680	79040	83200	58240	87360	495040
страхование	220023	283920	203580	244296	223938	283920	1459677
косвенные	104510	184132	56035	81981	287764	74066	788488
Прибыль всего	243'857	84'240	84'053	122'972	1'151'054	172'820	1'858'996

Таблица 14

Производственные и финансовые показатели эксплуатации самолета Ту-154М

Маршрут, туда и обратно	Рейсов в год	Налет часов в год, час	Расход топлива за 1 рейс, т	Расход топлива в год, т	Себестоимость одного рейса, долл.	Общие годовые расходы, долл.
Екатеринбург	52	364	34,7	1804	24'345,57	1'265'969,64
Новосибирск	104	936	49,3	5127	31'472,69	3'273'159,76
Амстердам	104	998	48,3	5023	39'520,78	4'110'161,12
С.-Петербург	52	312	33,7	1752	22'592,72	1'174'821,44
Самара	52	229	24,5	1274	17'182,08	893'468,16
Киев	52	226	24,1	1253	18'625,72	968'537,44
Франкфурт	52	468	46,0	2392	34'510,19	1'794'529,88
Минск	52	364	29,7	1544	24'137,56	1'255'153,12
Всего	520	3897		20'169		14'735'800,56

7. Абаева Н. Э. Теоретические основы антикризисного управления / Н. Э. Абаева // Антикризисное и внешнее управление. – 2010. – № 2. – С. 64 – 67.

8. Агбашьян Д. А. Гражданская авиация: проблемы и пути решения / Д. А. Агбашьян // Авиация в Армении. – 2000. – № 1 (Апрель-май). – С. 4 – 8.

9. Нранян А. Р. Экономические проблемы развития гражданской авиации в Республике Армения: автореф. дисс. ... канд. экон. наук / А. Р. Нранян. – Ереван: Ереванский государственный экономический институт, 2004. – 22 с. (на армян. яз.).

10. Карапетян А. Ж. Проблемы развития гражданской авиации Армении (на примере авиакомпании «Армавиа»): автореф. дисс. ... канд. экон. наук / А. Ж. Карапетян. – Ереван: Институт экономики им. М. Котаняна НАН Республики Армения, 2008. – 26 с. (на армян. яз.).

11. Хачатрян Г. А. Необходимость внутренней авиации Армении / Г. А. Хачатрян // Вестник общественных наук. – 2009. – № 1. – С. 126 – 132 (на армян. яз.).

12. Акунец В. П. Экономика малого бизнеса: учеб.-метод. пособие / В. П. Акунец, Е. В. Филон. – Мн.: ЧИУиП, 2006. – 40 с.

13. Валдайцев С. В. Оценка бизнеса и инноваций / С. В. Валдайцев. – М.: «Филинь», 2005. – 516 с.

REFERENCES

Abaeva, N. E. "Teoreticheskie osnovy antikrizisnogo upravleniia" [Theoretical Foundations of crisis management]. *Antikrizisnoe i vneshnee upravlenie*, no. 2 (2010): 64-67.

Atbashian, D. A. "Grazhdanskaia aviatsiia: problemy i puti resheniia" [Civil aviation: Problems and Solutions]. *Aviatsiia v Armenii*, no. 1 (2000): 4-8.

Akunets, V. P., and Filon, E. V. *Ekonomika malogo biznesa* [The economy of small businesses]. Minsk: ChIUiP, 2006.

Boval, V. "Ukrainskoe aviastroenie na mirovom rynke: realii i perspektivy" [Ukrainian aviation industry in the global market: realities and prospects]. [http://aviaberg.ru/blog/43307905048/Ukrainskoe-aviastroenie-na-mirovom-](http://aviaberg.ru/blog/43307905048/Ukrainskoe-aviastroenie-na-mirovom-ryinke-realii-i-perspektivy?from=mail&l=bnq_bn&bp_id_click=43307905048&bpid=433079050)

[ryinke-realii-i-perspektivy?from=mail&l=bnq_bn&bp_id_click=43307905048&bpid=433079050](http://aviaberg.ru/blog/43307905048/Ukrainskoe-aviastroenie-na-mirovom-ryinke-realii-i-perspektivy?from=mail&l=bnq_bn&bp_id_click=43307905048&bpid=433079050)

Fomin, A. "O proizvodstve rossiiskikh passazhirskikh i transportnykh samoletov v 2012 g." [On the production of Russian passenger and cargo aircraft in 2012]. http://vpk.name/news/78314_o_proizvodstve_rossiiskikh_passazhirskikh_i_transportnykh_samoletov_v_2012_g.html

Khachatryan, G. A. "Voprosy sovershenstvovaniia organizatsii vozdushnykh perevozok Armenii" [Questions of improving the organization of air transport in Armenia]. *Nauchnye trudy Natsionalnogo universiteta arkhitektury i stroitelstva Armenii*, vol. 3 (54) (2014): 135-143.

Karapetian, A. Zh. "Problemy razvitiia grazhdanskoy aviatsii Armenii (na primere aviakompanii «Armavia»)" [Problems of Civil Aviation of Armenia (for example, "Armavia")]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2008.

Khachatryan, G. A. "Neobkhodimost vnutrenney aviatsii Armenii" [The need for domestic aviation in Armenia]. *Vestnik obshchestvennykh nauk*, no. 1 (2009): 126-132.

Nranian, A. R. "Ekonomicheskie problemy razvitiia grazhdanskoy aviatsii v Respublike Armeniia" [Economic problems of development of civil aviation in the Republic of Armenia]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2004.

Razrabotka biznes-plana povysheniia effektivnosti vneshneekonomicheskoy deiatelnosti na primere RUP "Natsionalnaia aviakompaniia "Belavia" [Developing a business plan to improve the efficiency of foreign economic activity on the example of the RUE "National Airline "Belavia"]. Minsk: BGEU, 2009.

"Samolet budushchego Shabtaia Khirshberga" [The plane of the future Shabtai Hirschberg]. <http://www.cardenign.ru/articles/projects/2012/11/13/5489/>

Shapkin, V. "Sostoianie i prognoz obnoveniia parka vozdushnykh sudov grazhdanskoy aviatsii Rossii" [Status and Forecast fleet renewal grazhdanskoy aviatsii Rossii]. <http://ato.ru/content/sostoyanie-i-prognoz-obnoveniia-parka-vozdushnykh-sudov-grazhdanskoy-aviatsii-rossii>

Valdaytsev, S. V. *Otsenka biznesa i innovatsiy* [Valuation of business and innovation]. Moscow: Filin, 2005.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИЧИН СУЩЕСТВОВАНИЯ НЕЛЕГАЛЬНОГО (ТЕНЕВОГО) ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

© 2015 ГУМЕНЮК В. В.

УДК 338.2

Гуменюк В. В. Определение причин существования нелегального (теневого) предпринимательства

Целью статьи является определение значимых причин существования нелегального (теневого) предпринимательства. Эта проблема актуальна на фоне приведенных в научной литературе и государственных программных документах десятков различных факторов тенезации экономики без надлежащего научного обоснования их влияния. Задача статьи состоит в унификации и определении факторов с существенным влиянием. С помощью метода анализа и обобщения выделено 18 факторов нелегального предпринимательства. Из них выбрано 12, влияние которых можно оценить через статистические показатели или международные рейтинги. Используя корреляционно-регрессионное моделирование, определены факторы, оказывающие значимое влияние на масштаб нелегального предпринимательства. Результаты исследования в дальнейшем будут использованы для формирования системы мер государственного регулирования процессов легализации предпринимательства, направленных на решение установленных проблем, что на практике обеспечит уменьшение доли нелегального сектора и затрат ресурсов на преодоление несущественных факторов. В результате исследования усовершенствованы подходы к определению причин тенезации, которые, в отличие от существующих, позволяют определить факторы со значимым корреляционным влиянием, что обеспечит высокую результативность программ и механизма легализации предпринимательства.

Ключевые слова: нелегальное предпринимательство, теневая экономика, легкость ведения бизнеса, мировые индикаторы управления, государственное регулирование, доля нелегального предпринимательства.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Библ.:** 15.

Гуменюк Виталий Витальевич – ассистент, кафедра теоретической и прикладной экономики, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: vitgum1976@gmail.com

УДК 338.2

UDC 338.2

Гуменюк В. В. Визначення причин існування нелегального (тіньового) підприємництва

Метою статті є визначення значущих причин існування нелегального (тіньового) підприємництва. Ця проблема є актуальною на фоні наведених у науковій літературі та державних програмних документах десятків різних чинників тінізації економіки без належного наукового обґрунтування їх впливовості. Завданням статті є уніфікація та визначення чинників з істотним впливом. За допомогою методу аналізу та узагальнення виділено 18 чинників нелегального підприємництва. З них обрано 12, вплив яких можна оцінити через статистичні показники або міжнародні рейтинги. Використовуючи кореляційно-регресійне моделювання, визначено такі фактори, що чинять значущий вплив на масштаб нелегального підприємництва. Результати дослідження в подальшому будуть використані для формування системи заходів державного регулювання процесів легалізації підприємництва, спрямованих на вирішення визначених проблем, що на практиці забезпечить зменшення частки нелегального сектора і витрат ресурсів на подолання неістотних факторів. У результаті дослідження вдосконалено підходи до визначення причин тінізації, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити чинники зі значущим кореляційним впливом, що забезпечить високу результативність програм та механізму легалізації підприємництва.

Ключові слова: нелегальне підприємництво, тіньова економіка, легкість ведення бізнесу, світові індикатори урядування, державне регулювання, частка нелегального підприємництва.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 15.

Гуменюк Віталій Віталійович – асистент, кафедра теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: vitgum1976@gmail.com

Gumenyuk V. V. Determining the Causes for Existence of Illegal (Shadow) Entrepreneurship

The article is aimed to identify the significant causes for the illegal-type (shadow) entrepreneurship. This problem is relevant against the background of the provided as in scientific literature so in the public policy documents, dozens of different factors for establishing shadow economy, thus, without an appropriate scientific substantiation for their influence. The article is aimed at unifying and determining the factors with a significant influence. Using the method of analysis and synthesis, 18 factors of illegal entrepreneurship has been allocated. Further on, 12 of them has been selected, the influence of which can be estimated through statistics or international ratings. Using the correlation-regression modeling, factors that have a significant impact on the scale of illegal entrepreneurship has been determined. Results of the study will be used to generate a system of measures for State regulation of the process of entrepreneurship legalization, aimed at solving the problems identified, which in practice will ensure a reduction in the share of illegal sector and decrease the resource costs to overcome minor factors. As result of the study, the approaches to determine causes of shadow economy developments has been improved, which, unlike the existing ones, allow to determine the factors with a significant correlating effect, that means, high performance of the related programs as well as mechanism for entrepreneurship legalization can be provided.

Key words: illegal entrepreneurship, shadow economy, ease of doing business, world indicators of governance, State regulation, share of illegal entrepreneurship.

Pic.: 1. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 15.

Gumenyuk Vitali V. – Assistant, Department of Theoretical and Applied Economics, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: vitgum1976@gmail.com

Проблема сокращения доли нелегального предпринимательства (легализация) стоит перед органами власти подавляющего большинства стран мира. В имеющихся научных и нормативных источниках используются такие характеристики экономики, как «теневая», «скрытая», «не наблюдаемая». Соглас-

но аналитическому докладу Министерства экономического развития [1] размер теневого сектора в Украине составляет 42% валового внутреннего продукта (ВВП). Это нарушает принципы равноправной конкуренции, минимизирует эффективность государственного регулирования, увеличивает уязвимость от имеющихся кри-

зисных явлений, уменьшает бюджетные поступления и социальную защиту населения, стимулирует коррупцию и правовой нигилизм.

В имеющихся исследованиях и публикациях проблема определения причин возникновения теневой экономики посвящены исследования Жалило Я. А., Тищука Т. А., Харазишвили Ю. М. [2, с. 14–18], Ф. Шнайдера [3, с. 32–45], Флейчук М. И. [4], Шматковской Т. А. [5], Ткаченко А. В. [6] и других ученых. Основываясь на имеющихся научных и практических наработках, в Украине были приняты государственные программные документы президента [7], правительства [8], Совета национальной безопасности и обороны Украины [9] касательно детенизации экономики. Негативным моментом приведенных источников, особенно государственных, является выделение большого количества причин и мер легализации, что значительно снижает возможность практической реализации этих исследований. При этом значимость (существенность) влияния на размер нелегальной экономики предложенных в государственных документах причин не обосновывается, что придает им гипотетический характер. Соответственно, меры легализации предпринимательства направлены на решение вопросов, которые не приводят к ожидаемому прогрессу. В результате, по расчетам Минэкономики Украины, в течение последних 14 лет размер теневого сектора практически не изменился (47% – в 2000 г. и 42% в 2014 г.) [1, 10]. Более того, в течение последних пяти лет наблюдается существенное ограничение мер государственного регулирования легализации экономики: отсутствуют программные документы, аналитические отчеты Минэкономики (с 2012 по 2015 гг.). Это стало одной из причин роста теневой экономики, начиная с минимального уровня в 2006 г. (26% ВВП) [1, 10].

Цель статьи заключается в унификации и определении значимых факторов существования нелегального предпринимательства с использованием корреляционно-регрессионного моделирования.

Автор предлагает использовать понятие «нелегальное предпринимательство», которое противоправно скрыто от государственного учета для избежания установленных государством обязанностей, ответственности и других негативных факторов. В указанных выше научных и правовых источниках насчитывается 140 причин (факторов) нелегального предпринимательства. Многие из них близки по смыслу, что позволяет обобщить их и сформулировать перечень из 18 пунктов (табл. 1). Среди них необходимо выбрать значимые – те, что с высокой вероятностью, существенно изменяют долю нелегального предпринимательства. Эту задачу можно решить с помощью парного корреляционно-регрессионного анализа [11, с. 124–150], на основе квантификации влияния факторов в форме рейтингов, денежных или процентных показателей. Необходимые данные получены из статистической информации и определенных Всемирным банком рейтингов легкости ведения бизнеса (ЛВБ) [12], Мировых индикаторов управления (МИУ): эффективность управления (ЭУ), верховенство права (ВП), кон-

троль коррупции (КК) [13]. Результаты квантификации причин нелегального предпринимательства приведены в табл. 1.

В итоге не удалось предоставить числового значения шести факторам. Поэтому их влияние считать невозможно.

Корреляционно-регрессионный анализ заключается в определении зависимости доли нелегального предпринимательства от показателей его факторов. Размер части нелегального предпринимательства (ЧНП) в ВВП стран мира рассчитан австрийским экономистом Фридрихом Шнайдером [14]. Для корреляционного моделирования автором сформирована группа из 52 стран с развитой и переходной экономикой. Анализируемые государства отнесены к развитым или переходным в соответствии с критериями ООН [15]. Для сопоставимости показатели факторов трансформированы автором в рейтинги (место по показателю среди стран мира по убыванию от лучшего к худшему). Во избежание необходимости размещения в статье громоздкой таблицы, продемонстрирована информация о странах с наименьшей и наибольшей долями нелегального предпринимательства и Украины (табл. 2).

По результатам расчетов определены факторы, которые значимо влияют на долю нелегального предпринимательства: «Проблемы государственного регулирования предпринимательства» (ЛВБ), «Коррупция» (МИУ/КК), «Размер ВВП», «Уровень международной торговли», «Уровень безработицы», «Качество услуг в государственном секторе» (МИУ/ЭУ), «Обеспечение правопорядка» (МИУ/ВП) (табл. 3). Их влияние описывается корреляционно-регрессионной моделью

$$Y = b_0 + b_n \times x_n,$$

где b – коэффициенты регрессии; x – показатель фактора нелегального предпринимательства.

Модель демонстрирует: коэффициенты регрессии, корреляции и детерминации; значимость влияния факторов посредством показателей t и F -статистики (см. табл. 3).

Все факторы, приведенные в табл. 3, значимые (коэффициенты t и F -статистики выше нормативных), демонстрируют (в соответствии с коэффициентом детерминации) зависимость выше 32 (для безработицы) процентов изменения доли нелегального предпринимательства от изменения факторов модели. Плотность связей факторов и ДНП, которая характеризуется коэффициентом корреляции, выше 50%. Влияние Международной торговли оказалось ничтожно малым. Однако факторы в то же время имеют значимое взаимное влияние, что делает невозможным прогнозирование их комплексного воздействия на долю нелегального предпринимательства. Поэтому далее следует выбрать один из них, на основе которого сформировать механизм и программу легализации предпринимательства. Большинство определенных факторов – слишком разноплановые, комплексные явления для воздействия на них в рамках одного механизма. Наиболее оптимальным для дальнейших исследований является государственное

Квантификация факторов нелегального предпринимательства

№ п/п	Факторы нелегального предпринимательства	Показатель для квантификации
1	Проблемы государственного регулирования предпринимательства	ЛВБ
2	Коррупция	МИУ /КК
3	Торговые барьеры	ЛВБ
4	Доступ к кредитным ресурсам	ЛВБ
5	Качество услуг в государственном секторе	МИУ / ЭУ
6	Обеспечение правопорядка	МИУ /ВП
7	Неразвитость инфраструктуры	-
8	Недостаточная квалификация менеджеров	-
9	Ограничения на официальном рынке труда	ЛВБ
10	Несовершенная налоговая система	ЛВБ
11	Дефицит качественной деловой информации	-
12	Размер ВВП (\$ США)	статистика
13	Уровень безработицы (% рабочей силы)	статистика
14	Уровень международной торговли (доля экспорта и импорта в ВВП)	статистика
15	Низкий уровень развития производительных сил	-
16	Сложная процедура регистрации бизнеса	ЛВБ
17	Несовершенство законодательства	-
18	Неэффективное реформирование экономики	-

Таблица 2

Показатели доли нелегального предпринимательства и его факторов

№ в группе стран	Страна	ДНП % ВВП	ЛВБ	МИУ /КК	ВВП	Международная торговля	Безработица	МИУ/ЭУ	МИУ/ВП
1	Швейцария	8,1	16	8	9	76	27	4	7
50	Украина	46,8	139	157	108	67	91	148	155
51	Азербайджан	52	96	183	101	55	94	161	162
52	Грузия	62,1	18	102	122	111	174	91	114

Таблица 3

Корреляционное влияние факторов на ДНП

Фактор	Корреляционная модель	Коэффициенты		Значимость влияния
		корреляции	детерминации	
Проблемы государственного регулирования	$Y = 15,89 + 0,2 \times \text{ЛВБ}$	0,67	0,45	значимый
Коррупция	$Y = 13,18 + 0,18 \times \text{КК}$	0,87	0,75	значимый
ВВП (\$ на чел.)	$Y = 12,84 + 0,23 \times \text{ВВП}$	0,82	0,67	значимый
Уровень международной торговли	$Y = 30,89 - 0,05 \times \text{МТ}$	0,3	0,08	значимый
Уровень безработицы	$Y = 13,28 + 0,13 \times \text{УБ}$	0,57	0,32	значимый
Качество услуг в государственном секторе	$Y = 13,78 + 0,19 \times \text{ЭУ}$	0,85	0,73	значимый
Обеспечение правопорядка	$Y = 14,18 + 0,17 \times \text{ВП}$	0,85	0,72	значимый

регулирование предпринимательства. Оно действует как сформированный механизм, который можно корректировать в соответствии с целями легализации. Чрезвычайно важным является определение в рейтинге легкости ведения бизнеса сфер государственного регулирования, которые существенно влияют на предпринимательскую деятельность. С 2003 г. их перечень остается, преимущественно, неизменным: Начало бизнеса (НБ), Лицензирование (Ли), Регистрация собственности (РС), Кредитование (Кр), Защита инвесторов (ЗИ), Налогообложение (На), Международная торговля (МТ), Обеспечение контрактов (ОК), Закрытие бизнеса (ЗБ), Наем работников (НР). Эффективность регулирования оценивается по показателям количества, времени и стоимости установленных государством процедур. Автором сформулирована таблица показателей ДНП и рейтингов сфер регулирования ЛВБ в анализируемой ранее группы из 52 стран. В статье приведены данные четырех государств, по аналогии с табл. 2 (табл. 4).

Среди указанных сфер государственного регулирования, с помощью методов пошагового регрессионного моделирования [11, с. 151–182], определены те, что значимо влияют на долю нелегального предпринимательства (рис. 1).

Итак, по результатам пошагового экономико-математического моделирования, сформирована трехфакторная корреляционно-регрессионная модель зависимости доли нелегального предпринимательства от государственного регулирования в сфере Международной торговли, Закрытия бизнеса, Налогообложения (табл. 5).

Коэффициент корреляции $r = 0,810$ высокий и означает, что между «Налогообложением», «Международной торговлей», «Закрытием бизнеса» и долей нелегального предпринимательства сильная корреляционная связь. Коэффициент детерминации ($R^2 = 0,660$) указывает, что изменение доли нелегального предпри-

Таблица 4

Показатели доли нелегального предпринимательства и факторов госрегулирования

№ в группе стран	Страна	ДНП % ВВП	Рейтинги ЛВБ									
			НБ	Ли	НР	РС	Кр	ЗИ	На	МТ	ОК	ЗБ
1	Швейцария	8,1	35	29	20	12	26	158	15	37	25	33
50	Украина	46,8	109	174	102	138	68	141	177	120	46	140
51	Азербайджан	52	64	159	80	56	26	107	141	173	30	75
52	Грузия	62,1	10	11	4	11	48	33	102	64	42	105

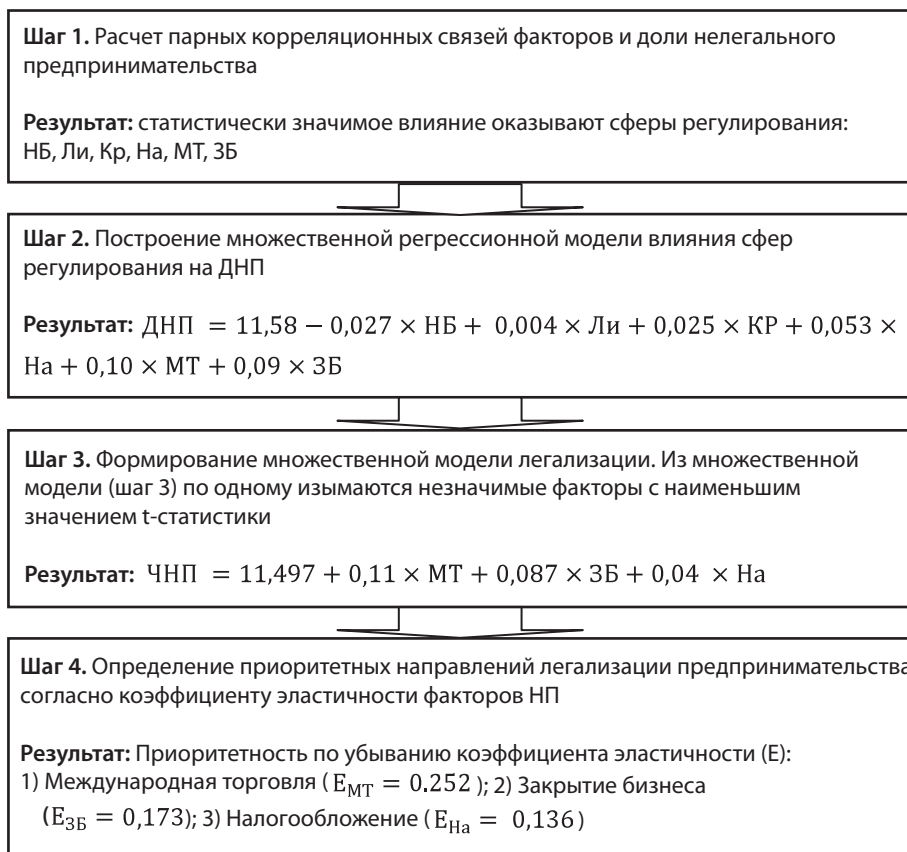

Рис. 1. Схема определения факторов нелегального предпринимательства

нимательства на 66% зависит от изменения уровня заложенных в модель факторов. Остальные 34% вариации зависят от других неучтенных факторов и погрешности наблюдений. Кроме вышеприведенных расчетов, существенное влияние факторов (см. табл. 5) на легализацию предпринимательства подтверждается их экономическим содержанием. Так, участие в международной торговле позволяет:

- ✦ расширить рынки сбыта для своей продукции;
- ✦ получить доступ к закупке (аренде) за рубежом основных и оборотных фондов по более низким ценам, в больших объемах, с лучшим качеством и сервисом, и тому подобное.

Таблица 5

Множественное корреляционное влияние сфер государственного регулирования на ДНП

Показатель	Кoeffициенты			Значимость влияния
	регрессии	корреляции	детерминации	
ДНП	11,497	0,810	0,660	значимое
Налогообложение	0,043			
Международная торговля	0,109			
Закрытие бизнеса	0,087			

Это однозначно позволит предпринимателю:

- ✦ увеличить доходы и снизить себестоимость;
- ✦ уменьшить риски сбыта и снабжения за счет расширения круга возможных контрагентов;
- ✦ увеличить самостоятельность предпринимательства – имущественную (в отношении получения на лучших условиях имущества) и хозяйственную (выбора контрагентов, направлений расходов и доходов) за рубежом;
- ✦ улучшить производство продукции за счет импорта более качественного оборудования и сырья.

Воспользоваться указанными преимуществами возможно только, работая легально, поскольку перемещения товара через таможенную границу, как правило, исключено. Более того, внешнеэкономические операции в значительной мере исключают возможность нелегальной деятельности. Так, задекларированное импортируемое сырье или комплектующие предусматривают дальнейшее изготовление определенного технологией количества продукции. Цена продукции не может быть ниже таможенной стоимости, которая довольно жестко и эффективно контролируется на основе специализированных каталогов рыночной стоимости товаров. Аналогичная ситуация и с экспортом: вывезенный через таможенную границу продукт предусматривает предварительный технологический процесс (использование основных и оборотных фондов, наем работников). Следовательно, для достижения описанных преимуществ

у предпринимателя формируется мощный мотив легализовать свою деятельность.

Механизмы «Закрытие бизнеса» также предоставляют дополнительные возможности легальному предпринимательству по сравнению с нелегальным. Так, значительной проблемой является непредсказуемое прекращение деятельности контрагентов вследствие неплатежеспособности или мошенничества для завладения полученными ресурсами. В нелегальном секторе предприниматели заключают соглашения «доверительно», без документального оформления и не защищены от таких случаев. Это приводит к неуплате долгов, срыва поставок сырья и комплектующих, увеличивает предпринимательские риски. Установленные государством институты принудительного взыскания долгов и восстановления платежеспособности на основе заключенных договоров в легальном секторе уменьшают указанные негативные воздействия. Эффективный институт взыскания долгов через судебные решения и их принудительное исполнение позволяет избежать или компенсировать убытки от невыполнения обязанностей контрагентами. Институт восстановления платежеспособности позволяет кредиторам получить непосредственный контроль над должником и не только возместить ущерб, но и наладить эффективную работу должника, завершить операции в рамках производственной кооперации до восстановления платежеспособности и производства.

Следовательно, в случае высокой эффективности механизмов Закрытия бизнеса предприниматели заинтересованы работать легально.

«Налогообложение» только негативно влияет на бизнес, «выталкивая» его в нелегальную сферу:

- ✦ суммы налогов увеличивают расходы;
- ✦ дифференциация налоговых ставок по отраслям экономики и размером объекта налогообложения ограничивает самостоятельность выбора направлений и объемов деятельности;
- ✦ сложность учета и расчетов сумм налогов, соединенная с высокими штрафами, административной и уголовной ответственностью создают высокие риски, вплоть до прекращения бизнеса.

Мероприятия по легализации в сфере «Налогообложения» возможны только при уменьшении его негативного влияния: снижении налогов и упрощении системы их оплаты.

Выводы

По результатам проведенного корреляционно-регрессионного моделирования определены факторы, оказывающие значимое влияние на долю нелегального предпринимательства: коррупция, размер ВВП, уровень безработицы, качество услуг в государственном секторе, обеспечение правопорядка и качество государственного регулирования в сферах налогообложения, международной торговли, закрытия бизнеса. И наоборот – влияние других факторов незначительное, или только гипотетическое. Таким образом, меры легализации предпринимательства целесообразно направ-

виль на улучшение ситуации в сфере государственного регулирования, с учетом влияния других существенных факторов. Это обеспечит прогнозируемое уменьшение размера скрытого бизнеса. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Тенденції тіньової економіки в Україні у 2014 році / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b59ac6b1-2d02-4d41-84da-c860bc91c475&title=TendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiU2014-Rotsi>
2. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. / Т. А. Тишук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
3. **Schneider F.** The Shadow Economy / F. Schneider, C. C. Williams. – London, 2013. – 189 с. – (The Institute of Economic Affairs) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iewa.org.uk/publications/research/the-shadow-economy>
4. **Флейчук М. І.** Чинники ілєгалізації підприємницької діяльності у контексті європейського вектора інтеграції України / М. І. Флейчук // Науковий вісник Національного гірничого університету. – 2010. – № 4. – Дніпропетровськ : Вид-во НГУ. – С. 95 – 98.
5. **Шматковська Т.** Тіньова економіка: дефініція, структура, причини виникнення та шляхи мінімізації / Т. Шматковська, І. Тверда // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 1. – С. 177 – 185.
6. **Ткаченко А. В.** Тіньова економіка та її вплив на економічну систему / А. В. Ткаченко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 47 – 51.
7. Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції : Указ Президента України № 1615/2005 від 18.11.2005 р. // Урядовий кур'єр. – № 222 від 22.11.2005 р.
8. Про затвердження заходів щодо детінізації національної економіки на 2006 – 2007 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 367-р. від 23.08.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/367-2005-p>
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2001 року «Про заходи щодо детінізації економіки» : Указ Президента України № 183 від 20.03.2001 р. // Урядовий кур'єр. – № 51 від 22.03.2001 р.
10. Тенденції тіньової економіки в Україні / Міністерство економіки України, Департамент економічної стратегії. – 2007. – № 24.
11. **Козловський С. О.** Основи економетрії : конспект лекцій у 2-х частинах. Частина 1 / С. О. Козловський. – Львів : НЛТУ України, 2005. – 202 с.
12. World Bank. – 2014. Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency. Washington, DC: World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-0351-2. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2015>
13. **Kaufmann D.** The Worldwide Governance Indicators / D. Kaufmann, A. Kraay, M. Mastruzzi // World Bank. – 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>
14. **Schneider F.** Shadow Economies All over the World New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 / F. Schneider, A. Buehn, C. Montenegro // The World Bank Development Research Group Poverty and Inequality Team & Europe and Central Asia Region Human Development Economics Unit July 2010. – 2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3928/WPS5356.pdf?sequence=1>

15. World Economic Situation and Prospects: Mid-2015 Update. – New York: United Nations, 2015. – 175 с. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/>

Науковий керівник – Поплавська Ж. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки Національного університету «Львівська політехніка»

REFERENCES

- Fleischuk, M. I. "Chynnyky illehalizatsii pidpriemnytskoi dialnosti u konteksti ievropeiskoho vektora intehratsii Ukrainy" [Factors illegalization business in the context of European integration vector of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, no. 4 (2010): 95-98.
- Kozlovskiy, S. O. *Osnovy ekonometrii* [Basics of econometrics]. Lviv: NLTU Ukrainy, 2005.
- Kaufmann, D., Kraay, A., and Mastruzzi, M. "The Worldwide Governance Indicators". <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> [Legal Act of Ukraine] (2005).
- [Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/367-2005-p> [Legal Act of Ukraine] (2001).
- Shmatkovska, T., and Tverda, I. "Tynova ekonomika: defynitsiia, struktura, prychny vynyknennia ta shliakhy minimizatsii" [The shadow economy: definition, structure, causes and ways to minimize]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Ekonomiczni nauky»*, no. 1 (2014): 177-185.
- Schneider, F., and Williams, C. C. "The Shadow Economy". <http://www.iewa.org.uk/publications/research/the-shadow-economy> Schneider, F., Buehn, A., and Montenegro, C. "Shadow Economies All over the World New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007". <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3928/WPS5356.pdf?sequence=1>
- "Tendentsii tynovoi ekonomiky v Ukraini" [Trends shadow economy in Ukraine]. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy, Departament ekonomichnoi stratehii*, no. 24 (2007).
- Tyshchuk, T. A., Kharazishvili, Yu. M., and Ivanov, O. V. *Tynova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamy podolannia* [The shadow economy in Ukraine: the scale and direction of overcoming]. Kyiv: NISD, 2011.
- "Tendentsii tynovoi ekonomiky v Ukraini u 2014 rotsi" [Trends shadow economy in Ukraine in 2014]. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy*. <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b59ac6b1-2d02-4d41-84da-c860bc91c475&title=TendentsiiTinovoiEkonomikiVUkrainiU2014-Rotsi>
- Tkachenko, A. V. "Tynova ekonomika ta ii vplyv na ekonomichnu systemu" [The shadow economy and its impact on the economic system]. *Biznes Inform*, no. 10 (2012): 47-51.
- World Bank. <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2015>
- "World Economic Situation and Prospects: Mid-2015 Update". <http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/>

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МАЛОГО ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

© 2015 ФІЛИПОВА С. В., БОГАЧЕНКО А. В.

УДК 330:338.2

Філіпова С. В., Богаченко А. В. Проблеми визначення поняття малого промислового підприємництва та його нормативно-правове забезпечення

Метою даної статті є виявлення проблеми визначення поняття малого промислового підприємництва. Розглянуто нормативні джерела стосовно визначення понять промислового підприємництва та малого підприємництва, а також їх значення. На основі аналізу нормативних джерел і наукових думок дано визначення поняття малого промислового підприємництва, виявлено його місце в структурі національного господарства. Вказано ознаки та особливості малого промислового підприємництва України та проаналізовано нормативно-правове забезпечення його державної підтримки. У результаті дослідження виявлено відсутність виділення окремих програм для розвитку саме малого підприємництва промислового сектора. Нормативно-правове забезпечення представлено значною кількістю нормативних документів, що недостатньо узгоджені між собою та частіше не мають реального механізму реалізації, а несуть здебільшого декларативний характер або мають вигляд заяви про намір.

Ключові слова: мале підприємництво, мале промислове підприємництво, нормативно-правове забезпечення, проблеми розвитку.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Філіпова Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: kafedra_oaia@mail.ru

Богаченко Альона Вікторівна – аспірантка, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: alenavf@mail.ru

УДК 330:338.2

UDC 330:338.2

Філіпова С. В., Богаченко А. В. Проблемы определения понятия малого промышленного предпринимательства и его нормативно-правовое обеспечение

Целью данной статьи является выявление проблемы определения понятия малого промышленного предпринимательства. Рассмотрены нормативные источники, касающиеся определения понятий промышленного предпринимательства и малого предпринимательства, а также их значения. На основе анализа нормативных источников и научных мыслей дано определение понятия малого промышленного предпринимательства, выявлено его место в структуре национального хозяйства. Указаны признаки и особенности малого промышленного предпринимательства Украины, а также проанализировано нормативно-правовое обеспечение его государственной поддержки. результате исследования выявлено отсутствие выделения отдельных программ для развития именно малого предпринимательства промышленного сектора. Нормативно-правовое обеспечение представлено большим количеством нормативных документов, недостаточно согласованных между собой и зачастую не имеющих реального механизма реализации, а несущих преимущественно декларативный характер или имеющих вид заявления о намерении.

Ключевые слова: малое предпринимательство, малое промышленное предпринимательство, нормативно-правовое обеспечение, проблемы развития.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Філіпова Світлана Валеріївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедрою учета, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: kafedra_oaia@mail.ru

Богаченко Алена Вікторівна – аспірантка, кафедра учета, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: alenavf@mail.ru

Filippova S. V., Bogachenko A. V. Problems of Definition of the Notion of Small Industrial Business, its Regulatory-Legal Support

The article is aimed to identify the problem of definition of the notion of small industrial business. The normative sources related to defining the notions of both industrial entrepreneurship and small business, as well as their values, have been discussed. Based on an analysis of both the normative sources and the scientific thoughts, a definition of small industrial business has been given, its place in the structure of national economy has been identified. Characteristics and peculiarities of Ukrainian small industrial enterprises has been specified, also the regulatory-legal provision of the related State support has been analyzed. The research identified unavailability of allocation of individual programs for the development in case of small businesses in the industrial sector. The regulatory-legal support is represented by a large number of normative documents, which are not congruent and often have no real mechanism for implementing, mostly they reveal declaratory nature or have been written as declarations of intent.

Key words: small business, small industrial business, regulatory-legal support, development problems.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Filippova Svetlana V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: kafedra_oaia@mail.ru

Bogachenko Alona V. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: alenavf@mail.ru

Мале підприємництво є важливим сектором ринкової економіки. Воно дає ринковій економіці гнучкість та служить фактором структурної перебудови, крім того, мобілізує як фінансові, так і виробничі ресурси населення. Світова практика свідчить, що навіть у країнах зі стабільною економікою

мале підприємництво відіграє важливу роль у формуванні стабільності як економіки, так і суспільства. Тому активізація і стимулювання зростання сектора малого підприємництва, підвищення рівня його ефективності дуже важливі для економіки країни та певного регіону. Мале підприємництво є форматором середнього класу,

який є основою соціальної стабільності. Орієнтування країни на Європейську інтеграцію передбачає затвердження України як демократичного, соціально відповідального суспільства, де на сьогоднішній день з усією гостротою ставиться проблема формування та зміцнення позицій середнього класу – класу дрібних і середніх власників майна.

У сучасному кризовому економічному та політичному становищі та в результаті втрати частини ринків збуту промисловість зазнає значних втрат. Страждають і малі промислові підприємства, які, з одного боку, мають переваги малого підприємництва, а з іншого – сприяють залученню до процесу виробництва ресурсів, які не використовуються великими підприємствами, та задовольняють диференційований виробничий і невиробничий попит, освоєння нових ринків і т. д. Важливо дати чітке визначення поняття малого промислового підприємництва та визначити його особливості, щоб визначити його значення для економіки. Розглядаючи існуючі нормативно-правові джерела, можна виявити ряд складнощів, пов'язаних із визначенням поняття малого промислового підприємництва.

Проблемами малого підприємництва займається на сьогоднішній день чимало вчених. Висвітленню проблем малого підприємництва приділено увагу в працях таких провідних науковців, як: Варналій З. С., Воротіна Л. І., Колеснікова Л. А., які акцентують увагу на підходах до вирішення проблем розвитку малого підприємництва. Вагомий внесок у дослідження та аналіз проблем та перспектив розвитку малого підприємництва зробили Половен О. В., Петренко К. Г., Румянцева С., Стричак Г. В., Кондратюк Т. [1–5] та інші. Однак на деякі питання щодо проблем розвитку малого підприємництва та малого промислового підприємництва в Україні ще не знайдено відповідей.

Слід відзначити відсутність чіткого визначення поняття малого промислового підприємництва і взагалі поняття промислового підприємництва та чіткого механізму стимулювання даного сектора економіки країни.

Мале підприємництво представлене майже в усіх галузях господарства, і в кожній відіграє не тільки притаманну йому роль, а й має свої особливості відповідно до кожної галузі. Ефективна діяльність будь-якого господарського суб'єкта залежить не тільки від стрімкого розвитку ринкової економіки, а й від якісного правового забезпечення. Але нормативними актами не визначено чіткого та єдиного поняття промислового підприємства, що обумовлює актуальність даної теми. *Метою* статті є дослідження поняття малого промислового підприємництва та його нормативно-правової бази.

Промисловий сектор відіграє ключову роль в економіці України, тому розуміння структури і тенденцій у цій сфері набуває важливого значення для політиків, оскільки «цей сектор має надзвичайний вплив на загальний стан здоров'я української економіки, у тому числі її експортний потенціал» [6].

Промисловість – провідна галузь народного господарства, що забезпечує потреби господарства в паливі, енергії, сировині, матеріалах; це заводи, фабрики, шахти, електростанції – сукупність підприємств, що

зайняті виробництвом необхідних знарядь як для самої промисловості, так і для інших галузей народного господарства [7].

Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України «підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [8].

Підприємства в Україні поділяються на види та можуть існувати в організаційно-правових формах відповідно до ст. 63 Господарського Кодексу України.

У законодавстві України не існує правової норми, яка б чітко дала визначення поняття малого промислового підприємництва. Крім того, немає чіткого визначення поняття і промислового підприємства, але воно широко використовується в багатьох нормативних актах. Наприклад, у Наказі Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил безпеки в газовому господарстві коксохімічних підприємств і виробництва: «статутний суб'єкт, що має право юридичної особи і здійснює виробництво та реалізацію продукції певних видів з метою отримання прибутку» [9].

Відповідно до Конвенції про допомогу у випадках виробничого травматизму № 121 «промислове підприємство охоплює всі підприємства, які відносяться до таких галузей економічної діяльності: добувна промисловість, переробна промисловість, будівництво, електроенергія, газ, водопостачання і санітарне обслуговування, транспорт, склади і служби зв'язку» [10].

Отже, підсумовуючи огляд поняття «промислове підприємство», можна дати йому таке визначення: це самостійний, зареєстрований суб'єкт господарювання, що діє в рамках, встановлених законом, що зайнятий виготовленням продукції, виконанням робіт і наданням послуг промислового характеру з метою отримання прибутку.

Відповідно до Господарського кодексу України до суб'єктів малого підприємництва відносять юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності або фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України (далі – НБУ).

Виходячи з цього визначення можна зробити висновки не тільки про критерії визначення малого підприємництва, а і те, що відповідно до нормативного акта, поняття малого підприємництва є ширшим від поняття малого підприємства. Адже мале підприємництво може бути представлене як юридичною особою, так і бути зареєстрованою фізичною особою – підприємцем. А поняття «мале підприємство» означає, що цей суб'єкт господарської діяльності є саме юридичною особою.

З огляду на визначені законом ознаки малого підприємництва можна сформулювати таке визначення: *мале промислове підприємництво (далі – МПП) – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг промислового характеру, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у вигляді юридичної особи чи фізичної особи – підприємця у порядку, встановленому законодавством, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.*

До ознак малого промислового підприємництва можна віднести ознаки, які притаманні підприємству в цілому:

- ✦ виробничо-технологічна;
- ✦ організаційно-економічна єдність;
- ✦ повна господарська самостійність.

Виробничо-технологічна єдність підприємства проявляється в тому, що воно використовує комплекс виробничих засобів технологічно взаємопов'язаних між собою, що забезпечує виробництво певної продукції. Діяльність усіх підрозділів підприємства основного, допоміжного та інших обслуговуючих виробництв підпорядкована виконанню однієї й тієї ж виробничої програми.

Організаційно-економічна єдність визначається наявністю на підприємстві єдиного виробничого колективу працюючих, єдиної системи керівництва, діяльність яких спрямована на виконання єдиної виробничої програми.

Господарська самостійність обумовлюється тим, що підприємство самостійно визначає, що і скільки виробляти, у кого та які ресурси придбати, кому по яких цінах продавати, як розподіляти одержані доходи [11].

Малі промислові підприємства – невід'ємна частина економіки багатьох індустріально розвинених країн. Вони виконують ряд найважливіших соціально-економічних функцій, що відзначалося вище. Крім того, вони сприяють залученню до процесу виробництва ресурсів, що не використовуються великими підприємствами, задоволенню диференційованого виробничого і невиробничого попиту, освоєнню нових (у т. ч. зарубіжних) ринків тощо.

Місце і роль МПП у структурі національного господарства можна визначити з трьох сторін (рис. 1):

- ✦ як частина реального сектора економіки (промисловості), частиною якого, крім малого і середнього, є і велике підприємництво;
- ✦ як частина малого підприємництва в цілому;
- ✦ як важлива складова частина підприємництва.

Мале промислове підприємство має свої особливості, які відрізняють його від малого підприємництва непромислового характеру (непромислових форм малого підприємництва):

- ✦ організація промислового підприємництва є більш складним процесом на відміну від організації у сфері послуг, цей процес потребує

значних технологічних знань, наявності специфічного обладнання (частіше досить дороге), відповідна кваліфікація працівників;

- ✦ деякі види промислової діяльності потребують додаткового ліцензування та узгодження як його розміщення територіально з відповідними державними органами, та необхідність дотримання чітких норм якості та виробництва;
- ✦ продукція МПП зазвичай більш фондомістка, ніж малих підприємств іншої галузевої орієнтації, відповідно за інших рівних умов, рентабельність МПП нижче, отже, і умови для виживання у конкурентному середовищі складніші.

Рис. 1. Місце і роль МПП у структурі національного господарства

Нормативна база з підтримки малого промислового підприємництва може бути представлена двома блоками документів:

- 1) нормативні документи (закони, укази Президента України, декрети, програми та інше) з підтримки малого та середнього підприємництва;
- 2) нормативні документи стосовно підтримки та розвитку промисловості країни та регіону.

Підтримка малого підприємництва вкрай важлива для кожної країни. В Україні з часу її незалежності було прийнято ряд нормативних актів та розроблені програми з підтримки малого та середнього підприємництва. Але вони частіше мали декларативний характер або у вигляді заяви про наміри, оскільки для своєї реалізації не мали під собою ресурсів та не знаходили відповідального відображення у бюджеті країни. Іншою проблемою є нечіткий механізм реалізації програми на етапі отримання коштів для розвитку малого підприємництва. Підтвердженням цього судження може бути статистика використання виділених коштів на фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва (табл. 1).

Відповідно до узагальненого звіту про стан виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні у 2012 р. [12] необхідно відмітити значну диспропорцію в обсягах фактичного фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва, яка спостерігається в окремих регіонах (рис. 2).

Таблиця 1

Фінансування заходів регіональних програм розвитку малого та середнього підприємництва

Рік	Передбачено фінансування	Фактично профінансовано	Відсоток використаних коштів
2010	37656,1	6959,1	18,5
2011	42139,5	11094,7	26,3
2012	30708,7	14814,7	48,25

Відповідно до узагальненого звіту про стан виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні «у Волинській, Одеській областях та в м. Києві у звітному періоді на реалізацію програмних заходів використано 100% запланованих коштів. Якщо Рівненська, Сумська, Чернігівська, Чернівецька, Донецька, Івано-Франківська та Кіровоградська області забезпечили значні обсяги фінансування у порівнянні з іншими регіонами – від 90 до 98 %, то Полтавська, Херсонська області - лише по 5,5%» [12].

На сьогоднішній день нормативно-правові документи, що стосуються підтримки МПП, з урахуванням програм розвитку промисловості можна згрупувати залежно від їх функціонального призначення на законодавчі акти:

- 1) які є організаційно-правовою основою;
- 2) реєстраційно-дозвільного характеру;
- 3) забезпечення державного регулювання;
- 4) фінансово-кредитного забезпечення;
- 5) впровадження міжнародних принципів сприяння розвитку малого підприємництва.

Відповідно до цього групування до нормативно-правової бази підтримки та стимулювання малого про-

мислового підприємництва можна віднести 3 – 5 групи (табл. 2).

Серед зазначених нормативних актів у табл. 2 є документи про створення фондів з підтримки малого та середнього підприємництва з ініціативи держави та міжнародних організацій. Таким чином, можна зробити висновок, що нормативно-правова база досить велика. Слабкими моментами є узгодженість нормативних документів та механізм реалізації законодавчих актів, указів та програм з підтримки, і саме їх вдосконалення має бути головним завданням у підтримці малого та середнього промислового підприємництва.

ВИСНОВКИ

Поняття малого промислового підприємництва є досі нормативно не обґрунтованим. У даній роботі було дане своє визначення поняття МПП на основі поняття малого підприємництва та його критеріїв та поняття промислового підприємства. В Україні розроблено чимало нормативних документів, що покликані підтримувати та стимулювати розвиток малого і середнього підприємництва. Але ці документи надто загальні та не враховують особливості і відмінності потреб у виробничій та невиробничій сферах. Мале промислове підприємство має свої особливості, які відрізняють його від малого підприємництва непромислового характеру – передусім більшою фондомісткістю, необхідністю спеціальних знань та підготовки, досвіду і технічної підготовки та ін.

Крім того, нормативно-правове забезпечення державної підтримки підприємництва на стадії реалізації на місцевому рівні часом не чітке, а механізм реалізації даного нормативно-правового забезпечення не узгоджений, що призводить до чималих складнощів для отримання доступу до виділених коштів для реалізації

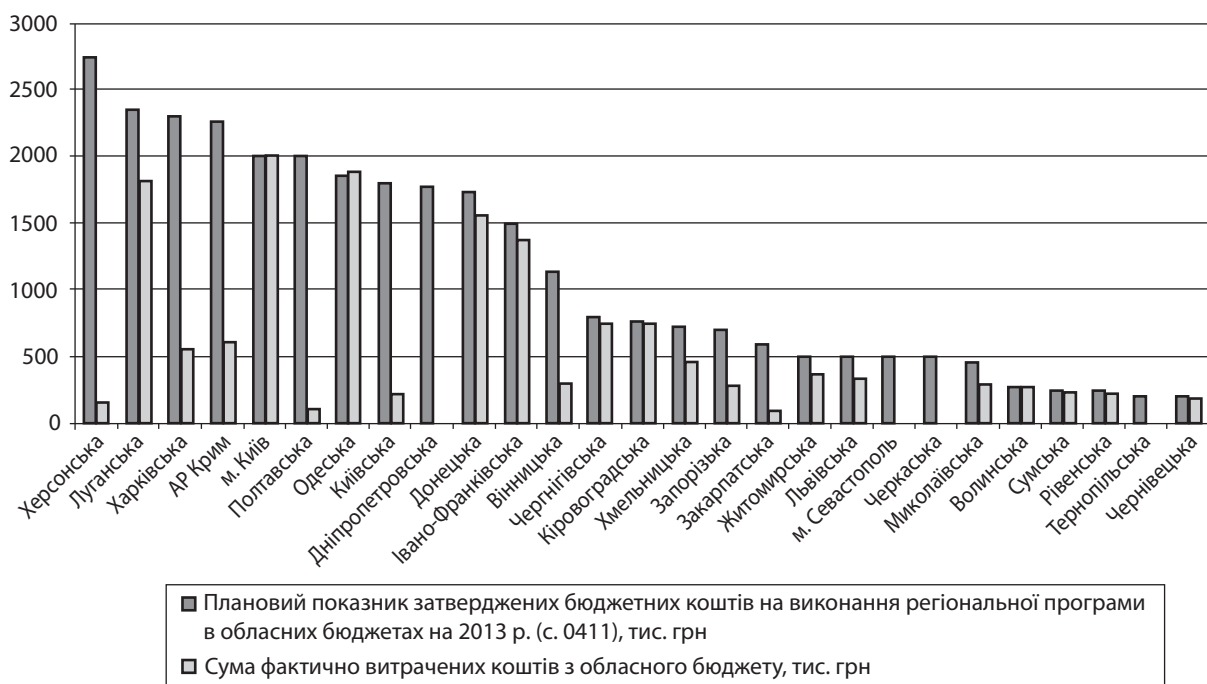

Рис. 2. Інформація про стан фінансування регіональних програм розвитку малого підприємництва у 2012 р.

Джерело: узагальнений звіт про стан виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні у 2012 р. [12].

Нормативно-правове забезпечення підтримки та стимулювання діяльності малого промислового підприємства

Дата і номер документа	Назва документа	Орган, що прийняв
Нормативно-правові акти із забезпечення державного регулювання розвитку МПП		
23.07.1998 р. № 817/98, поточна редакція від 08.06.2004 р.	Указ «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності»	Президент України
15.07.2000 р. № 906/2000, поточна редакція від 25.05.2004 р.	Указ «Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності»	
21.12.2000 р. № 2157-III	Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні»	Верховна рада України
11.09.2003 р. № 1160-IV	Закон України «Про засади державної регуляторної політики в сфері господарської діяльності»	
01.06.2005 р. № 901/2005	Указ «Про деякі заходи щодо забезпечення здійснення державної регуляторної політики»	Президент України
05.04.2007 р. № 877-V	Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»	Верховна рада України
26.04.2007 р. № 667	Постанова «Про затвердження Положення про Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва»	Кабінет Міністрів України
09.08.2008 р. № 698/2008	Указ «Про невідкладні заходи щодо вдосконалення державного регулювання господарської діяльності»	Президент України
22.03.2012 р. № 4618-VI	Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»	Верховна рада України
28.08.2013 р. № 641-р	Розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014 – 2024 роки»	Кабінет Міністрів України
12.02.2015 № 191-VIII	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)»	Верховна рада України
Нормативно-правові акти фінансово-кредитного забезпечення діяльності МПП		
07.08.1995 р. № 687	Постанова «Про Український фонд підтримки підприємництва»	Кабінет Міністрів України
01.06.1998 р. № 574/98	Указ «Про Німецько-Український фонд»	Президент України
15.04.2009 р. № 449	Постанова «Про затвердження Порядку використання у 2009 році коштів Стабілізаційного фонду для здешевлення кредитування проектів малого та середнього бізнесу, зокрема таких, що впливають на підвищення рівня зайнятості населення»	Кабінет Міністрів України
27.01.2010 р. № 68	Постанова «Про деякі питання надання суб'єктам малого та середнього підприємництва кредитно-гарантійної підтримки»	
12.10.2010 р. № 923	Постанова «Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва»	
12.12.2011р. №1396	Постанова «Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу»	Кабінет Міністрів України
Нормативно-правове забезпечення впровадження міжнародних принципів сприяння розвитку малого підприємництва		
17.01.1997 р.	Угода «Про підтримку і розвиток малого підприємництва в державах – учасниках СНД»	Міжнародний документ
19.06.2000 р.	Європейська хартія малих підприємств	Міжнародний документ
02.07.2008 р. № 603/2008	Указ «Питання впровадження в Україні принципів Європейської хартії малих підприємств»	Президент України

підтримки МПП. Якщо намічені стратегічні напрямки будуть якісно реалізовані, мале промислове підприємство України зміцнить свої позиції в загальній структурі вітчизняної економіки і візьме курс на європейський рівень розвитку, а отже, збільшиться його внесок у соціально-економічний розвиток нашої країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – 4-те вид. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2008. – 302 с.

2. Варналій З. С. Застосування податкового стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності в умовах впровадження норм Податкового кодексу України / З.С. Варналій // Малий і середній бізнес. – 2012. – № 4. – С. 32 – 37.

3. Стричак Г. В. Державна підтримка підприємств малого та середнього бізнесу / Г. В. Стричак, О. Д. Франків // Науковий вісник БДФА. Серія «Економічні науки»: зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Прядко; Міністерство Фінансів України, БДФА. – Чернівці, 2008. – Вип. 2. – С. 471 – 478.

4. Кондратюк Т. Державна політика підтримки малого бізнесу: зміст і механізм реалізації / Т. Кондратюк // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2001. – № 4. – С. 111 – 118.

5. Половен О. В. Особливості управління малим підприємством / О. В. Половен, К. Г. Петренко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 131 – 135.

6. Промисловий сектор України: аналіз і останні тенденції. Технічна записка [TN/02/2014] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Німецька консультативна група [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.beratergruppe-ukraine.de/download/TN/TN_02_2014_ukr.pdf?PHPSESSID=89247f7844605f64bbc9327b8b45548a

7. Користін О. Є. Економічна безпека: навч. посібник / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джужі. – К.: Алерта, КНТ; Центр навчальної літератури, 2010. – 368 с.

8. Господарський кодекс України // ВВР. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

9. Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил безпеки в газовому господарстві коксохімічних підприємств і виробництв» від 27.03.2007 № 61 // Офіційний вісник України від 14.05.2007. – 2007 р. – № 32. – С. 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0441-07>

10. Конвенція про допомогу у випадках виробничого травматизму N 121 (ст.1), м. Женева, 8 липня 1964 року // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_306

11. Організація та планування діяльності підприємств: науково-методичний посібник / Кер. авт. кол-ву, наук. ред. – д-р екон. наук. проф. О. П. Сологуб. – К.: Видавничий дім «Корпорація», 2005. – 432 с

12. Узагальнений звіт про стан виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні у 2012 році // Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/1101>

REFERENCES

Kondratiuk, T. "Derzhavna polityka pidtrymky maloho biznesu: zmist i mekhanizm realizatsii" [Government policy to support small businesses: content and mechanisms]. *Visnyk Ukrainy Akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentі Ukrainy*, no. 4 (2001): 111-118.

Korystin, O. Ye. *Ekonomichna bezpeka* [The economic security]. Kyiv: Alerta, KNT; Tsentr navchalnoi literatury, 2010.

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0441-07>

[Legal Act of Ukraine]. Ofitsiyni veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_306

Orhanizatsiia ta planuvannia diialnosti pidpriemstv [Organization and planning activity]. Kyiv: Korporatsiia, 2005.

Poloven, O. V., and Petrenko, K. H. "Osoblyvosti upravlinnia malym pidpriemstvom" [Features of small business]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2009): 131-135.

"Promyslovyy sektor Ukrainy: analiz i ostanni tendentsii" [The industrial sector of Ukraine: Analysis and latest trends]. http://www.beratergruppe-ukraine.de/download/TN/TN_02_2014_ukr.pdf?PHPSESSID=89247f7844605f64bbc9327b8b45548a

Strychak, H. V., and Frankiv, O. D. "Derzhavna pidtrymka pidpriemstv maloho ta serednyoho biznesu" [State support for small and medium businesses]. *Naukovyy visnyk BDFА. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 2 (2008): 471-478.

"Uzahalnenyi zvit pro stan vykonannia rehionalnykh program rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini u 2012 rotsi" [Synthesis report on the implementation of regional programs of development of small business in Ukraine in 2012]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan rehuliatornoі polityky ta rozvytku pidpriemnytstva. <http://www.dkrp.gov.ua/info/110>

Varnalii, Z. S. *Male pidpriemnytstvo: osnovy teorii i praktyky* [Small business: basic theory and practice]. Kyiv: Znannia; KOO, 2008.

Varnalii, Z. S. "Zastosuvannia podatkovoho stymuliuвання sub'iektiv pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh vprovadzhennia norm Podatkovoho kodeksu Ukrainy" [The use of tax incentives for businesses in the implementation of the Tax Code of Ukraine]. *Malyi i serednii biznes*, no. 4 (2012): 32-37.

МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

© 2015 МОРОЗ С. Г.

УДК 338.246.025.2:339.13:636

Мороз С. Г. Місце державної підтримки у системі формування конкурентоспроможності виробництва продукції тваринництва

Мета статті полягає у визначенні ролі та значення державної підтримки галузі тваринництва у системі формування та забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції. Проаналізовано сучасний стан державної підтримки виробників продукції тваринництва у Харківській області. Визначено ефективність державної підтримки та з'ясовано її відмінності за підприємствами районів Харківської області. Показано, що існуюча в Україні форма державної підтримки тваринництва не повною мірою стимулює виробництво продукції галузі. Ранжування районів Харківської області за показником реального розміру отриманих дотацій – їх відношення до повної собівартості – показало, що ефективність використання дотацій у підприємствах районів, де має місце значний розмір підтримки, є низькою. Більші дотації в розрахунку на 1 ц реалізованої продукції отримують, як правило, підприємства, у яких вищий рівень конкурентоспроможності. Водночас державна підтримка виступає суттєвим чинником підвищення конкурентоспроможності, хоча збитковість ВРХ і свиней на м'ясо подолати не вдається.

Ключові слова: державна підтримка, державні дотації, окупність витрат, конкурентоспроможність виробництва.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Мороз Світлана Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

УДК 338.246.025.2:339.13:636

UDC 338.246.025.2:339.13:636

Мороз С. Г. Место государственной поддержки в системе формирования конкурентоспособности производства продукции животноводства

Moroz S. G. Place of the State Support in the System of Formation of Competitiveness of Livestock Production

Цель статьи заключается в определении роли и значения государственной поддержки отрасли животноводства в системе формирования и обеспечения конкурентоспособного производства продукции. Проанализировано современное состояние государственной поддержки производителей продукции животноводства в Харьковской области. Определена эффективность государственной поддержки и установлены ее отличия по предприятиям районов Харьковской области. Показано, что существующая в Украине форма государственной поддержки животноводства не в полной мере стимулирует производство продукции отрасли. Ранжирование районов Харьковской области по показателю реального размера полученных дотацій – их отношению к полной себестоимости – показало, что эффективность использования дотацій на предприятиях районов, где имеет место значительный размер поддержки, является низкой. Большие дотації в расчете на 1 ц реализованной продукции получают, как правило, предприятия с более высоким уровнем конкурентоспособности. В то же время государственная поддержка выступает существенным фактором повышения конкурентоспособности, хотя убыточность КРС и свиней на мясо преодолеть не удается.

The article is aimed to define the role and importance of the State support of the livestock industry sector in the system of formation and securing the competitive production. The current status of the State support of the manufacturers of livestock products in the Kharkiv region has been analyzed. Efficiency of the State support has been determined, its differences by the enterprises of Kharkiv region have been identified. As has been displayed, the existing in Ukraine form of the State support of livestock does not comprehensively stimulate the production of this industry sector. Ranking of the districts of Kharkiv region in terms of the actual size of the obtained subsidies – towards their total costs – has showed that efficiency of use of subsidies at enterprises of those districts, which obtain larger amount of support, remains low. The larger subsidies per 1 centner of sold products would receive the enterprises with higher levels of competitiveness. At the same time, the State support is an essential factor of improving the competitiveness, though the unprofitableness related to cattle livestock and market hogs still cannot be overcome.

Ключевые слова: государственная поддержка, государственные дотації, окупаемость расходов, конкурентоспособность производства.

Key words: State support, government subsidies, cost recoupment, competitiveness of production.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Мороз Светлана Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и администрирования, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

Moroz Svitlana G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Administration, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

У сучасних умовах розвитку сільського господарства та галузі тваринництва зокрема можна виділити декілька шляхів підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції, одним із яких є механізм дотацій, який може мати певні відмінності, але зводиться до того, що підприємства отримують додаткові виплати, які можуть суттєво впливати на рівень прибутковості та конкурентоспроможності галузі. Водночас багато дослідників відзначають той факт, що механізм розподілу фінансових ресурсів на підтримку виробництва продукції тваринництва є досить недосконалим, адже попри застосування заходів державної

підтримки галузі спостерігається постійне скорочення загальної чисельності поголів'я худоби [1]. Навіть за умови щорічної державної підтримки рівень економічної стійкості тваринництва, на відміну від рослинництва, залишається низьким, що проявляється у низьких темпах зростання показників ефективності та високому рівні їх коливання [2].

Причин такої ситуації досить багато, проте науковці виділяють суб'єктивізм державного регулювання, який разом з деякими іншими факторами (недостатністю інформації, заангажованістю, вузькістю поглядів тощо) обумовлює появу такого викривлення, як надмір-

на віддаленість змісту регулятивного впливу від дійсної потреби, а також поверхнєве знання справ, причому причина поверхнєвості полягає не стільки в недостатньому обсязі інформації, скільки в її безсистемності, несвоєчасності та нерелевантності [3].

Питання державної підтримки сільськогосподарських виробників постійно піднімається науковою спільнотою. Досліджується зокрема рівень ефективності дотацій, вплив державної підтримки на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств, організаційно-економічні особливості механізму дотацій тощо. На особливу увагу заслуговують праці В. Є. Андрієвського, А. Д. Дібрової, Т. В. Калашнікової, С. В. Майстро, В. М. Онегіної, О. В. Ульянченка. Проте дане проблематика не втрачає своєї актуальності, а навпаки, потребує подальшого дослідження. Так, залишається широкий науковий простір у частині з'ясування значення державної підтримки у системі формування конкурентоспроможності виробництва продукції тваринництва.

Метою статті є визначення ролі та значення державної підтримки галузі тваринництва у системі формування та забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції.

У процесі з'ясування впливу дотацій на конкурентоспроможність продукції тваринництва необхідним є більш детальне роз'яснення природи виникнення державної підтримки сільського господарства. У зв'язку з цим потрібно виділити, насамперед, специфічні особливості галузі. По-перше, вона є гарантом продовольчої безпеки країни та основою забезпечення життєдіяльності людей, а тому забезпечення її розвитку варто розглядати функцією держави. А по-друге, в умовах ринку ця галузь більше, ніж інші, піддається негативному впливу різних факторів нестабільності: економічних, соціальних, природних [4, с. 592].

Підтвердженням останнього твердження є низький рівень розвитку сучасного тваринництва, який є наслідком процесів, що мали місце у 90-х роках минулого століття при переході економіки країни до ринкових відносин. Зведення до мінімуму державного контролю за цінами в економіці України при одночасному (у 1993 р.) запровадженні «орієнтовних» цін на продукцію сільського господарства, непослідовність та некомплексність реформ зумовили надвисокі темпи інфляції. Внаслідок таких явищ різко зросла собівартість аграрної продукції, а особливо тваринництва, при цьому виручка від її реалізації не відшкодовувала вартості затрачених ресурсів. Виник глибокий диспаритет цін на продукцію сільського господарства та галузей, що постачають йому матеріальні ресурси. У результаті такої ситуації у 1993 р. склався 11-кратний диспаритет цін на молоко та 14-кратний – на худобу і птицю, нині він знизився до 2,47 та 2,9 разу відповідно, проте втрата виробниками продукції тваринництва доходів у минулому відобразилася на значному спаді виробництва у теперішній час. За розрахунками колективу учених ННЦ ІАЕ, сума втрат від диспаритету цін сільськогосподарськими підприємствами за період за 1992 по 2010 рр.

склала 1590,07 млрд грн, або в середньому за рік 83,3 млрд грн [5, с. 286].

У таких умовах держава, щоб компенсувати зростання собівартості, обумовленого зростанням цін на матеріально-технічні ресурси, з 2002 р. запровадила механізм державної підтримки сільгоспвиробників, який в останні роки було особливо активізовано. Дотації сільському господарству в Україні носять характер не стільки покриття збитковості суб'єктів господарювання та підвищення їх конкурентоспроможності, стільки компенсації за величезні втрати від нееквівалентного обміну.

Нині державна підтримка виробників продукції тваринництва реалізується через механізми, передбачені Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV. Основною її формою у галузі тваринництва є бюджетна дотація, що надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції. Таким чином, для того, щоб українська продукція тваринництва була конкурентоспроможною, частково витрати на її виробництво повинні покриватись за рахунок дотацій.

До методів державного регулювання відносяться й спеціальні пільгові режими оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Причому, як стверджують деякі дослідники, дотація за рахунок повернення ПДВ є єдиною реальною державною підтримкою.

Водночас на сьогоднішній день усі форми та методи державної підтримки сільськогосподарських виробників необхідно розглядати в контексті членства України у СОТ. У зв'язку з цим варто виділити основні умови щодо узгодження заходів підтримки сільськогосподарського виробництва з вимогами СОТ. За класифікацією СОТ, заходи з внутрішньої підтримки сільського господарства включаються до «жовтої», «зеленої» та «синьої» «скриньок».

Як зазначають дослідники ПГО Інституту розвитку аграрних ринків, програми «зеленої скриньки» в Україні не мають специфічного спрямування на тваринницьку продукцію, окремі з них лише частково розповсюджуються на продукцію тваринництва [6]. Серед заходів підтримки, що запроваджені в сучасних умовах в Україні щодо галузі тваринництва, до складу «жовтої скриньки» підпадають: бюджетна тваринницька дотація; підтримка селекції в тваринництві, птахівництві. Як відмічає О. В. Ульянченко, існуючий механізм дотування в Україні має всі ознаки «жовтої скриньки» [7].

Погоджуємось із В. Я. Амбросовим та В. М. Онегіною в тому, що виникає одна з ключових суперечностей членства України у СОТ: між необхідністю державної підтримки аграрного сектора та лібералізацією економічної діяльності як головним принципом діяльності СОТ [8]. Зрозуміло одне: подальший розвиток виробництва продукції тваринництва в умовах СОТ дедалі більше переконує в необхідності переходу на нові шляхи державної підтримки суб'єктів господарювання [7]. С. В. Майстро підкреслює, що державною підтримкою необхідно забезпечувати тільки ті галузі, які некон-

курентоспроможні й мають стратегічне значення для продовольчої безпеки країни [9]. Державна підтримка повинна бути спрямована на менш захищених на ринку господарств для їх подальшого розвитку [10].

Проведений аналіз обсягів державної підтримки галузі тваринництва (до суми державної підтримки включена вартість бюджетних дотацій та сума за рахунок повернення ПДВ) у Харківській області за 2009–2013 рр. засвідчив, що абсолютна сума державної підтримки має суттєві відмінності, проте в останні два роки відмічається скорочення її обсягів. Водночас відносний показник, що відображає частку витрат, які можуть бути покриті за рахунок державної підтримки, змінився більшою мірою. Так, якщо за рахунок дотування галузі можна було відшкодувати у 2009 р. 15,4%, то у 2012 р. – лише 3,9%, а у 2013 р. – 6% витрат тваринництва. Найбільшою мірою дотаціями компенсуються витрати на виробництво молока та птиці на м'ясо: у 2013 р. 10,3% та 11,6% відповідно, тоді як на витрати на вирощування та реалізацію свиней на м'ясо компенсуються лише на 2,6%.

Існують суттєві відмінності в обсягах державної підтримки різних галузей тваринництва та дуже нерівномірний характер її розподілу як за видами продукції, так і за роками даного періоду. Зокрема, у 2011 р. сума дотацій була значно вищою, ніж у 2010 р., а вже у 2012 р. вона скоротилася на 70%. Це свідчить про те, що заходи підтримки носять в основному короткостроковий характер і зосереджуються на вирішенні поточних

проблем, які виникають на продовольчому та фінансовому ринках [2]. Зіставивши частки окремих видів продукції у структурі державної підтримки та виручки від реалізації, робимо висновок про суттєву невідповідність та нерівномірність розподілу дотацій за підгалузями тваринництва. Спостерігається значно більша підтримка виробництва молока, ніж інших видів продукції, що полягає у перевазі частки молока в загальній сумі підтримки над його часткою у виручці від реалізації продукції тваринництва. Так, у 2013 р. питома вага молока у дотаціях по тваринництву складала 70,6%, тоді як у виручці – лише 39,1%. Така тенденція по цьому виду продукції з роками посилювалася. За іншими видами продукції, а саме за ВРХ та свинями на м'ясо, має місце інша ситуація. Так, за першим з них ці частки у 2013 р. майже рівні, що фактично свідчить про відповідність отриманих дотацій вартості реалізованої продукції. Водночас у свинарстві існує перевага виручки від реалізації над обсягом державної підтримки

Для з'ясування ефективності державної підтримки та визначення її відмінностей за районами Харківської області результативним показником було взято обсяг виробництва продукції в розрахунку на 1 грн, який може виступати мірилом ефективності використання дотацій, а чинником є загальна сума отриманої державної підтримки, яку проранжовано за районами Харківської області. (рис. 1).

Між рівнями підтримки виробництва молока за районами області має місце суттєва диференціація. Для районів з найбільшими обсягами державної підтримки

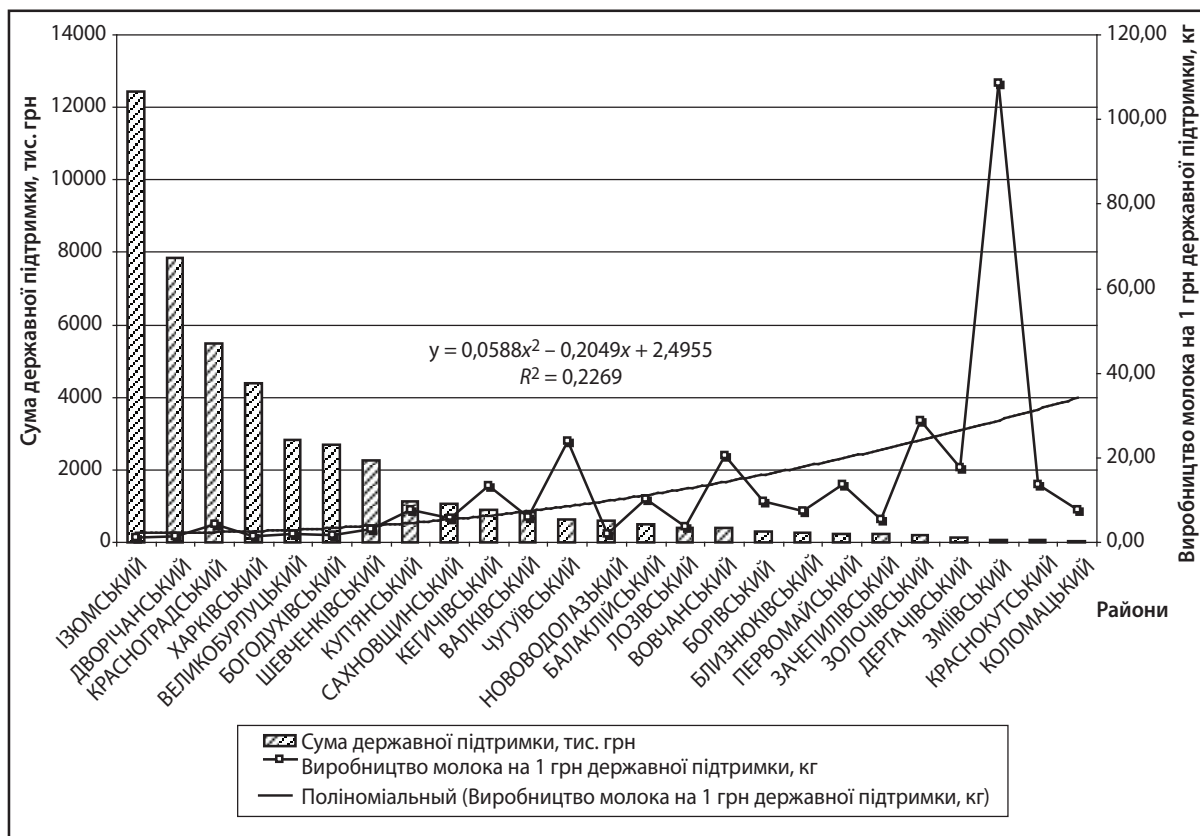

Рис. 1. Використання державної підтримки залежно від її обсягів на виробництво молока за районами Харківської області, 2013 р.

характерним є найменш ефективне використання цих коштів. Водночас зі зменшенням сум дотування відбувається зворотний процес зростання віддачі від них. Разом з тим, на наш погляд, порівняння абсолютного показника загальної суми дотацій та відносної величини виробництва продукції на 1 грн дотацій є не досить коректним хоча б у тому контексті, що це різні за сутністю показники. За нашими міркуваннями, ті райони, які отримують значні суми дотації, можуть мати й більші суми витрат. А тому більш об'єктивною величиною, яка відображає реальну ситуацію щодо отриманої державної підтримки районами, є частка дотацій у сумі витрат (собівартості) на продукцію. За цим показником було проранжовано райони та визначено тенденцію ефективності використання дотацій (рис. 2).

У міру зменшення питомої ваги дотацій у сумі повних витрат підвищується віддача від отриманих державних коштів. І навпаки: у підприємствах районів, де дотаціями покривається досить значна частина витрат (Ізюмський, Нововодолазький, Дворічанський), рівень результативного показника низький. Причому коливання цієї величини в даному випадку менші, ніж у попередньому, а коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,57$, що вказує на те, що ефективність використання дотацій на молоко у Харківській області на 57% залежить від зменшення їх частки в повній собівартості. Така ситуація переконливо свідчить про нерівномірність розподілу та неефективність використання коштів державної під-

тримки на підприємствах зі значними її обсягами. Найбільш раціональним є використання державних коштів у тих випадках, де рівень частки дотацій у витратах збігається з рівнем віддачі від них (Балаклійський, Борівський райони).

Дія механізму державної підтримки сільськогосподарства і тваринництва зокрема спрямована, перш за все, на створення умов для виробництва конкурентоспроможної продукції. Отже, гіпотетично між показниками конкурентоспроможності та рівнем державної підтримки повинен існувати тісний зв'язок. Для з'ясування такого взаємозв'язку проведено групування підприємств Харківської області за обсягом державної підтримки, що включає в себе бюджетні дотації та компенсації за рахунок повернення ПДВ, у розрахунку на 1 ц реалізованого молока (табл. 1).

Підприємства, які мають більш низьку собівартість 1 ц молока, а отже, й вищу конкурентоспроможність, отримують більше державних коштів. Хоча, як зазначалося раніше, державна підтримка має на меті зосередження на тих товаровиробниках, у яких скрутне становище, зменшуючи їх збитковість за рахунок покриття частини витрат. Натомість господарства, які досягли відносно низької собівартості завдяки високому рівню розвитку та є прибутковими в умовах діючого механізму дотацій, отримують їх у кілька разів більше. Такий викривлений прояв дії механізму дотацій на виробництво молока чітко проявляється в показнику частки дотацій у повній собівартості 1 ц молока. Дана

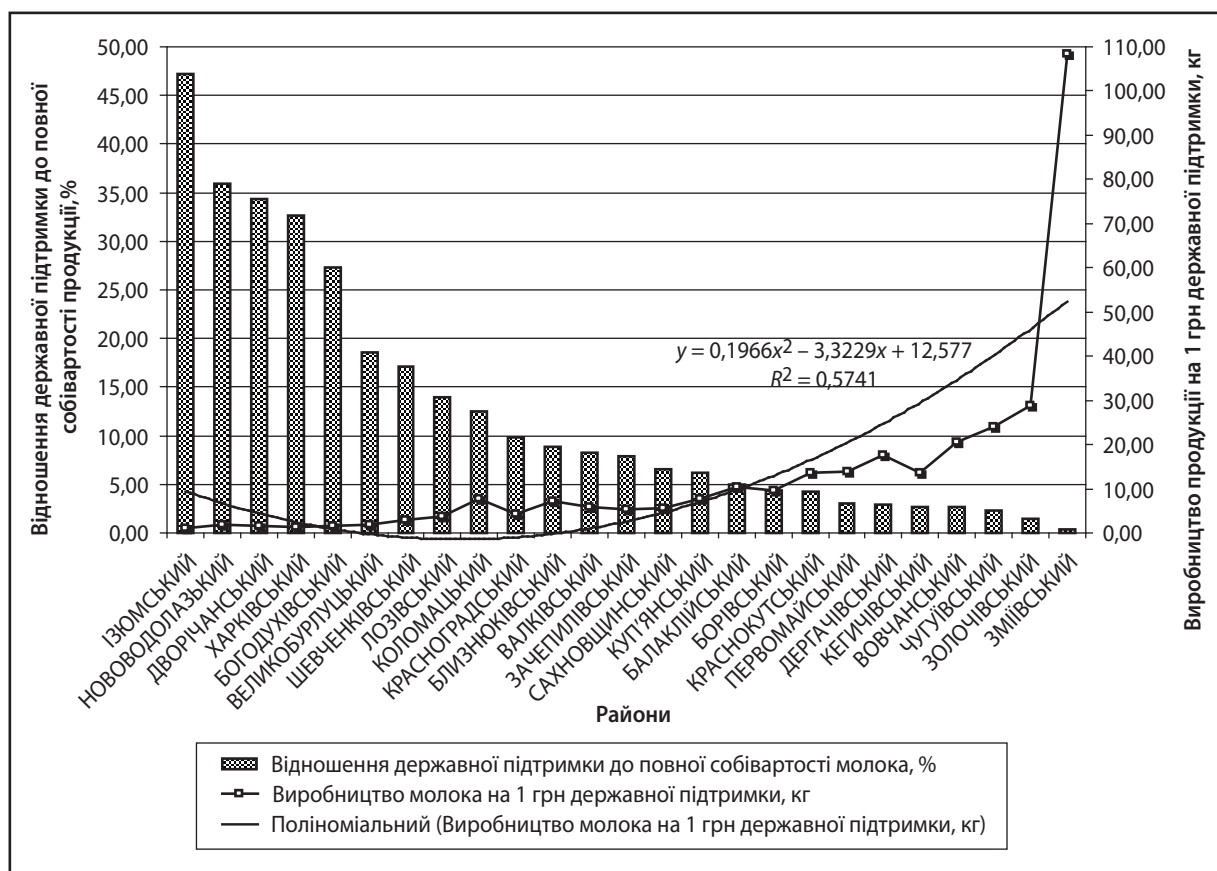

Рис. 2. Використання державної підтримки залежно від її частки у повній собівартості молока за районами Харківської області, 2013 р.

Групування підприємств Харківської області за обсягами державної підтримки виробництва молока у розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, 2013 р.

Показник	Групи підприємств за обсягом державної підтримки виробництва молока у розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн/ц						У середньому по сукупності
	1	2	3	4	5	6	
	Не отримували	До 10	10 – 20	20 – 30	30 – 80	Понад 80	
Кількість підприємств у групі / частка у загальній кількості, %	57 / 43,8	17 / 13,1	20 / 15,4	12 / 9,2	14 / 10,8	10 / 7,7	130 / 100
Обсяг державної підтримки на 1 ц реалізованої продукції, грн, у т. ч:	–	4,9	13,9	25,4	41,4	98,6	36,8
– за рахунок бюджетних дотацій / питома вага у сумі державної підтримки, %	–	0,5 / 10,2	1,6 / 11,5	2,9 / 11,4	6,9 / 16,7	31,9 / 32,4	8,8 / 16,4
– за рахунок ПДВ/ питома вага у сумі державної підтримки, %	–	4,4 / 89,8	12,3 / 88,5	22,5 / 88,6	34,5 / 83,3	66,7 / 67,6	28,1 / 83,6
Питома вага групи, %:							
– у загальній сумі державної підтримки	–	2,5	9,2	7,0	17,5	63,7	100
– у загальному обсязі виробництва молока	31,5	14,3	19,9	7,6	11,4	17,3	100
Вироблено молока на 1 грн державної підтримки, кг	–	25,7	8,6	4,6	3,4	2,1	8,9
Відношення державної підтримки у розрахунку на 1 ц реалізованого молока у повній собівартості 1 ц продукції, %	–	1,9	5,5	10,0	17,4	42,3	15,4
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	217,0	211,7	219,7	222,4	199,8	202,6	211,2
Окупність витрат	1,03	1,09	1,09	0,98	1,05	1,08	1,05
Окупність витрат з урахуванням державної підтримки	1,03	1,11	1,15	1,08	1,22	1,61	1,23

Джерело: розрахунки автора.

величина дуже диференційована, при цьому підприємства 6-ї групи покривають за рахунок державних коштів 42,3% витрат, а виробники 2-ї групи – лише 1,9%. Подібної різниці вдалося б уникнути при рівномірному та пропорційному розподілі дотацій із урахуванням рівня витрат виробників, тобто з чітким спрямуванням на забезпечення їхньої функції – покриття збитковості та підвищення конкурентоспроможності виробників.

Разом з тим, відача від державної підтримки у міру зростання її суми на 1 ц реалізованого молока зменшується, про що свідчить обсяг виробництва на 1 грн дотацій, який має чітку спрямованість до зменшення. Так, у 6-й групі на 1 грн дотацій вироблено лише 2,1 кг молока, тоді як у групі з найменшою підтримкою (2-й) – 25,7 кг. Підтвердженням такої неефективності використання дотаційних коштів є й показники часток груп за сумою дотацій у загальному її обсязі та за обсягами виробництва молока у натуральному виразі.

У господарствах, що отримують меншу суму державної підтримки у розрахунку на 1 ц молока, більша її частка забезпечується за рахунок компенсації ПДВ від переробних підприємств, з підвищенням рівня державної підтримки зростає частка бюджетних дотацій. Як вказує О. В. Ульянов, виходячи із власних досліджень, повернення ПДВ – це переважно єдине джерело, тому що виробництво молока для підприємств з низькою конкурентоспроможністю є збитковим, а рівень ре-

сурсної віддачі в молочному скотарстві настільки низький, що існування інших видів державних програм унеможливує вести мову про розширене відтворення [7].

Що стосується державної підтримки розвитку вирощування ВРХ на м'ясо, то, на відміну від виробництва молока, навіть із урахуванням державної підтримки виробництво цієї продукції залишається збитковим та неконкурентоспроможним.

ВИСНОВКИ

Існуючий механізм державної підтримки виробників продукції тваринництва не повною мірою забезпечує основну свою функцію – зниження збитковості та підвищення конкурентоспроможності цих суб'єктів, про що свідчить значна диференціація у показниках рівня такої підтримки, та відносно неефективне використання цих коштів. Взаємозв'язок обсягів державної підтримки та показників конкурентоспроможності є незначним, а вирощування ВРХ і свиней на м'ясо навіть з урахуванням дотацій залишається збитковим.

У результаті дослідження ми сформулювали власне бачення цієї проблеми, яке полягає в такому. Надання дотацій галузі тваринництва є об'єктивною необхідністю, що обумовлене рядом причин – природно-кліматичних, економічних, соціальних. Сільськогосподарські виробники внаслідок існування нееквівалентності обміну, масштаби якої, як свідчать дослідження, залишилися дуже

значними, потрапляють у складну ситуацію, не досягаючи необхідного рівня окупності витрат. Обсяги дотацій порівняно з втратами від диспаритету цін є незначними, при цьому вони не відшкодовують цих втрат внаслідок постійного підвищення собівартості. А відтак для того, щоб зацікавити виробників, держава повинна вишукувати можливості компенсувати ці втрати, у тому числі шляхом формування необхідного механізму підтримки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Діброва А. Д. Ефективність дотацій виробникам продукції тваринництва в Україні / А. Д. Діброва, Л. В. Діброва // Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2010. – Вип. 154 (1). – С. 19 – 127.

2. Калашнікова Т. В. Вплив державної підтримки на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств / Т. В. Калашнікова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. – С. 58 – 63.

3. Пасемко Г. П. Напрями трансформації системи державного регулювання аграрних відносин / Г. П. Пасемко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 2. – С. 35 – 43.

4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-е вид., доп. перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

5. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

6. Андрієвський В. Є. Державна підтримка галузі тваринництва відповідно до вимог СОТ / В. Є. Андрієвський, І. В. Кобута, Н. В. Саперович, О. О. Протченко // Посібник українського хлібороба. – 2008. – С. 274 – 289.

7. Ульяновченко О. В. Дотаційний механізм у системі конкурентоспроможного виробництва молока в Україні / О. В. Ульяновченко // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 10 – 19.

8. Амбросов В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ / В. Я. Амбросов, В. М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 15 – 24.

9. Майстро С. В. Напрями державної підтримки аграрного сектора її вплив на конкурентоспроможність продукції на світовому ринку / С. В. Майстро [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf>

10. Шийка Ю. Б. Організаційно-економічні особливості державної підтримки аграрного сектора економіки / Ю. Б. Шийка // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1 (3). – С. 329 – 336.

REFERENCES

Andriichuk, V. H. *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [The economy of agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, 2002.

Andriievskiy, V. Ie. "Derzhavna pidtrymka haluzi tvarynnytstva vidpovidno do vymoh SOT" [State support of the livestock industry in line with WTO]. *Posibnyk ukrainskoho khliboroba* (2008): 274-289.

Ambrosov, V. Ya., and Onyhina, V. M. "Zabezpechennia derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoho vyrobnytstva v umovakh chlenstva Ukrainy v SOT" [Providing state support of agricultural production in Ukraine membership in the WTO]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2009): 15-24.

Dibrova, A. D., and Dibrova, L. V. "Efektivnist dotatsii vyrobnykam produktsii tvarynnytstva v Ukraini" [The effectiveness of subsidies to producers tvarynnytstva in Ukraine]. *Naukovyi visnyk*

NUBiP Ukrainy. Seriya "Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes", no. 154 (1) (2010): 19-127.

Kalashnikova, T. V. "Vplyv derzhavnoi pidtrymky na ekonomichnu stiikest silskohospodarskykh pidpriemstv" [Effect of state support to the economic stability of agricultural enterprises]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, no. 1 (2014): 58-63.

Maistro, S. V. "Napriamy derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektorata ii vplyv na konkurentospromozhnist produktsii na svitovomu rynku" [Areas of state support for agricultural sektorata its impact on competitiveness on the global market]. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf>

Pasemko, H. P. "Napriamy transformatsii systemy derzhavnoho rehuliuвання ahrarnykh vidnosyn" [Directions transformation of the system of state regulation of agrarian relations]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 2 (2013): 35-43.

Prisyazhniuk, M. V. et al. *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agricultural sector of Ukraine (state and prospects of development)]. Kyiv: NNTs IAE, 2011.

Shyika, Yu. B. "Orhanizatsiino-ekonomichni osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektora ekonomiky" [Organizational-economic peculiarities of state support the agricultural sector]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no. 1 (3) (2013): 329-336.

Ulianchenko, O. V. "Dotatsiinyi mekhanizm u systemi konkurentospromozhnogo vyrobnytstva moloka v Ukraini" [Subsidy mechanisms in the competitive production of milk in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 9 (2011): 10-19.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СКОТАРСТВА В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2015 **МАРТИНЮК Г. П.**

УДК 338.43

Мартинюк Г. П. Перспективи розвитку скотарства в аграрних формуваннях Житомирської області

У статті автором досліджено стан розвитку галузі скотарства в Житомирській області, виявлено причини стримування її розвитку та зроблено спробу пошуку шляхів покращення. За допомогою статистичного методу сформовано вибірку показників функціонування галузі скотарства і методом проектування тренду зображено прогнозовані тренди щодо збільшення поголів'я ВРХ у цілому, корів, живої маси та виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області. Розвиток галузі скотарства полягає у забезпеченні подальшого зростання сільськогосподарського виробництва, підвищенні його ефективності для повного задоволення потреб населення в продуктах харчування та промисловій сировині. Молочне і м'ясне скотарство серед галузей тваринництва посідає провідне місце. Це зумовлюється не тільки кількістю худоби, а й високою питомою вагою молока та яловичини у структурі тваринницької продукції.

Ключові слова: скотарство, розвиток, сільськогосподарські підприємства, м'ясо, молоко.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Мартинюк Галина Петрівна – асистент, кафедра фінансів і кредиту, Житомирський національний агроекологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

УДК 338.43

UDC 338.43

Мартинюк Г. П. Перспективы развития скотоводства в аграрных формированиях Житомирской области

В статье автором исследовано состояние развития отрасли скотоводства в Житомирской области, выявлены причины сдерживания ее развития и сделаны попытки поиска путей улучшения. С помощью статистического метода сформирована выборка показателей функционирования отрасли скотоводства и методом проектирования тренда изображены прогнозируемые тренды по увеличению поголовья КРС в целом, коров, живой массы и производства молока в сельскохозяйственных предприятиях Житомирской области. Развитие отрасли скотоводства заключается в обеспечении дальнейшего роста сельскохозяйственного производства, повышении его эффективности для полного удовлетворения потребностей населения мира в продуктах питания и промышленном сырье. Молочное и мясное скотоводство среди отраслей животноводства занимает ведущее место. Это обусловлено не только количеством скота в мире, но и высоким удельным весом молока и говядины в структуре животноводческой продукции.

Ключевые слова: животноводство, развитие, сельскохозяйственные предприятия, мясо, молоко.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Мартинюк Галина Петровна – ассистент, кафедра финансов и кредита, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

Martyniuk G. P. Prospects for Development of Stock Breeding in the Agrarian Formations of Zhytomyr Region

In this article, the author researched the state of development of livestock sector in Zhytomyr region, the reasons for curbing its development have been identified, attempts towards search for ways to improve have been made. Using the statistical method, a survey of indicators of industry sector functioning has been formed, and, by means of the trend projecting method, the projected trends to increase the cattle livestock in general, and cows in particular, as well as live weight and milk production in the agricultural enterprises of Zhytomyr region have been displayed. Developing the livestock sector means to ensure further growth of agricultural production, improve its efficiency to meet the needs of the world's population in food and industrial raw materials. Dairy and beef breeding occupies a leading place among the livestock industry sectors. This results not only from the number of livestock in the world, but also a high proportion of milk and beef in the structure of livestock products.

Key words: stock raising, development, agricultural enterprises, meat, milk.
Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Martyniuk Galyna P. – Assistant, Department of Finance and Credit, Zhytomyr national agroecological university (Stary bulvar, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine)

Розвиток галузі скотарства полягає у забезпеченні подальшого зростання сільськогосподарського виробництва, підвищенні його ефективності для повного задоволення потреб населення в продуктах харчування та промисловій сировині. Молочне і м'ясне скотарство серед галузей тваринництва посідає провідне місце. Це зумовлюється не тільки кількістю худоби, а й високою питомою вагою молока та яловичини у структурі тваринницької продукції [2].

Питанням пошуку економічних та організаційно-технологічних напрямів і резервів підвищення ефективності діяльності галузей тваринництва в Україні присвячені роботи П. Березівського, І. Бондарчука, В. В'юна, Д. Глушенка, В. Гришка, В. Долинського, О. Єрмакова, М. Карамана, С. Ковалишина, П. Кропа, М. Куліша, Б. Лук'янова, Л. Мармуль, А. Павлюченкова, В. Перегуди, А. Побережної, Д. Приходька, Я. Сибаль, І. Топіхи, Г. Черевка, О. Ярославського та інших учених.

Мета статті – дослідження стану розвитку галузі скотарства в Житомирській області, виявлення причин стримування її розвитку та пошук шляхів покращення.

У харчуванні населення молоко за своїм значенням займає друге місце після хліба. Молоко – це найбільш цінний і високоякісний продукт харчування. Розвиток молочного скотарства відбувається під впливом чинників, які умовно поділяються на динамічні (що можуть бути змінені в короткостроковому або середньостроковому періодах – економічні, організаційні, технологічні) і відносно статичні (які склалися впродовж багатьох років, навіть століть, і не можуть бути змінені в коротко- чи середньостроковому періодах – природно-кліматичні, біологічні, соціально-культурні).

Розвиток молочного скотарства має бути спрямований на підвищення попиту сільськогосподарських товаровиробників на нововведення в цій галузі, насамперед, щодо:

- ✦ поглиблення спеціалізації та підвищення молочної і відтворювальної продуктивності порід великої рогатої худоби, пристосованих до утримання на промисловій основі та стійких до захворювань;
- ✦ реструктуризації кормовиробництва в напрямі ліквідації білкового дефіциту в кормах і застосування найбільш досконалих малозатратних технологій вирощування, заготівлі, приготування і роздачі кормів до згодовування;
- ✦ розширення площ під культурними пасовищами та скорочення матеріально-грошових і трудових затрат на виробництво одиниці продукції в усіх складових кормовиробництва;
- ✦ застосування найбільш прогресивних енергозберігаючих технологій утримання молочної худоби, впровадження комплексної механізації виробничих процесів на фермах;
- ✦ реконструкції існуючих і будівництво нових молочних ферм з урахуванням доцільності безприв'язного способу утримання корів і полегшених конструкцій будівель, ветеринарного захисту тварин і сучасних екологічних вимог;
- ✦ поліпшення якості молочної сировини та вдосконалення цінового механізму на молоко, що надходить на переробні підприємства молочної промисловості;
- ✦ підвищення самозабезпечення регіонів молочнопродуктами, особливо швидкопсувними і малотранспортабельними тощо.

Ао числа найбільш значущих проблем, які гальмують розвиток інноваційної діяльності в молочному скотарстві, відносять: слабку науково-дослідницьку базу, невідповідність підприємств до освоєння новітніх розробок, дефіцит інформації про нові технології та ринки збуту; дефіцит власних коштів та високі економічні ризики і тривалі терміни окупності інноваційних проектів; низьку платоспроможність переважної більшості агровиробників; неможливість впровадити інноваційні розробки у застарілу матеріально-технічну базу; обмежені можливості колективного скотарства унаслідок приватизації земель; відособленість молоковиробників від підприємств, які випускають науково-технічну продукцію, і від провайдерів, які здійснюють її реалізацію; відсутність прозорого ринку інноваційних розробок та організаційно-економічного механізму їх передачі в аграрне виробництво на умовах комерціалізації, а отже, суттєве відставання молочної галузі з освоєнням інновацій [3, с. 20].

На думку Я. О. Тивончука, основними напрямками інновацій є:

- ✦ нарощування селекційно-генетичного потенціалу тварин на основі використання високопродуктивних бугаїв-плідників і біотехнологічних систем розведення худоби;
- ✦ раціональне і ефективне використання кормових ресурсів і покращання якості кормів (програмування раціонів годівлі залежно від індивідуальної продуктивності тварин);

- ✦ модернізація, технічне переозброєння та автоматизація процесу виробництва молока;
- ✦ впровадження енергозберігаючих та інтенсивних технологій (технології безприв'язного утримання худоби та автоматизації машинного доїння, впровадження доїльних автоматів-роботів);
- ✦ оновлення матеріально-технічної бази первинної обробки, зберігання та перевезення сирого молока;
- ✦ створення інтелектуальних ферм, де об'єднуються процеси годівлі і доїння корів та управління тваринницьким господарством тощо [7, с. 169 – 175].

Сучасна конкурентоспроможна галузь молочно-го скотарства базується на економічно обґрунтованій технології виробництва, яка максимально враховує біологічні особливості великої рогатої худоби при її експлуатації. Саме таким вимогам і відповідає стандарт сучасного корівника, об'ємно-планувальні рішення якого і засобів механізації спрямовані не стільки на зниження затрат праці, скільки на забезпечення адекватних умов функціонування тварини в складній біотехнічній системі «людина – машина – тварина» [5, с. 102 – 104].

Поряд із молочним скотарством важлива роль відводиться виробництву м'яса, зокрема яловичини. Найближчими роками прогнозується нарощування обсягів виробництва яловичини за рахунок збільшення вирощування великої рогатої худоби м'ясних і комбінованих порід [1]. Основні напрями розвитку виробництва яловичини такі: впровадження технології інтенсивного вирощування великої рогатої худоби при середньодобових приростах молодняка 700 г та більше, досягнення живої маси однієї голови худоби при реалізації 400 – 450 кг і більше; переорієнтування кормовиробництва на максимальне вирощування необхідних для галузі кормів; створення високопродуктивних культурних пасовищ, у т. ч. і за рахунок залуження ріллі та поліпшення природних пасовищ, зменшення витрат кормів на 1 ц приросту до 8 ц корм. од.

Виробництво яловичини і телятини великою мірою залежить від кількості поголів'я великої рогатої худоби. Обсяги виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області за останні роки характеризуються позитивною динамікою. Так, з 2009 р. збільшуються обсяги виробництва молока та м'яса свиней. З 2012 р. зростає виробництво яловичини, а з 2013 р. – м'яса птиці [4, 6]. У цілому у 2012 р. отримано приріст продукції тваринництва на 47,5 млн грн, або на 11,2%. Очевидно, що зміцнення виробничого потенціалу тваринництва у суспільному секторі відбуватиметься і в найближчому майбутньому. Саме тому важливо узгодити показники розвитку скотарства з розвитком інших галузей аграрного виробництва. Для цього в першу чергу необхідно володіти прогнозними показниками.

Індикаторами стану скотарства є: поголів'я ВРХ на відгодівлі, поголів'я корів, виробництво молока, виробництво м'яса, середній річний удій молока від однієї корови, середньодобовий приріст на вирощуванні, від-

годівлі та нагулі. Визначені показники є кількісними та якісними, а отже, різнобічно характеризують виробничий процес. Для прогнозування вищеназаних показників за допомогою кількісних методів, зокрема статистичного, сформуємо вибірку даних за останні 20 років. Період прогнозування становитиме 5 років (з 2016 р. до 2020 р.). Прогнозування виконаємо методом проектування тренду, тобто визначення тренду в минулому та продовження його в майбутньому [8]. Застосування саме цього методу обґрунтовується наявністю значного масиву даних досліджуваних показників за попередні періоди, високою достовірністю отриманих прогнозних показників в коротко- та середньостроковому періодах, а також тим, що окреслена тенденція розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах зрозуміла та стала. Тобто можна виділити періоди стрімкого скорочення обсягів виробництва продукції та поголів'я, уповільнення темпів скорочення, стабілізації та віднов-

лення зростання. Не очікуються і значні зміни в аграрній політиці в найближчому майбутньому, що могло б суттєво вплинути на достовірність прогнозних показників. Прогнозування виконано за допомогою табличного процесора MS Excel.

Для підвищення якості прогнозу слід дотримуватись таких рекомендацій:

1. Визначення тренду за динамічним рядом показників проводять з використанням кількох аналітичних моделей (видів тренда);

2. Міру наближення фактичних даних до теоретичних (розрахункових) оцінюють за допомогою коефіцієнта детермінації;

3. Прогнозні значення показників розраховуються за найкращою (з найменшою похибкою) моделлю.

Отримані аналітичні моделі за визначеними показниками та розраховані для них коефіцієнти детермінації представлено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Аналіз адекватності прогнозних моделей для основних показників розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Показник	Модель	Специфікація моделі	Оцінка побудованої моделі (коефіцієнт детермінації)
Поголів'я ВРХна відгодівлі, тис. голів	$y = 540,5e^{-0,14x}$	експоненційна	$R^2 = 0,9869$
	$y = -22,42x + 410,78$	лінійна	$R^2 = 0,8456$
	$y = -176,19\ln(x) + 548,33$	логарифмічна	$R^2 = 0,9856$
	$y = 1,78x^2 - 59,77x + 547,74$	поліноміальна	$R^2 = 0,9861$
	$y = 966,10x^{-0,95}$	степенева	$R^2 = 0,9028$
Поголів'я корів, тис. голів	$y = 290,19e^{-0,12x}$	експоненційна	$R^2 = 0,9793$
	$y = -11,47x + 223,99$	лінійна	$R^2 = 0,9200$
	$y = -83,66\ln(x) + 280,67$	логарифмічна	$R^2 = 0,9241$
	$y = 0,61x^2 - 24,27x + 270,92$	поліноміальна	$R^2 = 0,9886$
	$y = 458x^{-0,81}$	степенева	$R^2 = 0,8407$
Середньодобовий приріст, г	$y = 339,35e^{0,01x}$	експоненційна	$R^2 = 0,4642$
	$y = 3,75x + 336,12$	лінійна	$R^2 = 0,8505$
	$y = 19,41\ln(x) + 335,48$	логарифмічна	$R^2 = 0,2154$
	$y = 0,64x^2 - 10,29x + 389,94$	поліноміальна	$R^2 = 0,8551$
	$y = 338,9x^{-0,05}$	степенева	$R^2 = 0,2171$
Середній річний удій молока від корови, кг	$y = 1285,99e^{0,04x}$	експоненційна	$R^2 = 0,7182$
	$y = 94,76x + 1104,49$	лінійна	$R^2 = 0,7282$
	$y = 506,95\ln(x) + 1026,39$	логарифмічна	$R^2 = 0,3933$
	$y = 10x^2 - 115,32x + 1874,81$	поліноміальна	$R^2 = 0,9424$
	$y = 1244,96x^{0,23}$	степенева	$R^2 = 0,3836$
Вирощування ВРХ у живій масі, тис. т	$y = 67,32e^{-0,11x}$	експоненційна	$R^2 = 0,9399$
	$y = -2,75x + 54,81$	лінійна	$R^2 = 0,8433$
	$y = -21,6\ln(x) + 71,67$	логарифмічна	$R^2 = 0,9827$
	$y = 0,2x^2 - 6,88x + 69,96$	поліноміальна	$R^2 = 0,9573$
	$y = 108,58x^{-0,78}$	степенева	$R^2 = 0,8672$
Виробництво молока, тис. т	$y = 394,96e^{-0,09x}$	експоненційна	$R^2 = 0,9080$
	$y = -16,5x + 358,3237$	лінійна	$R^2 = 0,8227$
	$y = -130,68\ln(x) + 461,71$	логарифмічна	$R^2 = 0,9741$
	$y = 1,41x^2 - 46,17x + 467,12$	поліноміальна	$R^2 = 0,9820$
	$y = 607,03x^{-0,63}$	степенева	$R^2 = 0,9207$

Виробництво яловичини і телятини великою мірою залежить від кількості поголів'я великої рогатої худоби. Нарощування обсягів виробництва продукції скотарства передбачає першочергове розв'язання проблеми кормової бази з метою повної реалізації генетичного потенціалу продуктивності тварин. Основним напрямом подальшого розвитку скотарства і підвищення його економічної ефективності є інтенсифікація виробництва молока і яловичини на основі зміцнення кормової бази і підвищення рівня годівлі тварин, впровадження комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів та переведення галузі на індустріальні технології, використання високопродуктивних, спеціалізованих порід худоби, пристосованих до машинної потокової технології, удосконалення організації і оплати праці. Отже, скотарство є стратегічною галуззю у розв'язанні проблеми продовольчої безпеки, відновлення роботи та повного завантаження виробничих потужностей пере-

робних підприємств, насичення ринку якісною, конкурентоспроможною молочно-м'ясною продукцією.

Порівняльний аналіз отриманих прогнозних моделей дозволяє стверджувати, що за усіма показниками для подальших досліджень доцільно використовувати поліноміальну модель, оскільки параметр адекватності цієї моделі має найбільше значення, а отже, похибка за такою моделлю є найменшою. Побудуємо вирівняний тренд поголів'я ВРХ на відгодівлі та корів (рис. 1, рис. 2).

Як свідчать рис. 1 і рис. 2, отримана крива точно описує точки на графіку. Виходячи з побудованих трендів, похибка прогнозу поголів'я ВРХ на відгодівлі та корів складає менше 2 відсотків.

На рис. 3 зображено тренд вирощування ВРХ у живій масі в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, а на рис. 4 – тренд щодо прогнозу виробництва молока. Коефіцієнт детермінації цих моделей також є максимально наближеним до 1.

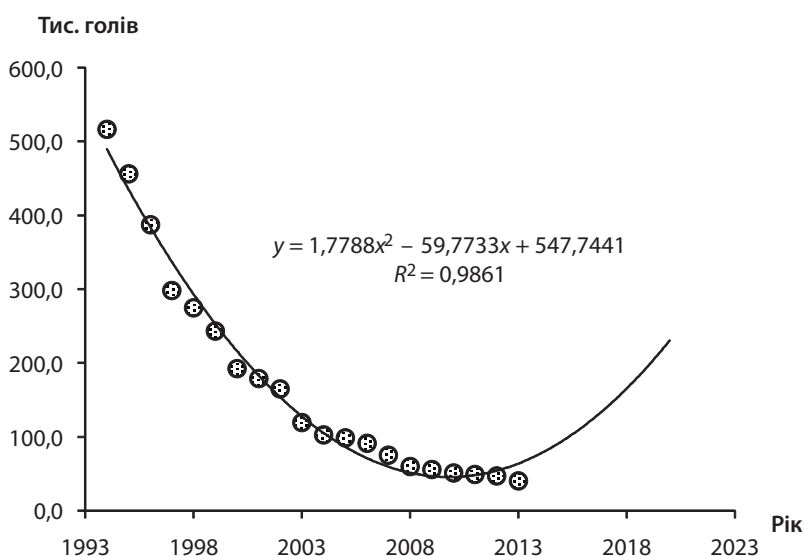

Рис. 1. Прогноз поголів'я ВРХ на відгодівлі у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, тис. голів

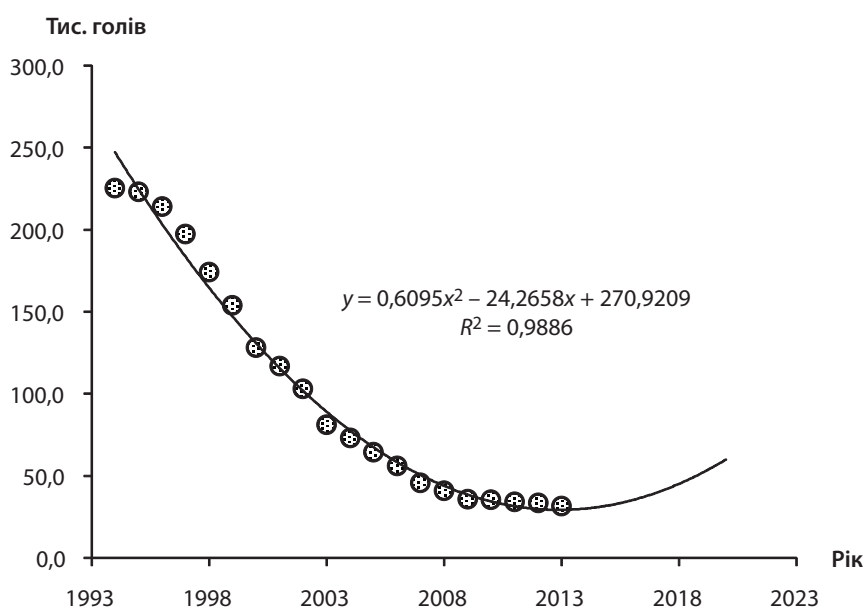

Рис. 2. Прогноз поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, тис. голів

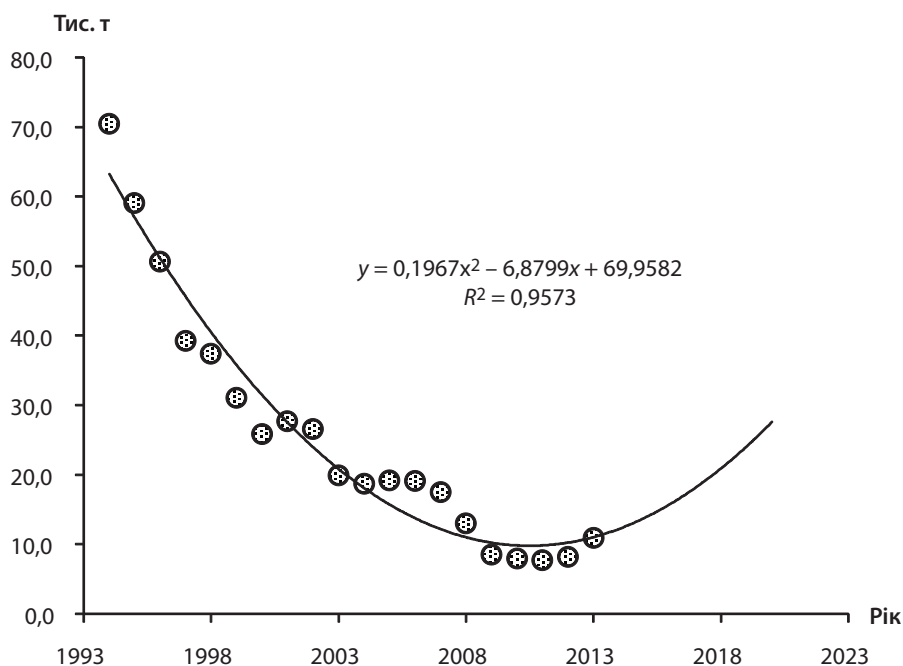

Рис. 3. Прогноз вирощування ВРХ у живій масі у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, тис. т

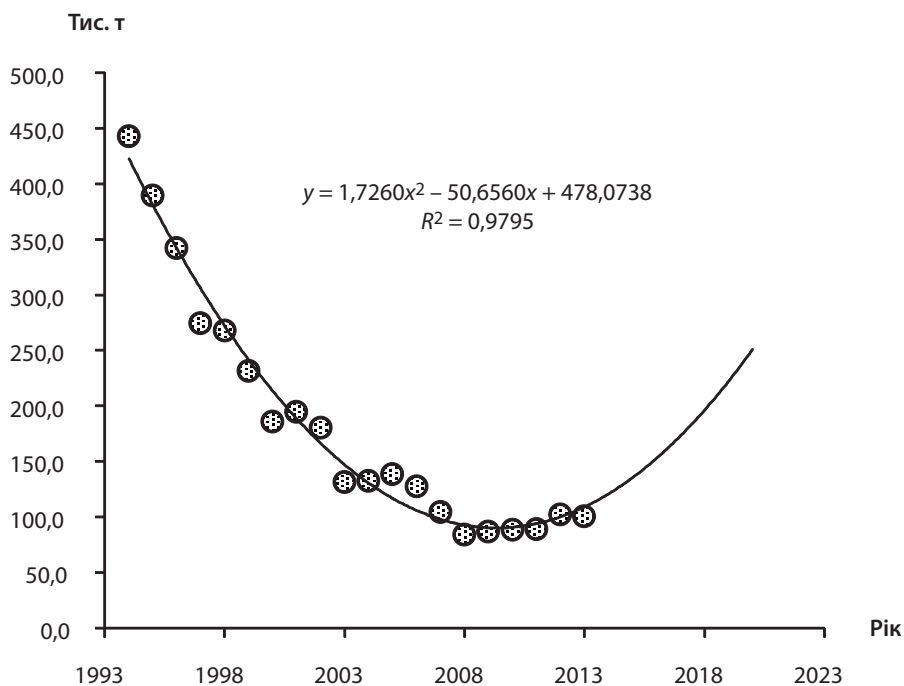

Рис. 4. Прогноз виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, тис. т

У табл. 2 розрахуємо прогнозні значення основних показників розвитку м'ясного та молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області.

Згідно з даною розробленою моделлю прогнозовані розрахунки свідчать про стабілізацію стану в галузі скотарства, збільшення поголів'я та нарощування обсягів виробництва м'яса та молока в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області.

ВИСНОВКИ. Розвиток молочного скотарства має бути спрямований на підвищення попиту сільсько-

господарських товаровиробників на нововведення в цій галузі, насамперед, щодо поглиблення спеціалізації та підвищення молочної і відтворювальної продуктивності порід великої рогатої худоби, пристосованих до утримання на промисловій основі та стійких до захворювань; реструктуризації кормовиробництва в напрямі ліквідації білкового дефіциту в кормах і застосування найбільш досконалих малозатратних технологій вирощування, заготівлі, приготування і роздачі кормів до згодовування; розширення площ під культурними пасовищами та скорочення матеріально-грошових і трудових затрат на виробництво одиниці продукції в усіх

**Прогнозні значення основних показників розвитку скотарства у сільськогосподарських підприємствах
Житомирської області**

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Поголів'я ВРХ, тис. голів	113,9	137,8	165,2	196,1	230,6
Поголів'я корів, тис. голів	35,2	39,6	45,2	52,0	60,1
Виробництво молока, тис. т	152,7	172,9	196,0	221,8	250,6
Вирощування ВРХ у живій масі, тис. т	15,8	18,1	20,9	24,1	27,6
Середній річний удій молока від корови, кг	4514,5	4869,4	5244,3	5639,2	6054,1
Середньодобовий приріст, г	491,0	510,7	531,7	554,0	577,5

складових кормовиробництва; застосування найбільш прогресивних енергозберігаючих технологій утримання молочної худоби, впровадження комплексної механізації виробничих процесів на фермах; реконструкції існуючих і будівництво нових молочних ферм з урахуванням доцільності безприв'язного способу утримання корів і полегшених конструкцій будівель, ветеринарного захисту тварин і сучасних екологічних вимог; поліпшення якості молочної сировини і вдосконалення цінового механізму на молоко, що надходить на переробні підприємства молочної промисловості; підвищення самозабезпечення регіонів молокопродуктами, особливо швидкопсувними і малотранспортабельними. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Баланюк І. Ф. Тенденції структурних змін виробництва продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами / І. Ф. Баланюк, О. І. Жук, Д. І. Шеленко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6. – С. 57 – 60.

2. Бірта Г. О. Товарознавство м'яса : навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 164 с.

3. Божидарнік Т. В. Інновації в молочному секторі світової економіки та їх роль у розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України / Т. В. Божидарнік // Вісник СНАУ. – 2011. – № 1. – С. 18 – 31.

4. Житомирщина у цифрах : стат. зб. – Житомир : Головне управління статистики у Житомирській області, 2014. – 112 с.

5. Луценко М. Тенденції розвитку технологій виробництва молока та обладнання для утримання великої рогатої худоби в європейських країнах / М. Луценко, В. Ясенецький // Пропозиція. – 2001. – № 6. – С. 102 – 104.

6. Статистичний щорічник Житомирської області за 2013 р.: стат. зб. / За ред. Л. О. Рижкової. – Житомир : Головне управління статистики у Житомирській області, 2014. – 503 с.

7. Тивончук Я. О. Сучасні тенденції конкурентоспроможного розвитку ринку молока і молокопродуктів у Франції / Я. О. Тивончук // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 169 – 175.

8. Шишкин Е. В. Математические методы и модели в управлении : [учеб. пособ. для студ. управленческих спец. ВУЗов] / Е. В. Шишкин, А. Г. Чхартишвили. – М. : Дело, 2000. – 439 с.

Науковий керівник – Дема Д. І., кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Житомирського національного агроєкологічного університету

REFERENCES

Balaniuk, I. F., Zhuk, O. I., and Shelenko, D. I. "Tendentsii strukturnykh zmin vyrobnytstva produktsii tvarynnytstva silsko-

hospodarskymy pidpryemstvamy" [Trends structural changes in livestock production farms]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (2012): 57-60.

Birta, H. O., and Burhu, Yu. H. *Tovaroznnavstvo m'iasa* [Commodity meat]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2011.

Bozhidarnik, T. V. "Innovatsii v molochnomu sektori svitovoi ekonomiky ta ikh rol u rozvytku molokoproduktovoho pidkompleksu APK Ukrainy" [Innovation in the dairy sector of the world economy and their role in the development of milk subcomplex AIC Ukraine]. *Visnyk SNAU*, no. 1 (2011): 18-31.

Lutsenko, M., and Yasenetskiy, V. "Tendentsii rozvytku tekhnolohii vyrobnytstva moloka ta obladnannia dlia utrymannia velykoi rohatoi khudoby v ievropeiskykh krainakh" [Trends in milk production technologies and equipment for keeping cattle in European countries]. *Propozytsiia*, no. 6 (2001): 102-104.

Statystychnyi shchorichnyk Zhytomyrskoi oblasti za 2013 r. [Statistical Yearbook of Zhitomir region for 2013]. Zhytomir: Holovne upravlinnia statystyky u Zhytomyrskii oblasti, 2014.

Shishkin, E. V., and Chkhartshvili, A. G. *Matematicheskie metody i modeli v upravlenii* [Mathematical methods and models in management]. Moscow: Delo, 2000.

Tyvonchuk, Ya. O. "Suchasni tendentsii konkurentospro-mozhnoho rozvytku rynku moloka i molokoproduktiv u Frantsii" [Current Trends competitive development of the market in milk and milk products in France]. *Ekonomika APK*, no. 1 (2011): 169-175.

Zhytomyrshchyna u tsyfrakh [Zhytomir in numbers]. Zhytomir: Holovne upravlinnia statystyky u Zhytomyrskii oblasti, 2014.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ПАДЕЖУ ПТИЦІ

© 2015 РИБАКОВА О. А.

УДК 357

Рибакова О. А. Організаційно-методичні аспекти обліку падежу птиці

Птахівництво, як і будь-яка інша галузь тваринництва, передбачає загибель птиці, оскільки має справу з живими організмами. Причин, які спричиняють загибель птиці, може бути чимало, наприклад, недобросовісна праця працівників підприємства, стихійні лиха чи хвороби. Віддзеркалення даних процесів у бухгалтерському обліку є досить неоднозначним, що пов'язано з відсутністю єдиного правового підходу до регулювання облікового відображення падежу птиці. Тому в даній статті пропонується узагальнення, систематизація та обґрунтування облікового процесу падежу птиці відповідно до причин її загибелі, наводяться теоретичні визначення всіх категорій у процесі падежу птиці. Також розглядається питання страхування птиці (як можливість зменшення ризиків виробництва) і процес утилізації птиці, яка вже загинула, з можливим отримання побічної продукції для подальшого її використання (корм для тварин).

Ключові слова: падіж, брак у виробництві, епізоотія, некондиційна продукція, вимушений забій, технологічні відходи.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Рибакова Ольга Анатоліївна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: olyarybakova@yandex.ru

УДК 357

UDC 357

Рибакова О. А. Организационно-методические аспекты учета падежа птицы

Птицеводство, как и любая другая отрасль животноводства, предусматривает гибель птицы, поскольку имеет дело с живыми организмами. Причины, вызывающих гибель птицы, может быть немало, например, недобросовестная работа сотрудников предприятия, стихийные бедствия или болезни. Отражение данных процессов в бухгалтерском учете является достаточно неоднозначным, что связано с отсутствием единого правового подхода к регулированию учетного отражения падежа птицы. Поэтому в данной статье предлагается обобщение, систематизация и обоснование учетного процесса падежа птицы в соответствии с причинами ее гибели, приводятся теоретические определения всех категорий в процессе падежа птицы. Также рассматривается вопрос страхования птицы (как возможность уменьшения рисков производства) и процесс утилизации птицы, которая уже погибла, с возможным получением побочной продукции для дальнейшего ее использования (корм для животных).

Ключевые слова: падеж, брак в производстве, эпизоотия, некондиционная продукция, вынужденный убой, технологические отходы.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Рибакова Ольга Анатольевна – аспірантка, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: olyarybakova@yandex.ru

Rybakova O. A. Organizational-Methodological Aspects of Accounting the Epizootic in Domestic Fowl

Poultry breeding, like any other branch of animal husbandry, also provides for the loss of fowl, because it deals with living organisms. As to causes for the loss of fowl, there can be a few, such as unfair work of employees, natural disasters or diseases. Reflection of these processes in the accounting is quite ambiguous, because of the lack of unified legal approach to manage the accounting reflection of epizootic of domestic fowl. So in this article, a generalization, systematization and substantiation of accounting process regarding the epizootic of poultry, in accordance with the reasons for the loss, has been proposed; theoretical definitions of all categories in the process of epizootic have been submitted. Poultry insurance (as the possibility of reducing the risks of production) as well as the process of utilization of the fowl, which has already died, with the possible receipt of by-products for a further use (pet foods) has been considered.

Key words: loss, spoilage in production, epizootic, substandard products, compulsory slaughter, technological waste.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Rybakova Olga A. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: olyarybakova@yandex.ru

Птахівництво, як й інші галузі тваринництва, є досить ризикованим, оскільки пов'язане з живими організмами, які можуть хворіти. Причинами загибелі птиці може бути хвороба, стихійне лихо або недобросовісна праця персоналу, що вирощує птицю. Тому для обґрунтованого облікового відображення падежу птиці за різних причин на підприємствах, що займаються вирощуванням птиці, необхідно правильно організувати облік цього явища.

У процесі здійсненого дослідження було встановлено, що на сьогодні не має комплексного підходу до правового регулювання облікового відображення падежу птиці, а у працях учених і практиків спостерігаються різні тлумачення цього явища і різні підходи до його обліку. Враховуючи вищезазначене, метою статті є узагальнення, систематизація та обґрунтування облікового відображення падежу птиці за різними причинами їх загибелі згідно з чинним законодавством України та логікою господарських процесів.

Питанням відображення падежу птиці в обліку присвятили свої праці такі науковці, як Є. Бойчук, Н. Шишкоєдова, М. Коцупатрий та інші. Але розвиток даної галузі та відсутність достатнього законодавчого підґрунтя для відображення падежу в обліку потребує обґрунтованого комплексного та систематизованого обліку падежу птиці на птахівничих підприємствах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання, зокрема дослідити, систематизувати, узагальнити та обґрунтувати:

- ✦ тлумачення термінів «падіж», «технологічні відходи», «вимушений забій», «брак»;
- ✦ економічно-правову сутність визначення «падежу птиці» задля правильного його облікового відображення;
- ✦ класифікацію падежу птиці згідно з чинним законодавством для відображення його в обліку;
- ✦ інформаційне забезпечення нормування втрат від падежу птиці задля обґрунтованого форму-

- вання виробничої собівартості та собівартості реалізованої продукції;
- ✦ інформаційне забезпечення документального оформлення падежу птиці згідно з чинним законодавством, враховуючи спеціалізацію птахових підприємств;
- ✦ інформаційне забезпечення оцінки падежу птиці згідно з чинним законодавством для правильного відображення їх вартості в обліку;
- ✦ відображення падежу птиці на рахунках бухгалтерського обліку за різних причин для підвищення контрольної функції бухгалтерського обліку.

Дослідження вітчизняного законодавства щодо тлумачення терміна «падіж» показало, що воно не є чітко регламентовано в обліковому аспекті. Формальне визначення терміна «падіж» розглядається через визначення «кількість сільськогосподарських тварин, які пали та загинули», яке надано в Методиці проведення розрахунків основних статистичних показників виробництва продукції тваринництва», затвердженої наказом Державної служби статистики України від 24.11.2014 р. № 362 (далі – Статистична методика № 362). Згідно з цією методикою «кількість сільськогосподарських тварин, які пали та загинули – це число сільськогосподарських тварин, які були втрачені через їхню загибель від хвороби, старості, стихійного лиха, пожежі, нападу хижаків, нещасних випадків, а також через вимушений забій (за умови невикористання м'яса в їжу)» [1]. Дане визначення включає в себе таке поняття, як «вимушений забій», що значно розширює його трактування.

Водночас в пп. 4.9.1 Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень № 24 і № 24 с.-г., затвердженої наказом Державного комітету статистики від 27.08.2008 р. № 296 (далі – Інструкція № 296) зазначено, що вимушено забитих тварин відносять до падежу, якщо значну частину (понад 50%) забитої туші неможливо використати для харчових потреб або реалізації [2].

Дослідження тлумачення терміна «вимушений забій тварин» показало, що воно регламентовано лише на рівні ветеринарних правил (табл. 1).

Слід зауважити, що до «вимушеного забою» птиці не відноситься забій клінічно здорової птиці із нормаль-

ною температурою тіла, які не піддаються відгодівлі, відсталих у рості й розвитку, малопродуктивних, неплідних, при загрозі загибелі в результаті стихійного лиха (пожежі, повені тощо), тих, що одержали свіжі травми в період предзабійного утримання. Даний процес відбувається при отриманні птицею травм, фізичних ушкоджень тощо та у випадках, якщо подальше лікування є неефективним чи економічно недоцільним і проводиться під наглядом спеціаліста ветеринарної медицини.

Існує таке загальне правило, що м'ясо птиці, яка загинула під час транспортної пригоди, пожежі, електричного струму чи блискавки, не є придатною для використання в їжу, тоді її утилізують або направляють на корм свиням та іншим звірам, але лише з дозволу спеціаліста ветеринарної служби [3].

В інших випадках, коли туші птиці не можуть бути використані через інфекційні, інвазійні або незаразні хвороби, вони знищуються шляхом спалювання [4].

Узоотехнології застосовують такий термін, як «технологічні відходи», що включає в себе як реальний падіж птиці, так і вимушене вибракування поголів'я птиці, яке спричинене фізіологічними вадами або певними захворюваннями. Дане вибракування пояснюється неможливістю подальшого вирощування такої птиці, наприклад, неможливо залишати курчат з вадами кінцівок, оскільки технологія не передбачає відповідного догляду за ними.

Ми не підтримуємо ствердження окремих економістів, які замість терміна «падіж птиці» рекомендують вживати термін «полегла птиця» [16].

Отже, з технологічної точки зору не існує узгодженості та єдиного законодавчого врегулювання щодо визначення поняття «падіж птиці», що безпосередньо має вплив на економічну сутність поняття «падіж птиці».

Обґрунтування економіко-правової сутності падежу є необхідним для його облікового відображення. Так, згідно із Регламентом Європейського парламенту та Ради від 21.10.2009 р. № 1069/2009 (далі – Регламент ЄС № 1069 (2009) [5] загиблих тварин прийнято називати «побічними продуктами тваринного походження».

Згідно з чинним законодавством України загиблу птицю відносять до таких категорій: відходи забою (згідно з ДК 016-2010) [6] та відходи тваринного походження (згідно із Законом України «Про відходи») [7].

Таблиця 1

Тлумачення терміна «вимушений забій» згідно чинного законодавства України

№ з/п	Тлумачення терміна «вимушений забій»	Назва нормативно-правового документа
1	Вимушений забій (тварини) – забій тварин при отриманні нею травм, фізичних ушкоджень тощо та у випадках, якщо подальше лікування є неефективним чи економічно недоцільним і проводиться за дозволом та під наглядом спеціаліста ветеринарної медицини	Ветеринарно-санітарні правила для боєнь, забійно-санітарних пунктів господарств та подвірного забою тварин, затвержені наказом Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України від 14.01.2004 р. № 4 [п. 2, 3]
2	Вимушений забій (птиці) – забій хворої та підозрілої у захворюванні птиці за вказівкою і під контролем спеціалістів ветеринарної медицини з метою недопущення їх загибелі або економічної недоцільності лікування	Ветеринарно-санітарні правила для птахових господарств і вимоги до їх проектування, затвержені наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 03.07.2001 р. № 53 [п. 2, 4]

Так, Державний класифікатор «Класифікатор відходів ДК 005-96», затверджений наказом Держстандарту України від 29.02.1996 р. № 89 (далі – ДК 005-96) [8] загибли птахів ототожнює із поняттям «бракована продукція» до якої відносить продукцію, передавання якої споживачеві не допускається через наявність дефектів [п. 3, 8].

Тобто, якщо туші загиблій птахів до споживання не допускаються, тоді їх привінують до виробничого браку.

Птахів, уражених небезпечними інфекційними хворобами, класифікують як продукцію, забруднену шкідливими (небезпечними) речовинами (ДК 005-96) [8].

Згідно із ДК 005-96 «некондиційна продукція» – це продукція, яка:

- ✦ не відповідає нормативним вимогам або не придатна для застосування за призначенням внаслідок забруднення;
- ✦ не може бути регенована, відновлена чи використана іншим способом за місцем її виробництва (утворення);
- ✦ підлягає обробленню (переробленню) у спеціалізованих підприємствах або продажу як вторинний матеріальний ресурс (сировина) [п. 3, 8].

Тому птахів, хвору на незаразні хвороби чи спорадичні інфекційні захворювання, що викликані малопатогенними штампами мікроорганізмів, і яку направляють на вимушений забій із подальшою утилізацією, слід вважати некондиційною продукцією.

Згідно з п. 3.6.10 ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» (далі – ISO 9000:2007) бракування – це дія, яку виконують з невідповідною продукцією, щоб не допускати її початкового передбачувального використання (утилізація, знищення) [9].

В обліковому аспекті трактування терміна «брак» передбачено лише в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженої наказом МФУ від 30.11.1999 р. № 291 (далі – Інструкція № 291). Браком у виробництві вважається продукція, напівфабрикати, деталі, вузли й роботи, які не відповідають за своєю якістю встановленим стандартам або технічним умовам і не можуть використовуватися за своїм прямим призначенням або можуть використовуватися тільки після додаткових витрат на виправлення [10].

Отже, загибла птахів, як з економічної, так і з правової точки зору, є бракованою продукцією за винятком птахів, що загибли внаслідок епізоотій чи вжиття протиепізоотичних заходів, а також через техногенні, природні катастрофи, аварії та явища.

Враховуючи економічну сутність «падежу птахів», можна виділити таку класифікацію падежу для відображення його на рахунках бухгалтерського обліку.

- Падеж птахів:
- ✦ за відношенням до технологічного процесу:
 - падеж у межах норм технологічного браку;
 - падеж понад норм технологічного браку;

- ✦ залежно від причин падежу:
 - падеж птахів внаслідок незаразних хвороб;
 - падеж птахів з вини матеріально відповідальної особи;
 - падеж птахів внаслідок епізоотії;
 - падеж птахів внаслідок стихійного лиха.

Нормування витрат від падежу птахів має принципове значення для бухгалтерського обліку, оскільки впливає на формування виробничої собівартості та собівартості реалізованої продукції, адже падеж у межах допустимо технологічних норм відносять на збільшення собівартості виробництва продукції, а понад норми – до понаднормативних витрат (собівартості реалізації).

Дослідження показали, що на сьогодні на рівні держави відсутнє єдине нормативно-правове регулювання показників допустимого падежу птахів. На практиці деякі сільськогосподарські підприємства, що займаються вирощуванням птахів, використовують для встановлення нормативних технологічних витрат радянські галузеві стандарти.

Згідно з чинним законодавством України платник податку має право самостійно визначати (за наказом по підприємству) допустимі норми технічно неминучого браку за умови обґрунтування його розміру. Такі самостійно визначені норми діють до встановлення норм центральними органами виконавчої влади у відповідній сфері [11].

Тому такі норми птахівничим підприємствам доведеться визначати самостійно і затверджувати наказом по підприємству, обґрунтувавши такі норми довідковими матеріалами та регуляторними актами.

Для обґрунтування норм падежу птахів можна скористатися Відомчими нормами технологічного проектування, затвердженими наказом Міністерства аграрної політики від 15.09.2005 р. № 473 (далі – Відомчі норми № 473) [12]. Для птахівництва вищезазначеним документом встановлено норми збереження, а не витрат у розрізі ремонтного молодняка та молодняка, який вирощується на м'ясо за віком (тижнями). Тому для обчислення норм витрат потрібно від 100 % відняти відповідну норму збереження. Наприклад, для молодняка курей яєчних порід білих кросів віком 1–4 тижні норма витрат становитиме 2 % (100 – 98 %).

Для засвідчення фактів падежу птахів на підприємстві використовують Акт на вибуття поточних біологічних активів тваринництва (забій, прирізка, падеж) (сільгоспоблік, форма № ПБАСГ-6), затверджений наказом Міністерства аграрної політики України від 21.02.2008 р. № 73 (далі – наказ МАПУ № 73) [13]. В акті зазначають характеристику птахів, причини її вибуття, спосіб ліквідації та вказують придатність отриманих продуктів (в їжу, на годівлю худобі, підлягає знищенню тощо).

Крім вищезазначеного Акта, застосовують документи, які засвідчують обставини, що спричинили загибель птахів, зокрема:

- ✦ акт про направлення птахів на вимушений забій;
- ✦ висновок ветеринарного лікаря про причини загибелі (падежу) птахів, Протокол (Акт) патологоанатомічного розтину трупа птахів;

- ✦ наказ (розпорядження) керівника підприємства, судове рішення про стягнення з працівника суми втрат від падежу птиці; копія обвинувального вироку суду щодо особи, якій пред'явлено цивільний позов про відшкодування вартості загиблої птиці, у разі притягнення її до кримінальної відповідальності;
- ✦ страховий акт (аварійний сертифікат), складений страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром), у разі загибелі (втрати), вимушеного забою (знищення) застрахованої птиці;
- ✦ документи уповноважених державних органів, що підтверджують факт стихійного лиха (довідка метеорологічної чи сейсмологічної служби, місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування про стихійне лихо);
- ✦ акт органу пожежного нагляду про пожежу та її наслідки;
- ✦ документи про відправлення біологічних відходів на ветеринарний санутильзагод для утилізації, акти захоронення трупів птиці та інших біомас у діючих біотермічних ямах, акти про термічне знешкодження (спалення) туш загиблої птиці тощо.

Окрім вищенаведених документів, для обліку падежу птиці на підприємстві існують також затверджені форми ветеринарної звітності, які складаються на основі документів обліку. Ветеринарні установи ведуть облік хворої та загиблої птиці, а також видають органам страхування висновки щодо причин захворювання, вимушеного забою, загиблої або знищеної птиці.

Для компенсації падежу птиці існує таке поняття, як страхування птиці, що охоплює добровільні види майнового страхування птиці на випадок знищення, загибелі або вимушеного забою.

Процес страхування можливий лише для здорової птиці та з певними віковими обмеженнями, а саме:

- ✦ птиця яйценосних порід – віком від п'яти місяців;
- ✦ птиця бройлерних порід – віком від 1 місяця.

Під час оформлення страхового договору також визначається період страхування, страхова сума та перелік ризиків, за яких може бути застрахована птиця.

Отже, загибель (падіж) птиці оформлюється офіційно затвердженим Актом за формою № ПБАСГ-6. Наявність інших додаткових документів обумовлюється обставинами, що спричинили загибель птиці.

Після затвердження керівником підприємства вказаних документів записи про вибуття птиці (зокрема внаслідок падежу) щоденно здійснюють у Книзі обліку руху тварин і птиці на фермі (форма № ПБАСГ-12, затверджена наказом МАПУ № 73). Наприкінці місяця завідувач ферми або зоотехнік усі документи щодо падежу птиці разом зі Звітом про рух тварин і птиці на фермі (форма № ПБАСГ-13) передає до бухгалтерії господарства.

Спеціалізовані птахівничі підприємства та птахофабрики замість Книги обліку руху тварин і птиці вико-

ристовують Картку обліку руху дорослої птиці (для спеціалізованих господарств) (форма № ПБАСГ-16, затверджена наказом МАПУ № 73) та Картку обліку руху молодняка птиці (для спеціалізованих господарств) (форма № ПБАСГ-17, затверджена наказом МАПУ № 73).

Картку обліку руху дорослої птиці (форма № ПБАСГ-16) застосовують для щоденного обліку руху поголів'я дорослої птиці, яка досягла 180 (210)-денного віку. Цю картку у двох примірниках складає керівник цеху (бригадир) на поголів'я за кожною віковою групою дорослої птиці, яке обслуговується пташницею. Записи в Картку обліку руху дорослої птиці (форма № ПБАСГ-16) здійснюються на підставі оформлених первинних документів з надходження та вибуття (зокрема падежу) дорослої птиці за кількістю голів та живою вагою. На кожне число протягом місяця проставляється поголів'я дорослої птиці на початок дня та фактичний збір яєць за відповідною віковою групою. Наприкінці місяця визначають підсумки за поголів'ям та живою вагою дорослої птиці з надходження та вибуття за каналами і здійснюють оцінку за відповідною (справедливою чи первісною) вартістю живої ваги. Крім того, проставляється за каналами надходження та вибуття (зокрема падежу) рух усього поголів'я з початку року та рух поголів'я півня за місяць і з початку року. Окремим показником проставляється фактичне середнє поголів'я несучок за місяць. Підписує цю картку птахівниця, за якою закріплена доросла птиця, завідувач ферми та керівник структурного підрозділу. Підсумкові показники Картки обліку руху дорослої птиці (для спеціалізованих господарств) (форма № ПБАСГ-16) служать підставою для складання Звіту про рух худоби та птиці на фермі (форма № ПБАСГ-13). Другі примірники карток разом зі звітом в установлені строки подаються в бухгалтерію.

У спеціалізованих птахівничих господарствах для щоденного обліку руху молодняка птиці застосовують Картку обліку руху молодняка птиці (форма № ПБАСГ-17). Вона відкривається працівником цеху з дорощування птиці на кожне робоче місце у двох примірниках. Записи в Картку обліку руху молодняка птиці (форма № ПБАСГ-17) здійснюються на підставі оформлених первинних документів, пов'язаних з надходженням та вибуттям (зокрема падежем) молодняка птиці за кількістю голів та їх живою вагою. Добові пташенята після сортування із цеху інкубації передаються в цех на дорощування окремими партіями за фактичною кількістю та живою вагою. Тушки загиблого молодняка птиці передають на утилізацію за окремими Накладними (внутрішньогосподарського призначення), які повинні відповідати показникам Актів на вибуття поточних біологічних активів тваринництва (забій, прирізка та падіж) (форма № ПБАСГ-6). Ці акти оформлюються у дні наявності падежу птиці. Крім того, у картці на кожне число протягом звітного місяця проставляється поголів'я молодняка птиці на початок дня, жива вага на початок та на кінець місяця та визначається приріст живої ваги за місяць і середньодобовий приріст молодняка птиці відповідної вікової групи, оцінений за відповідною вартістю живої ваги за вирахуванням витрат на місці продажу.

Підсумкові показники Картки використовуються для заповнення Звіту про рух тварин і птиці на фермі (форма № ПБАСГ-13), де записують наявність птиці на початок і кінець звітної періоду їх надходження і вибуття (зокрема падежу) за кількістю голів і живою вагою, передаються в бухгалтерію для подальшого опрацювання в установлені строки.

Отже, документальне оформлення падежу птиці на фермі залежить від спеціалізації підприємства, що вирощує птицю.

При здійсненні обліку падежу птиці важливим є правильна її оцінка з метою виключення викривлень в бухгалтерському обліку.

Згідно з чинним законодавством України птицю в обліку відносять до групи поточних біологічних активів облік якої регламентується П(С)БО 30 «Біологічні активи» [14]. Так, після первісного визнання поточні біологічні активи можуть відобразитися в обліку:

- ✦ або за справедливою вартістю;
- ✦ або за первісною вартістю (якщо справедливу вартість біологічного активу достовірно визначити неможливо) [15].

На практиці 99% усіх птахівничих підприємств України здійснюють облік поточних біологічних активів за первісною вартістю.

Втрати від падежу птиці підлягають списанню за тією вартісною оцінкою, за якою птицю обліковували на дату падежу (загибелі):

- ✦ якщо сільськогосподарське підприємство в обліку застосовує ринкові ціни, тоді падіж птиці будуть оцінювати за справедливою вартістю (за вирахуванням очікуваних витрат на місці продажу) на останню дату балансу, за якою птицю відображають на момент падежу (загибелі);
- ✦ якщо сільськогосподарське підприємство віддає перевагу історичній собівартості, то необхідно враховувати певні галузеві особливості птахівництва. Так, продукцію власного виробництва спочатку обліковують за плановою собівартістю, а в кінці року коригують до рівня фактичної собівартості [п. 5.3, 15]. Тому падіж птиці рекомендують списувати за так званою «нормативно-прогносною собівартістю» (тобто до фактичної собівартості птиці на початок звітної періоду додають планову собівартість приросту живої маси за звітний рік до моменту падежу).

Враховуючи значний рух птиці, птахівничі підприємства щомісячно здійснюють оцінку падежу птиці за середньозваженою фактичною собівартістю 1 кг живої маси.

Падіж птиці – це невід’ємна частина звичайного технологічного процесу вирощування птиці. Тому в обліковому аспекті падіж птиці є браком у виробництві, за винятком падежу через епізоотію (поширення інфекційної хвороби птиці на значній території), внаслідок стихійного лиха, а також з вини матеріально відповідальної особи.

Згідно з чинним законодавством облік падежу птиці здійснюють у розрізі:

- ✦ у межах норм технологічного браку, який є невід’ємною частиною технологічного процесу вирощування птиці;
- ✦ понад норми технологічного браку, який залежить від того, встановлені винні особи чи не встановлені.

Якщо винні особи не встановлені, то для обліку падежу птиці понад норми технологічних втрат рекомендовано до рахунку 90 «Собівартість реалізації» відкривати субрахунок 905* «Понаднормативні виробничі витрати». Якщо винні особи встановлені, то вартість загиблої птиці понад норми технологічного браку відносять до нестач і втрат від псування цінностей, зокрема в дебет субрахунку 947 «Нестачі і втрати від псування цінностей».

Падіж птиці може виникнути як внаслідок епізоотії, так і внаслідок стихійного лиха або (техногенної катастрофи).

Епізоотія птиці – це широке вибухоподібне розповсюдження хвороби птиці, що значно перевищує значний рівень захворюваності на цю хворобу на даній території. Прикладом даного явища був пташиний грип. Падіж птиці внаслідок епізоотії в обліку включають до інших витрат діяльності і списують в дебет субрахунку 977 «Інші витрати звичайної діяльності».

Падіж птиці внаслідок стихійного лиха (техногенної катастрофи) являє собою випадкову і нехарактерну подію для діяльності певного підприємства, яка, у свою чергу, супроводжується заподіянням шкоди його власності. При цьому сума заподіяної шкоди буде включатися також до інших витрат діяльності підприємства (у дебет субрахунку 977 «Інші витрати звичайної діяльності»).

Враховуючи значні втрати птахівничих підприємств від падежу птиці, з метою підвищення контрольної функції бухгалтерського обліку вартість загиблої птиці рекомендуємо попередньо обліковувати на рахунку 24 «Брак у виробництві». За дебетом цього субрахунку доцільно відображати вартість загиблої птиці та витрати на транспортування та знешкодження трупів, утилізацію, захоронення на птахомогильниках, дезінфекцію птахомісць і транспорту тощо. При цьому від загиблої птиці може бути отримана побічна продукція, яку за цінами можливої реалізації або іншого використання доцільно відобразити за кредитом рахунку 24 «Брак у виробництві». Різницю, яка виникла між дебетовим і кредитовим оборотом рахунку 24, розглядають як суму невідшкодованих втрат від падежу птиці та відносять з кредиту рахунку 24 «Брак у виробництві» в дебет субрахунків:

- ✦ 232 «Тваринництво» до складу інших (у межах норм технологічного браку);
- ✦ 905 «Понаднормативні виробничі витрати» (понад норми технологічних втрат);
- ✦ 947 «Нестачі і втрати від псування цінностей» (якщо встановлена винна особа);
- ✦ 977 «Інші витрати звичайної діяльності» (внаслідок стихійного лиха та епізоотії).

Кореспонденцію рахунків з обліку падежу птиці (запропонований варіант) наведено в *табл. 2*.

Кореспонденція рахунків з обліку падежу птиці (запропонований варіант)

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
		Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5
1. Падіж птиці від незаразних хвороб у межах встановлених норми				
1.1.	Віднесено вартість падежу птиці до браку у виробництві	24	213	1000
1.2.	Оприбутковано побічну продукцію від падежу птиці за цінами можливого використання чи реалізації	272	24	0
1.3.	Віднесено суму втрат від падежу птиці в межах встановлених норм до виробничої собівартості продукції птахівництва (за статтею «Непродуктивні витрати»)	232*	24	1000
2. Падіж птиці від незаразних хвороб понад норми і нормативи, прийнятий за рахунок підприємства				
2.1.	Віднесено вартість падежу птиці до браку у виробництві	24	213	1000
	Оприбутковано побічну продукцію від падежу птиці за цінами можливого використання чи реалізації	272	24	0
2.3.	Віднесено суму втрат від падежу птиці понад встановлені норми до собівартості реалізованої продукції	905**	24	1000
3. Падіж птиці з вини матеріально відповідальної особи				
3.1.	Віднесено вартість падежу птиці до браку у виробництві	24	213	1000
3.2.	Оприбутковано побічну продукцію від падежу птиці за цінами можливого використання чи реалізації	272	24	0
3.3.	Віднесено втрати від падежу птиці на інші операційні витрати	947	24	1000
3.4.	Нараховано суму відшкодування в розмірі, встановленому відповідно до вимог чинного законодавства	375	716	1260
3.5.	Нараховано податок на додану вартість із суми відшкодування збитків	716	641	210
3.6.	Нараховано обов'язкові платежі із суми завданих збитків, які підлягають внесенню до бюджету (1260-1000-210)	716	642	50
3.7.	В касу в національній валюті внесено суму відшкодування втрат від винної особи	301	375	1260
3.8.	З поточного рахунку в банку в національній валюті погашена заборгованість перед бюджетом:			
	за податок на додану вартість	641	311	210
	на суму залишку коштів, стягнутих з винної особи, після відшкодування збитків, заподіяних підприємству	642	311	50
3.9.	Віднесено на фінансовий результат:			
	втрати, пов'язані з нестачею птиці	791	947	1000
	доходи, пов'язані з відшкодуванням нестачі птиці	716	791	1000
4. Падіж птиці внаслідок епізоотії				
4.1.	Списано вартість птиці, що загинула внаслідок епізоотії	24	213	800
4.2.	Оприбутковано побічну продукцію від падежу птиці за цінами можливого використання чи реалізації	272	24	0
4.3.	Списано витрати по знищенню загиблої птиці	24	213	200
4.4.	Відображено суму невідшкодованих втрат від падежу птиці внаслідок епізоотії	977	24	1000
4.5.	Нараховано ПДВ на вартість птиці, що загинула внаслідок епізоотії	977	641	200
4.6.	Віднесено на фінансовий результат втрати, пов'язані з падежем птиці внаслідок епізоотії	793	977	1200
5. Падіж птиці внаслідок стихійного лиха				
5.1.	<i>Якщо птиця не застрахована</i>			
5.1.1.	Списано вартість птиці, що загинула внаслідок стихійного лиха	24	213	1000

1	2	3	4	5
5.1.2.	Оприбутковано побічну продукцію від падежу птиці за цінами можливого використання чи реалізації	272	24	0
5.1.3.	Відображено суму невідшкодованих втрат від падежу птиці внаслідок стихійного лиха	977	24	1000
5.1.4.	Нараховано ПДВ на вартість птиці, що загинула від стихійного лиха	977	641	200
5.1.5.	Віднесено на фінансовий результат втрати, пов'язані з падежем птиці внаслідок епізоотії	793	977	1200
5.2.	Якщо птиця застрахована (50%)			
5.2.1.	Списано вартість птиці, що загинула внаслідок стихійного лиха	24	213	1000
5.2.2.	Оприбутковано побічну продукцію від падежу птиці за цінами можливого використання чи реалізації	272	24	0
5.2.3.	Відображено суму невідшкодованих втрат від падежу птиці внаслідок стихійного лиха	977	24	1000
5.2.4.	Нараховано ПДВ на вартість птиці, що загинула від стихійного лиха	977	641	200
5.2.5.	Нараховане страхове відшкодування страхової компанії у розмірі 50% вартості загиблої птиці	377	746	500
5.2.6.	На поточний рахунок в банку в національній валюті надійшло страхове відшкодування страхової компанії	311	377	500
5.2.7.	Віднесено на фінансовий результат втрати, пов'язані з падежем птиці внаслідок епізоотії	793	977	1200

Розроблена в результаті проведеного дослідження організаційно-методична модель обліку падежу птиці зображена на *рис. 1*.

ВИСНОВКИ

Узагальнивши, систематизувавши та обґрунтувавши облікове забезпечення відображення падежу птиці за різними причинами їх загибелі згідно з чинним законодавством України, ми дійшли таких висновків.

1. З технологічної точки зору не існує узгодженості та єдиного законодавчого врегулювання щодо визначення поняття «падіж птиці», що безпосередньо має вплив на економічну сутність поняття «падіж птиці».

2. Враховуючи економічну сутність «падежу птиці», можна виділити таку класифікацію падежу для відображення його на рахунках бухгалтерського обліку: за відношенням до технологічного процесу (падіж у межах норм технологічного браку, падіж птиці внаслідок хвороби, падіж понад норм технологічного браку); залежно від причин падежу (падіж птиці внаслідок незаразної хвороби; падіж птиці з вини матеріально відповідальної особи; падіж птиці внаслідок епізоотії; падіж птиці внаслідок стихійного лиха).

3. Норми падежу птиці птахівничі підприємства визначають самостійно і затверджують наказом по підприємству, обґрунтувавши такі норми довідковими матеріалами та регуляторними актами.

4. Оцінка падежу птиці згідно з чинним законодавством здійснюється або за справедливою вартістю, або за собівартістю. Враховуючи значний рух птиці, а також те, що вартість загиблої птиці в кінці облікового процесу не калькулюється, рекомендуємо щомісячно здійснювати оцінку падежу птиці за середньозваженою фактичною собівартістю 1 кг живої маси.

5. Враховуючи значні втрати птахівничих підприємств від падежу птиці з метою підвищення контролюючої функції бухгалтерського обліку, вартість загиблої птиці рекомендуємо попередньо обліковувати на рахунку 24 «Брак у виробництві». Витрати від падежу птиці відносять з кредиту рахунку 24 «Брак у виробництві» у дебет субрахунків: 232 «Тваринництво» до складу інших (у межах норм технологічного браку); 905 «Понаднормативні виробничі витрати» (понад норми технологічних втрат); 947 «Нестачі і втрати від псування цінностей» (якщо встановлена винна особа); 977 «Інші витрати звичайної діяльності» (внаслідок стихійного лиха та епізоотії). ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика проведення розрахунків основних статистичних показників виробництва продукції тваринництва, затверджена наказом Державної служби статистики України від 24.11.2014 р. № 362 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/norm_doc/2014/362/362_2014.htm

2. Інструкція щодо заповнення форм державних статистичних спостережень № 24 та № 24 с.-г., затверджена наказом Державного комітету статистики від 27.08.2008 р. № 296 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0877-08>

3. Ветеринарно-санітарні правила для боень, забійно-санітарних пунктів господарств та подвірного забою тварин, затверджені наказом Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України від 14.01.2004 р. № 4 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-04>

4. Ветеринарно-санітарні правила для птахівничих господарств і вимоги до їх проектування, затверджені наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 03.07.2001 р. № 53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0565-01>

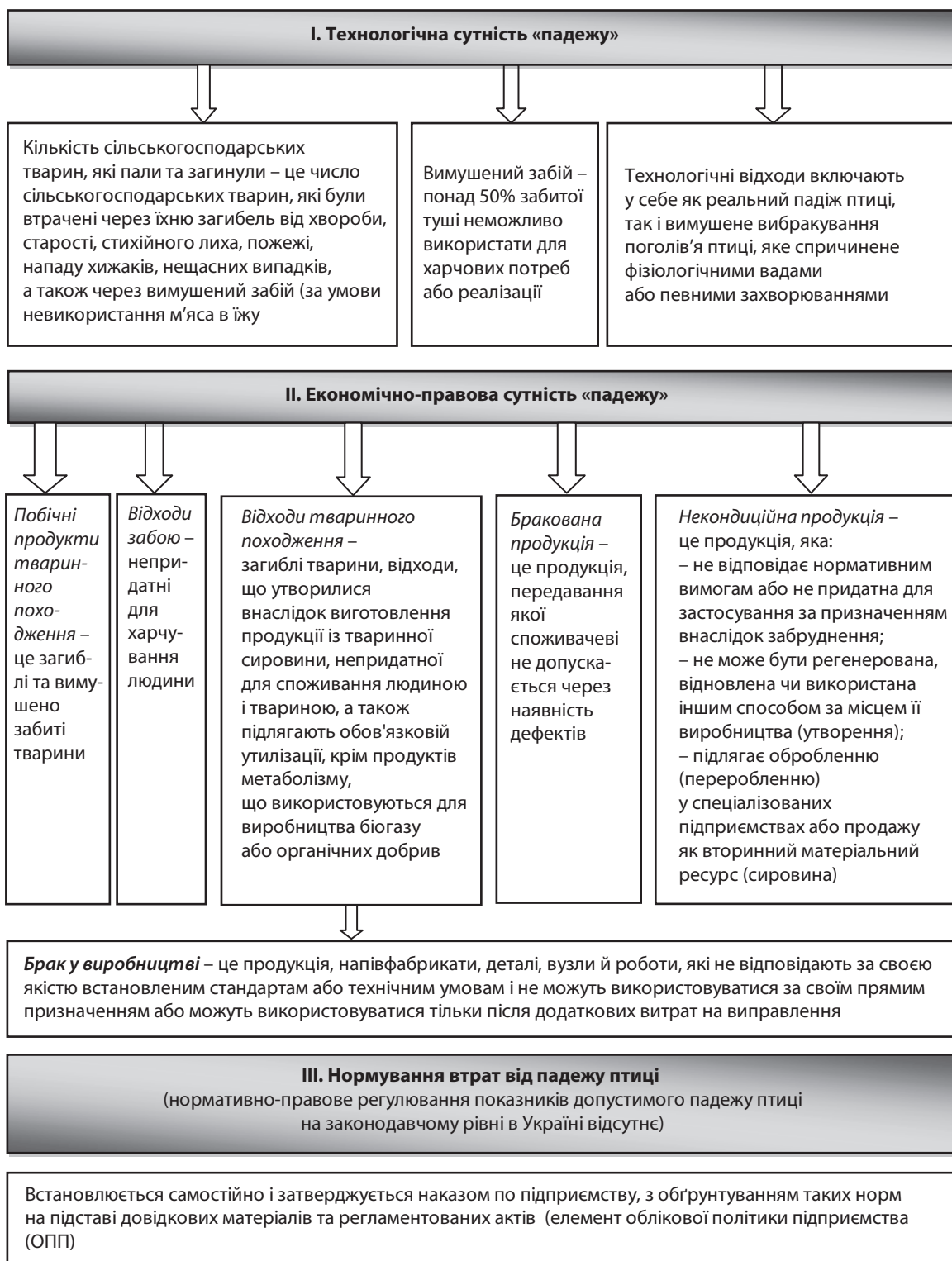

Рис. 1. Організаційно-методична модель обліку падежу птиці (початок)

5. Регламент Європейського парламенту та Ради від 21.10.2009 р. № 1069/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.milkiland.nl/storage/node/files/1229/218/ES_1069-2009_rus.pdf

6. Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://accept.org.ua/files/%20016-2010.pdf>

7. Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР (зі змінами і доповненнями) [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

8. Державний класифікатор України «Класифікатор відходів ДК 005-96», затверджений наказом Держстандарту України від 29.02.1996 р. № 89 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=vb089217-96>

9. ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dbn.at.ua/_ld/11/1128_432_iso9000-1-.pdf

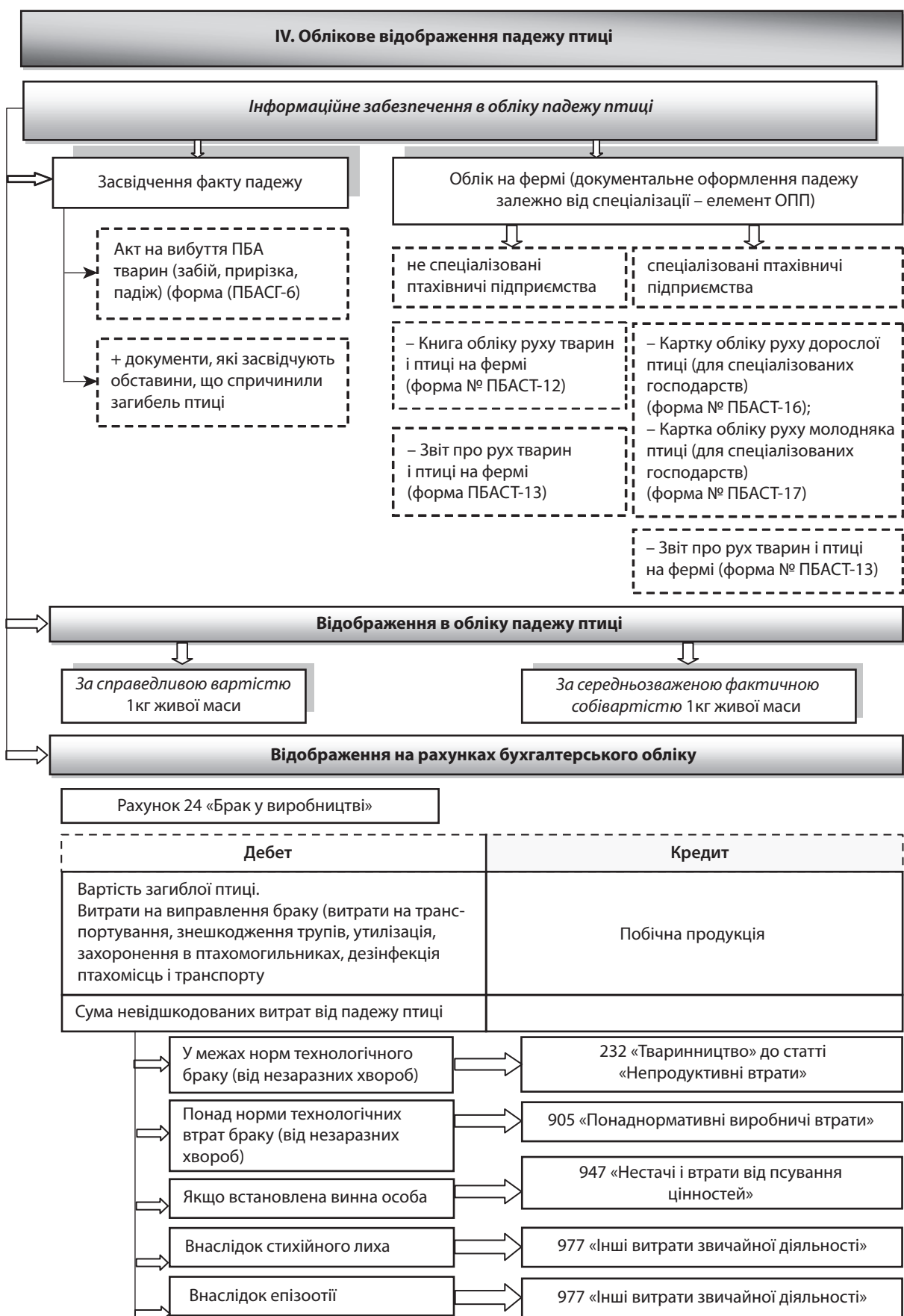

Рис. 1. Організаційно-методична модель обліку падежу птиці (закінчення)

10. Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом МФУ від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

12. Відомчі норми технологічного проектування, затверджені наказом Міністерства аграрної політики від 15.09.2005 р. № 473 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN16334.html

13. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 21.02.2008 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_cj/pg_gbwfxa/index.htm

14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 р. № 790 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>

15. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затверджені наказом Міністерства аграрної політики від 18.05.2001 р. № 132 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.122.0>

16. Мервенецька В. Особливості обліку в птахівництві / Вікторія Мервенецька // *Баланс-Агро*. – 2013. – Грудень, № 45. – С. 23 – 26.

Науковий керівник – Бірюк О. Г., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

REFERENCES

“DSTU ISO 9000:2007 «Systemy upravlinnia iakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv»” [Of ISO 9000: 2007 "Quality Management Systems. Terms and glossary of terms"]. http://dbn.at.ua/_ld/11/1128_432_iso9000-1-.pdf

[Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0877-08>

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-04>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0565-01>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://accept.org.ua/files/%20016-2010.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (1998). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon.nau.ua/doc/?code=vb089217-96>

[Legal Act of Ukraine] (2014). http://ukrstat.org/uk/norm_doc/2014/362/362_2014.htm

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

[Legal Act of Ukraine] (2005). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN16334.html

[Legal Act of Ukraine] (2008). http://uazakon.com/documents/date_cj/pg_gbwfxa/index.htm

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.122.0>

Mervenetska, V. "Osoblyvosti obliku v ptakhivnytstvi" [Features of accounting in poultry]. *Balans-Ahro*, no. 45 (2013): 23-26.

"Rehlament Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 21.10. 2009 r. № 1069/2009" [Regulation of the European Parliament and of the Council of 21. 10. 2009. № 1069/2009]. http://www.milkiland.nl/storage/node/files/1229/218/ES_1069-2009_rus.pdf

ОСОБЛИВОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

© 2015 КУЗЬМІН О. Є., ФЕЩУР Р. В., СКИБІНСЬКИЙ О. С., ДРИМАЛОВСЬКА Х. В.

УДК 330.341.1:330.565.012.32

Кузьмін О. Є., Фещур Р. В., Скибінський О. С., Дрималовська Х. В. Особливості диверсифікації підприємств як чинник забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку

Мета статті передбачає аналізування стану та обґрунтування вибору напрямів диверсифікації виробництва за сформованою концептуальною моделлю. У результаті аналізування наукових праць зарубіжних та вітчизняних науковців сформульовано основні положення теорії диверсифікації виробництва. Досліджено послідовність етапів здійснення диверсифікованого розвитку на підприємствах. Сформовано концепцію диверсифікації виробництва на підприємствах. Графічно представлено модель процесу диверсифікації виробництва суб'єктів господарської діяльності, що забезпечує вирішення питань стратегічного характеру. Для оцінювання можливостей розвитку диверсифікації на підприємствах запропоновано модифіковану матрицю McKinsey-GE. Подальші дослідження пов'язані з формуванням інструментів здійснення диверсифікації виробництва на підприємствах.

Ключові слова: розвиток підприємства, диверсифікація, концептуальна модель, стратегія розвитку, вид діяльності, технологія виробництва, продукція, організаційні зміни, ринкові перетворення, інновації.

Рис.: 4. **Бібл.:** 20.

Кузьмін Олег Євгенович – доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Фещур Роман Васильович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри технологій управління, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: romanfeshchur@gmail.com

Скибінський Олександр Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: sos@ukr.net

Дрималовська Христина Василівна – аспірантка, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: chrystyna90@gmail.com

УДК 330.341.1:330.565.012.32

Кузьмин О. Е., Фещур Р. В., Скибинский А. С., Дрималовская Х. В. Особенности диверсификации предприятий как фактор обеспечения их инновационно-технологического развития

Цель статьи предусматривает анализ состояния и обоснование выбора направлений диверсификации производства по сложившейся концептуальной модели. В результате анализа научных трудов зарубежных и отечественных ученых сформулированы основные положения теории диверсификации производства. Исследована последовательность этапов осуществления диверсифицированного развития на предприятиях. Сформулирована концепция диверсификации производства на предприятиях. Графически представлена модель процесса диверсификации производства субъектов хозяйственной деятельности, обеспечивающей решение вопросов стратегического характера. Для оценки возможностей развития диверсификации на предприятиях предложена модифицированная матрица McKinsey-GE. Дальнейшие исследования связаны с формированием инструментов осуществления диверсификации производства на предприятиях.

Ключевые слова: развитие предприятия, диверсификация, концептуальная модель, стратегия развития, вид деятельности, технология производства, продукция, организационные изменения, рыночные преобразования, инновации.

Рис.: 4. **Библ.:** 20.

Кузьмин Олег Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, директор Института экономики и менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Фещур Роман Васильевич – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой технологий управления, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: romanfeshchur@gmail.com

Скибинский Александр Станиславович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: sos@ukr.net

Дрималовская Христина Васильевна – аспирантка, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: chrystyna90@gmail.com

UDC 330.341.1:330.565.012.32

Kuzmin O. Ye., Feshchur R. V., Skybinsky O. S., Drymalovska Kh. V. Features of Diversification of Enterprises as a Factor of Ensuring their Innovation-Technological Development

The aim of the article provides for an analysis of the status and a substantiation of choosing directions for the production diversification according to the established conceptual model. As a result of an analysis of scientific papers of the domestic and foreign scientists, the basic positions of the theory of production diversification have been formulated. The sequence of stages of implementing the diversified development in enterprises has been examined. A conception of production diversification in the enterprises has been created. A graphical presentation of the model for the process of production diversification related to economic entities, providing a solution to the issues of a strategic nature, has been provided. To assess the opportunities for diversification development in the enterprises, a variation of the GE-matrix by McKinsey has been suggested. Further research is related to development of tools for implementation of production diversification in the enterprises.

Key words: development of enterprise, diversification, conceptual model, development strategy, type of activity, production technology, products, organizational changes, market reforms, innovations.

Pic.: 4. **Bibl.:** 20.

Kuzmin Oleg Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Institute of Economics and Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: okuzmin@lp.edu.ua

Feshchur Roman V. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Technology Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: romanfeshchur@gmail.com

Skybinsky Olesandr S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: sos@ukr.net

Drymalovska Khrystyna V. – Postgraduate Student, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: chrystyna90@gmail.com

В умовах перманентних змін зовнішнього середовища та посилення конкуренції на товарних ринках перед менеджментом підприємства постає актуальне і складне питання забезпечення його сталого розвитку в довгостроковій перспективі. Ефективним інструментом вирішення цього завдання є стратегія інноваційного розвитку шляхом диверсифікації виробництва – видів економічної діяльності, номенклатури і асортименту продукції, операційної діяльності та організаційних змін.

Здійснення диверсифікації виробництва вимагає розв'язання важливих наукових завдань – дослідження і прогнозування кон'юнктури товарного ринку та тенденцій зміни бізнес-середовища, розроблення ефективних стратегій інноваційного розвитку, оцінювання потенціалу (технічного, ресурсного, інтелектуального) диверсифікації, встановлення рівня ризику в умовах часткової інформаційної визначеності, розроблення дієвих інструментів диверсифікації тощо.

Основні положення теорії диверсифікації, які викладені у працях зарубіжних учених Д. Аакера, І. Ансоффа, П. Друкера, Ф. Котлера, М. Портера, Р. Румельта, Й. Шумпетера та ін., знайшли своє продовження у працях таких вітчизняних науковців, як І. Алексеев, Б. Гаврилишин, В. Геєць, М. Корінко, О. Кузьмін, О. Мельник, В. Момот, А. Старостіна, В. Трубочанін, Л. Федулова, Н. Чухрай, З. Шершньова та ін. [1 – 13].

Стисло ці положення можна сформулювати так:

1. Диверсифікація є інноваційним процесом, що спрямований на досягнення загальних, стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства шляхом реалізації обраних стратегій (активних, пасивних, адаптивних, упереджувачих).

2. Диверсифікація є оберненим процесом до спеціалізації, здійснення якого супроводжується зовнішніми і внутрішніми змінами. Стратегії диверсифікації можуть

охоплювати: упорядкування (розширення, звуження) видів економічної діяльності підприємств, оптимізація (оновлення, розширення, вилучення) номенклатури і асортименту продукції, удосконалення операційної діяльності (оновлення техніки, використання нових видів матеріальних та енергетичних ресурсів тощо), впровадження нових високоефективних технологій, організаційні перетворення, зміну ринків збуту, удосконалення системи менеджменту і т. д.

3. Диверсифікація забезпечує стійкі значення параметрів соціально-економічного розвитку підприємств в умовах підвищеної мінливості зовнішнього середовища, часткової чи повної інформаційної невизначеності за рахунок зниження ризиків їх виробничо-господарської діяльності та підвищення конкурентоспроможності.

4. Диверсифікація відбувається в умовах обмеженості ресурсного забезпечення, вимагає залучення необхідних інвестицій, а її рівень визначається потенціалом розвитку підприємства.

5. Проекти, портфелі та програми служать інструментами розвитку підприємств, основу яких становлять відповідні моделі, що спираються на адекватне організаційне, інформаційне, ресурсне та програмне забезпечення.

Мета статті – аналізування стану та обґрунтування вибору напрямів диверсифікації виробництва за сформованою концептуальною моделлю.

Процес інноваційного розвитку підприємств має циклічний характер, що відзначається у працях В. Гейця, П. Друкера, Й. Шумпетера, Н. Чухрай, Ю. Погорелова та ін. Аналіз особливостей процесу диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств дозволив виявити основні етапи та послідовність їх здійснення (рис. 1).

На етапі формування концепції диверсифікації визначають напрям та її обґрунтований рівень, які забезпечують досягнення коротко- і довгострокових цілей розвитку підприємства, відповідають його потенціалу, ін-

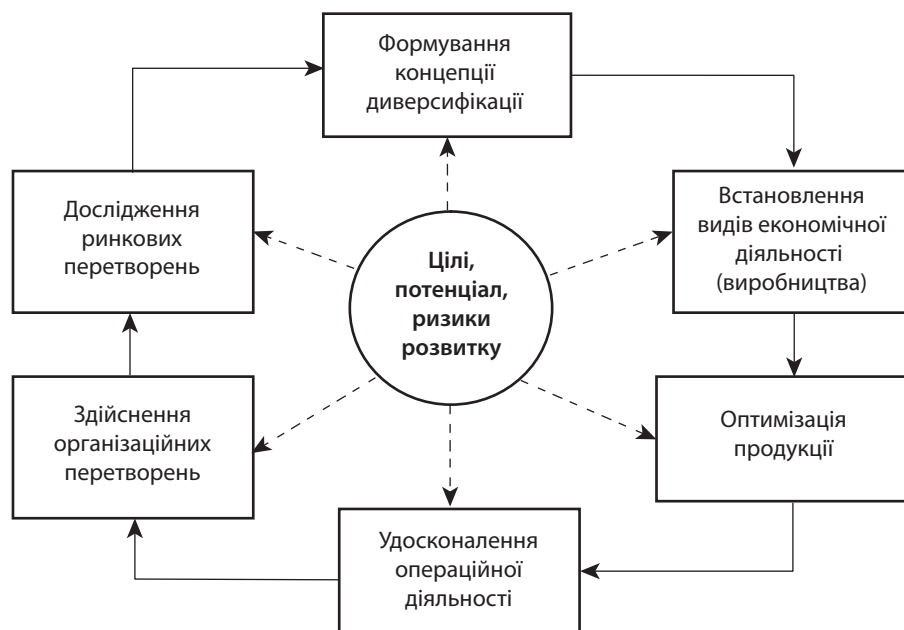

Рис. 1. Загальна послідовність процесу диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств

Джерело: розроблено авторами.

вестиційним можливостям та базуються на результатах дослідження тенденцій зміни ринкового середовища.

Мета диверсифікації повинна бути компліментарною до мети інноваційного розвитку підприємства і полягати у досягненні максимального прибутку (чистого доходу) за обмежених витрат на диверсифікацію виробництва (за допустимого рівня ризику). Для оцінювання рівня диверсифікації доцільно скористатися індексом Херфіндала – Хіршмана.

На підставі опрацювання літературних джерел [10; 12; 15; 17; 18] та з урахуванням загальної послідовності процесу диверсифікованого розвитку підприємств (див. рис. 1) розглянемо концептуальну модель диверсифікації виробництва як найважливішої складової розвитку підприємств (рис. 2).

Необхідно зазначити, що на диверсифікацію виробництва впливають фактори як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, зокрема стан і динаміка ринкового простору, що утворюється при взаємодії споживачів, конкурентів, органів державного управління, регіональної громади, мас-медіа, постачальників, посередників, інвесторів та інших заінтересованих сторін.

Крім того, впровадження нових і розвиток діючих видів виробництва спричиняють зміни стану внутрішнього середовища суб'єкта господарювання, який описується технічними, технологічними, організаційними,

управлінськими, маркетинговими, фінансовими, соціальними параметрами.

Розглянемо характерні особливості однієї з вагомих складових диверсифікації виробництва – розвитку діючих видів виробництва, який передбачає розширення номенклатури і асортименту продукції та впровадження нової техніки і технологій.

При цьому важливо розрізнити сутність понять «номенклатура продукції» та «асортимент продукції». С. Гаркавенко тлумачить товарну номенклатуру як сукупність всіх асортиментних груп і товарних одиниць, які пропонуються підприємством для продажу, а товарний асортимент – як сукупність усіх асортиментних груп товарів. Ці поняття співвідносяться як часткове і ціле, тобто поняття номенклатури є ширшим порівняно із поняттям асортименту [20, с. 264, 266].

Підприємство, маючи налагоджені види виробництва у певних сферах виробництва, прагне не втрачати своєї конкурентної позиції на освоєних ринкових сегментах, розширюючи номенклатуру продукції, тобто розширення номенклатури продукції є одним із способів розвитку діючих видів виробництва, що здійснюється через впровадження нових номенклатурних груп продукції. Відповідно, збільшення кількості номенклатурних груп продукції зумовлює розширення її асортименту.

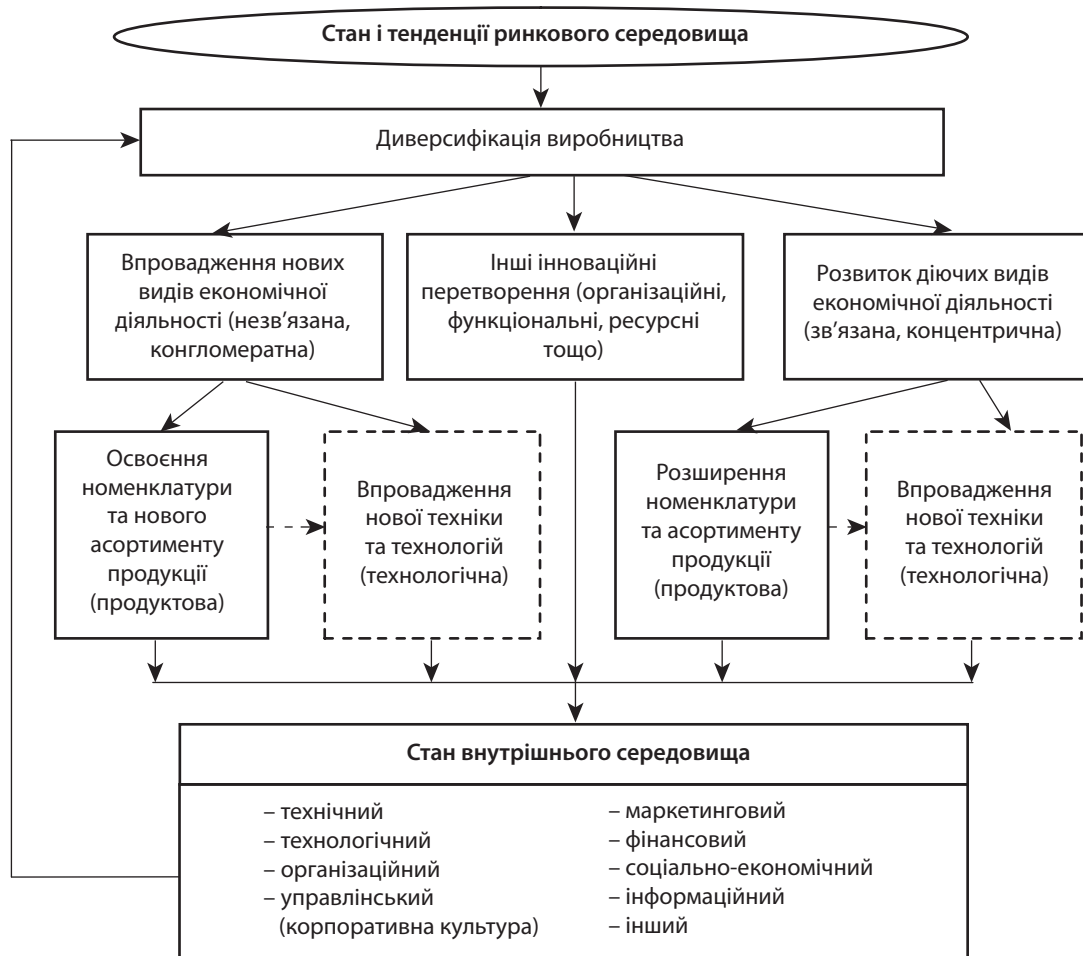

Рис. 2. Концептуальна модель диверсифікації виробництва на підприємствах

Джерело: складено авторами на основі використання літературних джерел [12; 16].

Аналізування даних Держкомстату України дає підстави стверджувати про незадовільні тенденції щодо освоєння виробництва інноваційної продукції вітчизняними промисловими підприємствами. Справді, частка підприємств, які освоювали виробництво нових видів техніки, у числі підприємств, що освоювали виробництво інноваційної продукції, у 2007–2013 рр. коливалася в діапазоні від 34,9% (у 2007 р.) до 25,6% (у 2013 р.). Середньорічний темп приросту освоєння нових видів техніки за цей період становив (–1,4%).

Диверсифікація виробництва шляхом оптимізації асортименту продукції полягає у впровадженні на виробництві нових та оновлених видів продукції з метою досягнення запланованих результатів виробничо-господарської діяльності підприємства щодо ефективності виробництва, частки ринку, соціально-економічного розвитку. Оптимізація асортименту продукції означає часткове, а не повне оновлення продукції, а також встановлення раціональних співвідношень між обсягами випуску продукції окремих груп. Акселератором змін при цьому виступають теперішні та прогнозовані (майбутні) потреби споживачів. Стримуючим фактором (перепону) виведення на ринок нових видів продукції може розглядатися діяльність конкурентів, які опанували або планують до виробництва аналогічні види виробництва.

Завдання впровадження нових технологій полягає в пошуку такого поєднання технологічних способів (діючих і нових) та інтенсивностей їх використання, при яких забезпечується виробництво продукції відповідно до встановлених планом обсягів та з урахуванням виробничих обмежень на економічні витрати ресурсів. Метою впровадження нових технологій є підвищення економічних і якісних параметрів продукції, тобто підвищення її конкурентоспроможності на товарному ринку.

Наведемо деякі дані, що характеризують впровадження нових технологій на українських промислових підприємствах. Частка підприємств, які впроваджували маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні технологічні процеси від загальної кількості підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, за період 2007–2013 рр. коливалася в межах від 45% (2007 р.) до 25% (2012 р.). Середньорічний темп приросту підприємств, що впроваджували нові технологічні процеси, за цей період становив (+1,8%), у той час як відповідний темп приросту підприємств, що впроваджували маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні технології, становив (–3,8%). За цими даними можна зробити висновок про незадовільну динаміку впровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах України.

Також диверсифікація виробництва на підприємствах можлива через впровадження нових видів виробництва (видів економічної діяльності). Цей спосіб диверсифікації виробництва характеризується освоєнням нової номенклатури і асортименту продукції, впровадженням нових технологій.

Прикладом успішного здійснення диверсифікації видів виробництва є ПАТ «Концерн-Електрон». Свою діяльність підприємство «Електрон» розпочинало з ви-

робництва телевізорів. На сьогодні це відома корпорація машинобудівної галузі. Зазначений суб'єкт підприємницького господарювання охоплює такі напрямки діяльності: електротранспорт, полімерна індустрія, виробництво спеціальних автомобілів, кліматичних систем для автотранспорту, матеріалів для електроніки, електродвигунів малої потужності, спеціальної, побутової техніки, надання послуг з металообробки та ін.

Наведені способи диверсифікації виробництва дають змогу господарюючому суб'єкту підвищити потенціал, охопити нові ринкові сегменти тощо. Чи розвивати діючі види виробництва, чи впроваджувати кардинально нові види виробництва – питання стратегічного характеру. З цією метою запропоновано графо-аналітичну модель, яка описує процес диверсифікації виробництва на підприємствах (рис. 3). Перед початком розроблення стратегії інноваційного розвитку доцільно здійснити моніторинг бізнес-середовища, виявити ринкові тенденції, оцінити ризики розвитку, набутий потенціал та можливості його підвищення (блоки 1–7).

Моніторинг бізнес-середовища (блок 1) передбачає дослідження вподобань споживачів, діяльності конкурентів, науково-технічних досягнень, стану економіки, законодавства тощо, внаслідок чого встановлюємо сприятливість ринкових тенденцій (блоки 2–3). У разі позитивної відповіді оцінюємо потенціал розвитку діючих видів виробництва (блоки 4–5).

Потенціал означає сукупність наявних можливостей для започаткування підприємством виробництва продукції, яка відрізняється від існуючої.

Розрізняють такі види потенціалу: *організаційний* (організаційна структура управління; розподіл функцій, повноважень в управлінській системі, рівень кваліфікації, професіоналізму управлінського персоналу); *виробничий* (основні засоби; обсяг виробництва продукції в динаміці; виробничі потужності); *трудоий* (чисельність персоналу і фонд заробітної плати в динаміці; забезпеченість трудовими ресурсами необхідної кваліфікації, продуктивність праці персоналу); *фінансовий* (фінансовий стан підприємства); *інвестиційний* (інвестиційна привабливість підприємства як сукупність його фінансових, організаційних, виробничих параметрів); *інноваційний* (інтенсивність запровадження нових технологій, видів продукції, наукових відкриттів); *ринково-збутовий* (географічні межі постачання продукції) [12; 14].

Для позиціонування видів диверсифікації виробництва (блоки 4, 15) можна скористатися методами маркетингових досліджень, що спираються на відповідні матриці (матриця BCG, матриця McKinsey-GE) та їх модифікації, одну з яких відображено на рис. 4.

Кожен вид диверсифікації виробництва описується двома показниками – потенціалом впровадження (P) і приростом (Δ) показника розвитку підприємства від впровадження відповідного проекту диверсифікації, за значеннями яких відбувається позиціонування виду диверсифікації на матриці можливостей диверсифікованого розвитку. Виокремлення дев'яти областей можливостей розвитку дозволяє встановити позицію підприємства у просторі розвитку та виявити напрями

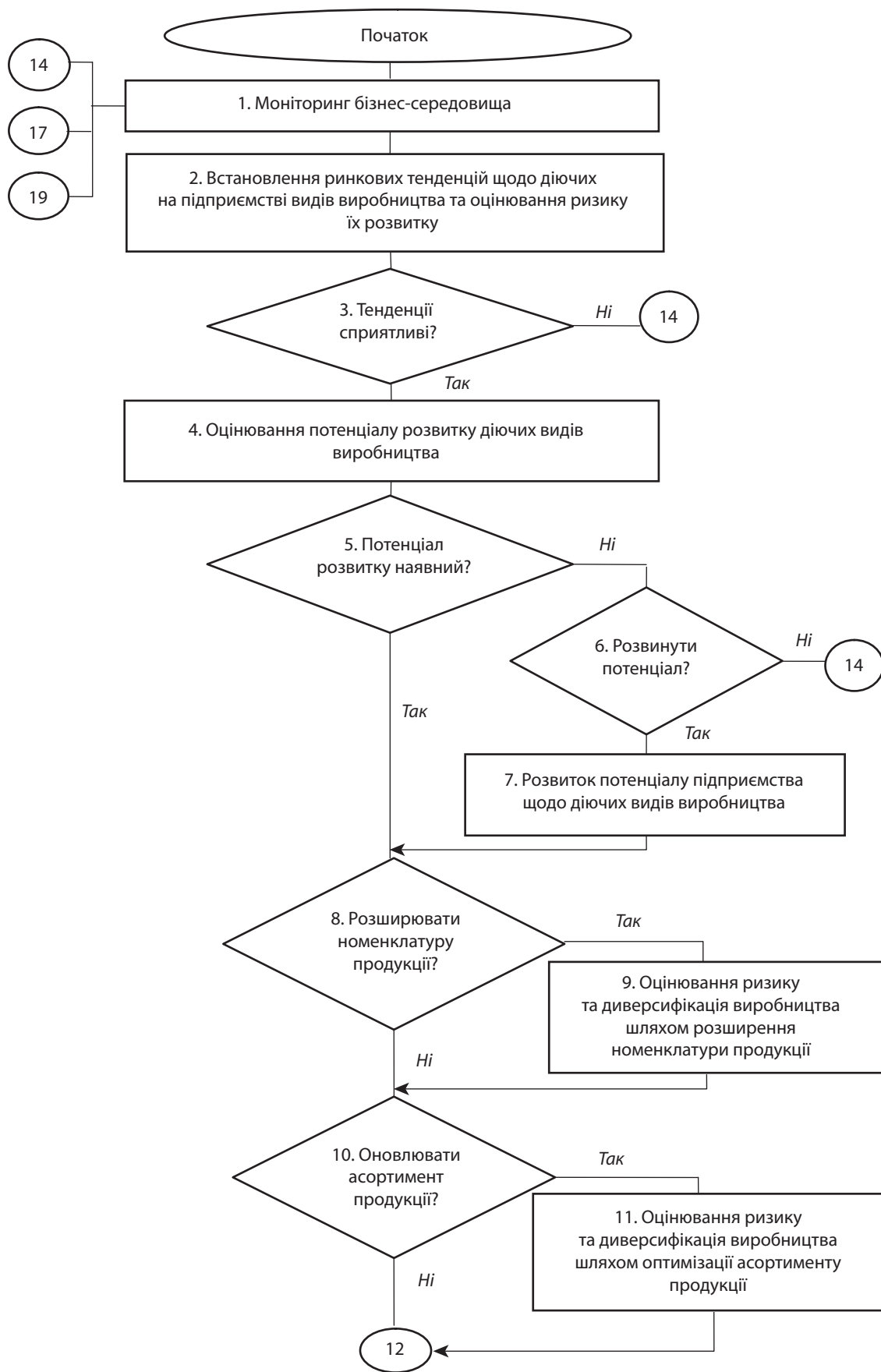

Рис. 3. Графо-аналітична модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах (початок)

Джерело: розроблено авторами.

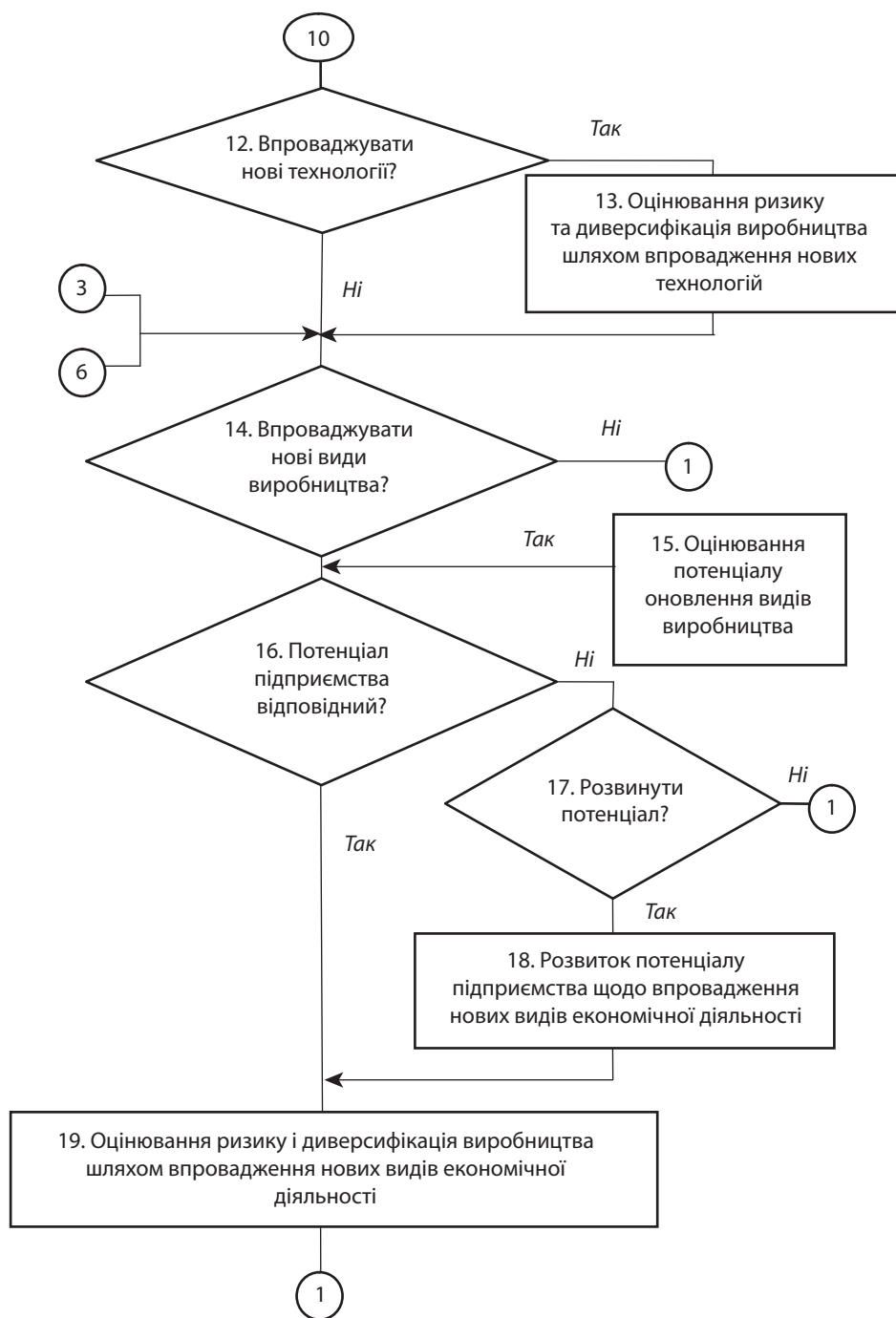

Рис. 3. Графо-аналітична модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах (закінчення)

Джерело: розроблено авторами.

диверсифікації, кількість і види яких залежать від ресурсного забезпечення.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто концептуальні засади диверсифікованого розвитку підприємств, розроблено графо-аналітичну модель процесу диверсифікації виробництва, запропоновано оцінювання можливостей розвитку підприємств здійснювати на підставі модифікованої матриці McKinsey-GE.

Концепція диверсифікованого розвитку підприємств охоплює два напрями диверсифікації виробництва – запровадження нових видів виробництва (осво-

ення нової продукції та технології) і розвитку існуючих видів виробництва (розширення асортименту продукції, впровадження нових технологій, техніки і матеріалів). Розроблена концепція розкриває основні напрями диверсифікації виробництва, а формування інструментів її здійснення є предметом подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ансофф І. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств. Дороговкази в майбутнє: доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин. – К.: Пульсари, 2009. – 248 с.

Рис. 4. Матриця можливостей диверсифікованого розвитку

Джерело: розроблено авторами за [6; 13; 19].

3. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць ; Ін-т екон. та прогнозування НАН України. – К., 2009. – 864 с.

4. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / Питер Ф. Друкер. – К. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 270 с.

5. Портер М. Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. – М. : ИД «Вильямс», 2005. – 608 с.

6. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. – СПб. : Питер, 2009. – 816 с.

7. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер. – К. : Києво-Могилянська академія, 2011. – 242 с.

8. Кузьмін О. Є. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика : монографія / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, О. П. Романко. – Івано-Франківськ : Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу, 2011. – 198 с.

9. Чухрай Н. І. Інноваційний розвиток України: основні бар'єри та напрями їх подолання / Н. І. Чухрай // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика». – Львів : Видавництво «Львівської політехніки», 2008. – № 633. – С. 761 – 767.

10. Погорелов Ю. С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємств : монографія / Ю. С. Погорелов. – Харків : Адв А, 2010. – 512 с.

11. Мельник Л. Г. Економіка розвитку : монографія / Л. Г. Мельник. – Суми : Университетская книга, 2006. – 662 с.

12. Трубочанин В. В. Диверсификация производства на промышленных предприятиях: концепции, методы, модели : монографія / В. В. Трубочанин ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк : АЛЕКС, 2010. – 315 с.

13. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методичні основи : монографія / М. Д. Корінько. – Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – 486 с.

14. Тимошук М. Р. Планування соціально-економічного розвитку підприємств : монографія / М. Р. Тимошук, О. Є. Кузьмін, Р. В. Фещур, Р. В. Шуляр, Н. Ю. Подольчак, І. Б. Олексів. – К. : УБС НБУ, 2007. – 449 с.

15. Шутенко Л. Н. Диверсификация производственной деятельности предприятий – основное направление выхода экономики Украины из кризисного состояния на пути ее трансформации к рыночным отношениям / Л. Н. Шутенко // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. – 2004. – № 54. – С. 37 – 51.

16. Ковтун О. І. Інноваційні стратегії підприємств: теоретико-методологічні засади / О. І. Ковтун // Економіка України. – 2013. – № 4 (617). – С. 44 – 56.

17. Момот В. Є. Системні теорії диверсифікації у контексті невизначеності / В. Є. Момот // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.14. – С. 137 – 142.

18. Маслак О. І. Інноваційні орієнтири розвитку промисловості України / О. І. Маслак // Вісник КрНУ ім. Михайла Остроградського. – 2011. – Вип. 5 (70). – С. 131 – 136.

19. Прийняття проектних рішень : навч. посібник / Р. В. Фещур, В. П. Кічор, А. І. Якимів [та ін.] / За ред. проф. Р. В. Фещура. – Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2013. – 220 с.

20. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2002. – 705 с.

REFERENCES

Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Chukhrai, N. I. "Innovatsiyni rozvytok Ukrainy: osnovni bar'ery ta napriamy ikh podolannya" [Innovative development of Ukraine: the main barriers and ways of their solution]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya «Lohistyka»*, no. 633 (2008): 761-767.

Druker, P. F. *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [The objectives of management in the XXI century]. Kyiv: Vyliams, 2001.

Feshchur, R. V. et al. *Pryiniattia proektnykh rishen* [Making design decisions]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2013.

Havrylyshyn, B. *Do efektyvnykh suspilstv. Dorohovkazy v maibutnie: dopovid Rysmskomu klubovi* [By efficient societies. A guide to the future: report of the Club of Rome]. Kyiv: Pulsary, 2009.

Heiets, V. M. *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku* [Society, state, economy, phenomenology cooperation and development]. Kyiv, 2009.

Harkavenko, S. S. *Marketynh* [Marketing]. Kyiv: Libra, 2002. Kuzmin, O. Ye., Melnyk, O. H., and Romanko, O. P. *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: planuvannya ta diahnostyka* [The competitiveness of the enterprise: planning and diagnosis]. Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankiv. nats. tekhn. un-t nafty i hazu, 2011.

Korinko, M. D. *Dyversyfikatsiia: teoretychni ta metodychni osnovy* [Diversification: theoretical and methodological foundations]. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky, 2007.

Kovtun, O. I. "Innovatsiini stratehii pidpriemstv: teoretyko-metodolohichni zasady" [Innovative strategies of companies: theoretical and methodological principles]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (617) (2013): 44-56.

Kotler, F., and Keller, K. *Marketing. Menedzhment* [Marketing. Management]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Momot, V. Ye. "Systemni teorii dyversyfikatsii u konteksti nevyznachenosti" [Systems theory of diversification in the context of uncertainty]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20.14 (2010): 137-142.

Maslak, O. I. "Innovatsiini oriientyry rozvytku promyslovosti Ukrainy" [Innovative industry benchmarks Ukraine]. *Visnyk KrNU im. Mykhaila Ostrohradskoho*, no. 5 (70) (2011): 131-136.

Melnik, L. G. *Ekonomika rozvitiia* [Development Economics]. Sumy: Universitetskaia kniga, 2006.

Pohorelov, Yu. S. *Pryroda, rushiiny syly ta sposoby rozvytku pid-priemstv* [Nature, driving forces and means of the development of enterprises]. Kharkiv: Adv A, 2010.

Porter, M. *Konkurentsiiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2005.

Shutenko, L. N. "Diversifikatsiia proizvodstvennoy deiatel-nosti predpriiaty – osnovnoe napravlenie vykhoda ekonomiki Ukrainy iz krizisnogo sostoiannia na puti ee transformatsii k rynochnym otnosheniiam" [Diversification of the production activity of the enterprises – the main direction of exit of Ukraine's economy

from the crisis in the way of its transformation to a market economy]. *Kommunalnoe khoziaystvo gorodov*, no. 54 (2004): 37-51.

Shumpeter, I. *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhen-nia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [The theory of economic development. Research income, capital, credit, interest and the economic cycle]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, 2011.

Tymoshchuk, M. R. et al. *Planuvannia sotsialno-ekonomich-noho rozvytku pidpriemstv* [Planning socio-economic develop-ment of enterprises]. Kyiv: UBS NBU, 2007.

Trubchanin, V. V. *Diversifikatsiia proizvodstva na promyshlen-nykh predpriatiakh: kontseptsii, metody, modeli* [Diversification of production in industrial enterprises: concepts, methods, models]. Donetsk: Apeks, 2010.

УДК 65.01

ДІАГНОСТИКА ПОСТАЧАЛЬНИЦЬКОЇ ТА ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика постачальницької та збутової діяльності підприємства

У статті сформовано систему діагностики постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку, рекламної інформації та системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» з урахуванням професійно-освітнього рівня персоналу. Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами інтегрального індикатора постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку є: а) індикатор рівня управлінського обліку; б) індикатор рівня фінансового обліку; с) індикатор рівня бухгалтерського обліку; д) індикатор рівня оперативно-технічного обліку; е) індикатор рівня статистичного обліку; ф) індикатор рівня податкового обліку. Інтегральний індикатор постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах рекламної інформації слід визначати за двома рівнями: 1) рівень економічної ефективності рекламної інформації; 2) рівень комунікаційної ефективності рекламної інформації. Діагностику постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» слід проводити на основі взаємозв'язку таких складових: витрати, обсяги виробництва та прибуток із впливом на ці складові ключових характеристик професійно-освітнього рівня персоналу.

Ключові слова: підприємство, діяльність, постачання, збут, облік, інформація, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 1. Формул: 4. Бібл.: 15.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

УДК 65.01

UDC 65.01

Скриньковский Р. М. Диагностика снабженческой и сбытовой деятельности предприятия

В статье сформирована система диагностики снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе хозяйственного учета, рекламной информации и системы «затраты – объем производства – прибыль» с учетом профессионально-образовательного уровня персонала. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами интегрального индикатора снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе хозяйственного учета являются: а) индикатор уровня управленческого учета; б) индикатор уровня финансового учета; с) индикатор уровня бухгалтерского учета; д) индикатор уровня оперативно-технического учета; е) индикатор уровня статистического учета; ф) индикатор уровня налогового учета. Интегральный индикатор снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе рекламной информации следует определять по двум уровням: 1) уровень экономической эффективности рекламной информации; 2) уровень коммуникационной эффективности рекламной информации. Диагностику снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе системы «затраты – объем производства – прибыль» следует проводить на основе взаимосвязи таких составляющих: затраты, объемы производства и прибыль с влиянием на эти составляющие ключевых характеристик профессионально-образовательного уровня персонала.

Ключевые слова: предприятие, деятельность, поставки, сбыт, учет, информация, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 1. Формул: 4. Библ.: 15.

Скриньковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Skrinkovskyy R. M. Diagnostics of Supply and Sales Activities of Enterprise

In the article, a system for diagnostics of supply and sales activities of enterprise is generated on the basis of economic accounting, advertising information and system of «costs – production volume – profit», taking into account the vocational-educational level of staff. It has been determined that key business indicators of the integrated indicator of supply and sales activities of enterprise on the basis of economic accounting are the following: а) indicator of the managerial accounting level; б) indicator of the financial accounting level; с) indicator of the bookkeeping level; д) indicator of the operational-technical level of accounting; е) indicator of the statistical recording level; ф) indicator of the tax accounting level. The integrated indicator of supply and sales activities of the enterprise on the basis of advertising information should be defined by the two following levels: 1) level of economic efficiency of the advertising information; 2) level of communication efficiency of advertising information. A diagnostics of supply and sales activities of enterprise on the basis of the system of «costs – production volume – profit» should be based on the relationship of the following components: costs, production volumes and profit, with influence of the vocational-educational level of staff on the key characteristics.

Key words: enterprise, activity, supplies, sales, accounting, information, diagnostics, business indicators.

Pic.: 1. Formulae: 4. Bibl.: 15.

Skrinkovskyy Ruslan M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (vul. Kulparkivska, 99, Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Maslak, O. I. "Innovatsiini oriientyry rozvytku promyslovosti Ukrainy" [Innovative industry benchmarks Ukraine]. *Visnyk KrNU im. Mykhaila Ostrohradskoho*, no. 5 (70) (2011): 131-136.

Melnik, L. G. *Ekonomika rozvitiia* [Development Economics]. Sumy: Universitetskaia kniga, 2006.

Pohorelov, Yu. S. *Pryroda, rushiiny syly ta sposoby rozvytku pidpriumstv* [Nature, driving forces and means of the development of enterprises]. Kharkiv: Adv A, 2010.

Porter, M. *Konkurentsia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2005.

Shutenko, L. N. "Diversifikatsiia proizvodstvennoy deiatelnosti predpriiaty – osnovnoe napravlenie vykhoda ekonomiki Ukrainy iz krizisnogo sostoiannia na puti ee transformatsii k rynochnym otnosheniim" [Diversification of the production activity of the enterprises – the main direction of exit of Ukraine's economy

from the crisis in the way of its transformation to a market economy]. *Kommunalnoe khoziaystvo gorodov*, no. 54 (2004): 37-51.

Shumpeter, I. *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu* [The theory of economic development. Research income, capital, credit, interest and the economic cycle]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, 2011.

Tymoshchuk, M. R. et al. *Planuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku pidpriumstv* [Planning socio-economic development of enterprises]. Kyiv: UBS NBU, 2007.

Trubchanin, V. V. *Diversifikatsiia proizvodstva na promyshlennykh predpriatiakh: kontseptsii, metody, modeli* [Diversification of production in industrial enterprises: concepts, methods, models]. Donetsk: Apeks, 2010.

УДК 65.01

ДІАГНОСТИКА ПОСТАЧАЛЬНИЦЬКОЇ ТА ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М. Діагностика постачальницької та збутової діяльності підприємства

У статті сформовано систему діагностики постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку, рекламної інформації та системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» з урахуванням професійно-освітнього рівня персоналу. Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами інтегрального індикатора постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку є: а) індикатор рівня управлінського обліку; б) індикатор рівня фінансового обліку; в) індикатор рівня бухгалтерського обліку; г) індикатор рівня оперативно-технічного обліку; е) індикатор рівня статистичного обліку; ф) індикатор рівня податкового обліку. Інтегральний індикатор постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах рекламної інформації слід визначати за двома рівнями: 1) рівень економічної ефективності рекламної інформації; 2) рівень комунікаційної ефективності рекламної інформації. Діагностику постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» слід проводити на основі взаємозв'язку таких складових: витрати, обсяги виробництва та прибуток із впливом на ці складові ключових характеристик професійно-освітнього рівня персоналу.

Ключові слова: підприємство, діяльність, постачання, збут, облік, інформація, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 1. Формул: 4. Бібл.: 15.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

УДК 65.01

Скрыньковский Р. Н. Диагностика снабженческой и сбытовой деятельности предприятия

В статье сформирована система диагностики снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе хозяйственного учета, рекламной информации и системы «затраты – объем производства – прибыль» с учетом профессионально-образовательного уровня персонала. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами интегрального индикатора снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе хозяйственного учета являются: а) индикатор уровня управленческого учета; б) индикатор уровня финансового учета; в) индикатор уровня бухгалтерского учета; г) индикатор уровня оперативно-технического учета; е) индикатор уровня статистического учета; ф) индикатор уровня налогового учета. Интегральный индикатор снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе рекламной информации следует определять по двум уровням: 1) уровень экономической эффективности рекламной информации; 2) уровень коммуникационной эффективности рекламной информации. Диагностику снабженческой и сбытовой деятельности предприятия на основе системы «затраты – объем производства – прибыль» следует проводить на основе взаимосвязи таких составляющих: затраты, объемы производства и прибыль с влиянием на эти составляющие ключевых характеристик профессионально-образовательного уровня персонала.

Ключевые слова: предприятие, деятельность, поставки, сбыт, учет, информация, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 1. Формул: 4. Библ.: 15.

Скрыньковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

UDC 65.01

Skrinkovskyy R. M. Diagnostics of Supply and Sales Activities of Enterprise

In the article, a system for diagnostics of supply and sales activities of enterprise is generated on the basis of economic accounting, advertising information and system of «costs – production volume – profit», taking into account the vocational-educational level of staff. It has been determined that key business indicators of the integrated indicator of supply and sales activities of enterprise on the basis of economic accounting are the following: а) indicator of the managerial accounting level; б) indicator of the financial accounting level; в) indicator of the bookkeeping level; г) indicator of the operational-technical level of accounting; е) indicator of the statistical recording level; ф) indicator of the tax accounting level. The integrated indicator of supply and sales activities of the enterprise on the basis of advertising information should be defined by the two following levels: 1) level of economic efficiency of the advertising information; 2) level of communication efficiency of advertising information. A diagnostics of supply and sales activities of enterprise on the basis of the system of «costs – production volume – profit» should be based on the relationship of the following components: costs, production volumes and profit, with influence of the vocational-educational level of staff on the key characteristics.

Key words: enterprise, activity, supplies, sales, accounting, information, diagnostics, business indicators.

Pic.: 1. Formulae: 4. Bibl.: 15.

Skrinkovskyy Ruslan M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (vul. Kulparkivska, 99, Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Реалії ринкової економіки України в даний час демонструють процеси спаду та явні збитки діяльності багатьох вітчизняних підприємств. Ключовими проблемами є військова агресія Російської Федерації проти України та окупація Росією Криму.

Поряд з тим, суттєвою причиною цього є також діюча неефективна система виробничо-господарського процесу, яка призводить до гальмування реалізації його етапів. Одними із ключових етапів цього процесу, саме у яких найчастіше спостерігаються порушення (збої), є постачання і збут продукції. У контексті цього виникає потреба в діагностиці постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку, рекламної інформації та системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» з урахуванням професійно-освітнього рівня його працівників. Це забезпечить ефективне (результативне) прийняття управлінських рішень, націлених на досягнення окремих кінцевих цілей суб'єкта господарювання (підприємства).

Вирішенню практичних проблем, що стосуються окремих аспектів діагностики діяльності підприємств, присвячено багато праць як закордонних, так і вітчизняних учених-економістів. Зокрема, серед них слід виділити праці Андрушка А. М., Бондарчук Н. В., Борковської В. В., Ботушан М. І., Гараніної І. І., Діброви Т. Г., Ільєнка А. Б., Камінської Т. Г., Карпенка А. В., Козака М. І., Левицької С. О., Леня В. С., Литовченко І. Л., Невмержицької О. В., Одінцової Т. М., Окландера М. А., Сардак О. В., Харук К. Б., Хацера М. В., Чаус І. В., Шаповалової Т. В., Шульги Л. В., Янковської Л. А. та ін. [1–15].

Проте у наукових працях зазначених вище авторів не до кінця розкритими залишаються проблеми діагностики постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах: а) господарського обліку; б) рекламної інформації; в) системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток».

Мета наукової роботи полягає у формуванні системи діагностики постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку, рекламної інформації та системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» з урахуванням професійно-освітнього рівня персоналу.

Аналіз літературних джерел [1–3] за проблемою свідчить про доцільність представлення сутності таких економічних категорій, як «постачальницька діяльність підприємства» і «збутова діяльність підприємства».

З огляду на це, дослідження праць вітчизняних науковців показало, що в економічній літературі практично відсутні концептуальні підходи до тлумачення сутності такої економічної категорії, як «постачальницька діяльність підприємства». У відповідності до цього до-

цільним буде представлення суті поняття «постачання», згідно з яким можна встановити сутність цієї категорії.

Так, науковець Камінська Т. Г. [1], під постачанням розуміє операції із забезпечення підприємства відповідними засобами праці, потрібними для виробництва продукції [1].

У контексті вищезазначеного постачальницька діяльність підприємства – це початкова фаза виробничої діяльності підприємства, який передбачає забезпечення підприємства засобами та предметами праці, а також матеріалами і сировиною, що затребувані у процесі виробництва продукції.

Натомість економічна категорія «збутова діяльність підприємства», на думку Шульги Л. В., являє собою процес [2]:

- ✦ планування реалізації відповідного обсягу товарів, урахуваючи при цьому очікуваний рівень прибутку;
- ✦ пошук і відбір кращих покупців (споживачів) товарів;
- ✦ здійснення торгів зі встановленою відповідною ціною на відповідний товар певної якості;
- ✦ визначення і використання чинників (факторів), що здатні прискорити збутовий процес та примножити прибуток від цієї реалізації.

Як зазначається в науковому дослідженні Андрушка А. М. [3], процеси постачання і збуту є окремими етапами цілісного процесу виробництва, де процес постачання виступає початковою фазою виробництва, а процес збуту – завершальною.

Поряд з тим, як свідчить аналіз наукових праць [1–15] і досвід підприємств (СП ТзОВ «Сферос-Електрон», ТзОВ «Велет Авто», ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод», ДП «Стрийський вагоноремонтний завод», ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів» та ін.), встановлено, що загальний інтегральний індикатор діагностики постачальницької і збутової діяльності підприємства ($I_{ПЗД}$) – на засадах господарського обліку ($I_{ГО}$), рекламної інформації (I_{PI}) та системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» з урахуванням професійно-освітнього рівня персоналу ($I_{ВОП}$) – доцільно розраховувати, виходячи з формули (1):

$$I_{ПЗД} = \sqrt[3]{I_{ГО} \cdot I_{PI} \cdot I_{ВОП}} \quad (1)$$

У результаті опрацювання літературних джерел за даною проблематикою, а також вивчення практики функціонування суб'єктів господарювання, встановлено, що інтерпретувати $I_{ПЗД}$ можна за такою шкалою оцінювання:

- 0,8–1 – високий результат ефективності постачальницької і збутової діяльності підприємства;
- 0,3–0,7 – середній результат ефективності постачальницької і збутової діяльності підприємства;
- 0–0,2 – низький результат ефективності постачальницької і збутової діяльності підприємства.

У контексті даної проблематики науковцем Ленєм В. С. [4] у результаті аналізування вітчизняних наукових праць, встановлено, що «господарський облік» – це процес фіксації фактів діяльності підприємства, на

Роботу виконано відповідно до Постанови Президії НАН України від 20.12.2013 № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки» (далі – Основні наукові напрями) та рекомендацій Ради президентів академії наук України для вищих навчальних закладів щодо виконання досліджень за Основними науковими напрямками (п. 3.1. Економічні науки).

основі яких відбуваються дії із забезпечення інформацією як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів відповідно до вітчизняного законодавства, а також визначається подальша діяльність підприємства за рахунок прийняття ефективних управлінських рішень на позитивний результат, що ґрунтуються на цих фактах [4, с. 67].

З огляду на вищезазначене діагностику постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку доцільно проводити, виходячи із основних його видів.

Відтак, у науковому дослідженні Козака М. І. [5] зазначено, що існує дві інтеграції видів господарського обліку:

- ✦ горизонтальна (фінансовий облік, різноманітні складові управлінського обліку);
- ✦ вертикальна (бухгалтерський облік, оперативнотехнічний облік та статистичний облік).

Натомість проф. Левицька С. О. [6] твердить, що різновидами господарського обліку на підприємстві є [6, с. 174]:

- a) внутрішньогосподарський (управлінський);
- b) бухгалтерський;
- c) статистичний;
- d) податковий.

Водночас, складовими управлінського обліку за вертикальною інтеграцією є процеси: планування – обліку – контролювання – аналізування – регулювання, а за горизонтальною – порівняння даних у відповідних облікових блоках [7, с. 31].

У контексті вищенаведеного ключовими індикаторами діагностики постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку є:

- ✦ індикатор рівня управлінського обліку ($I_{ОБЛ1}$);
- ✦ індикатор рівня фінансового обліку ($I_{ОБЛ2}$);
- ✦ індикатор рівня бухгалтерського обліку ($I_{ОБЛ3}$);
- ✦ індикатор рівня оперативнотехнічного обліку ($I_{ОБЛ4}$);
- ✦ індикатор рівня статистичного обліку ($I_{ОБЛ5}$);
- ✦ індикатор рівня податкового обліку ($I_{ОБЛ6}$).

З огляду на це інтегральний індикатор постачальницької і збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку ($I_{ГО}$) рекомендується визначати за формулою (2):

$$I_{ГО} = \sqrt[6]{I_{ОБЛ1} \cdot I_{ОБЛ2} \cdot I_{ОБЛ3} \cdot I_{ОБЛ4} \cdot I_{ОБЛ5} \cdot I_{ОБЛ6}} \quad (2)$$

Узагальнення наукових праць за даною проблематикою і вивчення практики функціонування підприємств показало, що інтерпретувати $I_{ГО}$ можна, використавши таку шкалу оцінювання: 0,7–1 – високий рівень розвитку господарського обліку на підприємстві; 0,4–0,6 – середній рівень розвитку господарського обліку на підприємстві; 0–0,3 – низький рівень розвитку господарського обліку на підприємстві.

Що стосується рекламної інформації, то у вітчизняній літературі взагалі не зустрічається жодних трактувань сутності цієї економічної категорії. З огляду на це та спираючись на існуючі визначення сутності категорії «реклама», наведені у науковій праці [8], під поняттям

«рекламна інформація» слід розуміти спеціальну інформацію про діяльність підприємства, а також про її продукцію, яка поширюється у середовищі функціонування підприємства різноманітними формами та способами, ключовим призначенням якої є зростання зацікавленості суб'єктів вищезокресленого середовища до діяльності об'єкта цієї рекламної інформації [8].

Слід врахувати, що реклама є одним із складових елементів маркетингової комунікаційної політики, основною метою якої є просування продукції на ринок [9].

Підприємство, створюючи рекламну інформацію про свою діяльність та продукцію, яку виробляє, певним чином здійснює рекламну кампанію. Метою рекламної інформації підприємства, зокрема і рекламної кампанії, є отримання певного ефекту. У контексті цього ключовими індикаторами оцінювання ефективності рекламної інформації підприємства, у тому числі його рекламної кампанії, є [10, с. 441–442]:

- ✦ рівень економічної ефективності рекламної інформації (індикатор рентабельності рекламної інформації; індикатор зростання середньомісячного обороту; індикатор грошового обсягу покупок; індикатор частоти покупок; індикатор прибутку від зростання обсягів реалізації внаслідок розповсюдження рекламної інформації; питома вага ринкової ніші підприємства за кількістю реалізованої продукції; індикатор рівня зростання частки постійних клієнтів підприємства тощо) ($P_{ЕЕPI}$);
- ✦ рівень комунікаційної ефективності рекламної інформації (індикатор рівня відомості брэнда; індикатор рівня лояльності до підприємства, зокрема до його продукції; індикатор рівня сприйняття атрибутів продукції підприємства; індикатор рівня запам'ятовування та розуміння змісту рекламного повідомлення; індикатор рівня ставлення до рекламної інформації підприємства тощо) (P_{KEPI}).

З огляду на вищевикладене інтегральний індикатор постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах рекламної інформації (I_{PI}) слід визначати за формулою (3):

$$I_{PI} = \sqrt{P_{ЕЕPI} \cdot P_{KEPI}} \quad (3)$$

При опрацюванні літературних джерел, що стосуються даної проблематики, встановлено, що інтерпретувати I_{PI} можна за шкалою оцінювання, яка представлена нижче:

0–0,4 – рекламна інформація негативно позначається на діяльності підприємства, у тому числі на постачальницькій і збутовій;

0,5–1 – рекламна інформація позитивно позначається на діяльності підприємства, у тому числі на постачальницькій і збутовій.

У контексті окресленої вище проблематики система «витрати – обсяги виробництва – прибуток» являє собою метод системного аналізування взаємозв'язку таких компонентів, як витрати, обсяги діяльності та результати від здійснення цієї діяльності, ключовими цілями якого є:

- ✦ встановлення такого обсягу виробництва продукції, який покриватиме витрати на це виробництво та забезпечуватиме досягнення бажаного прибутку;
- ✦ визначення оптимальної структури витрат підприємства;
- ✦ дослідження впливу зміни витрат підприємства та обсягу виробництва продукції на величину прибутку підприємства [11, с. 961].

Система «витрати – обсяги виробництва – прибуток» на практиці функціонування суб'єктів господарювання часто розглядається як процес аналізування точки безбитковості підприємства, тобто отримання підприємством такої виручки та такого обсягу виробництва, який покриє витрати, понесені на це виробництво та забезпечить отримання нульового прибутку [12, с. 91].

З огляду на це ключовими показниками системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» є:

- ✦ індикатор прибутку (X_1);
- ✦ індикатор витрат (X_2);
- ✦ індикатор обсягу виробництва (X_3).

На рис. 1 представлено взаємозв'язок елементів системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток».

Встановлено, що на систему «витрати – обсяги виробництва – прибуток» впливає професійно-освітній рівень персоналу.

З огляду на це, під професійно-освітнім рівнем персоналу слід розуміти набір знань, навичок та умінь, а також стереотипів, які були накопичені під час навчання та які визначають як теперішні, так і майбутні можливості персоналу навчатись відповідно до своєї професійної спрямованості [13, 14].

У контексті вищезазначеного ключовими індикаторами оцінювання професійно-освітнього рівня персоналу ($I_{ПОП}$) є [13, 14]:

- ✦ середній вік персоналу підприємства (Z_1);
- ✦ рівень кваліфікації персоналу підприємства (Z_2);

- ✦ рівень фахового досвіду роботи (Z_3);
- ✦ рівень ділових навичок (Z_4);
- ✦ рівень соціально-психологічних якостей (Z_5);
- ✦ рівень культурних якостей (Z_6);
- ✦ рівень дисциплінованості (Z_7);
- ✦ рівень активності персоналу (Z_8);
- ✦ рівень відповідальності (Z_9);
- ✦ рівень здібностей до навчання (Z_{10});
- ✦ рівень гнучкості інтересів (Z_{11});
- ✦ рівень таланту (Z_{12});
- ✦ рівень ерудиції (Z_{13});
- ✦ рівень професіоналізму (Z_{14});
- ✦ рівень навичок спілкування (Z_{15});
- ✦ рівень творчості вирішення проблеми (Z_{16});
- ✦ рівень здатності до праці в колективі (Z_{17});
- ✦ рівень професійних навичок (Z_{18}).

та розраховується за формулою (4):

$$I_{ПОП} = f(Z_1; Z_2; Z_3; \dots; Z_{17}; Z_{18}). \quad (4)$$

Інтегральний індикатор системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» з урахуванням професійно-освітнього рівня персоналу ($I_{БОП}$) буде визначатись на основі взаємозв'язку складових: витрати, обсяги виробництва та прибуток із впливом на ці складові ключових характеристик професійно-освітнього рівня персоналу.

ВИСНОВКИ

Результати аналізу наукових праць [1 – 15] і вивчення особливостей функціонування вітчизняних підприємств дозволили встановити, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку, рекламної інформації та системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» у врахуванням професійно-освітнього рівня персоналу є такі:

- інтегральний індикатор господарського обліку ($I_{ГО}$);
- інтегральний індикатор рекламної інформації (I_{PI});

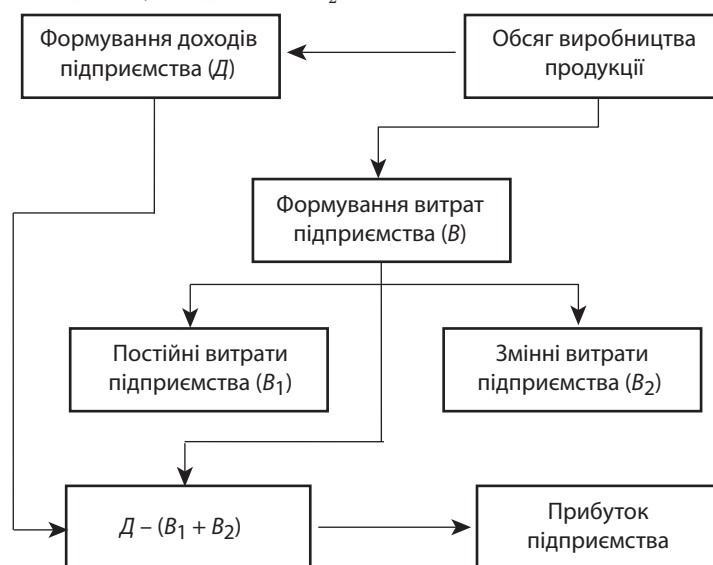

Рис. 1. Взаємозв'язок елементів системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток»

Джерело: побудовано автором на основі [11, 12].

с) інтегральний індикатор системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» з урахуванням професійно-освітнього рівня персоналу ($I_{\text{ВОО}}$), що визначається на основі взаємозв'язку складових: витрати, обсяги виробництва та прибуток із впливом на ці складові ключових характеристик професійно-освітнього рівня персоналу.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у формуванні системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням діагностики постачальницької та збутової діяльності підприємства на засадах господарського обліку, рекламної інформації та системи «витрати – обсяги виробництва – прибуток» – як однієї із часткових її цілей. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Камінська Т. Г. Облік процесу придбання як етапу кругообороту капіталу / Т. Г. Камінська // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2012. – Том 5, № 2. – С. 173 – 181.

2. Шульга Л. В. Актуальні аспекти розвитку збутової діяльності аграрних підприємств / Л. В. Шульга // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків : ХНТУСГ. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_113/67.pdf

3. Андрушко А. М. Ефективність постачальницько-збутової діяльності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / А. М. Андрушко ; Львів. державний аграрний ун-т. – Львів, 2008. – 20 с.

4. Лень В. С. Господарський облік: дефініція та зміст / В. С. Лень // Чернігівський науковий часопис. Серія 1. «Економіка і управління». – 2011. – № 1. – С. 62 – 68.

5. Козак М. І. Автоматизація господарського обліку з використанням баз даних : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит / М. І. Козак ; Нац. наук. центр «Ін-т аграрної економіки» УААН. – Київ, 2005. – 20 с.

6. Левицька С. О. Організація обліку господарської діяльності підприємства / С. О. Левицька // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 6. – С. 6 – 14.

7. Бондарчук Н. В. Управлінський облік як основа обліково-аналітичного забезпечення розвитку підприємств АПК / Н. В. Бондарчук // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Полтава : ПДАА, 2010. – Вип. 1 (6). – Т. 1. – С. 26 – 34.

8. Карпенко А. В. Сутність та місце реклами в діяльності підприємства в ринкових умовах / А. В. Карпенко, М. В. Хацер // Держава та регіони. – 2009. – № 1. – С. 70 – 74.

9. Окландер М. А. Маркетингові комунікації промислових підприємств в умовах інформаційної економіки : монографія / М. А. Окландер, І. Л. Литовченко, М. І. Ботушан. – Київ : Знання, 2011. – 232 с.

10. Гараніна І. І. Аудит рекламної діяльності: модель оцінювання ефективності рекламної кампанії / І. І. Гараніна, Т. Г. Діброва, А. Б. Ільєнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 440 – 443.

11. Борковська В. В. Облік та аналіз витрат, обсягів та результатів діяльності м'ясопереробних підприємств / В. В. Борковська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 4. – С. 960 – 967 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua>

12. Одінцова Т. М. CVP-аналіз як інструмент управління фінансовими результатами підприємства / Т. М. Одінцова, О. В. Невмержицька, І. В. Чаус // Фінансовий простір. – 2013. – № 1 (9). – С. 90 – 95.

13. Шаповалова Т. В. Забезпечення конкурентоспроможності підприємства на основі підвищення освітнього рівня персоналу : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 – Економі-

ка, організація і управління підприємствами / Т. В. Шаповалова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2003. – 18 с.

14. Сардак О. В. Розробка системи компетенцій персоналу підприємства / О. В. Сардак // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 4 (3). – С. 122 – 126.

15. Харук К. Б. Бізнес-планування інвестиційного проекту інноваційної діяльності торговельних підприємств / К. Б. Харук // Торгівля, комерція підприємництва : збірник наукових праць. – Львів : Вид. Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 10. – С. 188 – 191.

REFERENCES

Andrushko, A. M. «Efektivnist postachalnytsko-zbutovoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv» [Efficiency of supply and marketing of agricultural enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2008.

Bondarchuk, N. V. «Upravlinskyi oblik iak osnova oblikovo-analitychnoho zabezpechennia rozvytku pidpriemstv APK» [Managerial Accounting as a basis of accounting and analytical support of agricultural enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 1, no. 1 (6) (2010): 26-34.

Borkovska, V. V. «Oblik ta analiz vytrat, obsiahiv ta rezultativ diialnosti m'iasopererobnykh pidpriemstv» [Accounting and cost analysis, scope and results of the meat-processing enterprises]. <http://global-national.in.ua>

Haranina, I. I., Dibrova, T. H., and Iliencko, A. B. «Audyt reklamnoi diialnosti: model otsiniuvannia efektyvnosti reklamnoi kampanii» [Audit of advertising: a model of evaluating the effectiveness of advertising campaigns]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 2 (2014): 440-443.

Kozak, M. I. «Avtomatyzatsiia hospodarskoho obliku z vykorystanniam baz danykh» [Automation economic accounting using databases]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, 2005.

Karpenko, A. V., and Khatser, M. V. «Sutnist ta mistse reklamy v diialnosti pidpriemstva v rynkovykh umovakh» [The essence and place advertising in the enterprise market conditions]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2009): 70-74.

Kaminska, T. H. «Oblik protsesu prydbannia iak etapu kruhooborotu kapitalu» [Accounting for the acquisition process as a stage kruhooborotu capital]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*, vol. 5, no. 2 (2012): 173-181.

Kharuk, K. B. «Biznes-planuvannia investytsiinoho proektu innovatsiinoi diialnosti torhovelynykh pidpriemstv» [Business planning of project innovation trade enterprises]. *Torhivlia, komertsiiia pidpriemnytstvo*, no. 10 (2009): 188-191.

Len, V. S. «Hospodarskyi oblik: defynitsiia ta zmist» [Economic Accounting: definition and contents]. *Chernihivskyi naukovyi chasopys. Seriia «Ekonomika i upravlinnia»*, no. 1 (2011): 62-68.

Levytska, S. O. «Orhanizatsiia obliku hospodarskoi diialnosti pidpriemstva» [Organization of accounting of business enterprises]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 6 (2010): 6-14.

Odintsova, T. M., Nevmerzhitska, O. V., and Chaus, I. V. «CVP-analiz iak instrument upravlinnia finansovymy rezultatamy pidpriemstva» [CVP-analysis as a management tool of financial results]. *Finansovyi prostir*, no. 1 (9) (2013): 90-95.

Oklander, M. A., Lytovchenko, I. L., and Botushan, M. I. *Marketingovy komunikatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh informatsiinoi ekonomiky* [Marketing Communications of industrial enterprises in the information economy]. Kyiv: Znannya, 2011.

Shapovalova, T. V. «Zabezpechennia konkurentosproможnosti pidpriemstva na osnovi pidvysychennia osvitynoho rivnia personalu» [Ensuring the competitiveness of enterprises by improving the educational level of the staff]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2003.

Sardak, O. V. «Rozrobka systemy kompetentsii personalu pidpriemstva» [System engineering competencies personnel]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia «Ekonomika»*, no. 4 (3) (2010): 122-126.

Shulha, L. V. «Aktualni aspekty rozvytku zbutovoi diialnosti ahrarnykh pidpriemstv» [Important aspects of the sales of agricultural enterprises]. http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_113/67.pdf

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДСИСТЕМИ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В ЙОГО ЗАГАЛЬНУ ІНФОРМАЦІЙНУ СИСТЕМУ В ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ

© 2015 МОРГУН Г. В.

УДК 005.21:005.935:339.564

Моргун Г. В. Інтеграція інформаційної підсистеми експортно-імпоротної діяльності підприємства в його загальну інформаційну систему в процесі впровадження стратегічного контролінгу

У статті розглянуто підхід до формування інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності підприємства та її інтеграції в загальну інформаційну систему підприємства з урахуванням вирішення певних технічних та організаційних питань. Визначено завдання інформаційних підсистем промислового підприємства та обґрунтовано необхідність розроблення спеціальної схеми руху інформації стосовно результатів експортно-імпоротної діяльності підприємства. В основу побудови інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності підприємства покладено комплекс робіт з вирішення питань технічного та організаційного характеру, а саме: модернізація технічного забезпечення на підприємстві; регламентація системи організації стратегічного контролінгу; організація руху інформації стратегічного контролінгу як взаємодії економіста-контролера з питань стратегічного контролінгу зі структурними підрозділами промислового підприємства; організація процесу стратегічного контролінгу з урахуванням принципу розподілу обов'язків між працівниками на основі інформаційної інтеграції підсистем стратегічного управління з метою вартісної оцінки очікуваних змін. Подано розроблену схему вдосконалення інформаційної системи підприємства.

Ключові слова: стратегічний контролінг, інформаційна система, технічне забезпечення, організація стратегічного контролінгу, схема руху інформації.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 11.

Моргун Ганна Вікторівна – аспірантка, кафедра економіки та оцінки майна підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: morgun9anna@mail.ru

УДК 005.21:005.935:339.564

Моргун А. В. Интеграция информационной подсистемы экспортно-импортной деятельности предприятия в его общую информационную систему в процессе внедрения стратегического контроллинга

В статье рассмотрен подход к формированию информационной подсистемы стратегического контроллинга экспортно-импортной деятельности предприятия и ее интеграции в общую информационную систему предприятия с учетом решения определенных технических и организационных вопросов. Определены задачи информационных подсистем промышленного предприятия и обоснована необходимость разработки специальной схемы движения информации о результатах экспортно-импортной деятельности предприятия. В основу построения информационной подсистемы стратегического контроллинга экспортно-импортной деятельности предприятия положен комплекс работ по решению вопросов технического и организационного характера, а именно: модернизация технического обеспечения на предприятии; регламентация системы организации стратегического контроллинга; организация движения информации стратегического контроллинга как взаимодействия экономиста-контролера по вопросам стратегического контроллинга со структурными подразделениями промышленного предприятия; организация процесса стратегического контроллинга с учетом принципа распределения обязанностей между работниками на основе информационной интеграции подсистем стратегического управления с целью стоимостной оценки ожидаемых изменений. Представлена разработанная схема усовершенствования информационной системы предприятия.

Ключевые слова: стратегический контроллинг, информационная система, техническое обеспечение, организация стратегического контроллинга, схема движения информации.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 11.

Моргун Анна Викторовна – аспірантка, кафедра економіки та оцінки имущества підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: morgun9anna@mail.ru

UDC 005.21:005.935:339.564

Morhun H. V. Integration of Information Subsystem of Export-Import Activity of Enterprise into Its Overall Information System in the Process of Introducing Strategic Controlling

The article considers an approach to development of the strategic information subsystem for controlling the export-import activity of enterprise and its integration into the enterprise's overall information system, taking into account solving of certain technical and organizational issues. Tasks of the informational subsystems of industrial enterprises have been determined, the necessity of developing a special scheme of information flow, concerning the results of the export-import activity of enterprise, has been substantiated. Developing the informational subsystem for strategic controlling the export-import activity of enterprise is based on the range of activities to address issues of technical and organizational nature, namely: modernization of technical provision at the enterprise; regulation of the organizational system for strategic controlling; organizing the information flow of strategic controlling as interaction of the economist-controller for strategic controlling together with structural divisions of industrial enterprise; organizing the strategic controlling process, taking into account the principle of segregation of duties between employees on the basis of informational integration of subsystems for strategic management with the aim of valuation of expected changes. An elaborated scheme of improvements on the information system of enterprise has been provided.

Key words: strategic controlling, information system, technical provision, organisation of strategic controlling, scheme of information flow.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 11.

Morhun Hanna V. – Postgraduate Student, Department of Economics and Business property valuation, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: morgun9anna@mail.ru

Впровадження стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності підприємства в системі управління вимагає концентрації уваги на нетехнічній спрямованості управління та визначенні напрямів застосування теорії та практики управління стосовно побудови потоків інформації, реорганізації процесів створення інформаційної інфраструктури та підвищення рівня інформаційної культури в умовах розвитку інформаційної системи суспільства. Інтегрований підхід до виконання цих завдань спонукає до вдосконалення інформаційної системи управління промислового підприємства.

Метою статті є розроблення методичного підходу щодо вдосконалення інформаційної системи підприємства в процесі впровадження стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності.

Відповідно до визначеної мети були вирішені такі завдання:

- ✦ дослідити технічні та організаційні питання формування інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності підприємства;
- ✦ розробити схему вдосконалення інформаційної системи підприємства;
- ✦ провести аналіз очікуваних змін впровадження інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності підприємства.

Незважаючи на те, що на сьогодні напрацьована велика кількість теоретичних положень щодо організації інформаційних систем на підприємствах взагалі [1; 5 – 9], вони не забезпечують високої якості управлінських рішень. Наявні розробки не містять достатньо чітких методичних рекомендацій, що регламентують саму процедуру формування інформаційного забезпечення відповідно до встановлених правил і вимог. Інформаційна система (ІС) на підприємстві являє собою комунікаційну систему збору, передачі та обробки інформації, що постачається до працівників різноманітного рангу для реалізації функцій управління. Структура ІС підприємства може бути

представлена як сукупність її функціональних підсистем. У практиці діяльності досліджуваних вітчизняних машинобудівних підприємств типовими видами діяльності, які визначають ознаку класифікації інформаційних підсистем, є виробнича, маркетингова, фінансова, кадрова та управлінська діяльність [2; 3]. У табл. 1 наведено типові задачі, що розв'язуються за кожним із означених видів інформаційних підсистем підприємства.

Як видно з табл. 1, інформація стосовно експортно-імпоротної діяльності (ЕІД) підприємства є частиною результатів вирішення завдань кожної інформаційної підсистеми підприємства. Однак завдяки тому, що продукція машинобудування займає суттєве місце в товарній структурі зовнішньої торгівлі України, необхідно звернути особливу увагу саме на показники ЕІД підприємства, виокремити необхідну інформацію та розробити схему руху потоків інформації стосовно ЕІД підприємства, яка має бути інтегрована в його загальну інформаційну систему. ІС на досліджуваних машинобудівних підприємствах складається із сукупності технічних та програмно-апаратних засобів, інформаційних ресурсів і процесів, що забезпечують обґрунтування та ухвалення управлінських рішень у контексті підвищення ефективності діяльності. Кожне підприємство самостійно встановлює правила побудови схеми інформаційних потоків. Однак для забезпечення ефективності її функціонування необхідно враховувати, що кожен інформаційний потік має такі ознаки: документ; проблематику; виконавця; періодичність. Існуюча розгалуженість схеми інформаційних зв'язків, що обумовлена специфікою виробничої діяльності машинобудівних підприємств, є недостатньою для організації процесу стратегічного контролінгу ЕІД автоматизованим способом. Аналіз існуючої системи управління ЕІД підприємств показав, що частково функції стратегічного контролінгу ЕІД виконуються різними відділами підприємства, але використовувані методики не забезпечують повною мірою потреб управління [4].

Слід зазначити, що на досліджуваних підприємствах існує також проблема неповної комп'ютеризації

Таблиця 1

Задачі інформаційних підсистем промислового підприємства

Інформаційна підсистема маркетингу	Виробнича інформаційна підсистема	Фінансова інформаційна підсистема	Інформаційна підсистема кадрів	Управлінська інформаційна підсистема
Дослідження ринку і прогнозування продаж	Планування обсягів робіт і розробка алендарних планів	Управління портфелем замовлень	Аналіз і прогнозування потреби у трудових ресурсах	Контроль за діяльністю підприємства
Управління продажами	Оперативний контроль і управління виробництвом	Управління кредитною політикою	Ведення архівів записів про персонал	Виявлення оперативних проблем
Рекомендації з виробництва нової продукції	Аналіз роботи обладнання	Розробка фінансового плану	Аналіз і планування підготовки кадрів	Аналіз управлінських і стратегічних ситуацій
Аналіз і встановлення ціни продукції	Участь у формуванні замовлень постачальникам	Фінансовий аналіз і прогнозування	Забезпечення процесу кадрового управління	Розроблення стратегічних рішень
Облік замовлень	Управління ресурсами	Контроль бюджету. Бухгалтерський облік		

та недостатнього рівня технічного забезпечення структурних підрозділів. Дослідження рівня автоматизації машинобудівних підприємств показало, що більшість з них у процесі підготовки управлінської інформації використовують такі програмні продукти, як офісний пакет Microsoft Office та різні конфігурації програми «ІС-Підприємство», яка належить до класу середніх інтегрованих систем і призначена для комплексної автоматизації економічної діяльності підприємств різних напрямків діяльності та форм власності. Вказані програмні засоби є досить доступними, простими в користуванні та придатними до розв'язання аналітичних завдань стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності досліджуваних підприємств.

Формування інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД підприємства потребує вирішення питань технічного та організаційного характеру.

З технічної точки зору пошук, отримання та обробка інформації стратегічного контролінгу, тобто створення інформаційного фонду стратегічного контролінгу ЕІД підприємства, можуть бути здійснені на базі існуючого технічного забезпечення ІС підприємства, адаптованої з урахуванням вимог галузевої економіки. Доцільність автоматизації функцій стратегічного контролінгу пов'язана зі складністю та різноманітністю завдань, що вирішуються, необхідністю отримання узагальнюючих характеристик, можливістю застосування засобів моделювання економічних процесів, обробки і врахування кількісних оцінок для прогнозування, оптимізації й стратегічного планування показників ЕІД підприємства, оперативного одержання звітної та аналітичної інформації, графічного зображення отриманих розрахункових результатів. Для цього рекомендується провести модернізацію існуючої логічної та фізичної структури бази даних ІС підприємства, побудувати відповідні таблиці та встановити зв'язки між ними, що можна реалізувати мовою програмування системи «ІС-Підприємство». На базі системи програм «ІС-Підприємство», яка формує інформацію фінансової звітності, можна підготувати додаткові модулі, за допомогою яких збирається необхідна довідкова або позаоблікова інформація, та ввести програмний модуль, що допомагатиме формувати набір результатних показників, які необхідні для подальшого аналізу ЕІД підприємства. Крім того, враховуючи необхідність дослідження та опису внутрішніх взаємозв'язків у системі ефективності ЕІД підприємства, що обґрунтовано та подано в роботі [11], додатково рекомендується налаштувати статистичний пакет Statgraphics Centurion.

З організаційної точки зору побудова інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД підприємства має враховувати такі аспекти його організації:

1) розроблення на підприємстві внутрішнього положення щодо впровадження стратегічного контролінгу ЕІД підприємства, що дасть можливість регламентувати функції та завдання безпосередніх виконавців, розподілити права та обов'язки, здійснити уніфікацію методики стратегічного контролінгу й забезпечити створення відповідної інформаційної бази. Стратегічний контролінг

виконує функцію зворотного зв'язку в системі стратегічного управління та є інформаційним підґрунтям для прийняття управлінських рішень, тому на рівні окремого суб'єкта господарювання він повинен обов'язково регламентуватися. Доцільно, щоб кожне підприємство розробило пакет внутрішньої документації для ефективної організації впровадження стратегічного контролінгу.

Залежно від виду, розмірів і характеру діяльності підприємств організаційна структура стратегічного контролінгу ЕІД може бути побудована по-різному. На практиці в основному зустрічаються три варіанти організації контролінгу: об'єднання служби контролінгу з іншим відділом; служба контролінгу прямо підкоряється керівникові й займає особливе місце в ієрархії управління; служба контролінгу стає самостійним відділом, підлеглим лінійній структурі управління [10]. Кожен з цих варіантів потребує суттєвих операційних витрат на утримання служби контролінгу. Тому з метою оптимізації витрат на впровадження стратегічного контролінгу ЕІД пропонується виділити у складі планово-економічного відділу (ПЕВ) працівника, який матиме повноваження контролю з питань ЕІД підприємства. Такий підхід дозволить запобігти конфлікту інтересів між ПЕВ і контролером, забезпечити складання якісних і корисних звітів та вдосконалити процес планування. Органічно вбудований комплекс з робіт стратегічного контролінгу ЕІД у системі ПЕВ стає функціонально відособленим напрямом в його роботі, що дозволить оптимізувати діяльність інших підрозділів з погляду аналітичних позицій, а також найповніше реалізувати можливість розробки альтернативних підходів щодо ухвалення управлінських рішень;

2) організація руху інформації стратегічного контролінгу ЕІД підприємства з урахуванням всіх рівнів управління (вищого рівня, де здійснюється управління підприємством у цілому; середнього рівня, на якому реалізується управління окремими видами операцій на основі вирішення комплексу відповідних завдань; нижчого рівня, коли здійснюється оперативне управління структурними підрозділами підприємства), що не тільки забезпечить інформаційні потреби управління експортно-імпоротною діяльністю підприємства, але й підвищить надійність результатів стратегічного контролінгу. Тому рух інформації стратегічного контролінгу ЕІД має бути організований таким чином, щоб забезпечити ці зв'язки та визначити всі складові формування ефективності ЕІД, а саме: зовнішньоторговельну ефективність; науково-технічну ефективність; економічну ефективність; структурну ефективність та умови забезпечення розвитку експортно-імпоротної діяльності.

Формування інформаційного фонду стратегічного контролінгу ЕІД має за основу облікову політику, яка на будь-якому промисловому підприємстві складається з бухгалтерського, податкового та управлінського обліку. Основна інформація щодо результатів ЕІД підприємства акумулюється в бухгалтерії. Тому, в першу чергу, необхідно організувати взаємодію бухгалтерії підприємства з економістом-контролером з питань стратегічного контролінгу ЕІД підприємства,

який повинен отримувати необхідну інформацію, обробляти, накопичувати та зберігати її. Найбільш доцільною формою цієї взаємодії є формування електронного документа, що надсилається економісту-контролеру в термін, встановлений згідно із затвердженим на підприємстві відповідним «Положенням про організацію стратегічного контролінгу експортно-імпоротної діяльності підприємства». Підготовка та відправка такого документа має бути покладена на заступника головного бухгалтера, який щомісяця за результатами звітності за поточний період у середовищі системи «1С-Підприємство» вибирає необхідну інформацію.

Отже, першим етапом руху інформації стратегічного контролінгу ЕІД підприємства є взаємодія в межах існуючої локальної мережі між бухгалтерією та ПЕВ. У разі відсутності такої мережі її налагодження досить не складне і не потребує значних витрат часу та коштів. Отримуючи визначену інформацію, економіст-контролер ПЕВ заповнює базу

даних стратегічного контролінгу ЕІД. Далі за допомогою додатково налаштованого статистичного пакета Statgraphics Centurion і надбудов програми MS Excel економіст-контролер ПЕВ здійснює опис внутрішніх взаємозв'язків в ефективності ЕІД підприємства і буде моделі канонічного аналізу для визначення рейтингу показників, їх аналізу, прогнозування та розрахунку оптимальних значень, як це було подано в роботі [11]. На підставі результатів реалізації означених аналітичних процедур економіст-контролер формує таблицю ринкового профілю підприємства. Означена таблиця має бути доведена всім керівникам структурних підрозділів підприємства у вигляді електронного документа. Одночасно з цим економіст-контролер надає інформацію структурним підрозділам підприємства, супроводжуючи її пропозиціями щодо підвищення ефективності ЕІД. Враховуючи існуючі інформаційні зв'язки між підрозділами досліджуваних підприємств, у табл. 2 подано пропонувані варіанти схеми взаємодії економіста-контролера підприємства зі структурними підрозділами.

Таблиця 2

Схема взаємодії економіста-контролера з питань стратегічного контролінгу ЕІД зі структурними підрозділами промислового підприємства

Складові ефективності ЕІД	Інформаційні дані	Користувачі інформації	Термін надання інформації	Пропозиції щодо підвищення ефективності ЕІД
1	2	3	4	5
Науково-технічна ефективність	Рентабельність виробництва	Підрозділи технічного забезпечення виробництва, відділ МТП	Щоквартально	Визначення можливостей удосконалення технології виробництва продукції
	Продуктивність праці, тис. грн/ осіб			
	Фондовіддача			
	Матеріальні витрати підприємства (тис. грн)			
	Вартість виробленої продукції (тис. грн)			
Умови забезпечення розвитку експортно-імпоротної діяльності	Чиста виручка в іноземній валюті за реалізований товар, переведений у гривні за офіційним курсом на день надходження валютної виручки (тис. грн)	ПЕВ, фінансово-економічна служба	Щоквартально	Перегляд та коригування норм витрат; впровадження механізму мотивації щодо зменшення витрат
	Повні витрати підприємства на експорт продукції (тис. грн)			
	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами			
	Обсяг реалізованої продукції у поточний період (тис. грн)	ПЕВ, відділ маркетингу та збуту	Щоквартально	Розроблення механізму мотивації щодо збільшення обсягів реалізації та зменшення витрат на збут
	Обсяг реалізованої продукції у попередній період (тис. грн)			
	Витрати на збут			
	Рентабельність основної діяльності	Підрозділи технічного забезпечення виробництва, відділ МТП	Щоквартально	Удосконалення методики вибору постачальника сировини
	Запаси матеріальних ресурсів (тис. грн)			
	Коефіцієнт плинності персоналу (%)	Директор з праці і кадрів, відділ кадрів	Щоквартально	Удосконалення плану розподілу кадрів, що займаються ЕІД
	Заохочувальні та компенсаційні виплати (тис. грн)			

1	2	3	4	5
Економічна ефективність	Чиста виручка в іноземній валюті за реалізований товар, переведений у гривні за офіційним курсом на день надходження валютної виручки (тис. грн)	ПЕВ, фінансово-економічна служба, відділ маркетингу та збуту	Оперативно по запити	Удосконалення методики планування щодо забезпечення прибутковості експортно-імпоротної діяльності
	Повні витрати підприємства на експорт продукції (тис. грн)			
	Витрати підприємства на придбання імпоротної продукції (тис. грн)			
	Прибуток від експортних операцій (тис. грн)			
	Кількість угод експортних поставок (одиниць)			
Зовнішньоторговельна ефективність	Обсяг реалізованої продукції (тис. грн)	ПЕВ, фінансово-економічна служба, відділ маркетингу та збуту	Оперативно по запити	Удосконалення методики вибору найбільш вигідного варіанту експортного (імпортного) контракту
	Обсяг експорту товарами (тис. грн)			
	Чиста виручка в іноземній валюті за реалізований товар, переведений у гривні за офіційним курсом на день надходження валютної виручки (тис. грн)			
	Вартість експорту у внутрішніх цінах (тис. грн)			
	Обсяг імпорту товарами (тис. грн)			
Структурна ефективність	Обсяг експорту в поточний період (тис. грн)	ПЕВ, відділ маркетингу та збуту	Щоквартально	Удосконалення механізму мотивації стимулів щодо активізації експортно-імпоротної діяльності
	Обсяг експорту в попередній період (тис. грн)			
	Обсяг імпорту в поточний період (тис. грн)			
	Обсяг імпорту в попередній період (тис. грн)			
	Обсяг основного виду експортної продукції (тис. грн)			

Запропонована схема взаємодії економіста-контролера підприємства зі структурними підрозділами дозволить значно спростити інформаційні зв'язки та своєчасно визначити першочергові заходи щодо підвищення ефективності ЕІД й основні фактори у разі виявлених відхилень, підготувати аналітичне обґрунтування варіантів управлінських рішень для розроблення та вибору напрямів стратегії розвитку ЕІД;

3) організація процесу стратегічного контролінгу ЕІД з урахуванням принципу розподілу обов'язків між працівниками на основі інформаційної інтеграції підсистем стратегічного управління – планування, обліку, аналізу, контролю, з використанням автоматизованих інформаційних систем і технологій. Застосування системного підходу в процесі управління ЕІД підприємства орієнтує на комплекс функцій стратегічного управління, які пов'язані між собою послідовними зв'язками на основі єдиної інформації.

Розрахувати ефект інтеграції інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД підприємства в ІС підприємства досить складно, оскільки інформаційне забезпечення є лише необхідною частиною процесу управління. Отримання своєчасної, повної, адекватної та достовірної інформації керівником відповідного структурного підрозділу ще не дає гарантії на досяг-

нення цілей ЕІД підприємства. Складність розрахунку економічної ефективності інформаційного забезпечення також полягає в тому, що до цього дня так і не визначена реальна вартість інформації. З урахуванням думки авторів роботи [10], розглядаючи впровадження інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД підприємства на досліджуваних підприємствах як сукупність заходів щодо нововведень у функціональних сферах управління ЕІД підприємства, можна виділити очікувані зміни і провести їх вартісну оцінку, як це подано в табл. 3.

Удосконалення ІС досліджуваних підприємств також пов'язано з впровадженням прогресивних комп'ютерних технологій. Економічний ефект буде залежати від повноти автоматизації функцій стратегічного контролінгу, застосування методів моделювання, прогнозування, оптимізації, тобто самих досконалих аналітичних методів підтримки управління. Таким чином, ефект реалізується за рахунок значного обсягу інформації, що накопичується, оброблюється та аналізується на сучасному рівні.

Узагальнюючи викладене вище, пропонується схема вдосконалення ІС підприємства на основі інтеграції інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД, що наведена на рис. 1.

Очікувані зміни від впровадження інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД підприємства

Функціональна сфера управління ЕІД	Зміни, що мають відбутися	Вартісна оцінка
Планування	Удосконалення системи оцінки чинників і прогностичних змін економічної ситуації, що враховуються в процесі планування ЕІД, збільшення якості інформаційної допомоги	Збільшення оборотності засобів; скорочення обсягів кредитних ресурсів; додатковий прибуток від вкладень фінансових ресурсів, що вивільняються; економія по кошторису витрат
Облік	Удосконалення системи управлінського обліку, облік неявних чинників і причин зміни показників ЕІД, удосконалення взаємодії підрозділів на основі єдиної ІС підприємства	Економія на запобіганні можливих збитків, неефективного вилучення засобів, створення резервних фондів
Аналіз	Розширення можливостей розкриття причин стратегічних розривів і виявлення стратегічних резервів розвитку ЕІД, розширення можливостей розкриття резервів, аналіз майбутнього стану ЕІД	Додатковий прибуток, економія від запобігання стратегічних розривів та від використання стратегічних резервів
Контроль	Можливість порівняння показників ефективності ЕІД з прогнозними та оптимальними значеннями	Скорочення витрат на аудит, економія від запобігання стратегічних розривів та від використання стратегічних резервів

Інтеграція інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД підприємства в ІС підприємства дозволить: зробити прозорими для керівництва всі фінансові та матеріальні потоки; надавати повну інформацію для економічно доцільного стратегічного планування розвитку ЕІД підприємства з видачею відповідних рекомендацій; проводити безперервний аудит ЕІД підприємства за обраними показниками; своєчасно виявляти тенденції порушення встановленого напрямку розвитку ЕІД підприємства (стратегічні розриви) та визначати стратегічні резерви, за рахунок яких можна усунути розриви та забезпечити підвищення ефективності ЕІД підприємства.

Отже, розроблений методичний підхід щодо вдосконалення ІС підприємства, який ґрунтується на формуванні інформаційної підсистеми стратегічного контролінгу ЕІД підприємства та її інтеграції в загальну ІС з урахуванням вирішення виділених технічних та організаційних питань, дозволяє вдосконалити систему стратегічного управління ЕІД. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мхитарян С. В. Маркетинговая информационная система / С. В. Мхитарян. – М. : Изд-во Эксмо, 2006. – 336 с.
2. Экономическая информатика : учеб. / Под ред. В. В. Евдокимова. – СПб. : Питер, 1997. – 592 с.
3. Васюхин О. В. Информационный менеджмент : учеб. пособ. / О. В. Васюхин, А. В. Варзунов. – СПб. : СПбГУ ИТМО, 2010. – 118 с.
4. Петров В. Н. Информационные системы : учеб. пособ. / В. Н. Петров. – СПб. : Питер, 2003. – 688 с.
5. Основні шляхи вдосконалення системи інформаційного забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства / Є. А. Бельтюков, Г. І. Задорожко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2 (7). – С. 228 – 234 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economics.opu.ua/n3.html>
6. Трахтенгерц Э. А. Компьютерные методы реализации экономических и информационных управленческих решений : монография, в 2-х томах. Том 1. Методы и средства / Э. А. Трахтенгерц. – М. : СИНТЕГ, 2009. – 172 с.

7. Загоровська Л. Г. Развитие та удосконалення інформаційної системи підприємства оптово-роздрібною торгівлі / Л. Г. Загоровська, О. М. Ковтун // Восточно-европейский журнал передовых технологий. – 2010. – № ¼ (43). – С. 12 – 14.

8. Голенищев Э. П. Информационное обеспечение систем управления / Э. П. Голенищев, И. В. Клименко. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 352 с.

9. Создание системы контроллинга на промышленном предприятии / Ю. С. Лаута, Б. И. Герасимова. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. – 96 с.

10. Контролінг зовнішньоекономічної діяльності підприємства: аналітичний підхід : монографія / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 240 с.

11. Малярець Л. М. Аналітичні процедури стратегічного контролінгу ефективності експортно-імпортової діяльності підприємства / Л. М. Малярець, Г. В. Моргун // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 10. – С. 67 – 71.

REFERENCES

- Beltiukov, Ye. A., and Zadorozhko, H. I. "Osnovni shliakhy vdoskonalennia systemy informatsiinoho zabezpechennia konkurentospromozhnosti promyslovoho pidpriemstva" [The main ways of improving the information system of the industrial competitiveness of enterprises]. <http://www.economics.opu.ua/n3.html>
- Ekonomicheskaiia informatika* [Economic Informatics]. St. Petersburg: Piter, 1997.
- Golenishchev, E. P., and Klimenko, I. V. *Informatsionnoe obespechenie sistem upravleniia* [Information support of management systems]. Rostov n/D: Feniks, 2003.
- Lauta, Yu. S., and Gerasimova, B. I. *Sozdanie systemy kontrolinga na promyshlennom predpriatii* [Creating a system of controlling on industrial enterprise]. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. tekhn. un-ta, 2005.
- Mkhitarian, S. V. *Marketingovaia informatsionnaia sistema* [Marketing information system]. Moscow: Eksmo, 2006.
- Maliarets, L. M., and Proskurnina, N. V. *Kontrolinh zovnishnyoeekonomichnoi diialnosti pidpriemstva: analitychnyi pidkhid* [Controlling International Business: analytical approach]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2013.

Рис. 1. Схема вдосконалення ІС підприємства

Maliarets, L. M., and Morhun, H. V. "Analytical procedures strategic controlling efficiency of export-import company". *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, no. 10 (2015): 67-71.

Petrov, V. N. *Informatsionnye sistemy* [Information Systems]. St. Petersburg: Piter, 2003.

Traktengerts, E. A. *Kompiuternye metody realizatsii ekonomicheskikh i informatsionnykh upravlencheskikh resheniy* [Com-

puter methods of implementation of economic and information management solutions]. Moscow: SINTEG, 2009.

Vasiukhin, O. V., and Varzunov, A. V. *Informatsionnyy menedzhment* [Information Management]. St. Petersburg: SPbGU ITMO, 2010.

Zahorovska, L. H., and Kovtun, O. M. "Rozvytok ta udoskonalennia informatsiinoi systemy pidpriemstva optovo-rozdribnoi torhivli" [Development and improvement of information system of wholesale and retail trade]. *Vostochno-Evropeyskyi zhurnal peredovykh tekhnolohiy*, no. 1/4 (43) (2010): 12-14.

МІСЦЕ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

© 2015 МАЛОВИЧКО С. В.

УДК 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Місце електронної торгівлі в системі економічно-правових відносин України

Активний розвиток електронної торгівлі, як нової форми здійснення господарської діяльності, зумовлює необхідність визначення норм поведінки, тобто особливих правових норм, що регулюють і закріплюють права, обов'язки, гарантії та відповідальність учасників цих відносин. На сьогодні законодавча база регулювання електронної торгівлі в Україні є недостатньо розвинутою – відсутній єдиний Закон України щодо регулювання цього виду економічної діяльності, однак у деяких нормативно-правових актах встановлені окремі її аспекти, аналіз яких обумовлює актуальність теми дослідження. Метою статті є проведення комплексного аналізу законодавчо-правових засад функціонування та механізмів регулювання торгівлі на підприємствах України, визначення їх особливостей та перспектив подальшого формування нормативно-правової бази. Розглянуто особливості правовідносин у сфері електронної торгівлі підприємств в Україні. Окремо розглянуто специфіку законодавчо-правового регулювання електронної торгівлі з позицій різноманітних методичних підходів до визначення місця електронної торгівлі в системі економічно-правових відносин держав.

Ключові слова: електронна торгівля, електронна комерція, герменевтичний підхід, законодавче регулювання електронної торгівлі.

Табл.: 1. **Бібл.:** 12.

Маловичко Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри маркетингу та менеджменту, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

УДК 339.13, 339.17

UDC 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Место электронной торговли в системе экономико-правовых отношений Украины

Активное развитие электронной торговли, как новой формы осуществления хозяйственной деятельности, вызывает необходимость определения норм поведения, то есть особых правовых норм, регулирующих и закрепляющих права, обязанности, гарантии и ответственность участников этих отношений. В настоящее время законодательная база регулирования электронной торговли в Украине является недостаточно развитой – отсутствует единый Закон Украины о регулировании этого вида экономической деятельности, однако в некоторых нормативно-правовых актах установлены отдельные ее аспекты, анализ которых обуславливает актуальность темы исследования. Целью статьи является проведение комплексного анализа законодательно-правовых основ функционирования и механизмов регулирования электронной торговли на предприятиях Украины, определение их особенностей и перспектив дальнейшего формирования нормативно-правовой базы. Рассмотрены особенности правоотношений в сфере электронной торговли предприятий в Украине. Отдельно рассмотрена специфика законодательно-правового регулирования электронной торговли с позиций различных методических подходов к определению места электронной торговли в системе экономически-правовых отношений государств.

Ключевые слова: электронная торговля, электронная коммерция, герменевтический подход, законодательное регулирование электронной торговли.

Табл.: 1. **Библ.:** 12.

Маловичко Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой маркетинга и менеджмента, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Островского, 16, Кривой Рог, Днепропетровская область, 50005, Украина)

E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

Malovychko S. V. Place of Electronic Commerce in the System of Economic-Legal Relations of Ukraine

Active development of electronic commerce as a new form of implementing the economic activities, calls for the definition of standards of conduct, i.e. specific legal regulations, setting forth the rights, duties, guarantees and responsibilities of participants in these relations. At present, the legislative framework for regulation of e-commerce in Ukraine remains underdeveloped – there isn't a uniform Law of Ukraine on the regulation of this kind of economic activity, though in some legal acts separate aspects are established, an analysis of which provides for the relevance of the research topic. The article is aimed at conducting a comprehensive analysis of legislative-legal frameworks of operation and mechanisms for regulating the e-commerce at enterprises of Ukraine, determination of their characteristics and prospects for further development of the regulatory and legal framework. Peculiarities of legal relations in the sphere of electronic commerce by enterprises in Ukraine has been considered. Separately were addressed specifics of legislative-legal regulation of e-commerce from the perspective of different methodological approaches to defining the place of electronic commerce in the system of economic-legal relations between the States.

Key words: e-trade, e-commerce, hermeneutic approach, legislative regulation of electronic commerce.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Malovychko Svitlana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Marketing and Management, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Ostrovskoho, 16, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)

E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

Електронна торгівля представляє собою нову технологію ведення бізнесу, що швидко набирає темпи розвитку в умовах глобалізації. Можливим стало створення глобальної цифрової економіки, однак на сучасному етапі розвитку стримуючим бар'єром є відсутність ефективного нормативно-правового забезпечення функціонування та розповсюдження технологій електронного бізнесу. Розвиток Інтернету та інтеграційні процеси підвищили актуальність електронної торгівлі, однак стали підґрунтям для великої кількості юридичних проблем, що пов'язані з безпекою та право-

вою юрисдикцією угод. На сьогодні в Україні не існує законодавчої бази, що безпосередньо встановлює правові норми здійснення електронної торгівлі, однак в певних нормативно-правових актах простежуються деякі аспекти її функціонування. Аналіз законодавчо-правових засад функціонування та механізмів регулювання торгівлі на підприємствах України дозволить визначити характерні тенденції та особливості її регулювання, що може стати основою для підвищення якості подальших досліджень та розробок у сфері нормативно-правового забезпечення розвитку електронної торгівлі в державі.

Дослідженню законодавчо-правових засад функціонування та механізмів регулювання торгівлі на підприємствах України присвячені роботи таких вчених, як Желіховський В. М. [3], Матвієнко О. С. [5], Чучковська А. В. [12], Малковський А. А., Богуславський М. М., Руденко О. В. та інші. Однак більшість досліджень сфокусовані на аналізі більш широкого кола операцій в межах електронної комерції, адже в міжнародних нормативно-правових актах не існує відмітних рис між цим поняттям і терміном «електронна торгівля». Проте такий підхід у національному масштабі є недостатньо об'єктивним і потребує подальшої розробки.

Метою даної статті є проведення комплексного аналізу законодавчо-правових засад функціонування та механізмів регулювання торгівлі на підприємствах України, визначення їх особливостей та перспектив подальшого формування нормативно-правової бази.

Разом із новими формами ведення бізнесу виникає необхідність формування законодавчого забезпечення їх функціонування з метою уникнення фінансових та юридичних злочинів, встановлення легітимних бар'єрів та правил роботи. Електронна торгівля представляє собою складний об'єкт правового регулювання: по-перше, через те, що досі розвивається та має досить динамічні темпи зростання, а по друге – за своєю природою має транснаціональний характер, що призводить до виникнення проблем, пов'язаних із юрисдикцією торговельної операції [1].

Формування законодавства є традиційно еволюційним процесом адаптування з метою задоволення потреб держави та суспільства. Однак за умови швидкого розвитку електронного бізнесу, постійного оновлення механізмів його функціонування виникає ситуація вибору між використанням дійсного законодавства, що не є достатньо ефективним по відношенню до новітніх тенденцій розвитку, і створенням нового закону, спеці-

ально розробленого для відповіді на них. Особливістю правовідносин у сфері електронної торгівлі є те, що вони здебільшого мають екстериторіальний характер. Однорічне застосування державою правових норм, що регулюють такі відносини, без урахування досвіду міжнародної практики і законодавства інших країн буде неефективним. На сьогодні першочерговим завданням уряду України є усунення бар'єрів та створення необхідних умов для розвитку електронної торгівлі, і лише після цього можливим стане формування жорстких правил та порядку організації такої форми ведення бізнесу.

Аналіз літературних джерел, присвячених дослідженню законодавчо-правових засад функціонування електронної торгівлі на підприємствах України, дозволив визначити кілька методичних підходів до визначення місця електронної торгівлі у системі економічно-правових відносин держави. Загальна характеристика даних підходів відображена у табл. 1.

З позиції історичного підходу правові засади функціонування електронної торгівлі в Україні розглядає Желіховський В. М. Він зазначає, що в Україні право та юридична практика останніх років «...сприйняли електронний бізнес, становлення якого збіглося з процесом загальної модернізації вітчизняної правової системи. Проте переважна більшість правовідносин між учасниками електронної комерції дотепер не регулюється спеціальними, адресованими їм законами або іншими джерелами права» [3]. На сьогодні постійно створюються та еволюціонують угоди про електронний обмін даними, однак все ще зберігається фрагментарність законодавчого забезпечення розвитку електронної торгівлі. Таким чином, з позиції історичного підходу нормативно-правове регулювання електронної торгівлі на підприємствах України все ще знаходиться на стадії «зародження». Для подальшого розвитку електронного бізнесу необхідно впровадження міжнародних технічних стандартів Міжнародної організації зі стандартизації ISO, що стосуються функціонування електронної

Таблиця 1

Підходи до визначення місця електронної торгівлі у системі економічно-правових відносин України

Назва підходу	Загальна характеристика
Історичний	Заснований на вивченні державно-правових явищ у їхньому виникненні та розвитку. В основі методу лежить вивчення реальної історії електронної торгівлі (комерції) в Україні та прав підприємств як елементів суспільства в їх конкретному різноманітті; виявлення історичних фактів і на цій основі розумове відтворення історичного процесу, що розкривається через логіку, закономірності їх розвитку
Герменевтичний	Ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення й інтерпретації понять «електронна комерція» та «електронна торгівля» в нормативно-правових та інших правових документах, а також наукових монографіях й інших письмових праць вчених, присвячених розвитку законодавства України
Порівняльний	Спрямований на виявлення подібних і відмінних ознак між правовими і державними системами різних країн, особливостей національного та міжнародного регулювання функціонування електронної торгівлі. Методологія порівняльного підходу ґрунтується на порівняльному методі та взаємопов'язаних із ним інших наукових методів, що дає можливість досліджувати їх у широкому соціальному контексті, єдності економічних, соціальних, етнічних і інших чинників правового розвитку. За допомогою порівняльного методу виявляється загальне й особливе, пізнаються різноманітні історичні шаблони розвитку електронної торгівлі, визначаються тенденції її розвитку
Системний	Досліджуються статичні, структурні, динамічні компоненти та властивості електронної торгівлі, її прояви, генетичні та функціональні зв'язки, взаємодії із середовищем за допомогою методів аналізу, синтезу, функціонального, структурного та інших

Джерело: розроблено автором на основі [2].

комерції, та прийняття Закону України «Про електронну комерцію», який, за визначенням фахівців, відповідає міжнародним стандартам та відповідає вимогам Європейського Союзу (ЄС) [4], що є особливо актуальним у контексті інтеграційних процесів.

Герменевтичний підхід до аналізу особливостей законодавчої бази розвитку електронної торгівлі на підприємствах України є найбільш складним, що пов'язано зі специфікою перекладу англійського терміна «e-commerce» українською або російською мовами. Електронна комерція, електронний бізнес та електронна торгівля, як новітні форми економічної діяльності, сформувалися саме в США, тому необхідно брати до уваги регулюючі акти цієї країни та інших розвинутих держав. Однак при перекладі терміна діяки вчені використовують дослівне визначення «комерція», а інші – звужують поняття до «торгівля» [5].

На сьогодні українське законодавство не визначає такого поняття, як «електронна торгівля», однак Закон України «Про захист прав споживачів» дозволяє суб'єктам торговельної діяльності укладати договори на відстані, а також поза торговельними або офісними приміщеннями за допомогою засобів дистанційного зв'язку, і тим самим обумовлює функціонування електронної торгівлі та визначає її як об'єкт правового регулювання. Так, п. 8 ст. 1 Закону встановлює, що договір, укладений на відстані – це договір, укладений продавцем (виконавцем) зі споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку. У ст. 1 Закону закріплюються визначення засобів дистанційного зв'язку як телекомунікаційних мереж, поштового зв'язку, телебачення, інформаційних мереж (у т. ч. Інтернет) [6].

Електронна торгівля в Україні регулюється наказом Міністерства економіки України № 19.04.2007 р. № 103 «Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями». У документі визначається поняття «дистанційна торгівля» як «форма продажу товарів поза торговельними або офісними приміщеннями, за якої вибір товару та його замовлення не збігаються у часі з безпосереднім передаванням вибраного товару споживачем» [7], що передбачає укладання договору купівлі-продажу поза торговельними або офісними приміщеннями, у тому числі і торгівлю через Інтернет.

Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (*United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL*) розроблений модельний закон, який англійською називається *UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce*, в автентичному тексті російською мовою (однією з офіційних мов ООН) має назву «Типовой закон об электронной торговле Комиссии ООН по праву международной торговли». При цьому термін «торговельна діяльність» у російському тексті пропонується трактувати досить розширено. Відносини такого типу включають «будь-які торговельні угоди про постачання товарів чи послуг або обмін товарами, або послугами; дистриб'юторські угоди; комерційне представництво та агентські відносини; факторинг; лізинг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг;

інжиніринг; купівлю / продаж ліцензій; інвестування; фінансування; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового або підприємницького співробітництва; перевезення товарів та пасажирів повітряним, морським, залізничним або автомобільним транспортом» [8]. Спостерігається певна нелогічність в охопленні терміном «торговельна діяльність» усіх видів комерційної діяльності, тому більш точним був би переклад закону – «Модельный закон об электронной коммерции Комиссии ООН по праву международной торговли».

Протягом останніх років у Верховній Раді України було зареєстровано кілька проектів Закону України «Про електронну торгівлю» (№ 3114 від 17.02.2003 р., № 2131 від 12.09.2006 р., № 6086-2 від 16.03.2010 р.). Однак якщо перші два проекти містили таку дефініцію: «Електронна торгівля – укладання шляхом обміну електронними документами будь-яких цивільно-правових угод, а також придбання і здійснення з використанням електронних засобів інших прав і обов'язків у сфері підприємницької діяльності» [9, 10], то третій, на сьогодні актуальний, проект визначає електронну торгівлю як «передбачені законодавством дії і операції при оформленні та здійсненні правочинів із продажу/постачання товарів, виконанні робіт, надання послуг та/або здійснення інших дій, спрямованих на отримання прибутку, які виконуються у дистанційний спосіб із застосуванням електронних засобів і технологій у інформаційно-телекомунікаційних системах й мережах загального користування. У тому числі до товарів, робіт і послуг відносяться такі товари, роботи і послуги, які існують виключно у електронному вигляді», при цьому необхідно зауважити, що термін зазначено у Законі як «електронна торгівля (комерція)» [11]. Визначення терміна в перших двох проектах є більш вузьким, однак сам термін не відповідає його визначенню. Що стосується третього проекту, то написання терміна як «електронна торгівля (комерція)» та його визначення хоча і відповідають міжнародним стандартам, але формують підґрунтя для виникнення в подальшому розбіжностей у законодавстві з цього питання.

Порівняльний підхід дозволяє визначити межі відставання України від інших держав у процесі розроблення та впровадження нормативно-правового базису функціонування електронної торгівлі на підприємствах. Створення правового забезпечення відносин у межах електронного бізнесу на рівні міжнародних організацій у більшості країн світу розпочалося лише з 90-х років ХХ століття.

Причиною розробки стала поява нових засобів, за допомогою яких сторони здійснювали обмін інформацією, а саме – використовували при укладанні правочинів сучасні методи зв'язку [12]. На сьогодні в ЄС прийнятий цілий ряд актів, спрямованих на врегулювання відносин у сфері електронної комерції (торгівлі). Серед них: Директива ЄС «Про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, у тому числі електронної комерції, на внутрішньому ринку», Директива ЄС «Про правові підстави для використання електронних підписів» та ін. Більшість

інших держав світу перебуває у стадії формування законодавства про електронну комерцію (торгівлю).

Системний підхід до визначення особливостей функціонування електронної торгівлі на підприємствах України на сьогодні є недостатньо розвиненим, адже механізми регулювання не закріплені одним нормативно-правовим актом. Більшість існуючих нормативних актів навіть у сфері електронної комерції вузькоспеціалізовані (Закон України «Про електронний цифровий підпис»; Закон України «Про електронний документ та електронний документообіг»; Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»; Закон України «Про обов'язковий примірник документів»; Закон України «Про інформацію» та ін.), а тому неприйнятні для застосування в торговельній діяльності.

Чучковська А. В. зазначає, що до формування законодавства, яке б врегулювало відносини у сфері електронної комерції (торгівлі), існує два підходи. «Перший – прийняття комплексного нормативного акта про електронну комерцію та окремого закону про електронні підписи, другий – прийняття двох і більше нормативних актів, кожен з яких регулює окрему групу відносин у сфері електронної комерції: відносини, пов'язані із вчиненням правочинів через мережі електрозв'язку у сфері господарювання; відносини, пов'язані із використанням електронних документів; відносини, пов'язані із використанням електронного цифрового підпису» [12]. Що знову ж підкреслює необхідність прийняття Закону «Про електронну комерцію», який врегулював би відносини, що виникають під час здійснення операцій в межах електронної торгівлі, встановив чітке визначення понять «електронна торгівля» та «електронний документ», визначив правовий статус підприємця та особливості використання ним переваг електронного бізнесу.

У розвинених країнах світу розвиток електронної комерції (торгівлі) здійснюється під контролем та за підтримки національних органів влади, що на початковому етапі розвитку значно спрощує процедури вирішення питань щодо економічного та правового аспектів функціонування електронного ринку. В Україні через відсутність необхідної законодавчої бази цей процес розвитку проходить «стихийно», що має негативні наслідки не тільки для темпів розвитку галузі, а й для безпеки підприємств. Як елемент глобальної електронно-інформаційної технології здійснення економічної діяльності електронна торгівля становить собою об'єкт обов'язкового державного регулювання. Динамічні темпи розвитку та технічні особливості встановлюють специфіку правового регулювання, адже в умовах відсутності ефективного державного та міжнародного контролю електронний бізнес є сприятливим середовищем для поширення протизаконних дій, що негативно вплинуть не тільки на діяльність підприємств, а й на лояльність споживачів до електронної торгівлі. Крім того, незаконна діяльність у сфері електронної торгівлі може спричинити збитки державі і навіть створити погрозу для її національної безпеки через ухилення від сплати податків, вивезення капіталів за кордон, торгівлю забороненими товарами та ін. Значний потенціал

електронної торгівлі на підприємствах України обумовлює необхідність приділення окремої уваги формуванню законодавчої та нормативно-правової бази розвитку електронної торгівлі в країні, а також дослідженню організаційно-правових проблем підвищення ефективності її регулювання.

Як вже зазначалося вище, розвиток електронної торгівлі тягне за собою значні складнощі у сфері правового регулювання. Окрему проблему для формування ефективного правового механізму регулювання складають темпи та значний потенціал розвитку електронного ринку в умовах глобалізації, що викликає необхідність постійного контролю та подальшого вдосконалення законодавчої бази з метою забезпечення адекватної відповіді на вимоги ринку, підприємств та споживачів. Іншою проблемою, що повинна вирішуватися не на національному, а на глобальному рівні, є те, що електронна торгівля не враховує наявності національних бар'єрів та традиційних засобів формування контактів між контрагентами, підприємством та кінцевим споживачем. Легкість у поширенні інформації, з одного боку, забезпечує успішний розвиток електронної торгівлі, а з іншого – представляє собою погрозу для підприємства та держави з позиції безпеки.

Законодавство України щодо регулювання електронної торгівлі підприємств ще не сформовано. Саме тому при подальшому розвитку нормативно-правового забезпечення цього виду господарської діяльності необхідно врахувати основні його особливості: 1) зміна характеру інформації та технологій призводить до швидкого «старіння» законодавства; 2) національна законодавча база за умови збереження темпів розвитку електронної торгівлі стане недостатньою для управління, тому всі нормативно-правові акти мають відповідати міжнародним стандартам і тенденціям розвитку не тільки національного, а й глобального електронного ринку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на сьогодні в Україні спостерігається чітка тенденція до необхідності встановлення жорсткої нормативно-правової бази щодо регулювання електронної торгівлі. При цьому необхідно передбачити, що на початковому етапі розвитку підприємствам необхідна не лише державна підтримка, а й впровадження окремих елементів управління процесами електронної торгівлі з боку уряду. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Swindells Ch. Legal regulation of electronic commerce / C. Swindells and K. Henderson // Journal of Information Law and Technology. – 1998. – Vol. 3 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://strathprints.strath.ac.uk/2499/>
2. Гусарко С. Д. Юридична деонтологія / С. Д. Гусарко, О. Д. Тихомиров – К.: Знання, 2010. – 495 с.
3. Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Желіховський. – Київ, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/4073_Pravovi_zasadi_elektronnoi_kommercii_v_Ykraini.html

4. Про електронну торгівлю : проект Закону України. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Раді України від 03.04.2003 р. // Верховна Рада України, 04.12.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gska2.rada.gov.ua

5. **Матвієнко О. С.** Електронна комерція: поняття та законодавче закріплення в Україні / О. С. Матвієнко // Правове регулювання економіки : зб. наук. пр. – 2008. – С. 219 – 230 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readera.org/article/elektronna-komertsia-ponjattja-ta-zakonodavche-10112706.html>

6. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р., № 1023-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

7. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями» від 19.04.2007 р., № 103 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 80. – Ст. 2982.

8. Типовой закон об электронной торговле Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html

9. Проект Закону України «Про електронну торгівлю» № 3114 від 17.02.2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=14256

10. Проект Закону України «Про електронну торгівлю» № 2131 від 12.09.2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27982

11. Проект Закону України «Про електронну торгівлю» № 6086-2 від 16.03.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF4P202A.html

12. **Чучковська А. В.** Правове регулювання електронної комерції в Україні : навч. посіб. / А. В. Чучковська. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 224 с.

REFERENCES

Chuchkovska, A. V. *Pravove rehuliuвання elektronnoi komertsii v Ukraini* [Legal regulation of e-commerce in Ukraine]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2007.

Husarko, S. D., and Tykhomyrov, O. D. *Yurydychna deontologhiia* [Legal deontology]. Kyiv: Znannia, 2010.

[Legal Act of Ukraine] (2003). www.gska2.rada.gov.ua

[Legal Act of Ukraine] (1991). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

[Legal Act of Ukraine] (2007).

[Legal Act of Ukraine] (2003). http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=14256

[Legal Act of Ukraine] (2006). http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27982

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF4P202A.html

Matviienko, O. S. "Elektronna komertsii: poniattia ta zakonodavche zakriplennia v Ukraini" [E-commerce: the concept and legislative strengthening in Ukraine]. <http://www.readera.org/article/elektronna-komertsia-ponjattja-ta-zakonodavche-10112706.html>

Swindells, C., and Henderson, K. "Legal regulation of electronic commerce". <http://strathprints.strath.ac.uk/2499/>

"Tipovoy zakon ob elektronnoy torgovle Komisii Organizatsii Obedinennykh Natsiy po pravu mezhdunarodnoy torgovli" [Model Law on Electronic Commerce, the United Nations Commission on International Trade Law]. http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html

Zhelikhovskiy, V. M. "Pravovi zasady elektronnoi komertsii v Ukraini" [Legal basis of electronic commerce in Ukraine]. http://e-works.com.ua/work/4073_Pravovi_zasadi_elektronnoi_komercii_v_Ykraini.html

ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЗА МСФЗ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ФОРМАЛІЗАЦІЇ

© 2015 ХАРЛАМОВА О. В.

УДК 657.01

Харламова О. В. Принципи бухгалтерського обліку і фінансової звітності за МСФЗ: проблеми термінологічної формалізації

Метою статті є систематизація та критичний аналіз підходів до визначення термінів «принципи бухгалтерського обліку» і «принципи фінансової звітності», обґрунтування необхідності їх розмежування та наявності між ними підпорядкованого зв'язку, а також їх термінологічна формалізація. Проаналізовано загальнонаукові та специфічні облікові підходи до визначення принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Виявлено чіткі наукові тренди щодо розмежування принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності. За результатами дослідження дістало подальший розвиток розмежування принципів фінансової звітності та бухгалтерського обліку, але не на окремі класифікаційні групи, а як ієрархічної системи, в якій принципи фінансової звітності є визначальними, а принципи бухгалтерського обліку – похідними від них і знаходяться у підпорядкованому зв'язку з ними. Доведено, що принцип бухгалтерського обліку, який не знаходиться у підпорядкованому зв'язку з принципом фінансової звітності, по суті не є принципом, а може бути припущенням, правилом, вимогою або ін. Проведено критичний аналіз існуючих термінологічних конструкцій та експлікацій принципів бухгалтерського обліку і принципів фінансової звітності, що дозволило констатувати відсутність єдності у трактовці принципів бухгалтерського обліку (фінансової звітності). Запропоновано під принципами бухгалтерського обліку і фінансової звітності розуміти ієрархічну сукупність пов'язаних підпорядкованим зв'язком безумовних обмежень, які накладаються на масиви обліково-звітної інформації та створюють обов'язкові для дотримання орієнтири при визнанні, оцінці, поданні та розкритті інформації у фінансовій звітності.

Ключові слова: міжнародні стандарти фінансової звітності, принципи бухгалтерського обліку, принципи фінансової звітності.

Бібл.: 21.

Харламова Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: vylex@mail.ru

УДК 657.01

UDC 657.01

Харламова Е. В. Принципы бухгалтерского учета и финансовой отчетности по МСФО: проблемы терминологической формализации

Целью статьи является систематизация и критический анализ подходов к определению терминов «принципы бухгалтерского учета» и «принципы финансовой отчетности», обоснование необходимости их разграничения и наличия между ними подчиненной связи, а также их терминологическая формализация. Проанализированы общенаучные и специфические учетные подходы к определению принципов бухгалтерского учета и финансовой отчетности. По результатам исследования получило дальнейшее развитие разграничение принципов финансовой отчетности и бухгалтерского учета, но не на отдельные классификационные группы, а как иерархической системы, в которой принципы финансовой отчетности являются определяющими, а принципы бухгалтерского учета – производными от них и находятся в подчиненной связи с ними. Доказано, что принцип бухгалтерского учета, который не находится в подчиненной связи с принципом финансовой отчетности, по существу не является принципом, а может быть предположением, правилом, требованием или др. Проведен критический анализ существующих терминологических конструкций и экспликаций принципов бухгалтерского учета и принципов финансовой отчетности, что позволило констатировать отсутствие единства в трактовке принципов бухгалтерского учета (финансовой отчетности). Предложено под принципами бухгалтерского учета и финансовой отчетности понимать иерархическую совокупность связанных подчиненной связью безусловных ограничений, которые накладываются на массивы учетно-отчетной информации и создают обязательные для соблюдения ориентиры при признании, оценке, представлении и раскрытии информации в финансовой отчетности.

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, принципы бухгалтерского учета, принципы финансовой отчетности.

Библ.: 21.

Харламова Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, учета и аудита, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)
E-mail: vylex@mail.ru

Kharlamova O. V. Principles of Accounting and Financial Reporting According to IFRS: Issues of Terminological Formalization

The article is aimed at systematizing and critical analysis of approaches to definition of the terms of «principles of accounting» and «principles of financial reporting», substantiating the need for their distinction and existence of subordinate relationship between them, as well as providing the terminological formalization. The general scientific as well as specific accounting approaches to the definition of principles of both accounting and financial reporting have been analyzed. Clear scientific trends regarding the delineation of the principles of accounting and principles of financial reporting have been identified. According to the results of the study, the distinction of principles of both financial reporting and accounting is taken further, not in the terms of individual classification groups, but as a hierarchical system in which the principles of financial reporting are determinate and the principles of accounting are derived from them and are subordinate to them. It is proved that the principle of accounting, not being in the subordinate relationship with principle of financial reporting, is not inherently a principle and can be considered as a suggestion, rule, requirement etc. A critical analysis of existing terminological constructions and explications of principles of both accounting and financial reporting has been conducted, making possible to state the lack of unity in the interpretation of the principles of accounting (financial reporting). Understanding of principles of both accounting and financial reporting as a hierarchical totality of the subordinate unconditional restrictions, placed over the arrays of accounting and reporting information, creating unconditional benchmarks in recognition, evaluation, presentation and information disclosure in the financial statements, has been proposed.

Key words: international financial reporting standards, accounting principles, principles of financial reporting.

Bibl.: 21.

Kharlamova Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financial and Economic Security, Accounting and Auditing, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: vylex@mail.ru

Фінансова звітність може вважатися якісною, якщо вона підготовлена з урахуванням інтересів саме зовнішніх, обмежених у правах доступу до інформації, користувачів. Обмеження права доступу до обліково-звітної інформації криється у неможливості претендувати на іншу обліково-звітну інформацію, ніж та, яка представлена у фінансовій звітності. Тому всі рішення стосовно надання, утримання або повернення ресурсів зовнішніми користувачами з обмеженими правами доступу приймаються на підставі оприлюдненої фінансової звітності. Отже, можна стверджувати, що, складаючи фінансову звітність за МСФЗ, слід орієнтуватися на потреби саме зовнішніх, обмежених у правах доступу до обліково-звітної інформації, користувачів. У свою чергу очікування користувачів ґрунтуються на припущенні, що обліково-звітна інформація, яка стає їм доступною, відповідає конкретним, відомим і зрозумілим користувачам, принципам.

Об'єктивність існування принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності не викликає сумніву, як і те, що будь-яка обліково-звітна система ґрунтується на принципах. Дійсно, принципи є підґрунтям парадигми бухгалтерського обліку, але конкретна обліково-звітна система або обмежується встановленням принципів (а правила вже є похідними від цих принципів і не є жорстко регламентованими), або включає, крім принципів, чітко встановлені обов'язкові до застосування правила. Певною мірою це залежить, по-перше, від розвиненості, досконалості самої обліково-звітної системи, а, по-друге, від історичних трендів. Так, US GAAP споконвічно розроблялись як правила, а П(С)БО України – це логічний результат багаторічного «юридичного» напрямку розвитку бухгалтерського обліку. МСФЗ, як концептуальна основа фінансової звітності, на відміну, наприклад, від US GAAP чи П(С)БО України, побудовані на принципах, а не на правилах.

Актуальна редакція Концептуальної основи фінансової звітності не містить розділу, в якому б були систематизовані принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а згадування про них носить фрагментарний характер. Як наслідок, у процесі практичного застосування МСФЗ укладачі фінансової звітності не приділяють їм дотриманню належної уваги. На жаль, систематизація принципів бухгалтерського обліку не є пріоритетом IASB (*International Accounting Standards Board*) сьогодні, незважаючи на декларування того, що МСФЗ побудовані на принципах. Ні в поточних, ні в перспективних проектах ця проблема не проглядається. Тому «ініціативу» доведеться брати на себе науковцям та фахівцям-практикам.

У сучасній науковій літературі з питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності термін «принцип» часто підміняється дефініціями та експлікаціями термінів «закон», «постулат», «припущення», «умовність», «обмеження», «вимога», «властивість», «якісна характеристика» [17, с. 243], що, на авторську думку, створює термінологічні колізії, призводить до еkleктичного змішування термінології, некоректності вживаних дефініцій і неприпустимо для наукових досліджень. Зазначене вимагає поглиблених досліджень щодо термінологічної

формалізації термінів «принципи бухгалтерського обліку» і «принципи фінансової звітності».

Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності є одним з базових елементів будь-якої обліково-звітної системи і є предметом досліджень багатьох вчених. Найбільш ґрунтовні та науково цінні результати досліджень знайшли своє висвітлення в роботах Бутинця Ф. Ф. [3, 4], Голова С. Ф. [5], Безверхого К. [2], Шигун М. М. [20], Мервенецької В. Ф. [8], Рабошук А. В. [15], Тягнирядно Л. А. [17], Нечитайло А. И. [11], Нашкерської Г. В. [10]. Проте проблема термінологічного змішування понять залишається, що вимагає подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета статті полягає в систематизації та критичному аналізі підходів до визначення термінів «принципи бухгалтерського обліку» і «принципи фінансової звітності», обґрунтуванні необхідності їх розмежування та наявності між ними підпорядкованого зв'язку, а також їх термінологічної формалізації.

Принцип (лат. *principium* – початок, основа) – це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. У філософії під принципом розуміється основа, а точніше, те, що лежить в основі будь-якої сукупності фактів або знань [13, 18]. Принцип – це вихідне, що не потребує доказів положення теорії (те саме, що аксіома або постулат) [12]. З точки зору науки принципи – це загальні положення, яким повинні відповідати наукові припущення, гіпотези або теорії. Принцип – це те, що завжди, за будь-яких умов, без будь-якого винятку властиве певному явищу. Принцип виступає основою, початком, керівною ідеєю у будь-яких відносинах [9, с. 28]. Тобто принцип – це фундаментальна точка відліку, на якій ґрунтуються будь-які подальші теорії, знання, дії і т. п.

У контексті досліджуваної проблематики доречно звернутися саме до принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Ідея розмежування принципів бухгалтерського обліку і принципів фінансової звітності не є новою. Такі пропозиції висловлювалися Бутинцем Ф. Ф. [2, с. 588], Шигун М. М. [20, с. 398], Мервенецькою В. Ф. [8, с. 120], Рабошук А. В. [15, с. 6], Тягнирядно Л. А. [17, с. 245]. З цією ідеєю можна цілком погодитись, тому що таке розмежування принципів дозволить їх структурувати, полегшить їх сприйняття укладачами фінансової звітності, сприятиме їх практичній реалізації та імплементації в обліково-звітну систему. На жаль, у більшості наукових досліджень (зазначених вище це не стосується) явно ці принципи не розмежовуються, вони широко розглядаються, але поза цією класифікацією, що створює термінологічну плутанину та ускладнює виявлення сталих трендів у наукових підходах до їх ідентифікації, класифікації та інтерпретації.

Принцип бухгалтерського обліку (фінансової звітності) часто розглядається як правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності [4, с. 144, 7, с. 20, 14, 19, с. 45]. Отожнювання принципів і правил, на авторську думку,

є неприпустимим, оскільки правила передбачають чіткі вказівки до дії, а принципи вказують на кінцевий результат і не регламентують дії щодо його досягнення. Для дотримання принципів не обов'язково регламентувати сам процес їх досягнення. Принципи і правила не взаємовиключають один одного, а доповнюють і збагачують теорію і практику бухгалтерського обліку.

Екстраполюючи загальнонаукове визначення принципу на науку про бухгалтерський облік, д-р екон. наук Нечитайло О. І. справедливо стверджує, що «принцип бухгалтерського обліку – це якийсь спочатку заданий набір можливостей у вирішенні тієї чи іншої наукової чи практичної задачі, свого роду інтерпретація базового положення бухгалтерського обліку, яке згідно з формальною логікою зумовлює всі наступні дії, що випливають зі змісту такого положення», а сукупність цих принципів, на його думку, з якою можна повною мірою погодитись, «утворює бухгалтерську парадигму, тобто те загальне, що становить зміст теорії бухгалтерського обліку, і вже з неї згідно з правилами логіки випливають всі необхідні наслідки» [11, с. 121].

У результатах досліджень окремих фахівців прослідковується акцентування уваги на впливі окремих факторів на принципи бухгалтерського обліку (фінансової звітності) – суб'єктивізм персоналу (Нашкерська Г. В. [10, с. 33]), національні особливості та рівень суспільно-економічного розвитку країни, форми власності (Васюта-Беркут О. І. [16, с. 6]). Їх аргументація заслуговує додаткової уваги.

Нашкерська Г. В. широко трактує принципи бухгалтерського обліку як «теоретичні основи бухгалтерського обліку, які дозволяють уникнути відмінностей в оцінках, визнанні та вимірюванні активів, зобов'язань чи капіталу підприємства, його доходів та витрат, обумовлених суб'єктивними факторами: наявністю існуючої практики, різноманітним у поглядах бухгалтерів» [10, с. 33]. У наведеному визначенні акцентується на ролі суб'єктивного фактора, який безумовно існує, проявляючись через професійне судження. Але ж принципи повинні дотримуватися апріорі й незалежно від суб'єктивних поглядів управлінського персоналу, однак вирішення цієї проблеми лежить у площині якості професійного судження, кваліфікації, компетентності та морально-етичних якостей управлінського персоналу.

Васюта-Беркут О. І. визначає принципи бухгалтерського обліку як «основні засади, на яких здійснюються його функції в мікроекономічному середовищі, тобто для суб'єктів господарської діяльності» [16, с. 6]. При цьому зауважується, що вони «формуються залежно від національних особливостей і суспільно-економічного розвитку країни, форм власності, капіталу, способів господарювання» [16, с. 6]. На авторську думку, якщо виходити із загально-наукового поняття принципу та уніфікації обліково-звітних систем, то вплив національних особливостей і суспільно-економічного розвитку країни, форм власності, капіталу, способів господарювання не повинен жодним чином впливати на принципи бухгалтерського обліку.

Яцишин Н. під принципом бухгалтерського обліку розуміє «основне вихідне положення бухгалтерського обліку, базову концепцію, покладену в основу оцінювання та визнання в обліку і розкриття у фінансовій звітності господарських фактів, явищ та процесів господарюючого суб'єкта, його активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат, фінансових результатів» [21, с. 14]. Наведене визначення хоча і фокусується автором на принципах бухгалтерського обліку, але по суті стосується саме принципів фінансової звітності, оскільки мова йде про подання інформації саме у звітності.

У навчальному посібнику, підготовленому Корпорацією «КАРАНА», яка працювала протягом двох років з надання допомоги казахським підприємствам у рамках Проекту реформи бухгалтерського обліку, що фінансується Американським Агентством з Міжнародного Розвитку (USAID), наведено принципово важливу думку міжнародно визнаних фахівців, згідно з якою «бухгалтерський облік – це не загальний закон природи, а скоріше всього комбінація різних думок і рішень, а принципи бухгалтерського обліку формуються приватними особами, що означає неминучість розбіжностей і конфліктів» [6, с. 8].

Слушно в цьому контексті є думка Андросова О. М., який вважає за можливе під принципами бухгалтерського обліку розуміти вимоги та припущення [1, с. 98], що, до речі, не протирічить Концептуальним основам фінансової звітності. І саме це дає підстави розглядати вимоги та припущення, що містяться у Концептуальних основах фінансової звітності, як принципи.

Узагальнюючи наведені підходи до визначення принципів бухгалтерського обліку (фінансової звітності), можна стверджувати, що до єдності у трактовці принципів бухгалтерського обліку (фінансової звітності) дуже далеко. Більшість фахівців під принципами розуміють базові положення бухгалтерського обліку, при цьому свідомо або не свідомо вказують, що ці положення визначають основні засади складання фінансової звітності. Це дає підстави стверджувати, що визначення понять «принцип бухгалтерського обліку» і «принцип фінансової звітності», враховуючи їх щільний зв'язок, повинні бути представлені єдиною термінологічною конструкцією.

У контексті досліджуваної проблематики слід зупинитися на визначенні принципів бухгалтерського обліку (фінансової звітності) у системі МСФЗ. Результати змістового аналізу свідчать, що ні Міжнародні стандарти фінансової звітності, ні Концептуальна основа фінансової звітності не дають визначення терміна «принцип бухгалтерського обліку», хоча цей термін використовується, що потребує його термінологічної формалізації.

Відтак, за відправну точку подальшого дослідження вбачається доречним прийняти основоположну тезу про розмежування принципів бухгалтерського обліку і принципів фінансової звітності, які визначаються концептуальною основою фінансової звітності, прийнятою в обліково-звітній системі. Обліково-звітна система, як вже вище зазначалося, представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів регулювання обліку і скла-

дання фінансової звітності, одним з базових елементів якої є концептуальна основа фінансової звітності. Концептуальна основа фінансової звітності ґрунтується саме на принципах фінансової звітності, а принципи бухгалтерського обліку, своєю чергою, знаходяться у підпорядкованому зв'язку з цими принципами фінансової звітності.

Принциповим для подальших досліджень у напрямку ідентифікації принципів представляється висновок про те, що якщо принцип бухгалтерського обліку не знаходиться у підпорядкованому зв'язку з принципом фінансової звітності, то він по суті не є принципом, а може бути припущенням, правилом, вимогою або ін.

Вище вже було акцентовано увагу на тому, що бухгалтерський облік, як процес, результатом якого є фінансова звітність, з його усталеними постулатами, самостійно пристосовується до заданих принципів, якщо ними будуть регламентовані ключові засади формування фінансової звітності, що ще раз підтверджує щільний зв'язок між принципами бухгалтерського обліку і принципами фінансової звітності.

Принципи бухгалтерського обліку (фінансової звітності) – це «сито», крізь яке слід просівати всі трансакції в бухгалтерському обліку, щоб до фінансової звітності потрапила саме та інформація, яка відповідає цим принципам.

Підбиваючи підсумок критичного термінологічного аналізу, під принципами бухгалтерського обліку і фінансової звітності пропонується розуміти ієрархічну сукупність пов'язаних підпорядкованим зв'язком безумовних обмежень, які накладаються на масиви обліково-звітної інформації та створюють обов'язкові для дотримання орієнтири при визнанні, оцінці, поданні та розкритті інформації у фінансовій звітності.

Підходів до визначення принципів бухгалтерського обліку (фінансової звітності) значно більше, ніж розглянуто вище, але для дослідження було свідомо відібрано різнопланові точки зору з метою охоплення якомога широкого спектра визначень і фокусування на їх ключових аспектах. Ті дослідження, що не представлені вище, у своїй більшості повторюють наведені твердження.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження розмежовано принципи фінансової звітності та бухгалтерського обліку не як окремі класифікаційні групи, а як ієрархічна система, в якій принципи фінансової звітності, що ґрунтуються на певній концептуальній основі фінансової звітності, є визначальними, а принципи бухгалтерського обліку є похідними від них і знаходяться у підпорядкованому зв'язку з ними, з чого слідує – якщо принцип бухгалтерського обліку не знаходиться у підпорядкованому зв'язку з принципом фінансової звітності, то він по суті не є принципом, а може бути припущенням, правилом, вимогою або ін.

Запропоновано під принципами бухгалтерського обліку і фінансової звітності розуміти ієрархічну сукупність пов'язаних підпорядкованим зв'язком безумовних обмежень, які накладаються на масиви обліково-звітної інформації та створюють обов'язкові для дотримання орієнтири при визнанні, оцінці, поданні та розкритті інформації у фінансовій звітності.

Визначившись з термінологією і взявши за основу запропоноване визначення принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності, логічним виглядає подальші дослідження фокусувати на ідентифікації та інтерпретації принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Подальші дослідження вбачається логічним спрямувати на критичний огляд існуючих принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, узгодженість цих принципів із МСФЗ, перевірку їх відповідності запропонованому вище визначенню, з'ясування їх місця в ієрархічній сукупності принципів і встановлення наявності підпорядкованих зв'язків між ними з метою віднесення їх до принципів бухгалтерського обліку або до принципів фінансової звітності. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Андросов А. М.** Основы бухгалтерского учета : учеб. пособие для самостоятельного изучения / А. М. Андросов, Е. В. Викулова. – М. : Андросов, 2004. – 446 с.
- 2. Безверхий К.** Принципи бухгалтерського обліку та їх вплив на обліково-звітну інформацію підприємства / К. Безверхий // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 6 (39). – С. 76 – 92.
- 3. Бутинець Ф. Ф.** Теорія бухгалтерського обліку : підручник / Ф. Ф. Бутинець. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 640 с.
- 4.** Бухгалтерський словник / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – 224 с.
- 5. Голов С. Ф.** Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 4. – С. 3 – 13.
- 6. Джофре Э.** Финансовый учет / Э. Джофре, Д. Мильер // USAID/CARANA Corporation. – 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.devbusiness.ru/development/finances/fm_aid_cc.htm
- 7. Загородній А. Г.** Бухгалтерський облік: основи теорії та практики : підручник / А. Г. Загородній, Г. О. Партин, Л. М. Пилипенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – 422 с.
- 8. Мервенецька В. Ф.** Щодо розмежування передумов організації облікового процесу, принципів ведення бухгалтерського обліку та принципів складання фінансової звітності / В. Ф. Мервенецька // Облік і контроль на підприємствах АПК: стан та перспективи розвитку : у 2 ч. – Ч. I // Матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. 10 – 11 жовтня 2008 р. – К. : КНЕУ, 2008. – 226 с.
- 9. Малюга Н. М.** Наукові дослідження в бухгалтерському обліку : навчальний посібник / Н. М. Малюга. – Житомир : ПП «Рута», 2003. – 476 с.
- 10. Нашкерська Г. В.** Бухгалтерський облік : навч. посіб. / Г. В. Нашкерська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 464 с.
- 11. Нечитайло А. И.** Принципы и правила бухгалтерского учета, их содержание и интерпретации / А. И. Нечитайло, И. А. Нечитайло, Л. В. Панкова // Финансы и Бизнес. – 2012. – № 2. – С. 119 – 129.
- 12.** Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии Российской акад. наук ; Гл. ред. В. С. Степин. – М. : Мысль, 2000 – 2001. – 2659 с.
- 13.** Новейший философский словарь / Гл. ред. А. А. Грицанов ; сост. А. А. Грицанов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : ООО «Интерпрессервис» : Книжный Дом, 2001. – 1279 с.
- 14.** Принцип бухгалтерського обліку // Вікіпедія. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF_%D0%B1%D1%83%D1%85%D

0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83

15. Рабошук А. В. Принципи, стандарти та професійне судження в бухгалтерському обліку: теоретико-методичний аспект: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / А. В. Рабошук. – К., 2006. – 21 с.

16. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посіб. / О. І. Васиута-Беркут, Г. Ф. Шепітко, Н. О. Ромашевська; за заг. ред. В. Б. Захожая. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2003. – 176 с.

17. Тягнирядно Л. Л. Необхідність розмежування принципів обліку та звітності / Л. Л. Тягнирядно // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 4. – С. 243 – 246.

18. Философская Энциклопедия: в 5-х т. / Под редакцией Ф. В. Константинова. – М.: Советская энциклопедия, 1960 – 1970. – 2996 с.

19. Швець В. Т. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / В. Т. Швець. – 3-тє вид. перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 535 с.

20. Шигун М. М. Розвиток моделювання системи бухгалтерського обліку: теорія і методологія: монографія / М. М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 632 с.

21. Яцишин Н. З. Складання, аналіз та аудит фінансової звітності підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Н. З. Яцишин. – К., 2012. – 20 с.

REFERENCES

Androsov, A. M., and Vikulova, E. V. *Osnovy bukhgalterskogo ucheta* [Fundamentals of Accounting]. Moscow: Androsov, 2004.

Bezverkhyi, K. "Pryntsyvy bukhgalterskoho obliku ta ikh vplyv na oblikovo-zvitnu informatsiiu pidpriemstva" [Accounting principles and their impact on accounting and reporting information company]. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 6 (39) (2012): 76-92.

Butynets, F. F. *Teoriia bukhgalterskoho obliku* [The theory of accounting]. Zhytomyr: ZhITI, 2000.

Bukhhalterskyi slovnyk [Accounting Dictionary]. Zhytomyr: Ruta, 2001.

Dzhofre, E., and Miler, D. "Finansovyy uchety" [Financial Accounting]. http://www.devbusiness.ru/development/finances/fm_aid_cc.htm

Filosofskaia Entsiklopediia [Philosophical Encyclopedia]. Moscow: Sovetskaia entsiklopediia, 1960 – 1970.

Holov, S. F. "Teoriia bahatotsilyovoho bukhgalterskoho obliku" [The theory of multi-accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 4 (2011): 3-13.

Mervenetska, V. F. "Shchodo rozmezhuvannia peredumov orhanizatsii oblikovoho protsesu, pryntsyviv vedennia bukhgalterskoho obliku ta pryntsyviv skladannia finansovoi zvitnosti" [As for the distinction preconditions organization accounting process, principles of accounting and financial reporting principles]. *Oblik i kontrol na pidpriemstvakh APK: stan ta perspektyvy rozvytku*. Kyiv: KNEU, 2008.

Maliuha, N. M. *Naukovi doslidzhennia v bukhgalterskomu obliku* [Scientific studies in accounting]. Zhytomyr: Ruta, 2003.

Nashkerska, H. V. *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2004.

Nechitaylo, A. I., Nechitaylo, I. A., and Pankova, L. V. "Printsipy i pravila bukhgalterskogo ucheta, ikh soderzhanie i interpretatsii" [The principles and accounting rules, their content and interpretation]. *Finansy i Biznes*, no. 2 (2012): 119-129.

Novaia filosofskaia entsiklopediia [New Encyclopedia of Philosophy]. Moscow: Mysl, 2000 – 2001.

Noveyshiy filosofskiy slovar [Newest Philosophical Dictionary]. Minsk: Interpresservis; Knizhnyy Dom, 2001.

"Pryntsyv bukhgalterskoho obliku" [Accounting principles]. *Vikipediia*. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF_%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83

Raboshuk, A. V. "Pryntsyvy, standarty ta profesiine sudzhenia v bukhgalterskomu obliku: teoretyko-metodychnyi aspekt" [The principles, standards and professional judgment in accounting, theoretical and methodological aspect]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, 2006.

Shvets, V. T. *Teoriia bukhgalterskoho obliku* [The theory of accounting]. Kyiv: Znannia, 2008.

Shyhun, M. M. *Rozvytok modeliuвання systemy bukhgalterskoho obliku: teoriia i metodolohiia* [Development of modeling accounting: theory and methodology]. Zhytomyr: ZhDTU, 2009.

Tiahnyriadno, L. L. "Neobkhdnist rozmezhuvannia pryntsyviv obliku ta zvitnosti" [The need for separation accounting principles and reporting]. *Visnyk ZhDTU*, no. 4 (2012): 243-246.

Vasiuta-Berkut, O. I., Shepikto, H. F., and Romashevskia, N. O. *Teoriia bukhgalterskoho obliku* [The theory of accounting]. Kyiv: MAUP, 2003.

Yatsyshyn, N. Z. "Skladannia, analiz ta audyt finansovoi zvitnosti pidpriemstv" [Drafting, analysis and audit of financial statements]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2012.

Zahorodnii, A. H., Partyn, H. O., and Pylypenko, L. M. *Bukhhalterskyi oblik: osnovy teorii ta praktyky* [Accounting: basic theory and practice]. Kyiv: Znannia, 2009.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СИНЕРГІЇ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО АУДИТУ

© 2015 НАЗАРОВА К. О.

УДК 657.6:005

Назарова К. О. Концептуальні питання методологічного забезпечення узагальнення та реалізації синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту

Метою статті є висвітлення деяких концептуальних питань методологічного забезпечення узагальнення та реалізації синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту. Розкривається зміст та особливості методологічного забезпечення в умовах синергії двох видів аудиту, коли користувачі інформації отримують дані про наявність (або відсутність) додаткового, синергійного ефекту. Акцент у статті робиться на визначенні місця та оцінці для потреб синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту таких економічних категорій, як «пов'язані особи» та «безперервність діяльності суб'єкта господарювання». Досліджується, якими можуть бути подальші дії після отримання та усвідомлення інформації за результатами аудиту. Враховуючи, що реалізація результатів синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту відбувається у двох основних напрямках – підвищення гарантій та зменшення низки ризиків – вивчаються шляхи зменшення зазначених ризиків та підвищення гарантій. Досліджуються регламентації Міжнародної федерації бухгалтерів стосовно того, як задані концептуальні питання регулюються міжнародними стандартами аудиту, а також уточнюються зміни в них. Розкриваються основні прояви реалізації синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Ключові слова: внутрішній аудит, зовнішній аудит, синергія, результати аудиту.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 17.

Назарова Каріна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансового аналізу і контролю, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: artorix@ukr.net

УДК 657.6:005

Назарова К. А. Концептуальные вопросы методологического обеспечения обобщения и реализации синергии внутреннего и внешнего аудита

Целью статьи является освещение некоторых концептуальных вопросов методологического обеспечения обобщения и реализации синергии внутреннего и внешнего аудита. Раскрывается содержание и особенности методологического обеспечения в условиях синергии двух видов аудита, когда пользователи информации получают данные о наличии (или отсутствии) дополнительного, синергического эффекта. Акцент в статье делается на определении и оценке для нужд синергии внутреннего и внешнего аудита таких экономических категорий, как «связанные лица» и «непрерывность деятельности предприятия». Исследуется, какими могут быть дальнейшие действия после получения и осознания информации по результатам аудита. Учитывая, что реализация результатов синергии внутреннего и внешнего аудита происходит в двух основных направлениях – повышение гарантий и уменьшение ряда рисков – изучаются пути уменьшения указанных рисков и повышения гарантий. Исследуются регламентации Международной федерации бухгалтеров о том, как упомянутые концептуальные вопросы регулируются международными стандартами аудита, а также уточняются изменения в них. Раскрываются основные проявления реализации синергии внутреннего и внешнего аудита.

Ключевые слова: внутренний аудит, внешний аудит, синергия, результаты аудита.

Рис.: 2. **Табл.:** 4. **Библ.:** 17.

Назарова Карина Александровна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры финансового анализа и контроля, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: artorix@ukr.net

UDC 657.6:005

Nazarova K. O. Conceptual Issues of Methodological Support for Synthesis and Implementation of Synergies between the Internal and the External Audit

The article is aimed to highlight some of the conceptual issues of methodological support for synthesis and implementation of synergies between the internal and the external audit. The content and features of methodological support in terms of synergy of two types of audit, when users of information receive data about the presence (or absence) of additional, or the synergetic effect, is disclosed. The emphasis in the article focuses on identifying and assessing for needs of synergy between the internal and the external audit of such economic categories, as «related persons» and «continuity of the enterprise's activity». Explorations were made concerning the possible next steps after receiving and understanding information on results of audit. Bearing in mind, that implementation of results of synergy between the internal and the external audit occurs in two main directions – improving guarantees and reducing the number of risks – ways to reduce the indicated risks and to improve guarantees were studied. Regulations of the International Federation of Accountants, which define how the referred conceptual issues are regulated by the international standards on auditing, were examined and the changes in them were clearly specified. The main manifestations of implementation of synergy between the internal and the external audit were disclosed.

Key words: internal audit, external audit, synergy, results of audit.

Pic.: 2. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 17.

Nazarova Karina O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Financial Analysis and Control, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: artorix@ukr.net

Реалізація результатів синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту відбувається у двох основних напрямках: підвищенні гарантій та зменшенні низки ризиків (як підприємницької діяльності, так і аудиторського), що робить можливим отримання додаткового (синергійного) ефекту (рис. 1). Зокрема, підвищуються гарантії щодо ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та безперервності його діяльності в передбачуваному майбутньому (на-

приклад, підсилюється впевненість користувачів інформації в достовірності фінансової звітності та її реальній відповідності тим операціям, які суб'єкт господарювання здійснював); відчутно зменшуються ризики діяльності, серед яких найбільшу увагу привертають обман та шахрайства виконавчого керівництва (далі – CEO) та менеджменту суб'єкта господарювання.

Результати досліджень, які характеризуються значною науковою привабливістю у сфері аудиту в цілому та

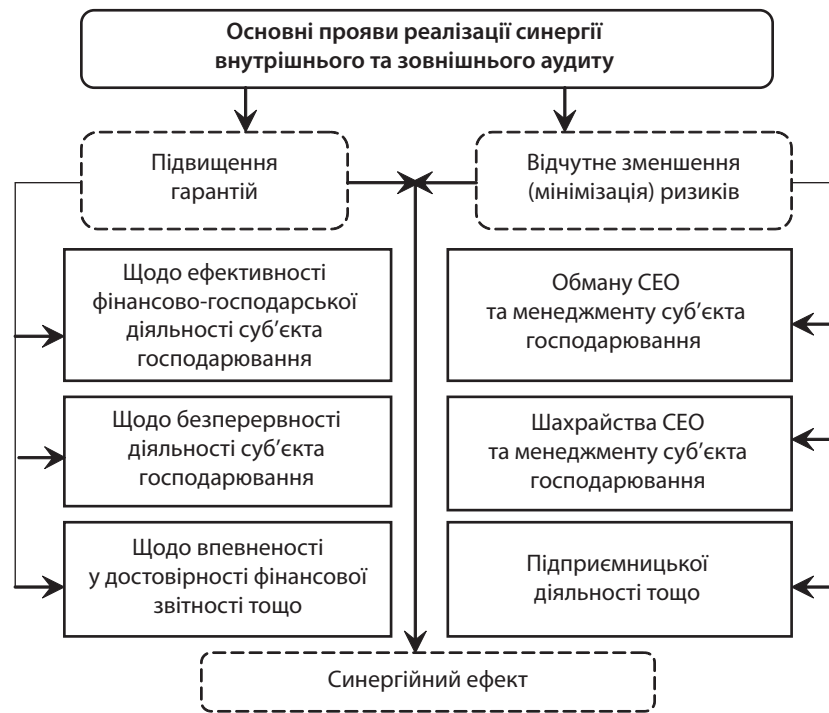

Рис. 1. Основні прояви реалізації синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту

стосовно узагальнення результатів внутрішнього та зовнішнього аудиту, належать таким провідним вченим, як В. Галасюк [1], Г. Давидов [2,3], І. Дмитренко [4], І. Дрозд [5], Н. Дорош [6], Т. Каменська [7], О. Макеєва [8], В. Немченко [9], О. Петрик [10], Н. Проскуріна [11], О. Редько [10, 12], О. Сметанко [13], Н. Шалімова [14] та ін.

Досліджуючи загальноекономічні потреби, потенціал та прагнення отримати синергійний ефект, економічна наука та практика потребує розробок щодо синергійного підходу до узагальнення результатів взаємодії внутрішнього та зовнішнього аудиту. Такого результату, коли буде досягнений додатковий, синергійний ефект, тобто буде доведено, що синергія двох видів аудиту відповідає формату «1+1=3», адже синергія – це явище, при якому ціле більше за його складові). Це означає, що сумарна дія двох видів аудиту є більшою, ніж арифметична сума дій кожного виду аудиту по окремоті. Узагальнюючи згадані вище наукові результати, а також аналізуючи тенденції аудиту, які проявляються у тлумаченнях Міжнародної федерації бухгалтерів, у міжнародних стандартах аудиту (*дали* – МСА), можна констатувати окремі зміни в частині розширення споживачів результатів аудиту. Так, у МСА 260 «Повідомлення інформації з питань аудиту найвищому управлінському персоналові» 2006 р. видання (*дали* – р. в.) [15] зазначалося, що результати аудиту представлялися лише управлінському персоналу, а починаючи з 2012 р. – і тим, кого наділено найвищими повноваженнями, і управлінському персоналу [16]. Окрім розширення споживачів аудиту, за вказаний період розширено і межі самої інформації, яку необхідно представляти (у частині розкриття недоліків внутрішнього контролю) – *табл. 1*. Зазначаючи зміни та корективи щодо реалізації результатів аудиту, які знайшли своє відображення у МСА, необхідно підкреслити, що у МСА 260 «Повідомлення інформації з питань аудиту тим,

кого наділено найвищими повноваженнями» 2012 р. в. [16] відбулось уточнення та конкретизація термінів відносно тих, кого наділено найвищими повноваженнями і управлінським персоналом порівняно з МСА 260 «Повідомлення інформації з питань аудиту найвищому управлінському персоналові» 2006 р. в.

Безперечно, зазначена трансформація і змісту, і форми даного МСА позитивно впливає на однозначність тлумачення того, кому інформацію потрібно повідомляти. Крім того, що у МСА конкретизується, кому аудитор повинен повідомляти інформацію про результати аудиту, позитивною тенденцією є те, що МАС також визначають, які саме питання в таких повідомленнях обов'язково повинні бути. Серед іншого зазначається, що аудитор повинен своєчасно повідомляти тих, кого наділено найвищими повноваженнями, у письмовій формі, якщо усного повідомлення інформації було недостатньо. У повідомленні обов'язково додаються дані про відповідальність аудитора; запланований час та обсяг аудиту; наводяться значущі результати аудиту та підтверджується незалежність аудитора.

Визначаючи питання, які необхідно обов'язково повідомити тому, хто у суб'єкта господарювання наділений найвищими повноваженнями, аудитор обов'язково повинен їх підтвердити достатніми та прийнятними доказами. На стадії узагальнення результатів аудиту необхідно оцінити інформацію, яка впливає або може представляти приховану загрозу для суб'єкта господарювання, та, відповідно, врахувати: наявність чи відсутність пов'язаних осіб (МСА 550 «Пов'язані сторони»); наявність певних подій, що відбуваються після дати фінансової звітності, та відповідальність аудитора, що стосується подальших подій (МСА 560 «Подальші події»); ймовірність безперервності діяльності суб'єкта

Зміни у трактуванні того, кому необхідно повідомляти інформацію з питань аудиту відповідно до МСА

№ з/п	МСА 260	
	2006 р. в. [15]	2013 р. в. [16]
	«Повідомлення інформації з питань аудиту найвищому управлінському персоналові»	«Повідомлення інформації з питань аудиту тим, кого наділено найвищими повноваженнями»
1	Аудитор повинен повідомляти інформацію з питань аудиту, яку виявлено під час аудиторської перевірки фінансових звітів і яка має значення для управління, найвищому управлінському персоналові суб'єкта господарювання	Ті, кого наділено найвищими повноваженнями – особа (особи) чи організація (організації) (наприклад, установа, що виконує функції довіреної особи), які відповідають за нагляд за стратегією суб'єкта господарювання. Така відповідальність охоплює також нагляд за процесом фінансової звітності
2	Аудитору слід встановити осіб, що належать до найвищого управлінського персоналу, яким слід повідомляти інформацію з питань аудиту, що має значення для управління	Управлінський персонал – особа (особи), які несуть адміністративну відповідальність за ведення діяльності суб'єкта господарювання. Для деяких суб'єктів господарювання в деяких юрисдикціях до складу тих, кого наділено найвищими повноваженнями, можуть входити члени ради керуючих або власник-менеджер
3	Якщо управлінська структура суб'єкта господарювання чітко не визначена, або не можна чітко визначити найвищий управлінський персонал через обставини завдання або законодавство, то аудитор узгоджує із суб'єктом господарювання, кому треба повідомляти важливу для управління інформацію з питань аудиту	У деяких випадках всі ті, кого наділено найвищими повноваженнями, беруть участь в управлінні суб'єктом господарювання, наприклад, у разі малого бізнесу, коли єдиний власник управляє суб'єктом господарювання і більше ніхто не виконує ролі управління

господарювання відповідно до тієї гіпотези, що він (суб'єкт) продовжує ведення бізнесу в передбачуваному майбутньому (МСА 570 «Безперервність»).

З 2006 р. по 2013 р. відбулись важливі зміни у регламентації Міжнародної федерації бухгалтерів стосовно того, хто є пов'язаними особами та які наслідки це має для суб'єкта господарювання. Так, у МСА 550 «Пов'язані сторони» 2013 р.в. порівняно з 2006 р.в. (МСА 550 «Зв'язані сторони») відбулось уточнення характеру відносин щодо пов'язаних сторін, а також їх вплив на фінансову звітність. Раніше, у виданні 2006 р. йшлося про те, що аудитор повинен виконати аудиторські процедури, призначені для отримання достатніх та відповідних аудиторських доказів щодо виявлення зв'язаних сторін і розкриття інформації про них управлінським персоналом та впливу суттєвих операцій зі зв'язаною стороною на фінансові звіти. У діючому МСА прямо вказується на відповідальність аудитора за ризики суттєвого викривлення у зв'язку з відносинами та операціями з пов'язаними сторонами.

З метою забезпечення об'єктивної оцінки інформації, яка отримана за результатами аудиторської перевірки, аудитор, окрім оцінки операцій з пов'язаними сторонами, повинен також оцінити події після дати балансу та вірогідність безперервного функціонування суб'єкта господарювання. Визначення та зміст поняття «подальші події» надається в МСА 560 «Подальші події» (табл. 2).

Як і з більшості концептуальних питань обліку та аудиту, у вітчизняній практиці змістовна регламентація даного поняття не уніфікована. Так, окрім МСА, це поняття розкривається у П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», МСБО 10 «Події після дати балансу» тощо (табл. 3). Подальші події (події після звітної дати) визначаються як події або угоди, які

мали місце після дати складання фінансової звітності, але до дати аудиторського висновку, які суттєво впливали на фінансові показники і, можливо, вимагали коригування.

Події після дати балансу стосуються відображення у фінансових звітах сприятливих і несприятливих подій, що відбуваються між датою фінансових звітів та датою затвердження фінансових звітів до публікації [17]. Особливої актуальності оцінка аудитором подальших подій набуває на тих суб'єктах господарювання, де керівництво має можливість здійснити обман чи шахрайські дії, плануючи проведення аудиту перед здійсненням самих таких дій. Важливо, що саме синергія внутрішнього та зовнішнього аудиту суттєво зменшує вірогідність зазначених загроз та підвищує обґрунтованість аудиторської думки.

Аналізуючи нормативне забезпечення оцінки подальших подій в аудиті, можна виявити позитивну тенденцію, яка полягає в тому, що юридичне підґрунтя вітчизняного аудиту має певну правову прерогативу над МСА в даному питанні, оскільки зазначений стандарт розширює період подальших подій, які повинні бути враховані при наданні аудиторського звіту. Це сприяє більш вищому рівню обґрунтованості сформованої аудиторської думки. Дотримуючись МСА 560, подальші події в аудиторській практиці умовно поділяються відповідно до концептуальної основи фінансової звітності на дві категорії, відповідно до того, коли саме були сформовані умови події, на дату фінансової звітності чи після неї (рис. 2). Такий поділ спрямований на те, щоб аудитор визначив вплив таких подій на думку, висловлену в результуючому аудиторському документі (висновку, звіті).

Зміст повідомлення про результати аудиту відповідно до МСА [16]

№ з/п	Питання та їх зміст відповідно до 260 «Повідомлення інформації з питань аудиту тим, кого наділено найвищими повноваженнями»	
	Питання, яке необхідно визначити у повідомленні	Зміст повідомлення
1	Відповідальність аудитора стосовно аудиту фінансової звітності	1.1. Аудитор повідомляє про те, що несе відповідальність за формулювання та висловлення аудиторської думки щодо фінансової звітності
		1.2. Аудитор повідомляє про те, що аудит фінансової звітності не звільняє управлінський персонал або тих, кого наділено найвищими повноваженнями, від їх відповідальності
2	Запланований обсяг і час аудиту	Надається загальна інформація про запланований обсяг та час аудиту
3	Значущі результати аудиту	3.1. Інформація про якісні аспекти облікових практик, включаючи облікові політики, облікові оцінки та розкриття інформації у фінансовій звітності. При необхідності аудитор надає пояснення
		3.2. Про значні труднощі, які виникають при проведенні аудиту
		3.3. Якщо всі ті, кого наділено найвищими повноваженнями, не беруть участі в управлінні суб'єктом господарювання:
		3.3.1. Значні питання, які виникають внаслідок аудиту, які обговорювались з управлінським персоналом
		3.3.2. Письмові запевнення, про які аудитор зробив запит
3.4. Інші питання		
4	Незалежність аудитора	4.1. Про те, що аудиторська група додержується відповідних етичних вимог
		4.2.1. Інформація про загальні гонорари аудиторської фірми для оцінки впливу послуг на незалежність аудитора
		4.2.2. Про відповідні застережні заходи для усунення ідентифікованих загроз незалежності чи зменшення їх до прийнятного рівня

Таблиця 3

Змістовне наповнення поняття «подальші події»

№ з/п	Інформаційне джерело	Змістовне наповнення поняття
1	МСА 560 «Подальші події»	Подальші події – це ті, що відбуваються у період між датою фінансової звітності та датою аудиторського звіту, і факти, які стають відомими аудиторю після дати аудиторського звіту
2	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»	Події після дати балансу – події, які відбуваються між датою балансу і датою затвердження керівництвом фінансової звітності, яка підготовлена для опублікування, котре впливає або може впливати на фінансовий стан, результати діяльності і рух коштів суб'єкта господарювання
3	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 10 «Події після дати балансу»	Події після звітного періоду – це сприятливі та несприятливі події, які відбуваються з кінця звітного періоду до дати затвердження фінансової звітності до випуску

Аудитору, відповідно, потрібно виконати всі необхідні процедури, які надають впевненість у тому, що він розглянув та врахував всі події, які мало місце в період з дати фінансової звітності до дати аудиторського висновку, та було виконано необхідне коригування у розкритті інформації. МСА 560 «Подальші події» вимагає від аудитора внесення до аудиторського висновку обов'язково пояснювального параграфа, який повинен містити посилання на примітку до фінансової звітності, в якій розкривається причина змін (коректив) до фінансової звітності.

Подальші події щільно пов'язані з таким важливим для аудитора питанням, як оцінка безперервності діяльності суб'єкта господарювання, яка, у свою чергу, може розглядатися як впевненість в тому, що суб'єкт госпо-

дарювання функціонує ефективно. Здійснюючи оцінку безперервності діяльності суб'єкта господарювання, згідно з МСА 570 «Безперервність» [16, с. 584–601], аудитор визначає, чи є в наявності свідчення про порушення принципу безперервності: відмова суб'єкту господарювання в наданні кредитів, банкрутство великих дебіторів, відмова постачальників у наданні відтермінованого платежу тощо, а також те, чи вплинули відповідні факти на складання фінансової звітності (табл. 4).

ВИСНОВКИ

Таким чином, вивчаючи події та явища, які свідчать або спростовують загрозу припинення діяльності суб'єкта господарювання, аудитор отримує певні ауди-

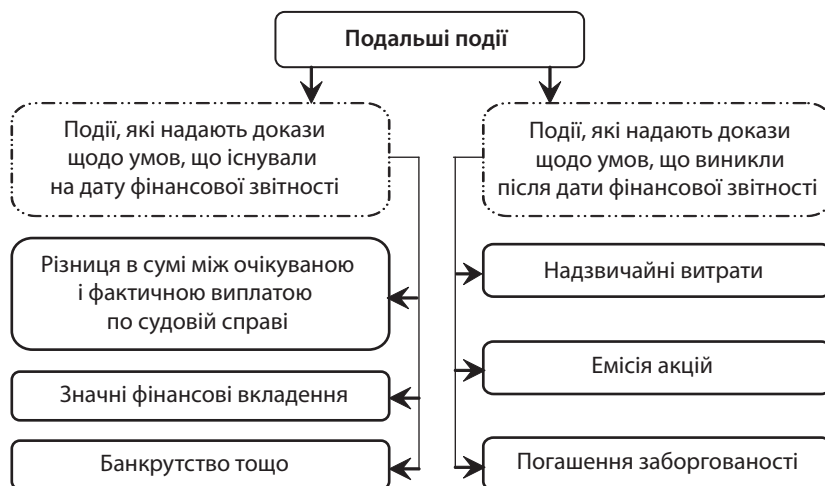

Рис. 2. Класифікація подальших подій відповідно до МСА 560 «Подальші події» [16, с. 572 – 583]

Таблиця 4

Події (умови), які ставлять під сумнів припущення про безперервність діяльності суб'єкта господарювання відповідно до МСА

№ з/п	Вид події (умови) та її зміст		
	Фінансова	Операційна	Інша
1	Чисте зобов'язання або чиста позиція поточного зобов'язання	Наміри ліквідувати суб'єкт господарювання або припинити операції	Недотримання вимог до рівня капіталу або інших статутних вимог
2	Позики з фінансовим строком, погашення яких наближається, за відсутності реальних перспектив пролонгації або погашення; або надмірна залежність від короткострокових позик для фінансування довгострокових активів	Втрати провідного управлінського персоналу без його заміни	Незавершені судові або регулятивні провадження проти суб'єкта господарювання, які, якщо вони будуть задоволені, можуть призвести до претензій, виконання яких суб'єктом господарювання малоймовірно
3	Ознаки скасування фінансової допомоги кредиторами; негативні грошові потоки від операційної діяльності, про які свідчить історична або прогнозна фінансова звітність	Втрата основного ринку, основного клієнта (клієнтів), права привілею, ліцензії або основного постачальника	Зміни в законодавчому чи нормативному акті або урядовій політиці, які, за очікуванням, негативно вплинуть на суб'єкт господарювання
4	Негативні основні фінансові коефіцієнти	Труднощі з робочою силою	Відсутність страхування чи неповне страхування від ризику катастроф
5	Суттєві операційні збитки або значне зменшення вартості активів, що використовуються для генерування грошових потоків	Нестача важливих ресурсів	
6	Борги або припинення виплати дивідендів; нездатність вчасно платити кредиторам	Поява більш успішного конкурента	
7	Нездатність виконувати умови угод про позики		
8	Перехід з операції у кредит на операції з постачальниками, які оплачуються при доставці		
9	Нездатність отримати фінансування для розробки нових основних продуктів або інші суттєві інвестиції		

торські докази, на базі яких він робить висновок щодо існування суттєвої невизначеності, яка стосується подій або умов, які окремо або в сукупності можуть поставити під значний сумнів здатність зазначеного суб'єкта безперервно продовжувати свою діяльність. Професійне судження аудитора, зрештою, вплине на думку користувачів інформації та на управлінські рішення, прийняті на

основі не лише фінансової звітності, а й результатів аудиту, незалежної професійної думки аудитора, сформованої в узагальнюючому аудиторському документі (висновку, звіті). В умовах синергії внутрішнього та зовнішнього аудиту ґрунтовного вивчення вимагають низка концептуальних для аудиту питань, серед яких особливе місце належить пов'язаності осіб та безперервності діяльності

суб'єкта господарювання з причини можливості отримання гарантій достатньо високого рівня. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Галасюк В. В.** Роздуми про можливі шляхи подальшого розвитку аудиту в Україні / В. В. Галасюк, Н. В. Галасюк // *Аудитор України*. – 2011. – № 8 (191). – С. 22 – 33.
2. **Давидов Г. М.** Аудит: теорія і практика : монографія / Г. М. Давидов. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2006. – 324 с.
3. **Давидов Г. М.** Формування теоретичних основ аудиту : автореф. ... д-ра екон. наук / Г. М. Давидов. – К., 2006. – 28 с.
4. **Дмитренко І. М.** Концепція розвитку аудиту корпоративних систем : монографія / І. М. Дмитренко. – К. : ТОВ «Кондор-Видавництво», 2013. – 364 с.
5. Концепція незалежності: зовнішній і внутрішній аудит : монографія / Н. С. Шалімова, О. А. Магопець, М. С. Письменна, Ю. А. Бондар, В. М. Іванков, Ю. В. Табенська ; за заг. редакцією І. К. Дрозд. – К. : ТОВ «Видавництво «Сова», 2012. – 240 с.
6. **Дорош Н. І.** Методологічні та організаційні аспекти аудиту : автореф. ... д-ра екон. наук / Н. І. Дорош. – К., 2004. – 38 с.
7. **Каменська Т. О.** Внутрішній аудит. Сучасний погляд : монографія / Т. О. Каменська. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 499 с.
8. **Макеєва О.** Суспільний нагляд в аудиті: виклики для України та майбутні стратегічні рішення Європейської комісії / О. Макеєва // *Бухгалтерський облік і аудит*. – Київ : Екаунтинг, 2010. – № 12. – С. 44 – 49.
9. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : підручник / В. В. Немченко, О. Ю. Редько, К. О. Редько та ін. ; за ред. проф. В. В. Немченка. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 540 с.
10. **Петрик О. А.** Аудит: методологія і організація : монографія / О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с.
11. **Проскуріна Н. М.** Процедурне забезпечення аудиту. Теорія та практика : монографія / Н. М. Проскуріна. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2011. – 739 с.
12. **Редько О. Ю.** Аудит в Україні. Морфологія : монографія / О. Ю. Редько. – К. : Інформаційне-аналітичне агентство, 2008. – 493 с.
13. **Сметанко О. В.** Проблеми і перспективи розвитку внутрішнього аудиту в акціонерних товариствах України : монографія / О. В. Сметанко ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ : КНЕУ, 2014. – 461 с.
14. **Шалімова Н. С.** Соціально-економічні аспекти аудиту: теорія і практика : монографія / Н. С. Шалімова. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 672 с.
15. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики. – К. : ТОВ «ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2006. – 1152 с.
16. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : у 2 ч. – К. : Міжнародна федерація бухгалтерів – Аудиторська палата України. – К., 2013. – 1384 с.
17. **Никонович М. О.** Організація і методика аудиту : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. О. Никонович, К. О. Редько, О. А. Юр'єва ; за ред. Є. В. Мниха. – К. : КНТЕУ, 2009. – 472 с.

REFERENCES

- Davydov, H. M. *Audit: teoriia i praktyka* [Audit: Theory and Practice]. Kirovohrad: Imeks-LTD, 2006.
- Davydov, H. M. "Formuvannia teoretichnikh osnov auditu" [Formation of the theoretical foundations of the audit]. *Avtoref. dis. ... d-ra ekon. nauk*, 2006.
- Dmytrenko, I. M. *Kontseptsiiia rozvytku auditu korporatyvnykh system* [The concept of corporate audit systems]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo, 2013.

Dorosh, N. I. "Metodolohichni ta orhanizatsiini aspekty auditu" [Methodological and organizational aspects of the audit]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk*, 2004.

Halasiuk, V. V., and Halasiuk, N. V. "Rozdumy pro mozhyly shliakhy podalshoho rozvytku auditu v Ukraini" [Reflections on possible ways of further development of audit in Ukraine]. *Audytor Ukrainy*, no. 8 (191) (2011): 22-33.

Kamenska, T. O. *Vnutrishnii audit. Suchasnyi pohliad* [Internal audit. The modern view]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2010.

Makeieva, O. "Suspilnyi nahliad v audyti: vyklyky dlia Ukrainy ta maibutni stratehichni rishennia IEvropeiskoi komisii" [Public oversight in auditing: Challenges for Ukraine and future strategic decisions of the European Commission]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 12 (2010): 44-49.

Mizhnarodni standarty auditu, nadannia vpevnenosti ta etyky [International Standards on Auditing, Assurance and Ethics]. Kyiv: STATUS, 2006.

Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, auditu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh [International standards of quality control, audits, reviews, other assurance and related services]. Kyiv: Mizhnarodna federatsiia bukhhalteriv – Audytorska palata Ukrainy, 2013.

Nemchenko, V. V. et al. *Audit (Osnovy derzhavnoho, nezalezhnogo profesiinoho ta vnutrishnyoho auditu)* [Audit (Principles of public, professional and independent internal audit)]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2012.

Nykonovych, M. O. et al. *Orhanizatsiia i metodyka auditu* [The organization and methodology of the audit]. Kyiv: KNTEU, 2009.

Petryk, O. A. *Audit: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: methodology and organization]. Kyiv: KNEU, 2003.

Proskurina, N. M. *Protsedurne zabezpechennia auditu. Teoriia ta praktyka* [Procedural software audit. Theory and Practice]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2011.

Redko, O. Yu. *Audit v Ukraini. Morfolohiia* [Audit in Ukraine. Morphology]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2008.

Shalimova, N. S. et al. *Kontseptsiiia nezalezhnosti: zovnishnii i vnutrishnii audit* [The concept of independence: external and internal audit]. Kyiv: Sova, 2012.

Shalimova, N. S. *Sotsialno-ekonomichni aspekty auditu: teoriia i praktyka* [Socio-economic aspects of the audit: Theory and Practice]. Kirovohrad: Imeks-LTD, 2012.

Smetanko, O. V. *Problemy i perspektyvy rozvytku vnutrishnyoho auditu v aktsionernykh tovarystvakh Ukrainy* [Problems and prospects of internal audit in joint stock companies in Ukraine]. Kyiv: KNEU, 2014.

КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

© 2015 ЛУЧКО М. Р., ПИЛИПЧУК Н. М.

УДК 657:658.871.878

Лучко М. Р., Пилипчук Н. М. Контроль якості внутрішнього аудиту підприємств в умовах євроінтеграційних процесів

В умовах глобалізації та інтеграції до світового економічного простору, поглиблення ринкових перетворень та подолання наслідків фінансово-економічної кризи розвиток економіки України вимагає підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення підприємств, що посилює значення ефективного внутрішнього аудиту для підвищення надійності його результатів у господарській діяльності. З цією метою у статті розглянуто теоретико-методичні основи системи контролю якості аудиторських послуг через призму: стратегічних і тактичних аспектів загального контролю якості внутрішнього аудиту; питань оцінки якості застосування професійних стандартів; завдань моніторингу (контролю) внутрішніх аудиторських процедур і заходів, спрямованих на його реалізацію; показників ефективності діяльності внутрішнього аудиту; організаційних аспектів процесу підготовки та прийняття аудиторських рішень; пропозицій щодо підтримки системи контролю якості внутрішнього аудиту на відповідному рівні.

Ключові слова: внутрішній аудит, якість аудиту, моніторинг аудиторських процедур, показники ефективності діяльності внутрішнього аудиту.
Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Лучко Михайло Романович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: m_luchko@ukr.net

Пилипчук Наталія Миколаївна – асистент, кафедра фінансового аналізу і контролю, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ngolub@inbox.ru

УДК 657:658.871.878

Лучко М. Р., Пилипчук Н. М. Контроль качества внутреннего аудита предприятий в условиях евроинтеграционных процессов

В условиях глобализации и интеграции в мировое экономическое пространство, углубления рыночных преобразований и преодоления последствий финансово-экономического кризиса развитие экономики Украины требует повышения качества информационно-аналитического обеспечения предприятий, что усиливает значение эффективного внутреннего аудита для повышения надежности его результатов в хозяйственной деятельности. С этой целью в статье рассмотрены теоретико-методические основы системы контроля качества аудиторских услуг через призму: стратегических и тактических аспектов общего контроля качества внутреннего аудита; вопросов оценки качества применения профессиональных стандартов; задач мониторинга (контроля) внутренних аудиторских процедур и мероприятий, направленных на его реализацию; показателей эффективности деятельности внутреннего аудита; организационных аспектов процесса подготовки и принятия аудиторских решений; предложений по поддержке системы контроля качества внутреннего аудита на соответствующем уровне.

Ключевые слова: внутренний аудит, качество аудита, мониторинг аудиторских процедур, показатели эффективности деятельности внутреннего аудита.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библи.: 8.

Лучко Михаил Романович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой учета в государственном секторе экономики и сфере услуг, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: m_luchko@ukr.net

Пилипчук Наталья Николаевна – ассистент, кафедра финансового анализа и контроля, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Кіото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: ngolub@inbox.ru

UDC 657:658.871.878

Luchko M. R., Pylypchuk N. M. Quality Control of Internal Audit of Enterprises in Terms of Eurointegration Processes

In the context of globalization and integration into the world economic space, deepening of market reforms and overcoming the consequences of the financial-economic crisis, the Ukrainian economy development requires improving the quality of information and analytical support to enterprises, which reinforces the importance of effective internal auditing to improve the reliability of its results in economic activities. To this end, the article discusses the theoretic-methodological fundamentals of system for quality control of audit services through the prism of: strategic and tactical aspects of the general quality control of internal audit; issues of evaluating the quality in application of professional standards; tasks of monitoring (control) the internal audit procedures and measures aimed at its implementation; performance indicators for internal audit; organizational aspects of the preparatory process and the adoption of auditing decisions; proposals to support the system for quality control of internal audit at the appropriate level.

Key words: internal audit, quality of audit, monitoring of audit procedures, performance indicators for internal audit.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библи.: 8.

Luchko Myhaylo R. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Accounting in the Public Sector and the Services Sector, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: m_luchko@ukr.net

Pylypchuk Nataliia M. – Assistant, Department of Financial Analysis and Control, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: ngolub@inbox.ru

В умовах глобалізаційних перетворень та інтеграції до світової організації торгівлі, формування ринкових відносин, подолання наслідків фінансової кризи економіка України вимагає системних зрушень. Тому є на часі підвищення якості обліково-аналітичного забезпечення та контролю за діяльністю підприємств. Важливість управління господарськими процесами, критичні стани в діяльності суб'єктів господарювання, неви-

значеність їх діяльності зумовлюють перегляд інструментів підготовки управлінської інформації. Вищенаведене, поза сумнівом, посилює значення внутрішнього аудиту, якість якого виступає вирішальним чинником. Якісною визнається послуга, котра надається аудиторами з дотриманням професійних стандартів внутрішнього аудиту, законодавчих і нормативних вимог, що регулюють діяльність, і така, котра задовольняє потреби користувачів.

Розгляд проблематики становлення та розвитку контролю й аудиту знайшов своє відображення в наукових працях вітчизняних учених і закордонних фахівців, зокрема Р. Адамса, В. Андреева, А. Аренса, М. Барішнікова, С. Бичкової, М. Білухи, А. Богомолова, В. Бондаря [1], Ф. Бутинця, А. Герасимовича, І. Дрозд, Г. Давидова, Д. Кармайкла, Т. Каменської [2, 3], Дж. Лоббека, М. Лучка [8], В. Максимової, Н. Малюги, Є. Мниха, Л. Нападовської, В. Пантелеєва [5], О. Петрик, М. Пушкаря, О. Редька [6], Н. Ткаченко [7], Дж. К. Робертсона, В. Рудницького, Я. Соколова, В. Сопка, В. Шевчука та ін.

Проте в сучасних умовах криз та стагнації підприємств, економічної депресії виникає гостра необхідність розгляду якості внутрішнього аудиту в контексті забезпечення стабільності діяльності суб'єкта господарювання та подолання загальних негативних наслідків його роботи.

Метою статті є дослідження теоретичних засад сутності якості внутрішнього аудиту підприємств та розроблення рекомендацій щодо посилення контролю за нею в умовах гармонізації стандартів аудиту, його організаційної та методичної бази з міжнародною практикою.

Метою контролю якості аудиту є забезпечення відповідності діяльності внутрішніх аудиторів встановленим критеріям якості. Варто розрізняти стратегічні та тактичні аспекти загального контролю якості внутрішнього аудиту (рис. 1).

Для підвищення внутрішньої культури та розуміння персоналом того, що якість – це головне при наданні аудиторських послуг, внутрішній аудит встановлює свою політику та відповідні процедури контролю якості.

Відповідальність за розробку, організацію, впровадження та підтримання ефективного функціонування системи контролю якості внутрішнього аудиту несе керівник служби. Керівник служби внутрішнього аудиту

зобов'язаний розробити та впровадити у практику систему контролю якості, яка б забезпечувала обґрунтовану впевненість у тому, що персонал служби, а також сам керівник діють відповідно до Міжнародних професійних стандартів внутрішнього аудиту, Кодексу професійної етики та законодавчих і нормативних вимог, які регулюють діяльність внутрішніх аудиторів, а висновки (звіти), що надаються службою, відповідають умовам аудиторських завдань.

Політика та процедури контролю якості служби внутрішнього аудиту «мають бути викладені письмово у формі відповідного документа та зафіксовані на паперових або електронних носіях з дотриманням вимог до аудиторської документації згідно з професійними стандартами внутрішнього аудиту, наприклад, у вигляді положення чи посібника з контролю якості, збірки внутрішніх стандартів та/або окремих положень служби внутрішнього аудиту» [4].

Персонал служби внутрішнього аудиту має бути ознайомлений з політикою та процедурами контролю якості, що застосовуються, і розуміти їх. Факт ознайомлення персоналом має бути належним чином задокументований. Для досягнення бездоганного розуміння з боку персоналу керівник служби внутрішнього аудиту є зобов'язаним запровадити постійний процес навчання і роз'яснення політики та процедур контролю якості, здійснювати заходи заохочування персоналу та особисто демонструвати відповідність своєї фахової діяльності до таких політики та процедур.

Відповідно до Міжнародного стандарту контролю якості [4] система контролю якості аудиторських послуг має складатися з таких елементів, як відповідальність керівника за організацію контролю якості, етичні стандарти, отримання завдання і співпраця з клієнтом, виконання спеціальних завдань, фахові людські ресурси, виконання та моніторинг завдання.

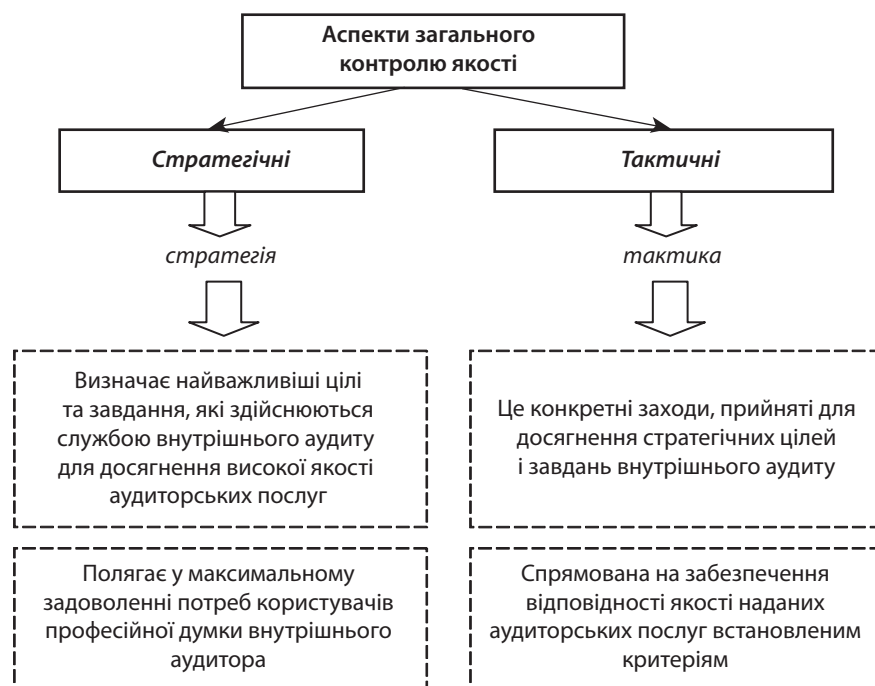

Рис. 1. Аспекти загального контролю якості внутрішнього аудиту [3]

Усі елементи контролю якості є взаємозалежними. Щодо кожного з наведених елементів мають бути встановлені політика та процедури контролю якості. Система контролю якості роботи внутрішніх аудиторів ґрунтується на стандартних процедурах і політиках, а також на професійній думці керівника служби та керівника аудиторського завдання конкретного об'єкта, якому доручено виконувати таке завдання та керувати персоналом, зайнятим у його виконанні. Система контролю якості повинна забезпечити комплексну оцінку проведення аудиторських процедур і розроблення механізмів їхнього корегування. Для того, щоб акціонери підприємства, а також вищий менеджмент, комітет з аудиту та зовнішні аудитори почували себе впевнено, отримуючи послуги внутрішнього аудиту, керівник служби розробляє програму внутрішніх і зовнішніх оцінок якості роботи внутрішнього аудиту.

Зовнішні експерти повинні мати професійний досвід у сфері внутрішнього аудиту та підтвержену професійну кваліфікацію, мати уявлення про конкретний виробничий сектор, галузь, знати технічні та технологічні процеси. Незалежність експертів припускає принципову відсутність фактичного або можливого конфлікту інтересів.

Оцінка може проводитися зовнішньою стороною, тоді аналіз буде мати незалежний і неупереджений характер, а отже, користь від такої роботи буде очевидною. Проте зовнішня оцінка навряд чи зможе повною мірою врахувати всі фактори, що впливають на співвідношення витрат і вигід при аналізі прибутковості та корисності служби внутрішнього аудиту та синергійного ефекту від її наявності. Таке обмеження зумовлене тим, що певна фінансова та інша інформація може виявитися конфіденційною, недоступною зовнішнім оцінювачам.

На завершення проведення оцінки зовнішній експерт повинен підготувати офіційний письмовий звіт, який має містити висновки про ступінь відповідності організації діяльності служби внутрішнього аудиту діючим стандартам, а також, якщо буде потреба, надати реко-

мендації з удосконалення процесів і процедур. Керівник служби внутрішнього аудиту зобов'язаний поінформувати вище керівництво та наглядову раду про результати виконання програми гарантії та підвищення якості.

Оцінка відповідності політики та процедур контролю якості (моніторинг) здійснюється з метою отримання обґрунтованої впевненості, що політика і процедури служби внутрішнього аудиту щодо системи контролю якості є відповідними, адекватними, працюють ефективно та додержуються на практиці. Моніторинг має включати постійний розгляд та оцінку системи контролю якості, а також періодичну перевірку окремих завершених завдань.

Підтримка високої якості аудиту гарантує підприємству одержання максимальної користі від своєї служби аудиту. Відповідальність за процес моніторингу повинен нести керівник служби внутрішнього аудиту. Контроль за якістю можна здійснювати через керівництво служби аудиту; групи однакових за посадовим рівнем співробітників всередині аудиторської служби; зовнішній аудит. Керівник Служби повинен забезпечувати щоквартальний контроль якості роботи внутрішніх аудиторів щодо застосування професійних стандартів (табл. 1).

Також рекомендується здійснювати моніторинг системи контролю якості та ефективності діяльності служби. Здійснюючи моніторинг системи контролю якості, уповноважена особа, у першу чергу, оцінює затвержену керівництвом внутрішню систему контролю якості, її відповідність прийнятим нормативним документам, що регламентують діяльність внутрішніх аудиторів. Варто враховувати, що наявність затверженої керівництвом системи контролю якості не дає повної гарантії того, що служба внутрішнього аудиту дійсно здійснює аудиторські послуги на найвищому рівні якості, тому уповноважена особа повинна вибірково ознайомитися з результатами проведення перевірок з метою одержання підтвердження дієвості внутрішніх процедур контролю.

Таблиця 1

Питання оцінки якості застосування професійних стандартів

Стандарти планування	Стандарти виконання	Стандарти завершальної стадії
<ul style="list-style-type: none"> – яким є рівень якості аудиторських документів та висновків; – чи анутовув керівник аудиторської перевірки планові завдання, щоб виділити області, що вимагають спеціальної уваги; – чи ставилися перевіряльниками питання про найбільш важливі зміни у робочому процесі або про недавні труднощі; – чи існує свідчення того, що питання, виділені у ході попередньої аудиторської перевірки, були поставлені на перший план поточної перевірки 	<ul style="list-style-type: none"> – чи досягнуто цілей аудиторської перевірки; – наскільки вагомою є інформація, чи підтримує вона зроблені висновки; – чи всі завдання у рамках аудиторської перевірки були виконані; – чи оцінювали аудитори стан контрольних механізмів в цілому по кожній області, що перевіряється; – чи були своєчасно спрямованими первинні результати аудиторської перевірки, що проводиться; – чи своєчасно була отримана відповідь від об'єкта, що перевіряється; – чи була ця відповідь адекватною 	<ul style="list-style-type: none"> – чи було ознайомлене керівництво служби аудиту з робочими документами до того, як був випущений офіційний звіт; – чи всі важливі питання, відбиті у первинних документах, включено до звіту; – чи всі важливі питання були відбиті у первинних документах звіту; – чи за прийнятний час був підготовлений звіт; – якщо звіт припускає одержання відповіді, то чи одержав хто-небудь зі співробітників завдання контролювати його надходження; – чи було проведено аудиторську перевірку в рамках виділених на неї коштів; – чи чітко є визначеними питання для контролю при проведенні наступної аудиторської перевірки; – якою є якість виконання аудиторських документів

Завданням моніторингу є розробка необхідних процедур, спрямованих на тестування функціонуючої системи контролю якості для забезпечення впевненості у високому рівні якості та надійності контролю. Для цього реалізуються такі заходи.

1. Розробка програми моніторингу контролю якості

Програма моніторингу контролю якості включає перевірку дотримання нормативних вимог і умов; перевірку наявності розроблених і прийнятих корпоративних стандартів; оцінку системи підбору кадрів і програми підвищення кваліфікації працівників; дослідження корпоративних систем контролю якості та висловлення думки про її ефективність; оцінку практичного здійснення всіх етапів аудиторської перевірки (від прийняття завдання до завершення аудиту та надання аудиторського висновку при правильному та повному оформленні робочої документації відповідно до нормативних документів); оцінку інших факторів, що забезпечують необхідний рівень якості діяльності служби внутрішнього аудиту виконуваних завдань з аудиту.

2. Моніторинг контролю якості окремих аудиторських завдань

Контроль якості виконання аудиторських завдань можливо здійснювати відповідно до шаблону контролю якості. При цьому кожне окреме питання може мати власну оцінку, залежно від своєї значності. Загальна сума балів розподіляється між окремими працівниками служби внутрішнього аудиту та в кінцевому варіанті може впливати на оцінку ефективності роботи кожного аудитора та на об'єктивну оцінку визначення можливої суми винагороди за результатами діяльності кожного звітного періоду.

Перевірки окремих завдань мають здійснюватися циклічно. Завдання, які відбираються для перевірки, мають включати, як мінімум, одне завдання на кожного керівника групи із завдань за період, який зазвичай становить не більше трьох років. Схема організації перевірки, включно з часом проведення окремих завдань, залежить від багатьох чинників, які включають: розмір підприємства та служба внутрішнього аудиту; кількість і географічне розташування офісів структурних підрозділів; результати попередніх моніторингових процедур; ступінь повноважень як персоналу, так і структурних підрозділів (наприклад, чи має право служба внутрішнього аудиту структурного підрозділу проводити власні перевірки, чи перевірки призначає та проводить лише служба внутрішнього аудиту головного офісу); природа та складність практики та організації діяльності підприємства; ризики, пов'язані із замовниками внутрішнього аудиту та конкретними завданнями.

Процес перевірки завершених завдань включає відбір необхідних завдань, які можуть бути відібрані без попередження робочої групи. Перевіряють завдання аудиторів, що не входили до складу робочої групи, не здійснювали контроль якості виконання завдання. Для визначення обсягів перевірки особа, що здійснює моніторинг, бере до уваги обсяг висновків незалежної зовнішньої перевірки. При цьому незалежна зовнішня

перевірка не замінює власної внутрішньої програми моніторингу.

Керівник служби внутрішнього аудиту повинен періодично готувати звіти, що підсумовують всі проблеми, виявлені системою контролю якості. Питання, які здаються незначними при ізольованому розгляді процесів контролю, розглянуті поряд з іншими аспектами, можуть виявити загрозливі негативні тенденції. Вчасно не усунуті, такі тенденції здатні перетворитися у великі недоліки системи контролю якості. Проведена в ході моніторингу оцінка кожного з недоліків повинна перетворитись у рекомендації з їхнього усунення.

Для підтримки системи контролю якості внутрішнього аудиту на відповідному рівні пропонуємо:

- ✦ обумовити процедури забезпечення стандартів якості служби внутрішнього аудиту при виконанні аудиторських завдань, а саме: проводити контроль за фаховим складом та підвищенням кваліфікації кадрів служби; розробити методичні вказівки відносно форми та складу робочих документів; запропонувати методологію узгодження розбіжностей у професійних судженнях працівників, зайнятих на одному завданні;
- ✦ сприяти підвищенню професійного рівня працівників за допомогою: обговорення сучасних аудиторських процедур, їхнього впливу на можливість удосконалення роботи підприємства; у програмі керування кадрами надавати особливу увагу новачкам, включати у навчальні програми плани щодо підвищення їх кваліфікації; стимулювати працівників до навчання та підвищення кваліфікації; здійснювати поточну оцінку реалізованих завдань з метою виявлення відповідності досвіду роботи, встановленим органом державного регулювання діяльності внутрішніх аудиторів та професійними об'єднаннями внутрішніх аудиторів; оцінки досвіду в різних сферах аудиту та різних галузях економіки; урізноманітнення виконуваної роботи.

3. Документування системи контролю якості

Служба внутрішнього аудиту зобов'язана застосовувати політику та процедури, що вимагають наявності відповідної документації, яка б містила опис кожного елемента системи контролю якості внутрішнього аудиту.

Таким чином, контроль якості внутрішнього аудиту є необхідним елементом системи управління діяльністю служби внутрішнього аудиту. Впровадження відповідної системи контролю якості забезпечує надійність результатів внутрішнього аудиту, підвищує ефективність рекомендацій та сприяє впевненості керівництва підприємства та його власників у необхідності створення служби внутрішнього аудиту та підтримки її іміджу та значення для підприємства.

Найвищою оцінкою ефективності служби внутрішнього аудиту є гарантія, що всі системи підприємства побудовані та функціонують адекватно, що необхідні механізми контролю вбудовано у кожний бізнес-процес і вони належно працюють. Ефективність внутрішнього аудиту неможливо виміряти точно. Однак щорічно

можна відслідковувати певні критерії, Незважаючи на ті або інші недоліки більшості з них. Для аналізу продуктивності аудиту використовуються якісні та кількісні показники. Такі показники мають демонструвати динаміку виконання річного плану служби внутрішнього аудиту та витрати служби у розрізі проектів. До показників ефективності діяльності внутрішнього аудиту вважаємо за потрібне віднести:

- ✦ *чисельність працівників служби внутрішнього аудиту* (слід зауважити, що допоки служби внутрішнього аудиту має у своєму розпорядженні достатньо співробітників, є можливість скорочувати чисельний склад, концентруючи увагу на областях високого ризику, підвищуючи таким чином показники продуктивності та ефективності служби);
- ✦ *вартість утримання служби внутрішнього аудиту*: за умови підконтрольності ризиків та високої упевненості щодо нормального розвитку бізнесу у керівництва неминуче з'являється бажання знижувати витрати на аудит. Тож керівнику служби внутрішнього аудиту варто тримати на високому рівні ефективність служби. Якщо робота служби внутрішнього аудиту покриває основні ризики діяльності, витрати, звичайно ж, не повинні зростати, якщо не будуть зростати ризики підприємства;
- ✦ *кількість звітів про аудиторські перевірки* (цей показник має недолік: вимагаються додаткові обумовлення через те, що для проведення аудиторської перевірки різних систем потрібні різні періоди часу. Таким чином, одного року може відбутися велика кількість аудиторських перевірок локальних систем, за результатами яких буде підготовлено більше звітів, ніж іншого року, коли буде перевірено менше число систем, значних за розміром);
- ✦ *кількість проведених за період аудитів з розрахунку на одного аудитора* (недолік цього показника такий самий, що й у попереднього);
- ✦ *кількість завершених аудитів порівняно до затвердженого плану або кількість аудитів, проведених у відповідності до бюджету* (таку цифру завжди можна одержати, але, як показник продуктивності служби, вона також має недолік: протягом року завжди трапляються позапланові аудиторські перевірки або розслідування, і це означає, що планові аудиторські перевірки можуть не відбутися або відбутися із зсувом термінів);
- ✦ *кількість аудиторських рекомендацій* (критерій є обмеженим для застосування: якщо аудиторі будуть знати, що мірою ефективності роботи є число рекомендацій, це може спонукати їх надавати погано продумані або нерозумні рекомендації для того, щоб збільшити кількісні показники роботи);
- ✦ *відсоток виконаних аудиторських рекомендацій або кількість повторних аудиторських рекомендацій* (може вказувати або на неефек-

тивність аудиторських рекомендацій, або на слабкість моніторингу їхнього виконання);

- ✦ *пряме скорочення витрат чи економія від виконання рекомендацій аудиту* (показник достатньо важко розрахувати об'єктивно);
- ✦ *контроль за якістю* (працівники, відповідальні за контроль якості робочих документів аудиторської служби, можуть розробити систему балів; чим більшою є кількість балів, тим вищою можна вважати якість роботи);
- ✦ *задоволеність замовників аудиту* (добрим показником ефективності є оцінка служби внутрішнього аудиту тими, хто піддавався аудиторським перевіркам. Але, знову ж, її важко виміряти, хоча проведення періодичного опитування думок клієнтів представляється корисним).

Створення програм оцінки якості та ефективності внутрішнього аудиту на підприємстві буде сприяти вдосконаленню якості послуг, які надаються службою внутрішнього аудиту на підприємстві, та підвищенню рівня довіри до результатів аудиторських перевірок з боку замовників та інших користувачів аудиторських висновків.

Забезпечення правильності та надійності прийняття рішень в ідеалі має спиратися на систему внутрішніх регламентів корпоративної політики, а також – на розгалужену систему планів. Зміст означених документів значною мірою залежить від бізнесу підприємства, його структури, стратегічних цілей і не може бути прямо скопійованим з регламентів інших підприємств.

Щодо організаційних аспектів процесу підготовки та прийняття рішень, необхідна певна процедура підготовки, узгодження та винесення остаточного рішення. Для цього маємо дослідити:

- ✦ процес підготовки та процедуру розгляду проектів рішень (які служби і яким чином беруть участь, строки виконання робіт тощо);
- ✦ функції та повноваження служб і посадових осіб;
- ✦ системи планів з погляду ухвалення конкретного рішення [4].

Внутрішні аудиторі повинні не лише рекомендувати запровадити чи посилити контроль, а й пропонувати змінити його систему там, де виявлено істотні ризики, які неадекватно управляються та контролюються.

ВИСНОВКИ

Внутрішній аудит повинен сприяти вирішенню проблем, пов'язаних з розробкою науково обґрунтованої, відповідної динамічним сучасним вимогам, системи формування первинної інформації та своєчасних оптимальних пропозицій для прийняття ефективних управлінських рішень з розвитку суб'єктів господарювання не тільки в даний момент, але й в довгостроковій перспективі. Кваліфікована служба внутрішнього аудиту здатна за допомогою інструментів, властивих ексклюзивно йому, не тільки перевіряти та діагностувати проблемні ситуації, але й прогнозувати їхню майбутню динаміку, а також формувати управлінські рекомендації відповідно до змін середовища. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондарь В. П.** Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація : монографія / В. П. Бондар. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 456 с.
2. **Каменська Т. О.** Ефективність діяльності та якість внутрішнього аудиту / Т. О. Каменська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки». – Чернівці, 2010. – Вип. III (39). – С. 301 – 306.
3. **Каменська Т. О.** Управління внутрішнім аудитом: розробка нормативних документів / Т. О. Каменська // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць Одеського держ. екон. ун. – 2010. – № 39. – С. 64 – 70.
4. Международные профессиональные стандарты внутреннего аудита / Институт внутренних аудиторов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iaa-ru.ru/inner_auditor/standard
5. **Пантелеев В. П.** Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація : монографія / В. П. Пантелеев. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – 493 с.
6. **Редько О. Ю.** Аудит в Україні. Морфологія : монографія / О. Ю. Редько. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – 499 с.
7. **Ткаченко Н. М.** Організація внутрішнього аудиту на промислових підприємствах : монографія / Н. М. Ткаченко. – Запоріжжя : Вид-во Запорізької державної інженерної академії, 2002. – 504 с.
8. **Luchko, M. R.** Costs, that are not taken into account in determining taxable income and expenditure of dual-use / M. R. Luchko, O. R. Kilyar // Незалежний аудитор. – 2013. – № 4(II). – С. 12 – 19.

REFERENCES

- Bondar, V. P. *Kontsepsiia rozvytku audytu v Ukraini: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia* [The concept of audit in Ukraine: Theory, Methodology, organization]. Zhytomyr: ZhDTU, 2008.
- Kamenska, T. O. "Efektyvnist diialnosti ta yakist vnutrishnyoho audytu" [The efficiency and quality of internal audit]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 3 (39) (2010): 301-306.
- Kamenska, T. O. "Upravlinnia vnutrishnim audytom: rozrobka normatyvnykh dokumentiv" [Management of internal audit: the development of regulations]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 39 (2010): 64-70.
- Luchko, M. R., and Kilyar, O. R. "Costs, that are not taken into account in determining taxable income and expenditure of dual-use". *Nezalezhnyi auditor*, no. 4 (2) (2013): 12-19.
- "Mezhdunarodnye professionalnye standarty vnutrennego audita" [International professional standards of internal audit]. *Institut vnutrennikh auditorov*. http://www.iaa-ru.ru/inner_auditor/standard
- Pantelieiev, V. P. *Vnutrishnyohospodarskyi kontrol: metodolohiia ta orhanizatsiia* [Internal control: methodology and organization]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2008.
- Redko, O. Yu. *Audyty v Ukraini. Morfolohiia* [Audit in Ukraine. Morphology]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2008.
- Tkachenko, N. M. *Orhanizatsiia vnutrishnyoho audytu na promyslovykh pidpriemstvakh* [Organization of internal audit in the industry]. Zaporizhzhia: Vyd-vo Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, 2002.

ОЦЕНКА ДОСТАТОЧНОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЗЕРВОВ УКРАИНЫ И ВОЗМОЖНЫХ ИСТОЧНИКОВ ИХ ПОПОЛНЕНИЯ

© 2015 МАКАРЕНКО М. И., ГОРДЕЕВА Д. В.

УДК 339.74

Макаренко М. И., Гордеева Д. В. Оценка достаточности международных резервов Украины и возможных источников их пополнения

Целью статьи является оценка уровня достаточности международных резервов Украины, анализ основных путей сохранения резервных активов и определения возможных источников их пополнения в кризисный период. Авторами предложено различать понятия «достаточности» международных резервов и их «оптимальности». В статье проанализированы основные преимущества и недостатки современных подходов к обоснованию достаточности и оптимальности резервных активов. Рассчитан уровень достаточности международных резервов Украины с помощью традиционных критериев (покрытия импорта, краткосрочного долга, денежной массы) и комбинированного критерия МВФ. Сделан вывод о том, что по состоянию на конец I кв. 2015 г. резервные активы являлись недостаточными по всем рассмотренным критериям, кроме критерия покрытия денежной массы, что вызвано не столько их ростом, сколько сокращением денежной массы в долларовом эквиваленте вследствие обесценивания гривны. Для нахождения возможных источников пополнения международных резервов проанализированы данные платежного баланса Украины, а также динамика резервных активов некоторых стран с переходной экономикой в период глобального кризиса. Сделан вывод о том, что на данный момент единственным источником притока внешних валютных ресурсов является финансовая помощь, предусмотренная программой сотрудничества с МВФ. Для сохранения резервов необходимо расширение связей со странами – импортерами украинской продукции для заключения своп-соглашений. Среди внутренних источников валютных ресурсов можно рассматривать валюту и депозиты небанковского сектора экономики, но использование этого ресурса осложняется недоверием к правительству и банковской системе, значительными девальвационными и инфляционными рисками.

Ключевые слова: международные резервы, достаточность, оптимальность, валютные ресурсы, платежный баланс.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Макаренко Михаил Ильич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры международной экономики, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

E-mail: makarenko.mykhaylo@gmail.com

Гордеева Дарья Валерьевна – старший преподаватель кафедры управления банковской безопасностью, Институт магистерского и последипломного образования Университета банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: gordeyeva.daria@gmail.com

УДК 339.74

UDC 339.74

Макаренко М. И., Гордеева Д. В. Оцінка достатності міжнародних резервів України і можливих джерел їх поповнення

Метою статті є оцінка рівня достатності міжнародних резервів України та аналіз основних шляхів збереження резервних активів і визначення можливих джерел їх поповнення в кризовий період. Авторами запропоновано розрізнати поняття «достатності» міжнародних резервів та їх «оптимальності». У статті проаналізовано основні переваги та недоліки сучасних підходів до обґрунтування достатності та оптимальності резервних активів. Розраховано рівень достатності міжнародних резервів України за допомогою традиційних критеріїв (покривтя імпорту, короткострокового боргу, грошової маси) та комбінованого критерію МВФ. Зроблено висновок, що станом на кінець I кв. 2015 р. резервні активи були недостатніми за усіма розглянутими критеріями, окрім критерію покриття грошової маси, що викликано не стільки їх зростанням, скільки скороченням грошової маси в долларовому еквіваленті внаслідок знецінення гривні. Для знаходження можливих джерел поповнення міжнародних резервів проаналізовано дані платіжного балансу України, а також динаміка резервних активів деяких країн з перехідною економікою в період глобальної кризи. Зроблено висновок, що на даний момент єдиним джерелом припливу зовнішніх валютних ресурсів є фінансова допомога, передбачена програмою співпраці з МВФ. Для збереження резервів необхідно розширення зв'язків з країнами – імпортерами української продукції для укладення своп-угоди. Серед внутрішніх джерел валютних ресурсів можна розглядати валюту і депозити небанківського сектора економіки, але використання цього ресурсу ускладнюється недовірою до уряду і банківської системи, значними девальвацийними й інфляційними ризиками.

Ключові слова: міжнародні резерви, достатність, оптимальність, валютні ресурси, платіжний баланс.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Макаренко Михайло Ілліч – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

E-mail: makarenko.mykhaylo@gmail.com

Гордеева Дар'я Валеріївна – старший викладач кафедри управління банківською безпекою, Інститут магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: gordeyeva.daria@gmail.com

Makarenko M. I., Gordieieva D. V. Evaluation of Sufficiency of the International Reserves of Ukraine and Possible Sources for Replenishment

The article is aimed to evaluate the sufficiency level of the international reserves of Ukraine, analyze the main ways of preserving the reserve assets as well as identifying possible sources for replenishment during the crisis period. The authors suggested to differentiate between the concepts of «sufficiency» of international reserves and their «optimality». The article analyzes the main advantages and disadvantages of current approaches to substantiation of sufficiency and optimality of reserve assets. The level of sufficiency of the international reserves of Ukraine has been calculated, using traditional criteria (covering the import, short-term debt, money supply) together with the combined criterion of the IMF. It has been concluded that at the end of the first quarter of 2015 reserve assets were not sufficient for all the considered criteria, aside from the monetary coverage criterion, not so much because of their growth, as because of reduction in the money supply in US-dollar terms owing to the devaluation of hryvnia. To locate possible sources for replenishment of the international reserves, the data of balance-of-payments of Ukraine as well as dynamics of reserve assets of several countries with transition economies in the period of the global crisis have been analyzed. It has been concluded that, at the present moment, the only source of external foreign currency resources is financial assistance, which is provided in terms of the program of cooperation with the IMF. To save the reserves, relationships with the countries-importers of Ukrainian goods need to be expanded as well as swap agreements should be concluded. Among the domestic sources of foreign currency resources, the currency and deposits of the non-bank economy sector can be considered as well, though the use of this resource is complicated by the mistrust in the Government and the banking system, significant devaluation and inflationary risks.

Key words: international reserves, sufficiency, optimality, currency resources, balance of payments.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Makarenko Mykhaylo I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor, Department of International Economics, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

E-mail: makarenko.mykhaylo@gmail.com

Gordieieva Daria V. – Senior Lecturer, Department of Management of the Banking Security, Master's and Postgraduate Institute of Education, University of Banking of the National Bank of Ukraine. (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: gordeyeva.daria@gmail.com

Активное накопление международных резервов (МР) было начато в середине 1990-х гг., и с тех пор его темпы только нарастают. Несмотря на мировой финансовый кризис 2008 – 2009 гг., по состоянию на конец 2014 г., по данным Международного валютного фонда (МВФ), мировые МР составили \$11,6 трлн, причем из них \$7,7 трлн накопили страны с переходной экономикой (в основном за счет Китая). Но эмпирические исследования экономистов МВФ показали, что быстрое наращивание МР после финансового кризиса в Азии (в конце 1990-х гг.) превысило уровень достаточности для страхования от внезапной остановки притока капитала. Поэтому сегодня очень остро стоит вопрос определения уровня достаточности МР. Особенно остро он стоит для экономики Украины, резервы которой за 2014 г. сократились на 63,2%. Кроме определения уровня достаточности, также возникает вопрос поиска путей сохранения МР и источников их пополнения.

Детальный анализ эволюции подходов к определению достаточности МР проведен Дж. Айзенменом и Х. Дженбергом [1], где отмечается, что универсальной методики сегодня не существует. Чаще всего сегодня используются традиционные критерии и новый комбинированный критерий МВФ, но каждая страна может разрабатывать собственные критерии, учитывая основные риски нестабильности на валютном рынке. Анализ различными рейтинговыми агентствами, международными организациями, инвестиционными банками критериев достаточности показал, что большинство из них и сегодня использует критерии покрытия денежной массы и правило Гринспена – Гвидотти [2, с. 11]. То есть для поддержания высокого кредитного рейтинга и снижения стоимости привлечения капитала на международных рынках необходимо, чтобы МР удовлетворяли этим критериям, даже если экономически обоснованным для отдельной страны является другой уровень достаточности.

Среди работ украинских исследователей, занимавшихся проблемой определения достаточности МР, следует отметить работы Береславской Е. И., Беяева Д. А., Богдан Т. П., Коваленко В. В., Савченко В. Ф. и Демченко М. Ю.

Целью статьи является оценка уровня достаточности МР Украины, а также анализ основных путей сохранения МР и определения источников их пополнения в кризисный период.

На наш взгляд, необходимо различать понятия «достаточности» МР и их «оптимальности». Политика управления МР напрямую зависит от поставленных целей владения и управления резервными активами. Одной из целей политики управления МР Центрального банка (ЦБ) является расчет минимально необходимого объема МР для быстрой компенсации шоков текущего и финансового счетов платежного баланса (ПБ), а именно, для выполнения таких функций, как обеспечение непрерывности платежей по внешним обязательствам в условиях «внезапной остановки» капитала, контроль над волатильностью валютного курса национальной денежной единицы, финансирование критического импорта вследствие шоков торгового баланса и т. д. Эта часть МР рассчитывается ЦБ на основе анализа прош-

лых кризисов, исследования уязвимостей ПБ и стресс-тестов и инвестируется в ликвидные и сравнительно надежные активы. Именно этот объем МР можно считать «достаточным». Суммы, превышающие данный объем, могут быть инвестированы в более рискованные активы с целью получения дохода и сохранения капитала. Таким образом, под «оптимальным» понимаем объем МР, накопленный с целью самострахования, основанный на сравнении предельных издержек на сохранение этих резервов и прибыли, полученной в результате управления ими. То есть МР могут быть достаточными, но не быть оптимальными. Накопление МР сверх достаточных и оптимальных уровней является нежелательным для страны, так как ведет к снижению инвестиционных ресурсов экономики.

При определении уровня достаточности и оптимальности в эмпирических исследованиях как мотив к накоплению МР в основном рассматривается мотив предосторожности (*precautionary motive*). Иными словами, накопление МР рассматривается в контексте создания запасов, предназначенных для использования при проявлении внешних шоков, уменьшая вероятность и последствия «внезапной остановки» притока капитала или резкий рост его оттока.

Динамика МР Украины представлена на рис. 1. В течение 2014 г. наблюдалось стремительное сокращение МР на \$12,9 млрд. Это было обусловлено продажей Национальным банком Украины (НБУ) иностранной валюты на межбанковском валютном рынке (\$10,1 млрд), погашением и обслуживанием внешней задолженности правительства. На конец II кв. 2015 г. МР выросли, что было вызвано, прежде всего, получением международной помощи, а именно – средств от МВФ в рамках Механизма расширенного финансирования (EFF) и размещением государственных облигаций под гарантии правительства США.

Сегодня современные подходы к обоснованию достаточности и оптимальности МР можно объединить в четыре группы:

1. *Традиционные критерии*: критерий покрытия импорта, денежной массы, краткосрочного долга. Большинство из них и сегодня очень широко используются. Основные их преимущества – простота и прозрачность. Общий недостаток – оценка только конкретного аспекта уязвимости, произвольность в выборе порогового значения.

2. *Комбинированные (интегральные) показатели достаточности резервов*. Наиболее известные среди них: критерий Редди (1999), Вийндхолдса – Каптейна (2001), Липшица – Мессмахера – Мурмура (2006) и критерий МВФ (2011) [3]. Как преимуществом, так и недостатком этих критериев можно считать их универсальность, т. е. они не учитывают специфические особенности отдельных стран. Сегодня самым популярным по использованию является критерий МВФ. Для учета особенностей отдельных стран специалисты МВФ рекомендуют корректировать весовые коэффициенты и количество составляющих критерия. Следует также отметить, что критерии МВФ и Вийндхолдса – Каптейна

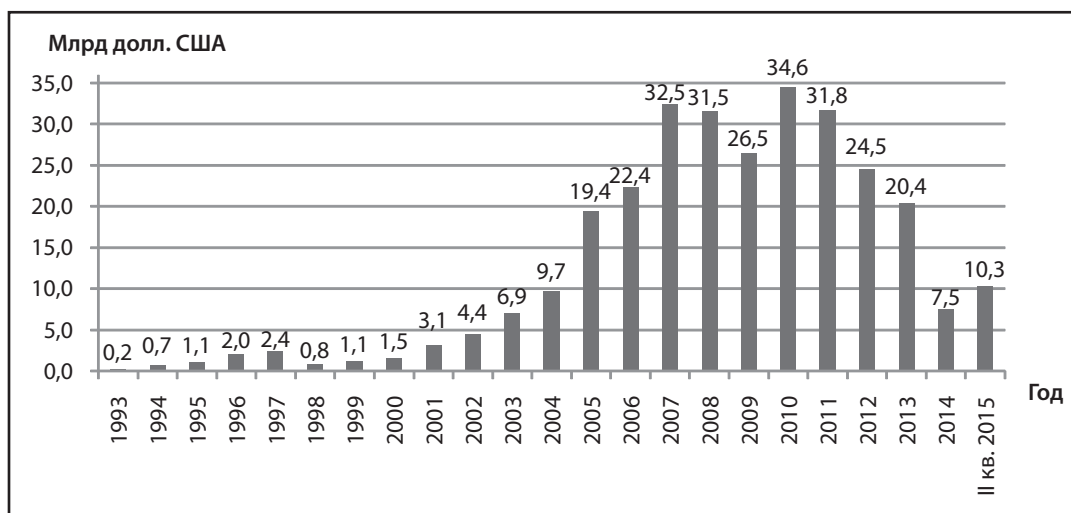

Рис. 1. Динамика МР Украины на конец периода за 1993 г. – II кв. 2015 гг., \$ млрд

разработаны для стран как с фиксированным, так и с гибким валютным курсом, однако нет рекомендаций по использованию данных критериев в странах с промежуточным режимом курсообразования.

3. *Эконометрические модели* для определения основных детерминант спроса на МР, на основе которых рассчитывается достаточный объем МР. Среди эконометрических моделей, которые чаще всего используются для моделирования спроса на МР, можно выделить панельный анализ данных, модели векторной авторегрессии, ARDL-модели. Уровень достаточности МР определяется на основе анализа статистических данных стран, близких по своим экономическим характеристикам и похожих по источникам спроса на резервы (в случае панельной выборки), или отдельной страны. Основное преимущество этих моделей – уровень достаточности определяется как комбинированный показатель, позволяющий учитывать специфические характеристики страны или группы стран. Но, в то же время, они являются специфическими, а не универсальными.

4. Для определения уровня оптимальности используют *оптимизационные модели*. Самой популярной сегодня является модель Жана и Рансьера (O. Jeanne, R. Rancière) [4], на ней основывается большинство более поздних моделей. В этой модели оценка оптимальности проводится на основе пробит-модели для малой открытой экономики, уязвимой к «внезапной остановке» потоков капитала, которая базируется на предположении о накоплении резервов по причине самострахования. Оптимальный уровень резервов определяется размером и вероятностью внезапной остановки движения капитала, потенциальной потерей производства и потребления, альтернативной стоимостью сохранения резервов и степенью неприятия риска потребителем (правительством). Основным недостатком моделей оптимальности – наличие субъективных аспектов исследования (например, вероятность наступления кризиса или издержки кризиса, калибровка модели с помощью экспертных оценок).

В данной работе проанализируем достаточность МР Украины с помощью традиционных критериев и комбинированного критерия МВФ. Расчет всех критериев проведем по состоянию на 01.04.2015 г. (табл. 1), поскольку статистика по краткосрочному долгу по остаточному сроку погашения доступна только на эту дату.

Также дополнительно рассчитаем критерий покрытия импорта (по состоянию на 01.07.2015 г.) и критерий покрытия денежной массы (по состоянию на 01.06.2015 г.). Следует заметить, что при определении достаточности как компонент МР в расчет было включено золото, хотя большинство международных финансовых институтов использует для расчета достаточности только резервы в иностранной валюте.

Достаточность МР по критерию покрытия импорта является очень важным показателем для Украины. Наша экономика является открытой со слабо диверсифицированным экспортом, в результате чего ухудшение условий торговли и снижение спроса на основные группы экспортных товаров являются ключевыми дисбалансами текущего счета. В структуре импорта сегодня преобладают потребительский и критический импорт (прежде всего, импорт энергоносителей). Если объемы потребительского импорта напрямую зависят от уровня доходов населения и могут сокращаться в кризисные времена, то наличие в структуре значительной части критического импорта требует запаса валютных ресурсов (ВР), особенно в периоды нестабильности. Как видно из табл. 1, МР были недостаточны по этому критерию на конец I кв. 2015 г. Увеличение МР в течение следующих трех месяцев позволяет уже финансировать 2,5 месяца импорта по состоянию на 01.07.2015 г. (для упрощения расчетов использовались не прогнозные значения будущих объемов импорта, а данные по объемам импорта за предыдущий период).

По критерию покрытия краткосрочного долга уровень МР Украины считается критическим. В период до 2014 г. использование этого критерия для украинской экономики ограничивалось особенностью источников кредитования корпоративного сектора и превышало степень оттока капитала. В кризисный период 2008 – 2009 гг. коэффициент рефинансирования внешних долгов достигал почти 100%. А в период 2010 – 2013 гг., по данным

Расчет критериев достаточности МР Украины на конец II кв. 2015 г.

Критерий достаточности	Текущее значение	Норма	Достаточный уровень, \$ млрд	Разрыв между текущим ¹ и достаточным уровнями, \$ млрд
Критерий покрытия импорта	2,2 мес.	3 мес.	29,9	19,9
Критерий покрытия денежной массы ²	24,3%	20%	8,2	-1,8 ⁴
Критерий покрытия краткосрочного долга	18,0%	100%	55,5	45,5
Критерий МВФ (для плавающего курса) ^{2,3}	41,4%	100%	24,1	14,1
Критерий МВФ (для фиксированного курса) ^{2,3}	32,8%	100%	30,4	20,4

Примечания: ¹ – текущий уровень МР по состоянию на 01.04.2015 г. составлял \$ 9,97 млрд; ² – при расчете из денежной массы М2 была исключена курсовая разница, возникающая вследствие волатильности валютного курса. Она была рассчитана в соответствии с методологией НБУ [5]; ³ – портфельные инвестиции рассчитываются как разница между суммой ценных бумаг, дающих право на участие в капитале, и долговых ценных бумаг за вычетом ранее исчисленного краткосрочного долга; ⁴ – знак «-» означает избыток МР по этому критерию.

Источник: рассчитано авторами по данным с официального сайта НБУ.

ПБ, коэффициент равнялся в среднем 111% (из них 85% приходилось на банковский сектор и 136% – на реальный). Но ухудшение инвестиционного климата вследствие ведения боевых действий на востоке страны и накопления макроэкономических дисбалансов в 2014 г. – II кв. 2015 г. ограничило привлечение частного сектора как инвестиционных, так и кредитных ресурсов для рефинансирования текущих выплат по предыдущим займам. По данным НБУ, рефинансирование корпоративного сектора по внешним обязательствам в 2014 г. упало до 86% по сравнению с 97% в 2013 г. и 11,2% в 2012 г., а в 2015 г. ожидается дальнейшее его снижение до 82%.

Денежная масса М2 является важным источником оттока валютных резервов Украины. Подобную же роль она играла в Латвии и Литве в период кризиса 2008 – 2009 гг. Но, в отличие от Аргентины (в середине 1990-х годов) и Украины (в 2008 – 2009 гг. и 2014 г.), в Латвии и Литве это было, главным образом, вызвано оттоком иностранного, а не отечественного, капитала. То есть уменьшение показателей денежной массы обуславливалось возвратом кредитов. Экономика же Украины характеризуется повышенным уровнем долларизации, поэтому кризисные явления и инфляционно-девальвационные ожидания населения являются весомым фактором, стимулирующим конвертацию гривны в иностранную валюту, увеличивая спрос на валютные ресурсы. В то же время пример Южной Кореи во времена глобального финансового кризиса показал, что, даже имея большие объемы накопленных МР, невозможно остановить обесценивание национальной валюты, когда отсутствует доверие к рынку [6, с. 19]. В конце I кв. 2015 г. МР Украины находились на достаточном уровне и покрывали 24,5% денежной массы М2, а по состоянию на 01.06.2015 г. – 22,5%. Такое увеличение по сравнению с концом 2014 г., когда МР покрывали лишь 12,7%, было вызвано не столько ростом МР, сколько сокращением денежной массы в долларовом эквиваленте (гривня девальвовала за период с января по май 2015 г. на 133%).

Расчет критерия МВФ был сделан как для фиксированного, так и для гибкого валютного курса, поскольку, несмотря на заявленный переход к гибкому курсообразованию, режим валютного курса Украины нельзя

считать плавающим из-за действия административных мер регулирования валютного рынка. Как видим, по обоим критериям МР недостаточны. МВФ прогнозирует увеличение МР до \$ 18,3 млрд (или 66% критерия) [7]. Данный критерий, на наш взгляд, требует модификации по уточнению весовых коэффициентов для учета особенностей украинской экономики и включения импортной составляющей, что будет предметом наших дальнейших исследований.

Для определения основных источников пополнения МР проанализируем данные ПБ страны. Начиная с 2006 г., источником притока ВР в страну стал финансовый счет ПБ. За счет этих валютных поступлений финансировался дефицит текущего счета и накапливались МР. Причем дефицит текущего счета не покрывался притоком прямых иностранных инвестиций уже в 2008 г. и 2011 – 2014 гг. (в годовом измерении). Исключением были 2009 – 2010 гг., что было связано с сокращением внутреннего спроса и девальвацией гривны и, как следствие, уменьшением денежной массы, а также объемов импорта. В результате этого состояние текущего счета Украины улучшилось.

Накопившиеся проблемы ПБ проявились уже в 2008 – 2009 гг., не были решены и особенно обострились в 2014 г., что сопровождалось политическим, экономическим и социальным кризисами. По данным ПБ, на фоне всеохватывающего кризиса и девальвации гривны в 2014 г. наблюдался значительный отток по портфельным инвестициям (\$ 2,7 млрд), другим иностранным инвестициям (\$ 5,6 млрд). Из-за ухудшения инвестиционного климата и инфляционно-девальвационных рисков рассчитывать в ближайшее время на приток инвестиционного и кредитного капитала особо не стоит.

Проанализируем основные уроки кризиса 2008 – 2009 гг. относительно политики накопления и сохранения МР в странах с формирующимся рынком. Для сравнения выберем несколько стран – новые члены ЕС из Центральной и Восточной Европы (СЕЕ8 – Болгария, Чехия, Эстония, Латвия, Литва, Венгрия, Польша, Румыния), а также Беларусь. Все эти

страны накануне кризиса в течение 2000–2007 гг. имели значительный дефицит текущего счета (кроме Беларуси в 2005 г.), который был вызван, прежде всего, дефицитом торгового баланса (кроме Чехии), образованным в результате увеличения инвестиционного и критического импорта. Падение объемов валовых МР среди стран выборки в течение 2008–2009 гг. было в диапазоне 13–40% по отношению к уровню резервов на конец II кв. 2008 г. Наибольшее падение резервов наблюдалось в I или II кварталах 2009 г. Исключением стали Венгрия и Чехия, где МР в течение кризиса только росли. Увеличение МР в странах выборки было вызвано:

1. Предоставлением МВФ официальной международной помощи Венгрии, Латвии, Румынии и Беларуси.
2. Польше была предоставлена гибкая кредитная линия МВФ, что способствовало улучшению имиджа страны на финансовых рынках во время кризиса.
3. Введением «Венской инициативы». Пролонгация долгов дочерних компаний крупных материнских банков, действующих в регионе стран СЕЕ8, позволила избежать стремительного сокращения доли заемных средств.
4. В течение кризиса ЦБ стран выборки заключали соглашения о предоставлении своп-линий с другими ЦБ. Среди стран, получивших помощь МВФ, соглашения о своп-линии были заключены между ЦБ Латвии и ЦБ Дании и Швеции, между ЦБ Венгрии и Европейским ЦБ, ЦБ Беларуси и Народным банком Китая. Также соглашения о предоставлении своп-линий были заключены между ЦБ Швеции и Эстонии, Европейским ЦБ и Польшей. Тогда как Чехия, Болгария и Литва в течение кризиса не заключали соглашения о своп-линиях [8].
5. Дополнительной поддержкой от ЕС и других международных институтов. В Белоруссии – поддержкой России.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что, поскольку сегодня Украина не имеет возможности выходить на внешние рынки заимствований, единственным источником притока внешних ВР, необходимых для финансирования дефицита ПБ, является финансовая помощь МВФ и других официальных кредиторов, финансирование которыми предусмотрено программой сотрудничества с МВФ. Среди основных преимуществ сотрудничества Украины с МВФ можно назвать низкую стоимость пользования средствами и создание положительного имиджа страны. Но основным недостатком программ МВФ считается то, что они направлены на сокращение внутреннего спроса. И хотя политика фискальной девальвации в краткосрочном периоде может дать результаты, в средне- и долгосрочном периодах она не приведет к стимулированию экономического роста. Особенно следует отметить, что снижение расходов в сферах деятельности, связанных с развитием научно-технического прогресса или развития инфраструктуры, может вызвать долгосрочные негативные последствия для страны. Для борьбы с кризисом 2008–2009 гг. азиатские страны пошли на увеличение внутреннего спроса за счет дополнительного вливания ресурсов не в банки, а в новые крупные инвестицион-

ные проекты в реальном секторе экономики. Поэтому главное, чтобы полученная помощь от международных институтов стала одним из основных источников проведения структурных реформ, а сами реформы – локомотивом повышения внутреннего спроса и поддержки экономического роста.

Для сохранения МР сегодня НБУ использует различные валютные ограничения. Но проведенный анализ также свидетельствует, что для сохранения МР необходимо расширение связей с другими странами для заключения своп-соглашений. Для Украины это могут быть среднесрочные своп-линии между НБУ и ЦБ стран – импортеров украинской продукции. На данный момент НБУ заключил новое соглашение о свопе с Народным банком Китая сроком на 3 года для валют китайский юань / гривня. Это положительный шаг со стороны НБУ, что позволит уменьшить давление на валютный курс со стороны импортеров.

Положительными последствиями заключения своп-соглашения с Китаем можно назвать: экономии долларовых ресурсов, в которых идет расчет за китайский импорт; стимулирование товарооборота между двумя странами; появление дополнительного источника финансирования инвестиционных проектов; улучшение взаимосвязей между странами (политических, торговых отношений). Но в свопе используется не валюта международных расчетов, а гривня, что свидетельствует о значительных инфляционных и девальвационных рисках со стороны Китая. Поэтому можно сделать вывод, что на данный момент речь идет об одностороннем предоставлении использования юаневых ресурсов. Использование гривневых средств в Китае возможно только экспортерами украинских товаров. Но, по данным ПБ, в 2014 г. экспортировано товаров в Китай в два раза меньше, чем импортировано (экспорт – \$2,7 млрд, импорт – \$5,4 млрд). И если доля Китая в общем товарообороте Украины составляет 6,9% (на первом месте по объему товарооборота остается Российская Федерация (19,3%)), то доля Украины в товарообороте Китая – только 0,27%. Поэтому можно сделать вывод, что заключенное соглашение – это лишь форма финансовой поддержки Китаем Украины в сложных экономических условиях.

Среди внутренних источников ВР можно рассматривать валюту и депозиты небанковского сектора экономики, составляющие, по данным международной инвестиционной позиции, на 01.04.2015 г. \$92,2 млрд. Это мощный неиспользованный ресурс для экономики страны, привлечение которого могло бы стать движущей силой экономического роста Украины. Однако это осложняется недоверием к правительству и банковской системе, значительными девальвационными и инфляционными рисками.

ВЫВОДЫ

Украина как открытая экономика «сырьевого» типа характеризуется высокой степенью перенесения изменений обменного курса на внутренние цены. В кризис развертывание инфляционно-девальвационной спирали

провоцирует недоверие населения и субъектов реального сектора экономики к национальной валюте, банковскому сектору, политике правительства и НБУ, усиливает дисбалансы на внутреннем валютном рынке и, соответственно, приводит к сокращению МР вследствие интервенций ЦБ. По состоянию на 01.04.2015 г. МР Украины являются недостаточными по всем рассмотренным критериям, кроме критерия покрытия денежной массы, что вызвано не столько ростом МР, сколько сокращением денежной массы в долларовом эквиваленте. Поэтому, прежде всего, для притока внешних валютных ресурсов в страну и привлечения внутренних необходимо вернуть доверие населения к действиям правительства и НБУ. Это можно сделать за счет эффективного использования полученных от международных кредиторов средств, успешного проведения реформ и борьбы с коррупцией. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Aizenman, J.** Research on the Demand for International Reserves: Developments in Academia, the Contribution of IMF Researchers, and Influence on IMF Surveillance / J. Aizenman, H. Genberg // IMF IEO Background Paper. – 12/01 – Washington: International Monetary Fund, 2012.
2. **Antal, J.** Foreign reserve strategies for emerging Economies – before and after the crisis / J. Antal, A. Gereben // MNB Bulletin, 2011. – p. 19.
3. Assessing Reserve Adequacy / Approved by R. Moghadam, J. D. Ostry, R. Sheehy // IMF, February 14, 2011. – 49 p.
4. **Jeanne O.** The Optimal Level of International Reserves for Emerging Market Countries: Formulas and Applications / O. Jeanne, R. Rancière // IMF Working Paper. – 06/229. – Washington: International Monetary Fund, 2006. – p. 35.
5. Методологічний коментар до Статистичного бюлетеня / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51441>
6. **Aizenman, J.** International reserves and swaplines: substitutes or complements? / J. Aizenman, Y. Jinjarak, D. Park //

National Bureau of Economic Research. – Working Paper 15804, March, 2010. – 31 p.

7. Ukraine: Request for extended arrangement under the extended fund facility and cancellation of stand-by arrangement – Staff Report / IMF Country Report No. 15/69 // International Monetary Fund Washington, D.C., March 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf>

8. **Allen W. A.** Central bank co-operation and international liquidity in the financial crisis of 2008-9 / W. A. Allen, R. Moessner // BIS Working Papers. – No 310, Bank for International Settlements, Basel, Switzerland, May 2010. – p. 89.

REFERENCES

- Aizenman, J., and Genberg, H. "Research on the Demand for International Reserves: Developments in Academia, the Contribution of IMF Researchers, and Influence on IMF Surveillance". *IMF IEO Background Paper*, no. 12/01 (2012).
- Antal, J., and Gereben, A. "Foreign reserve strategies for emerging Economies – before and after the crisis". *MNB Bulletin* (2011): 19.
- Aizenman, J., Jinjarak, Y., and Park, D. "International reserves and swaplines: substitutes or complements?". *National Bureau of Economic Research. Working Paper*, no. 15804 (2010).
- Allen, W. A., and Moessner, R. "Central bank co-operation and international liquidity in the financial crisis of 2008-9". *BIS Working Papers*, no. 310 (2010): 89-.
- Jeanne, O., and Ranciere, R. "The Optimal Level of International Reserves for Emerging Market Countries: Formulas and Applications". *IMF Working Paper*, no. 06/229 (2006): 35-.
- Moghadam, R., Ostry, J. D., and Sheehy, R. "Assessing Reserve Adequacy". *IMF* (2011): 49.
- "Metodologichniy komentar do Statystychnoho biuletenu" [Methodological notes to the Statistical Bulletin]. Nationalnyi bank Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51441>
- "Ukraine: Request for extended arrangement under the extended fund facility and cancellation of stand-by arrangement – Staff Report". <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr1569.pdf>

ОЦІНЮВАННЯ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ІНТЕНСИВНІСТЮ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИБУТКОВІСТЮ ОКРЕМИХ БАНКІВ

© 2015 ДІДЕНКО О. М.

УДК 336.71

Діденко О. М. Оцінювання зв'язку між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю окремих банків

У роботі здійснено оцінювання зв'язку між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю окремих банків. До вибірки включено 110 банків із 6 країн (Україна, Польща, Казахстан, Грузія, Естонія, Білорусь), що дозволило врахувати як відмінності в регулюванні банківських систем між країнами, так і специфічні особливості функціонування окремих банків. Дослідження здійснено на часовому проміжку 2001 – 2013 рр. При здійсненні оцінки як результативну ознаку було обрано рентабельність активів банку, для розрахунку якої використовується прибуток після оподаткування. Даний показник дозволяє не лише виявити наявність позитивного фінансового результату функціонування, але й з'ясувати його рівень стосовно масштабів банківської системи, що відображає ступінь задоволення інтересів власників банків. При цьому для оцінювання використовується прибуток після оподаткування, який дозволяє відобразити чистий економічний ефект діяльності банку. Відповідно, параметром, що відображає рівень регулювання, виступає інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності, розрахований у розрізі країн, банки з яких включені до вибірки. На підставі здійснених розрахунків автор дійшов висновку, що інтенсивність регулювання банківської діяльності має суттєвий зв'язок з динамікою прибутковості банків. При цьому варто звернути увагу на той факт, що для окремих банків існують позитивні наслідки інтенсивного регулювання діяльності банків, які проявляються у збереженні ними стабільного прибутку в кризових умовах. Подальші дослідження автора будуть присвячені оцінці впливу інтенсивності та напрямків регулювання банківської діяльності на стабільність банківської системи України та інших країн світу.

Ключові слова: регулювання банківської діяльності, прибутковість, рентабельність активів, інфляція, корупція.

Табл.: 4. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 9.

Діденко Оксана Миколаївна – кандидат економічних наук, директор Харківської обласної дирекції ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» (вул. Новгородська, 11, Харків, 61166, Україна)

E-mail: oksana.didenko@aval.ua

УДК 336.71

Діденко О. Н. Оценка связи между интенсивностью регулирования банковской деятельности и прибыльностью отдельных банков

В работе осуществлена оценка взаимосвязи между интенсивностью регулирования банковской деятельности и прибыльностью отдельных банков. В выборку включены 110 банков из 6 стран (Украина, Польша, Казахстан, Грузия, Эстония, Беларусь), что позволило учесть как различия в регулировании банковских систем между странами, так и специфические особенности функционирования отдельных банков. Исследование осуществлено во временном промежутке 2001 – 2013 гг. При проведении оценки в качестве результативного признака была избрана рентабельность активов банка, для расчета которой используется прибыль после налогообложения. Данный показатель позволяет не только выявить наличие положительного финансового результата функционирования, но и выяснить его уровень относительно масштабов банковской системы, отражает степень удовлетворения интересов собственников банков. При этом для оценки используется прибыль после налогообложения, что позволяет отразить чистый экономический эффект деятельности банка. Соответственно, параметром, отражающим уровень регулирования, выступает интегральный индикатор интенсивности регулирования банковской деятельности, рассчитанный в разрезе стран, банки из которых включены в выборку. На основании проведенных расчетов автор пришел к выводу, что интенсивность регулирования банковской деятельности имеет существенную связь с динамикой доходности банков. При этом следует обратить внимание на тот факт, что для отдельных банков существуют положительные последствия интенсивного регулирования деятельности банков, которые проявляются в сохранении ими стабильной прибыли в кризисных условиях. Дальнейшие исследования автора будут посвящены оценке влияния интенсивности и направлений регулирования банковской деятельности на стабильность банковской системы Украины и других стран мира.

Ключевые слова: регулирование банковской деятельности, прибыльность, рентабельность активов, инфляция, коррупция.

Табл.: 4. **Формул.:** 4. **Библ.:** 9.

Діденко Оксана Миколаївна – кандидат економічних наук, директор Харьковской областной дирекции ПАО «Райффайзен Банк Аваль» (вул. Новгородская, 11, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: oksana.didenko@aval.ua

UDC 336.71

Didenko O. M. Evaluation of the Relationship Between the Intensity of the Banking Activities Regulation and the Profitability of Individual Banks

The article carries out an evaluation of the relationship between the intensity of regulation of banking activities and the profitability of individual banks. The survey included 110 banks from 6 countries (Ukraine, Poland, Kazakhstan, Georgia, Estonia, Belarus), allowing to take into account differences in the regulation of banking systems between countries, as well as specific features of operation for individual banks. The study was carried out in the interim of 2001–2013. In conducting the assessment, the bank's return on assets was selected as an effective characteristic, which is calculated with use of profit after taxation. This indicator allows to not only detect the presence of a positive financial result of operation, but also to examine its level as to the extent of the banking system, reflects the degree of satisfaction of interests of the bank's owners. An evaluation is based on the profit after taxation, which helps to reflect the net economic effect of the bank's activities. Accordingly, the option that reflects the level of regulation is represented by the integrated indicator of intensity of banking activities regulation, calculated in terms of the countries, the banks of which were included in the survey. On the basis of the carried out calculations, the author has come to the conclusion that intensity of banking activities regulation has an important relationship with dynamics of the profitability of banks. Regarding this, attention should be drawn to the fact that individual banks show positive impacts of intensive regulation of banking activities, maintaining their stable profit in crisis conditions. Further research by the author will be aimed at the impact of the intensity and the directions of banking regulation on stability of the banking system in Ukraine and other world countries.

Key words: regulation of banking activity, profitability, return on assets, inflation, corruption.

Табл.: 4. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 9.

Didenko Oksana M. – Candidate of Sciences (Economics), Director of the Kharkiv Regional Directorate of PJSC «Raiffeisen Bank Aval» (vul. Novgorodskaya, 11, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: oksana.didenko@aval.ua

На сучасному етапі розвитку банківництва система державного регулювання реалізує ряд функцій, які направлені на забезпечення розвитку банківського бізнесу та сприяння економічному зростанню національної економіки. Значною мірою регулювання банківської діяльності в країні передбачає встановлення певних обмежень та нормативів, які повинні обов'язково враховуватися банками в процесі реалізації їх бізнесу. Як показує світова практика, система регулювання банківської діяльності завжди спрямована, перш за все, на забезпечення захисту прав вкладників і кредиторів банків та інших суб'єктів, які потенційно можуть зазнати втрат у разі погіршення фінансового стану банку, його неплатоспроможності тощо. У цьому випадку дія регульованого механізму в державі стосується різних аспектів діяльності банків, зокрема недопущення занадто ризикових банківських операцій, встановлення несправедливої ціни на банківські послуги, порушення правового поля діяльності банків, неконтрольованого зростання обсягів діяльності банків тощо.

Така ситуація має двозначне трактування. З одного боку, добре регульована діяльність банків у країні не призводить до виникнення кризових явищ, суттєвих дисбалансів на фінансових ринках, внаслідок чого зацікавлені учасники щодо банків не мають сумнівів у нормальності їх функціонуванні, а відтак впевнені у постійному економічному зростанні, добробуті та стабільності. По-друге, занадто регульована банківська діяльність, забезпечуючи інтереси всіх суб'єктів відносин з банками, окрім останніх, ставить під сумнів доцільність ведення банківського бізнесу в країні через суттєві його обмеження та перепони для успішної реалізації. Внаслідок цього власники банків згортатимуть свій бізнес, оскільки не бачитимуть перспектив для отримання належного рівня прибутків у занадто жорстких умовах ведення банківської діяльності. У цьому аспекті важливого значення набуває поняття інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні, оскільки занадто високий її рівень стримує розвиток підприємництва в банківській сфері, що створює загрози для ефективної реалізації функцій банків у фінансовій системі країни. У кінцевому результаті суттєві обмеження діяльності банків створюють загрози для економічного зростання країни.

Слід відзначити, що, зважаючи на актуальність та важливість дослідження питання інтенсивності регулювання банківської діяльності у країнах світу, зокрема й в Україні, особливого значення набуває необхідність оцінювання її рівня. На жаль, наразі відсутня достатня кількість напрацювань у цьому напрямку, а тому немає єдиного підходу до оцінювання інтенсивності регулювання банківської діяльності. Хоча варто відзначити ряд праць зарубіжних науковців у заданому напрямку, серед яких варто виокремити спільні дослідження Д. Барта, Ж. Капріо та Р. Левіна [1, 2], Й. Фанг, І. Хасан та К. Мартон [3], С. Нейшера і М. Кенділ [4, 5], М. Резенде і Д. Ву [6], а також Ф. Бугені [7, 8]. Щодо вітчизняної практики, то, на жаль, напрацювання в напрямку оцінювання рівня інтенсивності регулювання діяльності банків практично відсутні, хоча це питання на сьогодні активно обговорюється на різних рівнях. Враховуючи відзначене, по-

дальшого дослідження вимагають питання, присвячені виявленню зв'язку між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю окремих банків, а також банківської системи в цілому.

Мета статті полягає у виявленні закономірностей між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю окремих банків.

Дослідження оцінювання зв'язку між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю банків пропонується здійснювати на прикладі банків з шести країн (Україна, Польща, Казахстан, Грузія, Естонія, Білорусь), що дозволяє врахувати як відмінності в регулюванні банківських систем між країнами, так і специфічні особливості функціонування окремих банків. Усього до вибірки включено 110 банків, результати діяльності яких оцінюються на часовому проміжку 2001–2013 рр.

На даному рівні дослідження результативною ознакою виступає рентабельність активів банку, для розрахунку якої використовується прибуток після оподаткування. Даний показник дозволяє не лише виявити наявність позитивного фінансового результату функціонування, але й з'ясувати його рівень стосовно масштабів банківської системи, що відображає ступінь задоволення інтересів власників банків. При цьому для оцінювання використовується прибуток після оподаткування, який дозволяє відобразити чистий економічний ефект діяльності банку. Джерелом статистичної інформації даного показника виступає база даних Світового банку [9]. Відповідно, параметром, що відображає рівень регулювання, виступає інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності, розрахований у розрізі країн, банки з яких включені до вибірки.

Передбачається, що на рівень рентабельності активів впливають такі фактори:

- ✦ *розмір банку* – даний критерій характеризує здатність банку використовувати ефект масштабу для нарощення прибутку, а також його можливості щодо маніпулювання ціновою політикою;
- ✦ *форма власності* – ілюструє стратегічні інтереси власників банку, оскільки для державних банків максимізація прибутку є менш пріоритетною метою, ніж для комерційних структур;
- ✦ *контроль корупції* – у даному контексті показник використовується як індикатор можливостей банків країни занижувати суми прибутку з метою мінімізації податкових зобов'язань, водночас підвищення ефективності контролю корупції зумовлює скорочення випадків невиконання регулятивних обмежень;
- ✦ *рівень інфляції* – показник, що характеризує особливості функціонування економіки країни, також є відображенням фази макроекономічного розвитку, що в цілому обумовлює результативність діяльності комерційних структур.

Додаткову інформацію про контрольні змінні, що використовуються для оцінювання, представлено в табл. 1.

Характеристика контрольних змінних, що використовуються для визначення впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на прибутковість банків

Назва показника	Характеристика та методика розрахунку	Джерело статистичної інформації
Розмір банку	Відношення активів банку до активів банківської системи країни	Статистичні бази Bankscore, The Helgi Library
Державні банки	Фіктивна змінна, яка набуває значення 1, якщо банк знаходиться в державній власності, та 0 – в іншому випадку	Статистична база Bankscore
Іноземні банки	Фіктивна змінна, яка набуває значення 1, якщо банк знаходиться в іноземній власності, та 0 – в іншому випадку	Статистична база Bankscore
Контроль корупції	Інтегральний індекс, який відображає ефективність державної влади з точки зору запобігання та боротьби з корупцією	Дані Світового банку
Рівень інфляції	Річний темп зростання індексу споживчих цін	Дані Світового банку

Враховуючи вищевикладене, підхід до оцінювання впливу регулювання банківської діяльності на рентабельність банків можна формалізувати у вигляді багатфакторної регресійної залежності (1):

$$ROA = \beta Regulation + \gamma_t X_t + \varepsilon, \quad (1)$$

де ROA – рентабельність активів банку;

$Regulation$ – інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності;

β – коефіцієнт, що показує відсоткову зміну рентабельності активів банку при зміні інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності на 1 пункт;

X_t – набір контрольних змінних, що дозволяють врахувати додаткову інформацію про функціонування банківської системи та макроекономічний розвиток країни;

γ_t – коефіцієнт, що показує відсоткову зміну рентабельності активів банку при зміні i -ї контрольної змінної на одиницю;

ε – рівень дисперсії рентабельності активів банку, не обумовлений динамікою факторних змінних.

При цьому розрахунок інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності проводився таким чином (2):

$$Regulation = \sum_{i=1}^{11} RI_{normi}, \quad (2)$$

де RI_{normi} – нормалізовані значення показників регулювання банківської діяльності (ставка обов'язкового резервування, волатильність ставки рефінансування, впровадження принципів Базеля з питань банківського нагляду, наявність фонду гарантування вкладів клієнтів банків, обов'язковість участі банків у фонді гарантування вкладів клієнтів, обмеження процентних ставок по кредитах / депозитах, реальна процентна ставка, відношення кількості працівників у центральному банку до кількості банків та їх філій, показник дотримання правових норм, показник фінансової свободи).

Для того, щоб інтенсивність регулювання за кожним з обраних показників вимірювалася однаково за шкалою від 0 до 1, було проведено нормалізацію показників мінімаксим методом за такими формулами:

$$\frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (3)$$

$$\frac{X_{\max} - X_i}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (4)$$

де X_i – значення показника регулювання в i -му році відповідної країни;

X_{\min} – мінімальне значення показника регулювання за весь період дослідження в цілому серед аналізованих країн;

X_{\max} – максимальне значення показника регулювання за весь період дослідження в цілому серед аналізованих країн.

Враховуючи різнонаправлений вплив окремих показників на інтенсивність регулювання банківської діяльності, нормалізацію було проведено окремо для параметрів-стимуляторів (вище значення яких свідчить про більш високий рівень регульованості банківської системи) – формула (3) та параметрів-дестимуляторів (нижче значення яких свідчить про більш високий рівень регульованості банківської системи) – формула (4). Таким чином, максимальне значення інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності може становити 11 при найвищому рівні регульованості банківської системи в окремій країні по вибірці.

Наступним етапом дослідження виступає оцінювання за допомогою методу найменших квадратів, що дозволило отримати такі результати (табл. 2).

Відмітимо, що серед виявлених закономірностей статистично значимою є лише залежність рівня рентабельності активів від форми власності – так, державні банки характеризуються суттєво нижчим рівнем рентабельності, ніж комерційні структури. Оцінюючи параметри адекватності побудованої залежності, відмітимо, що, незважаючи на статистичну значимість моделі за критерієм Фішера, скоригований коефіцієнт детермінації відображає її нерелевантність умовам даного дослідження. Проведення тестування на гетероскедастичність довело неефективність застосування методу найменших квадратів та необхідність проведення подаль-

шого дослідження з метою формування обґрунтованих висновків.

Таким чином, наступним етапом стало застосування узагальненого методу найменших квадратів, що дало змогу отримати такі результати (табл. 3). Відмітимо, що відповідно до значень критерію Вальда побудована модель є адекватною, що дозволяє переходити до інтерпретації виявлених зв'язків.

Отже, у результаті розрахунків було виявлено, що, як і на рівні банківської системи, зростання інтенсивності регулювання банківської діяльності призводить до скорочення прибутковості банку – зростання інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності на один пункт у середньому детермінує зниження рентабельності активів банку на 0,131 %, що відповідає результатам, отриманим раніше для розрахунків, що передбачали оцінювання банківської системи в цілому.

Водночас досить цікаві результати було отримано при оцінюванні взаємозв'язку коливань рентабельності банків з динамікою інших параметрів. Передусім відмітимо, що, незважаючи на низьку статистичну значимість зв'язку, розмір банку має позитивний ефект для формування рентабельності його діяльності, забезпечуючи отримання додаткового прибутку.

Привертають увагу закономірності, виявлені при співставленні ефективності банків та форми його власності. Зокрема, на протигагу результатам, отриманим на основі методу найменших квадратів, дані розрахунки свідчать, що банки, які належать до державної власності, мають значно вищий рівень рентабельності активів по відношенню до приватних структур. Даний зв'язок може пояснюватися тим, що державні банки не зацікавлені у пошуку шляхів мінімізації сплати податків з отриманого прибутку, а тому характеризуються нижчою схильністю до використання легальних чи протизаконних методів зниження прибутку порівняно з комерційними банками.

При цьому варто відмітити той факт, що банки з іноземним капіталом за статистикою є більш прибутковими, ніж національні банки – рівень рентабельності їх активів у середньому вищий на 0,338 %. Даний факт може бути результатом ряду причин. По-перше, метою інвестування іноземного капіталу виступає отримання прибутку, тому можна припустити, що стратегія управління банками з іноземним капіталом більшою мірою орієнтована на максимізацію їх рентабельності; по-друге, цілком закономірно, що якість внутрішнього менеджменту іноземних банків буде вищою порівняно з внутрішніми, оскільки формування транснаціональних корпорацій передбачає наявність досвіду ефективної діяльності.

Таблиця 2

Результати оцінювання впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на рентабельність активів банків, отримані шляхом застосування методу найменших квадратів

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка
Інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності	0,029 (0,130)	0,221
Розмір банку	-1,250 (-1,090)	1,150
Державні банки	-7,220*** (4,970)	1,453
Іноземні банки	0,373 (0,840)	0,445
Контроль корупції	0,301 (0,740)	0,411
Рівень інфляції	-0,016 (-0,920)	0,017
Константа	0,554 (0,490)	1,135
Число спостережень	1045	
Параметри адекватності моделі		
Скоригований R ²	0,021	
F _{факт.}	4,660	
F _{крит.}	2,107	
Prob > F	0,000	
Перевірка гетероскедастичності (тест Бройша – Пагана)		
chi ² (6)	1406,010	
Prob > chi ²	0,000	

Примітка: в дужках представлено значення t-статистики; *** – статистична значимість на рівні 99 %.

Результати оцінювання впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на рентабельність активів банків, отримані шляхом застосування узагальненого методу найменших квадратів

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка
Інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності	-0,131** (-2,510)	0,052
Розмір банку	0,629 (1,370)	0,423
Державні банки	7,123*** (4,090)	1,741
Іноземні банки	0,338*** (4,960)	0,068
Контроль корупції	0,176** (2,360)	0,074
Рівень інфляції	-0,014*** (-4,400)	0,003
Константа	1,509*** (5,140)	0,294
Число спостережень	1045	
Параметри адекватності моделі		
Wald χ^2 _{факт.}	86,120	
Wald χ^2 _{крит.}	12,642	
Prob > χ^2	0,000	

Примітка: в дужках представлено значення z-статистики, ***, ** – статистична значимість на рівні 99% і 95% відповідно.

Аналіз впливу макроекономічного розвитку на прибутковість банків свідчить, що покращення контролю корупції позитивно відображається на зростанні рівня рентабельності активів банків, що можна інтерпретувати з позиції рівня розвитку країни та ефективності функціонування адміністративного апарату. До того ж, враховуючи контекст дослідження, відмітимо, що стабільність та послідовність загальних умов ведення економічної діяльності позитивно відображається на фінансових результатах суб'єктів господарювання.

Відмітимо також, що інфляція має незначний негативний ефект для ефективності функціонування банків, оскільки зростання її темпів призводить до скорочення рентабельності активів. Водночас слід відзначити, що період дослідження включає також кризові роки, які характеризувалися зростанням інфляційних тенденцій порівняно з фазою стабільного розвитку економіки, що, безумовно, позначилося на результатах функціонування банківських установ.

За аналогією до попередньої стадії дослідження визначимо особливості впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на прибутковість банку на різних проміжках економічного циклу, що є особливо актуальним для мікроекономічного рівня, враховуючи той факт, що наслідки кризових явищ для функціонування окремих банків залежать не лише від ефективності регулятивних заходів, а й від стратегії діяльності банку та можуть по-різному відображатися на ефективності їх функціонування. Результати розрахунків зв'язку рентабельності банків з рівнем їх регульованості в розрізі окремих часових періодів представлено в *табл. 4*.

Наведені в табл. 4 результати свідчать, що у період 2001–2006 рр. спостерігається негативний вплив зростання інтенсивності регулювання банківських установ на динаміку рівня їх рентабельності, у той час як у 2007–2013 рр. наявний протилежний ефект – так, зростання інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності на 1 пункт призводило до скорочення рентабельності активів банків у середньому на 0,114% у період стабільності та підвищення показника у кризовому періоді в середньому на 0,197% відповідно. Очевидно, що виявлені закономірності в першу чергу зумовлені відмінностями рівня регульованості банківської діяльності у досліджуваних країнах, тому можна зробити висновок, що в період стабільного функціонування національної економіки інтенсивне регулювання банківської діяльності призводить до скорочення потенціалу прибутковості банків, у той час як у кризових умовах банки, що функціонують у країнах з більш жорсткою системою регулювання, можуть зберегти стабільний рівень прибутковості їх діяльності.

Водночас, порівнюючи значення інших параметрів, відмітимо, що для великих банків є характерним використання можливостей щодо формування додаткових прибутків у звичайних умовах економічного розвитку, однак втрати фінансових результатів їх діяльності внаслідок перебігу кризових явищ є більш значимими, порівняно з малими та середніми банками. Що стосується впливу форми власності на прибутковість банків, відзначимо, що державні банки зберігають вищий рівень рентабельності активів протягом всього періоду дослідження, однак у кризовому періоді також спостерігаються втрати прибутку.

Результати оцінювання впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на рентабельність активів банків, отримані шляхом застосування узагальненого методу найменших квадратів на різних часових проміжках

Факторна змінна	Період дослідження			
	2001 – 2006 рр.		2007 – 2013 рр.	
	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Коефіцієнт	Стандартна похибка
Інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності	-0,114* (-1,890)	0,060	0,197** (2,240)	0,088
Розмір банку	0,632*** (4,830)	0,131	-2,142* (-1,950)	1,097
Державні банки	7,556*** (47,760)	0,158	4,019* (1,850)	2,177
Іноземні банки	-0,054 (-0,780)	0,068	0,338*** (4,040)	0,084
Контроль корупції	-0,175** (-1,980)	0,088	0,126 (1,010)	0,125
Рівень інфляції	-0,002 (-0,400)	0,005	-0,022*** (-4,220)	0,005
Константа	1,956*** (5,810)	0,337	-0,298 (-0,610)	0,491
Число спостережень	368	676		
Параметри адекватності моделі				
Wald $\chi^2_{\text{факт.}}$	2829,540	75,010		
Wald $\chi^2_{\text{крит.}}$	12,742	12,672		
Prob > χ^2	0,000	0,000		

Примітка: в дужках представлено значення z-статистики; ***, **, * – статистична значимість на рівні 99%, 95% і 90% відповідно.

Варто звернути увагу також на той факт, що контроль корупції є фактором, що стримує зростання рентабельності активів банку в період стабільності, однак, незважаючи на низьку статистичну значимість результатів, отриманих для 2007–2013 рр., можна відмітити наявність певної позитивної дії фактора для підтримання прибутковості банків у кризові роки. Разом з цим рівень інфляції, як характеристика розвитку країни, не має суттєвого значення з точки зору її впливу на динаміку фінансових результатів банку в період 2001–2006 рр., тоді як за умов нестабільності, що цілком закономірно, є однією з причин втрат прибутків банківських установ.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження дозволило з'ясувати, що інтенсивність регулювання банківської діяльності має суттєвий зв'язок з динамікою прибутковості банків. При цьому варто звернути увагу на той факт, що для окремих банків існують позитивні наслідки інтенсивного регулювання діяльності банків, які проявляються у збереженні ними стабільного прибутку в кризових умовах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Barth J. R.** Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011 / J. R. Barth, G. Caprio, R. Levine / J. R. Barth // *Journal of Financial Economic Policy*, Emerald Group Publishing. – 2013. – Vol. 5 (2). – P. 111 – 219.

2. **Barth J. R.** Bank Regulation and Supervision: What Works Best? / J. R. Barth, G. Caprio, R. Levine // *Journal of Financial Intermediation*. – 2014. – № 13. – P. 205 – 248.

3. **Fang Y.** Bank efficiency in transition economies: recent evidence from South-Eastern Europe / Y. Fang, I. Hasan, K. Marton // *Bank of Finland Research Discussion Papers*. – 2011. – № 5. – 43 p.

4. **Naceur S. M.** The Impact of Capital Requirements on Banks' Cost of Intermediation and Performance: The Case of Egypt / S. M. Naceur, M. Kandil // *Journal of Economics and Business*. – 2009. – Vol. 61, Issue 1. – P. 70 – 89.

5. **Naceur S. B.** Basel Capital Requirements and Credit Crunch in the MENA Region / S. B. Naceur, M. Kandil // *IMF Working Paper*. – 2013. – Vol. 13 (160). – 39 p.

6. **Rezende M.** The Effects of Supervision on Bank Performance: Evidence from Discontinuous Examination Frequencies / M. Rezende, J. Wu [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=2135017>

7. **Bouheni F. B.** The Effects of Regulation and Supervision on European Banking Profitability and Risk: A Panel Data Investigation / F. B. Bouheni, H. Ameur atal // *The Journal of Applied Business Research*. – 2014. – № 6. – Vol. 30. – P. 1655–1670.

8. **Bouheni F. B.** The effects of supervision on banking performance: European evidence / F. B. Bouheni [Electronic resource]. – Mode of access : www.virtusinterpress.org/Faten_Ben_Bouheni_paper.pdf

9. *Global Financial Development* / The World Bank [Electronic resource]. – Mode of access : http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=global-financial-development#s_a

REFERENCES

Barth, J. R., Caprio, G., and Levine, R. "Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011". *Journal of Financial Economic Policy*, vol. 5 (2) (2013): 111-219.

Barth, J. R., Caprio, G., and Levine, R. "Bank Regulation and Supervision: What Works Best?". *Journal of Financial Intermediation*, no. 13 (2014): 205-248.

Bouheni, F. B., and Ameer atal, H. "The Effects of Regulation and Supervision on European Banking Profitability and Risk: A Panel Data Investigation". *The Journal of Applied Business Research*, vol. 30, no. 6 (2014): 1655-1670.

Bouheni, F. B. "The effects of supervision on banking performance: European evidence". www.virtusinterpress.org/Faten_Ben_Bouheni_paper.pdf

Fang, Y., Hasan, I., and Marton, K. "Bank efficiency in transition economies: recent evidence from South-Eastern Europe". *Bank of Finland Research Discussion Papers*, no. 5 (2011): 43-.

"Global Financial Development" The World Bank. http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=global-financial-development#s_a

Naceur, S. B., and Kandil, M. "Basel Capital Requirements and Credit Crunch in the MENA Region". *IMF Working Paper*, vol. 13 (160) (2013): 39.

Naceur, S. M., and Kandil, M. "The Impact of Capital Requirements on Banks' Cost of Intermediation and Performance: The Case of Egypt". *Journal of Economics and Business*, vol. 61, no. 1 (2009): 70-89.

Rezende, M., and Wu, J. "The Effects of Supervision on Bank Performance: Evidence from Discontinuous Examination Frequencies". <http://ssrn.com/abstract=2135017>

UDC 332.132.12:336.71

A STUDY ON FEATURES OF COMPETITIVE CONDITIONS OF REGIONAL BANK

© 2015 ZAVADSKA D. V., PELIVAN D. A.

UDC 332.132.12:336.71

Zavadska D. V., Pelivan D. A. A Study on Features of Competitive Conditions of Regional Bank

The article is aimed to study the conditions of competitive environment of the regional market of the banking services, whose status affects the possibilities for determining strategic alternatives as to coverage of the market share by the niche banks. As result of the study, the competitive positions of banks by the sectors of market of the banking services in Odessa region has been determined. The choice of strategy while entering new markets, making use of the analysis according to the integrated approach to positioning, has been substantiated. The method of SWOT-analysis was used, and, as result, four alternatives for the development of Mykolaiv region have been formulated, taking into account the inherent strengths and weaknesses, prospects and threats. It has been proved that when entering a new regional market, priority areas of the product range of bank should be formed, thus the information obtained by conducting a SWOT-analysis provides an important analytical tool for choosing the optimal strategy and making effective managerial decisions regarding the successful development of bank. Prospect of further research on the chosen topic is to deepen the study of the theoretical-methodological provisions regarding the implementation of practical aspects of operation and development of bank in the context of regional economic disparities.

Key words: bank, region, development strategy, competitive environment, positioning, integrated approach.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 15.

Zavadska Diana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: zavadska.diana@ukr.net

Pelivan Darya A. – Graduate Student, Department of Banking, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: darya_pelivan@mail.ru

УДК 332.132.12:336.71

Завадська Д. В., Пеліван Д. А. Дослідження особливостей конкурентних умов функціонування регіонального банку

Метою статті є дослідження умов конкурентного середовища на банківському регіональному ринку, стан якого позначається на можливості визначення стратегічних альтернатив щодо охоплення частки ринку банками-нішерами. У результаті дослідження було визначено конкурентні позиції банків за секторами ринків банківських послуг Одеського регіону. Обґрунтовано вибір стратегії виходу на нові ринки із застосуванням аналізу згідно з комплексним підходом до позиціонування. Використано методу SWOT-аналізу, результатом якого стало формулювання чотирьох альтернатив розвитку Миколаївського регіону з урахуванням сильних і слабких сторін, можливостей і загроз, що йому притаманні. Доведено, що, виходячи на новий регіональний ринок, необхідно формувати пріоритетні напрямки розвитку продуктового спектра банку, а отримана в ході SWOT-аналізу інформація виступає важливим аналітичним інструментом для вибору оптимальної стратегії та прийняття ефективних управлінських рішень щодо успішного розвитку банку. Перспективою подальших досліджень з обраної теми є поглиблення досліджень теоретико-методичних положень щодо реалізації практичних аспектів функціонування та розвитку банку в умовах регіональних економічних диспропорцій.

Ключові слова: банк, регіон, стратегія розвитку, конкурентне середовище, позиціонування, комплексний підхід.

Табл.: 6. **Бібл.:** 15.

Завадська Діана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: zavadska.diana@ukr.net

Пеліван Дар'я Андріївна – магістрант, кафедра банківської справи, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: darya_pelivan@mail.ru

УДК 332.132.12:336.71

Завадская Д. В., Пеливан Д. А. Исследование особенностей конкурентных условий функционирования регионального банка

Целью статьи является исследование условий конкурентной среды на банковском региональном рынке, состояние которого отражается на возможности определения стратегических альтернатив относительно охвата доли рынка банками-нишерами. По результатам проведенного исследования были определены конкурентные позиции банков в соответствии с секторами рынков банковских услуг Одесского региона. Обоснован выбор стратегии выхода на новые рынки с применением анализа согласно комплексному подходу к позиционированию. Использована методика SWOT-анализа, результатом применения которой стала формулировка четырех альтернатив развития Николаевского региона с учетом сильных и слабых сторон, возможностей и угроз, присущих ему. Доказано, что, выходя на новый региональный рынок, необходимо формировать приоритетные направления развития продуктового спектра банка, а полученная в ходе SWOT-анализа информация выступает важным аналитическим инструментом для выбора оптимальной стратегии и принятия эффективных управленческих решений относительно успешного развития банка. Перспективой последующих исследований согласно избранной теме является углубление исследований теоретико-методических положений относительно реализации практических аспектов функционирования и развития банка в условиях региональных экономических диспропорций.

Ключевые слова: банк, регион, стратегия развития, конкурентная среда, позиционирование, комплексный подход.

Табл.: 6. **Библ.:** 15.

Завадская Диана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры банковского дела, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: zavadska.diana@ukr.net

Пеливан Дарья Андреевна – магістрант, кафедра банковского дела, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: darya_pelivan@mail.ru

REFERENCES

Barth, J. R., Caprio, G., and Levine, R. "Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011". *Journal of Financial Economic Policy*, vol. 5 (2) (2013): 111-219.

Barth, J. R., Caprio, G., and Levine, R. "Bank Regulation and Supervision: What Works Best?". *Journal of Financial Intermediation*, no. 13 (2014): 205-248.

Bouheni, F. B., and Ameer, H. "The Effects of Regulation and Supervision on European Banking Profitability and Risk: A Panel Data Investigation". *The Journal of Applied Business Research*, vol. 30, no. 6 (2014): 1655-1670.

Bouheni, F. B. "The effects of supervision on banking performance: European evidence". www.virtusinterpress.org/Faten_Ben_Bouheni_paper.pdf

Fang, Y., Hasan, I., and Marton, K. "Bank efficiency in transition economies: recent evidence from South-Eastern Europe". *Bank of Finland Research Discussion Papers*, no. 5 (2011): 43-.

"Global Financial Development" The World Bank. http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=global-financial-development#s_a

Naceur, S. B., and Kandil, M. "Basel Capital Requirements and Credit Crunch in the MENA Region". *IMF Working Paper*, vol. 13 (160) (2013): 39.

Naceur, S. M., and Kandil, M. "The Impact of Capital Requirements on Banks' Cost of Intermediation and Performance: The Case of Egypt". *Journal of Economics and Business*, vol. 61, no. 1 (2009): 70-89.

Rezende, M., and Wu, J. "The Effects of Supervision on Bank Performance: Evidence from Discontinuous Examination Frequencies". <http://ssrn.com/abstract=2135017>

UDC 332.132.12:336.71

A STUDY ON FEATURES OF COMPETITIVE CONDITIONS OF REGIONAL BANK

© 2015 ZAVADSKA D. V., PELIVAN D. A.

UDC 332.132.12:336.71

Zavadska D. V., Pelivan D. A. A Study on Features of Competitive Conditions of Regional Bank

The article is aimed to study the conditions of competitive environment of the regional market of the banking services, whose status affects the possibilities for determining strategic alternatives as to coverage of the market share by the niche banks. As result of the study, the competitive positions of banks by the sectors of market of the banking services in Odessa region has been determined. The choice of strategy while entering new markets, making use of the analysis according to the integrated approach to positioning, has been substantiated. The method of SWOT-analysis was used, and, as result, four alternatives for the development of Mykolaiv region have been formulated, taking into account the inherent strengths and weaknesses, prospects and threats. It has been proved that when entering a new regional market, priority areas of the product range of bank should be formed, thus the information obtained by conducting a SWOT-analysis provides an important analytical tool for choosing the optimal strategy and making effective managerial decisions regarding the successful development of bank. Prospect of further research on the chosen topic is to deepen the study of the theoretical-methodological provisions regarding the implementation of practical aspects of operation and development of bank in the context of regional economic disparities.

Key words: bank, region, development strategy, competitive environment, positioning, integrated approach.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 15.

Zavadska Diana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: zavadska.diana@ukr.net

Pelivan Darya A. – Graduate Student, Department of Banking, Odessa National Economic University (vul. Preobrazhenska, 8, Odessa, 65082, Ukraine)

E-mail: darya_pelivan@mail.ru

УДК 332.132.12:336.71

Завадська Д. В., Пеліван Д. А. Дослідження особливостей конкурентних умов функціонування регіонального банку

Метою статті є дослідження умов конкурентного середовища на банківському регіональному ринку, стан якого позначається на можливості визначення стратегічних альтернатив щодо охоплення частки ринку банками-нішерами. У результаті дослідження було визначено конкурентні позиції банків за секторами ринків банківських послуг Одеського регіону. Обґрунтовано вибір стратегії виходу на нові ринки із застосуванням аналізу згідно з комплексним підходом до позиціонування. Використано методу SWOT-аналізу, результатом якого стало формулювання чотирьох альтернатив розвитку Миколаївського регіону з урахуванням сильних і слабких сторін, можливостей і загроз, що йому притаманні. Доведено, що, виходячи на новий регіональний ринок, необхідно формувати пріоритетні напрямки розвитку продуктового спектра банку, а отримана в ході SWOT-аналізу інформація виступає важливим аналітичним інструментом для вибору оптимальної стратегії та прийняття ефективних управлінських рішень щодо успішного розвитку банку. Перспективою подальших досліджень з обраної теми є поглиблення досліджень теоретико-методичних положень щодо реалізації практичних аспектів функціонування та розвитку банку в умовах регіональних економічних диспропорцій.

Ключові слова: банк, регіон, стратегія розвитку, конкурентне середовище, позиціонування, комплексний підхід.

Табл.: 6. **Бібл.:** 15.

Завадська Діана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: zavadska.diana@ukr.net

Пеліван Дар'я Андріївна – магістрант, кафедра банківської справи, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: darya_pelivan@mail.ru

УДК 332.132.12:336.71

Завадская Д. В., Пеливан Д. А. Исследование особенностей конкурентных условий функционирования регионального банка

Целью статьи является исследование условий конкурентной среды на банковском региональном рынке, состояние которого отражается на возможности определения стратегических альтернатив относительно охвата доли рынка банками-нишерами. По результатам проведенного исследования были определены конкурентные позиции банков в соответствии с секторами рынков банковских услуг Одесского региона. Обоснован выбор стратегии выхода на новые рынки с применением анализа согласно комплексному подходу к позиционированию. Использована методика SWOT-анализа, результатом применения которой стала формулировка четырех альтернатив развития Николаевского региона с учетом сильных и слабых сторон, возможностей и угроз, присущих ему. Доказано, что, выходя на новый региональный рынок, необходимо формировать приоритетные направления развития продуктового спектра банка, а полученная в ходе SWOT-анализа информация выступает важным аналитическим инструментом для выбора оптимальной стратегии и принятия эффективных управленческих решений относительно успешного развития банка. Перспективой последующих исследований согласно избранной теме является углубление исследований теоретико-методических положений относительно реализации практических аспектов функционирования и развития банка в условиях региональных экономических диспропорций.

Ключевые слова: банк, регион, стратегия развития, конкурентная среда, позиционирование, комплексный подход.

Табл.: 6. **Библ.:** 15.

Завадская Диана Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры банковского дела, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: zavadska.diana@ukr.net

Пеливан Дарья Андреевна – магистрант, кафедра банковского дела, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: darya_pelivan@mail.ru

Development of competitive strategy is one of the most important aspects of the bank activity. It has to be the result of a balanced decision, based on a detailed analysis of the available information and experience. Whereas the functioning of regional banks largely depends on the socio-economic microclimate of certain region, there is a need to define the features of competitive conditions of regional bank, which determine the future direction of the research.

Issues of activities of the regional banks were addressed in a significant number of scientific works by domestic and foreign researchers, namely: S. Gerasymchuk, N. Koretskaya, L. Gulyaev, U. Kachayev, U. Rusanov [1–7] and others. Despite the wide coverage of banking issues at the regional level, in the economic literature are mostly considered indicators of analyses of the current status of regional banking systems as a whole, while the comprehensive methodologies that will determine the strategic alternatives to development of activities of the individual regional banking institutions remain disregarded.

The *purpose* of this article is to study the conditions of the competitive environment at the regional bank market, whose status affects the possibilities for determining strategic alternatives as to coverage of the market share by the banks, operating in the region.

Solving the following tasks should assist in disclosure of the purpose: creating a matrix of competitive positions of banking institutions by the market sectors; distribution of banks in Odessa region according to competitive position in the matrix; making choice of strategic alternatives regarding the banks' coverage of shares at the market of the banking services, effective in the Odessa region; analysis of the financial capacity of bank regarding the expediency of expanding activity in another region; assessment of market conjuncture of Mykolayiv region as a potential market for implementing the market coverage strategy.

In present day conditions, the strategies of banks become integrated in nature, covering all directions of the bank activity, and are calculated for a long-term period. They allow to link the current situation in the organization with long-term goals that a bank tends to achieve in the perspective and build a reasonable course of actions at the market, in view of the available resources and optimal management schemes. According to the classification by Ph. Kotler, the choice of strategy can be based on a matrix of competitive positions of banking institutions by the sectors of the markets of banking services (*Table 1*).

All the competitive strategies can be divided conventionally into four groups: market leader strategies, strategies of contender for leadership, strategies of follower, strategies of avoiding competition. Accordingly, all banks operating within Odessa region have been divided into four expanded groups: leaders; direct competitors; potential competitors; outsiders.

According to the data from *Table 1*, over the period of 2010–2014, not more than two leaders and direct competitors are present in each analyzed segment. The majority of banking institutions, with regard to their market shares, can be attributable to the group of outsiders. Examples of banks in terms of the allocated groups for the year 2014 are provided in *Table 2*.

For the banking sector of Ukraine the typical leader is Privatbank, due to dimensions and progressivity of its views, it's an example to follow for most of the domestic banks. As known, Privatbank became one of the first Ukrainian banks, which introduced Sms-banking, Internet-banking, contactless payments PayPass and more [9].

According to the calculated share for the Odessa region, Ukreximbank can be considered as the challenger, which focuses on working with corporate customers in contrast to Privatbank. In addition, to encourage private customers, Ukreximbank offers special services such as deposits in Swiss francs and precious metals, deposits of minimum (7 days) and maximum (over 10 years) maturity, transactions in checks [10].

In the group of followers can be included Oschadbank, established in the year 1991 as a successor to Sberbank of USSR in Ukraine, directing the most branched network of subordinate institutions, operating in virtually all sectors of the Ukrainian financial market, in the past year implementing active policy at both the deposit market and the plastic cards market (over the April of 2015, Oschadbank introduced the following changes to the lineup of services: promo action «Stikeez from Space» for Visa cardholders, additional services for Premium Card holders, payments for services using ATMs with deposit module, new system of remote banking for servicing pensioners, promo deposit «Pysanka», stimulating Web- and Mobile-banking via loyalty programs), but most of these programs are replicated from the services, which has been already offered by Privatbank [11].

Investbank can be considered a typical niche bank, according to geographical criterion, with all its local branches situated in the Odessa region. A niche bank as to ultimate customer was the dissolved Porto-Franco bank, whose clients were mostly sailors and their family members.

Strategy of market niche is the most effective for small banks. Depending on the rate-of-growth relations of niche bank, it is subdivided into *strategies of integration, maintaining positions, going beyond the limits of niche or leadership in a niche*. Expediency of using one of the indicated development strategies can be explained on the example of Investbank.

In the framework of the conception of bank development the following strategic objectives of the bank activity have been identified: *constant increase in bank stock aimed at increasing the volume and scope of operations, minimization of risks; enhancing the competitiveness and efficiency of the operations; maintaining a sufficient level of liquidity and solvency; increase in the bank's share in the market of banking services; growth of the volume and increase in quality of the offered services* [12].

According to data of the matrix of competitive positions (see *Table 2*), Investbank is classified as outsider (niche bank). Considering that choice of a niche bank strategy is based on comparing the rate-of-growth of market niche and of niche bank, we have conducted a comparative analysis of the rate-of-growth of the Investbank share in four basic sectors of the banking market along with volumes of the relevant sectors of Odessa region (*Table 3*).

Matrix of competitive positions of banking institutions by the sectors of the markets of banking services over the period of 2010 – 2014

Period	The total number of banks operating in the region	Market sector	Leaders		Direct competitors		Potential competitors		Outsiders	
			Range	Number	Range	Number	Range	Number	Range	Number
2010	90	Assets	0,0843 – 0,1122	2	0,0562 – 0,0842	1	0,0281 – 0,0561	6	0 – 0,0280	81
		Credits	0,0818 – 0,1091	2	0,0546 – 0,0818	2	0,0273 – 0,0545	7	0 – 0,0273	79
		Deposits	0,1024 – 0,1364	2	0,0683 – 0,1023	1	0,0342 – 0,0682	5	0 – 0,0341	82
		Financial result	0,2071 – 0,2760	1	0,1381 – 0,2070	1	0,0700 – 0,1380	3	0 – 0,0699	85
2012	83	Assets	0,0968 – 0,1290	2	0,0645 – 0,0967	1	0,0323 – 0,0644	5	0 – 0,0322	75
		Credits	0,1044 – 0,1391	1	0,0696 – 0,1043	2	0,0349 – 0,0695	3	0 – 0,0348	77
		Deposits	0,1033 – 0,1375	2	0,0689 – 0,1032	1	0,0345 – 0,0688	6	0 – 0,0344	74
		Financial result	0,2731 – 0,3639	1	0,1821 – 0,2730	0	0,0911 – 0,1820	1	0 – 0,0910	81
2014	77	Assets	0,1308 – 0,1742	1	0,0872 – 0,1307	2	0,0437 – 0,0871	2	0 – 0,0436	72
		Credits	0,1139 – 0,1517	1	0,0787 – 0,1138	1	0,0380 – 0,0786	3	0 – 0,0379	72
		Deposits	0,1219 – 0,1624	1	0,0813 – 0,1218	1	0,0407 – 0,0812	3	0 – 0,0406	72
		Financial result	0,2041 – 0,2720	1	0,1361 – 0,2040	0	0,0681 – 0,1360	5	0 – 0,0680	71

Source: compiled by the authors on the basis of data from [8].

On basis of the data, provided in Table 3, we can conclude that the rate-of-growth of the bank and Odessa region alike are not homogeneous, but in both cases characterized by a general upward trend. By reference to deposits sector, for the period of 2010–2014 the share of Investbank has decreased against the volume growth of the sector. According to the results obtained, Investbank is unable to meet the needs of the market niche, the management board of this banking institution will have necessity to use *the strategy of integration*.

Deployment of any changes as result of implementing a strategy, to the bank's activity goes along with costs. For this reason is appropriate to estimate the internal capabilities of Investbank in terms of reorientation (introduction/editing the chosen development strategy). An analysis of internal environment is conducted to determine the financial and personnel capabilities of organization in order to achieve the target goals.

To estimate the financial potential of bank towards expanding its activity, we have analyzed several indicators of financial firmness in the case of Investbank for the period of 2012 – 2014, as well as composition, structure and dynamics of the customer base (Table 4).

Table 4 displays that the group of profitability indicators in the case of Investbank decrease in dynamics, thus showing a deterioration in its performance. At the same time indicators of financial firmness of the bank are characterized by growth. In general, the values of greater part of the bank-related indicators changed towards positive shifts in 2014 as compared to 2013. Furthermore, throughout the examined period the bank received profit against the background of the overall unprofitableness of the banking system of Ukraine, i.e. Investbank can be considered, under revision of several areas of its activity, the banking institution possessing financial resources for expansion of its activities and able to *implement the strategy of going beyond the limits of niche*.

To implement the strategy of going beyond the limits of niche, in case of Investbank is advisable to choose one of the following regions: Vinnytsia, Mykolaiv, Sumy, Chernigiv, Volyn, Rivne, Khmelnytskyi, Donetsk, Kirovohrad and Ternopil.

Geographically, both Vinnytsia and Mykolaiv regions are the closest to the Odessa region. However, given the similarity of the industry structure in the Odessa and the Mykolaiv regions, the risks of uncertainty should be lower when expanding to the banking market of the Mykolaiv region. We have compared several basic indicators of the socio-economic development of these regions as of the last reporting date (Table 5).

Table 2

Distribution of banks in Odessa Region for the year 2014, according to the matrix of competitive positions

Market sector	Leaders (Market leaders)	Direct competitors (Challengers)	Potential competitors (Followers)	Outsiders (Niche banks)
Assets	Privatbank	Ukreximbank	Delta Bank	Unibank
				Raiffeisen Bank Aval
		Oschadbank	Prominvestbank	PUMB
				Kredobank
Credits	Privatbank	Pivdennyi Bank	Oschadbank	Credit Agricole Bank
				Cliryngovyi Dim
				Souz Bank
			Ukreximbank	Bank Kyivskarus
				Platinum Bank
			Prominvestbank	Investbank
Deposits	Privatbank	Ukreximbank	Pivdennyi Bank	Procredit Bank
				Misto Bank
				Express Bank
			Oschadbank	Bank Petrocommerts
				Profin Bank
			PUMB	Ukrinbank
Financial result	Prominvestbank	-	Oschadbank	Platinum Bank
				Piraeus bank
			VTB Bank	Cliryngovyi Dim
				Ukrsibbank
			Privatbank	Raiffeisen Bank Aval
			Pivdennyi Bank	Marfin Bank
				OTP Bank
			Credit Agricole Bank	Ukreximbank
Union Standard Bank				

Source: compiled by the authors on the basis of data from [8].

Table 3

Comparative analysis of the rate-of-growth for market niche and niche bank (Investbank) over the period of 2010 – 2014

Market sector, incl.		2010	2012	2014	r.o.g.: 2012 – 2010	r.o.g.: 2014 – 2012	r.o.g. over the period
Assets	Bank share	0,0061	0,0062	0,0060	1,016	0,968	0,984
	Sector volume, mio. UAH	66746	76442	85724	1,145	1,121	1,284
Deposits	Bank share	0,0073	0,0053	0,0057	0,726	1,075	0,781
	Sector volume, mio. UAH	31537	50794	46423	1,611	0,914	1,472
Credits	Bank share	0,0046	0,0059	0,0067	1,283	1,136	1,457
	Sector volume, mio. UAH	53412	46759	56710	0,875	1,213	1,062
Financial result	Bank share	0,0028	0,0076	0,0122	2,714	1,605	4,357
	Sector volume, mio. UAH	284	801	253	2,820	0,316	0,891

Source: calculated by the authors on the basis of data from [8, 12].

Table 4

Determining the level of financial firmness of Investbank on on the basis of data from 2012 – 2014

Indicator	Formula	Calculated on the basis of data for 31.12.			Increase rate for 2012-13, %	Increase rate for 2013-14, %
		2012	2013	2014		
Reliability ratio	$Rr = E/Bf$, where E – equity, Bf – borrowed funds ($\geq 5\%$)	37,67%	41,11%	43,75%	9,14	6,40
Financial leverage ratio	$Flr = (L/E)$, where L – liabilities, E – equity	3,6460	4,1943	3,3533	15,04	-20,05
Ratio of involvement of equity in the asset formation	$Rie = E/Ta$, where E – equity, Ta – total assets ($\geq 10\%$)	21,52%	19,25%	22,97%	-10,56	19,32
Equity-to-deposits ratio	$Edr = E/D$, where E – equity, D – deposits	49,01%	56,51%	60,57%	15,30	7,19
Activity ratio of funds borrowing	$Arfb = Bf/TI$, where Bf – borrowed funds, TI – total liabilities (80 – 85%)	57,14%	46,82%	52,51%	-18,05	12,14
Level of interbank credits in the liabilities	$Ricb = IBCi/L$, where IBCi – involved interbank credits, L – liabilities ($< 30\%$)	19,68%	35,66%	17,82%	81,23	-50,02
Level of use of the borrowed funds in the credit exposure	$Rubf = Ce/Bf$, where Ce – credit exposure, Bf – borrowed funds	1,0178	1,3337	1,5014	31,04	12,57
Overall liquidity ratio	$Rol = Ta/L$, where Ta – total assets, L – liabilities	127,43%	123,84%	129,82%	-2,81	4,83
Return on assets	$PRa = Np/Aaa$, where Np – net profit, Aaa – average annual assets	1,30%	0,97%	0,80%	-25,70	-17,53
Return on equity	$Re = Np/E$, where Np – net profit, E – equity	6,04%	5,02%	3,47%	-16,93	-30,88

Source: calculated by the authors on the basis of data from [12].

Table 5

Basic indicators of the socio-economic development of both Vinnytsia and Mykolaiv regions

Indicators of the socio-economic development of regions	Vinnytsia region	Mykolaiv region
Unemployment rate, %	11,1	9,4
Economically active population, ths. persons	739,2	551,6
Number of employable population per banking institution, persons/fig.	1527	1315
Average wage, UAH	2732	3326
Available income per one person, UAH	23000,6	23868,8
Volume of the enterprises' products sold, mio. UAH	46668,4	54129,6
Total exports, ths. USD	48494,6	105795,1
Total imports, ths. USD	24298,2	38416,5

Source: calculated by the authors on the basis of data from [13].

According to the data from Table 5, most of the leading indicators are referred to the Mykolaiv region. When entering this market, the management of Investbank needs to focus on service of legal entities, since this region is characterized by significant volumes of the products sold, especially with regard to exports. Thus, the bank gets the opportunity to develop foreign exchange operations (service of foreign economic contracts).

Further on, development of *strategy for coverage of share* at the market of the banking services of Mykolaiv

region in the case of Investbank requires a preliminary estimation of market conjuncture in the indicated region by means of SWOT-analysis, the results of which are displayed in Table 6.

CONCLUSIONS

The results of the study provide the following conclusions.

1. The conducted SWOT-Analysis allows to consider Mykolaiv region among the promising regions of Ukraine,

Results of SWOT-analysis for Mykolaiv region

Strengths	Weaknesses
1. Advantageous geographical location	1. Considerable deterioration of the existing infrastructure
2. Significant transit potential, developed transport infrastructure	2. A high level of physical wear of fixed assets in the real sector of economy (especially shipbuilding), obsolete technologies
3. High-skilled human labor resources and scientific potential	3. A high-level energy intensity of production
4. Favorable conditions for agriculture	4. Low level of innovation in production
5. Diversified economy	5. Considerable distance from objects of international importance
6. Large base of raw agricultural products for further processing (development of contemporary enterprises of processing industry)	6. Existence of large agrarian holdings (high concentration of land in the hands of a single proprietor)
7. Availability of qualified management staff in the public authorities	7. Low employment in rural areas, lack of jobs in the small towns and settlements
8. A high proportion of economically active population	8. Inter-regional disproportions in the socio-economic development
9. Multi-functional area for tourism and recreation (historical and cultural landmarks, rich natural-reserved fund)	9. Likelihood of emergencies because of natural disasters and presence of potentially dangerous objects
10. Developed network of educational institutions	10. Low density of medical and teaching staff in rural areas
11. High social activity and tolerance of the region's population	11. Absence of the natural growth of population, depopulation of rural area
Prospects	Threats
1. Creating a favorable investment climate	1. Further centralization of budgetary resources
2. Reducing energy consumption through active introduction of the energy efficiency technologies	2. Instability of the national currency rate
3. Increase of efficiency of scientific potential	3. Monopolization of markets, lack of competition
4. Raising the quality of goods and services up to European standards	4. Increase in prices for energy sources
5. Build-up of international technical assistance	5. Outflow of labor power from territory of the region
6. Growth of exports from region	6. Closing of sales markets in Russia
7. Increase in the transit potential of region, expansion of the domestic tourism	7. Decrease in competitiveness of goods as result of increased imports from the EU
8. Establishment of industrial parks (placement of local enterprises of Mykolaiv all over the region)	8. Removal of the moratorium on sale of agriculturally used lands

Source: compiled by the authors on the basis of data from [13, 14, 15].

attractive in terms of expanding the bank's activities, since the region is characterized by multi-industry economy, developed transport infrastructure (including water transport), agriculture, food and light industry sectors.

2. To Investbank, while entering a new regional market, is important to take into consideration the above information, because it directly determines the priorities for development of products and services that should be offered to potential consumers; it provides an important analytical tool for selection of the optimal strategy and making effective managerial decisions regarding the successful development of bank.

3. Speaking of prospects of further research on the chosen topic, it is advisable to deepen the study of the theoretical-methodological provisions regarding the implementation of practical aspects of operation and development of bank in the context of regional economic disparities. ■

LITERATURA

1. Герасимчук З. В. Територіальна організація банківської системи регіонів України: оцінка та стратегії забезпечення її раціональності: монографія / З. В. Герасимчук, Н. І. Корецька. – Луц. нац. техн. ун-т, 2010. – 309 с.
2. Корецька Н. І. Модель розвитку регіонального банку / Н. І. Корецька // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: зб. наук. праць. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 64 – 67.
3. Гуляєва Л. Регіональні аспекти функціонування комерційних банків України / Л. Гуляєва // Вісник ТДЕУ. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – № 1. – С. 36 – 41.
4. Другов О. О. Політика регіонального розвитку банківської системи України / О. О. Другов // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 1. – С. 56 – 60.
5. Кремер К. И. Система показателей для институционального анализа региональных банковских систем / К. И. Кремер // Вестник ВГУ. – 2004. – № 1. – С. 71 – 75.

6. Копилюк О. Проблеми формування регіональної політики розвитку банківської системи України / О. Копилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sopus.at.ua/publ/2014_11_25_lviv/sekcja_3_2014_11_25/problemi_formuvannja_regionalnoi_politiki_bankivskoi_politiki_rozvitku_bankivskoji_sistemi_ukrajini/69-01-0-1118

7. Копилюк О. І. Вплив фінансово-економічної кризи на формування регіональної політики розвитку банківської системи України / О. І. Копилюк // Бізнес Інформ. – 2014. – № 9. – С. 254 – 259.

8. Банківський нагляд. Основні показники діяльності банків України. Дані фінансової звітності банків України // Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

9. Основні показники діяльності ПАТ КБ «Приватбанк». Дані фінансової звітності банку // Офіційний сайт ПАТ КБ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://privatbank.ua/ua/>

10. Основні показники діяльності ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України». Дані фінансової звітності банку // Офіційний сайт ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eximb.com/>

11. Павленко Л. Технологія розробки і реалізації банківського продукту як складова механізму ціноутворення на банківські продукти / Л. Павленко, І. Белова // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2014. – Вип. 3 (21). – С. 91 – 97.

12. Основні показники діяльності ПАТ КБ «Інвестбанк». Дані фінансової звітності банку // Офіційний сайт ПАТ КБ «Інвестбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investbank.com.ua>

13. Статистичні спостереження. Регіональна статистика // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

14. Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2020 р. // Офіційний сайт Проекту ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://surdp.eu/>

15. Агропромисловий комплекс Вознесенського району // Офіційний сайт Вознесенської районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voznensensk.mk.gov.ua/ua/agriculture/1317628660/>

REFERENCES

“Ahropromyslovyi kompleks Voznesenskoho raionu” [Agriculture Ascension area]. Ofitsiynyi sait Voznesenskoi raionnoi derzhavnoi administratsii. <http://voznensensk.mk.gov.ua/ua/agriculture/1317628660/>

“Bankivskiyi nahliad. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy. Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy” [Banking supervision. Main indicators of banks in Ukraine. These financial statements of banks Ukraine]. Ofitsiynyi sait Natsionalnogo banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua>

Druhov, O. O. “Polityka rehionalnogo rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy” [Regional Policy of the banking system of Ukraine]. *Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*, no. 1 (2006): 56-60.

Huliaieva, L. “Rehionalni aspekty funktsionuvannia komertsiinykh bankiv Ukrainy” [Regional aspects of the commercial banks in Ukraine]. *Visnyk TDEU*, no. 1 (2006): 36-41.

Herasymchuk, Z. V., and Koretska, N. I. *Terytorialna orhanizatsiia bankivskoi systemy rehioniv Ukrainy: otsinka ta stratehii zabezpechennia ii ratsionalnosti* [The territorial organization of the banking system of Ukraine's regions: assessment and strategy for its rationality]. Lutsk : Luts. nats. tekhn. un-t, 2010.

Kopyliuk, O. “Problemy formuvannia rehionalnoi polityky rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy” [Problems of regional policy of the banking system of Ukraine]. http://sopus.at.ua/publ/2014_11_25_lviv/sekcja_3_2014_11_25/problemi_formuvann-ja_regionalnoi_politiki_bankivskoi_politiki_rozvitku_bankivskoji_sistemi_ukrajini/69-01-0-1118

Kopyliuk, O. I. “Vplyv finansovo-ekonomichnoi kryzy na formuvannia rehionalnoi polityky rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy” [The impact of the financial crisis on the formation of regional policy of the banking system of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 9 (2014): 254-259.

Koretska, N. I. “Model rozvytku rehionalnogo banku” [Model of a regional bank]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 1, no. 7 (2011): 64-67.

Kremer, K. I. “Sistema pokazately dlia institutsionalnogo analiza regionalnykh bankovskikh sistem” [The system of indicators for institutional analysis of regional banking systems]. *Vestnik VGU*, no. 1 (2004): 71-75.

“Osnovni pokaznyky diialnosti PAT «Derzhavnyi eksportno-imporny bank Ukrainy». Dani finansovoi zvitnosti banku” [Key performance indicators of PJSC “State Export-Import Bank of Ukraine”. These financial statements]. Ofitsiynyi sait PAT «Derzhavnyi eksportno-imporny bank Ukrainy». <http://www.eximb.com/>

“Osnovni pokaznyky diialnosti PAT KB «Investbank». Dani finansovoi zvitnosti banku” [Key performance indicators of PJSC CB “Investbank”. These financial statements]. Ofitsiynyi sait PAT KB «Investbank». <http://www.investbank.com.ua>

“Osnovni pokaznyky diialnosti PAT KB «Pryvatbank». Dani finansovoi zvitnosti banku” [Key performance indicators of PJSC CB “PrivatBank”. These financial statements]. Ofitsiynyi sait PAT KB «Pryvatbank». <https://privatbank.ua/ua/>

Pavlenko, L., and Bielova, I. “Tekhnolohiia rozrobky i realizatsii bankivskoho produktu yak skladova mekhanizmu tsinoutvorennia na bankivski produkty” [Technology development and implementation of banking product as part of pricing mechanism for banking products]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy NBU*, no. 3 (21) (2014): 91-97.

“Stratehiia rozvytku Mykolaivskoi oblasti na period do 2020 r.” [The development strategy of Mykolayiv region until 2020]. Ofitsiynyi sait Proektu YeS «Pidtrymka polityky rehionalnogo rozvytku v Ukraini». <http://surdp.eu/>

“Statystychni sposterezhennia. Rehionalna statystyka” [Statistical observation. Regional statistics]. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

ВИБІР БАНКОМ ІНСТРУМЕНТУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД МІНІМІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

© 2015 ОСТАПИШИН Т. П., МЕЛЬНИЧУК Н. О.

УДК 336.71

Остапишин Т. П., Мельничук Н. О. Вибір банком інструменту іпотечного кредитування як превентивний захід мінімізації кредитного ризику

Метою статті є з'ясування переваг і недоліків різних видів банківського іпотечного кредиту з огляду на мінімізацію кредитного ризику на основі проведення детального аналізу кожного з них та розробка рекомендацій щодо доцільності використання окремих видів за конкретних умов. Здійснено аналіз інструментів банківського іпотечного кредитування. Визначено відмінності розрахунку щомісячного платежу за різними видами іпотечного кредиту. Побудовано графіки амортизації окремих видів іпотечних кредитів. Запропоновано за доцільне коригування банками інструментів іпотечного кредитування: зниження сум платежів за кредитом в перші роки кредитування, надання пільгового періоду по сплаті основного боргу для залучення більшої кількості позичальників; урахування інфляції за допомогою вбудованого механізму індексації сум заборгованості; здійснення на початковому етапі кредитування капіталізації недоотриманих сум платежів за кредитом.

Ключові слова: анuitетний платіж, «кульовий» кредит, амортизація кредиту, «пружинний» іпотечний кредит, постійний іпотечний кредит, кредитний ризик, інструмент іпотечного кредитування.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 11.

Остапишин Тетяна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра банківської справи, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: aud045@meta.ua

Мельничук Наталія Олександрівна – здобувач, кафедра банківської справи, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: Melnichuk@xbank.com.ua

УДК 336.71

Остапишин Т. П., Мельничук Н. А. Выбор банком инструмента ипотечного кредитования как превентивный способ минимизации кредитного риска

Целью статьи является выяснение преимуществ и недостатков разных видов банковского ипотечного кредита, учитывая минимизацию кредитного риска на основе проведения детального анализа каждого из них, и разработка рекомендаций по целесообразности использования отдельных видов в конкретных условиях. Осуществлен анализ инструментов банковского ипотечного кредитования. Определены отличия расчета ежемесячного платежа по разным видам ипотечного кредита. Построены графики амортизации отдельных видов ипотечных кредитов. Предложены целесообразные корректировки банками инструментов ипотечного кредитования: снижение сум платежей по кредиту в первые годы кредитования; предоставление льготного периода по уплате основного долга для привлечения большего количества заемщиков; учет инфляции с помощью встроенного механизма индексации сум задолженности; осуществление в начале кредитования капитализации недополученных сум платежей по кредиту.

Ключевые слова: анuitетный платеж, «шаровой» платеж, амортизация кредита, «пружинный» ипотечный кредит, постоянный ипотечный кредит, кредитный риск, инструмент ипотечного кредитования.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул.:** 5. **Библ.:** 11.

Остапишин Татьяна Петровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра банковского дела, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: aud045@meta.ua

Мельничук Наталья Александровна – соискатель, кафедра банковского дела, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: Melnichuk@xbank.com.ua

UDC 336.71

Ostapishyn T. P., Melnichuk N. O. The Mortgage Lending Tools a Bank Can Choose as Preventive Way to Minimize Credit Risk

The article is aimed to determine the advantages and disadvantages of different types of banking mortgage loan, taking into account the minimization of credit risk on the basis of detailed analyzing of each type, and also to elaborate recommendations regarding the appropriateness of selected types in a particular setting. An analysis of tools of mortgage lending, which can be used by bank, has been conducted. Differences in calculating the monthly payment for different types of mortgage loan have been determined. The graphs concerning depreciation of certain types of mortgage loans have been built. Some expedient adjustments of banks' mortgage lending instruments are proposed: reduced payments on the loan in the first years of lending; granting of a grace period to pay the principal debt to attract more borrowers; adjustment for inflation using the integrated mechanism for indexing the amounts owed; implementation in the beginning of lending of capitalization of the lost payments on the loan.

Key words: annuity payment, balloon payment, amortization of loan, adjustable-rate mortgage loan, fixed rate mortgage loan, credit risk, mortgage lending tool.

Pic.: 3. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 11.

Ostapishyn Tetiana P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: aud045@meta.ua

Melnichuk Nataliia O. – Applicant, Department of Banking, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: Melnichuk@xbank.com.ua

Аналізуючи ринок житлового іпотечного кредитування та місце банківських кредитів на ньому, слід констатувати факт високої ризикованості цих кредитів в умовах нестабільного розвитку економіки.

Ризик (з точки зору банку) – це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого

впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямими (накладення обмежень на здатність організації досягати своїх бізнес-цілей). Зазначені обмеження стримують здатність банку здійснювати свою поточну діяльність або використовувати можливості для розширення бізнесу [1, гл. 1, п. 1.8].

Кожен вид банківського іпотечного кредиту характеризується специфічним механізмом сплати основного боргу та процентів за користування ним. Вибір банком оптимального інструменту іпотечного кредитування, тобто виду іпотечного кредиту, має бути одним із першочергових завдань у системі управління ризиками іпотечного кредитування саме через його превентивний характер.

На жаль, неможливо повністю позбутися ризиків, тому перед банками постає завдання управління ними. Балансування між прибутком і ризиком, пошук їх оптимального співвідношення розглядається як одне з найважливіших і найскладніших завдань, які стоять перед керівництвом банку. Надання довгострокових іпотечних кредитів містить в собі як передбачені, так і непередбачені ризикові операції та дії. Правильний вибір виду іпотечного кредиту, який адекватно буде відображати інтереси кредиторів та позичальників на кожному етапі всього періоду кредитування, дозволить виявити та, можливо, усунути несприятливі для банківської установи умови кредитування.

Метою статті є з'ясування переваг і недоліків різних видів банківського іпотечного кредиту з огляду на мінімізацію кредитного ризику на основі проведення детального аналізу кожного з них та розробка рекомендацій щодо доцільності використання окремих видів за конкретних умов.

Діяльність кредитних установ, особливо банків, супроводжується ризиками, у тому числі й в процесі довгострокового іпотечного кредитування. Дослідженню ризиків іпотечного кредитування присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених. Так, класифікація ризиків зустрічається в роботах Р. Страйка, Дж. Телгарського, К. Марка, М. Равіса, Л. Белих [2,3,4,5]. В. Вітлінський та О. Пернарівський дослідили структуру кредитного ризику [6]. Л. Примостка та О. Євтух у своїх працях приділяють багато уваги різноманітним методам управління ризиками, в тому числі й кредитним [7, 8]. Однак в економічній літературі не зустрічаються публікації, які б стосувалися оптимізації механізму вибору інструменту іпотечного кредитування з метою мінімізації кредитного ризику.

У світовій практиці іпотечного кредитування банки використовують різні інструменти іпотечного кредитування. Довгостроковий характер цього кредиту робить його особливо ризиковим, оскільки, окрім факторів ризику ендегенного характеру, банк наражається на невизначеність майбутнього з огляду на економічну ситуацію в країні, наприклад зростання інфляції, зниження доходів населення, зміна грошово-кредитної політики держави тощо. Зважаючи на це, важливим і необхідним є застосування превентивних заходів щодо мінімізації ризиків іпотечного кредитування на етапі вибору конкретного інструменту.

За способом сплати основного боргу та процентів банки використовують різні інструменти іпотечного кредитування, серед яких: постійний, «пружинний», з «кульовим платежем», з анuitетним платежем, зі змінною процентною ставкою, з наростаючим платежем, зі зворотним анuitетом, із заставним рахунком та ін. [9, с. 20].

Особливості механізму сплати основного боргу та процентів в організації кредитних відносин визначають форму організації грошового потоку за кожним із перерахованих видів. Інтереси кредитора та позичальника в цих відносинах взаємопов'язані між собою: банк прагне забезпечити прибутковність кожного виду банківського продукту, а позичальник – отримати кредит на таких умовах, за яких він не буде обмежувати себе в тих чи інших потребах. Особливо, коли мова йде про довгостроковий банківський іпотечний кредит. Вибір оптимального його виду в кожному конкретному випадку організації кредитних відносин між банком та позичальником є основним завданням кредитного менеджменту на етапі структуризації кредиту.

Оцінити окремі види іпотечного кредиту, визначити при цьому оптимальний, який дозволить укласти кредитну угоду на взаємовигідних умовах для позичальника та кредитора, дозволяє умовний приклад 1.

Приклад 1. Сума кредиту, яка необхідна позичальнику для купівлі квартири, становить 40000,00 грн. Умовами передбачено строк кредитування 2 роки (24 місяці), процентна ставка – 19%.

Показник, який в першу чергу цікавить позичальника, – це щомісячний платіж за кредитом у частині основного боргу та процентами за користування ним. Зауважимо, що до спрощення розрахунків та простоти сприйняття абстрагуємось від інших платежів, які можуть бути передбачені кредитним договором.

За постійним іпотечним кредитом банк визначає максимальну величину основної суми кредиту у відсотках від вартості майна, встановлює строк кредиту і пропонує процентну ставку, виходячи з переважаючих на ринку умов.

Сума щомісячного платежу за постійним іпотечним кредитом розраховується таким чином:

$$W = \frac{V}{H}, \quad (1)$$

де V – сума основного боргу;
 W – щомісячна сума платежу за кредитом;
 H – кількість місяців періоду кредитування.

Розрахунок нарахування процентів використовується методом факт/факт, при якому приймається фактична кількість днів у місяці та у році. Проценти будуть змінною величиною, оскільки нараховуються на зменшену суму основного боргу. Сума нарахування процентів за кредитом розраховується таким чином:

$$P = \frac{V \cdot i}{Q} \cdot n, \quad (2)$$

де P – сума нарахованих процентів;
 V – сума основного боргу;
 Q – кількість місяців у році;
 n – кількість днів у році;
 i – річна ставка за кредитом.

У табл. 1 представлено схему погашення постійного іпотечного кредиту, виданого банком на умовах прикладу 1.

Зазвичай банки на перший місяць не планують погашення основного боргу за постійним іпотечним кредитом, а лише погашення процентів.

Таблиця 1

Графік щомісячних платежів за постійним іпотечним кредитом банку

Місяць	Залишок заборгованості за кредитом в частині основного боргу (грн)	Сума основного боргу до сплати за кредитом (грн)	Сума процентів за кредитом до сплати (грн)	Усього щомісячний платіж за кредитом до сплати (грн)
1	40000	0	645,48	2312,48
2	38333	1667	598,62	2265,62
3	36666	1667	591,68	2258,68
4	34999	1667	564,78	2231,78
5	33332	1667	520,53	2187,53
6	31665	1667	510,98	2177,98
7	29998	1667	468,46	2135,46
8	28331	1667	457,18	2124,18
9	26664	1667	430,28	2097,28
10	24997	1667	364,34	2031,34
11	23330	1667	376,48	2043,48
12	21663	1667	191,7	1858,7
13	19996	1667	322,68	1989,68
14	18329	1667	286,23	1953,23
15	16662	1667	268,87	1935,87
16	14995	1667	241,97	1908,97
17	13328	1667	208,14	1875,14
18	11661	1667	72,84	1739,84
19	9994	1667	156,07	1823,07
20	8327	1667	134,37	1801,37
21	6660	1667	107,47	1774,47
22	4993	1667	75,37	1742,37
23	3326	1667	53,67	1720,67
24	1659	1659	25,04	1684,04
Усього		40000	7673,23	47673,23

На рис. 1 зображено графік погашення заборгованості за кредитом, який більш детально ілюструє його амортизацію. Амортизацією кредиту вважається процес

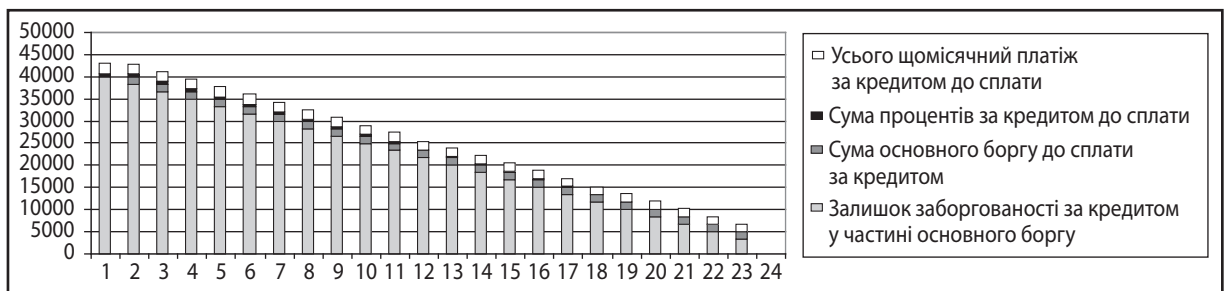

Рис. 1. Графік амортизації за постійним іпотечним кредитом банку

поступового, з плином часу, зменшення розміру основного боргу за ним завдяки його погашенню [10, с. 19].

Позитивними характеристиками постійного іпотечного кредиту є те, що сума щомісячного платежу за кредитом у частині основного боргу залишається незмінною впродовж усього періоду кредитування (лише незначна зміна в кінці терміну). Допускається можливість зміни суми сплати основного боргу на початку кредитування. Процентна ставка за кредитом, як правило, не змінюється. Однак зі зміною ситуації на грошово-кредитному ринку та збільшенням облікової ставки НБУ банки можуть пропонувати її збільшення з укладенням договору про внесення змін у цій частині, про що завчасно повідомляють позичальника. Усі зміни можуть бути внесені тільки за взаємною згодою сторін. Така фінансова визначеність вигідна позичальнику зі стабільною сумою щомісячного доходу.

Виникнення кредитного ризику (за виключенням форс-мажору) можливе на етапі розгляду заяви на кредит за умови з'ясування недостатньої кредитоспроможності позичальника.

Іпотечний кредит з анuitетним платежем передбачає рівний за сумою щомісячний платіж за кредитом, який включає суму нарахованих процентів і суму основного боргу:

$$Y = W + P, \quad (3)$$

де Y – величина анuitетного платежу;
 W – щомісячна сума основного боргу до погашення;
 P – сума нарахованих процентів за місяць.

На практиці анuitетний платіж розраховується на основі річної процентної ставки. Для нарахування процентів використовується метод 30/360, при якому кількість днів у місяці приймається умовно за 30 днів, а кількість днів у році – умовно за 360 днів. Загальний розмір усіх анuitетних платежів за весь період кредитування визначається за формулою:

$$Y = \frac{V \div (1 - (1 + i)^H)}{i}, \quad (4)$$

де V – сума основного боргу;
 H – кількість місяців періоду кредитування;
 i – річна ставка за кредитом.

Скориставшись формулою (5), розрахуємо щомісячну суму кредиту:

$$W = \frac{V \cdot i}{(1 - (1 + i)^H)}. \quad (5)$$

Сума нарахованих процентів за місяць розраховується за формулою (2).

У табл. 2 наведено графік погашення анuitетного іпотечного кредиту (після проведених розрахунків за формулами (3), (4) і (5)).

На рис. 2 графічно зображена амортизація за анuitетним іпотечним кредитом.

У банківській практиці для розрахунку суми анuitетного платежу можуть використовуватись й інші підходи, а тому за однаковою сумою кредиту в різних банках його величина може дещо відрізнятись [10, с. 19]. Але чим більший термін кредитування, наприклад на 10–30 років, тим більша сума процентів нараховується щомісяця, оскільки сума основного боргу сплачується рівними частинами до кінця терміну кредитування.

Порівнюючи проценти, що їх має сплатити позичальник банку за анuitетним іпотечним кредитом, із постійним іпотечним кредитом, у наведеному прикладі переплата в частині процентів становить лише 719,04 грн.

За окремими видами іпотечних кредитів передбачаються рівновеликі суми в структурі щомісячного платежу в частині погашення основного боргу та сплати процентів на непогашений залишок.

Такі кредити отримали назву «пружинних», або з фіксованим платежем у частині основного боргу. Графіки виплат за «пружинними» іпотечними кредитами можуть бути різними, але вони передбачають, що позичальник сплачуватиме впродовж першого року кредитування тільки проценти за користування кредитом, а починаючи з другого – і проценти, і основний борг.

Таблиця 2

Графік щомісячних платежів за анuitетним іпотечним кредитом банку

Місяць	Залишок заборгованості за кредитом в частині основного боргу (грн)	Сума основного боргу до сплати (грн)	Сума процентів за кредитом до сплати (грн)	Усього щомісячний платіж до сплати (грн)
1	40 000,00	1 383,01	633,33	2 016,34
2	38 616,99	1 404,91	611,44	2 016,34
3	37 212,08	1 427,15	589,19	2 016,34
4	35 784,93	1 449,75	566,59	2 016,34
5	34 335,18	1 472,70	543,64	2 016,34
6	32 862,47	1 496,02	520,32	2 016,34
7	31 366,45	1 519,71	496,64	2 016,34
8	29 846,74	1 543,77	472,57	2 016,34
9	28 302,97	1 568,21	448,13	2 016,34
10	26 734,75	1 593,04	423,30	2 016,34
11	25 141,71	1 618,27	398,08	2 016,34
12	23 523,44	1 643,89	372,45	2 016,34
13	21 879,55	1 669,92	346,43	2 016,34
14	20 209,63	1 696,36	319,99	2 016,34
15	18 513,28	1 723,22	293,13	2 016,34
16	16 790,06	1 750,50	265,84	2 016,34
17	15 039,56	1 778,22	238,13	2 016,34
18	13 261,34	1 806,37	209,97	2 016,34
19	11 454,96	1 834,97	181,37	2 016,34
20	9 619,99	1 864,03	152,32	2 016,34
21	7 755,96	1 893,54	122,80	2 016,34
22	5 862,42	1 923,52	92,82	2 016,34
23	3 938,90	1 953,98	62,37	2 016,34
24	1 984,92	1 984,92	31,43	2 016,34
Усього		40000	8392,27	48392,27

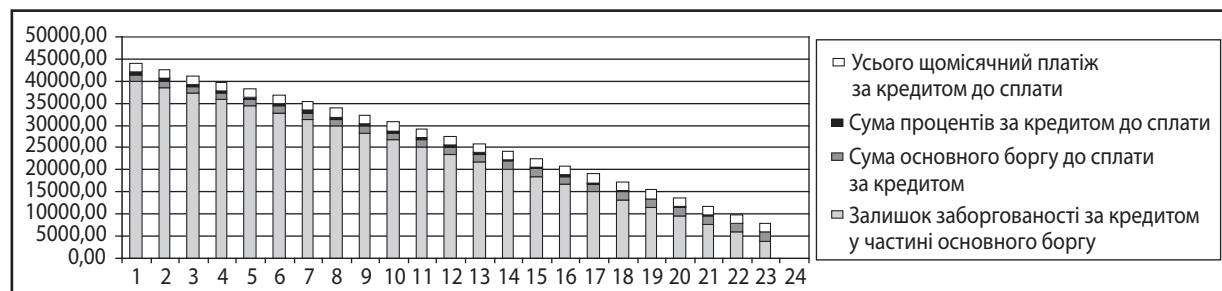

Рис. 2. Графік амортизації за анuitетним іпотечним кредитом банку

Розрахований графік погашення «пружинного» іпотечного кредиту наведено в *табл. 3*.

Таблиця 3

Графік щомісячних платежів за «пружинним» іпотечним кредитом банку

Місяць	Залишок заборгованості за кредитом в частині основного боргу (грн)	Сума основного боргу до сплати (грн)	Сума процентів за кредитом до сплати (грн)	Усього щомісячний платіж до сплати (грн)
1	40000,00	0,00	624,66	624,66
2	40000,00	0,00	645,48	645,48
3	40000,00	0,00	624,66	624,66
4	40000,00	0,00	645,48	645,48
5	40000,00	0,00	645,48	645,48
6	40000,00	0,00	624,66	624,66
7	40000,00	0,00	645,48	645,48
8	40000,00	0,00	624,66	624,66
9	40000,00	0,00	645,48	645,48
10	40000,00	0,00	645,48	645,48
11	40000,00	0,00	583,01	583,01
12	40000,00	0,00	645,48	645,48
13	40000,00	3334,00	353,97	3687,97
14	36666,00	3334,00	591,68	3925,68
15	33332,00	3334,00	520,53	3854,53
16	29998,00	3334,00	484,08	3818,08
17	26664,00	3334,00	430,28	3764,28
18	23330,00	3334,00	364,33	3698,33
19	19996,00	3334,00	124,91	3458,91
20	16662,00	3334,00	260,20	3594,20
21	13328,00	3334,00	215,07	3549,07
22	9994,00	3334,00	161,27	3495,27
23	6660,00	3334,00	100,54	3434,54
24	3326,00	3326,00	53,67	3379,67
Усього		40 000,00	11 260,54	51 260,54

Із розрахунків (див. табл. 3) видно, що з 13 місяця відбувається погашення кредиту в частині основного боргу в сумі 3334,00 грн щомісячно і, у свою чергу, зі зменшення залишку заборгованості за ним зменшується щомісячна сума процентів до сплати.

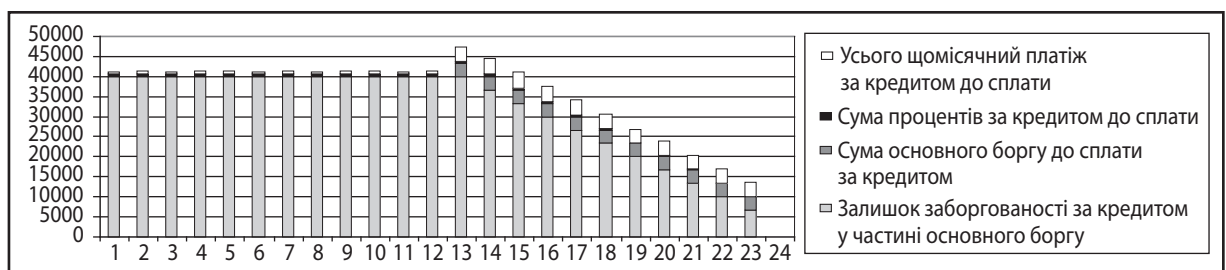

Рис. 3. Графік амортизації за «пружинним» іпотечним кредитом банку

При порівнянні щомісячних платежів за «пружинним» і постійним іпотечними кредитами банку очевидно є переплата в частині процентів у сумі 3 587,31 грн. Отже, більш вигідним для клієнта є постійний іпотечний кредит, оскільки при сплаті щомісячно суми основного боргу за кредитом зменшується загальна сума процентів, яку має сплатити позичальник банку.

Амортизація «пружинного» іпотечного кредиту наглядно продемонстрована на *рис. 3*.

Недоліком для банку за «пружинним» іпотечним кредитом є недоотримання доходів, оскільки сплата основного боргу за кредитом починається лише з другого року. Однак цей вид іпотечного кредиту може бути оптимальним для позичальників із недостатнім рівнем кредитоспроможності на момент звернення за кредитом, але зі збільшенням його доходів (чи доходів сім'ї) у майбутньому.

Особливістю «кульового» іпотечного кредиту є те, що впродовж всього періоду кредитування позичальник має здійснювати щомісячний платіж лише в сумі нарахованих процентів. Сума основного боргу за кредитом сплачується одноразово у визначений і узгоджений термін, наприклад через півроку чи рік. «Кульовим» цей кредит називають через велику одноразову суму платежу за основним боргом.

«Кульовим» іпотечним кредитом зможе скористатися не кожен. Позичальник має заздалегідь усвідомлювати, яким чином він буде погашати всю суму кредиту та процентів. Це можливо, коли він має на меті до терміну погашення кредиту продати майно, отримати достатню суму коштів із інших джерел або переуступити борг іншому кредиторі тощо. Бувають випадки, що позичальник вже має майно, яке намагається продати і за рахунок цього скористатись саме цими умовами, або можливо планує збудувати будинок, а потім його продати.

Отже, здійснивши порівняння кожного з інструментів іпотечного кредитування, зазначимо, що найбільш вигідними для позичальника є ануїтетний та постійний іпотечний кредити, оскільки за цими інструментами найменшими є суми сплати процентів за кредит. Однак зазначені інструменти відрізняються першим орієнтовним платежем за основним боргом до сплати щомісяця: у першому випадку – 2016,34 грн (і далі впродовж всього строку кредитування, а в другому – 2312,48 грн. (зі спадаючою сумою). Конкретний інструмент іпотечного кредитування банк запропонує клієнту тільки після оцінки рівня його кредитоспроможності.

Зазначимо, що згідно з пунктом 2.1. розділу 2 Постанови НБУ «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту» від 10.05.2007 р. № 168 банки зобов'язані перед укладенням кредитного договору надати споживачу в письмовій формі інформацію про умови кредитування, а також орієнтовну сукупну вартість кредиту, зазначивши найменування та місцезнаходження банку – юридичної особи та його структурного підрозділу; умови кредитування, зокрема: можливу суму кредиту, строк кредитування, мету, для якої кредит може бути використаний, форми та види його забезпечення; необхідність здійснення оцінки майна; тип процентної ставки (фіксована, плаваюча тощо); переваги та недоліки пропонуванних схем кредитування і орієнтовну сукупну вартість кредиту з урахуванням: процентної ставки за кредитом, вартості всіх супутніх послуг (тобто обслуговуванням і погашенням кредиту, страхування, оцінка майна, нотаріусів тощо) та інші умови, передбачені законодавством [11, р. 2, ст. 2.1].

Кожен із розглянутих видів банківського іпотечного кредиту передбачає певні умови та вимоги, і саме це дозволяє залучити більше потенційних клієнтів, адже кожен з них, маючи на меті придбання житла в кредит, має певні можливості. Банк, пропонуючи конкретний вид іпотечного кредиту, повинен враховувати ці можливості з метою мінімізації кредитного ризику за кожною конкретною угодою.

Так, в умовах нестабільної економіки зі зростанням рівня інфляції доречним є використання банком іпотечного кредиту зі змінною процентною ставкою. Він може бути досить привабливим для клієнта, коли ставка на момент укладення угоди нижча, ніж ринкова, але можливість її зміни впродовж всього терміну кредитування відповідно до змін на фінансовому ринку дозволяє банку мінімізувати ризик. Іпотечний кредит з «кульовим платежем» доцільно застосовувати лише за умов наявності у позичальника можливості продати нерухомість або переуступити її іншому кредиторіві до моменту погашення «кульового платежу».

Цікавим є досвід закордонних банків із використання іпотечного кредиту зі зворотним ануїтетом та із заставним рахунком. Перший інструмент передбачає подальшу сплату кредиту при виході позичальника на пенсію. Другий – можливість погашення кредиту за рахунок коштів, які позичальник заздалегідь розміщує на окремому рахунку в банку як забезпечення кредиту. Використання цих інструментів іпотечного кредитування дозволить мінімізувати кредитний ризик і захистити банк від втрат, які пов'язані з неплатоспроможністю позичальника.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши різні види іпотечного кредитування, ми можемо стверджувати, що вибір кожного з інструментів визначається ринковими умовами. Існують інструменти, що знижують кредитне навантаження на позичальника в перші періоди кредитування, та інструменти, які дають йому можливість швидше погасити

кредит. З точки зору клієнта-позичальника неодмінними перевагами у виборі виду іпотечного кредиту є простота, доступність, відсутність непередбачених та незрозумілих умов кредитування. Найбільш прийнятним для банку має бути той інструмент, що найменш чутливий до кредитного ризику.

Вважаємо за доцільне при нестабільності економіки та інфляції коригування банками інструментів іпотечного кредитування: зниження сум платежів за кредитом в перші роки кредитування, надання пільгового періоду по сплаті основного боргу для залучення більшої кількості позичальників; урахування інфляції за допомогою вбудованого механізму індексації сум заборгованості; здійснення на початковому етапі кредитування капіталізації недоотриманих сум платежів за кредитом. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», зі змінами: № 361 від 02.08.2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>

2. Равис М. Характеристика разработанного для России кредитного инструмента с регулируемой отсрочкой платежей / М. Равис, Р. Страйк // Принципы ипотечного кредитования в России. – М., 1994. – Вып. 2.

3. Telgarsky J. Toward a Market-Oriented Housing Sector in Eastern Europe: Developments in Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania and Yugoslavia / I. Telgarsky, R. Struyk. – Washington : The Urban Institute Press, 1990.

4. Telgarsky J. Alternative Mortgage Instruments for High-Inflation Economies / J. Telgarsky, K. Mark // Housing Finance International. – 1991. – Vol. 6. – P. 27 – 46.

5. Бельих Л. П. Формирование портфеля недвижимости / Л. П. Бельих. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 246 с.

6. Вітлінський В. Кредитний ризик та його врахування при обчисленні ставки відсотка / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 1997. – № 5. – С. 63 – 64.

7. Примостка Л. Фінансовий менеджмент банку / Л. Примостка. – К. : КНЕУ, 1999. – 280 с.

8. Євтух О. Андеррайтинг і управління ризиками при іпотечному кредитуванні дохідної нерухомості / О. Євтух // Банківська справа. – 2001. – № 3. – С. 49 – 51.

9. Селюков В. К. Управление рисками. Ипотечная сфера / В. К. Селюков, С. Г. Гончаров. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2001. – 360 с.

10. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України; Знання, 2011. – 504 с. – (Серія «Інституційні засади розвитку банківської системи України»).

11. Постанова НБУ «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту» № 168 від 10.05.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0541-07>

REFERENCES

Arbuzov, S. H. et al. *Bankivska entsyklopediia* [Banking Encyclopedia]. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy; Znannia, 2011.

Belykh, L. P. *Formirovanie portfel'ia nedvizhimosti* [Formation of the real estate portfolio]. Moscow: Finansy i statistika, 1999.
 [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>
 [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0541-0>
 Prymostka, L. *Finansovyi menedzhment banku* [Financial management of the bank]. Kyiv: KNEU, 1999.
 Ravis, M., and Strayk, R. "Kharakteristika razrabotannogo dlia Rossii kreditnogo instrumenta s reguliruemoy otsrochkoj platezhney" [Feature developed for Russian credit instrument with adjustable delay of payments]. *Printsipy ipotechnogo kreditovaniia v Rossii*, no. 2 (1994).
 Seliukov, V. K., and Goncharov, S. G. *Upravlenie riskami. Ipo-technaia sfera* [Risk management. Mortgage sphere]. Moscow: Izdvo MG TU im. N. E. Bauman, 2001.

Telgarsky, I., and Struyk, R. *Toward a Market-Oriented Housing Sector in Eastern Europe: Developments in Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania and Yugoslavia*. Washington: The Urban Institute Press, 1990.
 Telgarsky, J., and Mark, K. "Alternative Mortgage Instruments for High-Inflation Economies". *Housing Finance International*, no. 6 (1991): 27-46.
 Vitlynskyi, V., and Pernarivskyi, O. "Kredytnyi ryzyk ta ioho vrakhuvannia pry obchyslenni stavky vidsotka" [Credit risk and its consideration in calculating the interest rate]. *Bankivska sprava*, no. 5 (1997): 63-64.
 Yevtukh, O. "Anderaitynh i upravlinnia ryzykamy pry ipo-technomu kredytuvanni dokhidnoi nerukhomosti" [Underwriting and risk management in mortgage lending revenue property]. *Bankivska sprava*, no. 3 (2001): 49-51.

УДК 336.71

РОЛЬ ВЕЛИКИХ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ У КРЕДИТУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2015 ШПИГОЦЬКА Н. О.

УДК 336.71

Шпигоцька Н. О. Роль великих вітчизняних банків у кредитуванні національної економіки

В умовах низького рівня розвитку фінансових ринків в Україні банківська система на сьогодні залишається ключовою ланкою фінансового сектора та основним кредитором реального сектора національної економіки. Метою даної статті є аналіз сучасних тенденцій у структурі активів та пасивів банківського сектора України в розрізі основних груп банків відповідно до розміру активів та їх участі у кредитуванні реального сектора національної економіки. Автором запропоновано класифікацію банків відповідно до походження їх капіталу (приватні вітчизняні банки, державні вітчизняні банки, іноземні банки) з метою більш детального дослідження участі окремих категорій банків у кредитуванні нефінансових корпорацій в Україні. Розкрито основні особливості здійснення активних операцій кожною з категорій банків відповідно до їх схильності до ризику. У подальшому необхідне детальніше дослідження переваг і недоліків найбільш активного кредитування вітчизняних підприємств банками, що фактично є членами фінансово-промислових груп в Україні, та необхідності посилення конкуренції у вітчизняному банківському секторі.

Ключові слова: приватні вітчизняні банки, державні вітчизняні банки, іноземні банки, кредитування, капітал банку, мультиплікатор капіталу.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Формул:** 1. **Бібл.:** 10.

Шпигоцька Наталія Олегівна – аспірантка, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: Shpygotska@gmail.com

УДК 336.71

UDC 336.71

Шпигоцкая Н. О. Роль больших отечественных банков в кредитовании национальной экономики

В условиях низкого уровня развития финансовых рынков в Украине банковская система на сегодня остается ключевым звеном финансового сектора и основным кредитором реального сектора национальной экономики. Целью данной статьи является анализ современных тенденций в структуре активов и пассивов банковского сектора Украины в разрезе основных групп банков в соответствии с размерами их активов и участием в кредитовании реального сектора национальной экономики. Автором предложена классификация банков согласно происхождению их капитала (частные отечественные банки, государственные отечественные банки, иностранные банки) с целью более детального исследования участия отдельных категорий банков в кредитовании нефинансовых корпораций в Украине. Раскрыты основные особенности осуществления активных операций каждой из категорий банков в соответствии с их склонностью к риску. В дальнейшем необходимо более детальное исследование преимуществ и недостатков наиболее активного кредитования отечественных предприятий банками, которые фактически являются членами финансово-промышленных групп, и необходимости усиления конкуренции в отечественном банковском секторе.

Ключевые слова: частные отечественные банки, государственные отечественные банки, иностранные банки, кредитование, капитал банка, мультипликатор капитала.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Формул:** 1. **Библ.:** 10.

Шпигоцкая Наталья Олеговна – аспирантка, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: Shpygotska@gmail.com

Shpygotska N. O. Role of Large Domestic Banks in Crediting the National Economy

Against the background of a low development level of financial markets, the banking system in Ukraine at present remains a key part of the financial sector and the main creditor of the real sector of national economy. This article is aimed to analyse the current trends in the structure of assets and liabilities of the banking sector of Ukraine in the context of major groups of banks and in accordance with the size of their assets and crediting the real sector of national economy. The author proposes his classification of banks according to the origin of their capital (private, public, State-owned domestic banks, foreign banks) to more detailed research of participation of certain categories of banks in crediting the non-financial corporations in Ukraine. The basic features of implementation of active operations for each of the categories of banks according to their propensity to risk have been disclosed. In the future, there is necessity for more detailed studying the advantages and disadvantages of the most active crediting of domestic enterprises by banks, which are members of the financial and industrial groups is needed, as well as for enhancing competition in the domestic banking sector.

Key words: private domestic banks, State-owned domestic banks, foreign banks, crediting, capital Bank, capital multiplier.

Pic.: 4. **Tabl.:** 8. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Shpygotska Nataliia O. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: Shpygotska@gmail.com

Belykh, L. P. *Formirovanie portfel'ia nedvizhimosti* [Formation of the real estate portfolio]. Moscow: Finansy i statistika, 1999.
 [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>
 [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0541-0>
 Prymostka, L. *Finansovyi menedzhment banku* [Financial management of the bank]. Kyiv: KNEU, 1999.
 Ravis, M., and Strayk, R. "Kharakteristika razrabotannogo dlia Rossii kreditnogo instrumenta s reguliruemoy otsrochkoj platezhney" [Feature developed for Russian credit instrument with adjustable delay of payments]. *Printsipy ipotechnogo kreditovaniia v Rossii*, no. 2 (1994).
 Seliukov, V. K., and Goncharov, S. G. *Upravlenie riskami. Ipo-technaia sfera* [Risk management. Mortgage sphere]. Moscow: Izdvo MG TU im. N. E. Bauman, 2001.

Telgarsky, I., and Struyk, R. *Toward a Market-Oriented Housing Sector in Eastern Europe: Developments in Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary, Poland, Romania and Yugoslavia*. Washington: The Urban Institute Press, 1990.
 Telgarsky, J., and Mark, K. "Alternative Mortgage Instruments for High-Inflation Economies". *Housing Finance International*, no. 6 (1991): 27-46.
 Vitlynskyi, V., and Pernarivskyi, O. "Kredytnyi ryzyk ta ioho vrakhuvannia pry obchyslenni stavky vidsotka" [Credit risk and its consideration in calculating the interest rate]. *Bankivska sprava*, no. 5 (1997): 63-64.
 Yevtukh, O. "Anderaitynh i upravlinnia ryzykamy pry ipo-technomu kredyтуvanni dokhidnoi nerukhomosti" [Underwriting and risk management in mortgage lending revenue property]. *Bankivska sprava*, no. 3 (2001): 49-51.

УДК 336.71

РОЛЬ ВЕЛИКИХ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ У КРЕДИТУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2015 ШПИГОЦЬКА Н. О.

УДК 336.71

Шпигоцька Н. О. Роль великих вітчизняних банків у кредитуванні національної економіки

В умовах низького рівня розвитку фінансових ринків в Україні банківська система на сьогодні залишається ключовою ланкою фінансового сектора та основним кредитором реального сектора національної економіки. Метою даної статті є аналіз сучасних тенденцій у структурі активів та пасивів банківського сектора України в розрізі основних груп банків відповідно до розміру активів та їх участі у кредитуванні реального сектора національної економіки. Автором запропоновано класифікацію банків відповідно до походження їх капіталу (приватні вітчизняні банки, державні вітчизняні банки, іноземні банки) з метою більш детального дослідження участі окремих категорій банків у кредитуванні нефінансових корпорацій в Україні. Розкрито основні особливості здійснення активних операцій кожною з категорій банків відповідно до їх схильності до ризику. У подальшому необхідне детальніше дослідження переваг і недоліків найбільш активного кредитування вітчизняних підприємств банками, що фактично є членами фінансово-промислових груп в Україні, та необхідності посилення конкуренції у вітчизняному банківському секторі.

Ключові слова: приватні вітчизняні банки, державні вітчизняні банки, іноземні банки, кредитування, капітал банку, мультиплікатор капіталу.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Формул:** 1. **Бібл.:** 10.

Шпигоцька Наталія Олегівна – аспірантка, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: Shpygotska@gmail.com

УДК 336.71

UDC 336.71

Шпигоцкая Н. О. Роль больших отечественных банков в кредитовании национальной экономики

В условиях низкого уровня развития финансовых рынков в Украине банковская система на сегодня остается ключевым звеном финансового сектора и основным кредитором реального сектора национальной экономики. Целью данной статьи является анализ современных тенденций в структуре активов и пассивов банковского сектора Украины в разрезе основных групп банков в соответствии с размерами их активов и участием в кредитовании реального сектора национальной экономики. Автором предложена классификация банков согласно происхождению их капитала (частные отечественные банки, государственные отечественные банки, иностранные банки) с целью более детального исследования участия отдельных категорий банков в кредитовании нефинансовых корпораций в Украине. Раскрыты основные особенности осуществления активных операций каждой из категорий банков в соответствии с их склонностью к риску. В дальнейшем необходимо более детальное исследование преимуществ и недостатков наиболее активного кредитования отечественных предприятий банками, которые фактически являются членами финансово-промышленных групп, и необходимости усиления конкуренции в отечественном банковском секторе.

Ключевые слова: частные отечественные банки, государственные отечественные банки, иностранные банки, кредитование, капитал банка, мультипликатор капитала.

Рис.: 4. **Табл.:** 8. **Формул:** 1. **Библ.:** 10.

Шпигоцкая Наталья Олеговна – аспирантка, кафедра финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: Shpygotska@gmail.com

Shpygotska N. O. Role of Large Domestic Banks in Crediting the National Economy

Against the background of a low development level of financial markets, the banking system in Ukraine at present remains a key part of the financial sector and the main creditor of the real sector of national economy. This article is aimed to analyse the current trends in the structure of assets and liabilities of the banking sector of Ukraine in the context of major groups of banks and in accordance with the size of their assets and crediting the real sector of national economy. The author proposes his classification of banks according to the origin of their capital (private, public, State-owned domestic banks, foreign banks) to more detailed research of participation of certain categories of banks in crediting the non-financial corporations in Ukraine. The basic features of implementation of active operations for each of the categories of banks according to their propensity to risk have been disclosed. In the future, there is necessity for more detailed studying the advantages and disadvantages of the most active crediting of domestic enterprises by banks, which are members of the financial and industrial groups is needed, as well as for enhancing competition in the domestic banking sector.

Key words: private domestic banks, State-owned domestic banks, foreign banks, crediting, capital Bank, capital multiplier.

Pic.: 4. **Tabl.:** 8. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Shpygotska Nataliia O. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: Shpygotska@gmail.com

Одним із найпотужніших та найважливіших важелів впливу на національну економіку є банківська система, аналіз стану якої дозволяє не тільки визначити ступінь розвитку фінансового ринку та грошово-кредитної сфери взагалі, а й окреслити основні напрямки та можливості банківських операцій, спрямованих на найбільш повне використання внутрішнього ринкового потенціалу та подолання кризових явищ. Диспропорції, що склалися у процесі руху грошових потоків, не тільки призвели до складнощів у функціонуванні самої банківської системи України, але й безпосередньо стосуються розвитку всієї національної економіки, причому як поточного її розвитку, так і стратегічного.

Проблематика ролі банківського кредитування фінансуванні інвестицій в національну економіку є достатньо висвітленою у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених: Алексеєнко Л., Васильєва Т., Васильченко З., Вовчак О. [1], Вожгов А. [2], Геєць В., Єпіфанов О. А., Коупленд Т., Леонов С. [6], Лютій І. [7], Мишкін Ф., Роуз П., Савлук М., Сало І., Стигліц Дж., Тобін Дж., Фішер І. та ін.

Модель фінансування реального сектора економіки України є подібною до таких розвинутих країн Європи, як Польща, Литва, Німеччина, Чехія, за якої близько 30% підприємств реального сектора економіки застосовують фінансування фінансових інституцій, у тому числі банківське кредитування, для фінансування своєї діяльності, зокрема інвестиційних проектів (рис. 1). При цьому в умовах нерозвиненості альтернативних форм фінансового посередництва в Україні банківська система виступає провідним кредитором реального сектора національної економіки [7].

Так, на кінець 2013 р. частка короткострокових і довгострокових кредитів банків у сукупних активах вітчизняних підприємств становила 6,3% і 5,8% відповідно [8]. Таким чином, сукупний внесок банківської системи у фінансування функціонування національної

економіки на кінець 2013 р. становив 12,1%, більш ніж вдвічі, ніж на кінець 2004 р., проте на 2,7 відсоткових пункти менше, ніж на кінець 2008 р., що пояснюється наслідками світової фінансової кризи. З точки зору фінансування капітальних інвестицій в Україні кредити банків та інші позики, обсяг яких у 2013 р. склав 36,7 млрд грн, становили 14,8% від загального обсягу капітальних інвестицій в національну економіку [8].

При цьому на сьогодні, в умовах девальвації національної грошової одиниці та «закритості» міжнародних ринків капіталу, реальний сектор національної економіки стикається зі значною потребою в зовнішньому фінансуванні – як для цілей поповнення обігових коштів, так і для фінансування інвестиційних проектів. Наявність значного незадоволеного попиту в кредитних ресурсах ставить питання щодо ефективності реалізації інвестиційного потенціалу банківського капіталу в Україні як з урахуванням специфіки національної економіки, так і у порівнянні зі світовою практикою.

Так, одним з можливих підходів до оцінки ефективності використання ресурсної бази банківської системи України та капіталу банків, як однієї з найбільш важливих її складових, є аналіз показника мультиплікації капіталу.

Мультиплікатор капіталу — це показник максимальної здатності банку залучати депозити і видавати кредити чи розширювати ланку «депозит – позичка» в розрахунку на одну грошову одиницю власного капіталу, тобто мультиплікатор – це важіль управління банком структурою власного і залученого капіталу, за допомогою якого він повинен забезпечити потрібну структуру капіталу (співвідношення власного і залученого капіталу), тобто бажану збалансованість між капітальною базою (власним капіталом) та її можливостями залучення додаткових фінансових ресурсів. Іншими словами, це здатність капіталу банку залучати в оборот додаткові

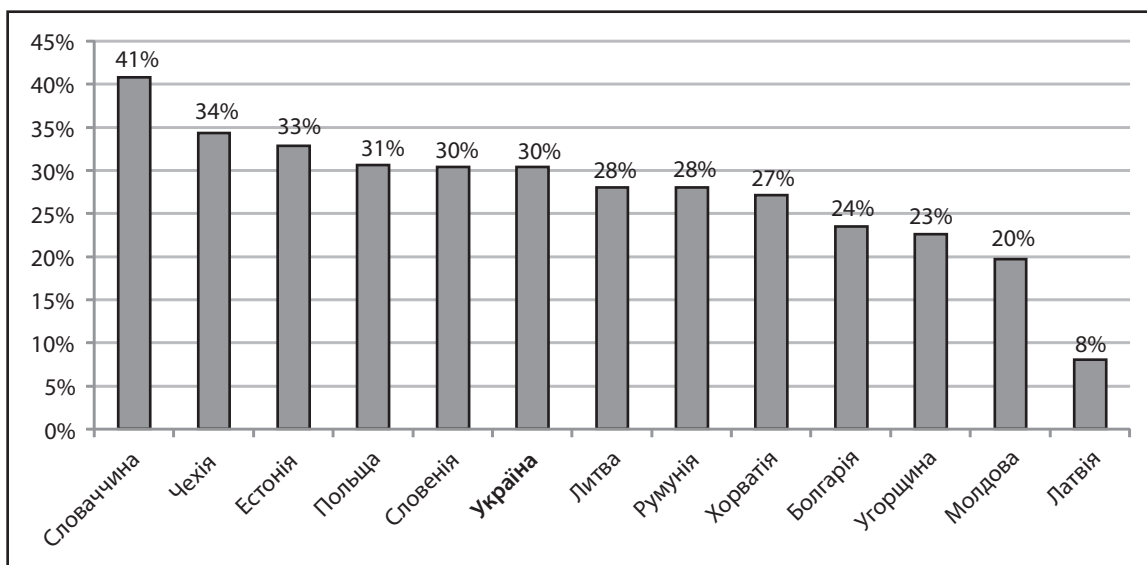

Рис. 1. Частка компаній приватного сектора економіки, що фінансують інвестиції з використанням банківських позик (% від загальної чисельності компаній, 2013 р.)

Джерело: складено автором на основі [9].

гроші, не порушуючи стійкої та доходної роботи банку. Мультиплікатор капіталу (M_k) визначається відношенням сукупних активів до балансового капіталу банку [3]:

$$M_k = A / K,$$

де M_k – мультиплікатор капіталу; A – сукупні активи банків; K – власний капітал банку.

Значення мультиплікатора капіталу в банківській системі станом на 01.01.2014 р. становив 6,64х, тобто кожна одиниця власного капіталу банківської системи України генерує 6,64х грошових одиниць активів банківської системи, з яких 1,00х грошових одиниць забезпечується власним капіталом, а 5,64х – залученими та запозиченими коштами. Виходячи з нормативу адекватності капіталу Н2 приблизне максимальне теоретичне значення мультиплікатора капіталу в банківській системі України може становити 10,00х (як обернене значення нормативу $H2 \geq 10\%$) [4, 5]. Середнє історичне значення мультиплікатора капіталу в банківській системі України з 2005 р. становить 7,52х, динаміка ж значення мультиплікатора можна умовно розділити на 2 періоди – до 4-го кварталу 2008 р. (початок світової фінансової кризи) та після. Так, до 4 кварталу 2008 р. середнє значення мультиплікатора становило 8,45х, що відображало, з одного боку, вищу інтенсивність мультиплікації активів у банківській системі, а з іншого боку – більш агресивну та ризикову політику банків з управління активами і пасивами (оскільки лише 12% активів були забезпечені власним капіталом банків). З 4 кварталу 2008 р. значення мультиплікатора демонструвало тенденцію до зниження, з найнижчим значенням у 6,57х, зафіксованим у 1 кварталі 2013 р.

Така динаміка значення мультиплікатора капіталу в банківській системі України відповідає загальноєвропейським тенденціям щодо розширеного кредитування та нарощення активів до 2008 р., з наступним

спадом на тимчасовим відновленням у 2011–2012 рр., що відображає розповсюдження ефектів світової фінансової кризи (рис. 2).

При цьому абсолютне значення мультиплікатора капіталу вітчизняної банківської системи залишається одним з найнижчих у порівнянні з іншими країнами Європи, де банківське кредитування широко використовується підприємствами реального сектора. Це свідчить про порівняно малі масштаби банківської діяльності в національній економіці.

Саме кредити приватному сектору національної економіки на сьогодні є основним напрямом інвестування ресурсів серед комерційних банків України [1]. Для порівняння – станом на кінець 3-го кварталу 2014 р. кредити нефінансовим корпораціям становили майже 757 млрд грн, або 58% від загального обсягу активів банківської системи України. Водночас середнє значення аналогічного відношення кредитів реальному сектору економіки до сукупних активів серед обраної вибірки країн становило лише 20% і коливалося від 11% у Франції до 35% у Болгарії (рис. 3).

Таке суттєве перевищення середнього значення частки кредитів нефінансовим корпораціям у сукупних активах у порівнянні навіть з близькими за рівнем розвитку країнами не може бути пов'язане зі значними обсягами кредитування національної економіки, оскільки абсолютні значення наданих банківських кредитів та їх частка у структурі балансу підприємств реального сектора України доводить зворотнє. Тому доцільним є більш детальний аналіз щодо структури банківської системи України та пошук структурних диспропорцій її розвитку. З цією метою нами було проаналізовано динаміку та структуру показників мультиплікатора капіталу та відношення корпоративних кредитів до сукупних активів банків у розрізі основних груп та категорій банків в Україні.

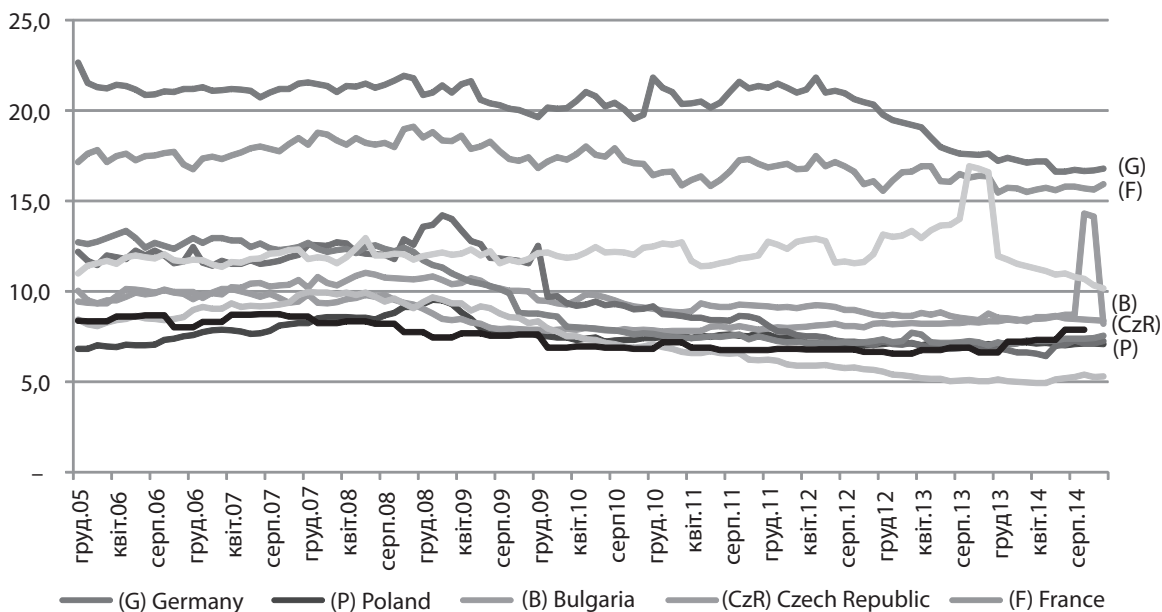

Рис. 2. Динаміка співвідношення сукупних активів банківської системи до власного капіталу банків в країнах Європи у 2005–2014 роках (х)

Джерело: складено автором на основі [10].

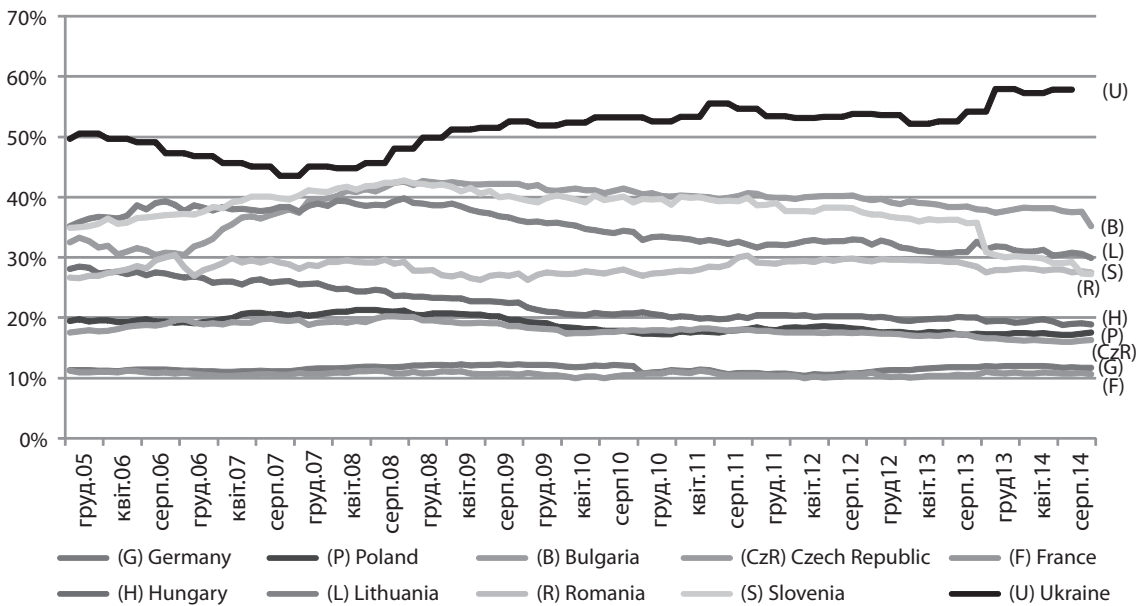

Рис. 3. Динаміка частки кредитів не фінансовим корпораціям у сукупних активах банків в країнах Європи у 2005 – 2014 рр. (х)

Джерело: складено автором на основі [10].

Результати дослідження вказують на той факт, що значення мультиплікатора капіталу не є однаковим для різних груп банків, визначених відповідно до розмірів активів банку. Так, станом на кінець 2013 р. найвище значення мультиплікатора капіталу було зафіксовано у третій групі банків (за розміром активів) – 7,96х у порівнянні з 6,64х у середньому по системі (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок мультиплікатора капіталу за групами банків (на 01.01.2014 р.)

Показник	Активи, млрд грн	ННІ (А)	Власний капітал, млн грн	ННІ (ВК)	Мультиплікатор капіталу
Група 1	821,6	4,136	112,5	3,412	7,30
Група 2	221,9	302	42,3	482	5,25
Група 3	103,3	65	13,0	45	7,96
Група 4	130,7	105	24,8	166	5,26
Усього по БСУ	1,277.5	4,608	192.6	4,105	6.64

Джерело: складено автором на основі [8].

Це може вказувати на найвищу інтенсивність нарошення активів банками на одиницю власного капіталу. Проте реально дана мультиплікація активів банків 3-ї групи відображається у значних інвестиціях банківських ресурсів у торгівлі цінні папери (18% від вартості торгових цінних паперів у банківській системі України на кінець 2013 р.) і розміщення коштів в інших банках (14% від загальної вартості таких коштів паперів у банківській системі України на кінець 2013 р.), що значно перевищує частку активів (8%) та власного капіталу банків 3-ї групи банків (7%) у загальних активах банківської системи України.

Водночас, з точки зору реалізації інвестиційного потенціалу банківської системи, відношення сукупних активів до власного капіталу не є цілком репрезентативним, оскільки не враховує структуру активів банків, і, зокрема, частку кредитів не фінансовим корпораціям у сукупних активах. Тому доцільним буде розглянути частку кредитів реальному сектору економіки та, відповідно, мультиплікатор капіталу банку, зважений на частку кредитів у активах банків (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок мультиплікатора капіталу за групами банків, зваженого на обсяги кредитування не фінансових корпорацій (на 01.01.2014 р.)

Показник	Частка кредитів не фінансовим корпораціям в активах, %	Частка від сукупних кредитів не фінансовим корпораціям, %	Зважений мультиплікатор капіталу
Група 1	50	63	3,65
Група 2	57	19	2,99
Група 3	48	8	3,82
Група 4	49	10	2,58
Усього по БСУ	51	100	3,40

Джерело: складено автором на основі [8].

Так, значення мультиплікатора капіталу, зваженого на обсяги кредитування не фінансових корпорацій, знов ж таки вказує на найвищий рівень інтенсивності утилізації власного капіталу банками 3-ї групи банків за активами. Проте групування банків виключно за обсягами активів з метою аналізу реалізації їх інвестиційного потенціалу певним чином спотворює результати аналізу впливу концентрації капіталу банку на реалізацію його інвести-

ційного потенціалу, оскільки, наприклад, 1-а група банків включає три державні банки із середнім значенням мультиплікатором капіталу 5,2х (у порівнянні із середнім по групі значенням 7,3х), а 3-я група банків включає 5 банків (з 23), у яких було введено тимчасову адміністрацію або розпочато процедуру ліквідації. Таким чином, доцільним буде більш детальний аналіз композиції банківської системи за більш гомогенними групами на основі ознак походження та форми власності капіталу.

Отже, серед запропонованих критеріїв групування банків слід виділити такі критерії:

1) країна походження капіталу банку (український; російський та інші країни СНД; європейські та американські банки);

2) форма власності банку (державні та приватні).

Таким чином, ми виділяємо такі чотири груп банків:

- ✦ державні банки;
- ✦ приватні українські банки;
- ✦ приватні російські банки (та інших країн СНД);
- ✦ приватні європейські та американські банки.

Також, враховуючи той факт, що четверта група банків (122 банки станом на 01.01.2014 р.) за активами займає всього лише 10% сукупних активів банківської системи України та кредитів, наданих юридичним особам, ми вважаємо за можливе обмежити вибірку нашого дослідження банками, що ввійшли до 1–3 груп за активами (табл. 3).

Таблиця 3

Групування банків 1–3 групи за ознакою походження капіталу (на 01.01.2014 р.)

Показник	Частка від сукупного власного капіталу БСУ, %	Частка від сукупних активів БСУ, %	Частка від сукупних кредитів нефінансовим корпораціям БСУ, %
Державні банки	24	18	15
Приватні українські банки	39	48	51
Банки Росії та СНД	10	11	13
Європейські та американські банки	14	13	11
Усього по БСУ	100	100	100

Джерело: складено автором на основі [8].

Дані, наведені у табл. 3, вказують на взаємозв'язок між походженням капіталу в банківській системі України та спрямованістю діяльності банків на кредитування реального сектора України. Так, найвища частка серед кредитів нефінансовим корпораціям у банківській системі України належить банкам з вітчизняним капіталом (51%), що суттєво перевищує їх частку в загальних активах банківської системи (48%) і сукупному власному капіталі банківської системи (39%). Це свідчить про те, що частка кредитів реальному сектору економіки в структурі їх активів перевищує середнє значення по

системі та засвідчує їх орієнтованість на кредитування нефінансових корпорацій.

Як випливає з табл. 4, такі банки генерують 8,05 грошових одиниць сукупних активів та 4,42 грошових одиниць кредитів нефінансовим корпораціям на 1,00 грошову одиницю власного капіталу (у порівнянні з 6,64х і 3,40х грошових одиниць відповідно в середньому в банківській системі України). Аналогічна тенденція простежується і серед банків з російським і казахстанським капіталом – такі банки генерують 7,58 грошових одиниць сукупних активів та 4,61 грошових одиниць кредитів реальному сектору економіки на одну одиницю власного капіталу, тобто характеризуються найвищим значенням мультиплікатора капіталу.

Водночас, як вже було нами зазначено, неможливо розглядати ефекти мультиплікації капіталу банків та розширення обсягів кредитування економіки відособлено від аналізу рівня ризику таких операцій. Так, поряд з визначенням мультиплікатора капіталу як міри здатності банку залучати депозити і видавати кредити, він також є важливим показником, який відображає фінансовий важіль, або політику в галузі фінансування: вибір джерел формування банківських ресурсів (боргові зобов'язання чи акціонерний капітал).

Таблиця 4

Частка кредитів нефінансовим корпораціям у сукупних активах груп банків та кредитний мультиплікатор (банки 1–3 груп, на 01.01.2014 р.)

Показник	Частка кредитів нефінансовим корпораціям у сукупних активах, %	Мультиплікатор капіталу, х	Відношення кредитів нефінансовим корпораціям до ВК, х
Державні банки	43	4,94	2,12
Приватні українські банки	55	8,05	4,42
Банки Росії та СНД	61	7,58	4,61
Європейські та американські банки	43	6,22	2,66
Усього по БСУ	51	6,64	3,40

Джерело: складено автором на основі [8].

Отже, мультиплікатор капіталу є прямим показником фінансового важеля банку та ступеня його фінансового ризику. Він показує, яку кількість гривні активів повинна забезпечувати кожна гривня власного капіталу (тобто коштів власників банку) і, відповідно, яка частка банківських ресурсів може бути сформована у формі боргових зобов'язань. Оскільки власний капітал повинен покривати збитки за активами банку, то чим вищий рівень мультиплікатора, тим вищий ступінь ризику банкрутства банку. Водночас чим вищий мультиплікатор, тим вищий потенціал банку для більш високих виплат своїм власникам (акціонерам).

Частка кредитів не фінансовим корпораціям у сукупних активах груп банків та кредитний мультиплікатор (банки 1 – 3 груп за вирахуванням проблемних банків, на 01.01.2014 р.)

Показник	Частка кредитів не фінансовим корпораціям у сукупних активах, %	Мультиплікатор капіталу, х	Відношення кредитів не фінансовим корпораціям до ВК, х
Державні банки	43	4,94	2,12
Приватні українські банки	54	9,76	5,22
Банки Росії та СНД	61	7,58	4,61
Європейські та американські банки	43	6,22	2,66
Усього по БСУ	51	6.64	3.40

Джерело: складено автором на основі [8]

Тобто, високе значення мультиплікатора капіталу може вказувати як на високу ефективність утилізації ресурсної бази банку та ефективного управління активами та пасивами, так і на надмірно агресивну кредитну політику банківських установ, що суттєво підвищує ймовірність банкрутства фінансової установи. Таке припущення частково підтверджується тим фактом, що серед 39 банків з українським капіталом 1 – 3 груп банків за розмірами активів, що становлять нашу вибірку, більш ніж у 10 станом на початок 2015 р. було введено тимчасову адміністрацію НБУ або розпочато процедуру ліквідації (Брокбізнесбанк, Банк «Форум», Південкомбанк, Терра Банк, Акта Банк, Реал Банк, Актив-Банк, Єврогазбанк та ін.). Тобто високе значення мультиплікації капіталу цих банків пояснюється не виправдано агресивною кредитною політикою та недостатньою капіталізацією фінансових установ. Таким чином, ми вважаємо за доцільне виключити дані банки з вибірки (табл. 5).

Таблиця 5

Розрахунок мультиплікатора капіталу за групами банків, зваженого на обсяги кредитування не фінансових корпорацій (банки 1 – 3 груп за вирахуванням проблемних банків, на 01.01.2014 р.)

Показник	Частка від сукупного власного капіталу БСУ, %	Частка від сукупних активів БСУ, %	Частка від сукупних кредитів не фінансовим корпораціям БСУ, %
Державні банки	24	18	15
Приватні українські банки	29	42	44
Банки Росії та СНД	10	11	13
Європейські та американські банки	14	13	11
Усього по банках	100	100	100

Джерело: складено автором на основі [8].

Після виключення проблемних фінансових установ з групи банків з українським капіталом нами виявлено взаємозв'язок з найвищою ефективністю реалізації інвестиційного потенціалу банками з українським капіталом. Так, група з 31 банків з українським приватним капіталом загалом генерує 9,76 грошових одиниць сукупних активів на 1 грошову одиницю власного капіталу, з яких 5,22 грошових одиниць – кредити не фінансовим корпораціям (табл. 6), загалом забезпечуючи 44% кредитів реальному сектору економіки в банківській системі України.

Відповідно, для наочності аналізу, досліджувані нами групи банків можна розмістити на матриці, що відображатиме частку корпоративних кредитів у сукупних активах кожної категорії банків, частку даної категорії банків у сукупному обсязі корпоративних кредитів у банківській системі України, а також середню ставку відсоткового доходу категорії банків, що слугуватиме як «проксі» до середньої ефективної ставки кредитування (рис. 4).

Наведена нами матриця підтверджує ключову роль банків з українським капіталом у кредитуванні реального сектора в економіці України – частка кредитів не фінансовим корпораціям в структурі їх активів перевищує 50%, а загальний обсяг корпоративних кредитів становить 44% від загального обсягу корпоративних кредитів у банківській системі України. Інші категорії банків відіграють суттєво меншу роль у кредитуванні реального сектора економіки. Проте альтернативний висновок з наведених даних вказує на те, що частка кредитів не фінансовим корпораціям у сукупних активах державних банків та банків з іноземним капіталом (за виключенням країн СНД) у цілому відповідає європейській практиці (близько 40% активів інвестуються з метою кредитування реального сектора національної економіки), у той час, як вітчизняні приватні банки та банки з російським капіталом реалізують значно більш агресивну політику та інвестують близько 60% активів у кредити не фінансовим корпораціям.

Таким чином, нами було доведено, що провідну роль у кредитуванні реального сектора економіки України відіграють саме банки з приватним українським капіталом. Це проявляється не лише через абсолютні обсяги корпоративного кредитування, а й через обсяги наданих корпоративних кредитів на одиницю власного капіталу. При найвищій концентрації активів з найвищим рівнем ризику в структурі сукупних активів такі банки станом на 01.01.2014 р. виконували вимоги НБУ щодо достатності та адекватності капіталу, що свідчить про найвищий рівень ефективності реалізації свого потенціалу такими банками щодо кредитування реального сектора економіки.

При цьому серед 31 вітчизняного банку 1 – 3 групи за активами, що були нами віднесені до категорії українських приватних банків (за виключенням банків, щодо яких було розпочато процедуру ліквідації або

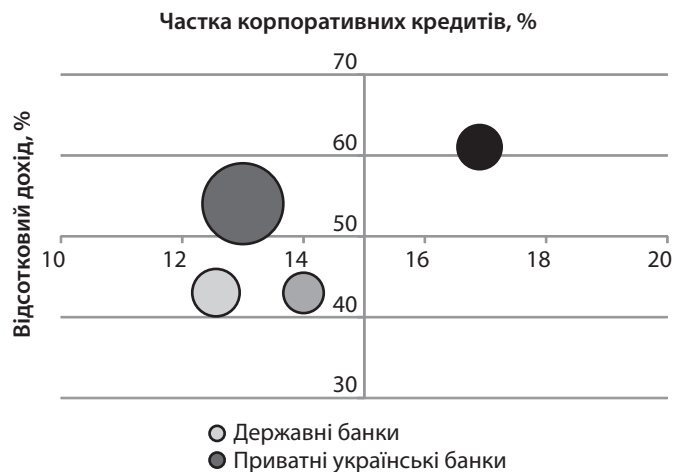

Рис. 4. Матриця групування категорій банків відповідно до їх участі у кредитуванні нефінансових корпорацій в Україні станом на 01.01.2014 р. (розмір кульки відображає частку категорії банків у сукупних корпоративних кредитах у БСУ)

Джерело: розроблено автором на основі [8].

введено тимчасову адміністрацію НБУ), вартість активів окремих банків різняться у більш ніж 70 разів – від сукупних активів у 3,0 млрд грн станом на 01.01.2014 р. у КБ «Фінбанк» до 214,5 млрд грн КБ «Приватбанк». Причому найбільші 7 банків серед досліджуваних (Приватбанк, ПУМБ, Фінанси та Кредит, Фідобанк та Південний) сукупно становлять 24% активів банківської системи України та 26% обсягів корпоративного кредитування в Україні.

Серед причин, що пояснюють провідну роль вітчизняного банківського капіталу в кредитуванні реального сектора економіки України, є інтегрованість досліджуваних фінансових установ у фінансово-промислові групи. Так, серед семи найбільших українських банків серед 31 банку, виділених нами в досліджувану групу, п'ять входять до фінансово-промислових груп (формалізованих або неформалізованих), або акціонери таких банків залучені до управління іншими промисловими підприємствами (табл. 7).

Таблиця 7

Топ-5 приватних вітчизняних банків за розмірами активів (за вирахуванням проблемних банків, на 01.01.2014 р.)

Банк	Фінансово-промислова група	Частка кредитів не фінансовим корпораціям у сукупних активах, %	Частка від сукупних активів БСУ, %
ПРИВАТБАНК	Приват	55	17
ПУМБ	SCM	49	3
БАНК «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	66	2
ФІДОБАНК	-	29	1
«ПІВДЕННИЙ»	Група компаній Ю. Родіна	68	1

Джерело: складено автором на основі [8]

Так, серед наведених найбільших приватних українських банків ті з банків, що належать до фінансово-промислових груп, характеризуються часткою кредитів нефінансовим корпораціям у сукупних активах, більшою за 50% (за виключенням 49% у ПУМБ). Лише Фідобанк не є членом таких ФПГ і характеризується значно нижчою часткою корпоративних кредитів у сукупних активах та є орієнтованим на споживче кредитування населення та інші види банківських послуг. Як нами було проілюстровано вище, приватні вітчизняні банки характеризуються найвищим ступенем ризику активів. Таким чином, саме інтегрованість банків до ФПГ або безпосередня залученість акціонерів банків до інших видів бізнесу пояснює активну політику банків щодо кредитування реального сектора економіки.

Проте виявлена тенденція щодо ключової ролі походження капіталу банку та його інтегрованості до фінансово-промислових груп певною мірою суперечить тенденціям розвинутих країн, де частка кредитів реальному сектору економіки є тим вищою, чим більшим є власний капітал банку. Це пояснюється тим, що більші банки мають більшу здатність до залучення та запозичення довгострокових фінансових ресурсів на національних та міжнародних ринках капіталу, що в подальшому трансформуються в кредити реальному сектору економіки.

При визначенні причин такої відмінності між банківською системою України та банками розвинутих країн світу, на нашу думку, слід звернути увагу на основні напрями кредитування реального сектора економіки найбільшими вітчизняними банками. Станом на кінець липня 2014 р. основним напрямом кредитування національної економіки в розрізі видів економічної діяльності була оптова та роздрібна торгівля з часткою 36%. Це пояснюється тим, що оборотність коштів у даній галузі є найшвидшою, а рентабельність – однією з найвищих. Проте лише три з п'яти виділених банків за результатами 2013 р. визначили торгівлю як пріоритетний напрям кредитування національної економіки з часткою у за-

гальному обсязі кредитування клієнтів від 24% у банку «Фінанси та кредит» до 46% у «ПриватБанку». Наявність специфічної структури кредитування корпоративних клієнтів за напрямками економічної діяльності серед п'яти найбільших українських банків, жоден з яких не є спеціалізованим, можна пояснити спеціалізацією фінансо-промислових груп, до яких дані банки входять або з якими вони є пов'язаними. Так, суттєва частка кредитування торгівлі Приватбанком, до якої відповідно до КВЕДу належить торгівля паливо-мастильними матеріалами, може бути пояснена пов'язаністю основних акціонерів банку з переробкою та торгівлею нафтопродуктами в Україні (табл. 8).

Таблиця 8

Основні напрями кредитування економіки серед топ-4 приватних вітчизняних банків за розмірами активів (за вирахуванням проблемних банків, за 2013 р.)

Банк	Фінансово-промислова група	Основний напрям кредитування (за видами економічної діяльності)	Частка від сукупних кредитів, %
ПРИВАТБАНК	Приват	Торгівля	45,88
ПУМБ	SCM	Харчова промисловість та сільське господарство	19,18
БАНК «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	Торгівля	24,48
«ПІВДЕННИЙ»	Група компаній Ю. Родіна	Торгівля	31,0

Джерело: дані офіційної звітності банків.

Водночас, відповідно до офіційної фінансової звітності банків, частка операцій таких банків з пов'язаними особами, у тому числі через операції кредитування, є незначною та не перевищує 1% від загального обсягу наданих кредитів. Така ситуація частково може бути пояснена складною юридичною структурою формалізованих та неформалізованих фінансово-промислових груп в Україні та можливістю уникати визначення фактично інсайдерських структур як пов'язаних осіб при складанні фінансової звітності банку, та, відповідно, відповідати нормативам НБУ щодо операцій з інсайдерами. У цьому сенсі ми вважаємо актуальним та доцільним визначення НБУ кредитування споріднених осіб як однією з пріоритетних проблем функціонування банківської системи в рамках Стратегії розвитку банківської системи до 2020 р. та перегляд підходів Національного банку до визначення пов'язаних осіб банків та контролю за дотриманням вимог вітчизняними банками щодо кредитування інсайдерів.

ВИСНОВКИ

Проведений нами аналіз свідчить про тісний взаємозв'язок між обсягами кредитування реального сек-

тора економіки та належністю банківських установ до вітчизняних фінансово-промислових груп та рівня концентрації банківського капіталу. Так, у результаті нами було доведено, що концентрація фінансового капіталу є ключовою умовою розширеного інвестиційного кредитування національної економіки. При цьому на сьогодні в Україні ключову роль відіграє не лише концентрація банківського капіталу в межах однієї фінансової установи, а й інтеграція капіталу фінансового та реального секторів економіки та його концентрації в рамках фінансово-промислових груп. Проте остання умова може бути поясненою значними обсягами операцій вітчизняних банків з пов'язаними особами (без визначення таких пов'язаних осіб як інсайдерів та з фактичним порушенням вимог НБУ щодо операцій з інсайдерами). Тому ми вважаємо доцільними наміри НБУ щодо запровадження посиленого контролю за прозорістю отримання кредитів, що носять споріднений характер, що, у свою чергу, дозволить вирівняти умови отримання кредитів для всіх підприємств реального сектора національної економіки та оцінити реальний вплив концентрації фінансового капіталу на реалізацію інвестиційного потенціалу банківського сектора України. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Вовчак О. Д.** Банківська інвестиційна діяльність в Україні: монографія / О. Д. Вовчак – Львів: Вид-во Львів. комерційної академії, 2005. – 544 с.
- Вожжов А. П.** Використання змінної частини поточних пасивів банків як інвестиційних ресурсів / А. П. Вожжов // Вісник НБУ. – 2003. – № 12. – С. 18 – 21.
- Міщенко В. І.** Банківські операції: підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева; за ред. В. І. Міщенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – С. 87 – 89.
- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні // Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
- Постанова Правління Національного банку України від 17 листопада 2014 року № 723 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» (Офіційно опубліковано 18 листопада 2014 року) // Національний Банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=12064036>
- Леонов С. В.** Використання інвестиційного потенціалу банків у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку в Україні / С. В. Леонов // У кн.: Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку: монографія / За заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Боронос. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – С. 178 – 199.
- Лютий І. О.** Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг: монографія / І. О. Лютий, О. М. Юрчук. – К.: Знання, 2011. – 357 с.
- Основні показники діяльності банків України // Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
- WB Financial sector statistics // The World Bank [Electronic resource]. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/topic/financial-sector>
- ECB Statistical Data Warehouse // The European Central Bank [Electronic resource]. – Mode of access: <http://sdw.ecb.europa.eu/>

Науковий керівник – Лютий І. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

REFERENCES

“ECB Statistical Data Warehouse” The European Central Bank. <http://sdw.ecb.europa.eu/>
[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://www.bank.gov.ua/doc-catalog/document?id=12064036>
Lionov, S. V. “Vykorystannia investytsiinoho potentsialu bankiv u finansovomu zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku v Ukraini” [Using the investment potential of banks in financial support innovative development in Ukraine]. In *Problemy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku*, 178-199. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2009.

Liutyi, I. O., and Yurchuk, O. M. *Bankivski instytuty v umovakh hlobalizatsii rynku finansovykh posluh* [Banking institutions in the context of globalization of financial services]. Kyiv: Znannia, 2011.
Mishchenko, V. I., Slavianska, N. H., and Koreneva, O. H. *Bankivski operatsii* [Banking operations]. Kyiv: Znannia, 2007.

“Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy” [Main indicators of banks in Ukraine]. Natsionalnyi bank Ukrainy. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

Vozhzhov, A. P. “Vykorystannia zminnoi chastyny potochnykh pasyviv bankiv iak investytsiinykh resursiv” [Using alternating current liabilities of banks as investment resources]. *Visnyk NBU*, no. 12 (2003): 18-21.

Vovchak, O. D. *Bankivska investytsiina diialnist v Ukraini* [The banking investment activity in Ukraine]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi komertsiinoi akademii, 2005.

“WB Financial sector statistics”. The World Bank. <http://data.worldbank.org/topic/financial-sector>

УДК 36.221

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

© 2015 ПРОНОЗА П. В.

УДК 36.221

Прозноза П. В. Методичні аспекти планування податкових надходжень

Мета статті полягає у проведенні аналізу результативності планування податкових надходжень в Україні та розробці пропозицій щодо вдосконалення даного процесу. Результати проведеного аналізу виявили наявність суттєвих розбіжностей між фактичними та плановими показниками надходжень до Зведеного бюджету, що дало підстави стверджувати про недосконалість процесу планування податкових надходжень в Україні. Узагальнення підходів учених дозволило виділити п'ять основних чинників, які можуть впливати на результативність планування податкових надходжень. Пріоритетним напрямом визначено вдосконалення методичного та інформаційного забезпечення процесу планування податкових надходжень на основі використання процедури множинної регресії. Результати аналізу існуючих підходів виявили чотири ключові фактори, які впливають на обсяг податкових надходжень. Визначено основні параметри рівняння регресії, яким описується залежність обсягу податкових надходжень від цих факторів.

Ключові слова: податкові надходження, планування податкових надходжень, методичні аспекти планування.

Рис.: 8. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Бібл.:** 10.

Прозноза Павло Володимирович – доктор економічних наук, доцент, декан факультету фінансів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 36.221

Прозноза П. В. Методические аспекты планирования налоговых поступлений

Цель статьи заключается в проведении анализа результативности планирования налоговых поступлений в Украине и разработке предложений по усовершенствованию данного процесса. В результате проведенного анализа выявлено наличие существенных расхождений между фактическими и плановыми показателями поступлений в Сводный бюджет, что позволило утверждать о несовершенстве процесса планирования налоговых поступлений в Украине. Обобщение подходов ученых позволило выделить пять основных факторов, которые могут влиять на результативность планирования налоговых поступлений. Приоритетным направлением определено совершенствование методического и информационного обеспечения процесса планирования налоговых поступлений на основе использования процедуры множественной регрессии. Результаты анализа существующих подходов выявили четыре ключевых фактора, влияющих на объем налоговых поступлений. Определены основные параметры уравнения регрессии, которым описывается зависимость объема налоговых поступлений от этих факторов.

Ключевые слова: налоговые поступления, планирование налоговых поступлений, методические аспекты планирования.

Рис.: 8. **Табл.:** 1. **Формул:** 1. **Библ.:** 10.

Прозноза Павел Владимирович – доктор экономических наук, доцент, декан факультета финансов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC 36.221

Pronoza P. V. Methodical Aspects of Planning the Tax Revenues

The article is aimed to analyze the effectiveness of planning the tax revenues in Ukraine and to elaborate proposals for improving this process. The conducted analysis revealed that there were significant discrepancies between the actual and planned indicators of revenues to the Consolidated budget that allowed to contend about imperfection of the tax revenue planning process in Ukraine. A synthesis of approaches of scientists has helped to allocate five main factors that may impact the effectiveness of tax revenue planning. As the priority direction was identified the improving methodological and information support of the tax revenues planning process through the use of multiple regression procedure. As result of the analysis of existing approaches, four key factors that impact the volume of tax revenues have been identified. The main parameters of the regression equation, which describes the dependence of the volume of tax revenues on these factors, have been determined.

Key words: tax revenues, planning the tax revenues, methodical aspects of planning.

Pic.: 8. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Pronoza Pavlo V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Dean, Faculty of Finance, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Науковий керівник – Лютий І. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

REFERENCES

“ECB Statistical Data Warehouse” The European Central Bank. <http://sdw.ecb.europa.eu/>
 [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
 [Legal Act of Ukraine] (2014). <http://www.bank.gov.ua/doc-catalog/document?id=12064036>
 Leonov, S. V. “Vykorystannia investytsiinoho potentsialu bankiv u finansovomu zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku v Ukraini” [Using the investment potential of banks in financial support innovative development in Ukraine]. In *Problemy finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku*, 178-199. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2009.

Liutyi, I. O., and Yurchuk, O. M. *Bankivski instytuty v umovakh hlobalizatsii rynku finansovykh posluh* [Banking institutions in the context of globalization of financial services]. Kyiv: Znannia, 2011.
 Mishchenko, V. I., Slavianska, N. H., and Koreneva, O. H. *Bankivski operatsii* [Banking operations]. Kyiv: Znannia, 2007.

“Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy” [Main indicators of banks in Ukraine]. Natsionalnyi bank Ukrainy. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

Vozhzhov, A. P. “Vykorystannia zminnoi chastyny potochnykh pasyviv bankiv iak investytsiinykh resursiv” [Using alternating current liabilities of banks as investment resources]. *Visnyk NBU*, no. 12 (2003): 18-21.

Vovchak, O. D. *Bankivska investytsiina diialnist v Ukraini* [The banking investment activity in Ukraine]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi komertsiiinoi akademii, 2005.

“WB Financial sector statistics”. The World Bank. <http://data.worldbank.org/topic/financial-sector>

УДК 36.221

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

© 2015 ПРОНОЗА П. В.

УДК 36.221

Прозноза П. В. Методичні аспекти планування податкових надходжень

Мета статті полягає у проведенні аналізу результативності планування податкових надходжень в Україні та розробці пропозицій щодо вдосконалення даного процесу. Результати проведеного аналізу виявили наявність суттєвих розбіжностей між фактичними та плановими показниками надходжень до Зведеного бюджету, що дало підстави стверджувати про недосконалість процесу планування податкових надходжень в Україні. Узагальнення підходів учених дозволило виділити п'ять основних чинників, які можуть впливати на результативність планування податкових надходжень. Пріоритетним напрямом визначено вдосконалення методичного та інформаційного забезпечення процесу планування податкових надходжень на основі використання процедури множинної регресії. Результати аналізу існуючих підходів виявили чотири ключові фактори, які впливають на обсяг податкових надходжень. Визначено основні параметри рівняння регресії, яким описується залежність обсягу податкових надходжень від цих факторів.

Ключові слова: податкові надходження, планування податкових надходжень, методичні аспекти планування.

Рис.: 8. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 10.

Прозноза Павло Володимирович – доктор економічних наук, доцент, декан факультету фінансів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 36.221

Прозноза П. В. Методические аспекты планирования налоговых поступлений

Цель статьи заключается в проведении анализа результативности планирования налоговых поступлений в Украине и разработке предложений по усовершенствованию данного процесса. В результате проведенного анализа выявлено наличие существенных расхождений между фактическими и плановыми показателями поступлений в Сводный бюджет, что позволило утверждать о несовершенстве процесса планирования налоговых поступлений в Украине. Обобщение подходов ученых позволило выделить пять основных факторов, которые могут влиять на результативность планирования налоговых поступлений. Приоритетным направлением определено совершенствование методического и информационного обеспечения процесса планирования налоговых поступлений на основе использования процедуры множественной регрессии. Результаты анализа существующих подходов выявили четыре ключевых фактора, влияющих на объем налоговых поступлений. Определены основные параметры уравнения регрессии, которым описывается зависимость объема налоговых поступлений от этих факторов.

Ключевые слова: налоговые поступления, планирование налоговых поступлений, методические аспекты планирования.

Рис.: 8. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 10.

Прозноза Павел Владимирович – доктор экономических наук, доцент, декан факультета финансов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC 36.221

Pronoza P. V. Methodical Aspects of Planning the Tax Revenues

The article is aimed to analyze the effectiveness of planning the tax revenues in Ukraine and to elaborate proposals for improving this process. The conducted analysis revealed that there were significant discrepancies between the actual and planned indicators of revenues to the Consolidated budget that allowed to contend about imperfection of the tax revenue planning process in Ukraine. A synthesis of approaches of scientists has helped to allocate five main factors that may impact the effectiveness of tax revenue planning. As the priority direction was identified the improving methodological and information support of the tax revenues planning process through the use of multiple regression procedure. As result of the analysis of existing approaches, four key factors that impact the volume of tax revenues have been identified. The main parameters of the regression equation, which describes the dependence of the volume of tax revenues on these factors, have been determined.

Key words: tax revenues, planning the tax revenues, methodical aspects of planning.

Pic.: 8. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Pronoza Pavlo V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Dean, Faculty of Finance, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Соціально-економічний розвиток країни суттєво залежить від ефективності функціонування податково-бюджетного механізму. Розробка та реалізація управлінських рішень у цій сфері базується на використанні науково обґрунтованих планів і прогнозів. Планування податкових надходжень дає можливість уникнути дисбалансів в організації державних фінансів та визначати індикативні показники результативності функціонування системи державного податкового менеджменту. Будь-який вид планування, у тому числі податкове, характеризується імовірністю, особливо в умовах економічної нестабільності. Однак саме за таких умов податкове планування відіграє особливо важливу роль в процесі управління податковою системою.

Проблемам, що виникають у процесі податкового планування в цілому та планування податкових надходжень у контролюючих органах зокрема, присвячено роботи багатьох учених, а саме: С. Баруліна, О. Десятнюк, Ю. Іванова, Г. Ісаншиної, С. Каламбет, В. Карпової, А. Кізими, А. Крисоватого, С. Супруненко, А. Тарангул, Т. Юткіної та ін. Враховуючи значні досягнення вчених у рамках дослідження цієї тематики, слід зазначити, що окремі питання, пов'язані із плануванням податкових надходжень в контролюючих органах, потребують доопрацювання та, в окремих випадках, актуалізації. Особливо це стосується тих питань, які пов'язані з науково-методичним забезпеченням процесу планування податкових надходжень у контролюючих органах.

Мета даної статті полягає у проведенні аналізу результативності планування податкових надходжень в Україні та розробці пропозицій щодо вдосконалення даного процесу.

Державне податкове планування виступає важливим елементом реалізації бюджетного процесу. Варто погодитися з позицією, згідно з якою: «Податки є основним джерелом формування доходів бюджету держави та багатофункціональним інструментом перерозподілу ВВП у соціальному, територіальному та галузевому ас-

пектах» [10, с. 70]. Проведені на основі даних Державної казначейської служби України [3] розрахунки дозволили оцінити значимість податкових надходжень у формуванні доходної частини Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр. (рис. 1).

Представлені на рис. 1 дані дають підстави стверджувати про визначну роль податків у рамках формування доходної частини бюджету. Протягом 2007–2014 рр. значення цього показника знаходилося в межах від 73,3% до 84,0% і становило в середньому 78,22%. Варто відзначити підвищення частки податків у загальному обсязі доходів Зведеного бюджету України після набуття чинності ПКУ.

Враховуючи зазначені факти, стабільність та ефективність бюджетного процесу суттєво залежать від точності визначення прогнозного обсягу податкових надходжень та здатності контролюючих органів забезпечити його виконання. Динаміку виконання планових обсягів податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр. наведено на рис. 2.

Відповідні розрахунки проведено на основі даних, отриманих зі звітів Державної казначейської служби України про виконання бюджету за відповідні роки [3]. Середнє значення показника виконання планових обсягів податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр. становить 95,27%. Значення показника на рівні, що перевищує 100%, відповідає ситуації, коли фактичний обсяг сплачених податків перевищує прогнозний. Протягом досліджуваного періоду подібна ситуація мала місце у 2007 р. – перевиконання плану на 1,6% (2,49 млрд грн) та у 2011 р. – на 1,2% (4,07 млрд грн). Найнижчий рівень виконання планового обсягу податкових надходжень за період, що досліджується, простежувався у 2009 р. – 86,5% та у 2012 р. – 90,7% планового показника. Низький рівень виконання планового обсягу податкових надходжень може бути наслідком дії чинників, які не були враховані під час прогнозування.

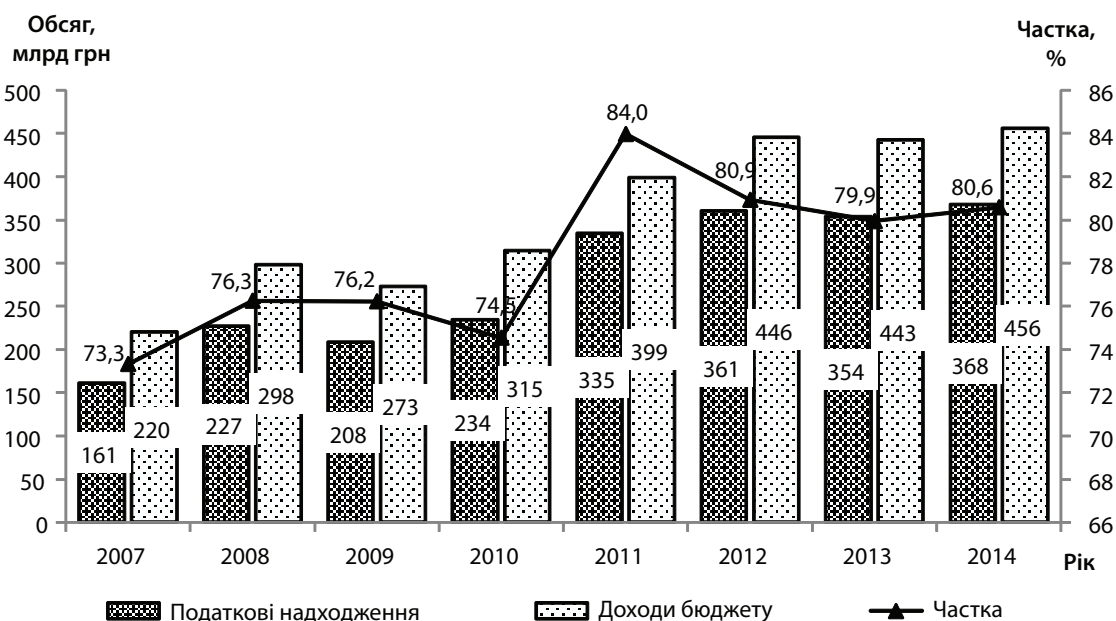

Рис. 1. Роль податкових надходжень у формуванні доходної частини Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр.

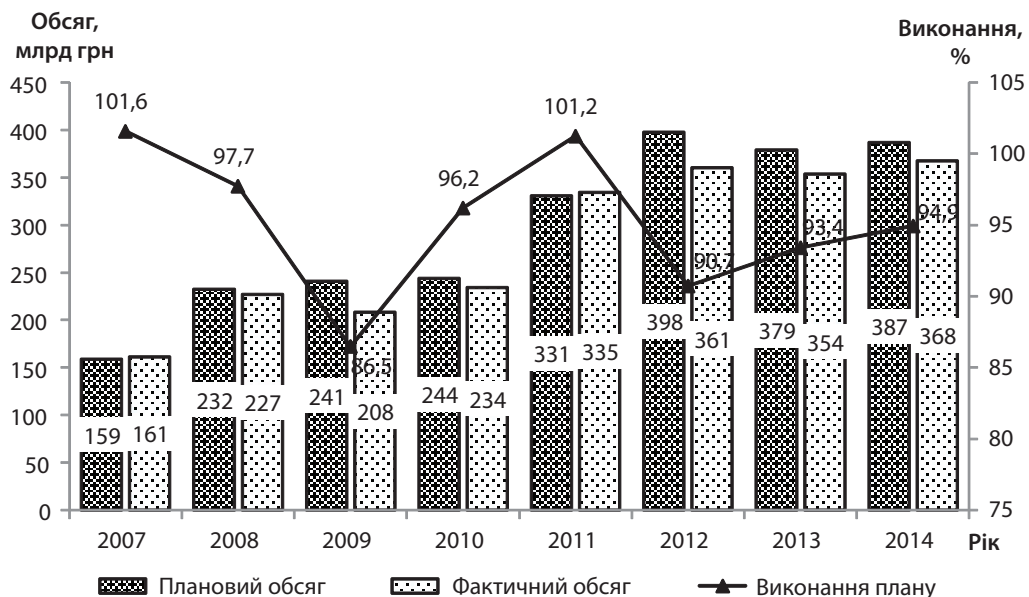

Рис. 2. Виконання планових обсягів податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2007 – 2014 рр.

Варто відзначити відсутність чітко вираженої тенденції в динаміці виконання планового показника загального обсягу податкових надходжень у межах періоду, що досліджується. З огляду на це доцільним є аналіз динаміки виконання планових показників за окремими видами податкових платежів. Найбільшу частку у структурі податкових надходжень до Зведеного бюджету України протягом 2007 – 2014 рр. мали податок на додану вартість (ПДВ), податок на доходи фізичних осіб – до 2011 р. податок з доходів фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств (ППП) і акцизний податок – до 2011 р. акцизний збір (акцизи) (рис. 3).

Загальна частка інших податків у структурі податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2007 – 2014 рр. змінювалася в межах від 11,7% до 18,5% і

становила в середньому 14,9%. Поступове зростання цього показника простежується протягом останніх років.

Найбільша питома вага у структурі податкових надходжень протягом усього періоду, що досліджується, належить ПДВ: середнє значення 38,3%. Динаміку виконання планових обсягів надходжень ПДВ до Зведеного бюджету України протягом 2007 – 2014 рр. наведено на рис. 4.

Середній рівень виконання планового обсягу надходжень ПДВ до Зведеного бюджету України у 2007 – 2014 рр. становить 92,9%, тобто на 2,4% менше, ніж середній показник за усіма податковими надходженнями (див. рис. 2). Перевищення прогнозованого обсягу надходжень за цим податком мало місце у 2011 р. і склало 1,3% (1,64 млрд грн). Запланованого на 2012 р. зростання надходжень ПДВ на 34,03 млрд грн (на 26,16%), у по-

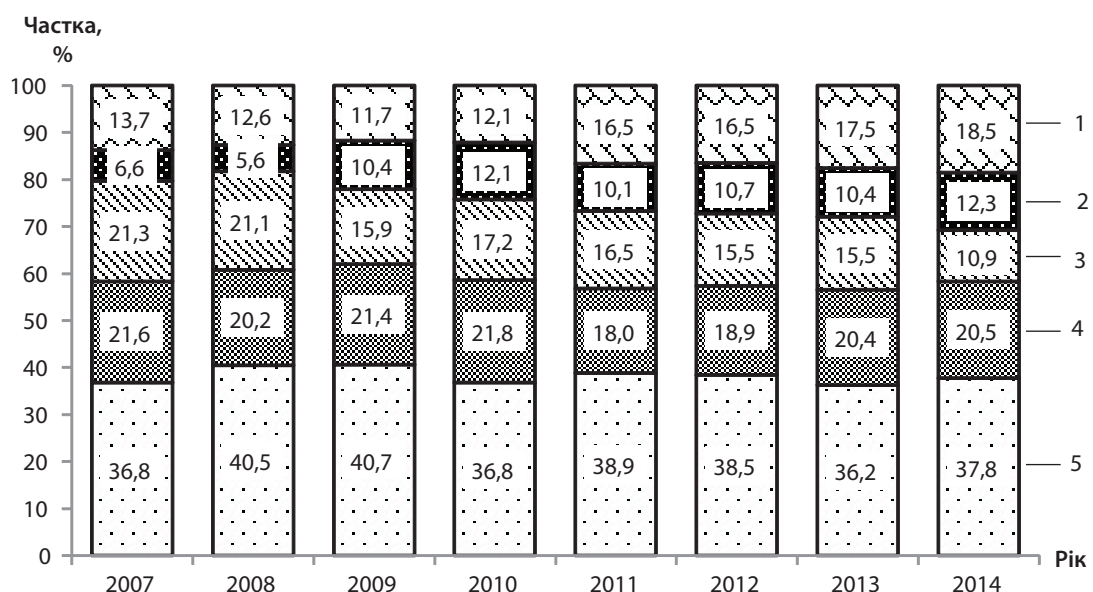

Рис. 3. Структура податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2007 – 2014 рр.:

1 – інші податки; 2 – акцизи; 3 – податок на прибуток підприємств; 4 – ПДФО; 5 – ПДВ.

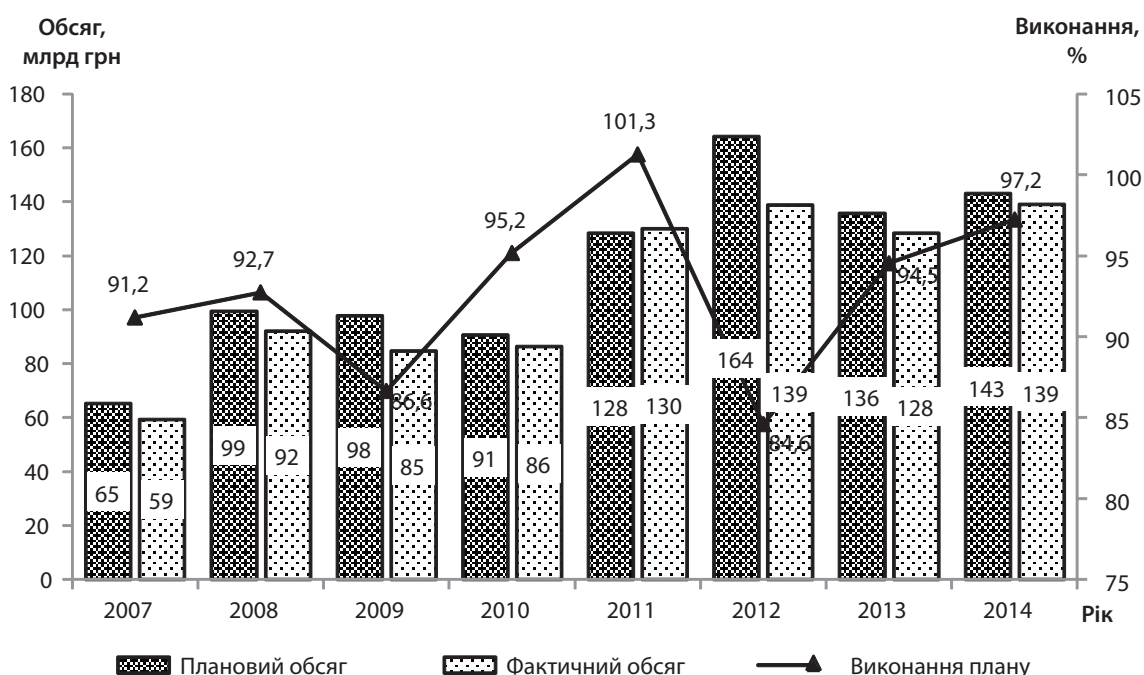

Рис. 4. Виконання планових обсягів надходжень ПДВ до Зведеного бюджету України у 2007 – 2014 рр.

рівнянні із фактичним обсягом надходжень за 2011 р., не відбулося. Натомість, фактичний обсяг надходжень у 2012 р. зріс лише на 8,73 млрд грн. Як результат, суттєво завищений рівень планового обсягу надходжень було виконано лише на 84,6%. Найнижчий за період, що аналізується, рівень цього показника (84,6%) зафіксовано у 2012 р. Динаміка рівня виконання планового обсягу надходжень з ПДВ протягом 2007 – 2014 рр. не виявила стійкої тенденції.

Відчутно меншою, ніж у ПДВ, однак достатньо суттєвою у структурі податкових надходжень є частка ПДФО. Динаміку виконання планового обсягу надходжень за цим податком у 2007 – 2014 рр. наведено на рис. 5.

Середній рівень виконання планового обсягу надходжень з ПДФО за період, що досліджується, становить 96,9%, що на 1,6% більше, ніж середній показник за загальним обсягом податкових надходжень (див. рис. 2). Максимальний рівень цього показника спостерігався у 2007 р.: запланований обсяг надходжень ПДФО було перевиконано на 4,2% (1,42 млрд грн). Тенденцію поступового зростання, яка простежувалась протягом 2008 – 2011 рр., змінила нестійка тенденція скорочення, яка продовжується до теперішнього часу. За результатами 2014 р. фактичний обсяг надходжень ПДФО становив 93,0% планового. Отримані результати дають підстави стверджувати про низький рівень ефективності планування надходжень ПДФО протягом останніх років.

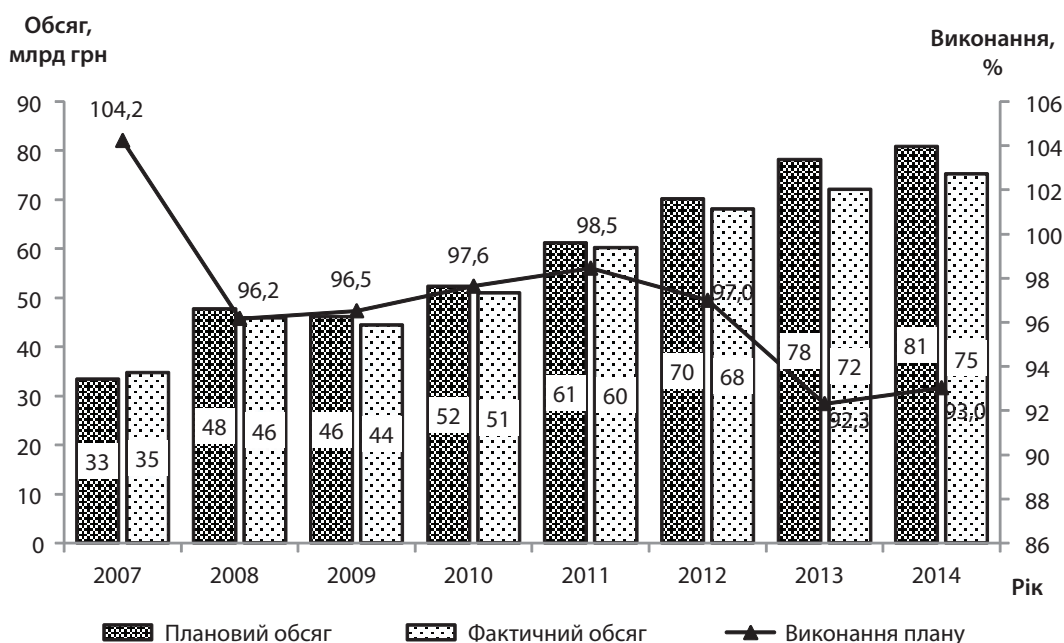

Рис. 5. Виконання планових обсягів надходжень ПДФО до Зведеного бюджету України у 2007 – 2014 рр.

Значно меншим рівнем однорідності та стабільності характеризується динаміка показника виконання планових обсягів надходжень до Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр. податку на прибуток підприємств (рис. 6).

Рівень виконання планового обсягу надходжень з податку на прибуток підприємств протягом 2007–2014 рр. змінювався в межах від 76,9% до 118,6% і становив у середньому 101,3%. Перевищення запланованого обсягу надходжень мало місце у 2007 р. (18,6%, або 5,40 млрд грн), 2008 р. (12,0%, або 5,14 млрд грн) та у 2011 р. (14,9%, або 7,16 млрд грн). Варто відзначити нестійку тенденцію до скорочення показника виконання пла-

нового обсягу надходжень з податку на прибуток підприємств, починаючи з 2012 р. Наявність суттєвих розбіжностей між плановими та фактичними показниками негативно характеризує ефективність планування відповідних платежів.

Після тривалого скорочення показника виконання планового обсягу надходжень акцизного податку до Зведеного бюджету України у 2007–2013 рр. за підсумками 2014 р. відбулося суттєве підвищення (рис. 7).

Протягом 2007–2013 рр. рівень цього показника зменшився зі 101,6% (перевиконання планового обсягу на 0,17 млрд грн) до 87,2%. Зростання показника простежувалося у 2010 р. Середній рівень виконання пла-

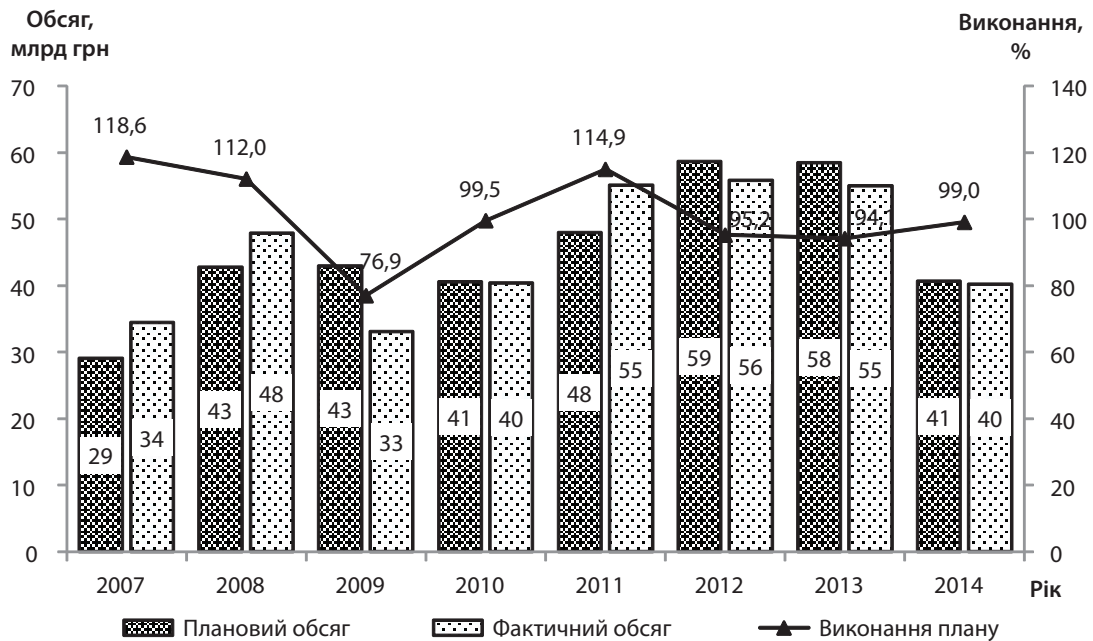

Рис. 6. Виконання планових обсягів надходжень податку на прибуток підприємств до Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр.

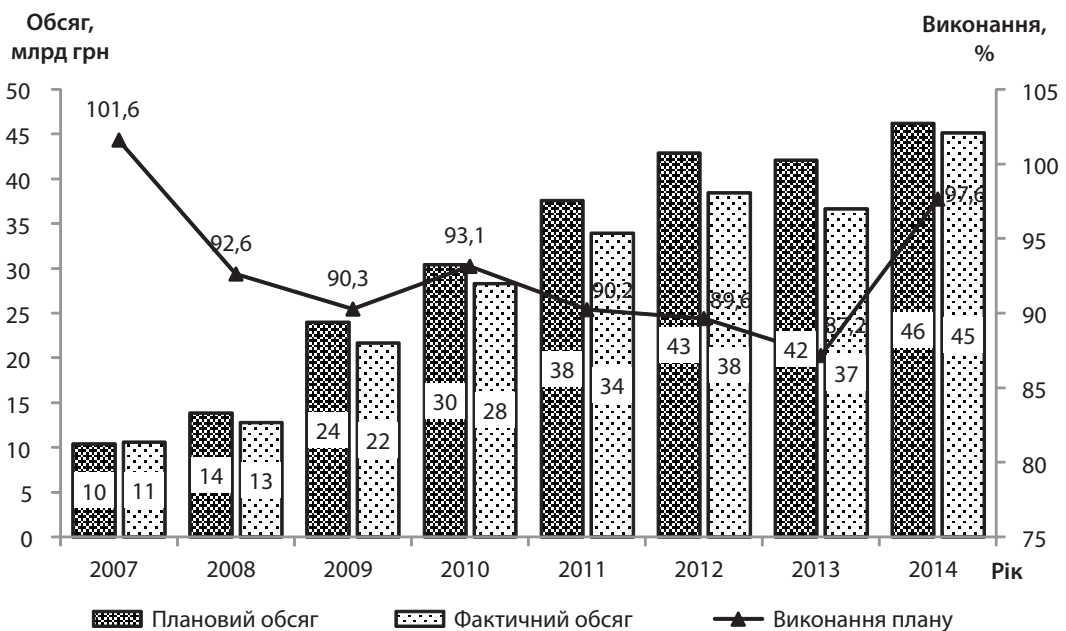

Рис. 7. Виконання планових обсягів надходжень акцизного податку (збору) до Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр.

нового обсягу надходжень акцизного податку за весь період, що аналізується, склав 92,8%, тобто на 2,5% менше, ніж відповідний показник загального обсягу податкових надходжень.

Рівень виконання планових показників надходжень до Зведеного бюджету України за іншими податками протягом 2007–2014 рр. змінювався в межах від 81,1% до 106,0% і становив у середньому 95,2% (рис. 8).

Перевиконання запланованого обсягу спостерігалось у 2007 р. і становило 1,25 млрд грн. Крім того, починаючи з 2011 р., простежується стала тенденція до скорочення показника виконання планових показників.

Результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати про недосконалість процесу планування податкових надходжень в Україні. Про низьку ефективність податкового планування на державному рівні свідчить наявність суттєвих розбіжностей між фактичними та плановими показниками надходжень до Зведеного бюджету. Особливої актуальності зазначена проблема набула в останні роки.

Виявлені недоліки планування податкових надходжень визначили доцільність проведення аналізу чинників, які впливають на результативність даного процесу. Огляд сучасної економічної літератури не виявив однозначності в поглядах учених з приводу окресленої проблематики.

На думку О. Брежневої-Єрмоленко [1], серед чинників, які впливають на результативність здійснення планування податкових надходжень, можна виділити дві групи. До першої належать чинники, що здійснюють позитивний вплив, а саме: модернізація існуючих і затвердження нових методів планування; розробка та затвердження методологічних рекомендацій із планування податкових надходжень; стабілізація нормативно-правового забезпечення. Другу групу становлять чинники, які негативно впливають на планування податкових

надходжень: відсутність належної методологічної основи планування податкових надходжень; відсутність належного інституційного забезпечення процесу планування; мінливість та недосконалість податкового законодавства; нестабільність політичної та соціальної ситуації в державі; недосконалість інформаційно-аналітичної бази для розрахунку планових показників; відсутність податкової дисципліни платників податків тощо.

Згідно з позицією колективу авторів на чолі з Ю. Івановим [6], основними чинниками, що впливають на якість прогнозування і планування, вважаються: відсутність методологічного забезпечення проектування дохідної частини державного і місцевих бюджетів, раціональної системи прогнозування і планування податкових надходжень; постійна зміна податкового законодавства; передбачуваність поведінки платників податків, які працюють в окремих галузях економіки; рівень податкової дисципліни і культури; політична ситуація; зосередженість на забезпеченні збалансованості бюджету; врахування регіональних аспектів сплати податків; врахування чинників, які впливають на податковий потенціал; наявність даних про обсяги податкових пільг; визначення податкових можливостей території (областей).

Узагальнення представлених підходів та позицій інших учених [2; 7; 9] дозволило виділити п'ять основних чинників, які можуть впливати на результативність планування податкових надходжень, а саме:

- 1) наявність і якість методичного та інформаційного забезпечення процесу планування податкових надходжень;
- 2) стабільність податкового законодавства;
- 3) політичні та соціально-економічні зміни в країні;
- 4) залежність планового обсягу податкових надходжень від запланованого обсягу витрат бюджету;
- 5) врахування податкових можливостей регіонів.

З-поміж елементів зазначеного переліку базову роль відіграє методичне забезпечення процесу плануван-

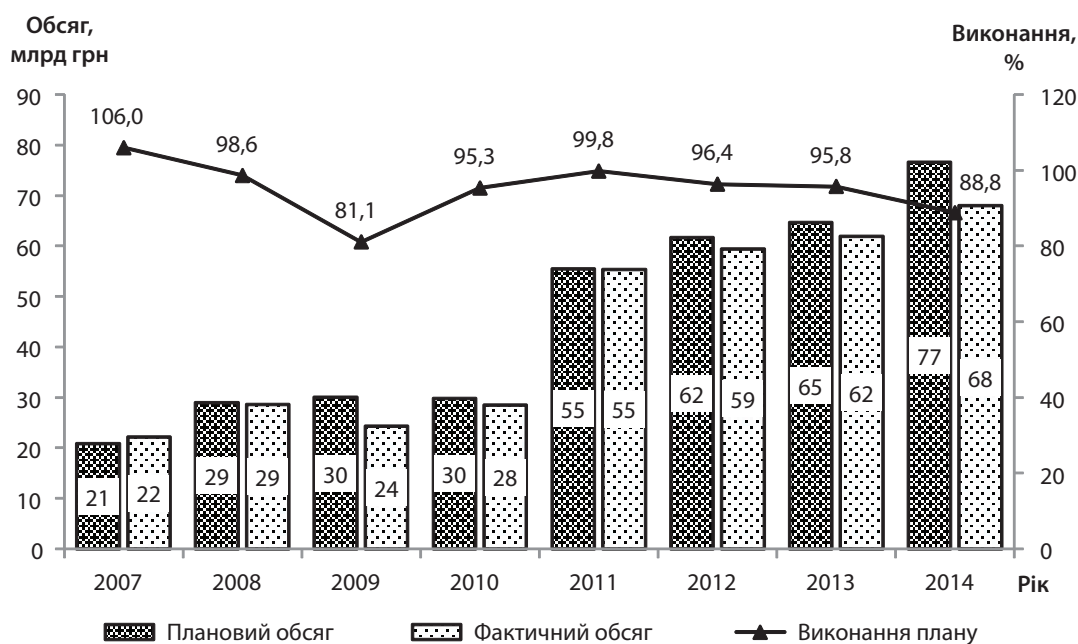

Рис. 8. Виконання планових обсягів надходжень інших податків до Зведеного бюджету України у 2007–2014 рр.

ня податкових надходжень. Про визначальну роль цього чинника зазначається в усіх сучасних дослідженнях.

Відсутність законодавчо закріпленої методики планування податкових надходжень в Україні засвідчила доцільність визначення переліку ключових факторів, які можуть впливати на рівень надходжень податків та зборів до бюджету, а також характеру такої залежності.

Робота фіскальних органів щодо планування податкових надходжень базується на результатах оцінки можливого впливу різних факторів на розміри очікуваних податкових надходжень. Найбільш доцільними до використання вважаються методи, відомі в теорії статистики та економічного аналізу як багатомірні методи статистичного аналізу [7, с. 61]. Ці методи, за наявності інформації про фактичні (очікувані) та базові показники, дозволяють розрахувати вплив окремих факторів на результативний показник. У рамках дослідження впливу різних факторів на обсяг податкових надходжень широко використовуються процедури множинної регресії. Регресійний аналіз дозволяє розгляну-

ти вплив декількох змінних на надходження шляхом визначення незалежних факторів, що найбільш прийнятні для відповідних даних. Ці фактори можуть використовуватися для прогнозування майбутніх змін обсягу податкових надходжень.

Формування вихідного переліку факторів, які можуть здійснювати вплив на обсяг податкових надходжень, є важливим етапом в процесі побудови регресійної моделі. Можна виділити різні підходи щодо його реалізації в рамках розробки напрямів удосконалення процесу планування податкових надходжень у контролюючих органах (табл. 1).

Перелік факторів та показників, що враховуються при прогнозуванні індикативних показників у контролюючих органах, міститься у п'ятому розділі Порядку взаємодії структурних підрозділів ГУ Міндоходів у Харківській області та підпорядкованих районних державних податкових інспекцій при визначенні прогнозних надходжень до бюджету, затвердженого Наказом ГУ Міндоходів у Харківській області від 08.11.2013 р. № 222 [5]. Зазначений перелік містить три групи факторів:

Таблиця 1

Окремі підходи щодо визначення факторів, які впливають на обсяг податкових надходжень

Фактори	Автор(-и)				Усього
	Р. Саакян, Г. Ананьева [8, с. 4]	В. Демидович, Г. Бурлуцка, К. Трофімова [2]	М. Свердан, О. Корзаченко [9]	Ю. Лазебник [4]	
ВВП	+	+	+	+	4
Темпи зниження (зростання) ВВП	+				1
Обсяг продукції промисловості	+		+	+	3
Обсяг валової продукції сільського господарства	+			+	2
Індекс споживчих цін	+	+		+	3
Індекс цін виробників	+		+		2
Офіційний курс гривні	+		+		2
Темпи зростання монетарної бази	+				1
Темпи зростання грошової маси	+				1
Доходи населення	+	+	+	+	4
Середньомісячна заробітна плата	+				1
Індекс реальної заробітної плати	+		+		2
Рівень зареєстрованого безробіття	+				1
Зовнішньоторговельний оборот	+				1
Експорт товарів і послуг	+	+	+	+	4
Імпорт товарів і послуг	+	+	+	+	4
Кінцеві споживчі витрати			+		1
Товарообіг			+	+	2
Обсяг реалізованих послуг	+	+		+	3
Валове нагромадження основного капіталу			+		1
Рівень тінізації доходів			+		1
Фінансовий результат до оподаткування				+	1

- ✦ що впливають на обсяги надходжень податкових платежів;
- ✦ що впливають на обсяги надходжень митних платежів;
- ✦ що впливають на обсяги надходжень єдиного соціального внеску.

Рівень деталізації факторів, наведених у Наказі [5], змінюється від «Макропоказники розвитку економіки в регіоні та галузях» до «Імпорт тютюнової сировини, яка ввезена на територію України у попередньому місяці виробниками тютюнових виробів». З огляду на високий рівень деталізації окремих видів даних, які використовуються при прогнозуванні індикативних показників у контролюючих органах, Наказом [5] також визначено джерела такої інформації.

Результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати про можливість використання значної кількості факторів, які впливають на обсяг податкових надходжень. Однак варто відзначити наявність двох обставин, які обмежують таку можливість.

Перша обставина – обмеженість доступу до інформації. У рамках дослідження, що проводиться, використовуються виключно загальнодоступні дані, які офіційно опубліковані в засобах масової інформації та спеціальних збірниках.

Друга обставина – обмеженість кількості факторів, які можуть бути враховані в рамках побудови багатфакторної регресійної моделі (з огляду на кількість періодів спостережень).

З огляду на результати аналізу підходів учених щодо визначення факторів, які впливають на обсяг податкових надходжень, наведених у табл. 1, при побудові багатфакторної регресійної моделі доцільно використати такі фактори:

1. Обсяг ВВП.
2. Доходи населення.
3. Експорт товарів і послуг.
4. Імпорт товарів і послуг.

Статистична обробка відповідних даних за період 2000–2014 рр. дозволила визначити основні параметри рівняння регресії, яким описується залежність обсягу податкових надходжень від зазначених факторів (1):

$$Y = 0,03x_1 + 0,1x_2 - 0,1x_3 + 0,34x_4 - 4031,97, \quad (1)$$

де Y – обсяг податкових надходжень, млн грн;

x_1 – ВВП, млн грн;

x_2 – доходи населення, млн грн;

x_3 – експорт товарів і послуг, млн грн;

x_4 – імпорт товарів і послуг, млн грн.

Тіснота зв'язку між досліджуваними величинами оцінюється на рівні 0,9. Статистичну значимість та адекватність моделі підтверджено на основі відповідних критеріїв. Аналіз стандартизованих параметрів моделі виявив, що результативна ознака (обсяг податкових надходжень) є найбільш чутливою до зміни фактора x_4 (імпорт товарів і послуг) та фактора x_2 (доходи населення). Найменший відгук проявляється у разі зміни фактора x_1 (ВВП).

ВИСНОВКИ

Виявлені під час аналізу результативності планування податкових надходжень в Україні недоліки засвідчили необхідність пошуку напрямів удосконалення цього процесу. Пріоритетним напрямом визначено вдосконалення методичного та інформаційного забезпечення процесу планування податкових надходжень на основі використання процедури множинної регресії. Обмеженість запропонованої моделі полягає у здатності враховувати зміни виключно тих факторів, які було використано під час її побудови. Вплив решти факторів визначається в моделі на рівні середнього значення за період спостереження. Підвищення точності отриманої моделі стає можливим за умови використання додаткових факторів, які здійснюють суттєвий вплив на обсяг податкових надходжень до Зведеного бюджету України, що, у свою чергу, потребує відповідного інформаційного забезпечення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Брежнєва-Єрмоленко О. В.** Податкове планування в системі державного податкового менеджменту / О. В. Брежнєва-Єрмоленко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Т. 21, вип. 7 (1). – С. 48 – 53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201371/48.html>

2. **Демидович В. В.** Напрямки вирішення проблем податкового прогнозування і планування в Україні / В. В. Демидович, Г. М. Бурлуцька, К. С. Трофімова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.taxation.lg.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=97:2010-11-10-2010-12&catid=41:scientific-conference

3. Звіт про виконання Державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

4. **Лазебник Ю. О.** Визначення факторів впливу на обсяги податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів України / Ю. О. Лазебник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6813/2/lyodof09.pdf>

5. Наказ ГУ Міндоходів у Харківській області від 08.11.2013 р. № 222 «Про внесення змін до наказу ГУ Міндоходів від 29.07.2013 р. № 93».

6. **Іванов Ю. Б.** Податковий менеджмент / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма, В. В. Карпова. – К. : Знання, 2008. – 525 с.

7. Податковий менеджмент : конспект лекцій. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 276 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://botanichik.at.ua/publ/lekciji/podatkovij_menedzhment/podatkovij_menedzhment_elektronnij_resurs_konsp_lekc_ternopil_tneu_2012_276_s/157-1-0-423

8. **Саакян Р. А.** О некоторых аспектах налоговой нагрузки экономики и прогнозе поступления налогов в 2000 году / Р. А. Саакян, Г. И. Ананьева // Налоговый вестник. – 2000. – № 4. – С. 4 – 7.

9. **Свердан М. М.** Податкові надходження бюджету: аналіз та прогнозування / М. М. Свердан, О. В. Корзаченко // WEB-ресурс научно-практических конференцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20120322/7_sverdand.php

10. Теоретико-методологічні засади реформування системи сплати податків і зборів в інформаційній системі Міністерства доходів і зборів України. – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2013. – 48 с.

REFERENCES

Breznieva-Yermolenko, O. V. "Podatkove planuvannia v systemi derzhavnoho podatkovoho menedzhmentu" [Tax planning in the system of tax management]. <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201371/48.html>

Demydovych, V. V., Burlutska, H. M., and Trofimova, K. S. "Napriamky vyrishennia problem podatkovoho prohnozuvannia i planuvannia v Ukraini" [Directions problem solving tax forecasting and planning in Ukraine]. http://www.taxation.lg.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=97:2010-11-10-20-10-12&catid=41:scientific-conference

Ivanov, Yu. B. et al. *Podatkovyi menedzhment* [Tax management]. Kyiv: Znannia, 2008.

Lazebnyk, Yu. O. "Vyznachennia faktoriv vplyvu na obsiahy podatkovykh nadkhodzen do biudzhativ usikh rivniv v Ukraini" [Determining factors influencing the volume of tax revenues to budgets of all levels in Ukraine]. <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6813/2/lyodof09.pdf>

[Legal Act of Ukraine] (2013).

"Podatkovyi menedzhment" [Tax management]. http://botanchik.at.ua/publ/lekciji/podatkovij_menedzhment/podatkovij_menedzhment_elektronnij_resurs_konsp_lekc_ternopil_tneu_2012_276_s/157-1-0-423

Saakian, R. A., and Ananeva, G. I. "O nekotorykh aspektakh nalogovoy nagruzki ekonomiki i prognoze postupleniya nalogov v 2000 godu" [Some aspects of the tax burden of the economy and tax revenue forecast in 2000]. *Nalogovyy vestnik*, no. 4 (2000): 4-7.

Sverdan, M. M., and Korzachenko, O. V. "Podatkovi nadkhodzhenia biudzhetu: analiz ta prohnozuvannia" [Tax revenues budget: analysis and forecasting]. http://www.confcontact.com/20120322/7_sverdan.php

Teoretyko-metodolohichni zasady reformuvannia systemy splaty podatkov i zboriv v informatsiinii systemi Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrainy [Theoretical and methodological basis of reforming the system of taxes and fees in the information system of the Ministry of income and fees Ukraine]. Irpin: NDI finansovoho prava, 2013.

"Zvit pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu" [Report on the State budget]. <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

РОЛЬ ПЕНСІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УПРАВЛІННІ ВІТЧИЗНЯНОЮ ПЕНСІЙНОЮ СИСТЕМОЮ

© 2015 РУДИК В. К.

УДК 631:368.914.2

Рудик В. К. Роль пенсійного менеджменту в управлінні вітчизняною пенсійною системою

У статті висвітлюються питання ролі пенсійного менеджменту в управлінні національною пенсійною системою в умовах проведення пенсійної реформи. Формування сучасної пенсійної моделі вимагає вдосконалення системи управління в пенсійній сфері, яка має базуватися на принципах пенсійного менеджменту. Розглянуто основні передумови становлення і розвитку пенсійного менеджменту, визначені основні складові елементи його організації. Доведено, що спеціалізовані фінансові інститути, які будуть вести свою діяльність у системі пенсійного страхування, мають стати стрижнем ефективного функціонування пенсійного менеджменту. Визначені основні принципи пенсійного менеджменту, які сприяють розумінню його сутності. Встановлено, що поєднання державного регулювання і корпоративного управління в пенсійній сфері є особливостю сучасного методологічного підходу до формування системи пенсійного менеджменту. Звернуто увагу на те, що в системі пенсійного страхування основними фінансовими інститутами виступають пенсійні фонди, тому вдосконалення управління ними є надзвичайно важливим завданням пенсійного менеджменту. Визначено, що структура управління пенсійним фондом передбачає розмежування операційних функцій і функцій нагляду, а також наявність необхідної кваліфікації та підзвітності тих осіб та органів, на які покладено виконання цих функцій. Саме на цьому акцентує свою увагу пенсійний менеджмент.

Ключові слова: пенсійна реформа, пенсійний менеджмент, принципи пенсійного менеджменту, механізм управління національною пенсійною системою, система пенсійного страхування, пенсійні активи.

Рис.: 1. **Бібл.:** 14.

Рудик Володимир Касьянович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів і кредиту, Подільський державний аграрно-технічний університет (вул. Шевченка, 13, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна)

E-mail: rudyk_vk@meta.ua

УДК 631:368.914.2

UDC 631:368.914.2

Рудик В. К. Роль пенсионного менеджмента в управлении отечественной пенсионной системой

В статье освещаются вопросы роли пенсионного менеджмента в управлении национальной пенсионной системой в условиях проведения пенсионной реформы. Формирование современной пенсионной модели требует усовершенствования системы управления в пенсионной сфере, которая должна базироваться на принципах пенсионного менеджмента. Рассмотрены основные предпосылки становления и развития пенсионного менеджмента, определены основные элементы его организации. Доказано, что специализированные финансовые институты, которые будут вести свою деятельность в системе пенсионного страхования, должны стать стержнем эффективного функционирования пенсионного менеджмента. Определены основные принципы пенсионного менеджмента, способствующие пониманию его сущности. Установлено, что объединение государственного регулирования и корпоративного управления в пенсионной сфере является особенностью современного методологического подхода к формированию системы пенсионного менеджмента. Особое внимание обращено на то, что в системе пенсионного страхования основными финансовыми институтами выступают пенсионные фонды, поэтому совершенствование управления ими является важным заданием пенсионного менеджмента. Определено, что структура управления пенсионным фондом предусматривает разграничение операционных функций и функций надзора, а также наличие определенной квалификации и подотчетность тех лиц и органов, на которые возложено исполнение этих функций. Именно на этом акцентирует свое внимание пенсионный менеджмент.

Ключевые слова: пенсионная реформа, пенсионный менеджмент, принципы пенсионного менеджмента, механизм управления национальной пенсионной системой, система пенсионного страхования, пенсионные активы.

Рис.: 1. **Библ.:** 14.

Рудик Владимир Касьянович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов и кредита, Подольский государственный аграрно-технический университет (ул. Шевченко, 13, Хмельницкая обл., г. Каменец-Подольский, 32300, Украина)

E-mail: rudyk_vk@meta.ua

Rudyk V. K. Role of Pension Management in Controlling the National Pension System

The article highlights the issues of role of pension management in controlling the national pension system in the context of carrying out the pension reform. Establishing a contemporary pension model requires improvement of control system in the pension sphere, which should be based on the principles of pension management. The basic premises of establishing and development of pension management has been considered, the main elements of its organization has been determined. It has been proved that specialized financial institutions that will operate together with the pension insurance system should become a linchpin for the effective functioning of pension management. The basic principles of the pension management, which contribute to understanding of its essence, have been defined. It has been determined that consolidation of the State regulation and corporate governance in the pension sphere is a feature of contemporary methodological approach to creation of a pension management system. Particular attention is drawn to the fact that, in the pension insurance system, pension funds serve as the basic financial institutions, thus improving the control over them is an important task of the pension management. It has been determined that the structure of controlling the pension fund provides for the separation of operational functions and oversight functions, as well as presence of certain qualification and the accountability of the persons and entities, entrusted with exercise of these functions. Attention to this matter stays in the focus of the pension management.

Key words: pension reform, pension management, principles of pension management, mechanism for controlling the national pension system, pension insurance system, pension assets.

Pic.: 1. **Bibl.:** 14.

Rudyk Volodymyr K. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Finance and Credit, Podillya State Agrarian and Engineering University (vul. Shevchenko, 13, Khmelnytska obl., m. Kam'yanets-Podilskyi, 32300, Ukraine)

E-mail: rudyk_vk@meta.ua

Реформування пенсійної системи, відповідно до вітчизняного пенсійного законодавства, передбачає створення і функціонування трьох основних ланок у пенсійній сфері. Усі вони направлені на забезпечення підвищення добробуту пенсіонерів у нашій країні за ра-

хунок одержання високих розмірів пенсій. Важливою складовою успішної реалізації пенсійної реформи на сучасному етапі є пошук і запровадження ефективного механізму управління національною пенсійною системою. Ключову роль у вирішенні цього питання має зіграти ви-

користання теоретичних основ пенсійного менеджменту. Його система повинна забезпечити координування функціонування всіх трьох рівнів української пенсійної моделі, сприяти формуванню її як цілісного механізму.

Теоретичні та методологічні основи пенсійного менеджменту тільки починають формуватися, потребують додаткового вивчення його принципи і методи, можливість їх використання у системі управління національною пенсійною системою. У наукових колах зростає інтерес саме до обґрунтування ролі пенсійного менеджменту в реалізації управлінських процесів щодо функціонування солідарної пенсійної системи і недержавного пенсійного забезпечення, а також при запровадженні загальнообов'язкового державного накопичувального пенсійного страхування. Важливим бачиться дослідження ролі пенсійного менеджменту у формуванні цілісності вітчизняної пенсійної системи, що виступає одним із основних завдань на сучасному етапі проведення пенсійної реформи.

Теоретичні основи менеджменту досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед зарубіжних науковців необхідно відмітити Ф. Тейлора, Г. Емерсона, А. Файоля, які вважаються основоположниками вчення про менеджмент. Саме вони розробили базові основи менеджменту як економічної категорії, охарактеризували його основні функції і принципи [11; 4; 12; 13]. Їхні наукові праці сприяли формуванню теоретичних основ страхового менеджменту, які досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці С. Осадець, О. Мурашко, В. Фурман [9], А. Супрун [10], Р. Юлдашев, Ю. Тронин [14], Є. Кургін [7] та інші.

Протягом останніх років у наукових колах зростає інтерес до теоретичних і практичних аспектів розвитку пенсійного менеджменту. Це пов'язано з необхідністю реформування національної пенсійної системи, а саме – удосконалення її системи управління. Нове пенсійне законодавство дає юридичні підстави для формування основ пенсійного менеджменту, що активно використовується науковцями при проведенні досліджень у даній сфері [1; 2; 3].

Управління основними ланками національної пенсійної системи потребує вдосконалення, оскільки не задовільняє вимоги, які ставляться до цієї сфери пенсійною реформою. На сьогодні ще не сформовано систему управління в пенсійній сфері, яка би забезпечувала ефективність її функціонування і розвитку. Одним із факторів, що впливає на стан управління вітчизняної пенсійної системи, вважається недостатній розвиток системи пенсійного менеджменту, особливо її теоретичних аспектів. Саме це вважається одним із основних завдань науковців на сучасному етапі проведення пенсійної реформи.

Метою статті є визначення ролі пенсійного менеджменту у формуванні оптимального механізму управління національною пенсійною системою в умовах проведення пенсійної реформи, вивчення його впливу на ефективність функціонування солідарної та накопичувальної пенсійних систем, які покладені в основу української пенсійної моделі.

Менеджмент сприяє раціональній взаємодії людей і формуванню умов для їх найбільшого прояву як на мікро-, так і на макрорівні. Реформування вітчизняної пенсійної системи вимагає координації дій між основними її суб'єктами та інститутами, а також між трьома ланками: солідарною пенсійною системою, державною накопичувальною пенсійною системою і недержавним пенсійним забезпеченням, що мають сформувати основу української пенсійної моделі.

Передумови розвитку пенсійного менеджменту випливають із необхідності кваліфікованого, професійного управління діяльністю пенсійних фондів, банківських установ, страхових організацій, інших фінансових інститутів, які беруть участь у системі пенсійного страхування. Нестабільне ринкове середовище ставить підвищені вимоги до менеджменту у пенсійній сфері.

Ще однією важливою передумовою, яка підвищила інтерес у наукових колах до становлення і розвитку пенсійного менеджменту, вважається забезпечення ефективного використання пенсійних активів учасників всіх трьох рівнів національної пенсійної системи. Особливо це стосується пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм, які пенсійна реформа передбачає більш активніше використовувати найближчим часом. Довгостроковість їх використання зобов'язує керівні органи пенсійної сфери активно співпрацювати з фондовим ринком, залучати різноманітні інвестиційні продукти. Використання пенсійних активів в інвестиційній діяльності дасть змогу захистити їх від інфляційних процесів і, відповідно, від знецінення протягом тривалого періоду, а також буде сприяти підвищенню їхньої вартості за рахунок одержання інвестиційного доходу. Саме у сприянні формуванню інвестиційного портфеля власникам пенсійних активів, розробці інвестиційної стратегії щодо їх використання на другому і третьому рівнях української пенсійної системи, тісній взаємодії з фінансовим ринком полягає ключова роль пенсійного менеджменту.

У сучасних умовах завдання управління стали особливо непростими. Старі парадигми управління на сьогоднішній день не відповідають існуючим реаліям, таким як глобалізація відносин, електронні засоби передачі інформації, високий рівень освіти населення, швидкі зміни в технологіях, зміни ринків і споживачього попиту. Як відмічають науковці, тепер особливо потрібно враховувати ускладнене навколишнє середовище, загострення конкуренції, підвищення соціальних і економічних вимог на відміну від часів простіших умов існування [9, с. 15].

Організація пенсійного менеджменту, на думку автора, має включати: формування оптимальної інституціональної структури управління вітчизняною пенсійною моделлю, розробку і запровадження комплексної системи контролю за використанням пенсійних активів учасників пенсійних програм і захист їх від різноманітних фінансових ризиків, створення механізму інвестування пенсійних ресурсів через тісну співпрацю з інституціями фінансового ринку, залучення різноманітних інвестиційних продуктів при цьому, сприяння у формуванні ефективної інвестиційної стратегії учасників накопичувальних пенсійних програм.

Спеціалізовані фінансові інститути, що будуть вести свою діяльність у системі пенсійного страхування, мають стати стержнем ефективного функціонування пенсійного менеджменту. Наявність таких інститутів, юридична регламентація їх діяльності, координація пенсійних відносин між суб'єктами всіх трьох рівнів української пенсійної системи мають стати базою для практичної реалізації пенсійного менеджменту.

Враховуючи довгостроковий характер використання пенсійних активів учасників національної пенсійної системи, що беруть участь у накопичувальних пенсійних програмах, для пенсійного менеджменту важливим є їх захист, протягом тривалого періоду, від прояву фінансових ризиків. Національна економіка, яка функціонує в ринковому середовищі, дуже чутлива до змін в економічному житті держави, а також до прояву фінансових криз. У зв'язку з цим зусилля спеціалістів у цій сфері, науковців, експертів, держави і громадськості мають бути спрямовані на створення ефективної системи збереження, захисту і контролю фінансового потенціалу національної пенсійної системи.

Пенсійний менеджмент повинен відігравати важливу роль щодо залучення пенсійних активів на вітчизняний і світовий фондові ринки. Від формування правильної інвестиційної політики у пенсійній сфері щодо використання пенсійних активів другого і третього рівнів залежатиме їх захищеність і підвищення вартості протягом тривалого періоду до досягнення учасниками пенсійного віку. Важливо правильно сформулювати інвестиційні портфелі на різних етапах економічного розвитку суспільства і оперативного реагувати на зміни кон'юнктури фондового ринку.

Теоретичні засади пенсійного менеджменту формувалися на базі попередніх і сучасних наукових концепцій розвитку менеджменту в цілому, а також конкретно і страхового менеджменту. На думку автора, між даними економічними категоріями і видами менеджменту є логічний зв'язок, який дозволяє об'єктивно вивчити досліджувану економічну категорію.

Основоположники базових концепцій менеджменту – Ф. Тейлор, Г. Емерсон, А. Файоль – зробили значний внесок у формування принципів, методів, функцій менеджменту [11; 4; 12; 13]. У наукових колах відмічають саме заслугу Ф. Тейлора та його послідовників в організації раціоналістичної наукової школи, формуванні менеджменту як самостійної сфери діяльності.

Сучасні наукові теорії розвитку менеджменту можуть бути покладені в основу побудови концепції розвитку пенсійного менеджменту. Вони відображають нові погляди на формування принципів менеджменту, які стосуються страхової сфери, у тому числі й системи пенсійного страхування. До них належать: мислити стратегічно; добиватися того, щоб здібні люди захотіли взяти на себе вхідні обов'язки; постійно примножувати свої знання [10].

Перший принцип означає, що в системі пенсійного страхування треба діяти, постійно думаючи про кінцевий результат. Другий принцип відображає вхідні обов'язки менеджерів, серед яких – визначення страте-

гічної мети при формуванні вітчизняної пенсійної системи, готовність її досягнення основними суб'єктами пенсійних відносин. Третій принцип означає, що управлінські процеси не повинні стояти на місці, вони мають удосконалювати систему управління кожної ланки національної пенсійної моделі відповідно до реалій, які складаються в пенсійній сфері та в суспільстві в цілому.

Ставлячи в основу побудови національної пенсійної моделі інститут пенсійного страхування, для розвитку системи пенсійного менеджменту важливу роль відіграють два важливі принципи побудови цивілізованого суспільства: принцип особистої відповідальності та принцип колективної (солідарної) взаємодопомоги. На думку автора, їх обов'язково необхідно враховувати поряд з іншими страховими принципами при дослідженні пенсійного менеджменту. Серед принципів страхування для системи пенсійного менеджменту необхідно використовувати зацікавленість усіх категорій населення в пенсійному забезпеченні на основі пенсійного страхування, а також особливості зберігання пенсійних коштів, враховуючи їхню автономність від державного бюджету. Крім того, довгостроковість зберігання пенсійних активів вимагає формування системи контролю за їх використанням як з боку держави, так і з боку страховиків і застрахованих осіб.

Узагальнюючи вивчення принципів пенсійного менеджменту, можна основні з них відобразити на *рис. 1*. Серед раніше зазначених принципів необхідно відмітити принцип поєднання державного регулювання і корпоративного управління в пенсійній сфері. В основу побудови ефективної системи пенсійного менеджменту повинна бути покладена найкраща практика фінансового і корпоративного управління, яка вимагає відповідного поєднання стимулів, що мають бути збалансовані між власним регулюванням і державним регулюванням. Вони мають покращити таке управління, збільшити прозорість та підзвітність і, таким чином, зміцнити довіру учасників пенсійних програм до системи пенсійного страхування, а також забезпечити стабільність та ефективність фінансових ринків. Основні принципи поєднання практики корпоративного та фінансового управління були сформовані відповідними європейськими організаціями у другій половині 60-х років ХХ ст., а саме – у статті 5б Конвенції організації Економічного Співробітництва та Розвитку [5].

Поєднання державного регулювання і корпоративного управління у пенсійній сфері є особливістю сучасного методологічного підходу до формування системи пенсійного менеджменту. Держава повинна забезпечити правове регулювання фінансових відносин між суб'єктами системи пенсійного страхування, взаємодію та взаємозв'язок між ними у процесі управління, запропонувати організаційно-правові форми та структуру фінансових інститутів, які будуть функціонувати у вітчизняній пенсійній системі. Основні фінансові інститути, що будуть здійснювати управління у пенсійній сфері, повинні самостійно розробляти внутрішні правила своєї діяльності на основі рекомендацій держави. Це є особливо важливим, оскільки цілісність і ефективність

Рис 1. Принципи організації пенсійного менеджменту

Джерело: власна розробка автора.

діяльності цих фінансових інститутів залежить не тільки від державного регулювання та нагляду, але також від якості управління всередині фінансових інститутів. Крім того, специфічність ризиків та зобов'язань в роботі основних суб'єктів пенсійної системи викликає необхідність в окремому керівництві щодо їх управління.

Оскільки основними фінансовими інститутами системи пенсійного страхування виступають пенсійні фонди, то основна увага зосереджена на покращенні та вдосконаленні саме їх управління. Система регулювання діяльності пенсійних фондів має керуватися основним принципом створення пенсійних фондів як надійного джерела доходу громадян після виходу на пенсію.

Пенсійний менеджмент акцентує увагу на тому, що структура управління пенсійним фондом передбачає розмежування операційних функцій і функцій нагляду, а також наявність необхідної кваліфікації та підзвітність тих осіб та органів, на які покладено виконання цих функцій. Система управління пенсійним фондом має чітко визначені операційні функції та функції нагляду, а також осіб і органи, на які покладається їх виконання. Організаційно-правова форма цього фінансового інституту, який здійснює управління пенсійними коштами від імені учасників пенсійного фонду, структура його внутрішнього управління та основні цілі його діяльності мають чітко визначатися її статутом та внутрішніми правилами, контрактом, угодою про довірче управління та іншими аналогічними документами.

До операційних функцій пенсійного фонду повинні включати: збирання страхових пенсійних внесків; ведення обліку; виконання актуарних розрахунків, формування по-

літики фінансування пенсій і встановлення розмірів внесків; управління співвідношенням активів і зобов'язань; розробку інвестиційної декларації; управління активами; звітування перед учасниками та забезпечення дотримання встановлених нормативних вимог. Визначення і покладання цих функцій на пенсійний фонд має бути чітко сформульовані документами пенсійного фонду.

Адміністративне управління пенсійним фондом і загальна відповідальність за виконання умов пенсійних контрактів та захист інтересів учасників пенсійних програм покладаються на орган управління чи адміністратора, яких повинен мати кожний пенсійний фонд. Обов'язки цього органу управління мають узгоджуватися з основною метою заснування пенсійного фонду – створення надійного джерела доходу громадян після виходу на пенсію. За рекомендаціями Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) щодо управління пенсійними фондами основні обов'язки органу управління повинні включати:

- ✦ моніторинг адміністративного управління пенсійним фондом задля забезпечення досягнення цілей, визначених статутом, внутрішніми документами пенсійного фонду, договором про довірче управління або іншими пов'язаними з ними документами;
- ✦ вибір, контролювання і, за необхідності, заміна працівників, які виконують операційні обов'язки, а також зовнішніх надавачів послуг (управляючих активами, актуаріїв, зберігачів, аудиторів тощо);

- ✦ забезпечення відповідності діяльності пенсійного фонду вимогам пенсійного законодавства (інвестиційним вимогам, вимогам щодо звітності та оприлюднення інформації, вимогам щодо запобігання конфліктам інтересів, зловживанням, пов'язаними з використанням конфіденційної інформації) [8].

Орган управління пенсійним фондом має бути впевненим, що усі його фахівці, а також, коли це доречно, зовнішні надавачі послуг, мають достатню кваліфікацію і досвід, щоб виконувати покладені на них обов'язки згідно з встановленими цілями пенсійного фонду.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що для успішного проведення пенсійної реформи, яка передбачає створення сучасної вітчизняної пенсійної системи, важливу роль має відіграти формування оптимального механізму управління пенсійною сферою. Для вирішення цього питання виникає необхідність розробки і обґрунтування теоретичних основ пенсійного менеджменту, який повинен бути поставлений в основу цього механізму. У зв'язку з цим науковий інтерес до становлення і розвитку пенсійного менеджменту значено зріс.

Для науковців, які займаються вивченням питань управління у пенсійній сфері, важливо використати наукові напрацювання, які є у системі менеджменту в цілому і мають більш, ніж вікову зарубіжну практику. Зазначені принципи пенсійного менеджменту дають змогу краще зрозуміти сутність пенсійного менеджменту, визначити його роль у покращенні управління системою пенсійного страхування, яка лежить в основі побудови національної пенсійної системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»: Закон України № 3668-VI від 08.07.2011 р. // Газета «Голос України» від 13 вересня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (зі змінами і доповненнями): Закон України № 1058-IV від 9 липня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. «Про недержавне пенсійне забезпечення»: Закон України № 1057-IV від 09.07.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. **Емерсон Г.** Дванадцять принципів продуктивності / Г. Емерсон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tnby.narod.ru/text/Econom/menagement/Emerson_12principles/str/_01.html
5. Конвенція Організації Економічного Співробітництва та Розвитку від 14 грудня 1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/corporate/principles>
6. Конвенція Міжнародної організації Праці № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 18.06.1952 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011
7. **Кургин Е. А.** Страховой менеджмент: управление деятельностью страховой компании / Е. А. Кургин. – М.: РосКонсульт, 2005. – 304 с.

8. Рекомендації ОЕСР щодо управління пенсійними фондами: прийняті Радою ОЕСР 28 квітня 2005 року. Проект USAID розвитку ринків капіталу. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/files/oecd_pf_gov_ua.pdf

9. Страховий менеджмент: підручник / [С. С. Осадець, О. В. Мурашко, В. М. Фурман та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. С. С. Осадця. – К.: КНЕУ, 2011. – 333 с.

10. **Супрун А. А.** Страховий менеджмент: навч. посіб. / А. А. Супрун, Н. В. Супрун. – Л.: Магнолія, 2010. – 300 с.

11. **Тейлор Ф. У.** Принципы научного менеджмента / Ф. У. Тейлор / Пер. с англ. А. И. Зак. – М.: Контроллинг, 1991. – 104 с.

12. **Файоль А.** 14 правил успешного менеджмента [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.k2.kapital.com

13. **Файоль А.** Общее и промышленное управление / А. Файоль. – М.: 1923 (1916). – 275 с.

14. **Юлдашев Р. Т.** Российское страхование: системный анализ понятий и методология финансового менеджмента / Р. Т. Юлдашев, Ю. Н. Тронин. – М.: Анкил, 2000. – 447 с.

REFERENCES

- Emerson, G. "Dvenadtsat printsipov proizvoditelnosti" [Twelve Principles of productivity]. http://tnby.narod.ru/text/Econom/menagement/Emerson_12principles/str/_01.html
- Faiol, A. "14 pravyl uspishnoho menezhmentu" [14 rules for successful management]. www.k2.kapital.com
- Fayol, A. *Obshchee i promyshlennoe upravlenie* [General and industrial management]. Moscow, 1923 (1916).
- "Konventsiia Orhanizatsii Ekonomichnoho Spivrobotnytstva ta Rozvytku vid 14 hrudnia 1960 roku" [Convention of the Organization for Economic Cooperation and Development of 14 December 1960]. <http://www.oecd.org/daf/corporate/principles>
- Kurgin, E. A. *Strakhovoy menezhment: upravlenie deiatelnosti strakhovoy kompanii* [Insurance management: management of the insurance company]. Moscow: RosKonsult, 2005.
- [Legal Act of Ukraine] (1952). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon.rada.gov.ua>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). www.rada.gov.ua
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon1.rada.gov.ua>
- Osadets, S. S. et al. *Strakhovyi menezhment* [Insurance Management]. Kyiv: KNEU, 2011.
- "Rekomendatsii OESR shchodo upravlinnia pensiiynykh fondamy" [OECD Guidelines for the management of pension funds]. http://pension.kiev.ua/files/oecd_pf_gov_ua.pdf
- Suprun, A. A., and Suprun, N. V. *Strakhovyi menezhment* [Insurance Management]. Lviv: Mahnolia, 2010.
- Taylor, F. U. *Printsipy nauchnogo menezhmenta* [The principles of scientific management]. Moscow: Kontrolling, 1991.
- Yuldashev, R. T., and Tronin, Yu. N. *Rossiyskoe strakhovanie: sistemnyy analiz poniaty i metodologiya finansovogo menezhmenta* [The Russian insurance system analysis concepts and methodology of financial management]. Moscow: Ankil, 2000.

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СТАНОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 КУХАРУК А. Д., ЗМІТРОВИЧ Д. Д.

УДК 330.368+65.011

Кухарук А. Д., Змітрович Д. Д. Оцінювання ефективності управління станом конкурентоспроможності підприємств

Метою статті є розвиток науково-прикладних положень щодо оцінювання ефективності управління станом конкурентоспроможності підприємства в умовах нестабільності зовнішнього середовища. Визначено змістовне співвідношення понять «ефективність управління» та «результативність управління». Представлено результати оцінювання рівня ефективності управління станом конкурентоспроможності підприємств з використанням статичного та динамічного показників ефективності. За допомогою статичного показника ефективності оцінено рівень досягнення запланованих значень показників конкурентоспроможності внаслідок вжитих управлінських заходів. У динамічному аспекті ефективність управління охарактеризовано досягненням стабільності конкурентних переваг. Виконано матричну візуалізацію рівнів ефективності управління. Виділено топологічні зони матриці, відповідно до яких сформульовано необхідні заходи щодо підвищення ефективності управління. Перспективним напрямом подальших досліджень є оцінювання результативності управління конкурентоспроможністю промислових підприємств та визначення особливостей такого оцінювання залежно від розміру та специфіки діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: ефективність управління, результативність управління, конкурентоспроможність підприємства, матриця ефективності, оцінювання ефективності управління.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 10.

Кухарук Анна Дмитрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: anna_kukharuk@mail.ru

Змітрович Даниїл Дмитрович – студент факультету менеджменту та маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: danon2007.94@mail.ru

УДК 330.368+65.011

Кухарук А. Д., Змітрович Д. Д. Оценка эффективности управления состоянием конкурентоспособности предприятий

Целью статьи является развитие научно-прикладных положений по оценке эффективности управления состоянием конкурентоспособности предприятия в условиях нестабильности внешней среды. Определено содержательное соотношение понятий «эффективность управления» и «результативность управления». Представлены результаты оценки уровня эффективности управления состоянием конкурентоспособности предприятий с использованием статического и динамического показателей эффективности. С использованием статического показателя эффективности оценен уровень достижения запланированных значений показателей конкурентоспособности в результате принятых управленческих решений. В динамическом аспекте эффективность управления охарактеризована как достижение стабильности конкурентных преимуществ. Выполнена матричная визуализация уровней эффективности управления. Выделены топологические зоны матрицы, согласно которым сформулированы необходимые меры по повышению эффективности управления. Перспективным направлением дальнейших исследований является оценка результативности управления конкурентоспособностью промышленных предприятий и определение особенностей такой оценки в зависимости от размера и специфики деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: эффективность управления, результативность управления, конкурентоспособность предприятия, матрица эффективности, оценка эффективности управления.

Рис.: 4. **Табл.:** 2. **Формул.:** 2. **Библ.:** 10.

Кухарук Анна Дмитриевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международной экономики, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: anna_kukharuk@mail.ru

Змітрович Даниїл Дмитрович – студент факультета менеджменту та маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: danon2007.94@mail.ru

UDC 330.368+65.011

Kukharuk A. D., Zmitrovych D. D. Evaluation of Management Efficiency Related to the State of Enterprises' Competitiveness

The article is aimed at development of scientific-applied provisions for evaluating management efficiency related to the state of enterprise's competitiveness in terms of an unstable environment. The substantial proportion of the concepts of «management efficiency» and «effectiveness of management» has been determined. The results of evaluation of the management efficiency level of the state of enterprises' competitiveness are presented using both the static and the dynamic efficiency indicators. Using the static efficiency indicator, the level of achieving the planned values of competitiveness indicators as result of managerial decisions has been evaluated. In the dynamic aspect, management efficiency has been described as achievement of stability of competitive advantages. A matrix visualization of the management efficiency levels has been accomplished. The topological matrix zones have been allocated, according to which the measures, necessary to improve management efficiency, have been formulated. A promising direction for further research is evaluation of effectiveness of management of the industrial enterprises' competitiveness and defining the features of such assessment, depending on the size and specifics of activity of economic entity.

Key words: management efficiency, effectiveness of management, enterprise competitiveness, efficiency matrix, evaluation of management efficiency

Pic.: 4. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 10.

Kukharuk Anna D. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economics, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: anna_kukharuk@mail.ru

Zmitrovych Danyil D. – Student of the Faculty of Management and Marketing, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: danon2007.94@mail.ru

У процесі підвищення конкурентоспроможності підприємства важливо оцінювати дієвість вжитих управлінських заходів. Це надає змогу визначити, чи доцільно застосовувати наявні інструменти управління в майбутньому, або потрібно розробити інші. Процес управління конкурентоспроможністю підприємства передбачає наявність важелів, за допомогою яких здійснюється вплив на складові конкурентоспроможності. Шляхом конструктивного впливу на такі складові досягається підвищення показників конкурентоспроможності, забезпечується стабільність формування конкурентних переваг. Важливим питанням є те, як саме керівники підприємств можуть об'єктивно оцінити дієвість вживаних управлінських заходів.

Проблематика зазначеного вище виявляється у тому, що дієвість управління може визначатись на основі низки критеріїв, і підходи до їх визначення різняться. Найпоширенішими категоріями, що використовуються аналітиками задля змістовного наповнення поняття «дієвість управління», є «результативність» та «ефективність». Досі тривають наукові дискусії з приводу того, як співвідносяться ці категорії, чи доцільно ототожнювати їх зміст, з якого боку вони характеризують дієвість управлінських заходів тощо. Ці питання набувають особливого значення в умовах турбулентності ринку, коли конкурентоспроможність як об'єкт управління часто характеризується через можливість підприємства досягти економічної стійкості (рівноваги, збалансованості або сталого зростання діяльності) під впливом дестабілюючих факторів.

Метою статті є розвиток науково-прикладних положень щодо оцінювання ефективності управління станом конкурентоспроможності підприємства в умовах нестабільності зовнішнього середовища. Досягнення зазначеної мети забезпечується через вирішення таких завдань:

- ✦ визначити змістовне співвідношення понять «ефективність управління» та «результативність управління»;
- ✦ розробити методик оцінювання ефективності управління конкурентоспроможністю промислових підприємств.

Визначенню співвідношення сутності дефініцій «результативність» та «ефективність» у контексті проблем управління підприємством приділено увагу зарубіжними та вітчизняними авторами.

Наприклад, Д. С. Сінк у роботі [1] співвідносить їх як загальне і часткове, виділяючи декілька критеріїв результативності системи управління підприємством, одним із яких є ефективність (англ. *effectiveness*). Як зазначає Л. О. Лігоненко у роботі [2, с. 214], «розмежування понять ефективність» та «результативність» є надзвичайно важливим для оцінки ефективності функціонального менеджменту підприємства, оскільки використання системи показників результативності вирішує проблему ідентифікації витрат на даний вид управління, дозволяє більш широко використовувати нефінансові індикатори, які характеризують наслідки управлінської діяльності».

У науковій праці О. І. Гуторова та О. О. Гуторової [3, с. 46] зазначається, що «ефективність управління необхідно розглядати як економічне поняття, що, ґрунтуючись на способах управління, дозволяє досягти заданого фіксованого результату за найменших витрат на управління. Ефективність управління, як економічна категорія, віддзеркалює ступінь кінцевої економічної ефективності використання ресурсів та успішності менеджменту».

Удосконаленню науково-методичних засад оцінювання ефективності управління підприємством в цілому присвячено праці М. В. Височини [4–6], С. Н. Масаєва [7], С. В. Кортова [8], З. О. Коваль [9], А. Г. Гуралюка [10] та ін. Науковцями сформульовано теоретико-методологічні та науково-прикладні положення такого оцінювання, виділено підходи до визначення критеріїв ефективності управління, сформовано систему відповідних показників.

Разом з тим, залишаються недостатньо дослідженими питання рівності та ступенів ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств, а також виділення топологічних зон при матричній візуалізації результатів оцінювання ефективності такого управління, що обумовлює доцільність та актуальність дослідження.

На основі аналізу наукових праць, присвячених визначенню сутності понять «ефективність управління» та «результативність управління», їх змістовне співвідношення в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства можна представити таким чином (рис. 1).

Як представлено на рис. 1, через категорії «ефективність» та «результативність» характеризується дієвість управлінських заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства. При цьому передбачається, що ефективність управління, на відміну від його результативності, може бути різних рівнів. Слід зазначити, що результат (на відміну від ефекту) від управлінських заходів наявний у будь-якому випадку, проте може бути негативним або позитивним. Результат позитивний, якщо у процесі або після завершення управління досягнуто поставлену мету (підвищено рівень конкурентоспроможності).

Варто зазначити, що в сучасних умовах значна кількість підприємств обирає інноваційний вектор розвитку, тому критерієм ефективності управління рівнем конкурентоспроможності підприємства може вважатися ефективність інноваційної діяльності. Проте виокремлювати критерій інноваційності як самостійний не завжди є доцільним: інноваційна діяльність може здійснюватися як у виробничому, фінансовому, так і в інших аспектах функціонування підприємства (рис. 2).

Оцінювання ефективності (економічної доцільності) управління станом конкурентоспроможності підприємства можна виконати у двох аспектах: статичному та динамічному. Перший передбачає визначення рівня досягнення запланованих значень показників конкурентоспроможності внаслідок вжитих управлінських заходів. У динамічному аспекті ефективність управління конкурентоспроможністю підприємства визна-

Рис. 1. Змістове співвідношення понять «ефективність управління» та «результативність управління»

Джерело: складено авторами.

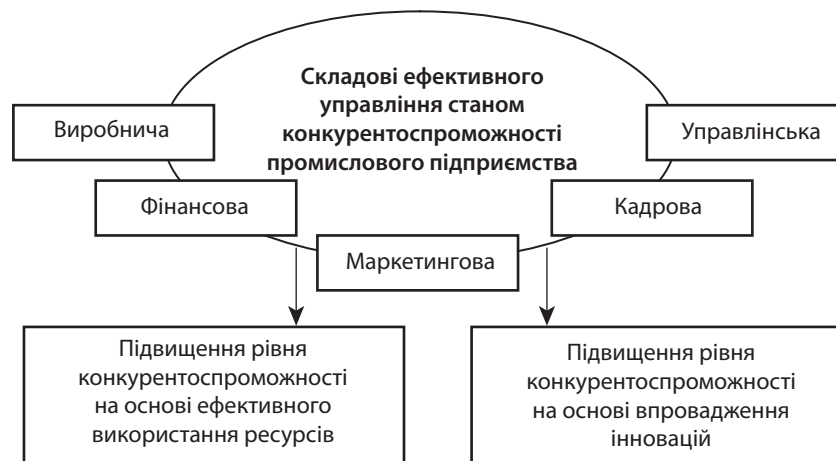

Рис. 2. Укрупнена схема основних складових ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства за ресурсним та інноваційним підходами

Джерело: складено авторами.

чатиметься досягненням стабільності конкурентних переваг. Стабільність конкурентної переваги можна визначити як сталість конкурентної переваги під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників у середньо- та довгостроковому періодах часу.

Варто зазначити, що конкурентна перевага вважатиметься стабільною, якщо показники конкурентоспроможності підприємства протягом аналізованого періоду позбавлені суттєвих коливань. При цьому управління рівнем конкурентоспроможності у динамічному аспекті вважатиметься ефективним, якщо підприємство в результаті такого управління досягає певного рівня економічної стійкості, тобто формує стратегічну конкурентоспроможність (рис. 3).

Так, введемо такі два показники ефективності управління: статичний ($E_{стат}$) і динамічний ($E_{динам}$).

Статичний показник ефективності управління розраховується за формулою:

$$E_{стат} = \frac{\sum_{i=1}^n w_i k_i}{\sum_{j=1}^n w_j k_j} = \frac{K_i}{K_{план}}$$

де w_i – ваговий коефіцієнт i -го фактичного одиничного показника конкурентоспроможності підприємства;

w_j – ваговий коефіцієнт j -го запланованого одиничного показника конкурентоспроможності підприємства;

k_i – фактичне значення одиничного показника конкурентоспроможності підприємства;

k_j – планове значення одиничного показника конкурентоспроможності підприємства;

K_i та $K_{план}$ – відповідно фактичний та запланований комплексні показники конкурентоспроможності підприємства.

Динамічний показник ефективності управління розраховується за формулою:

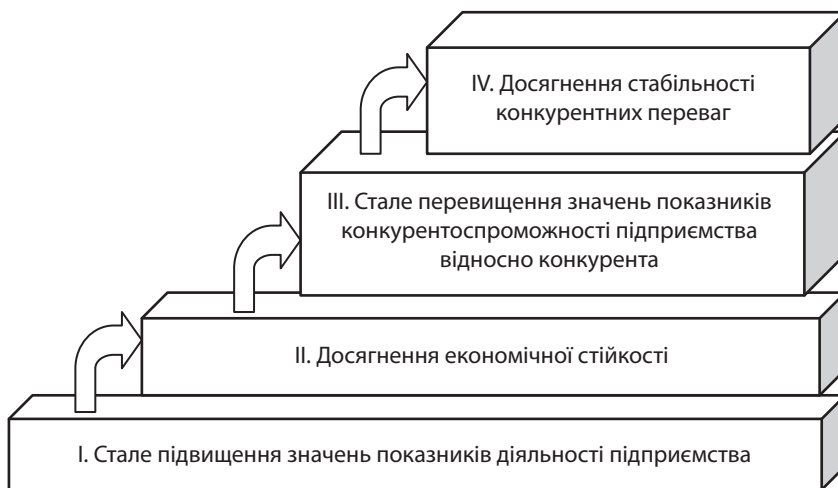

Рис. 3. Досягнення стабільності конкурентних переваг підприємства через формування його економічної стійкості

Джерело: складено авторами.

$$E_{\text{динам}} = \frac{\bar{\Delta}_{K_i}}{\Delta_{K_{\text{план}}}}$$

де $\bar{\Delta}_{K_i}$ – фактичний середній абсолютний приріст показника конкурентоспроможності;

$\Delta_{K_{\text{план}}}$ – необхідний (запланований) середній абсолютний приріст показника конкурентоспроможності підприємства.

Практичне використання сформульованих вище положень розглянемо на прикладі числових даних, які отримано у результаті аналізу діяльності поліграфічних підприємств України у ході дослідження, яке проводилось у період 2010 – 2014 рр. Необхідні проміжні розрахунки виконано з використанням даних фінансової звітності цих підприємств, а їх результати представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Показники ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств

Підприємство	Значення показників, %	
	$E_{\text{стат}}$	$E_{\text{динам}}$
ПАТ «Бета»	0,58	0,85
ТОВ «Гамма»	0,76	0,73
ПАТ «Дельта»	0,61	0,99
ТОВ «Епсилон»	0,87	1,03

Джерело: узагальнено авторами на основі аналізу діяльності поліграфічних підприємств України за період 2010 – 2014 рр.

Візуалізацію отриманих результатів оцінювання виконано за допомогою побудови матриці ефективності чотирьох проаналізованих підприємств (рис. 4).

Квадранти матриці ефективності, яку представлено на рис. 2, пропонується розглядати як топологічні зони, відповідно до яких доцільно вживати тих чи інших управлінських заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств (табл. 2).

Таким чином, залежно від значень, яких набувають статичний та динамічний показники ефективності управління, матрицю доцільно поділяти на різні топологічні зони. Аналіз процесів формування конкурентоспроможності промислових підприємств України надає можливість зробити висновок, що часто підприємства потрапляють до топологічної зони «Маятника», тобто коли за певних короткочасних обставин підприємствами досягаються конкурентні переваги, проте не підтримуються протягом тривалого періоду. Пріоритетним для таких підприємств є перехід до зони «Стратегічного лідерства».

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження надало можливість узагальнити та вдосконалити теоретико-методичні засади оцінювання ефективності управління станом конкурентоспроможності підприємств.

На основі аналізу наукових джерел визначено змістовне співвідношення понять «ефективність управління» та «результативність управління» у контексті підвищення конкурентоспроможності підприємств. Узагальнення спеціалізованої наукової літератури надало можливість удосконалити матричний метод оцінювання ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств, який виявляє вплив вжитих управлінських заходів на значення комплексного показника конкурентоспроможності та досягнення підприємствами стабільних конкурентних переваг. Це забезпечило врахування динамічного аспекту управління підприємством в умовах нестабільності ринку.

Виконання поставлених наукових завдань забезпечило досягнення мети дослідження. Перспективним напрямом подальших досліджень є оцінювання результативності управління конкурентоспроможністю промислових підприємств та визначення особливостей такого оцінювання, залежно від розміру та специфіки діяльності суб'єктів господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Д. С. Синк / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.

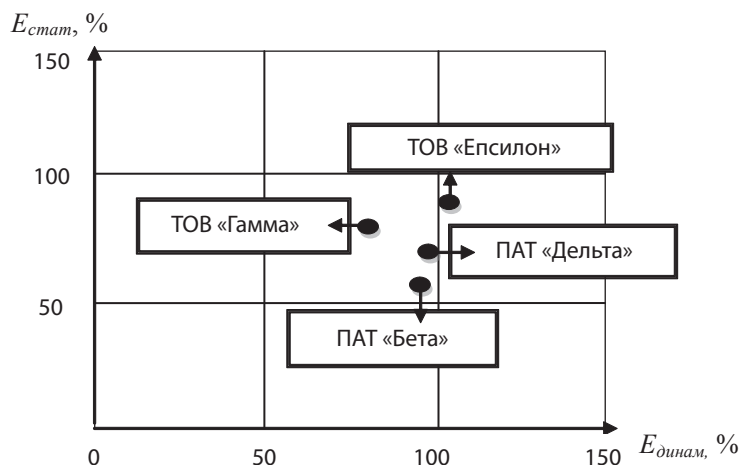

Рис. 4. Матриця ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств

Джерело: складено авторами.

Таблиця 2

Характеристика топологічних зон матриці ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств

№ з/п	Значення $E_{\text{стат}}$, %	Значення $E_{\text{динам}}$, %	Топологічна зона	Рекомендовані заходи
1	0 – 50	0 – 50	Управлінських невдач	Перегляд механізму управління
2	0 – 50	51 – 100	Управлінських упущень	Перегляд управлінських заходів, що спрямовані на підвищення показників конкурентоспроможності
3	0 – 50	101 – 150	Стабільного відставання	Удосконалення моніторингу впливу факторів зовнішнього середовища
4	51 – 100	0 – 50	Асиметрії	Перегляд управлінських заходів, які спрямовано на підвищення стабільності конкурентних переваг
5	51 – 100	51 – 100	Умовної рівності	При умові, що $E_{\text{стат}} = 100$ та $E_{\text{динам}} = 100$, рекомендовано подальше застосування існуючого управлінського механізму. Якщо $51 \leq E_{\text{стат}} \leq 100$ та $51 \leq E_{\text{динам}} \leq 100$, рекомендовано вдосконалення окремих його елементів
6	51 – 100	101 – 150	Стратегічних переваг	Якщо $E_1 = 100$, застосовувати існуючий управлінський механізм доцільно. Якщо $51 \leq E_1 \leq 100$, слід удосконалити управлінські заходи, спрямовані на підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства
7	101 – 150	0 – 50	Маятника	Перегляд елементів механізму, що спрямовані на підвищення стабільності конкурентних переваг
8	101 – 150	51 – 100	Тактичних переваг	При умові, що $E_2 = 100$, доцільно застосовувати існуючий механізм
9	101 – 150	101 – 150	Стратегічного лідерства	Доцільно застосовувати існуючий механізм у подальшому, оскільки він є високоефективним

2. Лігоненко Л. О. Дискусійні питання щодо трактування сутності та співвідношення понять «ефективність» і «результативність» управління підприємством / Л. О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 10 (88). – С. 207 – 215.

3. Гуторов О. І. Теоретико-методологічні основи оцінки ефективності управління / О. І. Гуторов, О. О. Гуторова // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 5. – С. 38 – 47.

4. Височина М. В. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства / М. В. Височина // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 161. – С. 86 – 89.

5. Височина М. В. Аналіз підходів до оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства / М. В. Височина //

Економіка. Менеджмент. Підприємництво : зб. наук. пр. – 2009. – № 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/13_Visoch.htm

6. Височина М. В. Сутність поняття «ефективність управління діяльністю підприємства»: функціональний підхід / М. В. Височина // Економіка и управление. – 2009. – № 1. – С. 77 – 81.

7. Масаев С. Н. Методика оценки эффективности управления / С. Н. Масаев, М. Г. Доррер // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – 2007. – № 6. – С. 25 – 34.

8. Кортов С. В. Методика оценки эффективности управления организационными изменениями / С. В. Кортов, Л. А. Ма-

лышева // Вестник УРФУ. – Серия: Экономика и управление. – 2003. – № 1. – С. 22 – 30.

9. Коваль З. О. Оцінювання ефективності вартісно-орієнтованого управління підприємством в екосистемі інновацій / З. О. Коваль // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2011. – № 714. – С. 348 – 357.

10. Гуралюк А. Г. Концепції оцінки ефективності управління навчальним закладом / А. Г. Гуралюк // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10gurmee.pdf>

REFERENCES

Hutorov, O. I., and Hutorova, O. O. "Teoretyko-metodolohichni osnovy otsinky efektyvnosti upravlinnia" [Theoretical and methodological basis of evaluation of the effectiveness of management]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva. Serii "Ekonomichni nauky"*, no. 5 (2013): 38-47.

Huraliuk, A. H. "Kontseptsii otsinky efektyvnosti upravlinnia navchalnym zakladom" [Concept of evaluating the effectiveness of school management]. <http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10gurmee.pdf>

Kortov, S. V., and Malysheva, L. A. "Metodika otsenki efektyvnosti upravleniia organizatsionnymi izmeneniiami" [Methods of assessing the effectiveness of organizational change management]. *Vestnik URFU. Serii "Ekonomika i upravlenie"*, no. 1 (2003): 22-30.

Koval, Z. O. "Otsiniuvannia efektyvnosti vartisno-orientovanoho upravlinnia pidpriemstvom v ekosystemi innovatsii" [Evaluation of the effectiveness of cost-based ecosystem manage-

ment in innovation]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 714 (2011): 348-357.

Lihonenko, L. O. "Dyskusiini pytannia shchodo traktuvannia sutnosti ta spivvidnoshennia poniat «efektyvnist» i «rezultatyvnist» upravlinnia pidpriemstvom" [Discussion question of interpretation of the nature and value concepts of "efficiency" and "effectiveness" of management]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (88) (2008): 207-215.

Masaev, S. N., and Dorrer, M. G. "Metodika otsenki efektyvnosti upravleniia" [Methods of assessing the effectiveness of management]. *Vestnik Krasnoiarskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, no. 6 (2007): 25-34.

Sink, D. S. *Upravlenie proizvoditelnosti: planirovanie, izmerenie i otsenka, kontrol i povyshenie* [Performance management: planning, measurement and evaluation, monitoring and improvement]. Moscow: Progress, 1989.

Vysochyna, M. V. "Sutnist poniattia «efektyvnist upravlinnia diialnistiu pidpriemstva»: funktsionalnyi pidkhid" [The essence of the concept of "management efficiency of the enterprise": a functional approach]. http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2009/1/p_77_81.pdf

Vysochyna, M. V. "Analiz metodiv otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia diialnistiu pidpriemstva" [Analysis methods for evaluating the effectiveness of management of the company]. *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 161 (2009): 86-89.

Vysochyna, M. V. "Analiz pidkhodiv do otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia diialnistiu pidpriemstva" [Approaches to evaluating the effectiveness of management of the company]. http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/13%20VISOCH.HTM

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ МОДЕЛЕЙ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ

© 2015 РОМАНЮК В. М.

УДК 338.3

Романюк В. М. Еволюція розвитку моделей корпоративного управління в умовах конкуренції

У статті досліджено еволюцію розвитку класичних моделей корпоративного управління – англо-американської, німецької, японської. Автором аналізується й четверта модель корпоративного управління, більш притаманна економікам трансформаційного (перехідного) типу та країнам з вищим рівнем корупції, – сімейна. Заслуговує на увагу висвітлення сутнісного аспекту еволюції механізмів розвитку системи корпоративного управління. За допомогою відповідного інструментарію та методології наукового дослідження автором розроблено обґрунтовані рекомендації щодо вирішення проблеми вибору ефективної національної моделі корпоративного управління або формування принципово нової вітчизняної моделі розвитку корпоративного сектора економіки з урахуванням певних особливостей існуючих класичних теоретично-узагальнених моделей та інституційного середовища в Україні й рівня розвитку ринкових відносин.

Ключові слова: корпорація, корпоративне управління, англо-американська модель корпоративного управління, німецька модель корпоративного управління, японська модель корпоративного управління, система корпоративного управління.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Романюк Віталій Миколайович – аспірант, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: v.m.romaniuk@ukr.net

УДК 338.3

Романюк В. Н. Эволюция развития моделей корпоративного управления в условиях конкуренции

В статье исследована эволюция развития классических моделей корпоративного управления – англо-американской, немецкой, японской. Автором анализируется и четвертая модель корпоративного управления, более присущая экономикам трансформационного (переходного) типа и странам с высоким уровнем коррупции, – семейная. Заслуживает внимания выявление сущностного аспекта эволюции механизмов развития системы корпоративного управления. С помощью соответствующего инструментария и методологии научного исследования автором разработаны обоснованные рекомендации по решению проблемы выбора эффективной национальной модели корпоративного управления или формирование принципиально новой отечественной модели развития корпоративного сектора экономики с учетом определенных особенностей существующих классических теоретико-обобщенных моделей, а также особенностей институциональной среды в Украине и уровня развития рыночных отношений.

Ключевые слова: корпорация, корпоративное управление, англо-американская модель корпоративного управления, немецкая модель корпоративного управления, японская модель корпоративного управления, система корпоративного управления.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Романюк Віталій Николаевич – аспірант, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

E-mail: v.m.romaniuk@ukr.net

UDC 338.3

Romaniuk V. M. Evolution of Corporate Management Models in a Competitive Environment

The article explores evolution of the three classical development models of corporate management: English-American, German, and Japanese. The author also analyses the fourth model of corporate management, more inherent to the economies of transformation (transitional) type in the countries with high levels of corruption: the family model. Attention is drawn to the identification of essential aspects in evolution of mechanisms for development of corporate management system. Using the appropriate tools together with methodology of scientific research, the author has designed substantiated recommendations to address the problem of selecting an effective national model of corporate management i.e. formation of a completely new domestic model of development of the corporate sector of economy, taking into account specific features of the existing classic theoretical-generalized models, as well as characteristics of the institutional environment in Ukraine and the level of development of market relations.

Key words: corporation, corporate management, English-American corporate management model, German corporate management model, Japanese corporate management model, corporate management system.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Romaniuk Vitaliy M. – Postgraduate Student, Department of Business Economy, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrskaya, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: v.m.romaniuk@ukr.net

Поглиблення глобалізаційних процесів, інтеграція вітчизняних корпорацій у світогосподарські процеси змушує переглянути наукові підходи щодо формування принципово нової моделі корпоративного управління, що в умовах посилення конкурентності сприятиме ефективності корпоративного сектора України, поліпшенню інвестиційного клімату та розвитку інституту корпоративної соціальної відповідальності.

Саме тому вивчення міжнародного досвіду становлення національних моделей корпоративного управління є актуальним завданням. Важливою є не проста екстраполяція чи копіювання будь-якої моделі, а виокремлення основоположних принципів побудови з урахуванням особливостей бізнес-середовища, в якому формується модель корпоративного управління, рівень соціально-економічного розвитку України тощо.

У кожній країні система управління корпорацією має певні характеристики і складові елементи, що входять до неї та відрізняють її від систем інших країн.

Дослідники В. Євтушевський [6], Д. Задихайло [7], Т. Антошко [1], П. Буряк [2] виділяють три основні моделі управління корпораціями в країнах з розвинутою ринковою економікою (табл. 1). Деякі дослідники, наприклад, Демет'єва А. Г. розглядають і четвертий тип – сімейну модель корпоративного управління [5, с. 126].

Разом з тим, як відзначають науковці, очевидним є той факт, що еволюція моделей корпоративного управління обумовлюється національними особливостями конкретної країни, а саме – соціально-економічними передумовами впровадження, рівнем інституційно-правового забезпечення функціонування бізнес-середовища, доступністю фінансових ресурсів, технологій. Не менш важливим є й людський фактор.

Моделі корпоративного управління

Вид моделі	Основна характеристика	Система органів управління	Основні недоліки моделі
Англо-американська модель	<ul style="list-style-type: none"> – значна розпорошеність акціонерного капіталу; – жорсткі вимоги щодо розкриття інформації; – висока ліквідність фондового ринку; – висока вартість залучення капіталу 	Унітарна, оскільки в раду директорів входять інсайдери та аутсайдери	Наявність конфлікту інтересів інвесторів, що прагнуть високих прибутків, та керівництва компанії, що орієнтується на короткотермінові цілі
Німецька модель	<ul style="list-style-type: none"> – концентрація власності в руках середніх та великих акціонерів при значному їх перехресному володінні; – великий вплив банківських формувань; – низька вартість залучення капіталу 	Дворівнева, передбачає розрізнення функцій наглядової ради та правління	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень інформаційної прозорості акціонерного товариства; – складна схема інвестування; – неналежна увага до захисту прав дрібних акціонерів
Японська модель	<ul style="list-style-type: none"> – об'єднання бізнесу з боку окремих компаній в групи; – високий відсоток банків і різних корпорацій у складі акціонерів; – банківська система відрізняється міцними зв'язками. Основним джерелом фінансування є власний банк, що знижує вплив фондового ринку 	<ul style="list-style-type: none"> – унітарна, орієнтована на соціальну єдність усіх учасників та здійснюється за принципом «рівний серед рівних»; – ради директорів складаються переважно з «внутрішніх» членів; – відсоток незалежних членів надзвичайно низький 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатня прозорість інформації про діяльність акціонерного товариства; – низька система захисту прав дрібних акціонерів; – недостатня увага до питань прибуткової діяльності
Сімейна модель	<ul style="list-style-type: none"> – акціонерний капітал зосереджений в руках окремих сімейних кланів; – головна компанія здійснює повний контроль над капіталом всіх учасників об'єднання 	Корпорації будуються за принципом піраміди – її капітал значно перевищує реальні ресурси сім'ї за рахунок випуску подвійного класу акцій і перехресного володіння	<ul style="list-style-type: none"> – задоволення інтересів сім'ї на шкоду інтересам розвитку бізнесу; – нерозвиненість механізмів захисту дрібних акціонерів; – недостатня інвестиційна та інноваційна активність корпорацій; – непрозорість компаній

Джерело: адаптовано автором на основі [8, с. 50 – 53; 2; 6; 7].

Проаналізуємо класичні моделі корпоративного управління.

Англо-американська модель корпоративного управління є притаманною корпораціям США, Канади, Великобританії, Австралії, Нової Зеландії та обумовлюється насамперед національними особливостями акціонерної власності – населення активно інвестує в цінні папери, емітовані корпораціями, що призводить до значної розпорошеності капіталу. Таким чином, корпорації залучають необхідні їм для підтримки бізнесу фінансові ресурси. Очевидно, що перш, ніж інвестувати в акції чи облигації тієї чи іншої корпорації, потенційні інвестори вивчають фінансові показники, волатильність цін на цінні папери, що, у тому числі, є віддзеркаленням якості корпоративного управління.

Отже, серед основних суб'єктів економічних відносин у даній моделі виступають приватні та інституційні інвестори, члени ради директорів і виконавчих органів конкретної корпорації.

Що стосується структури управління, то згідно із законодавством та імплементацією англо-американ-

ської моделі на практиці, головним органом управління є загальні збори акціонерів. Аналіз еволюції англо-американської моделі свідчить про тенденцію до збільшення у Великобританії і США кількості акціонерів з числа інституціональних – банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, ломбарди тощо. Так, якщо в 1963 р. на частку приватних інвесторів припадало 54%, то в даний момент часу – приблизно 10% [5, с. 126]. Інституціональні інвестори активно відстоюють свої права власників корпорації, у тому числі в судах, що змушує постійно вдосконалювати правове поле, де забезпечується можливість активного впливу інституціональних інвесторів на систему корпоративного управління.

Переважає більшість інвесторів є активними торговцями на місцевих фондових біржах та схильні до отримання вигод у короткостроковому періоді, насамперед за рахунок коливання цін цінних паперів. Основними формами ринкового контролю в даній моделі ви-

ступають злиття і поглинання компаній (англ. «*mergers and acquisitions*»), M&A – злиття та поглинання¹).

Враховуючи той факт, що структура власності в таких корпораціях є значно розпорошеною, то й збори акціонерів носять формальний характер. Рада директорів є більш важливим органом управління, який здійснює всебічний контроль за діяльністю та є підзвітним зборам акціонерів. У раді директорів створюються комітети різних типів, насамперед операційні – виконавчий, стратегічний, фінансовий, які формуються з незалежних директорів. Їх діяльність обумовлюється відповідним функціоналом – дотримання вимог законодавства, розмежування процесів прийняття рішень і контроль за їх виконанням.

У сучасних умовах ради директорів у англо-американській моделі складаються не менше, ніж на третину з незалежних директорів, уникаючи ситуації, за якої головою ради директорів і генеральним директором є одна й та ж людина, що було більш притаманним до 90-х років ХХ ст. і призводило до масових зловживань та утиску прав акціонерів.

В англо-американській моделі, на відміну від інших моделей, найбільш значущим елементом системи корпоративного управління й зовнішньою формою прояву контролю за діяльністю корпорації є *інститут розкриття інформації* (що відбувається один раз на квартал).

Таким чином, можна виділити такі *переваги* англо-американської моделі:

- ✦ гнучкість в управлінні, що забезпечується інституціонально, за допомогою високоліквідного фондового ринку та швидкого руху капіталів;
- ✦ інформаційна прозорість і відкритість;
- ✦ відсутність бар'єрів входу й виходу з участі в капіталі;
- ✦ зростання вартості компанії як основна мета бізнесу.

Серед *недоліків* варто виділити такі:

- ✦ висока ризиковість і орієнтація на досягнення прибутку в короткостроковому періоді, що шкодить довгостроковим інтересам корпорації;
- ✦ високий рівень дивідендних виплат, що зумовлює високу вартість залученого капіталу;
- ✦ жорсткі вимоги до прибутковості інвестиційних проектів.

Німецька модель корпоративного управління має свої характерні особливості й притаманна таким країнам, як Німеччина та Австрія, частково застосовується в корпораціях Бельгії, Нідерландів, Франції, країн Скандинавії.

Варто відмітити, що для німецької моделі притаманним є принцип повної соціальної взаємодії всіх зацікавлених у діяльності корпорації ключових учасників: акціонерів, менеджерів, ради директорів, працівників, банків, громадських організацій.

Вищий орган управління в даній моделі, втім, як і у всіх інших, – загальні збори акціонерів.

Німецька модель корпоративного управління характеризується висококонцентрованим акціонерним капіталом на основі, насамперед, власних коштів, основного для корпорації банку і невеликим розпиленням акцій серед приватних інвесторів. Банки в даній моделі і обслуговують населення через видачу банківських депозитів, і видають кредити корпораціями, і одночасно є власниками цінних паперів різних компаній. Представники банків вибираються в ради директорів, їх представництво у складі ради директорів постійне. Банк, граючи відразу кілька ролей в даній моделі (наприклад, будучи одночасно кредитором, акціонером і депозитарієм), може за наявності об'єктивних претензій до якості корпоративного управління відмовити компанії в подальшому фінансуванні. Банк у даній моделі є головним джерелом інвестиційного капіталу. Причому банки не обмежені в праві збирати пакети акцій окремих компаній і практично стають їх повноправними власниками. Тобто фондовий ринок також, як і в англо-американській моделі, починає вігравати все більшу роль як джерело інвестицій, хоча його оборот значно нижче.

Рада директорів у німецькій моделі двопалатна – правління та наглядова рада. При цьому наглядова рада виконує роль органу ради директорів в англо-американській моделі з певними особливостями: до його складу входять уповноважені від банків, представники найбільш великих постачальників, місцевої громадськості та, як правило, голова профспілкового руху компанії, що виконує, по суті, роль незалежного директора. Обидві палати функціонують окремо – не допускається одночасна участь у складі правління та спостережної ради однієї і тієї ж особи. У цілому німецька модель пов'язана із забезпеченням стійкості взаємодії компанії із зовнішнім середовищем за рахунок більш «тонкого» налаштування інтересів стейкхолдерів корпорації.

Серед мажоритарних акціонерів у німецьких компаніях висока питома вага корпорацій і банків. Практично всі компанії в Німеччині є перехресними власниками акцій одна одної, що зміцнює їх взаємозалежність.

Хотілося б відзначити і зростаючий вплив на діяльність корпорації іноземних інвесторів у сучасних умовах.

Як говорилося вище, рада директорів у німецькій моделі являє собою двопалатний орган. У його функції в даній моделі входять: призначення та припинення повноважень виконавчих органів, тобто правління, схвалення його рішень і контроль за його діяльністю. Вимоги до кількісного та якісного складу ради директорів містяться в національному законодавстві: залежно від розмірів корпорації чисельність спостережної ради – від 9 до 20 осіб.

Вимоги до розкриття інформації в німецькій моделі суворі, і вона розкривається один раз на півріччя.

У німецькій моделі слід виділити такі *переваги*:

- ✦ орієнтація на довгострокові цілі;
- ✦ висока фінансова стійкість компанії;
- ✦ забезпечення збалансованості інтересів різних учасників діяльності компанії;

¹ Економічні відносини, що передбачають укрупнення бізнесу і капіталу та відбуваються на макро- і мікроекономічному рівнях, у результаті яких на ринку з'являються більш великі компанії на базі декількох менш значних.

- ✦ більш низька вартість залученого капіталу.
- Недоліками виступають:
 - ✦ суттєві бар'єри входу в акціонерний капітал і виходу з нього;
 - ✦ недостатньо розвинений фондовий ринок, який здійснює зовнішній контроль за діяльністю корпорацій;
 - ✦ нижча ступінь прозорості акціонерного капіталу і діяльності компанії;
 - ✦ недостатньо розвинена система захисту прав дрібних акціонерів;
 - ✦ нижчий рівень інформаційної прозорості компаній, що стримує їх інвестиційний розвиток.

Японська модель корпоративного управління має найбільшу специфіку. Вона склалася під впливом національних традицій і характерна тільки для Японії. Однак необхідно зауважити, що вплив на неї також зробила американська військова адміністрація в період після Другої світової війни.

Японська система корпоративного управління заснована на стабільних партнерських відносинах, злиття і поглинання їй не властиві, банкрутства та конфлікти інтересів учасників дуже рідкісні. Модель є багатосторонньою і базується навколо ключового банку і фінансово-промислової мережі, або кейрецу (фінансово-промислової групи, що виникли у другій половині ХХ-го століття як альтернатива дзайбацу, які концентрують власність у руках окремих сімейних кланів).

Ключовими учасниками моделі, що мають величезний вплив, є кейрецу і основний банк. Японські компанії найтіснішим чином пов'язані і з кейрецу (загальним капіталом, спільним лобюванням своїх інтересів у різних сферах діяльності), і з банками (які виконують одночасно кілька функцій, обслуговуючи розрахунковий рахунок корпорації, виступаючи її кредитором і одночасно надаючи консультаційні послуги).

Для більшості корпорацій в Японії характерні налагоджені взаємини з групою споріднених, пов'язаних між собою і з даною компанією корпорацій. У цілому для групи характерні спільність фінансових ресурсів, єдина виробнича і комерційна політика. Описана група корпорацій називається «кейрецу». Кейрецу сформувалися як на основі прямого володіння материнськими компаніями великими, а часто і контрольними, пакетами акцій, компаній що входили до них, так і на контрактній основі (за рахунок передачі частини технологічного процесу спеціалізованим партнерським фірмам). Під егідою партнерських фірм у кейрецу залучається велика кількість субпідприємств першого, другого, третього порядку, у результаті чого вибудовується величезна, впливова піраміда контролю. Відносини всередині групи засновані на особистих зв'язках у середовищі менеджменту, носять жорстко ієрархічний характер з безліччю штрафних санкцій для винних, що замінює зовнішній контроль над діяльністю корпорації та забезпечує в країні стабільність системи корпоративних відносин.

Необхідно відзначити також, що держава в японській моделі є активним учасником і їй відводиться дуже важлива роль: практично у всіх корпораціях наявні представництва держави в раді директорів.

Для японських компаній характерна висококонтурована власність. Причому якщо розглядати співвідношення інституціональних та індивідуальних інвесторів, то приватні інвестори за питомою вагою значно поступаються корпоративним. Останні дані свідчать про те, що на частку інституційних інвесторів припадає більше 70% акцій японських корпорацій (з них близько 50% належить фінансовим структурам. Цікавий і той факт, що великими акціонерами є банки. На їх частку припадає приблизно 20% усіх випущених в Японії акцій, що в два рази більше, ніж в німецькій моделі, і в чотири рази перевищує аналогічний показник у Великобританії). Іноземні інвестори практично не справляють відчутного впливу на діяльність японських корпорацій, володіючи близько 4% акцій. Описана структура акціонерного капіталу робить істотний вплив на баланс економічних інтересів всередині японських корпорацій та на взаємини всіх зацікавлених у діяльності компанії осіб. При цьому в Японії майже відсутні недружні поглинання, що здійснюються шляхом скупки акцій.

Рада директорів в японських корпораціях грає незначну роль, лише остаточно затверджуючи рішення, уже прийняті раніше спільно всіма основними учасниками діяльності корпорації, і практично повністю складається з внутрішніх учасників, тобто виконавчих директорів, керівників, керівників великих відділів корпорації та правління.

За чисельністю рада директорів в японській моделі значно перевищує чисельність аналогічного органу управління в інших розглянутих нами моделях і в середньому складається з п'ятдесяти осіб. Список кандидатів у члени ради директорів пропонується вищим менеджментом компанії та затверджується загальними зборами акціонерів. Відповідно до японського комерційного законодавства члени ради директорів поділяються на дві категорії: директори і директори-представники. Такий поділ дозволяє розмежувати процеси прийняття управлінських рішень і процеси їх реалізації. Крім того, здійснення даних процесів належить до компетенції різних інститутів усередині компанії.

Вимоги до розкриття інформації в Японії досить суворі, і розкривається вона кожне півріччя.

Основними перевагами японської моделі корпоративного управління є:

- ✦ орієнтація на довгостроковий розвиток;
- ✦ фінансова стійкість компаній, їх висока конкурентоспроможність;
- ✦ високий рівень особистої згуртованості всіх зацікавлених у діяльності компанії осіб;
- ✦ відсутність ворожих злиттів і поглинань;
- ✦ порівняно низька вартість залученого капіталу.

До числа *недоліків* можна віднести:

- ✦ недостатню гнучкість системи управління;
- ✦ нерозвиненість зовнішніх механізмів контролю, зокрема з боку фондового ринку;
- ✦ пасивність індивідуальних акціонерів і нерозвиненість системи захисту їх прав;
- ✦ невисокий ступінь інвестиційної активності компаній;

- ✦ низьку інформаційну прозорість діяльності корпорацій.

Сімейна модель корпоративного управління характерна в основному для країн Азії, Латинської Америки, Канади, Швеції, Ітаїї, Південної Африки. Вона менш вивчена й описана в економічній літературі.

Капітал у даній моделі зосереджений в руках окремих сімейних кланів, їм же належить повний контроль над бізнесом. Сімейна модель корпоративного управління є діаметрально протилежною англо-американській, де такі відносини неприйнятні в принципі. Основний принцип побудови моделі полягає в тому, що сімейне холдингове підприємство контролює одночасно цілий ряд фірм, у свою чергу, контролюючи інші групи компаній. При цьому інвестори можуть залучатися при необхідності отримання додаткового капіталу, не отримуючи при цьому більшість голосів у жодній з фірм сімейної групи [5, с. 135].

Корпорації будуються за принципом піраміди, тобто її капітал значно перевищує реальні ресурси сім'ї за рахунок випуску подвійного класу акцій і перехресного володіння акціями. Ці інструменти використовуються сімейними корпоративними структурами з метою переведення прибутку компаній, що входять до групи, на верх піраміди, де головна компанія здійснює повний контроль над капіталом усіх учасників об'єднання.

Перевагами даної моделі є:

- ✦ високий рівень фінансової стійкості сімейних компаній;
- ✦ широкі можливості для концентрації капіталу всередині окремо взятих компаній;
- ✦ зосередження контролю та управління в єдиному центрі.

Недоліками виступають:

- ✦ задоволення інтересів сім'ї на шкоду інтересам розвитку бізнесу;
- ✦ нерозвиненість механізмів захисту дрібних акціонерів;
- ✦ недостатня інвестиційна та інноваційна активність корпорацій;
- ✦ непрозорість компаній.

Спробуємо провести порівняльний аналіз моделей, виділивши їх подібності, відмінності, перспективи розвитку.

В англо-американській моделі в порівнянні з усіма іншими розглянутими моделями найбільшу питому вагу мають індивідуальні інвестори, а також зовнішні акціонери. Крім того, для цієї моделі характерне більш чітке і детальне корпоративне законодавство, що детально регламентує взаємовідносини між всіма зацікавленими в діяльності корпорації особами. У даній моделі існують дівіші і відпрацьовані механізми правозастосування.

Саморегульовані організації є важливими учасниками англо-американської моделі, їх роль в управлінні надзвичайно висока. В інших же існуючих моделях корпоративного управління вони не належать до числа ключових учасників.

В англо-американській моделі банку за законом не дозволяється виконувати відразу декілька функцій, тому

зв'язок між банком і корпорацією не настільки сильний як, наприклад, в японській і німецькій моделях, де роль банків істотно вище, а функції значно ширше і різноманітніше. Якщо ж говорити про роль банків в німецьких і японських корпораціях, то в першому випадку вона набагато вища, бо основний банк є постійним членом ради директорів, на відміну від японських корпорацій, де він залучається тільки в разі будь-яких труднощів і кризових ситуацій.

У німецькій моделі корпоративного управління присутні три характерні особливості, яких немає в інших проаналізованих класичних моделях. Перша стосується особливої побудови ради директорів – вона двопалатна. Друга особливість полягає в тому, що закон суворо обумовлює чисельність ради директорів, і акціонери не можуть її змінити. Третя особливість стосується обсягу прав акціонерів. Вони дуже специфічні, і правило «одна акція – один голос» не завжди виконується.

У всіх моделях трохи різняться вимоги щодо розкриття інформації: у німецькій та японській моделях вони не такі жорсткі, як у США.

Найспецифічна система корпоративного управління присутня, звичайно ж, у японській моделі, де є такий учасник економічних відносин, як кейрецу, якого немає в жодній моделі. Крім того, відсоток зовнішніх та іноземних акціонерів, а також незалежних директорів в японській моделі надзвичайно низький.

В англо-американській моделі висока роль фондового ринку, зовнішніх інструментів контролю за діяльністю корпорації, в інших же моделях на першому місці – банківське фінансування і внутрішні механізми контролю.

Сімейна модель корпоративного управління має найбільші подібності з японською і німецькою моделями, головним чином, через нерозвиненість прав міноритарних акціонерів, недостатній рівень розвитку фондового ринку, а також використання поряд з вертикальною (пірамідаальною) структурою побудови корпоративних структур горизонтальної структури перехресного володіння акціями.

Таким чином, моделі корпоративного управління мають схожі риси та відмінності, важливість виділення яких є необхідним в умовах становлення української моделі. З іншого боку, будь-яка модель корпоративного управління характеризується певною консервативністю, тобто формування її елементів безпосередньо обумовлено історичними особливостями. Крім того, жодна з розглянутих нами моделей не позбавлена недоліків і не є універсальною. У даний час спостерігається яскраво виражена тенденція до зближення і взаємопроникнення різних систем корпоративного управління.

Українська модель корпоративного управління є недостатньо розвинутою. Спостерігається значна кількість запозичень принципів та базису різних моделей. Очевидною є наявність ознак як аутсайдерської моделі (відносно розпорошена власність, нерозвинений фондовий ринок), так і інсайдерської моделі (тенденції до зростання концентрації власності, становлення елементів інсайдерського контролю, впровадження схем перехресного володіння акціями та формування складних

корпоративних структур різного типу) [9, с. 11]. Наразі розвиток вітчизняної моделі обумовлений значним погіршенням інвестиційного клімату в Україні та зростанням тенденцій до відтоку капіталів, насамперед іноземних інвестицій (рис. 1).

✦ реформування системи корпоративного управління з урахуванням вимог пануючої моделі корпоративного управління в умовах глобалізації та власних інтересів акціонерів, самих акціонерних товариств та держави;

Рис. 1. Основні ознаки української моделі корпоративного управління

Джерело: адаптовано автором на основі [9, с. 11; 3, с. 138].

Еволюція розвитку механізмів корпоративного управління безпосередньо визначається інституційним середовищем у країні та розвитком ринкових відносин, які в Україні перебувають у стадії становлення. Розуміння характеру та особливостей трансформації системи корпоративного управління в Україні в загальному контексті світових перетворень є необхідним для вироблення ефективної корпоративної політики та стратегії розвитку акціонерних товариств і корпоративних структур, які виступають головною складовою виробничого потенціалу України, та напрацювання напрямків державної стратегії щодо розвитку корпоративного сектора країни в умовах конкуренції загалом.

Сутнісний аспект еволюції механізмів розвитку системи корпоративного управління виявляє характер, причини виникнення, особливості розвитку, механізми здійснення та кінцеві результати, до яких ведуть процеси сучасних перетворень. Функціонування системи корпоративного управління за своєю сутністю є складним явищем, тому у процесі її розвитку простежується елемент певної непрогнозованості. Одна з основних причин виникнення еволюційних процесів у системі корпоративного управління полягає в тому, що будь-яка система та її складова здатні до саморозвитку, тому природно прагнуть зберегти свою рівновагу. Водночас з наростанням внутрішнього напруження можлива керована ззовні чи зсередини еволюція системи та її окремих елементів.

Тому, на наш погляд, під еволюцією системи корпоративного управління слід розуміти:

✦ перетворення форм і методів корпоративного управління;

✦ переорієнтацію функціонування акціонерних товариств і суспільства з метою їх переходу на базу загальнолюдських цінностей і розвитку соціального капіталу.

Необхідними умовами для розвитку корпоративного управління в країнах з трансформаційною (перехідною) економікою є:

✦ створення прозорих ринків капіталу, які б пропонували підприємцям значні стимули та з прийнятними витратами приваблювали б інвестиції;

✦ захист прав власності та інтересів усіх акціонерів, а також зацікавлених осіб.

Це дасть змогу ефективніше розподіляти ресурси, приймати рішення на користь акціонерних товариств та більш ефективно використовувати свої знання і навички менеджерам. Ефективна система корпоративного управління сприяє розвитку державного управління на основі верховенства права, ефективної інвестиційної політики та розбудови ринкової інфраструктури.

Крім того, важливим чинником удосконалення системи корпоративного управління, на наш погляд, виступає сам рівень корпоративної культури в акціонерному товаристві. Недарма окремі фахівці стверджують, що «корпоративний інноваційний потенціал вирішальною мірою визначається людським фактором, який тісно пов'язаний з корпоративною культурою».

На наш погляд, система корпоративного управління належить до складного типу або класу систем, а отже, потребує відповідного інструментарію та методології наукового дослідження (як вірно зазначає А. Гальчинський, належного методологічного інструментарію аналізу відповідних закономірностей). Складні системи – це, насамперед, динамічні, з точки зору

наявного потенціалу саморозвитку. Зазвичай прості цілісні системи наявного потенціалу в собі не містять. По-друге, складні системи належать до класу невпорядкованих систем. По-третє, генетика складності пов'язується зі специфікою перехідних систем. Відповідно можна зазначити, що за принципами функціональної складності розвиваються саме перехідні системи, тобто системи, які займають особливе місце і становлять лише один з ланцюгів еволюційного процесу, своєрідну «передісторію» нового, що виникає і утверджується. Можна констатувати ще одну ознаку складних систем: вони реалізують свій конструктивний потенціал через механізм біфуркації та хаосу» [4, с. 7].

Очевидно, що система корпоративного управління на рівні підприємств корпоративного типу в Україні також перебуває у даний час в стадії біфуркації (від лат. «*bifurcus*» – роздвоєння), тобто має розгалужену структуру та траєкторію свого розвитку, а також відповідний характер функціонування. Загалом, як вже зазначалося вище, система корпоративного управління в Україні має всі ознаки перехідного типу і перебуває в стадії трансформації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, удосконалення моделей корпоративного управління є одним із головних факторів забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Без ефективної системи корпоративного управління неможливо забезпечити подальший розвиток ринку цінних паперів та капіталу, підвищити ефективність акціонерних товариств. Також проблематика вдосконалення корпоративного управління як системи відносин між акціонерами, державою, органами управління, іншими зацікавленими особами, громадськістю є однією з актуальних у світовій економічній теорії та практиці. Якісна система корпоративного управління виступає умовою ефективної роботи акціонерних товариств, відкриває їм доступ на світові ринки капіталу, а також, з точки зору ділової етики, закріплює соціальні зобов'язання акціонерних товариств перед суспільством, тобто дає змогу сформулювати соціальну корпоративну відповідальність вітчизняних акціонерних товариств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошко Т. Р. Інсайдерська та аутсайдерська складові сучасного корпоративного управління: системний підхід / Т. Р. Антошко // Економіка та держава. – 2009. – № 1 (73). – С. 41 – 44.
2. Буряк П. Ю. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні / П. Ю. Буряк, Н. Б. Татарин // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 114 – 120.
3. Васюткіна Н. В. Організація маркетингових досліджень підприємствами на ринку продуктів харчування : дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Н. В. Васюткіна ; Європейський ун-т. – К., 2005. – 216 с.
4. Гальчинський А. Методологія складних систем / А. Гальчинський // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 4 – 18.
5. Дементьева А. Г. Система корпоративного управління в развитих країнах і Росії / А. Г. Дементьева // Менеджмент в Росії і за рубежом. – 2008. – № 3. – С. 124 – 138.

6. Євтушевський В. А. Корпоративне управління : підручник / В. А. Євтушевський. – К. : Знання, 2006. – 406 с.

7. Задихайло Д. В. Корпоративне управління : навч. посіб. / Д. В. Задихайло, О. Р. Кібенко, Г. В. Назарова. – Х. : Еспада, 2003. – 688 с.

8. Ігнат'єва І. А. Корпоративне управління : підручник / І. А. Ігнат'єва, О. І. Гарафоновна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2013. – 600 с.

9. Уманців Ю. М. Формування української моделі корпоративного управління / Ю. М. Уманців // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 3. – С. 10 – 13.

REFERENCES

Antoshko, T. R. "Insiderska ta autsajderska skladovi suchasnoho korporativnoho upravlinnia: systemnyi pidkhiid" [Insider and outsider components of modern corporate governance system approach]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 1 (73) (2009): 41-44.

Buriak, P. Yu., and Tataryn, N. B. "Korporativne upravlinnia: osoblyvosti rozvytku v Ukraini" [Corporate governance: features of development in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 6 (2006): 114-120.

Dementeva, A. G. "Sistema korporativnogo upravleniia v razvitykh stranakh i Rossii" [The system of corporate governance in developed countries and Russia]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 3 (2008): 124-138.

Halchynskyi, A. "Metodolohiia skladnykh system" [Methodology of complex systems]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 8 (2007): 4-18.

Ihnatieva, I. A., and Harafonova, O. I. *Korporativne upravlinnia* [Corporate governance]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2013.

Umantsiv, Yu. M. "Formuvannia ukrainskoi modeli korporativnoho upravlinnia" [Formation of the Ukrainian model of corporate governance]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 3 (2010): 10-13.

Vasiutkina, N. V. "Orhanizatsiia marketynhovykh doslidzhen pidpriemstvamy na rynku produktiv kharchuvannia" [Organization of market research companies in the food market]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2005.

Yevtushevskiy, V. A. *Korporativne upravlinnia* [Corporate governance]. Kyiv: Znannia, 2006.

Zadykhailo, D. V., Kibenko, O. R., and Nazarova, H. V. *Korporativne upravlinnia* [Corporate governance]. Kharkiv: Espada, 2003.

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТОРГІВЛІ

© 2015 ФОМІНА О. В.

УДК 330:338.2

Фоміна О. В. Організація управлінського обліку на підприємстві торгівлі

Правильно організована та ефективно функціонуюча система інформаційного забезпечення менеджменту повинна в кінцевому підсумку забезпечити належний рівень конкурентоспроможності підприємства, а отже, і його довгостроковий розвиток. Метою статті є наукове обґрунтування та розробка концептуальних засад організації системи управлінського обліку на підприємстві торгівлі. У статті проведено дослідження та здійснено структурування базових складових організації управлінського обліку з урахуванням особливостей діяльності підприємств торгівлі. Визначено сучасні підходи до організації управлінського обліку. Здійснено наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад організації системи управлінського обліку на основі системного підходу.

Ключові слова: бізнес-процес, організація управлінського обліку, процес управлінського обліку, система управлінського обліку, структура управлінського обліку.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Фоміна Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: Fomina504@mail.ru

УДК 330:338.2

Фоміна О. В. Организация управленческого учета на предприятии торговли

Правильно организованная и эффективно функционирующая система информационного обеспечения менеджмента должна в результате обеспечить надлежащий уровень конкурентоспособности предприятия, а следовательно, и его долгосрочное развитие. Целью статьи является научное обоснование и разработка концептуальных основ организации системы управленческого учета на предприятии торговли. В статье проведено исследование и осуществлено структурирование базовых составляющих организации управленческого учета с учетом особенностей деятельности предприятий торговли. Определены современные подходы к организации управленческого учета. Осуществлено научное обоснование теоретико-методологических основ организации системы управленческого учета на основе системного подхода.

Ключевые слова: бизнес-процесс, организация управленческого учета, процесс управленческого учета, система управленческого учета, структура управленческого учета.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Фоміна Елена Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: Fomina504@mail.ru

UDC 330:338.2

Fomina O. V. Organization of Managerial Accounting at the Trade Enterprise

Correctly organized and well-functioning system for information support of management should result in providing the appropriate level of competitiveness and, consequently, its long-term development. The article is aimed at scientific substantiation and development of conceptual foundations for organization of a managerial accounting system at the trade enterprise. The article provides studying together with outlining of basic constituents for organization of management accounting in view of features of the trade enterprises' activities. The current approaches to organization of managerial accounting have been determined. A scientific substantiation of theoretical-methodological foundations of organizing a managerial accounting system has been accomplished on the basis of systematic approach.

Key words: business process, organization of managerial accounting, managerial accounting process, managerial accounting system, structure of managerial accounting.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Fomina Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: Fomina504@mail.ru

На сучасному етапі свого розвитку управлінський облік на підприємстві являє собою не просто облікову систему, а й починає ставати основним ключовим ядром всієї системи управління підприємством у цілому. Це пояснює значний інтерес науковців до проблем методології, організації та методики управлінського обліку, вирішення яких сприяє його розвитку. Зокрема, організація облікової системи належить до недостатньо досліджених проблем формування та функціонування управлінського обліку, що пов'язано з його особливостями як прикладної дисципліни.

Інноваційні підходи до управління, виникнення нових форм господарських взаємовідносин, постійно зростаючі інформаційні потреби менеджерів підприємств обумовлюють необхідність дослідження стримуючих організаційних обмежень облікової системи і, зокрема, визначення її концептуальних засад.

У науковій літературі існують різні погляди на організацію управлінського обліку. Так, В. Ф. Палій,

досліджуючи питання організації та функціонування управлінського обліку, наголосив на тому, що базовим принципом останнього є децентралізація управління з контролем результатів на всіх рівнях структури фінансового управління. Тобто система управлінського обліку передбачає нову логіку економічних взаємовідносин всередині підприємства, зокрема у співпраці керівника та підлеглого [1].

Н. Цветкова, розглядаючи методичні питання організації обліку для забезпечення інформацією менеджерів при прийнятті управлінських рішень, базує своє дослідження на класифікації затрат та внутрішній звітності як методу контролю за результатами діяльності підприємства. Вчений підкреслює, що управлінським обліком на підприємстві повинен займатися менеджер з бухгалтерського обліку. Це пов'язано з тим, що бухгалтер на підприємстві інколи займається управлінськими функціями, здійснюючи аналіз фінансового стану підприємства, контроль доцільності витрачання ресурсів та досягнен-

ня планових завдань, складання та подання внутрішньої звітності [2]. Даний підхід характеризує організацію управлінського обліку як «менеджмент бухгалтерської структури» та забезпечення облікових процедур, що притаманно сучасному етапу розвитку управлінського обліку. Крім того, як зазначає В. П. Суйц, управлінський облік досить часто розглядають не як частину інформаційного забезпечення підприємства, а лише як такий, що виконує «сервісну функцію» [3, с. 96].

К. В. Ткачова у своїй роботі запропонувала послідовні дії побудови системи управлінського обліку, що базуються на досвіді та результатах впровадження на конкретному підприємстві, де функції виконання та постановки управлінського обліку були покладені на фінансового директора та начальника служби управлінського обліку. Так, до етапів реалізації проекту організації управлінського обліку віднесено: розробку організаційної структури підприємства; розробку моделі обліку; погодження плану рахунків обліку; формування реєстру управлінських проведення; розроблення форматів та схем руху первинних документів; розроблення переліку показників для оцінки діяльності підрозділів; погодження формату звітності. Важливим етапом також відзначено автоматизацію управлінського обліку [4].

Грунтовне дослідження, у якому здійснено наукове обґрунтування та розробка концепції організації системи бухгалтерського обліку, яка сприятиме оптимізації системи управління та визначенню перспектив її розвитку, проведено Шпаком В. А. [5].

Сучасний управлінський облік полягає в: оптимізації організаційної та фінансової структури бізнесу; оптимізації бізнес-процесів; впровадженні нових управлінських технологій; впровадженні процесоорієнтованого управління затратами та крос-функціональних моделей управління бізнесом; включенні в обліковий процес усіх спеціалістів підприємства, які пов'язані з документообігом, обліком, ланцюжком створення вартості продукту; підвищенні кваліфікації кадрів та їх мотивації в досягненні цільових значень ключових показників ефективності; впровадженні електронних засобів обробки даних і контролю за виконанням прийнятих рішень; підвищенні загального рівня корпоративної культури. Зазначені компоненти та аналіз наукових праць показує генезис розуміння проблеми від організації управлінського обліку як практичної діяльності до організації управлінського обліку як наукової дисципліни. Це, у свою чергу, обґрунтовує актуальність проблеми та необхідність її вирішення.

Метою статті є наукове обґрунтування та розробка концептуальних засад організації системи управлінського обліку на підприємстві торгівлі.

Визначена мета обумовила вирішення таких завдань:

- ✦ обґрунтувати теоретико-методологічні засади організації системи управлінського обліку на основі системного підходу;
- ✦ розкрити особливості організації системи управлінського обліку на підприємстві торгівлі, визначити пріоритети її розвитку.

Ефективне вирішення завдань управлінського обліку може бути досягнуто за рахунок комплексності в побудові та функціонуванні самої системи управлінського обліку, яка забезпечується використанням таких принципів формування, розробки, впровадження та використання системи управлінського обліку:

1. *Структуризація діяльності підприємства* як сукупності взаємопов'язаних і безперервних бізнес-процесів – груп операцій, дій (*activities*), спрямованих на отримання певного кінцевого результату, що є важливим для функціонування підприємства і здійснення ним своєї основної фінансово-господарської діяльності.

2. Можливість постійної оцінки прогнозних, планованих і фактичних результатів у системі управлінського обліку фінансово-господарської діяльності як підприємства в цілому, так і в розрізі бізнес-процесів, центрів відповідальності – структурних підрозділів, співробітників, проектів і т. д.

3. *Обов'язковість регламентації* виконання та операційного обліку результатів бізнес-процесів на основі відповідних зовнішніх і внутрішніх стандартів (регламентів) – нормативних документів міжнародного, національного, галузевого або корпоративного рівня, що визначають порядок, терміни виконання операцій, результати і якість їх виконання та реалізації.

4. *Комплексність і аналітичність* використовуваних для управлінського обліку результатів, які характеризують оціночні показники.

Правильно організована і ефективно функціонуюча система інформаційного забезпечення менеджменту повинна в кінцевому результаті забезпечити належний рівень конкурентоспроможності підприємства, а отже, і його довгостроковий розвиток.

У цілому, організація – це діяльність зі створення та вдосконалення зв'язків між частинами цілого, у більш вузькому розумінні – діяльність зі створення та вдосконалення структури і правил функціонування її елементів. Одне з лексичних значень терміна «організація» відповідає «системі», але не будь-якій, а впорядкованій, організованій системі [6].

На думку Н. М. Бондаренко, на організацію обліку впливають як об'єктивні чинники (такі, як рівень розвитку ринкової економіки, ступінь демократизації суспільства, поширення процесу інтеграції економіки країни у світовій економічній простір та вимоги міжнародних інституцій щодо стандартизації та гармонізації обліку), так і суб'єктивні чинники (наприклад, форма власності та організаційно-правова форма господарювання, вид діяльності, особливості технології та організаційно структури підприємства, інформаційні потреби керівництва підприємства тощо) [7, с. 11].

Поняття організації має кілька значень: з одного боку, це узагальнене поняття інститутів усіх форм власності – приватних і суспільних, тобто будь-яке підприємство є організацією; з іншого боку, це поняття має інструментальний характер і описує систему формальних правил та приписів, тобто будь-які підприємства, фірми, установи мають певну організацію.

У науці поняття «організація» співвідноситься з такими поняттями, як «система», «структура», «процес».

Так, система – це сукупність об'єктів, які складають одне ціле. Тоді як під структурою розуміють побудову, певний взаємозв'язок між складовими частинами цілого, їх взаєморозподіл. Процес визначається як просування, послідовна зміна стану в часі та просторі. Хоча єдиної думки щодо цих понять досі немає, але безсумнівно є те, що вони здебільшого характеризують багатогранність проявів деякого складного об'єкта, його побудову, зв'язки, функції тощо [5].

Термін «структура» (лат. *structūra* – побудова) має цілий спектр значень: він може бути синонімом системи, форми, моделі, організації. Структура – це взаєморозміщення та певний взаємозв'язок складових частин цілого, внутрішня будова, влаштування, впорядкування, устрій, організація [5]. Отже, структура відображає лише те, що залишається відносно незмінним, сталим при перебудові системи, тоді як організація є поняттям, що охоплює як структурні, так і динамічні характеристики системи (у тому числі сукупність процесів).

Екстраполюючи це визначення на управлінський облік, виділимо два аспекти організації системи управлінського обліку: структура управлінського обліку та процес організації управлінського обліку (рис. 1).

Управлінський облік, як система оброблення та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством, має досить умовну структуру, яка значною мірою залежить від специфіки господарської діяльності підприємства, а також поточних і стратегічних завдань внутрішнього менеджменту підприємства.

Загальна характеристика системи управлінського обліку, а, отже, основ її організації базується на принципах, меті, предметі, методах, об'єктах, етапах облікового процесу.

Під організацією управлінського обліку необхідно розуміти систему умов та елементів побудови облікового процесу з метою отримання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність підприємства, здійснення контролю за раціональним використанням ресурсів та інформаційного забезпечення користувачів інформації, яку продукує система управлінського обліку.

Особливості організації системи управлінського обліку можна дослідити за такими ознаками:

- ✦ наявність структури та її ієрархічність;
- ✦ відносна самостійність елементів, кожен з яких сам володіє властивостями системи;
- ✦ наявність входів, виходів, контролю і управління елементами.

Різноманітність організаційно-правових форм, соціально-економічних, історичних, юридичних, технологічних факторів впливу на діяльність господарюючого суб'єкта, корпоративних цілей і завдань, рівнів компетентності керівництва, потреби в інформації при вирішенні оперативних і стратегічних задач менеджменту обумовлює використання різних методологічних підходів в організації збору, накопичення, систематизації та обробки управлінської інформації. Відповідно, різні підходи в організації облікового процесу породжують різні варіанти побудови системи управлінського обліку [8, с. 14].

Існують такі основні методологічні підходи до організації управлінського обліку, які можна класифікувати за типами системи управлінського обліку:

1. На рівні взаємодії системи бухгалтерських рахунків:

- ✦ повна інтеграція фінансового та управлінського обліку;
- ✦ автономна (локальна) система управлінського обліку в окремому плані рахунків.

2. За формуванням інформації для управління на основі синтезу методів:

- ✦ системний підхід, який передбачає повне інформаційне забезпечення управління підприємством системою управлінського обліку;
- ✦ позасистемний підхід, який передбачає включення в сферу управлінського обліку лише окремих об'єктів управління відповідно до інформаційних запитів користувачів.

І системний, і позасистемний підходи до організації управлінського обліку можуть бути реалізовані як без використання бухгалтерських рахунків, так і з використанням окремого плану рахунків.

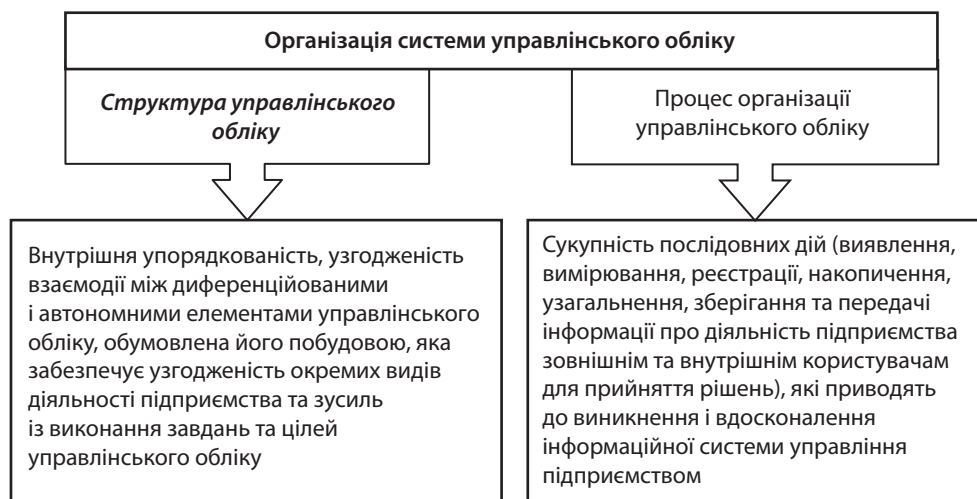

Рис. 1. Складові організації системи управлінського обліку

3. За формою організації обліково-аналітичної системи:

- ✦ централізований підхід, відповідно до якого організація управлінського обліку регламентується і контролюється єдиною обліково-аналітичною службою на чолі з відповідальною особою за його впровадження (ведення);
- ✦ децентралізований підхід, згідно з яким веденням управлінського обліку і формуванням управлінської звітності займаються працівники різних відділів (фінансового, планово-економічного, аналітичного відділів).

Керівництвом компанії, що бере участь у проектуванні системи управлінської звітності, приймається остаточне рішення про конфігурацію системи управлінської звітності на основі зіставлення своїх потреб в управлінській інформації, наявних можливостей і ресурсів, які можуть бути задіяні при формуванні та впровадженні такої інформаційної системи.

З урахуванням викладеного можна виділити такі основні елементи, які визначають в цілому інформаційну систему управлінського обліку та звітності [9]:

- ✦ центри відповідальності;
- ✦ бізнес-процеси;
- ✦ регламенти;
- ✦ результати та оціночні показники.

Зміст кожного елемента інформаційної системи управлінського обліку та звітності для кожного підприємства буде мати свої особливості.

Використання центрів фінансової відповідальності в загальній структурі підприємства дозволяє розмежувати основні функції, повноваження, права та обов'язки, необхідні для здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства. У такому випадку центри відповідальності можуть бути виділені та згруповані за обсягом повноважень і обов'язків – центри витрат, доходів, маржинального доходу, прибутку, інвестицій, контролю, управління і т. д. Це дозволяє, у свою чергу, використовувати в аналітиці управлінського обліку не традиційну організаційну структуру, а організаційно-функціональну, в якій значимість тієї чи іншої структурної або штатної одиниці визначається закріпленими за нею функціями.

Також структуризація центрів відповідальності може проводитися з таким рівнем деталізації, який до-

зволить оптимізувати з необхідною і достатньою мірою функції управління – планування, облік, контроль, мотивацію та ін. Наприклад, виділення центрів відповідальності може бути деталізовано як до рівня структурних підрозділів підприємства, так і до рівня окремих співробітників, окремих проектів, від функціонування яких залежать результати діяльності всього підприємства. Відповідна структуризація і групування даних системи управлінського обліку та звітності за завданнями і функціями дозволяє визначити основні та допоміжні центри відповідальності [10].

Так, для торговельних підприємств виділяють центри відповідальності, що класифікуються за різними ознаками (табл. 1) [11, с. 120].

Відповідно до покладених на центри відповідальності функцій та завдання здійснюється закріплення за ними основних напрямків діяльності – бізнес-процесів, які, у свою чергу, структуруються у визначену послідовність операцій та заходів. При цьому формування бізнес-процесів може бути лінійним або функціональним.

Формування лінійного бізнес-процесу включає в себе ті операції, які здійснюються або можуть бути здійснені одним центром відповідальності без взаємодії з іншими.

Функціональні ж бізнес-процеси передбачають спільне виконання декількох центрів відповідальності частини операцій, від взаємодії яких залежить ефективність реалізації всього бізнес-процесу в цілому.

Отже, закріплення лінійних бізнес-процесів може проводитися за допомогою прив'язки до нього одного центру відповідальності, а функціональних – за допомогою закріплення за центрами відповідальності відповідних операцій бізнес-процесу – відповідальних підрозділів, співробітників і т. д.

Організація управлінського обліку повинна забезпечувати виконання його головного завдання – задоволення потреб внутрішніх користувачів в повній, достовірній, об'єктивній та своєчасній інформації. Саме тому ефективність організації управлінського обліку оцінюється споживачами такої інформації та проявляється в результатах господарської діяльності (фінансово-майновому стані) суб'єкта господарювання.

Таблиця 1

Класифікація центрів відповідальності торговельного підприємства [11]

Класи центрів відповідальності	Підкласи центрів відповідальності
За статусом (ступенем контрольованості ресурсів, повноваженнями щодо розпорядження ресурсів і відповідальності працівників)	Центри фінансової відповідальності: центри нефінансової відповідальності; місця виникнення доходів (витрат)
За показниками, які контролюються	Центри виручки, доходу, маржинального прибутку, витрат, прибутку, інвестицій, нефінансових показників, якісних параметрів діяльності
За значимістю у бізнес-процесах	Основні, підтримуючі
За місцем розташування	У межах одного об'єкта, на різних об'єктах
За ступенем збігу з організаційною структурою підприємства	Тотожні, інтегровані, дезагреговані
За ієрархічним рівнем (ступенем підпорядкованості)	Першого, другого, третього ... ступеня

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що організація управлінського обліку – це спрямовані системні дії вищого управлінського персоналу на формування, підтримку, постійне вдосконалення функціонування системи управлінського обліку та забезпечення досягнення його цілей на підприємстві.

Базовими складовими організації управлінського обліку є процеси вибору, систематизації, визначення зв'язків за процесами діяльності підприємства торгівлі (постачання, складування, продаж), їх організації, об'єднанні в часі здійснення та просторі зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкта господарювання. Саме тому система внутрішнього нормативного регулювання управлінського обліку має бути гармонізованою з іншими корпоративними (внутрішніми) стандартами підприємства. Така система дозволить упорядкувати і пов'язати всі функції і сфери управління організацією на основі уніфікованих описів бізнес-процесів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Палій В. Ф.** Управленческий учет: организация и функционирование / В.Ф. Палій // Бухгалтерський учет. – 2007. – № 23(XII). – С. 60 – 65.
- 2. Цветкова Н.** Сучасна організація обліку а складання звітності для прийняття управлінських рішень / Н. Цветкова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 3. – С. 14 – 27.
- 3. Суйц В. П.** Проблемы организации и технологии управленческого учета / В. П. Суйц // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 6. Экономика. – 2012. – № 3. – С. 94 – 102.
- 4. Ткачева Е. В.** Опыт внедрения системы управленческого учета на примере ЗАО «Свердловский камвольный комбинат» / Е. В. Ткачева // Управленческий учет и финансы. – 2008. – № 01 (13). – С. 38 – 80.
- 5. Шпак В. А.** Концепція організації бухгалтерського обліку: теоретичний та методологічний вимір : дис. ... д-ра екон. наук: 08.09.00 / В. А. Шпак. – Київ : ДАС, 2011.
- 6.** Система // Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0>
- 7. Бондаренко Н. М.** Теоретичні основи організації обліку на підприємстві / Н. М. Бондаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 4. – С. 10 – 14.
- 8. Курманова А. Х.** Концептуальные подходы к формированию системы управленческого учета в организациях / А. Х. Курманова // Международный бухгалтерский учет. – 2013. – № 28 (274). – С. 13 – 21.
- 9. Грибановский В. М.** Концепция управленческого учета на современном этапе развития экономики России / В. М. Грибановский // Управленческий учет. – 2005. – № 1. – С. 7 – 11.
- 10. Кизенко О. О.** Впровадження системи бюджетування в інформаційне середовище управлінського обліку підприємства / О. О. Кизенко // Економічний простір. – 2008. – № 11. – С. 185 – 191.
- 11. Лігоненко Л. О.** Контролінг у торгівлі : монографія / Л. О. Лігоненко, О. А. Вержбицький. – К. : Київ.нац. торг.-екон. ун-т. – 2013. – 268 с.

REFERENCES

Bondarenko, N. M. "Teoretychni osnovy orhanizatsii obliku na pidpriemstvi" [The theoretical basis of accounting in the enterprise]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 4 (2014): 10-14.

Gribanovskiy, V. M. "Kontsepsiia upravlencheskogo ucheta na sovremennom etape razvitiia ekonomiki Rossii" [The concept of management accounting at the present stage of development of the Russian economy]. *Upravlencheskiy uchet*, no. 1 (2005): 7-11.

Kurmanova, A. Kh. "Kontseptualnye podkhody k formirovaniu sistemy upravlencheskogo ucheta v organizatsiakh" [Conceptual approaches to the formation of a system of management accounting in organizations]. *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet*, no. 28 (274) (2013): 13-21.

Kyzenko, O. O. "Vprovadzhennia systemy biudzhetuвання v informatsiine seredovyshe upravlinskoho obliku pidpriemstva" [Implementation of budgeting in management accounting information environment of the enterprise]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 11 (2008): 185-191.

Lihonenko, L. O., and Verzhbytskyi, O. A. *Kontrolinh u torhivli* [Controlling trade]. Kyiv: KNTEU, 2013.

Paliy, V. F. "Upravlencheskiy uchet: organizatsiya i funktsionirovanie" [Management accounting: the organization and functioning]. *Bukhgalterskiy uchet*, no. 23 (XII) (2007): 60-65.

"Systema" [System]. *Vikipediia. Vilna entsyklopediia*. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0>

Suyts, V. P. "Problemy organizatsii i tekhnologii upravlencheskogo ucheta" [Problems of organization and technology management accounting]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya "Ekonomika"*, no. 3 (2012): 94-102.

Shpak, V. A. "Kontsepsiia orhanizatsii bukhgalterskoho obliku: teoretychnyi ta metodolohichnyi vymir" [Concept of Accounting: theoretical and methodological dimension]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.09.00*, 2011.

Tkacheva, E. V. "Opyt vnedreniia sistemy upravlencheskogo ucheta na primere ZAO «Sverdlovskiy kamvolnyy kombinat»" [Experience in the implementation of management accounting system by the example of JSC "Sverdlovsk Worsted"]. *Upravlencheskiy uchet i finansy*, no. 01 (13) (2008): 38-80.

Tsvietkova, N. "Suchasna orhanizatsiia obliku ta skladannia zvitnosti dlia pryiniattia upravlinskykh rishen" [The current organization of accounting and reporting for management decisions]. *Bukhgalterskiy oblik i audyt*, no. 3 (2008): 14-27.

РОЗРОБКА CRM-СТРАТЕГІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ НА ОСНОВІ ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ

© 2015 ТИХОНЧЕНКО Р. С.

УДК 658.818:339.372.84

Тихонченко Р. С. Розробка CRM-стратегії на підприємствах роздрібно торгівлі на основі процесного підходу

Метою статті є обґрунтування послідовності та змісту процесів, які визначають логіку дій під час розробки CRM-стратегії на підприємствах роздрібно торгівлі. На основі вивчення загальних підходів до розробки стратегій та особливостей клієнтоорієнтованості як критерію стратегічного управління розроблено структурно-логічну модель процесного підходу до формування клієнтоорієнтованої (CRM) стратегії підприємства роздрібно торгівлі. У межах цієї моделі основними бізнес-процесами визначено: стратегічний аналіз за проєкціями клієнтоорієнтованої діяльності підприємства роздрібно торгівлі (клієнтською, ціннісною проєкціями, каналами продажів і STEP-середовищем); цілевстановлення за критерієм відповідності загальній стратегії розвитку підприємства; аналіз і вибір стратегічних альтернатив за критерієм відповідності стратегії розвитку результатам стратегічного аналізу. Для забезпечення дієвості запропонованої процесної моделі визначено входи, інформаційне забезпечення та виходи (результати) кожного процесу.

Ключові слова: клієнтоорієнтованість, CRM-стратегія, підприємство роздрібно торгівлі, процесний підхід, стратегічні цілі.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Тихонченко Руслан Сергійович – аспірант, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)
E-mail: tihonchenkoruslan@mail.ru

УДК 658.818:339.372.84

Тихонченко Р. С. Разработка CRM-стратегии на предприятиях розничной торговли на основе процессного подхода

Целью статьи является обоснование последовательности и содержания процессов, которые определяют логику действий при разработке CRM-стратегий на предприятиях розничной торговли. На основе изучения общих подходов к разработке стратегий и особенностей клиентоориентированности как критерия стратегического управления разработана структурно-логическая модель процессного подхода к формированию клиентоориентированной (CRM) стратегии предприятия розничной торговли. В рамках этой модели определены основные бизнес-процессы: стратегический анализ по проекциям клиентоориентированной деятельности предприятия розничной торговли (клиентской, ценностной проекциям, каналам продаж и STEP-окружению); целеполагание по критерию соответствия общей стратегии развития предприятия; анализ и выбор стратегических альтернатив по критерию соответствия стратегии развития результатам стратегического анализа. Для обеспечения действенности предложенной процессной модели определены входы, информационное обеспечение и выходы (результаты) каждого процесса.

Ключевые слова: клиентоориентированность, CRM-стратегия, предприятие розничной торговли, процессный подход, стратегические цели.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Тихонченко Руслан Сергеевич – аспирант, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)
E-mail: tihonchenkoruslan@mail.ru

UDC 658.818:339.372.84

Tikhonchenko R. S. Developing CRM-Strategies on the Basis of Process Approach at Retail Enterprises

The article is aimed at substantiation of the coherence and content of the processes that define the logic of actions in developing CRM-strategies at retail enterprises. On the basis of studying the common approaches to developing strategies as well as features of client-centered approach as a criterion for the strategic management, a structural-logic model of process approach to formation of the client-centered (CRM) strategies for retail enterprise has been elaborated. In terms of this model, the main business processes have been determined: strategic analysis by the projections of client-centered activities of retailer enterprise (client and value projections, sales channels and STEP-environment); goal-setting on the criterion of the overall strategy of enterprise development; analysis and selection of strategic alternatives by the criterion of development strategy fitting the strategic analysis results. To ensure the effectiveness of the proposed process model, inputs, information supply and outputs (results) for each process have been determined.

Key words: customer-centered approach, CRM-strategy, retail enterprise, process approach, strategic goals.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Tikhonchenko Ruslan S. – Postgraduate Student, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)
E-mail: tihonchenkoruslan@mail.ru

Розвиток підприємств роздрібно торгівлі неможливий без глибокого розуміння ними інтересів клієнтів і формування ціннісної пропозиції, яка найкращим чином ці інтереси задовольняє. Такі завдання, як правило, мають довгостроковий характер і вирішуються на основі формування ділової репутації та накопичення певного досвіду співпраці підприємства із клієнтами. У теорії та практиці стратегічного управління ці питання визначають предметну сферу клієнтоорієнтованого підходу, який закладено в основу концепції управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM – Customer Relationship Management). Стратегічний характер такого управління, а також першочергова важливість налагодження взаємовідносин з клієнтами саме в роздрібно торгівлі, яка виступає кінцевою ланкою товаро-

постачання від виробника до споживача, зумовлюють актуальність розробки підходів до формування CRM-стратегій у підприємствах роздрібно торгівлі.

Загальні питання розробки корпоративних ділових стратегій на основі системного підходу досить широко висвітлені в працях І. Ансоффа, А. Томпсона, Д. Стрікленда, О. Віханського [1–3]. Класифікації базових стратегій розвитку підприємств представлені в працях Ж.-Ж. Ламбена, Д. Арутюнової, К. Зука. Ю. Іванова [4–7]. Питання стратегічного аналізу та цілевстановлення в межах формування клієнтоорієнтованих стратегій отримали розвиток у працях Ф. Баттла, А. Дженкінсона, М. Джейкобса [8, 9]. Незважаючи на достатню розробленість питань формування загальних стратегій, методології здійснення стратегічного аналізу та обґрун-

тування стратегічних альтернатив, наявні напрацювання не повною мірою враховують специфіку клієнтоорієнтованого підходу та галузеві особливості діяльності підприємств роздрібної торгівлі, що визначило область проведеного дослідження та його цільову спрямованість.

Метою статті стало обґрунтування послідовності та змісту процесів, які визначають логіку дій під час розробки CRM-стратегій на підприємствах роздрібної торгівлі. Для досягнення цієї мети визначено місце і напрями цілевстановлення та запропоновано проєкції стратегічного аналізу під час формування клієнтоорієнтованої стратегії підприємства роздрібної торгівлі; розроблено структурно-логічну модель процесного підходу до формування такої стратегії.

Формування будь-якої стратегії є послідовністю певних етапів із регламентацією їх змісту, методичного та інформаційного забезпечення, результатів виконання. Найбільш поширеною точкою зору щодо визначення таких етапів є їх ототожнення з процесом стратегічного управління, здійснення якого передбачає [1–3]: 1) формулювання місії та цілей підприємства; 2) аналіз і оцінку зовнішнього середовища; 3) аналіз і оцінку сильних і слабких сторін підприємства; 4) аналіз і вибір стратегічних альтернатив; 5) реалізацію стратегії; 6) оцінку стратегії. Оскільки процеси реалізації та оцінки стратегії за своїм змістом виходять за межі процесу її формування, то зміст останнього визначається послідовним здійсненням перших чотирьох етапів: цілепокладанням, стратегічним аналізом середовища (зовнішнього та внутрішнього) та аналізом стратегічних альтернатив. Такий підхід є загальноприйнятим і не суперечить розумінню клієнтоорієнтованого управління як міжфункціонального процесу розробки і реалізації управлінських рішень стратегічного характеру.

Разом з тим, розробленість питань загальної послідовності розробки стратегій не виключають необхідності більш детального обґрунтування саме тих процесів, які наповнюють змістом кожен етап у межах формування клієнтоорієнтованої стратегії. У цьому плані перше дискусійне питання виникає щодо місця цілепокладання, яке, з одного боку, розглядається як драйвер усього стратегічного управління, і з цих позицій націлює менеджерів підприємств на проактивний стиль управління, а з іншого – залежить від наявних на підприємстві ресурсних можливостей, умов, в яких воно здійснює діяльність, і тим самим зумовлює реактивний стиль стратегічного управління.

Досліджуючи питання формування клієнтоорієнтованих стратегій, Ф. Баттл зазначає, що будь-яка організація, яка замислюється над налагодженням стійких взаємозв'язків із клієнтами, повинна починати із ситуаційного (стратегічного) аналізу, тобто опису, розуміння та оцінки поточного стану таких зв'язків [8]. Підтримуючи цю позицію, зазначимо, що формулювання цілей у межах CRM-підходу має ґрунтуватися на пріоритетах клієнтів, досвід, потреби та інтереси яких повинні бути визначені до того, як встановлені стратегічні цілі. Тому для дотримання цих умов першим етапом процесу формування клієнтоорієнтованих стратегій, на наш погляд,

має бути стратегічний аналіз, за результатами якого формуються цільові настанови у співпраці з клієнтами.

Беручи за основу рекомендації Ф. Баттла в частині виділення клієнтів/сегментів, пропозиції та каналів як критеріїв формування клієнтоорієнтованих стратегій [8], а також зважаючи на необхідність вивчення впливу зовнішнього середовища на клієнтську поведінку та формування клієнтського досвіду, нами пропонується як ключові проєкції стратегічного аналізу під час формування клієнтоорієнтованої стратегії у підприємстві роздрібної торгівлі визначити такі:

1) *клієнтську* – хто є клієнтами підприємства, які їхні потреби, рівень лояльності, задоволеність співпрацею з підприємством, кого з клієнтів можна вважати ключовими, яку частку товарообороту вони забезпечують, у чому сильні/слабкі сторони профілю ключових клієнтів торговельного підприємства;

2) *ціннісну* – які елементи ціннісної пропозиції підприємства, які доходи підприємство отримує від їх створення, які конкурентні переваги ціннісної пропозиції торговельного підприємства;

3) *канали продажів* – які канали продажів використовує торговельне підприємство, яка їх ефективність, які переваги/обмеження супроводжують використання існуючих каналів продажу;

4) *STEP-середовище* – наскільки соціальне, економічне, політико-правове, технологічне середовище сприяє впровадженню концепції CRM, наскільки чутливі клієнти підприємства до цінових умов у ключових сегментах та яка цінова волатильність у цих сегментах, яка залежність від коливань валютних курсів, доступність і ступінь розробленості технологічних рішень для формування релевантної клієнтської бази тощо.

Аля того, щоб провести такий аналіз на засадах процесного підходу, необхідно визначити «входи» кожної проєкції, методи здійснення процесу та очікувані результати («виходи», за термінологією процесного підходу). Корисним підґрунтям такого визначення є класифікація типових бізнес-процесів Американського центру продуктивності та якості (APQC), яка складається з 12 рівнів і охоплює дії від дослідження ринку та потреб споживачів до управління програмами та проєктами, управління якістю, змінами та знаннями [10; 11]. Відповідно до класифікації бізнес-процесів APQC до сфери стратегічного аналізу під час формування бізнес-стратегії підприємства належать процеси визначення потреб і побажань клієнтів, вимірювання їх задоволеності, ідентифікування інновацій, які забезпечують потреби клієнтів, аналіз сили конкуренції, слабких сторін у пропозиції послуг/товарів клієнтам, економічних тенденцій у галузі, визначення політико-правових проблем і можливостей, виявлення залежності задоволеності клієнтів від екологічної складової сталого розвитку підприємства, соціокультурних змін у суспільстві, сприятливість демографічних тенденцій.

За результатами вивчення кожної проєкції стратегічного аналізу мають бути визначені її сильні та слабкі сторони, які становлять основу для обґрунтування цілей впровадження концепції CRM.

Розглядаючи цілевстановлення з позицій процесного підходу, варто дотримуватись принципу підлеглості клієнтоорієнтованої стратегії загальній корпоративній стратегії торговельного підприємства. Тобто входами процесу формування цілей CRM-стратегії має бути не тільки узагальнена інформація за результатами стратегічного аналізу, але і вже сформульовані цілі більш високого (загально корпоративного) порядку. Такі загальні цілі, відповідно до досліджень Ж.-Ж. Ламбена, мають бути спрямовані на інтенсивне, інтегроване або диверсифіковане зростання підприємства [4]. Класичними цілями в теорії та практиці менеджменту вважаються також утримання досягнутих ринкових позицій, зростання доходності/прибутку, скорочення витрат, пропозиція кращого сервісу тощо. Кожна із загальних цілей має свою специфіку, яка в сукупності із результатами стратегічного аналізу має бути врахована під час побудови дерева цілей стратегії клієнтоорієнтованості.

З урахуванням зазначеного в *табл. 1* представлено авторський погляд на інтегровану систему цілей

клієнтоорієнтованих стратегій підприємства роздрібної торгівлі, яка побудована за принципами ієрархічності та комплексності та сформована за базовими стратегіями розвитку торговельних підприємств – концентрованою, диверсифікованою та інтегрованою зростання. Слід зазначити, що хоча до таких базових стратегій належить і стратегія скорочення, але її зміст [5–7] не узгоджується з принципами CRM, оскільки не передбачає розгляду підприємства в довгостроковій перспективі.

Важливим підпроцесом цілевстановлення є визначення відповідності загальної стратегії розвитку підприємства роздрібної торгівлі отриманим результатам стратегічного аналізу за клієнтською, ціннісною проєкціями, каналами продажів і STEP-середовищем. Наприклад, реалізація стратегії концентрованою зростання за рахунок посилення позицій підприємства на існуючих ринках у контексті клієнтоорієнтованості вимагає або пропозиції кращого сервісу і збільшення лояльності, або розвитку омніканальності, що також сприятиме посиленню задоволеності клієнтів за рахунок зручності покупок.

Таблиця 1

Ключові цілі клієнтоорієнтованих стратегій підприємства роздрібної торгівлі залежно від базової стратегії розвитку

Загальні стратегії розвитку		Ключові цілі CRM-стратегії	Підтримуючі цілі CRM-стратегії
Концентроване зростання	Посилення позицій на існуючих ринках	Розвиток взаємовідносин з клієнтами і формування/збільшення клієнтської лояльності	Побудова системи взаємовідносин з клієнтами, забезпечення балансу інтересів; зростання лояльності та клієнтської бази
	Розвиток ринків	Розвиток каналів продажів	Залучення клієнтів (лідогенерація); підвищення прибутковості; удосконалення процесу продажів
	Розвиток пропозиції	Розвиток ціннісної пропозиції на основі її наближення до потреб клієнтів	Розвиток асортименту із доданою клієнтською цінністю; запровадження кращого сервісу
Інтегроване зростання	Зростання за рахунок посилення контролю над постачальниками (зворотна вертикальна інтеграція)	Операційна досконалість/розвиток ціннісної пропозиції	Скорочення витрат і підвищення маржинальності продажів; підвищення ділової репутації; спрощення маркетингу
	Зростання за рахунок посилення контролю у сфері після-продажного обслуговування, надання послуг харчування	Розвиток взаємовідносин з клієнтами і формування/збільшення клієнтської лояльності	Забезпечення задоволеності клієнтів за рахунок сервісу; зростання лояльності; побудова системи довгострокових взаємовідносин з клієнтами
	Зростання за рахунок злиття/поглинання (горизонтальна інтеграція)	Операційна досконалість/розвиток каналів продажів	Скорочення витрат на маркетинг і лідогенерацію; збільшення продуктивності; удосконалення процесу продажів
Диверсифіковане зростання	Концентричне (споріднене) зростання	Розвиток ціннісної пропозиції за рахунок товарної диференціації	Розвиток асортименту із доданою клієнтською цінністю; створення конкурентних переваг; запровадження кращого сервісу
	Зростання за рахунок горизонтальної диверсифікації для виходу на нові ринки	Розвиток каналів продажів; операційна досконалість на основі впровадження власних стандартів	Розширення клієнтської бази; побудова системи взаємовідносин з клієнтами на нових ринках; забезпечення прибутковості
	Зростання за рахунок конгломератної диверсифікації	Розвиток взаємовідносин з клієнтами і формування/збільшення клієнтської лояльності; розвиток ціннісної пропозиції	Побудова системи довгострокових взаємовідносин з клієнтами; створення унікальних конкурентних переваг, посилення лояльності

Джерело: розроблено автором.

Разом з тим, якщо за «ціннісною» проекцією виявлено недостатню кадрову підтримку у сфері менеджменту або сервісу, то без додаткових програм розвитку персоналу неможливо буде реалізувати таку CRM-стратегію. Аналогічна невідповідність буде мати місце, наприклад, і у випадку реалізації стратегії концентричної диверсифікації на основі розвитку асортименту товарів без можливості придбання/розробки аналітичних систем управління клієнтською базою. Таким чином, відповідність обраної стратегії розвитку оцінкам проекцій стратегічного аналізу суттєво впливає на готовність підприємства до впровадження CRM-стратегії, що має бути враховано під час аналізу та вибору стратегічних альтернатив.

У фаховій літературі такі стратегічні альтернативи пропонуються класифікувати за співвідношенням сильних/слабких сторін підприємства та можливостей/загроз його зовнішнього середовища [2; 3; 12]: альтернативи використання можливостей; альтернативи усунення/прилаштування до загроз; альтернативи збереження і використання сильних сторін; альтернативи усунення/посилення слабких сторін. На наш погляд, така класифікація є дещо умовною, тому що, по-перше, торговельне підприємство майже не має важелів впливу на зовнішні загрози і тому їх усунення на макрорівні є дискусійним. По-друге, навіть за несприятливої ринкової кон'юнктури і падіння, наприклад, доходів клієнтів, можлива реалізація стратегій посилення взаємодії з клієнтами на основі диференціації ціннісної пропозиції, а не реалізація виключно стратегій операційної досконалості із акцентом на скорочення витрат. По-третє, часто усунення слабких позицій супроводжується значними витратами, що може бути неефективним через слабкий зв'язок цих сторін із ключовими компетенціями торговельного підприємства. Тому усунення слабкостей доцільно тільки в тих сферах, які визнані ключовими для формування клієнтоорієнтованих стратегій.

Зважаючи на зроблені зауваження щодо аналізу стратегічних альтернатив, на наш погляд, їх вибір буде залежати від таких факторів:

- ✦ відповідність стратегії розвитку підприємства роздрібною торгівлі результатам стратегічного аналізу ціннісної, клієнтської проекцій, каналів продажу та зовнішнього середовища;
- ✦ готовність торговельного підприємства до впровадження принципів клієнтоорієнтованості;
- ✦ узгодженість клієнтоорієнтованих цілей з іншими функціональними стратегічними цілями підприємства роздрібною торгівлі (досягнення портфельного балансу стратегічних цілей);
- ✦ спрямованість на формування конкурентних переваг;
- ✦ урахування факторів часу та ризику.

Основними методами вибору стратегічних альтернатив є метод сценарного планування, моделювання, метод експертних оцінок. Виходом процесу вибору стратегічних альтернатив є обґрунтована за критеріями узгодженості, вартості, реальності та часу впровадження клієнтоорієнтована стратегія, затверджена вищим керівництвом торговельного підприємства із наступною її операціоналізацією та доведенням до всіх підрозділів торговельного підприємства з необхідним ступенем деталізації.

Ґрунтуючись на авторських пропозиціях щодо змісту та послідовності процесів формування клієнтоорієнтованої стратегії торговельного підприємства, нами розроблено структурно-логічну модель процесного підходу до її формування (рис. 1). Використання методології графічного опису бізнес-процесів IDEF0 (*Integrated DEFinition*) дозволяє представити процес формування клієнтоорієнтованої стратегії як набір взаємопов'язаних підпроцесів (функціональних блоків), кожен з яких має

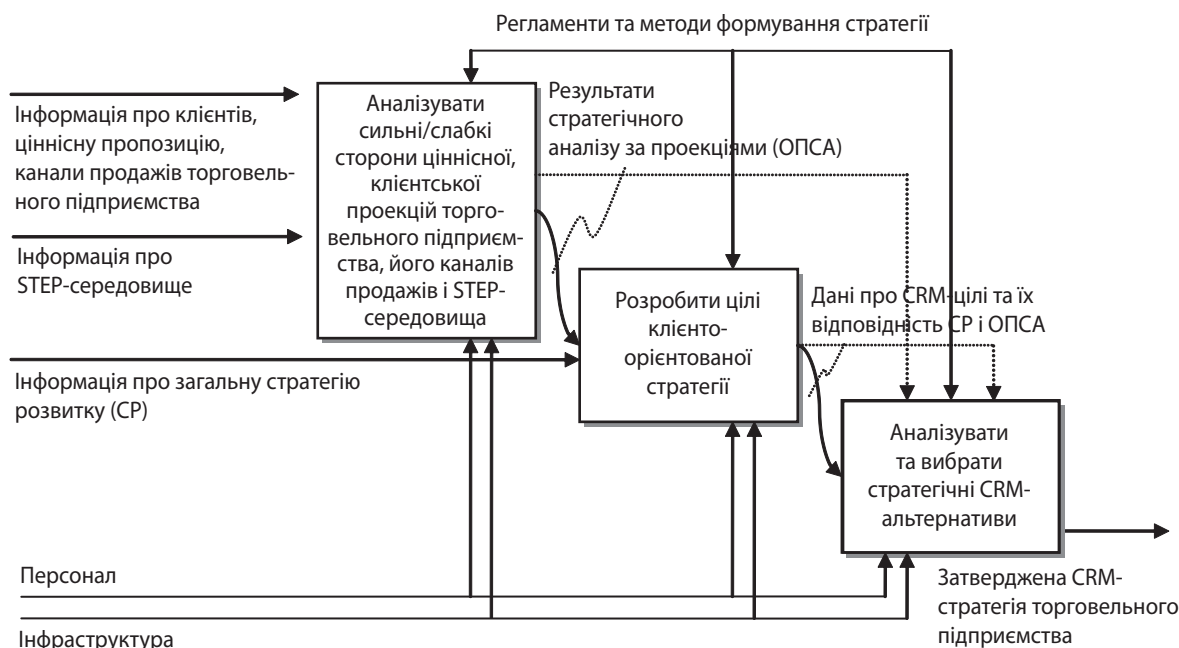

Рис. 1. Структурно-логічна модель процесного підходу до формування клієнтоорієнтованої стратегії підприємства роздрібною торгівлі

свої входи та виходи та систему зв'язків із іншими під-процесами. Такий структурований вигляд, з нашої точки зору, унаочнює послідовність етапів формування CRM-стратегії на рівні торговельного підприємства та забезпечує узгодженість їх інформаційно-методичного забезпечення із очікуваними виходами (результатами).

ВИСНОВКИ

На основі вивчення загальних підходів до розробки стратегій та особливостей клієнтоорієнтованості як критерію стратегічного управління розроблено структурно-логічну модель процесного підходу до формування клієнтоорієнтованої стратегії підприємства роздрібною торгівлі. У межах цієї моделі основними бізнес-процесами визначено: стратегічний аналіз за проєкціями клієнтоорієнтованої діяльності підприємства роздрібною торгівлі (клієнтською, ціннісною проєкціями, каналами продажів і STEP-середовищем); цілевстановлення за критерієм відповідності загальній стратегії розвитку підприємства; аналіз і вибір стратегічних альтернатив за критерієм відповідності стратегії розвитку результатам стратегічного аналізу. Для забезпечення дієвості запропонованої процесної моделі визначено входи, інформаційне забезпечення виходи (результати) кожного процесу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ансофф І.** Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер Ком, 2000. – 416 с.
2. **Томпсон А.** Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А. Томпсон, Д. Стрикланд. – М. : Вильямс, 2013. – 928 с.
3. **Виханский О. С.** Стратегическое управление / О. С. Виханский. – М. : Гардарика, 2000. – 296 с.
4. **Ламбен Ж.-Ж.** Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж.-Ж. Ламбен. – СПб. : Питер, 2007. – 800 с.
5. **Арутюнова Д. В.** Стратегический менеджмент / Д. В. Арутюнова. – Таганрог : ТТИ ЮФУ, 2010. – 122 с.
6. **Зук К.** Стратегии роста компании в эпоху нестабильности / К. Зук, Дж. Аллен. – М. : Вильямс, 2007. – 192 с.
7. **Иванов Ю. В.** Интеграция предприятий / Ю. В. Иванов // Российское предпринимательство. – 2000. – № 10 (10). – С. 30 – 36.
8. **Buttle F.** Customer Relationship Management, Concepts and Technologies / F. Buttle. – Amsterdam; London : Butterworth-Heinemann, 2009. – 528 p.
9. **Jenkinson A.** The IDM guide to CRM Mastery / A. Jenkinson, M. Jacobs. – UK ; The Institute of Direct Marketing, 2002. – 46 p.
10. **Репин В. В.** Система процессов APQC / В. В. Репин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.finexpert.ru/view/sistema_protssessov_APQC/854
11. APQC's Process Classification Framework® (PCF) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.apqc.org/pcf>
12. **Кузнецов В. С.** О стратегической альтернативности / В. С. Кузнецов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 2. – С. 34 – 40.

Науковий керівник – Краснокутська Н. С., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та оподаткування НТУ «ХПІ» (Харків)

REFERENCES

- Ansoff, I. *Novaia korporativnaia strategiiia* [The new corporate strategy]. St. Petersburg: Piter Kom, 2000.
- Arutiunova, D. V. *Strategicheskii menedzhment* [Strategic management]. Taganrog: TTI YuFU, 2010.
- "APQC's Process Classification Framework® (PCF)". <https://www.apqc.org/pcf>
- Buttle, F. *Customer Relationship Management, Concepts and Technologies*. Amsterdam; London: Butterworth-Heinemann, 2009.
- Ivanov, Yu. V. "Integratsiia predpriiatii" [Integration enterprises]. *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, no. 10 (10) (2000): 30-36.
- Jenkinson, A., and Jacobs, M. *The IDM guide to CRM Mastery*UK: The Institute of Direct Marketing, 2002.
- Kuznetsov, V. S. "O strategicheskoy alternativnosti" [The strategic alternative one]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 2 (2002): 34-40.
- Lamben, Zh.-Zh. *Menedzhment, orientirovanny na rynek* [Management, market-oriented]. St. Petersburg: Piter, 2007.
- Repin, V. V. "Sistema protsessov APQC" [The system processes APQC]. http://www.finexpert.ru/view/sistema_protssessov_APQC/854
- Tompson, A., and Strikland, D. *Strategicheskii menedzhment: kontseptsii i situatsii dlia analiza* [Strategic Management: Concepts and situations for analysis]. Moscow: Viliams, 2013.
- Vikhanskiy, O. S. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Gardarika, 2000.
- Zuk, K., and Allen, Dzh. *Strategii rosta kompanii v epokhu nestabilnosti* [Company's growth strategy in an era of instability]. Moscow: Viliams, 2007.

ДОСВІД СПОЖИВАЧІВ ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА КОМПАНІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

© 2015 ГРОНЬ О. В.

УДК 338.242

Гронь О. В. Досвід споживачів як конкурентна перевага компанії в сучасних умовах

Метою статті є дослідження досвіду споживачів як основи створення конкурентної переваги підприємства шляхом забезпечення довгострокової лояльності клієнтів; аналіз методів оцінки споживчого досвіду на основі дослідження можливих варіантів поведінки споживачів. При аналізі, систематизації та узагальненні наукових праць багатьох учених та рекомендацій фахівців-практиків було розглянуто концепцію «досвіду споживачів», специфіку її застосування та систематизовано погляди дослідників на визначення поняття «споживчий досвід». У результаті дослідження виявлено взаємозв'язок задоволеності клієнтів з отриманим ними досвідом у процесі взаємодії з компанією та необхідність його урахування для забезпечення довгострокової лояльності клієнтів. Визначено, що розглянуті методи аналізу та оцінки споживчого досвіду на основі дослідження можливих варіантів поведінки споживачів мають допомогти підприємствам врахувати існуючі проблеми та більш обґрунтовано підійти до формування досвіду клієнтів у майбутньому. Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є розробка інструментарію щодо формування досвіду споживачів та управління ним з урахуванням специфіки діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: досвід, споживачі, враження, взаємодія, лояльність, задоволеність.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 19.

Гронь Олександра Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: alexgron@mail.ru

УДК 338.242

UDC 338.242

Гронь А. В. Опыт потребителей как конкурентное преимущество компании в современных условиях

Целью статьи является исследование опыта потребителей как основы создания конкурентного преимущества предприятия путем обеспечения долгосрочной лояльности клиентов; анализ методов оценки потребительского опыта на основе исследования возможных вариантов поведения потребителей. При анализе, систематизации и обобщении научных публикаций ученых и рекомендаций специалистов-практиков была рассмотрена концепция «опыта потребителей», специфика ее применения и систематизированы взгляды исследователей на определение понятия «потребительский опыт». В результате исследования выявлены взаимосвязь удовлетворенности клиентов с полученным ими опытом в процессе взаимодействия с компанией и необходимость его учета для обеспечения долгосрочной лояльности клиентов. Определено, что рассмотренные методы анализа и оценки потребительского опыта на основе исследования возможных вариантов поведения потребителей должны помочь предприятиям учесть существующие проблемы и более обоснованно подойти к формированию опыта клиентов в будущем. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка инструментария по формированию опыта потребителей и управления им с учетом специфики деятельности отечественных предприятий.

Ключевые слова: опыт, потребители, впечатления, взаимодействие, лояльность, удовлетворенность.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 19.

Гронь Александра Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики и маркетинга, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: alexgron@mail.ru

Gron O. V. Consumer Experience as a Competitive Advantage under Contemporary Conditions

The article is aimed to explore the experience of consumers as the basis for creation of competitive advantage of enterprise by ensuring long-term customer loyalty; to analyze methods for evaluating consumer experience based on the exploration of possible behaviors of consumers. During analyzing, systematizing and generalizing the scientific publications by scientists and recommendations by practitioners, the concept of «experience of consumers» and specificity of its use have been considered, views of researchers on the definition of «consumer experience» have been systematized. The study identified the relationship of customer satisfaction with the experience gained in the process of interaction with the company, which is necessary to take into account for ensuring the long-term customer loyalty. It has been determined that the discussed methods of analysis and assessment of consumer experience, based on the exploration of possible behaviors of consumers, should assist enterprises in considering the current challenges and result in better approach to form the customer experience in the future. Prospect of further research in this area is the development of tools to form consumer experience and its management, taking into account specifics of domestic enterprises.

Key words: experience, consumers, impressions, engagement, loyalty, satisfaction.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 19.

Gron Oleksandra V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Marketing, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: alexgron@mail.ru

Цифрова революція перетворила легко прогнозований процес прийняття рішення покупцями щодо придбання товарів та послуг на «непередбачуваний шлях» з великою кількістю ймовірних точок контакту. У сучасних умовах споживачі мають доступ до великого обсягу інформації, можуть швидко порівняти пропозиції різних компаній та, спілкуючись у соціальних мережах, самостійно поширювати нову інформацію. С. Деннінг назвав сучасний період «епохою клієнтського капіталізму», підкреслюючи перехід влади на ринку до покупця [1]. За даними дослідження «Noblet Media CISPR&Communications Guide» [2], в Україні найбільш

популярним джерелом інформації серед споживачів про компанії та продукти є референтні групи (друзі, близькі, знайомі) – 56% респондентів; на другому місці – новини на інтернет-сайтах – 48%; на третьому – інформація, яку отримують з інтернет-форумів, блогів, соціальних мереж – 43%; як і раніше, найбільшу довіру викликає інформація, отримана від друзів та знайомих (60% опитаних). Ознакою сучасного середовища також є висока швидкість. Будь-яка дія – виконання замовлення, отримання відповіді на скаргу, допомога з налаштуванням обладнання – отримує миттєву реакцію, яка поширюється серед потенційних клієнтів дуже швидко.

Погіршення економічної ситуації призвело до збільшення активності споживачів щодо пошуку найбільш вигідних пропозицій, у тому числі й за ціною. Тенденція щодо зниження споживчих можливостей населення відбивається на рівні попиту та посиленні конкуренції на ринку. Зменшення попиту та погіршення фінансового стану змушує підприємства зосередитися на збереженні існуючих клієнтів, які мають найбільшу цінність з точки зору отримання прибутку. Реклама, акції, яскравий логотип найкраще працюють для залучення нових клієнтів, але в умовах кризової ситуації для фахівців з маркетингу актуальним є використання таких маркетингових технологій, які б працювали на забезпечення довгострокової лояльності існуючих клієнтів. Таку можливість надає чітке розуміння потреб споживачів та надання найкращого досвіду в усіх можливих точках контакту в процесі їхньої взаємодії з компанією, а також пошук таких точок, де компанія може надати клієнтам досвід відмінний від конкурентів, йтак, що це буде на користь самій компанії.

Питання формування лояльності клієнтів за допомогою створення кращого досвіду (*Customer Experience*) та процес управління клієнтським досвідом (*Customer Experience Management*) розглядаються в працях багатьох зарубіжних фахівців, зокрема Б. Шмитта (*Bernd Schmitt*), К. Шоу (*Colin Shaw*), Дж. Івенса (*John Ivens*), Дж. Біана (*Jeofrey Bean*), Ш. Смита (*Shawn Smith*), Ф. Клауса (*Philipp Klaus*), Дж. Селігмана (*James Seligman*) та ін. Дослідження вітчизняних публікацій з питань формування та управління досвідом клієнтів показали, що цим питанням більшою мірою присвячені звіти за результатами досліджень консалтингових компаній, матеріали бізнес-конференцій та бізнес-форумів.

Найкращою відповіддю підприємства на швидкі зміни в середовищі та поведінці споживачів є не лише прийняття змін та адаптація до них, але й проактивна поведінка. Компанії, які готові до зустрічі зі споживачем у різних точках його «шляху», зможуть використати цифрові та маркетингові інструменти більш ефективно, що дозволить їм перемогти в конкурентній боротьбі на ринку. Протириччя між змінами в поведінці споживачів та маркетинговими технологіями, які використовуються вітчизняними підприємствами, знижують ефективність їхньої діяльності. Підприємствам необхідно шукати нові можливості щодо підвищення задоволеності та лояльності споживачів впродовж усього життєвого циклу взаємодії з ними. Практична значущість проблем, пов'язаних з формуванням та управлінням досвідом споживачів, та необхідність застосування нових маркетингових інструментів вітчизняними підприємствами відповідно до нових моделей поведінки споживачів та змін у зовнішньому середовищі й обумовили вибір теми дослідження.

Метою статті є дослідження досвіду споживачів як основи створення конкурентної переваги підприємства шляхом забезпечення довгострокової лояльності клієнтів; аналіз методів оцінки споживчого досвіду на основі дослідження можливих варіантів поведінки споживачів.

Щорічне дослідження відомої PR компанії «Edelman» – «*Edelman Trust Barometer*» [3] дозволило виділити 16 ключових атрибутів, які лежать в основі створення довіри до бізнесу з боку його клієнтів. До групи «залучення», яка має найбільше значення для клієнтів, але недостатньо представлена компаніями, респонденти віднесли вміння: прислухатися до потреб споживачів та їх реакції/відгуків; добре ставитися до співробітників; ставити споживачів вище за прибуток; спілкуватися зі споживачами щодо діяльності компанії часто і відверто. Група атрибутів «товари і послуги», до якої споживачі віднесли пропозицію якісних товарів та послуг, а також наявність інновацій, за важливістю опинилася лише на третьому місці. Ці результати є свідченням того, що якість взаємодії компанії з клієнтами здійснює найбільший вплив на рівень їхньої довіри, а через неї й на лояльність.

«Лояльність – це високий рівень довіри цільових аудиторій до підприємства, у результаті чого вони не розглядають конкуруючі пропозиції від інших підприємств. Загальними індикаторами лояльності цільових груп є: позитивні відгуки; повторні покупки або звернення; рекомендації іншим особам» [4]. Лояльність є результатом комплексної роботи з клієнтами, адже довіра не виникає нізвідки, а формується в результаті взаємовідносин між компанією та її клієнтами. Задоволений споживач приносить більший дохід: він більше купує, рекомендує іншим, його легше обслуговувати.

Останнім часом у бізнесі все більшого поширення набирає концепція «*Customer Experience*», в основі якої лежить положення, що цінність пропозиції компанії сприймається споживачами на основі отриманого досвіду та вражень. Дослівний переклад терміна «*Customer Experience*» як «клієнтський досвід», «споживчий досвід» або «враження клієнтів» є не досить коректним, і фахівці [5, 6, 7] вважають, що найкраще в цьому випадку підходить більш складне визначення цього терміна – як сукупності всіх вражень, відчуттів та досвіду в результаті взаємодії споживача з компанією з метою задовольнити існуючу потребу.

Експертами з питань досвіду клієнтів пропонується багато визначень цього терміна. Так, наприклад, відомий фахівець у сфері споживчого досвіду, засновник консалтингової компанії «*Beyond Philosophy*» Колін Шоу (*Colin Shaw*) у своїй книзі «*Building Great Customer Experiences*» наводить таке визначення: «сукупність матеріального результату дій компанії та емоцій клієнтів, викликаних взаємодією з компанією в усіх моментах контакту, які інтуїтивно оцінені у порівнянні з очікуваннями» [8, с. 6]. Автор підкреслює важливість поєднання саме фізичного й емоційного аспектів у визначенні, а також інтуїтивну оцінку отриманих результатів з очікуваннями не лише в процесі покупки, але й при будь-якому контакті з компанією або брендом.

У більш пізніх публікаціях К. Шоу робить акцент на свідомому та підсвідомому аспектах досвіду споживачів: «це взаємодія між організацією та споживачем, яка сприймається крізь свідоме та підсвідоме споживача. Це сукупність раціонального результату дій компанії, почуття, які стимулюються, та викликані емоції, інтуїтивно

оцінені клієнтами в порівнянні з очікуваннями впродовж усіх контактів з компанією» [9, с. 3]. Більше того, він стверджує, що останні дослідження свідчать про те, що понад 50% споживчого досвіду/вражень ґрунтується на емоціях, тобто на тому, що відчуває споживач.

У визначенні споживчого досвіду, наданим Р. Томсоном [10, с. 2], підкреслюється важливість сприйняття споживачем будь-яких взаємодій з брендом, адже доки споживач не думає та нічого не відчуває з приводу певних подій, то й нічого і не відбувається. Сприйняття включає всі можливі аспекти взаємодії – раціональні та емоційні. Під взаємодією розуміється буквально все, від перегляду реклами або почутих відгуків, фактичного використання продукту або отримання послуги до післяпродажного сервісу, з метою вирішення проблем.

Деякі фахівці навіть вважають споживчий досвід п'ятим елементом «Р» маркетинг-мікс, який потребує ретельного управління [11]. Але більшість згодні з тим, що за результатами взаємодії клієнтів з компанією у клієнтів складається певне сумарне враження під впливом великої кількості факторів, наприклад, враження від користування продуктом (складність, супутні емоції та ін.), відгуки та рекламні комунікації, спілкування з персоналом компанії в процесі покупки та після неї, відомість бренду та ін. Похідною формою «враження» є поведінка клієнтів, яка має цінність як для споживачів, так і для компанії. Адаже за результатами досліджень клієнти, які були «повністю задоволені» взаємодією з компанією, з вірогідністю, більшої на 42%, продовжать користуватися її послугами, ніж ті, хто був просто «задоволений» [12], 89% споживачів припиняють користуватися послугами та товарами компанії в результаті отримання поганого досвіду взаємодії з нею, а незадоволений клієнт розповість про свій досвід у середньому 9–15 знайомим [13].

Таким чином, лояльність клієнтів, яка в сучасному конкурентному середовищі є головною перевагою в конкурентній боротьбі, є результатом реакції споживача на отримані в процесі взаємодії з компанією сумарні враження (раціональні і емоційні) і досвід, переконання, що склалися. Лояльність залежить від рівня задоволеності та рівня утримання клієнтів, які, у свою чергу, залежать від якості управління досвідом споживача. Лояльність можна сформувати та підтримувати, запропонувавши споживачу враження, відмінні від конкурентів, як інтегроване задоволення усіх потреб, що створить синергетичний ефект додаткової цінності для споживача.

Концепція «досвіду клієнтів» відрізняється від концепції «взаємовідносин з клієнтами», яка вже використовується багатьма вітчизняними підприємствами. Метою концепції «досвіду клієнтів» є визначення того, що споживач відчуває та думає про компанію в процесі взаємодії в усіх можливих точках контакту з нею; виявлення місць, де існують розходження між очікуваннями та реальним досвідом клієнтів, та надання такого досвіду, який би перевершив очікування. Водночас, як у концепції «взаємовідносин з клієнтами», отримання інформації про споживачів здійснюється після того, як буде зафіксована його взаємодія з компанією, потім ця інформація використовується з метою подальшої пропозиції товарів та послуг, які можуть зацікавити клієнта та найкраще задовольнити його потреби.

Досвід ґрунтується на сприйнятті, яке формується у споживача в результаті взаємодії з компанією в усіх можливих точках контакту. У процесі взаємодії здійснюється пізнавальне та чуттєве сприйняття та співставлення очікуваних результатів щодо задоволення потреби та отриманих цінностей з фактичними.

Спираючись на результати досліджень, К. Дибей (Q. Dibeeshi) та З. Добрев (Z. Dobrev) [14] пропонують виділити такі основні типи поведінки споживача, які є його реакцією на отримані враження та досвід у результаті взаємодії з компанією (табл. 1).

Верхні крайні комірочки в таблиці відповідають поведінці, якої компанії намагаються досягти: лояльність, більші обсяги покупок і рекомендація компанії іншим. Дві крайні комірочки знизу відповідають поведінці, яку компанії намагаються мінімізувати. З точки зору ставлення клієнт може розглядати компанію як з позитивної, так і негативної сторони, або коливатися (проміжний стан). Наприклад, клієнт продовжує користуватися послугами компанії, яка задовольняє потребу, але не надає особливих вражень, при цьому клієнт не рекомендує компанію іншим. Споживачі, які знаходяться в проміжку між ставленням та дією, мають попередню підсвідому поведінку. Тобто, їх взаємодія з бізнесом не настільки значуща, щоб бути зафіксованою свідомо у відношенні або дії.

Класифікація споживачів компанії за типами поведінки здійснюється на основі відповідей на запитання:

Яку кількість клієнтів має компанія?

Який відсоток клієнтів вважає, що результат співпадає з очікуванням? (Який відсоток задоволених клієнтів?)

Таблиця 1

Основні типи поведінки споживача [14]

Ставлення споживача	Позитивне	Йде до компанії (подальші можливості для компанії, лояльність, додаткові продажі)	<i>Проміжний стан</i>	Рекомендує компанію іншим (промоутери)
		<i>Проміжний стан</i>	<i>Підсвідомі процеси</i>	<i>Проміжний стан</i>
	Негативне	Йде від компанії (втрата клієнта, зменшення продажів)	<i>Проміжний стан</i>	Відговорює інших від співпраці з компанією (критики)
		Йде		Говорить
Дія споживача				

Який відсоток клієнтів вважає, що результат не співпадає з очікуваним? (Відсоток незадоволених клієнтів).

Який відсоток клієнтів є «критиками»?

Для розрахунку кількості «промоутерів» та «критиків» використовується система *Net Promoter Score*, запропонована Ф. Райхельдом, фахівцем з клієнтоцентричного підходу [15]. Згідно з цією системою, визначити рівень задоволеності клієнта компанією можна за допомогою запитання: «З якою вірогідністю ви порекомендуєте нашу компанію іншим?». Вірогідність оцінюється за шкалою від 0 до 10, де 0 – найменша вірогідність рекомендації, а 10 – найбільша. Залежно від того, який бал поставив клієнт, він відноситься до певного класу: «промоутери» – 9–10 балів; «нейтральні» – 7–8 балів; «критики» – 0–6 балів. Потім «промоутерам» задають додаткове запитання: «Що вас приємно здивувало в товарі/обслуговуванні?», а «нейтральним» і «критикам»: «Що ми можемо покращити в товарі/обслуговуванні, щоб ви змогли порекомендувати його?».

Інший підхід до оцінки взаємодії брендів зі споживачами використовує консалтингова компанія «Forrester». Її фахівцями був розроблений «Індекс споживчого досвіду» [16], який дозволяє надати кількісну оцінку якості взаємодії, порівняти враження споживачів компанії з конкурентами в галузі, визначити найбільш ефективні напрямки щодо інвестування в покращення досвіду.

Для розрахунків індексу проводиться опитування клієнтів за трьома напрямками: задоволення потреби, простота і приємність. Респондентам ставиться запитання: «Думаючи про вашу взаємодію з цими компаніями протягом останніх 90 днів...:

Наскільки ефективною була компанія щодо задоволення ваших потреб?

Наскільки легко було мати справу з ними?

Наскільки приємно було мати з ними справу?»

Споживачі дають відповідь на ці запитання за п'ятибальною шкалою: «не задовольняє жодної з моїх потреб (1 бал) – задовольняє усі мої потреби» (5 балів); «дуже складно (1 бал) – дуже легко (5 балів); «зовсім не приємно (1 бал) – дуже приємно» (5 балів).

Для аналізу поведінки споживачів та визначення існуючих проблем компанії фахівцями консалтингової компанії «Beyond philosophy» [14] було розроблено модель «Йти – Говорити» («*The Walkie – Talkie Model of Customer Experiences*») (рис. 1).

В основі даної моделі лежить положення, що реакцією споживача на взаємодію з компанією є формування певного ставлення та прийняття певного рішення. За результатами взаємодії з компанією у споживача складається певне враження, яке може перевершити очікуване, співпадати або не співпадати з очікуваним. На основі суми вражень споживачем приймається рішення щодо подальших дій: «йти» та/або «говорити» або знаходитися в «проміжному стані».

Дослідження *The Rockefeller Foundation* [17] дозволили визначити головні причини, через які клієнти йдуть від компанії: «незадоволення обслуговуванням» (14%) та «клієнт вважає, що він для компанії» – ніхто (68%), що підкреслює важливість сумарного враження від взаємодії з компанією.

Використовуючи модель «Йти – Говорити», фахівці підприємства можуть класифікувати своїх клієнтів, оцінити існуючий стан дій в компанії щодо ставлення і поведінки споживачів та передбачити можливі проблеми. Але, на думку автора, дуже важливим є аналіз зво-

Рис. 1. Схема взаємодії споживачів з компанією «Йти – Говорити»

Джерело: [14], доповнено автором.

ротного зв'язку (скарги та коментарі) як від споживачів, які були незадоволені взаємодією, так і від позитивно налаштованих, адже таким чином можна визначити, що найбільше вплинуло на досвід клієнтів і чому, які були враження й т. ін.

Дані досліджень свідчать, що лише 28% споживачів надають зворотний зв'язок після отримання негативного досвіду [18]. Крім того, експерти вважають, що існує різниця між скаргами та негативними коментарями в соціальних мережах. За допомогою скарги споживач намагається поінформувати компанію, сподіваючись на відповідь та вирішення проблеми, а метою негативних коментарів частіше за все є поінформування суспільства за допомогою соціальних медіа, вони не призначені компанії напряму. Між тим, близько 40% тих, хто скаржиться, також залишають коментарі в соціальних мережах. Особливістю відгуків у соціальних медіа є те, що стан тих, хто їх залишає, можна описати як «лють» або «у захваті», тобто соціальні медіа використовують, щоб передати незабутні враження або визначити події, які пішли не так. Адже події, які знаходяться в проміжку між двома крайніми станами споживача, які не викликають емоцій, як правило, обговорюють не часто [19].

Для того, щоб краще розуміти реакцію споживачів від взаємодії компаніям варто активно залучати споживачів до її оцінки. Залежно від типу необхідної інформації компанія може проводити аналіз минулої, поточної та потенційної поведінки або їх комбінації [6]. Минула поведінка охоплює недавній досвід, наприклад, купівлю нового товару або отримання після-продажного сервісу. Метою її аналізу є оцінка, виявлення проблем та напрямків покращення транзакційного досвіду, а також оцінка нововведень. Прикладом є опитування, яке проводить компанія «Booking.com»: одразу після відвідування клієнтами заброньованих в її системі готелів їм на електронну пошту надсилається форма з проханням оцінити перебування в готелі щодо якості сервісу, отриманих вражень та вірогідності рекомендації готелю іншим. Компанії «Toyota», «Nissan» досліджують задоволеність клієнтів процесом сервісного обслуговування шляхом телефонного опитувань одразу після надання послуги. Таким чином, компанії отримують постійний безперервний потік інформації, який потім аналізується. Для збирання інформації про досвід, який вже мав місце, окрім опитування, інформацію можна знайти в блогах та на інтернет-форумах. Необхідним є дослідження поведінки й тих, хто відмовився від покупки, у нагоді може стати аналіз причин скасування покупки і форм повернення товарів.

Аналіз поточного досвіду не пов'язаний зі взаємодією з ініціативи клієнта (покупка чи обслуговування), у даному випадку контакт з клієнтом ініціює компанія. Аналіз поточного досвіду відстежує поточну взаємодію, тому питання можуть поширюватися щодо обізнаності клієнта про альтернативних постачальників, виявлення нових можливостей, яких бажає клієнт. Використовується для аналізу думок та вражень, типової поведінки споживачів вдома або на роботі, трендів серед споживачів, зміну їх бажань і т. ін. Інформація

збирається в задані проміжки часу або періодично, для чого використовуються фокус-групи, спеціальні маркетингові дослідження.

Потенційний досвід виявляється за допомогою зондування можливостей, які часто виявляють через інтерпретації даних клієнта, а також на основі спостереження за поведінкою клієнта. Такі дослідження носять позаплановий, або імпульсний характер, і використовуються для отримання інформації в процесі розробки продукту, щоб розкрити і перевірити майбутні можливості.

Впровадження системи відстеження та аналізу досвіду споживачів, крім аналізу та оцінки, має служити реальному покращенню взаємодії з ним. Адже, наприклад, на сайті компанії «Приватбанк» у розділі «Питання? Скарги? Пропозиції?» багато клієнтів скаржаться саме на те, що на їх скаргу або запит прийшла лише ввічлива відповідь «скаргу буде розглянуто», що свідчить про реакцію компанії, але не про вирішення проблеми.

ВИСНОВКИ

Отже, підприємствам у сучасних умовах доводиться конкурувати на більш складному рівні, ніж пропонуючи лише високоякісні товари та послуги. Проведений аналіз підтверджує необхідність формування досвіду споживачів для забезпечення довгострокової лояльності клієнтів та як результату створення конкурентної переваги підприємства. Застосування різних методів аналізу та оцінки споживчого досвіду на основі дослідження можливих варіантів поведінки споживачів допоможе підприємствам врахувати існуючі проблеми та більш обґрунтовано підійти до формування досвіду клієнтів у майбутньому.

Критики концепції «досвіду клієнтів» вважають, що досить легко справити враження на споживачів та завоювати їх прихильність таким компаніям, як Apple, Virgin або Mercedes, адже більшість товарів і послуг належать до звичайних та повсякденних, щоб пропонувати «неперевершений досвід або враження». Але досвід світових лідерів свідчить, що навіть продажу гамбургерів та газованих напоїв можна додати вражень: замість звичного логотипу на етикетках пляшок «Coca-Cola» покупці знаходять своє ім'я, оригінальні нік-нейми або меседжі; подарунки «Хеппі Міл» компанії «McDonald's» приваблюють маленьких відвідувачів по всьому світу, а недавнє створення читанкового клубу «Happy Readers» для дошкільнят має сподобатися їхнім батькам. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Деннинг С. Вдохновляй и управляй! / С. Деннинг. – М.: НТ Пресс, 2007. – 384 с.
2. Исследование в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://noblemedia.com/issledovaniya>
3. Building trust [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.edelman.com/insights/intellectual-property/2014-edelman-trust-barometer/building-trust/>
4. Заруба В. Я. Управлінська концепція іміджбідінгу / В. Я. Заруба, О. І. Шаша // Бізнес Інформ. – 2011. – № 1. – С. 90 – 94.
5. Yohn, D. 7 Steps to deliver better customer experiences / D. Yohn // Harvard Business Review. – February, 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://hbr.org/2015/02/7-steps-to-deliver-better-customer-experiences>

6. Meyer, C. Understanding Customer Experience / C. Meyer, A. Schwager // Harvard Business Review. – February, 2007 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://hbr.org/2007/02/understanding-customer-experience>

7. Duncan, E. The truth about customer experience / E. Duncan, C. Jones, A. Rawson // Harvard Business Review. – September, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://hbr.org/2013/09/the-truth-about-customer-experience>

8. Shaw, C. Building Great Customer Experiences / C. Shaw, J. Ivens. – New York : Palgrave MacMillan, 2002. – 240 p.

9. Shaw, C. Customer Experience: Future Trends and Insights / C. Shaw, Q. Dibeehi, S. Walden. – New York : Palgrave MacMillan, 2010. – 224 p.

10. Thompson, R. Customer Experience Management: The Value of “Moments of Truth” / R. Thompson [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ianbrooks.com/useful-ideas/articles_whitepapers/CustomerExperienceManagement.pdf

11. Reiss, R. Customer Experience Is Now The 5th Marketing ‘P’ ... And Other Top CMO Insights / R. Reiss [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.forbes.com/sites/robertreiss/2013/07/08/customer-experience-is-now-the-5th-marketing-p-and-other-top-cmo-insights>

12. 6 Steps to Achieve Customer Service Excellence [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.customerexpressions.com/cex/cexweb.nsf/6_Steps_to_Achieve_Customer_Service_Excellence.pdf

13. Thornton, K. 18 Interesting Stats to Get You Rethinking Your Customer Service Process / K. Thornton [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.salesforce.com/blog/2013/08/customer-service-stats.html>

14. Dibeehi, Q. The Walkie-Talkie Model of Customer Experience / Q. Dibeehi, Z. Dobrev [Electronic resource]. – Mode of access : <http://beyondphilosophy.com/white-papers/>

15. Customer Experience Index [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.forrester.com>

16. Чичмели И. В. Концепция чистого индекса поддержки (Net Promoter Score) / И. В. Чичмели [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marketing.spb.ru/lib-research/segment/nps.htm>

17. Только 1 из 10 клиентов всегда возражает [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://acitiva.com.ua/news/Just-one-in-ten-customers-always-complain>

18. Traynor, D. Taking A Customer From Like To Love: The UX Of Long-Term Relationships / Des Traynor [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.smashingmagazine.com/2011/08/26/taking-a-customer-from-like-to-love-the-ux-of-long-term-relationships/>

19. Blake Morgan. 3 Ways to Tap into the Emotion of Customer Experience / Blake Morgan [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.forbes.com/sites/blakemorgan/2015/06/25/3-ways-to-tap-into-the-emotion-of-customer-experience/>

REFERENCES

“Building trust”. <http://www.edelman.com/insights/intellectual-property/2014-edelman-trust-barometer/building-trust/>

“Customer Experience Index” <https://www.forrester.com>
 Chichmeli, I. V. “Kontseptsiia chistogo indeksa podderzhki (Net Promoter Score)” [The concept of a pure index support (Net Promoter Score)]. <http://www.marketing.spb.ru/lib-research/segment/nps.htm>

Duncan, E., Jones, C., and Rawson, A. “The truth about customer experience”. <https://hbr.org/2013/09/the-truth-about-customer-experience>

Dibeehi, Q., and Dobrev, Z. “The Walkie-Talkie Model of Customer Experience”. <http://beyondphilosophy.com/white-papers/>

Denning, S. *Vdokhnovliay i upravliay!* [Inspire and guide!]. Moscow: NT Press, 2007.

“Issledovanie v Ukraine” [Research in Ukraine]. <http://no-bletmedia.com/issledovaniya>

Meyer, C., and Schwager, A. “Understanding Customer Experience”. <https://hbr.org/2007/02/understanding-customer-experience>

Morgan, B. “3 Ways to Tap into the Emotion of Customer Experience”. <http://www.forbes.com/sites/blakemorgan/2015/06/25/3-ways-to-tap-into-the-emotion-of-customer-experience/>

Reiss, R. “Customer Experience Is Now The 5th Marketing ‘P’ ... And Other Top CMO Insights”. <http://www.forbes.com/sites/robertreiss/2013/07/08/customer-experience-is-now-the-5th-marketing-p-and-other-top-cmo-insights>

“6 Steps to Achieve Customer Service Excellence”. http://www.customerexpressions.com/cex/cexweb.nsf/6_Steps_to_Achieve_Customer_Service_Excellence.pdf

Shaw, C., and Ivens, J. *Building Great Customer Experiences*. New York: Palgrave MacMillan, 2002.

Shaw, C., Dibeehi, Q., and Walden, S. *Customer Experience: Future Trends and Insights*. New York: Palgrave MacMillan, 2010.

Thompson, R. “Customer Experience Management: The Value of “Moments of Truth””. http://www.ianbrooks.com/useful-ideas/articles_whitepapers/CustomerExperienceManagement.pdf

“Tolko 1 iz 10 klientov vsegda vozrazhaet” [Only 1 out of 10 clients always objected]. <http://acitiva.com.ua/news/Just-one-in-ten-customers-always-complain>

Traynor, D. “Taking A Customer From Like To Love: The UX Of Long-Term Relationships”. <http://www.smashingmagazine.com/2011/08/26/taking-a-customer-from-like-to-love-the-ux-of-long-term-relationships/>

Thornton, K. “18 Interesting Stats to Get You Rethinking Your Customer Service Process”. <https://www.salesforce.com/blog/2013/08/customer-service-stats.html>

Yohn, D. “7 Steps to deliver better customer experiences”. <https://hbr.org/2015/02/7-steps-to-deliver-better-customer-experiences>

Zaruba, V. Ya., and Shasha, O. I. “Upravlinska kontseptsiia imidzhbieldinhu” [Management concept of building image]. *Biznes Inform*, no. 1 (2011): 90-94.

МЕТОДОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ МАРКЕТИНГОВОГО ПРОСУВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ

© 2015 СМІРНОВ С. О., ГІЛЬОРМЕ Т. В.

УДК 659.441.87

Смирнов С. О., Гільорме Т. В. Методологічна платформа формування організаційно-інформаційного механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій

Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень та практичних рекомендацій щодо формування організаційно-інформаційного механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій, який оснований на постійній організаційній взаємодії та інформаційному інтерактивному супроводі (побудові гнучких онлайн-інформаційних систем) під час впровадження сучасних енергетичних технологічних розробок на ринках енергетичного сервісу в Україні. Розглянуто методологічну платформу побудови організаційно-інформаційного механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій на підставі концепції «життєвого циклу» та моделі Курта Левіна. Розглянуто класифікацію груп методів з урахуванням особливостей саме маркетингового комунікаційного забезпечення створення і просування на ринках інноваційних енергозберігаючих технологій (виділення комунікаційних та аналітичних груп методів). Запропоновано оцінювання економічної доцільності запропонованих підходів на засадах методики Кронбаха та Глезера.

Ключові слова: механізм, маркетингове просування, альтернативні витрати, енергоефективність, енергозберігаючі технології.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 13.

Смирнов Сергій Олександрович – доктор фізико-математичних наук, професор, декан економічного факультету, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: smirnov@i.ua

Гільорме Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: gilyorme@i.ua

УДК 659.441.87

UDC 659.441.87

Смирнов С. А., Гільорме Т. В. Методологическая платформа формирования организационно-информационного механизма маркетингового продвижения энергосберегающих технологий

Целью статьи является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по формированию организационно-информационного механизма маркетингового продвижения энергосберегающих технологий, который основан на постоянном организационном взаимодействии и информационном интерактивном сопровождении (построении гибких онлайн-информационных систем) при внедрении современных энергетических технологических разработок на рынках энергетического сервиса в Украине. В статье рассмотрена методологическая платформа построения организационно-информационного механизма маркетингового продвижения энергосберегающих технологий на основе концепции «жизненного цикла» и модели Курта Левина. Рассмотрена классификация групп методов с учётом особенностей именно маркетингового коммуникационного обеспечения создания и продвижения на рынках инновационных энергосберегающих технологий (выделение коммуникационных и аналитических групп методов). Предложена оценка экономической целесообразности предложенных подходов на основе методики Кронбаха и Глезера.

Ключевые слова: механизм, маркетинговое продвижение, альтернативные затраты, энергоэффективность, энергосберегающие технологии.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 13.

Смирнов Сергей Александрович – доктор физико-математических наук, профессор, декан экономического факультета, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: smirnov@i.ua

Гильорме Татьяна Викторовна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры статистики, учета и экономической информатики, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: gilyorme@i.ua

Smyrnov S. O., Gil'orme T. V. Methodological Platform of Forming the Organizational-Informational Mechanism for Marketing Promotion of Energy Saving Technologies

The article is aimed at development of theoretical, methodological guidelines and practical recommendations on formation of organizational-informational mechanism for marketing promotion of energy-saving technologies, which is based on constant organizational interaction and information interactive support (building the flexible on-line information systems) with introduction of the modern energy technologies in the markets of energy services in Ukraine. The article considers the methodological platform for building the organizational-informational mechanism for marketing promotion of energy-saving technologies based on the life-cycle conception and the model created by Kurt Lewin. Further considered is a classification of groups of methods, taking into account peculiarities of marketing communication support for creation and market promotion of innovative energy-saving technologies (selection of communicative and analytical groups of methods). An assessment of economic feasibility of the proposed approaches on the basis of methodology by Gronbach and Gleser has been suggested.

Key words: mechanism, marketing promotion, opportunity costs, energy efficiency, energy-saving technologies.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 13.

Smyrnov Sergiy O. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Dean of the Faculty of Economics, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: smirnov@i.ua

Gil'orme Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Statistics, Accounting and Economic Informatics, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: gilyorme@i.ua

Вітчизняні та світові енергетичні ринки характеризуються сталою тенденцією до зростання на основі системного збільшення попиту на енергетичні ресурси. При цьому важливими є раціональ-

не координування та розподіл енергетичних потоків у рамках енергетичної системи підприємств, промислових об'єднань, країни. Проблема енергозаощадження та перехід на технології, у яких передбачено викорис-

тання енергії альтернативних джерел (сонячна енергія, тепло навколишнього середовища та ін.), дозволяють частково або й повністю відійти від використання газу та іншого викопного органічного палива, що є пріоритетним напрямом в Україні на сьогодні. Застосування інформаційно-комунікативних технологій спонукає до посилення вимог щодо економічної ефективності комплексу маркетингових технологій високотехнологічних підприємств. З метою формування європейської ментальності у вітчизняних споживачів, посередників, постачальників, інших учасників ринкових процесів слід проводити відповідне маркетингове комунікаційне забезпечення створення і просування на ринки інноваційних енергозберігаючих технологій в Україні.

Зважаючи на певну новизну розробки методологічної платформи формування механізмів маркетингового просування енергозберігаючих технологій, існують розбіжності наукових поглядів, зокрема О. І. Косов [8, с. 141] при дослідженні проблем розвитку маркетингового управління енергозбереженням в Україні особливу роль відводить саме механізму інформаційної обізнаності споживачів в сфері енергозбереження. Ш. Хэнсен, Дж. Вейсман [13, с. 6] при прогнозуванні нових горизонтів фінансування проектів з енергоефективності розглядають особливості формування глобальних змін на ринку інноваційних енергозберігаючих технологій під впливом створення інформаційного інтерактивного супроводу з використанням Інтернет-технологій. О. В. Полякова [9, с. 163] при розгляді механізму керування просуванням пропонує концептуальну модель організаційно-економічного механізму маркетингового просування послуг, методологічний підхід якої, на наш погляд, можливо застосувати при розробці механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій.

Відаючи належне науковому доробку та практичній значущості отриманих результатів, слід зазначити, що певне коло завдань методологічного забезпечення формування організаційно-інформаційного механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій як об'єктивного підґрунтя стратегічного енергетичного планування суб'єкта господарювання залишається розробленим недостатньо. Потребує поглибленого теоретичного обґрунтування напрями та можливості формування методологічної платформи розробки даного механізму, а саме: побудова механізму на підставі концепції «життєвого циклу» та моделі Курта Левіна, класифікація груп методів з урахуванням особливостей саме маркетингового комунікаційного забезпечення створення і просування на ринках інноваційних енергозберігаючих технологій (виділення комунікаційних та аналітичних груп методів), оцінювання економічної доцільності запропонованих підходів на засадах методики Кронбаха та Глезера.

Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень та практичних рекомендацій щодо формування організаційно-інформаційного механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій, який оснований на постійній організаційній взаємодії та інформаційному інтерактивному супроводі (побудо-

ві гнучких онлайн-інформаційних систем) під час впровадження сучасних енергетичних технологічних розробок на ринках енергетичного сервісу в Україні.

Інформаційний вакуум позбавляє експертів можливостей здійснити релевантне оцінювання прийнятого рішення. Тому, власне, і потрібно інформаційно-методичне забезпечення механізму, що забезпечує систему інформаційної підтримки, а саме комунікаційна підтримка функціонування механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій (ММПЕТ).

Термін «механізм» у технічному дискурсі розглядається як сукупність пристроїв, які перетворюють дію (рух) одного тіла на дію (руху) іншого, а також спосіб їх поєднання; аналіз будь-якої структури має бути діалектично доповненим дослідженням способів передачі й трансформації взаємовпливу елементів системи. Універсальне тлумачення поняття «механізм» – це система, пристрій, що визначає порядок певного виду діяльності, послідовність станів, процесів та певну дію, явище.

Т. Парсонс [4] застосовував поняття «механізм» у контексті інтегративної комунікації, яка впливає на мотивацію суб'єктів системи, детермінуючи їх у шляхи й засоби здійснення цих бажань. М. Вебер [6] використовував поняття «механізм» як інтерпретацію соціальної дії, найважливішим атрибутом якої вважав «орієнтацію на іншого (інших)», що передбачає взаємне очікування відповідної поведінки всіх, хто бере участь у соціальних відносинах. А. Козер [7] стверджував, що в соціумах діють механізми соціальної стабілізації та соціальної дезінтеграції, які є досить суперечливими тенденціями суспільств. Організаційно-інформаційний механізм є складною багатогранною економічною категорією, яка ще не дістала однозначного трактування в економічній літературі. Пропонується розглядати організаційно-інформаційний механізм маркетингового просування енергозберігаючих технологій як адаптаційний механізм системи цілей, місій, принципів, функцій, моделей, методів, який включає дві підсистеми: організаційну та інформаційну, заснований на постійній організаційній взаємодії та інформаційному інтерактивному супроводі під час впровадження сучасних енергетичних технологічних розробок, спрямованих на три вектори (критерії) успішності управлінських рішень: зменшення енерговитрат, збільшення енергоефективності та збільшення енергобезпеки суб'єктів господарювання.

Залежно від форми формування механізми бувають: економічні, організаційні, інформаційні тощо, також буває їх органічне поєднання. При цьому, на наш погляд, необхідно розвивати саме організаційно-інформаційну складову механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій: створення інформаційного інтерактивного супроводу (побудова гнучких онлайн-інформаційних систем) під час впровадження сучасних енергетичних технологічних розробок на ринках енергетичного сервісу в Україні, організаційній взаємодії стейкхолдерів.

Методологічними засадами формування механізму маркетингового просування енергозберігаючих тех-

нологій є концепція «життєвого циклу» та модель Курта Левіна. Концепція життєвого циклу товару (ЖЦТ) розроблена у 1965 р. Т. Левітом [2, р. 36]. Механізм маркетингового просування енергозберігаючих технологій, як і будь-який процес, має стадії життєвого циклу: народження (виникнення самої концепції механізму, проведення необхідних досліджень та отримання необхідної інформації), розвиток (формування та впровадження механізму), процвітання (функціонування механізму) та занепад (закінчення дії механізму чи перехід на більш прогресивний рівень).

Відповідно до моделі К. Левіна процес будь-яких організаційних змін повинен включати шість кроків [3, р. 86]: визнання необхідності змін; визначення цілей організаційних змін; постановка діагнозу, тобто вивчення причин організаційних змін; планування змін і вибір техніки змін; здійснення змін; оцінка змін.

На підставі концепції «життєвого циклу» та моделі Курта Левіна процедура формування та впровадження механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій складається із семи етапів: виникнення концепції механізму; проведення необхідних досліджень та отримання необхідної інформації; формування механізму; впровадження механізму; функціонування механізму; закінчення дії механізму чи перехід на більш прогресивний рівень; оцінювання економічної доцільності впровадження механізму.

Перші два етапи – це методологічний рівень формування механізму, при цьому здійснюється концептуальний вибір методологічних аспектів: загальнонаукові підходи дослідження (системний, комплексний, процесний, атрибутивний, ситуаційний), загальнонаукові принципи управління (системність, зворотний зв'язок, централізація та децентралізація, комплексність, мотивація, ефективність, науковість, ін.), загальні функції управління (планування, контроль, прогнозування, облік, оцінка, стимулювання, регулювання, аналіз, організація, координування). При цьому обирається концептуальна модель механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій (ММПЕТ) (рис. 1). Механізм просування дозволяє за допомогою управління реалізувати функцію процесу – трансформувати «вхід» (первісне становище) у «вихід» (бажане становище).

У цій концептуальній моделі ММПЕТ управління впровадження проектів інноваційних енергозберіга-

ючих технологій постає як методологічна платформа забезпечення цілей маркетингу, що пов'язанні з просуванням даних проектів на ринок України шляхом реалізації концепції просування та технологій цієї діяльності.

Формування ММПЕТ представляє теоретико-методичний рівень механізму: обрання об'єкта та суб'єкта, формування цілей, обрання науково-методичного інструментарію (методів). Впровадження ММПЕТ складається з двох рівнів: забезпечення (аналітичне, комунікаційне (інформаційне), технологічне, організаційне, фінансово-економічне, законодавче) та самої реалізації. При цьому забезпечення (підтримка) може бути як стимулююче, так і дестимулююче. Забезпечення реалізації механізму відповідними ресурсами (персоналом, матеріальними, нематеріальними тощо), при цьому доречно застосувати теорію альтернативних витрат. Альтернативні витрати – це економічний термін, який визначає втрачений зиск у результаті альтернативного використання певного ресурсу [5]. Ще в 1817 р. Давид Рікардо був близьким до розробки концепції альтернативних витрат у такому ж вигляді, проте його принцип мав назву «порівняних переваг» [10, с. 340]. Д. Рікардо вважав, що саме через порівняні переваги виражається ефективність того чи іншого явища [10, с. 360]. Концепція альтернативних витрат була розроблена у XIX ст. Фрідріхом фон Візером, який створив принцип «імпутації» [12, с. 1610], тобто присвоєння ціни та корисності одного товару іншому за умови, що ці товари економічно пов'язані. При цьому величина втраченого зиску визначається як найбільше значення із усіх можливих альтернатив. Так, на підставі врахування в обліку альтернативних витрат на персонал, суб'єкт господарювання зможе економічно обґрунтовано приймати управлінське рішення щодо формування та використання персоналу (приймати в штат, наймати зовнішніх сумісників, використовувати послуги підрядчиків, надати власний персонал в аутсорсинг).

Функціонування ММПЕТ, закінчення дії механізму чи перехід на більш прогресивний рівень залежить від принципу атрибутивності (внутрішньої та зовнішньої), при цьому механізм, як будь-яка система, повинен мати властивості (пов'язані з цілями та функціями (ефект синергії, ієрархічність, емерджентність, мультиплікативність, цілеспрямованість, альтернативність, робастність); пов'язані з ресурсами та особливостями вза-

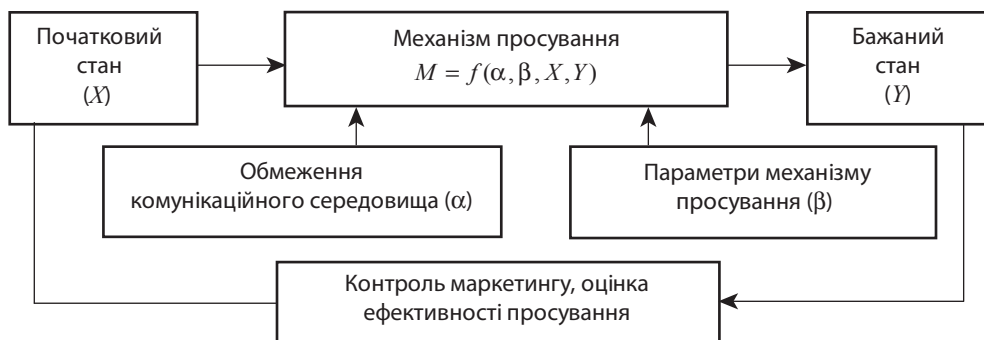

Рис. 1. Концептуальна модель механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій (ММПЕТ)

Джерело: розроблено авторами на основі [9].

емодії із середовищем (комунікативність, взаємодія і взаємозалежність системи і зовнішнього середовища, адаптивність, надійність, інтерактивність); пов'язані зі структурою (цілісність, не адитивність, структурність).

У табл. 1 представлено структуру методів та наукових інструментаріїв при формуванні ММПЕТ.

При оцінюванні економічної доцільності запропонованих підходів, на наш погляд, необхідно визначити показник валідності (характеристика, яка відображає здатність отримувати результати, які відповідають поставленій меті та обґрунтовує адекватність рішень, які приймаються). За основу для розрахунку раціональності використання механізму формування ММПЕТ пропонується використати методу Кронбаха та Глезера (*Cronbach & Gleser*) [1], при цьому відкоригована (з урахуванням особливості даного механізму) аналітична формула має вигляд:

$$\Delta P = IP_e \cdot T \cdot SD_y \cdot R_{xy} Z_x - C \cdot IP_e, \quad (1)$$

де ΔP – зростання прибутку за рахунок впровадження механізму (тис. грн); IP_e – кількість проектів інноваційних енергозберігаючих технологій, які були запроваджені за допомогою даного механізму (o_d); T – тривалість діючих проектів (р.); SD_y – стандартне відхилення критерію успішності, що визначає існуючі відмінності між успішними та неуспішними проектами у прибутку, які вони приносять підприємству (тис. грн); R_{xy} – коефіцієнт критеріальної валідності механізму; Z_x – середнє стандартизоване значення головного критерію успішності проектів; C – витрати на провадження механізму (тис. грн); IP_B – кількість проектів, які були оцінені (o_d).

При цьому, на наш погляд, критеріями успішності проектів інноваційних енергозберігаючих технологій, є: зменшення енерговитрат підприємства ($C_e \rightarrow \min$), збільшення енергоефективності ($E_e \rightarrow \max$), збільшення енергобезпеки підприємства ($C_e \rightarrow \max$). При цьому головний критерій успішності проектів інноваційних енергозберігаючих технологій обирається за допомогою експертної оцінки для кожного підприємства окремо, залежно від стадії життєвого циклу суб'єкта господарювання.

Ефективність механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій також визначається

ступеню досягнення цілей, які визначені у концептуальній моделі: $E = f(\alpha, \beta, Y/X)$.

Конкурентоспроможність таких об'єктів забезпечується синхронізацією та перерозподілом енергетичних витрат і більшою продуктивністю генерації енергетичних потоків [11, с. 140]. Енергетична та економічна безпека функціонування суб'єктів господарювання та великих галузевих об'єднань забезпечується саме на основі використання здобутків прогресивних інноваційних технологій у сфері електроенергетики. Соціально-економічною ефективністю упровадження інноваційних енергетичних та інформаційних технологій є економія суспільної праці та заощадження важливих ресурсів. Результати фундаментальних досліджень відіграють важливу роль у функціонуванні інноваційних фірм на енергоринках. При цьому важливим є досягнення комерціалізації інновацій. Розвиток ІТ-компаній сприяє пришвидшенню інформаційного і ринкового обміну, розповсюдженню інноваційних технологій.

ВИСНОВКИ

Управлінські рішення, які приймаються на початкових стадіях запровадження ММПЕТ, істотно впливають на комунікаційну ефективність маркетингового просування енергозберігаючих технологій, тривалість та вартість запровадження механізму, вартість відкладених рішень та відповідно економічну ефективність. Формування організаційно-інформаційного механізму маркетингового просування інноваційних енергозберігаючих технологій на ринках товарів і послуг України приведе до таких позитивних змін: стимулювання інтересу і мотивації до інноваційних енергозберігаючих технологій; у суб'єктів маркетингового просування – підвищення рівня активності та самостійності, удосконалення навичок аналізу та рефлексії діяльності, розвитку прагнення до співпраці, емпатії. Це дозволить здійснювати комунікаційну підтримку при впровадженні проектів енергозберігаючих технологій.

Удосконалення механізму (перехід на більш прогресивний рівень) можливо при організації нових видів комунікаційних каналів просування енергозберігаючих технологій, формування політики широкого використання BTL-засобів просування, запровадження інтер-

Таблиця 1

Структура методів та наукових інструментаріїв при формуванні механізму маркетингового просування енергозберігаючих технологій (ММПЕТ)

Група методів	Наукові інструментарії
Комунікаційні	Інформаційний інтерактивний супровід (побудова гнучких онлайн-інформаційних систем); реклама; PR, особисті продажі, DM, стимулювання продаж, виставки-ярмарки, event та ін.
Аналітичні	Метод експертних оцінок, мозковий штурм, ситуаційний аналіз, медіаплан, матриця Jel, УТП (unique selling proposition, USP) та ін.
Технологічні	Принципи та стратегії просування, концепції просування, креатива повідомлення та засобів та ін.
Організаційні	Принципи та засоби проведення маркетингового просування, медіа-планування та ін.
Фінансово-економічні	Бюджет запровадження механізму, рівень економічної активності проведення компанії
Законодавчі	Вимоги Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕКУ)

Джерело: сформовано авторами на основі [9].

активної технології «хмари» в технологію організації маркетингового просування. Удосконалення даного механізму представляє собою творчий процес постійного навчання та вдосконалення суб'єктів процесів маркетингового просування на засадах новітніх цінностей та стратегічному баченні, інструментів його реалізації.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є оцінювання організації та координування маркетингового логістичного сервісу в інноваційних енергетичних мережах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Cronbach, L. J.** (1957). Psychological tests and personnel decisions / L. J. Cronbach, G. C. Gleser. – Urbana, IL : University of Illinois Press.

2. **Levitt T.** Exploit the product life cycle / T. Levitt // Harvard Business Review. – Vol. 43. – November-December 1965. – Pp. 81 – 84.

3. **Lewin K.** (1943). Defining the «Field at a Given Time» / K. Lewin // Psychological Review. – No. 50: 292-310. – Republished in Resolving Social Conflicts & Field Theory in Social Science, Washington, D.C. : American Psychological Association, 1997.

4. Talcott Parsons: zur Aktualität eines Theorie programms / Helmut Staubmann, Harald Wenzel (Hrsg.). – Wiesbaden : Westdt. Verl., 2000.

5. **Тютюнник В.** Економічний та бухгалтерський прибуток: чи велика різниця? / В. Тютюнник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/19?view=material

6. **Вебер М.** Хозяйство и общество // М. Вебер / Пер. с нем. ; под научн. ред. Л. Г. Ионина. – М. : Изд-во ГУ-ВШЭ, 2010. – 310 с.

7. **Козер Л. А.** Мастера социологической мысли / Л. А. Козер / Пер. с англ. Т. И. Шумилина ; под ред. д-ра философ наук, проф. И. Б. Орловой. – М. : Норма, 2006. – 528 с.

8. **Косов О. І.** Сучасні проблеми маркетингового управління енергозбереження в Україні / О. І. Косов // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С. 140 – 144.

9. **Полякова О. В.** Механизм управления продвижением / О. В. Полякова // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2013. – № 1-1. – С. 162 – 166.

10. **Рикардо Д.** Сочинения / Д. Рикардо // ЭКСМО. – 2008. – Т. 1, 2. – 840 с.

11. **Смирнов С. О.** Інноваційна концепція SMART GRID у системі енергетичного менеджменту / С. О. Смирнов, С. Я. Касян // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: економіка. – 2013. – Вип. 7(3). – С. 133 – 142.

12. Фридрих Фрайхерр фон Визер (1851 – 1926) // The new Palgrave a Dictionary of Economics / Ed. by J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman / Перевод А. С. Скоробогатова. – 1987. – 2650 с.

13. **Хэнсен Ш.** Перфоманс – контрактинг: новые горизонты / Ш. Хэнсен, Дж. Вейсман // Энергоаудит и энергосервис. – 2013. – № 2(26). – С. 4 – 11.

REFERENCES

Cronbach, L. J., and Gleser, G. C. *Psychological tests and personnel decisions*. Urbana, IL: University of Illinois Press., 1957.

Kozer, L. A. *Masterya sotsiologicheskoy mysli* [Masters of sociological thought]. Moscow: Norma, 2006.

Kosov, O. I. "Suchasni problemy marketynhovocho upravlinnia enerhozberezhennia v Ukraini" [Modern problems of marketing management energy efficiency in Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*, no. 3 (25) (2011): 140-144.

Khensen, Sh., and Veysman, Dzh. "Perfomans – kontraktinng: novye gorizonty" [Performance - Contracting: New Horizons]. *Energoaudit i energoservis*, no. 2 (26) (2013): 4-11.

Levitt, T. "Exploit the product life cycle". *Harvard Business Review*, vol. 43, no. November - December (1965): 81-84.

Lewin, K. "Defining the «Field at a Given Time»". *Psychological Review*, no. 50 (1943): 292-310.

Poliakova, O. V. "Mekhanizm upravleniia prodvizheniem" [The mechanism of management progress]. *Izvestiia Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomicheskie i iuridicheskie nauki*, no. 1-1 (2013): 162-166.

Rikardo, D. *Sochineniia* [Works]. Moscow: EKSMO, 2008.

Smyrnov, S. O., and Kasian, S. Ya. "Innovatsiina kontseptsii SMART GRID u systemi enerhetychnoho menedzhmentu" [The innovative concept of SMART GRID system power management]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia "Ekonomika"*, no. 7 (3) (2013): 133-142.

Staubmann, H., and Wenzel, H. *Talcott Parsons: zur Aktualitat eines Theorie programms*. Wiesbaden: Westdt. Verl., 2000.

Tiutiunnyk, V. "Ekonomichniy ta bukhhalterskyi prybutok: chy velyka riznytsiia?" [Economic and accounting profit whether big difference?]. http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/19?view=material

Veber, M. *Khoziaystvo i obshchestvo* [Economy and Society]. Moscow: Izd-vo GU-VShE, 2010.

Wieser, F. von. *The new Palgrave a Dictionary of Economics*, 1987.

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© 2015 **ХОЛОДНИЙ Г. О.**

УДК 339.13:338.46:378

Холодний Г. О. Маркетинговий аналіз стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку послуг вищої освіти

Стаття присвячена актуальній темі аналізу стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку послуг вищої освіти. На основі використання методу морфологічного аналізу, синтезу найпоширеніших визначень обґрунтовано сутність вищої освіти й ринку послуг вищої освіти з маркетингової точки зору. У статті розглянуто результати маркетингового аналізу, метою яких є оцінка впливу факторів зовнішнього й внутрішнього середовища на рівень попиту на послуги вищої освіти в Україні. Доведено, що для подальшого розвитку вітчизняної системи вищої освіти буде потрібна нова концепція, яка припускає розвиток індивідуалізованого характеру послуг вищої освіти, коли особливу цінність набувають такі методи навчання, що розвивають здібності людини до самореалізації й адаптації до швидко мінливих умов навколишнього світу. Матеріал, наведений у статті, узагальнює ситуацію на вітчизняному ринку освітніх послуг у системі вищої освіти й дозволяє обґрунтувати основні тенденції його розвитку.

Ключові слова: послуги, освітні послуги, вища освіта, ринок послуг вищої освіти, маркетинговий аналіз.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Холодний Геннадій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: profkom@ksue.edu.ua

УДК 339.13:338.46:378

UDC 339.13:338.46:378

Холодний Г. А. Маркетинговий анализ состояния и перспектив развития отечественного рынка услуг высшего образования

Статья посвящена актуальной теме анализа состояния и перспектив развития отечественного рынка услуг высшего образования. На основе использования метода морфологического анализа, синтеза наиболее распространенных определений обоснована сущность высшего образования и рынка услуг высшего образования с маркетинговой точки зрения. В статье рассмотрены результаты маркетингового анализа, целью которых является оценка влияния факторов внешней и внутренней среды на уровень спроса на услуги высшего образования в Украине. Обосновано, что для дальнейшего развития отечественной системы высшего образования необходима новая концепция, направленная на развитие индивидуализированных услуг высшего образования, когда особую ценность приобретают такие методы обучения, которые развивают способности человека к самореализации и адаптации к быстро меняющимся условиям внешней среды. Материал, представленный в статье, обобщает ситуацию на отечественном рынке образовательных услуг в системе высшего образования и позволяет обосновать основные тенденции его развития.

Ключевые слова: услуги, образовательные услуги, высшее образование, рынок услуг высшего образования, маркетинговий аналіз.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Холодний Геннадій Олександрович – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики и маркетинга, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: profkom@ksue.edu.ua

Kholodnyi H. O. Marketing Analysis of Both the Current Status and the Perspectives of Development of the National Market of Higher Education Services

The article is aimed at the topical subject of analyzing both the current status and the perspectives of development of the national market of higher education services. Using the method of morphological analysis and also synthesis of the most common definitions, the essence of higher education together with the market of higher education services has been substantiated from marketing standpoint. In the article the results of marketing analysis has been considered, the purpose of which is to evaluate the influence of external and internal environment factors on the level of demand for higher education in Ukraine. It has been substantiated that the national higher education system needs a new concept for its further development, which is targeted to development of individualized higher education services, where special value is attached to the educational methods, which provide involvement of individual's abilities for self-fulfillment and adaptation to the rapidly changing environmental conditions. The material, presented in the article, summarizes the situation at the domestic market of educational services related to the higher education system and creates a basis for substantiation of the main trends in developing this market.

Key words: services, education services, higher education, market of higher education services, marketing analysis.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Kholodnyi Hennadii O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Economics and Marketing, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: profkom@ksue.edu.ua

Серед інтелектуальних послуг (наукових, інформаційних і т. д.) освітні послуги займають особливе місце: разом з ними споживач отримує можливість самостійно або з меншими витратами досягти результатів будь-яких інших інтелектуальних послуг.

Існування прямої залежності між майбутнім будь-якої держави й рівнем освіченості населення підтверджують відомі вчені-економісти Дж. Грейсон і К. О'Делл. Ці автори вперше порушили питання про безпосередній зв'язок рівня освіти в країні з її конкурентоспроможністю на світовому ринку [1]. Цю закономірність під-

тверджують нові індустріальні країни, такі як Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Малайзія й ін., які пріоритетними державними цілями ставлять завдання охоплення вищою освітою більшої частини громадян своїх країн.

Наприкінці ХХ ст. було відзначено майже семи-значне зростання чисельності студентів у світі, яка, за прогнозами експертів, до 2020 р. становитиме близько 130–140 млн осіб [4]. При цьому вища освіта не зводиться тільки до придбання нових знань про процеси, явища; з'ясування нових зв'язків між ними; придбання суми «пізнавальних» навичок, а трактується досить ши-

роко й має на увазі вміння інтегрувати отримані знання й творчо застосовувати їх у мінливих життєвих ситуаціях, у різних сферах життя суспільства [8].

Як відомо, вища освіта не є замкнутою системою, що реагує на сигнали тільки своїх внутрішніх компонентів. Вона піддана впливу різних процесів, що лежать в основі розвитку суспільства й знань.

Ефективний розвиток вітчизняного ринку послуг вищої освіти неможливий без урахування тенденцій і динаміки змін зовнішнього середовища. Тому мета маркетингового аналізу ринку послуг вищої освіти полягає в дослідженні характеру та тенденцій змін факторів зовнішнього середовища на сучасному етапі, які впливають на розвиток вітчизняної та міжнародної освітньої галузі.

Теоретичні й практичні аспекти маркетингового аналізу ринку освітніх послуг наведені в роботах І. Брітченка, Н. Верхоглядової, С. Гончарова, В. Дмитрієва, М. Згуровського, І. Каленюка, В. Кремня, О. Кукліна, Н. Литвинової, В. Маркової, Т. Оболенської, Т. Ольшанцевої, А. Панкрухіна, І. Решетнікової, Т. Решетілової, О. Сагінової, О. Тоцької, О. Шубіна. У їхніх наукових публікаціях освітні послуги розглянуто як специфічний товар, поряд із чим вони розглядають попит, конкурентоспроможність та інші аспекти освітніх послуг. Проте в роботах більшості вчених не в повному обсязі розкриті практичні аспекти використання інструментарію маркетингового менеджменту в дослідженні стану ринку послуг вищої освіти.

Під ринком послуг вищої освіти більшість науковців розуміє систему соціально-економічних відносин з приводу попиту та пропозиції послуг закладів вищої освіти, які здійснюються в рамках інституціональних норм, що забезпечують підготовку висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку праці, окремих особистостей і суспільства в цілому.

Ринок освітніх послуг в Україні дуже великий і досить неоднорідний як у пропозиції освітніх послуг, так і в структурі їх споживання. Суттєвою особливістю ринку освітніх послуг є:

1. *Наявність великої кількості суб'єктів ринкових відносин* [5]:

- ✦ продуценти освітніх послуг (освітні установи всіх рівнів й індивідуальні виробники);
- ✦ споживачі освітніх послуг (індивідуальні споживачі, підприємства й організації, органи державного, регіонального й місцевого управління);
- ✦ посередники (служби зайнятості, біржі праці, освітні фонди, асоціації освітніх установ і підприємств, спеціалізовані освітні центри та ін.);
- ✦ організації, що забезпечують процес виробництва освітніх послуг необхідними для цього ресурсами;
- ✦ громадські інститути, причетні до просування освітніх послуг на ринку.

2. *Специфічний характер послуг вищої освіти.*

Закон України «Про вищу освіту» дає таке визначення: «вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, профе-

сійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти» [3].

З маркетингової точки зору послуга вищої освіти є унікальним товаром, який пропонується ринку, як правило, у двох видах. Перший вид товару – це знання, навички, досвід, які передаються тим, хто навчається у процесі навчання, другий – це навчальний зміст у формі матеріалів – підручників, методичних матеріалів, монографій, відеодисків тощо – що студенти можуть опанувати самостійно [2].

3. *Специфічність процесу споживання послуг вищої освіти.* Процес надання послуг вищої освіти здійснюється, як правило, у комплексі зі створенням духовних цінностей, перетворенням і розвитком особистості, що навчається. Ці послуги забезпечують реалізацію пізнавальних інтересів, задовольняють потреби в духовному й інтелектуальному розвитку, роблять внесок у створення умов для самовизначення й самореалізації особистості, беруть участь у формуванні, збереженні й розвитку різноманітних здатностей людини до праці, у спеціалізації, професіоналізації та зростанні її кваліфікації.

Зміни галузевої структури економіки, що здійснюються в Україні, подібні до тих, що відбувалися у країнах «Великої сімки». Упродовж 1990–2014 рр. питома вага сектора послуг, у тому числі послуг вищої освіти, у ВВП вітчизняної економіки зросла на 31,2%, сільського господарства зменшилася на 15,7%, промисловості – на 15,5%. За підсумками 2014 р. у структурі вітчизняного ВВП освітні послуги склали 4,9% (76 992 млн грн) [7]. У теперішній час ринок освітніх послуг є окремою галуззю народного господарства, який сприяє розвитку економіки та викликає підвищений інтерес суспільства.

На думку Ольшанцевої Т. О., протягом останніх десятиліть вітчизняний ринок послуг вищої освіти характеризується декількома моделями його розвитку [6].

Наприкінці ХХ ст. панувала традиційна модель освіти, орієнтована на виробника; ВНЗ розробляли свої освітні програми та визначали перелік освітніх послуг, виходячи з наявних у них ресурсів. Держава була головним замовником, джерелом фінансування і єдиним споживачем підготовлених кваліфікованих кадрів. Така орієнтація призводила до суперечностей: давалися знання, не в усьому адаптовані до реальних запитів споживачів або не відповідали їхній майбутній практичній діяльності.

Друга модель у сфері освіти була пов'язана з активною діяльністю посередників, які використовували наявні у них технології й активно надавали інформацію про свої освітні послуги. Посередниками виступали різні консорціуми, які на початку ХХІ ст. пропонували на національному ринку програми зарубіжних ВНЗ на правах їхніх агентів. Прикладом таких освітніх послуг можуть бути програми Менеджменту бізнес-адміністрування (МБА).

Нині, з розвитком сучасних ІТ-технологій, ініціатива перейшла до самого споживача. Почала формуватися третя модель ринку освітніх послуг, сконцентрована на

споживачеві. Продуценти послуг вищої освіти повинні формувати свої ресурси з урахуванням запитів, потреб і переваг споживачів освітніх послуг, їхніх цільових аудиторій: абітурієнтів, студентів, слухачів, роботодавців, державних органів освіти та суспільства в цілому.

У зв'язку з цим істотне значення має аналіз факторів зовнішнього середовища, що визначають рівень попиту на освітні послуги, а також вивчення внутрішньої ситуації на вітчизняному ринку послуг вищої освіти (його сильні й слабкі сторони).

Взаємозв'язок зовнішнього макро- і мікросередовища, складових ринку послуг вищої освіти наведено на рис. 1.

Ефективним інструментом маркетингового аналізу потенційних можливостей і погроз з боку зовнішнього й внутрішнього середовища об'єкта дослідження є метод SWOT-аналізу – від англ. *strength* (сила), *weakness* (слабкість), *opportunity* (можливість), *threat* (загроза).

У наукових працях деяких вітчизняних авторів (у роботі О. А. Тоцької [11]) представлено дослідження ринку освітніх послуг, через використання SWOT-аналізу системи вищої освіти як окремого виду економічної діяльності. Однак жоден автор не проводить маркетинговий аналіз перспектив розвитку вітчизняного ринку послуг вищої освіти. SWOT-аналіз факторів зовнішнього середовища й внутрішньої ситуації на ринку послуг вищої освіти представлений у табл. 1.

Представлені в табл. 1 результати SWOT-аналізу вимагають більш детального теоретичного й практичного дослідження в контексті формування адекватної освітньої політики на ринку послуг вищої освіти. Саме аналіз тенденцій, а не разових явищ, визначає майбутній розвиток ринку освітніх послуг, дозволяє прийняти своєчасні, превентивні заходи щодо мінімізації негативних наслідків цих тенденцій для системи вищої освіти.

Найбільш вагомими сильними сторонами вітчизняного ринку послуг вищої освіти є унікальні освітні традиції, відомі академічні та наукові школи, стабільна структура та розгалуженість постачальників послуг вищої освіти, стабільний кількісний і якісний склад науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти.

За роки незалежності система вищої освіти в Україні не тільки була збережена, але й набула новий зміст і розвиток (табл. 2).

Реформи, проведені в системі надання освітніх послуг, були обумовлені змінами в соціально-економічному житті суспільства. Вони дали можливість Україні ввійти в нечисленну групу країн світу з так званими «мегасистемами» вищої університетської освіти, тобто країн, де у ВНЗ навчається більше 1 млн студентів [4]. За рівнем охоплення вищою освітою в 2014–2015 рр. Україна посідає високе 13 місце (серед 144 країн, які досліджувалися за складовими Глобаль-

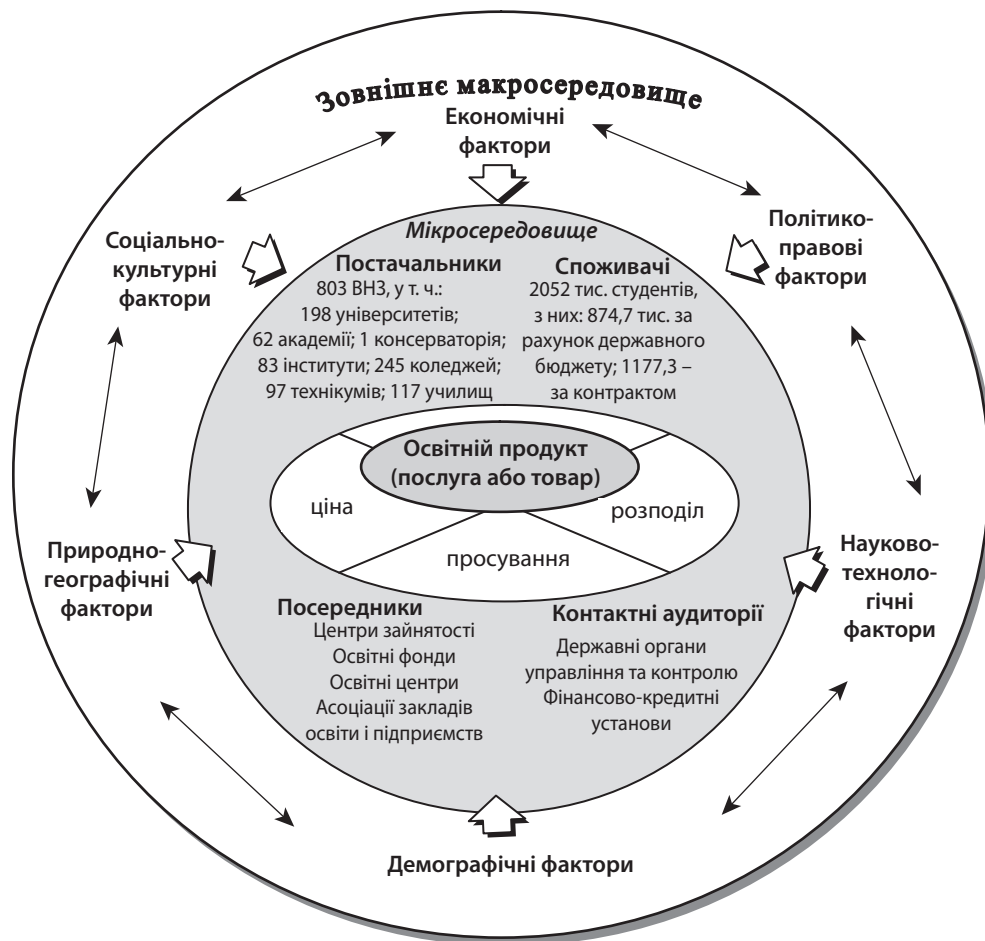

Рис. 1. Взаємозв'язок зовнішнього макро- і мікросередовища та основних складових вітчизняного ринку послуг вищої освіти

SWOT-аналіз факторів зовнішнього середовища й внутрішньої ситуації на ринку послуг вищої освіти

Внутрішнє середовище	
Сильні сторони	Слабкі сторони
Унікальні освітні традиції, відомі академічні та наукові школи, стабільна структура та розгалуженість постачальників послуг вищої освіти	Застаріла матеріальна, інфраструктурна база закладів освіти, недосконалий менеджмент в освітній сфері на загальнодержавному та регіональному рівнях
Стабільний кількісний і якісний склад педагогічних та науково-педагогічних працівників в закладах вищої освіти	Відсутність реальної фінансово-економічної, структурної автономії вітчизняних закладів вищої освіти
Міжнародна інтеграція вітчизняної системи вищої освіти у світовий і європейський освітній процес	Низька ефективність освітянської науки; відсутність дієвих механізмів залучення коштів для підтримки перспективних наукових досліджень в закладах вищої освіти
Зростаюча мобільність викладачів та споживачів послуг вищої освіти (студентів, слухачів, аспірантів)	Відсутність традицій реальної конкуренції освітніх програм, викладачів, постачальників освітнього продукту
Зовнішнє середовище	
Можливості (фактори, які позитивно впливають на розвиток ринку послуг вищої освіти)	Загрози (фактори, які негативно впливають на рівень попиту на послуги вищої освіти)
Глобальність змін і можливостей щодо формування суспільства знань як основи нових технологічних укладів	Зниження реальних доходів та добробуту українських громадян, грошових ресурсів вітчизняних домогосподарств
Сприятлива державна політика законодавчої й організаційної підтримки системи вищої освіти.	Складна демографічна, суспільно-політична і економічна ситуація в Україні
Поява нових спеціальностей та попит на спеціалістів нового рівня; постійно зростаючі вимоги ринку до фахівців й необхідність удосконалення базового рівня освіти	Зростання безробіття у зв'язку зі значним падінням обсягів національного виробництва й висока динаміка трудової міграції
Віртуалізація освіти, соціальної та суспільної освітньої комунікації в контексті розвитку інформаційних та Інтернет-технологій	Відсутність повноцінного правового й економічного механізму кредитування споживачів освітніх послуг, що одержують платні послуги

Таблиця 2

Динаміка кількісних показників, які характеризують стан системи вищої освіти в Україні

Показник	Рік					
	1991	1995	2000	2005	2010	2014
Кількість вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації:						
Україна	149	232	313	347	350	325
Харківська область	22	36	38	39	39	41
Кількість науково-педагогічних штатних працівників ВНЗ, тис. осіб	81,3	95,5	113,3	132,8	139,3	117,9
Кількість ВНЗ, що мають аспірантуру	118	159	194	237	253	249
Випуск з аспірантури (у т.ч. із захистом дисертації), осіб	2233 (458)	2451 (437)	4119 (742)	5252 (1064)	6931 (1802)	7040 (2035)
Кількість ВНЗ, що мають докторантуру	44	85	114	151	165	172
Випуск з докторантури (у т.ч. із захистом дисертації), осіб	102 (33)	160 (40)	312 (28)	292 (43)	367 (116)	478 (177)

Джерело: опрацьовано автором на основі [7].

ного індексу конкурентоспроможності). Становлення й розвиток української держави супроводжується неухильним зростанням чисельності вищих навчальних закладів III – IV рівня акредитації. Якщо в перші роки незалежності в Україні функціонувало 15 університетів, то на сьогоднішній день їх вже 198. Враховуючи потреби ринку праці, багато державних і приватних вищих навчальних закладів розширили перелік спеціальностей, включивши факультети й підрозділи актуальних сьогодні напрямків підготовки.

Висока концентрація закладів вищої освіти (відповідно і споживачів послуг вищої освіти) визначає суттєве значення освітньої галузі для формування майбутньої інтелектуальної та управлінської еліти держави та розвитку економіки регіонів. Наприклад, за експертними оцінками, через систему вищої освіти щорічно в господарство м. Харкова вливається близько 2 млрд грн. Значна частина цих коштів надходить від іноземних студентів. Усього в Україні у 2013/14 навчальному році отримують освіту 59 226 іноземних громадян (зростання

за 2000–2013 рр. майже у 3,6 разу). У тому числі в Харкові проходять навчання 32 % від цієї кількості, у Києві – 18 %. Частка України на міжнародному ринку освіти за чисельністю іноземних студентів становить 1,5 % [10].

Сприяє стабільному рівню попиту на послуги вищої освіти й позитивний вплив деяких факторів зовнішнього середовища, зокрема: поява нових спеціальностей та попит на спеціалістів нового рівня; постійно зростаючі вимоги ринку до фахівців й необхідність удосконалення базового рівня освіти; сприятлива державна політика законодавчої й організаційної підтримки системи вищої освіти.

Головним принципом державної політики у сфері вищої освіти є сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя [3].

Держава послідовно, у межах існуючих можливостей, упорядковує й нарощує освітній потенціал, що підтверджується такими фактами:

- ✦ позитивна динаміка видатків на вищу освіту у 2000–2013 рр. – від 1,3 відсотка до ВВП (2000 р.) до 2,3 відсотка до ВВП (2009, 2010 рр.);
- ✦ оптимізація системи вищих навчальних закладів відповідно до сучасних процесів трансформації галузей економіки, вимог суспільства й потреб регіонів України;
- ✦ впровадження системи багаторівневої підготовки фахівців з нового переліку напрямків і спеціальностей;
- ✦ формування й удосконалювання законодавчої й нормативної бази, що регламентує процес функціонування системи вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., Проект стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року; Національна рамка кваліфікацій і т. д.);
- ✦ розробка й впровадження системи державних стандартів вищої освіти, побудова системи нормативів і державних гарантій.

Усе це забезпечує посилення державного регулювання процесів підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців, дає можливість констатувати факт появи повноцінних ознак ринку освітніх послуг (наявність попиту та пропозиції, цінової конкуренції і т. д.).

Але треба відзначити, що застаріла матеріальна, інфраструктурна база закладів освіти, недосконалий менеджмент в освітній сфері, відсутність реальної фінансово-економічної, структурної автономії вітчизняних закладів вищої освіти, низька ефективність освітньої науки, відсутність традицій реальної конкуренції освітніх програм, викладачів та постачальників освітнього продукту суттєво знижують привабливість вітчизняних послуг вищої освіти. Треба відзначити, що українська освітня галузь суттєво поступається в якості та конкурентоспроможності послуг вищої освіти міжнародній та європейській. За даними Британського видання Times Higher Education, що регулярно публікує найбільш впливовий глобальний Рейтинг кращих університетів світу (THE World University Rankings), у 2014–2015 рр.

до 500 кращих світових університетів потрапили тільки два українські університети: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (рейтингова позиція 421–430) та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (рейтингова позиція 481–490) [9]. Це обумовлює домінування виїзду найбільш розумних та платоспроможних споживачів послуг вищої освіти до розвинутих країн світу і ЄС над їх приїздом до України, який практично відсутній з цих країн.

Ше одним впливовим рейтингом, що дозволяє оцінити стан і рівень конкурентоспроможності національних систем вищої освіти країн світу, є Рейтинг Міжнародної мережі університетів Universitas 21 (U21) *Rankings of National Higher Education Systems*. Українська система вищої освіти у рейтингу U21 у 2015 р. займає 41 місце серед 50 досліджуваних країн (у 2012 р. займала 25 місце серед 48 країн; у 2013 р. – 35 місце з-поміж 50 країн; у 2014 р. – 42 місце з 50 країн) [12].

Досить негативний вплив на розвиток вітчизняного ринку послуг вищої освіти здійснюють такі фактори зовнішнього середовища, як зниження реальних доходів та добробуту українських громадян, грошових ресурсів вітчизняних домогосподарств; складна демографічна, суспільно-політична і економічна ситуація в Україні; зростання безробіття й висока динаміка трудової міграції.

Проведений маркетинговий аналіз стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку послуг вищої освіти дозволяє обґрунтувати основні тенденції його розвитку:

1. Незважаючи на позитивну динаміку кількісних показників, які характеризують стан системи вищої освіти в Україні, рівень якості вітчизняних послуг вищої освіти залишається досить низьким, що робить українську галузь вищої освіти неконкурентоспроможною на міжнародному та європейському рівнях. Однією з головних причин відносно стабільного попиту на послуги вітчизняної вищої освіти є практично нульова можливість для молоді реалізуватися у професійній сфері одразу після школи, а також недостатній рівень знань та платоспроможності для отримання вищої освіти за кордоном для більшості цільових споживачів освітніх послуг.

2. Головними трендами зовнішнього середовища в найближчій перспективі є процеси індивідуалізації (орієнтація на максимальне задоволення особистісних запитів, потреб і переваг споживачів освітніх послуг), диверсифікації (практикоорієнтована освіта, конвергенція бізнес- та особистісної освіти, розвиток корпоративної освіти), інтернаціоналізації та інформатизації послуг вищої освіти. Ринок послуг вищої освіти переходить у стадію жорсткої глобальної та регіональної конкуренції у боротьбі за споживача.

3. Для збереження конкурентних позицій та забезпечення сталого розвитку вітчизняна система вищої освіти потребує проведення дієвих реформ, які представлені в проекті Стратегії [9], створення ефективної системи забезпечення якості послуг вищої освіти, сприяння академічній науці міжнародній інтеграції освітньої системи.

ВИСНОВКИ

Глобальна експансія вищої освіти, що спостерігається з другої половини ХХ століття, має об'єктивні економічні, соціальні та політичні передумови. Нині в більшості країн світу вища освіта є необхідною умовою соціальної мобільності та економічного успіху. За словами Нельсона Мандели, «освіта є найпотужнішою зброєю, яку можна використовувати, щоб змінити світ». Для подальшого розвитку вітчизняної системи вищої освіти буде потрібна нова концепція, яка припускає розвиток індивідуалізованого характеру послуг вищої освіти, коли особливу цінність набувають такі методи навчання, які розвивають здібності людини до самореалізації, розвитку й адаптації до швидко мінливих умов навколишнього світу. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Грейсон, Дж.-мл.** Американский менеджмент на пороге XXI века / Пер. с англ. / Дж.-мл. Грейсон, К. О'Делл. – М. : Экономика, 2004. – 319 с.
 - 2. Дмитрієв В. Ю.** Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти / В. Ю. Дмитрієв // Народна освіта. Інститут педагогіки АПН України, Міжнародний освітній фонд ім. Ярослава Мудрого. – [Б. м.], 2012. – № 3 (18).
 - 3.** Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
 - 4. Каленюк І. С.** Розвиток вищої освіти та економіка знань : монографія / І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – К. : Знання, 2012. – 343 с.
 - 5. Оболенська Т. Є.** Природа і особливості освітніх послуг як товару / Т. Є. Оболенська // Маркетинг: теорія і практика : зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2001. – С. 79 – 89.
 - 6. Ольшанцева Т. О.** Прогнозування тенденцій розвитку ринку освітніх послуг України / Т. О. Ольшанцева, І. Г. Брітченко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 3. – С. 146 – 151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_3_32.pdf
 - 7.** Основні макроекономічні показники економіки України / Державний комітет статистики України : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
 - 8. Панкрухин А. П.** Маркетинг образовательных услуг в высшем и дополнительном образовании : учебное пособие / А. П. Панкрухин. – М. : Интерпракс, 1995. – 240 с.
 - 9.** Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1109.html
 - 10.** Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. / Харківська обласна державна адміністрація : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kharkivoda.gov.ua>
 - 11. Тоцька О. Л.** SWOT-аналіз системи вищої освіти в Україні / О. Л. Тоцька // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2012. – № 5. – С. 41 – 46.
 - 12.** Universitas 21: Рейтинг национальных систем высшего образования. // Центр гуманитарных технологий. – 17.06.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/news/2015/06/17/7207>
- Greyson, Dzh., and O'Dell, K. *Amerikanskiy menedzhment na poroge XXI veka* [American management on the threshold of XXI century]. Moscow: Ekonomika, 2004.
- Kalenyuk, I. S., and Kuklin, O. V. *Rozvytok vyshchoi osvity ta ekonomika znan* [The development of higher education and the knowledge economy]. Kyiv: Znannia, 2012.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
- Obolenska, T. Ye. "Pryroda i osoblyvosti osvitykh posluh yak tovaru" [The nature and characteristics of educational services as a commodity]. In *Marketynh: teoriia i praktyka*, 79-89. Luhansk: Vyd-vo SNU, 2001.
- Olshantseva, T. O., and Britchenko, I. H. "Prohnozuvannya tendentsii rozvytku rynku osvitykh posluh Ukrainy" [Forecasting trends of the market of educational services of Ukraine]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_3_32.pdf
- "Osnovni makroekonomichni pokaznyky ekonomiky Ukrainy" [Key macroeconomic indicators Ukraine's economy]. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy : ofitsiyni sait. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Pankrukhin, A. P. *Marketing obrazovatelnykh uslug v vysshem i dopolnitelnom obrazovanii* [Marketing of educational services in higher and further education]. Moscow: Interpraks, 1995.
- "Proekt Stratehii reformuvannya vyshchoi osvity v Ukraini do 2020 roku" [Draft Strategy of reforming higher education in Ukraine until 2020]. search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1109.html
- "Stratehiia rozvytku Kharkivskoi oblasti na period do 2020 roku" [Kharkiv region development strategy for the period until 2020]. Kharkivska oblasna derzhavna administratsiia : ofitsiyni sait. <http://www.kharkivoda.gov.ua>
- Totska, O. L. "SWOT-analiz systemy vyshchoi osvity v Ukraini" [SWOT-analysis of higher education in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*, no. 5 (2012): 41-46.
- "Universitas 21: Reyting natsionalnykh sistem vysshego obrazovaniia" [Universitas 21: Rating of national systems of higher education]. Tsentr humanitarnykh tekhnologiy. <http://gtmarket.ru/news/2015/06/17/7207>

REFERENCES

Dmytriiev, V. Yu. "Osoblyvosti rynku osvitykh posluh u systemi vyshchoi osvity" [Features of the educational market in higher education]. *Narodna osvita*, no. 3 (18) (2012).